

**İSMAİL HAKKI HALVETİ
VE TEFSİR GÜNLÜĞÜ**

Mehmet Akif GÖZİTOK

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Prof. Dr. Selami ECE

2014

Her Hakkı Saklıdır

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Mehmet Akif GÖZİTOK

İSMAİL HAKKI HALVETİ VE TEFSİR GÜNLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selami ECE**

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

23/06/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İsmail Hakkı Halvetî ve Tefsir Günlüğü" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23.06.2014

Mehmet Akif GÖZÜTOK

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Selami ECE danışmanlığında, Mehmet Akif GÖZİTOK tarafından hazırlanan bu çalışma 17/06/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Metin AKKUŞ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami ECE

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE METODU

A. Araştırmanın Amacı	1
B. Araştırmanın Önemi	2
C. Araştırmanın Metodu	3

II. İSMAİL HAKKI HALVETÎ HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI

DÖNEM.....	3
A. Hayatı	4
B. Eserleri	5
1. Tercüme Eserler	6
a. İhyau Ulûmü'd-dîn Tercümesi	6
b. Tehâfüt Tercümesi	6
c. Cevâhiru'l-Kur'ân Tercümesi	7
ç. Zerîa Tercümesi	7
2. Risaleler.....	8
a. İnşirâh-ı Sadr Risalesi.....	8
b. Mîzân Risalesi.....	8
c. Yemîn Risalesi.....	8
ç. Tabâkât-ı Müfessirîn Risalesi	8
d. Hazret-i Muâviye Risalesi	8
3. Telif Eserler.....	8
a. Matla-ı Mehâsin	8
b. Günlük	9
C. Yaşadığı Dönem	9

BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME

1.1. ESERİN EDEBÎ YÖNÜ

1.1.1. Eserin Günlük Türü Açısından Değerlendirilmesi.....	12
1.1.1.1. Dönemde Vuku Bulmuş Önemli Tarihî Olaylar	14
1.1.1.2. Dönemin Eğitim-Öğretimine Dair Kayıtlar	19
1.1.1.3. Dönemin Ekonomik Durumuna Dair Kayıtlar.....	21
1.1.1.4. Toplumsal Yozlaşmaya Dair Kayıtlar	23
1.1.1.5. Yazarın Günlük Hayatına Dair Kayıtlar	26
1.1.1.6. Rüyalara	27
1.1.2. Eserdeki Şiirler	29

1.2. TEFSİR İLMİ VE ESERİN TEFSİR İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.2.1. Tefsir İlmî.....	31
1.2.2. Eserin Tefsir İlmî Açısından Değerlendirilmesi.....	34
1.2.3. Eserde Referans Gösterilen Eser ve Müellifler.....	44
1.2.4. Eserde Adı Geçen Diğer Zatlar.....	45

İKİNCİ BÖLÜM METİN

2.1 METNİN HAZIRLANIŞI VE METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YOL.....	47
2.2. NÜSHA TAVSİFİ.....	50
2.3. METİN FİHRİSTİ.....	51
2.4. METİN.....	59
SONUÇ	333
İNDEKS.....	335
KAYNAKÇA.....	341
EKLER.....	349
ÖZGEÇMİŞ.....	360

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İSMAİL HAKKI HALVETİ VE TEFSİR GÜNLÜĞÜ****Mehmet Akif GÖZİTOK****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selami ECE****2014, 360 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Selami ECE****Prof. Dr. Metin AKKUŞ****Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY**

Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri, Osmanlı Devleti'nin yenileşmesi, Batılılaşması ve başka medeniyetler karşısında öz kimliğini kaybetmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira bu dönem, her alanda Batılı anlamda yeniliklerin yapıldığı; Batı ile münasebetlerin zirveye ulaştığı; giyinişin, kuşanışın Batılı anlamda değiştiği; Batıda ortaya çıkan pek çok yeni düşünüş tarzının, Türk-Müslüman zihin yapısına uyup uymadığı gözetilmeden devşirildiği bir dönemdir. Bu çalışmamızla Osmanlı Devleti'nin bu son ve en kritik dönemlerine bizzat şahitlik eden Sultan Ahmed Camisi müezzini İsmail Hakkı Halvetî'nin günlük mahiyetindeki eserini inceleyerek dönemin sosyo-kültürel yapısını, ekonomisini, önemli tarihî olaylarını ve günlük hayatını eserden hareketle ortaya koymayı; dönemin din-devlet algısını birinci elden yazılmış bir eserden hareketle göstermeyi; İsmail Hakkı Halvetî'yi ve eserlerini bilim dünyasına tanıtmayı hedefliyoruz. Çalışmamız giriş, inceleme ve metin olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" kısmında araştırmamızın takdim ve metodolojisi hakkında bilgiler verilmiş; daha sonra müellifin hayatı, eserleri ve yaşadığı dönem hakkında edinilen bilgiler sunulmuştur. "İnceleme" bölümünde eser, edebî ve tefsirî açıdan çeşitli alt başlıklar altında incelenmiş, ihtiyaç görülen kısımlar ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. "Metin" bölümünde ise eserin bir fihristi çıkarılmış, metnin oluşturulmasında takip edilen uygulamalara dair bilgiler verilmiş ve eserin transkriptli tam metni bu bölümde verilmiştir.

Anahtar Kelime: İsmail Hakkı, Günlük, Tefsir, Sultan Ahmed Camii

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****ISMAIL HAKKI KHALWATIYYA AND HIS DIARY OF TEFSİR****Mehmet Akif GÖZİTOK****Advisor: Prof. Dr. Selami ECE****2014, Page: 360****Jury: Prof. Dr. Selami ECE****Prof. Dr. Metin AKKUŞ****Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY**

Tanzimat, I. and II. Constitutional Period, which were the last and most turbulent period of the Ottoman Empire, are quite sensitive period in the point of losing self-identity in the face of innovation, westernization and other civilizations. As this is a period when, innovations were made in the Western sense, in all areas; relations with the West reached its peak; the dressing style changed in the Western sense; many new ways of thinking emerging in the West were gathered without considering whether they conformed to Turkish-Muslim mind structure or not. We intend to introduce socio-cultural structure, economy, important historical events, daily life of the period, starting from the work; we intend to show the perception of religion-state starting from a first-hand written work; we intend to introduce Ismail Hakki Khalwatiyya and his works to the world of science by examining Ismail Hakki Khalwatiyya's, who was muezzin of Sultan Ahmed Mosque and personally witnessed this last and most critical periods of the Ottoman Empire, work, something like a kind of diary, with this work of us. Our study is composed of three main parts including introduction, examination, and text. Some information have been given about presentation and methodology of our research in the "introduction" part first. Then the information compiled about the author's life, works and his era has been presented. The work has been studied under various sub-headings in terms of literature and exegesis, the parts that need to be explained have been explained in detail in the "examination" part. In the "text" part an index of the work has been provided, some explanations have been made regarding practices followed in the creation of the text and the full text with the new letters has been provided in this part.

Key Words: Ismail Hakki, Diary, Exegesis, Sultan Ahmed Mosque

KISALTMALAR

BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bs.:	Baskı
DEÜ:	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.:	Editör
hz.:	Hazırlayan
İBBY:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları
MÜ:	Marmara Üniversitesi
MÜİF:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Nu:	Numara
TDEA:	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDVY:	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TVYY:	Tarih Vakfı Yurt Yayınları
vr.:	Varak
Yay.:	Yayınevi
yr:	Yaprak

ÖNSÖZ

Cihânda nâm-ı erbâb-ı sühan mahv olmaz ey Remzî

Denir birgün gelir de şiiri var ezberde kalmıştır

Ahmet Remzî Dede

Tercüme-i ahval defterlerinde ya yüksek bir memuriyeti olmadığından ya da döneminde yaptığı işin kıymeti anlaşılmadığından yer bulamamış, “meşâhir-i meçhûleden” nice zevatın, “tarihin alaca karanlığında” kaybolması, gerçekten çok üzüntü verici bir olaydır ki bunların sayısı hiç de azımsanmayacak kadardır.

Onlardan biri olan İsmail Hakkı Halvetî'nin kim olduğuna dair ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Onun hakkındaki bilgilere ancak incelemiş olduğumuz eserinden hareketle ulaşabilmekteyiz. Kendisi, 1860/61 yılında İstanbul'da doğmuş ve Sultan Ahmed Camisi'nde uzunca bir müddet müezzinlik yapmış; selefin yazdığı eserleri okumayı ve bunlar üzerinde mütalaa etmeyi kendine meslek edinmiş yetenekli, tasavvuf ehli bir şahıstır. Pek çok eser kaleme almasına rağmen bugüne kadar gelebilmiş sadece bir eseri mevcuttur ki o da bu teze konu olan tefsir günlüğüdür. Buna ilaveten beş risalesi, bir telif eseri, dört tercümesi olduğunu bizzat kendisi belirtmesine rağmen ne yazık ki belirtilen eserlerin hiçbirisine -en azından şimdilik- rastlamamız mümkün olmadı.

Bu çalışmada, arşiv ve katalog taramalarından edinilen bilgilerden ve incelenen eserlerden hareketle İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatı ve eserleri ortaya konmaya çalışıldı. Ayrıca İsmail Hakkı Halvetî'nin günlüğü, önce transkribe edilip daha sonra da muhtevası, edebiyat ve tefsir ilmi açısından incelendi.

Hem bilimsel etiğin gereği hem de araştırmannın verdiği “iştıyak”la çalışmanın her safhasında doğru olanı tespit etmeye azamî derecede özen gösterildi. Fakat her şeye rağmen hatalarımızın olabileceği muhakkaktır. Bu miyanda Ferit Kam'ın *Âsâr-ı Edebiyye Tedkîkâtı* önsözünde belirttiği şu önemli hakikati arz etmek istiyoruz: “Hiçbir şey başlangıçta eksiksiz değildir. Her şeyin eksik olarak başlaması, doğal seyri esnasında çeşitli değişimlerin meydana gelmesi, yaratıcı kudretin eşyanın gelişimi hakkında koyduğu genel kanunun gereği olduğundan, her şey gibi biz de o kanuna uymaya muhtacız. Bunun için başlangıçta bazı eksiklerin bulunması zarûrîdir.” Yapıcı

eleştirilerin, bizi henüz başlamış olduğumuz ilmî çalışmalarda tekevvün ve tekamül ettireceğine inanıyoruz.

Hint şairi Tagore, “Aleve aydınlığı için teşekkür et, fakat tükenmeyen bir sabırla gölgede durarak lambayı tutanı unutma.” diyor. Biz de varlıklarıyla, görüş ve önerileriyle, öğrettikleriyle önümüzü aydınlatan insanların isimlerini burada anmak ve onlara teşekkür etmek istiyoruz. Öncelikle araştırmalarımız esnasında karşılaştığımız engel ve zorlukların aşılmasında çok kıymetli görüş ve önerilerini esirgemeyen, her problemimizde yardımlarına müracaat ettiğimiz ve bizi tükenmez bir sabırla karşılayan hocam, Prof. Dr. Selami Ece’ye; Trakya Üniversitesi’nde kaldığımız sürede bize bambaşka dünyaların kapısını açan, hayata bambaşka bir bakış açısı ile bakmayı öğreten Yrd. Doç. Dr. Cumhuri Ün’e; Arş. Gör. Halil Karabulut’a; her manada yetişmemiz için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan aile fertlerime; tezimizin takipçisi ve destekçisi TÜBİTAK’a teşekkürü bir borç biliriz.

Mehmet Akif GÖZİTOK

Erzurum, 2014

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE METODU

A. Araştırmanın Amacı

Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet dönemleri, Osmanlı Devleti'nin yenileşmesi, Batılılaşması ve başka medeniyetler karşısında öz kimliğini kaybetmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira bu dönem, her alanda Batılı anlamda yeniliklerin yapıldığı; Batı ile münasebetlerin zirveye ulaştığı; giyim ve kuşanışın Batılı anlamda değiştiği; Batıda ortaya çıkan pek çok yeni düşünüş tarzının, Türk-Müslüman zihin yapısına uyup uymadığı gözetilmeden devşirildiği bir dönemdir. Hiç şüphesiz böyle bir dönem, tüm Osmanlı coğrafyasındaki zihin yapısını da etkilemektedir. Bu dönemde Batıda ortaya çıkan pozitivist düşünce ile Osmanlı aydınının, Batılı kültürel değerlere İslam dünyasında meşruluk kazandırabilmek için dinî unsurlarını, inançlarını Batılı standartlara göre uyarladığı, törpülediği veya tamamen ortadan kaldırdığı gözlenmektedir. Biz de bu çalışmamızla Osmanlı Devleti'nin bu son ve en kritik dönemlerine bizzat şahitlik eden Sultan Ahmed Camisi müezzini İsmâil Hakkı Halvetî'nin, günlük mahiyetindeki eserini inceleyerek dönemin sosyo-kültürel yapısını, ekonomisini, önemli tarihî olaylarını ve günlük hayatını eserden hareketle ortaya koymayı; dönemin din-devlet algısını birinci elden yazılmış bir eserden hareketle göstermeyi hedefliyoruz. Buna ilaveten eserin bir tefsir günlüğü olması, eserin hem edebî bir tür olan günlük açısından hem de tefsir ilmi açısından incelenmesini gerektirmektedir. Bu sebeplerle amacımız, eserin yukarıda sıraladığımız yönlerini incelemek; hem eseri hem de müellifini bilim dünyasına tanıtmaktır.

B. Araştırmanın Önemi

Osmanlı devri ile Cumhuriyet devri arasında sanat, ilim, düşünce alanlarında, pek çok sebepten dolayı bir kopukluğun olduğu ve bu kopukluğun da toplumda çok olumsuz tesirleri olduğu aşikardır. Bu kültür kopukluğu ve boşluğunun doldurulmasında yapılacak en önemli işlerden birisinin, Osmanlı devrinde yazılmış eserlerin bugünkü alfabe ile neşredilip incelenmesi olduğu kanaatindeyiz. Zira bu kültürel kopukluk ancak bu şekilde

en aza indirilebilir. Bu sebeple İsmail Hakkı Efendi'nin bu eserinin günümüz alfabesine aktarılması, kültürel devamlılık açısından önemlidir. Buna ilaveten çalıştığımız eserin, dönemdeki din-tasavvuf-devlet algısını subjektif bir gözle ortaya koyması; tarihî pek çok olaya dair ayrıntıları ihtiva etmesi; dönemin toplumsal yapısına, edebiyatına, günlük hayatına ayna tutması esere ayrı bir önem daha katmaktadır. Yine eserde müellifin ve büyük şairlerin Farsça, Türkçe şiirlerinin olması, eserin bir günlük hâlinde yazılması, esere incelenmesi gereken bir edebî yön de katmaktadır. Eserin tefsir özellikleri taşıması da son dönem Osmanlı tefsir tarihi açısından önemlidir.

C. Araştırmanın Metodu

Bu tezde İsmâil Hakkı Halvetî'nin tefsir günlüğü transkripsiyon edilmiş; günlükteki yazım yanlışları, fazlalıklar, eksiklikler [], < > işaretleri ile gösterilmiş; gerekli özel durumlar için dipnot düşülmüştür. Çalışma giriş, inceleme ve metin olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" kısmında önce araştırmanın takdim ve metodolojisi hakkında bazı bilgiler verilmiş daha sonra da müellifin hayatı, eserleri ve yaşadığı dönem hakkında edinilen bilgiler sunulmuştur. "İnceleme" bölümünde eser, edebî ve tefsirî açıdan çeşitli alt başlıklar altında incelenmiş, ihtiyaç görülen kısımlar ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. "Metin" bölümünde ise eserin bir fihristi çıkarılmış, metnin oluşturulmasında takip edilen uygulamalara dair bilgiler ve eserin transkripsiyonlu tam metni bu bölümde verilmiştir.

Bu çalışmamızda tefsirden tarihe, edebiyattan sosyolojiye kadar pek çok alanda yazılmış, konuyla bağlantılı temel eserlere başvurulmuş ve bu eserler yeri geldikince referans olarak gösterilmiştir.

II. İSMAİL HAKKI HALVETÎ, HAYATI, ESERLERİ VE YAŞADIĞI DÖNEM

İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilebilecek tek kaynak üzerinde çalıştığımız günlük mahiyetindeki bu eserdir. Bunun dışında yapılan araştırmalarda İsmail Hakkı Efendi'nin hayatını aydınlatacak herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Son dönem Osmanlı müelliflerinin, meşâyhinin, ulemasının, münevverlerinin, şairlerinin tercüme-i hâllerinin yazıldığı çeşitli eserlerde¹ yaptığımız incelemelerde, İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatı ve eserleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Milli Kütüphane kayıtlarında bile adı yanlış yazılan² İsmail Hakkı Halvetî'nin hem yüksek bir memuriyette olmaması hem de yazdığı eserlerini “müezzinin eserini kimse okumaz” diye bastır(a)maması, hayatı hakkındaki bilgilerin bulunmasını neredeyse imkânsız bir hâle getirmektedir. Eserin ilk sayfasında yazılı olan “Satan: Mehmet Zeki Evren, 2000” ibaresinden hareketle eserin tereke olabileceği düşüncesi ile vârislere ulaşmak için görüştüğümüz Milli Kütüphane'den arzu ettiğimiz sonucu alamayınca Nüfus Müdürlüğü Sistemi üzerinden Mehmet Zeki Evren ismini arattırdık ve tüm Türkiye'de beş şahsın aynı isim ve soy isime sahip olduğunu öğrendik.³ Maalesef bunlardan sadece bir tanesinin telefon numarası sistemde mevcuttu ki o da Kocaeli'de ikamet eden ve emekli imam olan Mehmet Zeki Evren'dir. Kendisi ile görüşüldü fakat böyle bir eserden haberdar olmadığını; İsmail Hakkı Halvetî diye bir şahsı da tanımadığını belirtti. Daha sonra eserden Sultan Ahmed Camii'nde müezzin olduğunu öğrendiğimiz İsmail Hakkı Efendi'yi, İstanbul Müftülüğü Şerî Siciller Arşivi ve Meşihat Arşivi kataloglarında aradık; bir netice elde edemeyince Başbakanlık Osmanlı Arşivi kataloğunda araştırmalarımıza devam ettik. Katalogda, “Sultan Ahmed Camii hademesinden...” İsmail Hakkı'nın “Mir'ât-ı Mehâsin nâm risalenin tab u neşri..” için Maarif Nezaretine vermiş olduğu bir arzuhal bulduk. Bu arzuhal ve günlükteki yazıları karşılaştırdığımızda her iki metnin, günlüğünde Matla-ı Mehâsin isimli bir eserinin olduğunu belirten İsmail

¹ Muhammed Sâdık Vicdanî, *Tomar-ı Turûk-ı Aliyyeden Halveti Silsilenamesi*, Evkaf İslamiyye Matbası, İstanbul 1338.; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-IV*, Matba'a-ı Amire, İstanbul 1333.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, İstanbul 1951.; Ahmet Remzi Akyürek, *Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, t.y. İstanbul 1346.; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, (hz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş), Kitabevi Yay., İstanbul 2011.; İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1988.; Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Âlimleri*, İstanbul 1987.; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I-VI*, (hz.Nuri Akbayar), TVYY, İstanbul 1996.; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İBBY., İstanbul 1996.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001.; Mustafa Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.XV, İzmir 2002, s.61-96.; Mustafa Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.XVI, İzmir 2002, s.109-148.; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, Dergâh Yay., İstanbul 2001.; Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât-2*, Dergâh Yay., İstanbul 2010.

² Eser kütüphane kayıtlarında İbrahim Hakkı olarak geçmekte. Bkz. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nu: 06 Mil Yz A 8775.; https://yazmalar.gov.tr/detay_goster.php?k=149546 (Erişim Tarihi: 28.11.2013)

³ Bu konuda yardımlarını bizden esirgemeyen Yasin Turgut'a, teşekkürü borç biliriz.

Hakkı Halvetî'ye ait olduğuna hiç şüphemiz kalmadı.⁴ Bu belgeden babasının isminin Ahmet olduğunu öğrendik.⁵ Bunun dışında İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatına dair bilgiler edinebildiğimiz bir başka arşiv belgesi yoktur. Bu sebeple İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatı ve eserlerini, incelemeye konu edindiğimiz bu eserden hareketle vermeye çalışacağız.

A. Hayatı

İsmail Hakkı Halvetî, eserini yazdığı sırada 50 yaşında olduğunu bildirmektedir.⁶ Buradan hareketle 1279-1280/1861-1862 yıllarında doğduğunu söylemek mümkündür. Babası, Küçük Ayasofya Mektebi hocalarından Ahmet Efendi'dir.⁷ İstanbul'da doğmuştur. İlköğrenimini ve hıfz-ı Kur'an'ı Küçük Ayasofya Mektebi'nde babasından almıştır.⁸ Babasının isteği üzerine müezzinliği tercih etmiş ve Sultan Ahmed Camii'nde uzun zaman müezzinlik yapmıştır.⁹ Bunun dışında bazı zamanlar Ayasofya Camii ve diğer çevre camilerde vaizlik etmiştir.¹⁰ Cüz'î maaşı yetmediği için bir vakit ticaretle de uğraşmıştır.¹¹ Evli ve dört çocuğu vardır¹², bu çocuklarından altı yaşında olan üçüncü oğlunun ismi Said'dir.¹³

Halvetî tarîkâtine müntesiptir. Bağa, bahçeye ve avcılığa meşru dairede merakı ve muhabbeti bulunmaktadır.¹⁴ Yalnız kalmaktan lezzet alan, herkesle konuşmayan, konuştuğu insanın "ehl-i hâl" olmasını isteyen ve bu yüzden de çok arkadaş bulamayan ve fazla dışarı çıkmayan, kendini "kitap mütalaasına" adanmış¹⁵, hakikati söylemede gözü kara olan¹⁶ bir şahsiyettir. Müptela olduğu mide rahatsızlığı, günlük hayatını çok fazla

⁴ Karşılaştırması için bkz. Ek-1.

⁵ Sicil-i Ahvâl Defterleri kataloğunda "İsmail Hakkı ve Ahmed/t" şeklinde yapılan taramada 65 farklı tercüme-i hal çıktı. Bunların hepsi tek tek incelendi fakat hiçbirisi Sultan Ahmet Camisi müezzini İsmail Hakkı'ya ait değildi. Böyle bir şahsın en azından yaşadığını; belirttiği yerde görev yapıp yapmadığını bulmak adına Sultan Ahmed Camisi'nin yevmiye ve fodula defterleri incelendi, bulunan belgeler Ek'te sunuldu. bkz. Ek-6; Ek-7.

⁶ İsmail Hakkı Halveti, *Kitâb-ı Tasavvuf*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nu: 06 Mil Yz A 8775, vr., 364A. Tez boyunca bu eser, "vr." kısaltması ile referans gösterilecektir.

⁷ BOA, MF.MKT, 541/38 Maarif Nezâretine yazılan dilekçe.; vr., 100A; Ek-2.

⁸ vr., 100A.

⁹ vr., 209B.

¹⁰ vr., 332A.

¹¹ vr., 223A.

¹² vr., 108A.

¹³ vr., 106B.

¹⁴ vr., 364A; 165A.

¹⁵ vr., 238B.

¹⁶ vr., 307A.

etkilemektedir ve günden güne de hastalığın şiddeti artış göstermektedir. İsmail Hakkı Efendi, günlükte hastalığının şiddetlendiğinden yeri geldikçe bahsetmektedir.¹⁷ 22 Mart 1911/21 Rebi'ü'l-Evvel 1329 Perşembe günü “Bu gün tefâsirden daği yazamıyoruz. Mübtelâ olduğumuz mi‘de rāhatsızlığı, mü‘tālā‘a ve taḥririñ keşretine mā‘ni oluyor.¹⁸” diyecek kadar artan hastalık, 18 Nisan 1911/18 Rebi'ü'l-Ahir 1329 Salı günü –yani eserin bittiği günden 19 gün önce- “Bugünlerde iyi bir hâlde değilim. Ğarīb bir hâl var. Rabbim ḥalāş buyursun.¹⁹” derecesine ilerlemiştir. Bunlara ilaveten defterin bitmesine daha üç yaprak varken günlüğün yazımının sona ermesi ve başka bir defterin bulunmaması, bizde İsmail Hakkı'nın vefat ettiği zannını uyandırdı. Eğer bu zan doğru ise İsmail Hakkı Efendi'nin ölüm tarihi, Mayıs 1911/Cemâziye'l-Evvel 1329'dur.

B. Eserleri

İsmail Hakkı Efendi okumaya ve yazmaya âşık bir şahıstır. Tefsirlere bakmakla geçirdiği dakikaları ganimet bilmektedir.²⁰ İyi derecede Arapça ve Farsça bilmektedir. Büyük İslam düşünürlerinin ve âlimlerinin tümünün eserlerini okumuş, ömrünü bunları mütalaa etmeye adanmıştır. Hatta bu eserlerden bazılarını tercüme etmiş bazılarını ise mühim gördüğü mevzuları almak suretiyle risaleler hâline getirmiştir.

Eserlerini yazarken niyeti, okuyucunun “gözünü açmak” ve eserinde halkın kendi hâlinden bir şeyler bulmasını sağlamaktır. Çünkü toplumun ancak okuyarak kurtulabileceğini düşünmektedir. Bu yüzden sürekli olarak okuma ve yazma faaliyeti içerisinde. Fakat toplumun gözündeki müezzin imajının pek de hoş olmaması, İsmail Hakkı Efendi için bir şanssızlıktır. Eserde bizzat şikayet edilen bu durum, şu şekilde dillendirilmiştir:

“Ḥalkımızda öyle Ğarīb bir hâl var ki bir âdem[iñ] mü'ezzin olmak için cāhil olması şartmış gibi bir zu‘mda bulunurlar. Maḥalāt-ı mü'ezzininiñ i‘tibarı ma‘lumdur. Ḥaḳīr, Sultān Aḥmed Cāmi‘-i Şerīfi'nde mü'ezzinim. Kendileriyle mu‘ārefe peydā ettiğim zevāt, mü'ezzin olduğumu anlayınca

¹⁷ Hastalığından bahsettiği yerler için bkz. vr., 238A; 247B; 253B; 255A-B; 347A.

¹⁸ vr., 255B.

¹⁹ vr., 347A.

²⁰ vr., 332B.

istiğrâb ederler; “Neden mü’ezzînlükte kaldınız?” diyen bile olur. Şeref-i ma‘nevîsi hakkında vârid olan bunca âsâr var. Ben mü’ezzîn olarak kalacağım. [...] Bugün bir eser, falân yeriñ mü’ezzîni nâmıyla neşr olursa satılmaz.²¹”

Anlaşılan o ki İsmail Hakkı Efendi, eserlerini sadece defterlerine kaydetti ve toplum tarafından itibar görmez diye bastırmaya teşebbüs etmedi²² ve bu yüzden olsa gerek tefsir günlüğü hariç diğer eserlerinin hiçbirisinin bugüne kadar ulaşması mümkün olmadı.

İsmail Hakkı’nın eserlerini üç kısma ayırmak mümkündür: Tercüme Eserler, Risaleler, Telif Eserler.

1. Tercüme Eserler

a. İhyau Ulûmi’d-dîn Tercümesi²³:

Bu eser, İmâm Gazzâlî’nin Bağdat’ı terk ederek kendini tefekküre ve derûnî bilgiye verdiği dönemin en önemli eseri olan ve kısa adıyla *İhya*’nın tercümesidir. Dinî, ahlakî, felsefî, tasavvufî muhtevasıyla İslâm düşüncesinin en dikkat çekici eserlerinden biri olan bu eser, dört ana bölümden meydana gelmiş olup altı yılda (489-495) tamamlanmıştır. Başta İmâm Gazzâlî’nin kardeşi Ahmed Gazzâlî olmak üzere birçok âlim tarafından ihtisar edilmiş ve hakkında şerhler yazılmış bir eserdir.²⁴

b. Tehâfüt Tercümesi²⁵:

İmâm Gazzâlî’nin bir başka önemli eseri olan *Tehâfütü’l-Felâsife*, filozofların tehâfütünü (tutarsızlığını), görüşlerinin çelişikliğini, şaşkınlığı ve aldatmacalarını ortaya koymayı hedef edinmiş bir eserdir ve Gazzâlî’nin telif hayatının en verimli olduğu ikinci dönemde (478-488) yazılmıştır. Eser daha çok Meşşâi İslâm filozoflarından Fârâbî ve İbn-i Sînâ’nın eserleri doğrultusunda Aristoteles metafiziğini eleştiri konusu

²¹ vr., 209B.

²² Matla-ı Mehâsin müstesna.

²³ vr., 291B; 388B;

²⁴ Mustafa Çağrıçlı, “Gazzâlî”, *DİA*, XIII, s.489.

²⁵ vr., 91A; 300B;

yapmaktadır. Bununla birlikte diğer meşhur filozofların dine aykırı sözlerinin eksik ve tutarsız oldukları yönleri belirtmektedir.²⁶

Hilmi Ziya Ülken ve Bekir Karlıağa, eserin Osmanlı döneminde sadece Erzurumlu İbrahim Hakkı (yalnız ikinci mukaddime) ve II. Sultan Abdülhamîd Hân'ın isteği üzerine Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî Süleyman Hasbî Efendi tarafından tercüme edildiğini bildirmektedirler.²⁷ Biz de yaptığımız katalog taramalarında İsmail Hakkı'ya ait bir *Tehâfüt* tercümesine tesadüf edemedik.

c. Cevâhiru'l-Kur'ân Tercümesi²⁸:

İmâm Gazzâlî'nin Kur'ân-ı Kerîm'in hususî özelliklerini, inceliklerini ve sırlarını açıklamayı amaçladığı *Cevâhiru'l-Kur'ân* isimli eserin tercümesidir. Eser, Mukaddemât, Makâsîd, Levâhik olmak üzere üç ana bölümden oluşmakta; ilk bölümünde Âyete'l-kürsî, İhlâs, Yâsîn gibi bazı ayet ve surelerin özellikleri anlatılmakta ve cevher gibi kıymetli olduğunun altı çizilen 763 ayet yorumsuz olarak kaydedilmektedir. İkinci bölümde ise imanın aslının ilim ve amel olduğu belirtildikten sonra amelle ilgili muhtelif surelerden seçilen 741 ayet sıralanmaktadır. Önsözde muhtevasına dair ayrıntılı bilgi verilen ve adı "el-Erba'in fi Usûli'd-dîn" olan üçüncü bölüm ise *Cevâhirü'l-Kur'ân*'da yer almamaktadır.²⁹

Katalog taramalarında saydığımız bu üç eserin de İsmail Hakkı Halvetî'ye ait bir tercümesine tesadüf edilememiştir.

ç. Zerîa Tercümesi³⁰:

Râgıp el-İsfahânî'ye ait olan bu eserin tam adı *Kitâbu'z-Zerîa ilâ Mekârimi's-Serîa*'dır. İmâm Gazzâlî'nin yanından hiç ayırmadığı ve sahip olduğu güzellikleri sürekli olarak övdüğü rivayet edilen bu eser, ahlaka ve tasavvufa dair mevzuları geniş bir şekilde işlemektedir. Bu eserin yazılış gayesi, Allah'ın methettiği ahlak ve fiillerin neler

²⁶ İmâm-ı Gazzâlî, *Tehâfütü'l-Felâsife* (trc. Bekir Karlıağa), Çağrı Yay., İstanbul 1981, s.XXV- XXVII.; Çağrı, s.489.

²⁷ İmâm-ı Gazzâlî, s.XXIV; Hilmi Ziya Ülken, "Gazzâlî'nin Bazı Eserlerinin Türkçe Tercümeleleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1, 1961, s.59-79.

²⁸ vr., 118B; 302A; 305A; 329A; 401A.

²⁹ Çağrı, s.489.

³⁰ vr., 302A; 340B.

olduğunu bildirmek; Allah’a kulluk vazifesinin nasıl yapılacağını, “hilafet makamı”na nasıl ulaşılabileceğini göstermektedir.³¹

Söz konusu eserin de İsmail Hakkı Halvetî tarafından yapılan tercümesine tesadüf edilememiştir.

2. Risaleler

a. İnşirâh-ı Sadr Risalesi³²: Enam suresi yüz yirmi beşinci ayetinin ve İnşirâh suresinin kıymetlerinin ve faydalarının anlatıldığı iki ayrı risaledir.

b. Mîzân Risalesi³³: Kur’an-ı Kerîm’de geçen “mîzân” ayetleri³⁴ üzerine yazılmış bir risaledir.

c. Yemîn Risalesi³⁵: Yemin etmek, yükümlülükleri ve teferruatına dair yazılmış bir risaledir.

ç. Tabâkât-ı Müfessirîn Risalesi³⁶: Müfessirler ve tefsirlerinin özellikleri hakkında yazılmış bir risaledir.

d. Hazret-i Mu’âviye Risalesi³⁷: Hazret-i Mu’âviye hakkında sarf edilen çirkin sözlere cevap vermek üzere yazılmış bir risaledir.

3. Telif Eserler

a. Matla-ı Mehâsin³⁸:

İsmail Hakkı Halvetî’nin çeşitli tefsirlerden ve fıkıh kitaplarından derlediği konuları, yeniden yorumlayarak yazdığı; toplum için faydalı mevzuları işlediği, âdâb ve ahlaka dair bir eserdir. Yaptığımız araştırmalarda, İsmail Hakkı Efendi’nin 28 Kasım 1900/15 Teşrîn-i Sâni 1316 tarihinde, Maarif Nezareti’nden bu eserin tab ve neşrine dair

³¹ Özden Kanter Ekinci, *Râgıb İsfehânî’nin Kelâm Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Ankara 2011, s.6.

³² vr., 358A.

³³ vr., 387B.

³⁴ A’râf, 8, 85; Hûd, 84, 85; Şûrâ, 17; Rahmân, 7, 8, 9; Hadîd, 25.

³⁵ vr., 235B.

³⁶ vr., 192B.

³⁷ vr., 307A.

³⁸ vr., 166A; 300B.

bir ruhsat talebinde bulunduğu görüldü.³⁹ Fakat arzuhalde eserin adı “Mirât-ı Mehâsin” olarak geçmektedir. Bu arzuhalde ilgili olarak yapılan son muamele kaydı, eserin tedkiki için bir üst makama gönderilmesine düşülen kayıttır ki onun da tarihi 2 Aralık 1900/9 Şaban 1318.⁴⁰ Bunun dışında, eserin basılıp basılmadığına dair bir belge bulunamadı. Eserin o dönem basılmadığı kanaatindeyiz. Zira eser o dönem basılsaydı 1911 yılında eserin ismi Matla-ı Mehâsin olarak kaydedilmezdi.

b. Günlük:

İncelememize konu olan bu eser, İsmail Hakkı Halvetî'nin başladığı hatm-i şeriften “vârid olanı”, okuduğu günün tarihini yazarak defterine kaydetmesinden müteşekkildir. Bir Kur'an günlüğü de diyebileceğimiz bu eserden maksat, okunan Kur'an ayetlerinden alınan ilhamla kalbin hâllerinden bazı hâlleri ve vakiâtı yazmaktır.⁴¹ Eserde tarihe, edebiyata, tefsire ve tasavvufa dair pek çok ilginç ve orijinal bilgiler bulunmasının yanı sıra gündelik hayata dair pek çok vesika da mevcuttur. Eser 17 Ocak 1911/16 Muharrem 1329 Salı günü başlamakta ve 8 Mayıs 1911/8 Cemaziye'l-Evvel 1329 Pazar günü bitmektedir. Bu 5 aylık sürede Fatıha suresinden başlanılıp Araf suresi elli dördüncü ayetine kadar bazen ayrıntılı bazen yüzeysel edebî, tarihî ve dinî bilgiler kaydedilmektedir. İki yılda bitirilmesi planlanan bu eserin bir başka nüshasına veya devamına tesadüf edemedik.

C. Yaşadığı Dönem

İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatını, eserlerini ve düşüncelerini belirtirken kendisinin yaşadığı dönemi de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Çünkü her insan, yaşadığı dönemin tesiri altındadır; o zamana göre düşünür, o dönemdeki teamüle göre bazı sözler söyler ve belki de o zamanın şartlarına göre doğru olan fikirlerin arkasından koşar. Dönemdeki tarihî gerçeklerden bağımsız olarak verilecek her hüküm, eksik ve hatalı olmaktan uzak değildir. Bu sebeple İsmail Hakkı Efendi'nin yaşadığı dönemin ve öncesinin tarihî panoramasını çizmek faydalı olacaktır.

³⁹ BOA, MF.MKT, 541/38. Maarif Nezâretine yazılan dilekçe; Ek-2.

⁴⁰ BOA, MF.MKT, 541/38. Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemine tevdi edilen belge.; Ek-3

⁴¹ vr., 7A.

Osmanlı Devleti'nin her bakımdan zirveye ulaştığı 16. yüzyıldan sonra gerek üstün teknolojik güce sahip olması gerek ferasetli devlet adamlarının bulunması ve gerekse de kendisine sıkıntı teşkil edebilecek bir başka devletin bulunmaması gibi sebeplerden dolayı kendisine güveni tamdır. Fakat bu özgüven hâli ancak II. Viyana Kuşatması başarısızlığına kadar devam edebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu başarısızlığından cesaret alan ve "Mukaddes İttifak" adı verilen Avrupalı devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları ordular, 1683-1699 yılları arasında sürekli olarak Osmanlı Devleti'ne saldırmışlar ve pek çok bölgeyi almaya muvaffak olmuşlardır. Uzun süren savaşlar, hatalı devlet yönetimi, yöneticilerin yanlış müdahaleleri, Avrupalıların askerî alanda sürekli olarak gelişmesi ve buna karşılık Osmanlı'nın hâlâ eski gücüne güvenmesi, geniş sınırlar içerisinde taşra yönetimlerinin kontrolünün tam manasıyla yapılamaması, eğitim ve öğretim kurumlarının kendisini gereğince yenileyememesi... vb. pek çok sebep yüzünden Osmanlı Devleti, Batı karşısındaki üstünlüğünü yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Hatta 18. yüzyıla gelindiğinde ilerlemeler ve fetihler durmuş; siyasî, medenî ve teknik alandaki üstünlükler Avrupa'ya kaptırılmıştır. Ticaret yollarının değişmesi, yeni icatlar, teknik alanlardaki atılımlar, fikir ve eğitim sahalarındaki gelişmelerin neticeleri olarak Avrupalılar ilerlemişler ve gelişmişlerdir.⁴² 18. Yüzyılın sonlarına doğru III. Selim'le birlikte Osmanlı Devleti'nde ciddi ıslahat adımları atılır. Önce askerî alanda başlayan bu ıslahat hareketleri, daha sonra ihtiyaca binaen malî-iktisadî, eğitim ve yönetim gibi alanlarda da görülür. IV. Mustafa'nın ıslahat karşıtı çalışmalarından sonra tahta geçen II. Mahmut'la ıslahatlar kaldığı yerden devam eder. Abdülmecid'in tahta geçmesi ile önce 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilir ki bu Osmanlı tarihi açısından oldukça büyük bir gelişmedir ve onu takiben 1856 yılında Islahat Fermanı yayınlanır.

İsmail Hakkı Halvetî, 1861/1862 yılında Sultan Abdülaziz döneminde dünyaya gelmiştir. Tahta, daha sonra sırasıyla V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed Reşâd çıkmıştır. 1876 yılında Kânûn-i Esâsî'nin kabul, 1876 yılında Meşrûtiyet'in ilan edilmesi; Osmanlı Rus savaşı; II. Abdülhamid'in 1878 de Meclis-i Mebusân'ı feshetmesi, 1908 yılında II. Meşrûtiyet'in ilan edilmesi, 1911 ve 1912 yılları arasında yapılan Trablusgarp ve Balkan savaşları İsmail Hakkı Halvetî'nin yaşadığı dönemin önemli siyasî

⁴² Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.6, Ankara 1995, s.174-175.; Sina Akşin, vd., *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yay., İstanbul 1988, s.87-165.; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C.4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s.68-379.

gelişmelerindedir. Bütün bu gelişmeler göz önüne alındığında İsmail Hakkı'nın yaşadığı dönemin, Osmanlı Devleti'nin en hareketli, en kritik ve en karmaşık dönemi olduğu görülür. Yine dönemin, devletin bekası için çok çeşitli fikirlerin ortaya atıldığı; yenilikçi hareketlerin arttığı son derece hassas bir dönem olduğu gözlenmektedir.⁴³

⁴³ Coşkun Yılmaz (ed.), *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Sultanbeyli Belediyesi, İstanbul 2012.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, TTK, Ankara 2011, s.1-14, 14-25, 81-87, 118-125, 245-268.; Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*, C.VI, TTK, Ankara 2011, s.2964-2975, 3112-3117, 3232-3236, 3280-3450, 3456-3458.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. Eserin Edebî Yönü

1.1.1. Eserin Günlük Türü Açısından Değerlendirilmesi

İsmail Hakkı Halvetî'nin üzerinde çalıştığımız bu eseri, gerek üslubu ve gerekse tertip ve düzeni ile tam bir günlük hüviyetindedir. Zaten İsmail Hakkı Halvetî'nin bu eseri yazmaya başlarken⁴⁴ niyeti, hem yeni başladığı hatm-ı şerîften her gün beş sayfa okuyup “hâsıl olanı”, okuduğu günün tarihini atarak kaydetmek⁴⁵ hem de “vakîâtı ve kalbinin hâllerinden bazı hâlleri” yazmaktır. Eserin bu maksatla yazılması, bizim o dönemde yaşanan günlük hayata ve yine o dönemde vuku bulan pek çok önemli tarihî olaya, küçük bir pencereden de olsa bakmamıza imkân sunmaktadır. Böylece dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına dair bazı fikirler de elde edebilmekteyiz. Nitekim eseri incelediğimizde, 1911 yılındaki Bâb-ı Âlî yangınından zeytinyağının pahalalanmasına kadar, 31 Mart Vakası'ndan cemaatin camiye gelmemesine kadar hem çok önemli tarihî olaylara hem de gündelik hayata dair pek çok ayrıntıya tesadüf edilebilmektedir.

Eserin edebî bir tür olan günlük türü açısından değerlendirmesine geçmeden önce günlük türünün tanımını ve bu türün tarihî süreçteki safahatını belirtmek faydalı olacaktır.

Günlük, bir kimsenin kendi başından geçen yahut kendi döneminde ortaya çıkan ve kayda değer bulduğu olay ve olguları, kendi gözlem ve anlayışına göre günü gününe anlattığı yazı türüdür.⁴⁶ Hâtırâ türünün bir alt bölümü olarak da düşünülebilecek olan günlük (*rûznâme*, *yevmiyyât*, *diary*, *jurnal*), hadîselerin vuku bulduğu gün kaydedilmiş, yine otobiyografik karakterde notlar görünümündedir.⁴⁷ Batıda 15. yüzyıldan itibaren ilk örneklerine rastladığımız günlük türü, 19. yüzyıldan sonra yaygınlaşmıştır. Osmanlı sahasında ise merkez teşkilatındaki günlük olayların, tevcihlerin ve savaşların, görevliler

⁴⁴ Başlarken denildi zira eser, başlangıçtaki niyetten gün geçtikçe uzaklaşıyor, âyetlerin Türkçe meallerinin verildiği ve tefsirlerde nakledilen bilgilerin kaydedildiği bir *Tefsir Günlüğü* haline geliyor.

⁴⁵ vr., 1B.

⁴⁶ Abdullah Uçman, “Günlük”, *TDEA*, III, s.417-418.; Emin Özdemir, “Anı ve Anı Dilimiz Üzerine”, *Türk Dili Anı Özel Sayısı*, C.XXV, S.246, 1972/3, s.398.; M. Orhan Okay, “Hâtırât”, *DİA*, XVI, s.445-449.; Ahmet Kabaklı, “Hâtırâ”, *Türk Edebiyatı I-V*, C.I, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2006, s.565.

⁴⁷ Okay, s.448.

tarafından kaydedildiği ve *şehnâme*, *rûznâme*, *rûznâmçe* adları verilen defterler, bir nev’i günlük mahiyetindedir. III. Selim’in sır kâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan *Rûznâme*; Sahaflar Şeyhi Esad Efendi’nin II. Mahmud’un Çanakkale ve Edirne seyahatine ait günlük notlarını içeren *Sefernâme-i Hayr* ve yine aynı şahsın II. Mahmud’un Rumeli gezisini günlük halinde kaydettiği *Âyâtü’l-Hayr* gibi eserler, bu defterlere örnek gösterilebilir.⁴⁸ Hususî sayılabilecek günlüklere örnek olarak karşımıza çıkan, şu andaki en eski eser, Sünbülî şeyhi Seyyid Hasan Efendi’nin kaleme aldığı ve 1660-1664 yılları arasında bir dergâhın günlük hayatını, âdâb ve erkânını anlatan *Sohbetnâme*⁴⁹’dir. Buna ilaveten Aziz Mahmud Hüdâî’nin daha çok tasavvufî konuları işlediği ve şeyhinin sohbetlerini günbegün kaydettiği Arapça eseri *Vakîât*’ı⁵⁰; Niyâzî-i Mısırî’nin bizzat kendisinin kaleme aldığı ve günlük mevzuları içeren eseri *Hatıralar*’ı⁵¹; Sadreddinzâde Telhisî Mustafa’nın yazdığı ve günlük sahibine dair bilgilerin yanı sıra dönemin siyâsî ve içtimâî konularını da içeren *Cerîde(Journal)*’yi⁵²; II. Mahmud dönemi şeyhülislamlarından Ahmed Reşid Efendi’nin babası Mustafa Sıdkî Efendi’nin 1749-1756 yılları arasında genç bir müderrisen yazdığı ve medreseler, dersler, imtihanlarla ilgili olayların anlatıldığı *Yevmiye*’yi günlük mahiyetindeki eserler olarak görmek gerekir.⁵³ 19. Yüzyıla gelindiğinde ise günlük tutma faaliyeti oldukça revaç bulmuştur. Bu dönemde özellikle Mevlevî dergâhı postnişinlerinin tuttıkları defterler, özelde Mevlevî tarikatını, şeyhlerini ve dergâhları ilgilendiren hadîseleri anlatıyor gibi görünse de dönemin tarihî, tasavvufî, siyasî ve sosyal olaylarına da ışık tutmaktan uzak değildirlen. Meşhur Mevlevî Şâhidî’nin, Divâne Mehmed Çelebi’ye dair yazdığı ve bir risale içinde yer alan kayıtlarını; Kasımpaşa Mevlevîhânesi müntesiplerinden, Aşçı Dede diye bilinen Aşçı İbrahim Dede’nin iki ciltten oluşan ve kendi hayat hikâyesini (tarikata intisabı, tarikat içinde geçirdiği seyr u sülûku), Kasımpaşa Mevlevîhânesi’ni ve o dönemde şahit olduğu önemli hadîseleri kaydettiği *Mecmua*’sını⁵⁴; Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi

⁴⁸ Okay, s.448.

⁴⁹ Bkz. Orhan Şaik Gökyay, “Sohbetnâme”, *Tarih ve Toplum*, S.14, 1985, s.56-64.; Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yay., İstanbul 2009, s.39-72.

⁵⁰ Bkz. H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikati*, 4.bs., Erkam Yay., İstanbul 1999, s.114.; Ziver Tezveren, *Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî: Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati ve Eserleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984, s.71.

⁵¹ Bkz. Halil Çeçen, *Niyazî-i Mısırî’nin Hâtıraları*, Dergâh Yay., İstanbul 2007.

⁵² Bkz. İsmail Erünsal, “Bir Osmanlı Efendisi’nin Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Cerîdesi”, *Kaynaklar*, S.2, 1984, s.77-81.

⁵³ Kafadar, s.39-48.; Okay, s.448.; Uçman, s.417.

⁵⁴ Bkz. Eyyüp Tanrıverdi, Mustafa Koç, *Aşçı Dede’nin Hatıraları I-IV*, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

Hüseyin Fahreddîn Dede'nin *Mecmua*'sını vb. pek çok eseri özelde Defter-i Dervîşân türüne genelde ise günlük türüne örnek olarak gösterebiliriz.⁵⁵

Bu açıklamalardan sonra eserin incelenmesine dönülecek olursa öncelikle, eserde kaydedilmiş olayların altı ana başlık altında tasnif edilmesi mümkündür: Dönemde vuku bulmuş önemli tarihî olaylar, Dönem eğitim-öğretimine dair kayıtlar, Dönemin ekonomik durumuna dair kayıtlar, Toplumsal yozlaşmaya dair kayıtlar ve Rüyalar.

1.1.1.1. Dönemde Vuku Bulmuş Önemli Tarihî Olaylar

Eserde, dönemde vuku bulmuş pek çok olay, ya okunan ayetten hareketle ayeti izah etmek üzere ya da ayetle bağlantısı olmaksızın, İsmail Hakkı Halvetî'nin o gün tesadüf edip de dikkate değer bulduğu için kaydedilmiştir. Örneğin, Bâb-ı Âlî yangını. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar sadrazam sarayına, devlet ve hükümet binasına -daha geniş ifadesi ile Osmanlı Devleti hükümetine- verilen bir isim olan "Bâbîâlî",⁵⁶ 1740, 1755, 1808, 1826, 1839 yıllarında tamamen 1878, 1911 yıllarında ise kısmen yanmıştır.⁵⁷ İsmail Hakkı Halvetî, bu mühim olayı, Nîsâ suresinin yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu ayetlerini okuyup izah ettikten sonra şu şekilde aktarmaktadır:

"Harîk-i Bâb-i 'Âlî

Bu âyetleri okurken bu gece (5 Şubat 1911/5 Safer 1329 Pazartesi) yanan Bâb-ı 'Âlî'niñ hâlini düşündüm. Muvahhîdîni ağlattı. Müslümânlara hüçün geldi. 'İbret var ammâ kim alacak? Fuçarâya fodula ve şûrbâ piş[ir]mek üzere yapılan 'imârâtı kâpadıp o paradan başka şeyler yapmak için verilen Şûrâ-yı Devlet yandı."⁵⁸

İsmail Hakkı Halvetî, Bakara suresinin yüz altıncı ayetini okuduktan sonra gelen vâridâtla dönemde vuku bulan bir başka yangını, yeğenin vefatını ve dönemdeki tehdit mektuplarını ise şu şekilde ifade eder:

⁵⁵ Bayram Ali Kaya, Sezai Küçük, *Defter-i Dervîşân: Yenikapı Mevlevîhanesi Günlükleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2011, s.21-22.

⁵⁶ Mehmet İşpirlî, "Bâbîâlî", *DİA*, IV, s. 378-379.; Reşat Ekrem Koçu, "Bâbîâlî", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, R.E. Koçu ve M.A. Akbay Neş., İstanbul 1958, s.1746-1750.

⁵⁷ Koçu, "Bâbîâlî Yangınları", IV, s.1762-1795.

⁵⁸ vr., 59A.

“İbret

Bu günki (20 Ocak 1911/19 Muharrem 1329 Cuma) dersimiz, bu gece Kapu Ağası'nda vuḳū' bulan ḫarīḳ ve birāderimiziñ henüz bir aylık ḫafīdesiniñ vefatı ve Evrāḳ-ı Ḥavādiş'te bir iki kişiye gönderilen siyāsī tehdīd mektūbu sebebiyle 'ibret verdi. Böyle bir zamānda bulunup da her iki fırkanıñ, ehl-i 'ilmiñ kendileri ṭarafına cāzib söz söylemesi ḫuṣūşuna ğayret ettikleri vaḳitte ehl-i 'ilm için çāre, selāmet-i i'tikād ve umūr-i āhiretten bahşetmek olması vārid-i ḫāṭır oldu.”⁵⁹

33 yıllık II. Abdülhamid devrinin kapanışına sebep olan 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909/22 Rebiü'l-Evvel 1327), Avcı taburlarına mensup askerlerin Ayasofya Meydanı'nda toplanarak gösteri yapıp silah atması ve bazı isteklerde bulunması ile başlamıştır. İsyancıların, Adliye Nazırı Nazım Bey ve Lazkiye mebusu Arslan Bey'i öldürmeleri ile olaylar tamamen kontrolden çıkmış, Padişah ise vatan askerleri arasında bir savaş olmaması için isyancılar üzerine asker göndermemiştir. Meşrutiyet'in tehlikede olduğunu düşünenlerin bir araya gelerek oluşturduğu Hareket Ordusu, 24 Nisan'da İstanbul'a ulaşınca sıkıyönetim ilan edilmiş ve isyan sona ermiştir.⁶⁰ Osmanlı Devleti açısından oldukça önemli olan bu tarihî olayı, İsmail Hakkı Halvetî şu şekilde açıklamakta ve bu olayı başlatan ve bitirenlere dair bazı ipuçları vermektedir:

“[...] 31 Mart vaḳ'asında “Böyle şerī'at istenilmez.” dediğimiz zamān, “Siziñ gibi ḫ'āceler çıktı da dünyā böyle oldu.” diye az ḫaldı hücüma ma' rüz oluyorduk. Erbāb-ı 'iṣyānı yatıştırmaḳ için Zābṭiye Neẓāreti'niñ da'vetiyle gelmiş olan erbāb-ı diyānet dinsizleriñ iġvāsıyla, ḫā'in gösterildi. Ordu geldiği vaḳit, başında 'alāmet-i taḫṣīl görülenleri hemān ṭutmaḳ istiyorlardı. Ḥānemiziñ eṭrāfına ḫurşun yağdığı vaḳit, Rabbimiz yine muḫāfaẓa buyurdu. Dīvān-ı Ḥarbe sevḳ olunanlardan daḫi ḫāric ḫıldı. Cemi'yet 'aleyhine söz söyleyenlerden ba'zıları, ḫatlı edildikleri vaḳit yine muḫāfaẓa buyurdu.”⁶¹

⁵⁹ vr., 11A.

⁶⁰ Zekeriya Kurşun, “31 Mart Olayının Arkasındakiler”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, (ed. Çoşkun Yılmaz), Sultanbeyli Belediyesi Yay., İstanbul 2012, s.49-52.

⁶¹ vr., 174A-B.

“[...] Devr-i sâbıkıñ zâlimleri zulümde ifrâṭ etmeseler inḳılâb ḥuṣûle gelmezdi. [...] Cenâb-ı Hâḳḳ’ı ve Peyğamberleri ve yevm-i âhireti taṣdîḳ etmeyen hiçbir dinsiz, bu ḥükûmette iş başında ‘ale’ d-devâm bulunamaz. [...] Bu millet, devr-i sâbıkıñ zulmünden ağlıyordu. Nuṣret-i İlähiyye ile inḳılâb ḥuṣûle geldi. “Selanik dönmeleriniñ i‘tikâdı gibi ‘asker kuvveti yaptı.” demem çünkü ‘aynı ‘asker irticâ’ a daḫi uğraştı ammâ olmadı.”⁶²

1911/1329 yılında İstanbul ve çevre vilayetlerde şiddetli bir kış yaşandığını, 10 Safer/10 Şubat 1911 Cuma günü, Nisâ suresinin Peygamberlere itaati emreden ve aksinin zulme uğramaya sebep olacağını belirten altmış dördüncü ayetinin meâlini okuduktan sonra düştüğü nottan öğreniyoruz:

“Şiddetli Kış

Cehl ve nifâḳ sebebiyle dürlü âfâta müsteḫâḳ oluyoruz. Ta‘atten ḥurûcla nefsimize zulm ediyoruz. Etrâfta şiddetli kış olduğunu ḥaber alıyorduk. Bu gün İstanbul’da daḫi çok kimseleri, olduğu maḥalde ḥabs edecek derecede kış zuhûr etti. Rabbimiziñ kereminden ümidimizi kesmeyiz. Tevbe ve istiğfâr ederiz. Ḥâzret-i Peyğamber’den istimdâd ederiz: Yâ Resûla’l-lâh! Ente bâbu’l-lâh. Rabbimiz tevbemizi ḳabûl buyurup tevfiḳ buyurur.”⁶³

İsmail Hakkı Halvetî, döneminde devletin saat, takvim ve ölçü birimlerinde değişikliğe gitmek istediğini ve saatte yapılan değişimin toplumda nasıl sıkıntılar oluşturduğunu ve oluşturacağını şu şekilde kaydetmiştir:

“Evet, küffâra taḳlîde heves-kâr olanlar galebe ediyor. Sâ‘atleri değiştirmekle Ümmet-i Muḫammed’e ‘azâb edip ḳadın ve erkekleri bu soğukta köprü üzerinde bekletmek ile ‘azâb ve zulm ediyorlar. Şimdi de târiḥ tebdîline uğraşıyorlar. Şoñra oḳḳa ve arşınımızı taḫvîle ḳıyâm edip ahâliniñ

⁶² vr., 48A-B.

⁶³ vr., 79A.

aḥz u i'ḩāda aldanmasına, müşkilāta sebep olmaḩtan başka bir şey yapmayacaklar."⁶⁴

Dönemde hükümetin halkta bulunan silahları toplattığına ve bununla birlikte gayr-i Müslimlerin silahlarını teslim etmediğine dair bir kayıt da mevcuttur:

“[...] bī-çāre Müslümānlardan silāḩları Hükümet istedi. Fevc fevc götürüp teslīm ettiler. Çünkü muvaḩḩidīniñ Hükümet'e iḩā' atı vardır. Taḩḩīḩ ettim, gayr-i Müslimlerden teslīm edenler pek az imiş. Bundan ḩāşıl olan kederimi bir vaḩ'ada elinde ḩoca ḩabanca bulunan bir kāfiriñ ḩafasını, şopa ile bir Müslümāniñ yarıp da elinden aldığııı bilmekliğim def' etti.”⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin son dönem büyük sūfilerinden olan Nakşibendī şeyhi Gümüşhaneli Ahmet Hilmi Efendi'nin vefat etmeden önce halife tayin ettiği ve 1911 yılında vefat eden Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'nin cenaze töreninde İsmail Hakkı Halvetī de bizzat bulunuyor ve aynı günün akşamı cenaze törenine dair önemli bulduğu tüm ayrıntıları kaydediyor:

Bu gün (23 Şubat 1911/24 Safer 1329 Cuma) Meşāyih-i ḩāliidiyye'den Gümüşhaneli Aḩmed Efendi'niñ ḩalīfesi ḩasan Efendi'niñ cenāzesinde bulunduğumuzdan ḩidmet-i taḩrīr az oluyor. [...] ḩasan Efendi'niñ cenāzesi, Beyāzīd muşallāsına “⁶⁶ولن يؤخر الله نفسا اذا جاء اجلها” āyet-i kerīmi tilāvet olunurken vāşıl oldu. Cum'a namāzından soñra cemā'at-ı keşire, o ḩoca meydāni ḩolduruyordu. Hükümetiñ böyle bir zātıñ cenāzesine bī-gāne ḩalması ḩüzün verdi ammā “Hem ḩikmeti vardır ve hem de ḩāli añlatıyor” dedim. [...] ḩasan Efendi'niñ vefātını ḩaber alınca ““ Ālim olduğu ḩālede, 'ilimsiz görünen bir ādem biliyorduk, o da gitti” dedik. Evet, 'ilmi olmadığı ḩālede 'ālim görünmek isteyen ḩok kimse gördük ammā 'ilmi olup da bu derece maḩviyyet edeni görmemiştik. Merḩūmla řoḩbetimiz ḩok değıldi ammā kemāline ḩayrān

⁶⁴ vr., 47B.

⁶⁵ vr., 109A.

⁶⁶ “*Velen yu 'a 'ḩ-ḩira 'l-lāhu nefsen izā cā 'e eccluhā*” (Hālbuki Allah, ḩiçbir řahsı eceli geldiği vakit, sonraya bırakmaz.), Mūnāfikūn, 11.

idik. Cemā'atın ekserisiniñ 'ilmiyyeden olması, "H̄āceler, dervīşleri sevmezler." sözünü lisān-ı hāl ile tekzīb ediyordu. H̄āceler, böylesine muhabbet ederler, i' tikkādı bozuk olanları sevmezler. [...] Cemā'at miyānında tekāyā meşāyihını görmemekliğim biraz müte'essir etti ise de buña da "Bu zātın cenāzesini erbāb-ı i' tikkād nakl edecek, 'ilmle cehl zıddır." diye cevāb vārid oldu. Ben müddet-i 'ömrümde bu derece şulehānıñ çok bulunduğu bir mevki' de bulunduğumu tahta'ttur edemiyorum. Te'essürümü bu cihet tahfif etti. Kendimi bahtiyār 'addettim. "El-ḥamdu-li'l-lāh şulehā-yı ümmet çok, bu ümmete dīn düşmanları bir şey yapamazlar." diyordum. Süleymāniye'ye kadar gittim. Qabri kazılmaқта olduğundan nihāyetine kadar tūramayıp İmāmzāde merhūmu ve 'Ātīf Beg merhūmu vesā'ireyi ziyāretle ağlayarak 'avdet ettim."⁶⁷

Dönemin Biga mebusu Arif Hikmet Bey'in mecliste aniden ölmesini, ertesi gün gazetelerden öğrenen İsmail Hakkı Halvetî, olayı deftere şu şekilde kaydediyor:

"Dün (18 Ocak 1911/17 Muharrem 1329 Çarşamba) Meclis-i Meb'ūsān'da füc'eten vefāt eden bir meb'ūs⁶⁸ hakkında evrāk-ı ḥevādişin yazdığı şeyler qalbimizi meşgūl ettiğinden vāridāt olmuyor. Ben o meb'ūsūñ ahlākından memnūn değıl idim ammā kātib olduğumu taşdıq ederdim. Acıdım te'essürümü, sū'-i ahlākını tefekkürle def' etmek istedim. Kendimiñ dağı iktidāra, ahlāktan ziyāde ehemmiyyet verdiğıme memnūn değıl idim. Beni bu gün (19 Ocak 1911/18 Muharrem 1329 Perşembe) rāḥatsız eden esbābtan biri de müşvedde ṭab' olunan bir taqvimde yazılan şeylerden bir kısmınıñ zūhūr

⁶⁷ vr., 158B-162B.

⁶⁸ "Biga meb'usu Doktor Arif İsmet Beg Kânûn-i Sâni'nin beşinci Çehârşenbe günü Meclis-i Meb'ūsān'da füc'eten vefāt etmişdir. (...) Hîn-i vaktinde kırk yaşında idi." (Ekrem Reşād, Osman Ferîd, *Nev-Sâlnâme-i Osmanî 3.Sene*, İstanbul 1328-1329, s.221.) Ayrıca bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, Sene:III, Cilt:III, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s.214.

etmesidir. Buña da inanmamağla ‘ilâc etmek istiyorum ammâ vukû‘ât şaşırıyor. Kâşķi o taķvīm elime geçmese idi diyorum.”⁶⁹

Yahudi milletvekillerinin Meclis-i Mebusân’da Kudüs’ten toprak istemeleri de eserde kayıtlı önemli tarihi olaylardandır. İsmail Hakkı Halveti, Mâ’ide suresin yirmi ile yirmi altıncı ayetlerinin tefsirini yaparken “Tesâdüf” başlığı altında bu konuya değinir:

“Cenâb-ı Hakk’ıñ irsâl buyurduğı her Peyğambere ezıyyet eden Yahūdīler, zillet ve hazye maħkūmdur. Zuhūr-ı İslām’dan şoñra anlarıñ hazyi artmıştır, daha da artacaktır. Bu günkü dersimiziñ bu âyetlere gelmesi, dün Meclis-i Meb’ûsân’da cereyân eden mezâkire eşnâsında, Yahūdīleriñ, Kudüs’de hükümet-i İsrâ’îliyye teşķil etmek kuruntusunda buldukları söylenmesine teşâdüf etmiştir ki biz buña bu gün vâķıf olduk. [...] Her memleketteñ koğuldukları hâlde Müslümânlardan gördükler merħameti, hıçbir kavimden görmeyen bu dessâs kavim muhâceret tariķiyle oralara yerleşmek, şoñra marazīlerini icrâ etmek fikrinde bulunurlar. Bu, hükümetiñ za‘afından istifâde ile beñlik intizârında bulunan kavmiñ emeli gibidir. İhtimâl ki Selânik dönmelerinden mu‘âvenete dağı muntazırdırlar ammâ o arâzīnden anlarıñ maħrûm olduklarını, Kur’ân haber veriyor.”⁷⁰

1.1.1.2. Dönemin Eğitim-Öğretimine Dair Kayıtlar

20. yüzyılın ilk on beş yılı, bütün dünyada eğitim düşüncesinin hızla değıştiğı, eski okulları ve eğitim sistemini yeren, yenilikçi eğitim akımlarının doğduğı bir dönemdir. İkinci Meşrutiyet döneminde, systemsiz de olsa, tüm yenilikçi düşünceler Osmanlı Devleti’ne aktarılmaya çalışılmıştır. Eğitim düşüncesi alanında gerek Batıdan gelen süreli yayınlar gerek Avrupa’ya giden öğrenci ve araştırmacıların eser ve makaleleri, Osmanlı Devleti’ne yeni usûllerde eğitim yapılma fikrini yerleştirmiştir.⁷¹ Batıdan gelen bu

⁶⁹ vr., 7B-8A.

⁷⁰ vr., 184B-185B

⁷¹ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yay., Ankara 1996, s.54.

akımlarla birlikte İkinci Meşrutiyet ile devletin resmi okullarında milli bir eğitim verilmesi için bazı çalışmaların başladığı görülmektedir. Çoğu Batılı anlamda yapılan bu değişikliklerden hiç kuşkusuz her kademedeki eğitim-öğretim nasibini almıştır. Fakat herkesin bu değişim ve dönüşüme destek verdiğini yahut beğendiğini söylemek pek mümkün değildir. Nitekim İsmail Hakkı Halvetî, Klasik Osmanlı Medrese sisteminin Batılı anlamda değişim ve dönüşümünü, çok çirkin bir manzara olarak kaydetmektedir. Bu dönüşümden duyulan rahatsızlık eserde açık bir şekilde belirtiliyor:

“Bu gün (13 Şubat 1911/13 Safer 1329 Pazartesi) ba‘de’z-zuhr peder-i ‘azîzim merhûmdan hıfz-ı Kur’an’a muvaffak olduğum Ayaşofya mektebine girdim. Āh! Ne çirkin bir manzara karşısında kaldım. Diz çöküp Kur’an okumak uşulu lağv edilmiş, sıralar Fransız uşulu olmuş. Hâce şandalyede, çocuk da şandalyede oturup okuyor. Ma‘şumlardan na‘at-ı Nebevî’ye müte‘allik, ehlu’l-lâh nuṭṭu bir ilâhî istimâ‘ ile gönlümüñ açılmasını istedim. Bir çocuğa namāza nasıl ṭurursun dedim, ellerini nereye koyacağını bilemedi. “Allâhu Ekber, dedikten soñra ne okursun?” dedim ṭurdu. Mu‘allimler, Dâhiliye Nâzırı’nıñ isti‘fâsından bahşediyorlardı. Ma‘ârif Nâzırı’nıñ isti‘fâsını ârzü ediyorlardı. Çocuklarıñ kıyâfetlerine baktım, vaḳitli olanlar hep alafrança idi. Mekteb, ta‘mîr olunmuş. Zâhiri tezyîn olunmuş ammâ ma‘neviyyât vedâ‘ ediyordu. Rabbim encâmını ḥayr eylesin. Āmîn.”⁷²

II. Abdülhamit ve V. Mehmet Reşat devirlerindeki eğitim anlayışını beğenmeyen İsmail Hakkı Halvetî, dönemin eğitimi hakkında şunları söylemektedir:

“[...] devr-i sâbıkta mekâtib ve müdâresede Kur’an’ı bilen zâtlarıñ çoğalmamasına çalıştılar. Bugün iş başında Kur’an’ı bilmeyen birçok âdemleriñ bulunmasına sebep oldular. Bugün daḥi ‘ilm-i dîn taḥşîli için yapılmış olan mevâki‘de bir takım fûn-ü dünyeviyye taḥsîl ettirmekle bu kapınıñ ḳapadılmaḳta olduḡu meşhûddur. Ma‘ârif-i ḥaḳîkiyyeniñ esâs u menba‘ı ve âdâb-ı dünyeviyyeniñ ravzası, Kur’an-ı Kerîm’dur. Umûr-i

⁷² vr., 100A-B

‘ilmiyye ve aḥvāl-i ‘ameliyyede Qur’ân’a ihtiyâc, muḥakḳaktır. “Ben yalnız ‘ilm-i dîn ile teveġgöl edeceġim.” diyen zât devr-i sâbıkta bir mekteb bulamadığı gibi devr-i ḥâzırda daḫi bir medrese bulamayacak ammâ Cenâb-ı Bârî ‘ilm-i dîn merâklılarını elbet bir tarafta çoġaltacaktır.”⁷³

Dönemde okullara asılan resimler de İsmail Hakkı’yı hayli rahatsız eden mevzulardandır:

Mekteb-i Mu‘allimîn’de Nezâret-i Ma‘ârif’ten mekteblere ta‘lîk olunmak üzere verilen resimleri -evet bir takım kâfir resimlerini- kabûl etmemesini, kemâl-i sūzişle iḥtâr ettik. Qânûn-i Esâsî’niñ birinci mâddedisine muġâyir olduğundan kabûl edemem. “Evliyâ-yı eṭfâl[iñ], çocuklarını göndermeyeceklerini ve ihtiyâr kadınların gelip kıracaklarını” söylemesini beyân ettim. “Qur’ân okunan yerde resim olmaz. Resim bulunan maḥalle, melâ’ike dâhil olmaz” diyecek. Bunuñ te’sîri olmayacağını, muta‘aşşib ve mürteci‘ diyeceklerini añlattım. Āh! Kime şikâyet ve mürâca‘at edelim. Ma‘ârif Nezâreti’ne denirse “Bu işi yapan o; maḳâm-ı meşîḫata mürâca‘at edilse o da ‘âciz. Meclis-i Meb‘ûşân riyâseti ise Fransız-meşreb [...] Pâdişâh’a mürâca‘at edilse o da resmini büyük mekteblere gönderiyor. Hâḳân-ı sâbık resme pek merâklı idi. Her şey’iñ resmini aldırırdı ammâ mekteblere Mekke, Medîne resmi göndermekle mu‘teḳid görünmeġe uğraşırdı.”⁷⁴

1.1.1.3. Dönemin Ekonomik Durumuna Dair Kayıtlar

18. yüzyılda başlayan ve daha sonra da devam eden yenileşme çabalarına rağmen Osmanlı Devleti 19. yüzyılda siyasî bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da geri kalmış bir ülke durumundaydı. Temel sanayi kurulamadığı gibi, iyi durumda olan dokuma sanayi bile ülke ihtiyaçları için yeterli üretim kapasitesine ulaşamamıştır. Mevcut sanayi, ülkenin tarım ve maden zenginliğini değerlendirmekten çok uzaktı. Üretim büyük

⁷³ vr., 73A-B.

⁷⁴ vr., 323A-B.

ölçüde tarıma dayalı idi.⁷⁵ Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısı ile Osmanlı Devleti'nde de bir kalkınma hamlesinin olduğu inkâr edilemez. Tanzimat'tan itibaren Osmanlı devlet adamları ekonominin ve özellikle sanayinin çöküşünü görerek, sanayii kurtarmak ve geliştirmek amacı ile bir gayret içine girmişlerdir. Ancak iç çekişmeler, isyanlar ve savaşlar gibi sebeplerin yanı sıra kapitülasyonlar ve bazı ticaret anlaşmalarının olumsuz etkisi, bu kalkınma çalışmalarını kötü etkilemiş ve Osmanlı yönetiminin Avrupa tipi sanayi tesislerini kurarak, ülkeyi feraha kavuşturma gayretleri istenilen sonucu vermemiştir.⁷⁶ 19. yüzyılın son çeyreğinde Balkanlarda çıkan isyanlar ve Osmanlı-Rus savaşı, devletin malî dengesini iyice bozmuş ve iç borçlanma, büyük ölçüde kaime basılarak finanse edilmiştir.⁷⁷ Bu sıkıntılara ilaveten yaşanan büyük İstanbul depremi⁷⁸ de ülkede yüksek enflasyon ve pahalılığın oluşmasına, savaş sebebiyle zor durumda kalan halkın daha zor bir duruma düşmesine neden olmuştur. Bu dönemdeki zor şartları göstermesi açısından İsmail Hakkı Halvetî'nin tutmuş olduğu şu kayıtlar oldukça önemlidir:

“Bir fakîr için en güzel idâre zeytün ekmek olduğu đurüb-ı emşâl sırasına geçmiş iken ‘işyânımız sebebiyle bugün altı ğuruşa zeytün satılmaktadır. Kıyyesine on ğuruş verildiği hâlde bugün hîlesiz zeytunyağı bulup almak, İstanbul'da büyük bir muvaffakiyettir. Ahâlî işini bırakıp, siyâsetle meşğûl olup yiyeceğiniñ temiz olmasına ğayreti bıraktığı gibi Hükümet dağı diğđati bıraktı. Öyle murdâr yağlar, öyle hîleler var ki ta‘rîf olunamaz. Yetmiş ğuruşa kömür, on iki ğuruşa et satılıyor. Fuğarâyı bu memleketten kaçırmağ için yapılıyor gibi hâtıra geliyor. Biz Hükümet’i hûkûğ-ı ‘ibâdı muğâfaza ile mükellef biliyoruz. Ahâlîniñ havâ’ic-i zarûriyyesi huşûşunda teshîlâta çalışmağ mecbûr tanıyoruz. Devr-i sâbıkta hafiyelikten başı alıp da bağmağ meydân bulamadıkları gibi bu devirde

⁷⁵ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yay., İstanbul 2012, s.35.

⁷⁶ İsmail Yıldırım, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2, 2001, s.325.

⁷⁷ Nedim İpek, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler Ansiklopedisi*, (ed. Hasan Celal Güzel vd.), C.XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.20.

⁷⁸ 1894 İstanbul Depremi ile ilgili olarak bkz. Vahdettin Engin, “Sultan II. Abdülhamid Döneminin Büyük Afeti: 10 Temmuz 1894 Depremi”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, (ed. Çoşkun Yılmaz), Sultanbeyli Belediyesi Yay., İstanbul 2012, s.279-290.

dağı bulamıyorlar. Bir fark varsa o da Őimdi bahālılıktan fuċarānıñ Őikāyetle ĥasbiĥāl edebilmesidir. Me’mūruñ, mütেকā’idiñ ma’āşları artıp istifrāz ile māh-be-māh tesviye edilmesi sebebiyle anları Őikāyet ettirmiyor ammā fuċarā-yı ahālī idāre ĥuşuşunda zaĥmet ċekiyor.”⁷⁹

1.1.1.4. Toplumsal Yozlaşmaya Dair Kayıtlar

Osmanlı Devleti’nin son ve “en uzun yüzyılı”nda Batılı anlamda yapılan yenileşmeler, sadece işlevini yerine getiremeyen kurumlarla sınırlı kalmaz. Değişim dalga dalga büyür. Őurası bir gerçek ki eğer bir toplumda bir değişim başlarsa bu değişim, öngörülen alanlar kadar öngörülme-yen alanlara da sıçrar. Osmanlı toplumu belki görünüşte ċok köklü bir değişim geçirmiyordu ama yanlış anlaşılan modernleşme toplumun her kesimine ve her kurumuna sıçramış ve Osmanlı aile yapısı da Osmanlı toplumu da bu değişmelerin dışında kalamamıştır.⁸⁰

İsmail Hakkı Halvetî, o dönemde halkta gördüğü pek ċok yozlaşmayı defterine kaydeder. Onu en ċok üzen manzara ise Sultan Ahmed Camii’nde karşılaştığı manzaradır:

“Geceler daha o ċadar kışalmadığı, sâ’at on bire⁸¹ ċarīb bir zamānda Őabāĥ namāzına başlandığı ve yağmur ve Őođuk gibi māni’ bulunmadığı ĥâlde bu Őabāĥ (25 Mart 1911/24 Rebi’ü’l-Evvel 1329 Pazar) Sultān Aĥmed Cāmi’inde tekbīr-i iftitāĥda imāmıñ arċasında bir tek kes bulundu. Bu ‘alāmet-i ĥayr değildir, korċulur. Biz bunu imāmlarıñ ‘adem-i devāmı ĥasebiyle cemā’ati tağıtmalarına ĥaml ederiz ammā sâ’ir cevāmi’de dağı kıllet görüyoruz. Bunlar hep iĥtilāĥ seyyi’esidir. Murdārılığa, bu ċavmiñ, ahālīniñ, ne ċadar isti’ādādı var imiş! Ne de ċābūċ alıőtılar. İyi sözü isti’mā muĥabbeti pek azaldı, Őikāyet ve muĥālefet hevesi pek ċābūċ uyandı. Rabbim encāmını ĥayr eylesin. Āmīn.”⁸²

⁷⁹ vr., 330A-B.

⁸⁰ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s.261.

⁸¹ Alafranga saata göre 5:30.

⁸² vr., 265A-B.

İsmail Hakkı Efendi, evvelden mevcut olan komşuluk haklarının da o devirde bittiğini, herkesin çıkarı üzere yaşadığını yazmaktadır:

“Müslümānlıkta eytāmın mālını muḥāfāza ve ḥuḳūḳ-i zevcīni müdāfa‘a ve ādāb-ı ‘umūmiyyeye ri‘āyet, ḳomşuların vezā‘ifi dāḥilindedir. Evet, ḳomşular yakın vakte ḳadar bu vazīfelerini ifā’ ederler; imām, muḥtār ve maḥallenin uşlu erkek ve ḳadınları [buña] diḳḳat ederlerdi. Münāfiḳin, devr-i sâbıkta “Sāye-i şāhānede benim evime kimse ḳarışamaz.” diye mābeyn ile tehdīd ederler, ‘adliyyeyi gösterirler, “Ḥuḳūḳuma (128A) ta‘arruz etti.” diye da‘vāya ḳıyām ederlerdi. Devr-i ḥāzırda daḥi Ḳānūn-i Esāsī mūcibince “Mekān, ta‘arruzdan maşūndur.” diye istediklerini yapmak, her biri istibdād[lar]ını ayrıca icrā etmek istiyorlar. Nikāhsız ḳarı getirsin, ḥānesini meyḥāne gibi yapsın; gece-gündüz ḡavḡā gürültü ile fenā sözlerle ḳoluk ḳocuḡuñ aḥlāḳı bozulsun; idāre-i ‘örfiyye ḥükm-fermā olduḡu maḥallelerde bile zābıtanın cesāreti olmasın, “Biz ḳarışmayız.” desin; cināyet ve ḥarīḳ zuhūr etsin; “Parayı ḳoḳ alacaḡım.” diye nāmūssuz kirācılara versin... Baḳalım bu ḥāl ne zamāna ḳadar devām edecek, ḳānūnu herkesin istediḡi gibi te‘vīli, ne olacaḳ?”⁸³

“[...] Siyāsetle teveḡḡül, ‘illet-i sâriyye ḥükmünü aldı. Ma‘māfih uşanḳ geldi. İşi o cihete dōkmeksizin şoḥbette şu‘ūbet ḥāşıl olduḡu gibi o ḫarafı düşünmekten deḡil ricāl, nisvān ve eḫfāl bile kendini alamıyor. Vuḳū‘āt-ı müte‘addidenin ḳanḡısını düşünsün? Eñ ziyāde şayān-ı esef olan şey, şer‘en mezmūm olan şeylerin sür‘atle intişār etmesidir.”⁸⁴

Fransızlarla ihtilatın boyutlarını, Müslüman halkın içinde bulunduḡu aciziyeti gösteren önemli bir kayıt ise şöyledir:

“Ben bu gün (1 Nisan 1911/1 Rebi’ü’l-Ahir 1329 Cumaertes) bir şey’e tesādūf ettim. Bir ḫaḳım Fransızlar ḳalḡı ḳalarak gidiyorlar, bir ḫaḳım kimseler

⁸³ vr., 127B-128A.

⁸⁴ vr., 232B-233A.

anlarıñ peşine taķılmış gidiyordu. Anları müte‘ākib bir taķım Müslümān Arnabudlar -ki içlerinde şāhib-i ‘ammāme daħi var idi- zencīrlere bāğlanmıřlar, süngülerle maħbese götürülüyorlardı. Eyvāh! “İşte, Müslümānları biribirine tutuřturduķ.” diye eñ büyük dūřmanımız olan Rus müttefikleri, mülkümüzde bayram ediyorlar diye, ağladım, dūřündüm ammā yine mütesellī oldum, “Ġayret-i Ĥudā’niñ zuhūruna ‘alāmettir.” dedim. Evet, anları halka göstermek ‘ibret olur ammā dīgerleriniñ görünmesi baķalım ne netīce verir.”⁸⁵

Bozulma sadece halk arasında değil ulema arasında da görölmektedir. İsmail Hakkı Halveti’nin bu gözlemleri ise şöyledir:

“Bu gün Cum‘a olmak münāsebetiyle vārid-i ĥātır oldu. Bir zamānlar, ‘ulemādan, meřāyīħdan, řuleħadan olan zevāt-ı kirām Cum‘a günleri yek-dīgerini ziyārete gelirdi. Bir dergāhta yāħūd bir ĥānede veyā türbe oņasında, medrese oņasında otururlar; anlara ĥidmet edenler, řoħbet ve muħabbetlerinden müstefīd olurlardı. řimdi öyle řeyleriñ görölmemesi ĥüzün veriyor. ‘Avāmdan olanlar, ĥāceleriñ bulunduęu ĥahvelere gidiyorlar. Anlarıñ lāflarınıñ kendilerinden daha havā’ī olduęunu görüp esefle çıkıp gidiyorlar. řecere-i ‘ilmi tehzīz edip meyve-ćin olmāk ārzū edenleriñ, bir řey dūřmemesi yāħūd acı ve ĥām meyve dūřmesi kederlerini tehyīc eder. Sū’-i ‘amelimiziñ cezāsını görüyoruz. Hezīmet var, tefriķa var zıyķ-ı řadr var, ‘uķülde ta‘ĥīl var, var, var... Rabbimiziñ keremiyle iyilięe dönmemizi isteriz. ćünkü dūřman bizi nařıl istiyorsa öyle olmaęa taķarrüb ediyoruz. Para ve cāha nā’il olmuş olanlar, bu sözlere “Kendi ye’se gidiyor da anıñ için böyle diyor.” derler ammā zamān anlara da tařdīķ ettirir.”⁸⁶

⁸⁵ vr., 284B.

⁸⁶ vr., 125B-126A.

1.1.1.5. Yazarın Günlük Hayatına Dair Kayıtlar

Şüphesiz günlükler, yazıldığı döneme ışık tuttuğu gibi yazarının da hayatına, düşüncelerine, duygularına, karakterine ışık tutmaktadır. İsmail Hakkı Halvetî'nin günlüğünde kendi yaptıklarına, hissettiklerine, sıhhatine ve hâlet-i ruhiyesine dair pek çok kayıt mevcuttur. Bazen evladından şikayet etmektedir, bazen camii cemaatinden; bazen hükümetten bazen de mebuslardan. Bunun yanı sıra gün içerisinde yaptığı işleri, gördüğü manzaraları, vârid olan düşünceleri tek tek yazmıştır:

“(19 Şubat 1911/ 19 Safer 1329 Salı) İh̄vāndan bir z̄atūñ maḥdūmu ḥastalanmış, şifā-yāb olması için taḡıtmaḡ üzere baña para verdi. Muḥtāc olanlara tevzī' ederken lezzet buldum. Hele eṭfāl-ı mektebe, “Du'ā' ediñiz ḥasta iyi olunca size daha çok para getireceğim.” dediğim vaḡit çocuklarıñ “āmīn” dedikleri zamān ḥissettiğim rāḡat-ı rūḡu añlatamam. Rabbim şifā' iḡsān buyursun. Āmīn. Zirā Cemīl'in Münīr'i bir dānedir.”⁸⁷

“Bu gün (15 Mart 1911/14 Rebi'ü'l-Evvel 1329 Salı) ḡable'l-‘aşr hazımsızlığıñ verdiḡi ḡasvete ciyādet-i hevādan ḡaḡıl olan elbise aḡırlığı taḡyīḡi ve ma'nevī birḡaç sebep münzemm olup Ayaşofya Cāmi'-i Şerīf ḡavlusunda oṡurdum. Gelip geḡen ḡalkı temāşā ettim. Gāḡ nāsīñ emr-i dünyā için gidip gelmeleri, gāḡ yerli ve ecānibden olan küffārīñ daha serbest olması beni üzdü. ‘Ādeten kendi kendime söylenmeḡe başladım. Oradan ḡalkıp Sulṡān Aḡmed'e geldim. İkinci namāzına gelen şuleḡā-yı ümmetiñ müşāhedesi el-ḡamdu-li'l-lāḡ ḡasvetimi izāle edip ḡalbimi tenvīr etti ammā istediḡim ḡuzūru bulamadım.”⁸⁸

“Bu gün (19 Ocak 1911/18 Muharrem 1329 Perşembe) az ḡaldı güneş ṡoḡuncaya ḡadar yataḡtan ḡalkamıyorduk. Bināen-‘aleyḡ ḡasvetimiz vardı. Peder-i merḡūm, küffārīñ eyyām-ı maḡşūşasında “Bizi erken ḡaldır, aḡırlıkları başmasın.” der idi. Bu bir ‘ādetdir ki fā'ide-i siyāsisi, anlarıñ

⁸⁷ vr., 132B.

⁸⁸ vr., 238A.

uyanık bulunduğu zamānlar Mü'miniñ uykuda bulunmamasıdır.”⁸⁹ [...] Hāşılı bu günümün şūret-i cereyānından memnūn değildim. Hıdmetime gidemedim. Şihhatimde daħi tamāmiyyet yok idi. Rabbimiñ kereminden iyilik isterim.”⁹⁰

1.1.1.6. Rüyalar

Bütün bu saydıklarımızdan başka eserde, günü gününe yazılmış rüyalara ve tevillerine de tesadūf edilmektedir. Bu rüyaların özellikle dikkat çeken yönü, eserin gidişatını, içeriğini ve “tahrir tarzını” etkilemesidir. Başlangıçta ayetten alınan ilhamla şahsî düşüncelerin kaydedildiği bir günlük halinde yazılması planlanan eser, görülen rüyalarla birlikte dönüşüme uğramaktadır. “Eserin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi” bölümünde bu konu ayrıntılı olarak açıklanacağı için burada sadece rüyaların günlük açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Eserde karşılaşılan ilk rüya, 19 Ocak 1911/18 Muharrem 1329 Çarşamba günü kaydedilmiştir, yani eserin yazılmaya başlandığı tarihten bir gün sonra:

“Rü’yā

Bu gece ‘ālem-i ma‘nāda bir ‘aṭṭār dükkānı küşād etmişim ammā nevākışı çok. Anları almak ‘azminde idim inşa’al-lāhu Te‘ālā hayırdır. Bu eşerde ḥaylī nevākışımızıñ ikmāline işarettir.”⁹¹

İkinci rüya ise İsmail Hakkı’yı bayağı kızdıracak cinsten. Rüyasında vahdetîlerden olup olmadığı soruluyor. Anlaşılan o ki her dönemde olduğu gibi o dönemde de vahdet-i vücut tartışmaları mevcuttur:

“Rü’yā

Bu gece (29 Ocak 1911/28 Muharrem 1329 Pazar) ‘ālem-i menāmda baña birisi, “Sen Vahdetîlerden misiñ?” dedi. Kızdım. “Evet, ammā aşılan

⁸⁹ vr., 7A-B.

⁹⁰ vr., 10A.

⁹¹ vr., 6B.

Vaḥdetī ve Mülteḳā şāriḫi Vaḥdetī deġil. Dīġer vaḥdetī deyip Vaḥdet-i Vücūd'u murād ettim. "Bu ġüzel ismi daġi lekelediler." dedim."⁹²

Yine bir rüya, tarih 18 Nisan 1911/ 18 Rebi'ü'l-Âhir 1329 Salı. Bu sefer rüyada görülen, dönemin önemli ismi Kelâmi Dergâhı şeyhi ve Cemiyet-i Sûfiye başkanı Esad Erbilli:

"Bu Geceki Rü'yamız

Kelâmi Dergâhı şeyhi Es'ād Efendi, bir cāmi' de yüksek bir maḥalde oturuyormuş. Elini öpüp "Cenāb-ı Hakk siziñ gibileri bu ümmetiñ içinden eksik etmesin." dedim. "Ma' neviyyattan ne ḳaldı ki." dedim. Memnūn olup baña üç çāryek verecek oldu. Ben para istemem, benim param var. Beni memnūn etmek isterseñiz te'lif ettiġiñiz kitāblardan veriñiz." dedim. Veriyor idi. [...] Gündüzden o zātı taḥaḫtur etmiştım. Cem' iyyet-i şūfiyye teşekkül etmiş, re'īs-i şānī olmuş. Kendisiyle mu'ārefemiz yok, şöhreti ḫasebiyle görmek isterdim. Bugünlerde iyi bir ḫâlde deġilim. Ġarīb bir ḫâl var. Rabbim ḫalāş buyursun. Āmin."⁹³

Kalemini siyasiyâttan ayıramayan ve bir sözde medih yahut zemm olmazsa bundan zevk almayan⁹⁴ İsmail Hakkı Halvetî, bir münadi tarafından siyasete dair şeyleri yazmaması noktasında ikaz edilmesine⁹⁵ rağmen yine ayetten aldığı ilhamla günlüġe, siyasete dair şeyler yazmaya devam eder. Münadinin sözünü dinlemeyen İsmail Hakkı, 5 Mayıs 1911/6 Cemaziye'l-Evvel 1329 Cuma gecesi rüyasında ikaz edilir:

"Bu geceki rü'yamız bizi ḳorḳuttu. Artık tefsirlerden añladığımızdan başka sözü uzatmayacağız. Çünkü bir deñizden aldığımız şuyu ḫalaşlarıñ içine ḳarıştırmak ile kendimiz meşġul gördük. Estaġfiru'l-lâh el-'Azīm."

⁹² vr., 38B.

⁹³ vr., 347A.

⁹⁴ vr., 364A.

⁹⁵ vr., 364A.

1.1.2. Eserdeki Şiirler

Hiç şüphesiz geleneksel medrese usûlü eğitim, öğrenciye tefsirden mantığa, hadîsten felsefeye, tarihten edebiyata kadar pek çok alanda ve pek çok konuda geniş bir okuma sahası sunmaktaydı. Bu sebeple bu eğitim kurumlarında mezun olan talebe, Taftazânî, Cürcânî, İbnü'l-Cezerî, Fahreddin Râzî, Kuşeyrî... vb. pek çok büyük İslam âlimlerinin eserlerinin yanı sıra Mevlânâ, Molla Câmî, Sa'dî, Feridüddin Attar gibi şairlerin eserlerini de okumuş olarak mezun oluyordu.⁹⁶ Bu da mezun talebenin pek çok ilimle muttasıf bir halde hayata atılmasını sağlıyordu. İsmail Hakkı Halvetî de geleneksel medrese usûlü eğitim almış; Arapça'ya ve Farsça'ya vâkîf; selefin yazdığı eserleri mütalaa ettiği her anı hazine sayan; okumaya âşık bir şahıstır. Tefsir ilmine olan vukufiyetinin yanı sıra edebiyata, şiire de ayrı bir merakı vardır. Senâî, Mevlânâ, Molla Câmî, Feridüddin Attar, Reşidüddin Vâtvât gibi pek çok Farsça yazan şairin şiirlerinin yanı sıra Yunus Emre, Azîz Mahmûd Hüdâ'î, Niyâzî-i Mısrî, Hayyat Vehbî, Kuddûsî, Yahya Efendi, Nâbî gibi sûfiyâne ve hikemî şiirler söyleyen şairlerin şiirlerini okumuş ve onlardan feyz alarak kendisi de bazı şiirler karalamıştır. Eserde kendisine ait bir dörtlüğe ve nazma çektiği birkaç meşhur söze tesadüf ediyoruz.

İsmail Hakkı Halvetî eserine, tıpkı gelenekte olduğu gibi ayetle ilgili olan ve mananın okuyucuya geçmesini kolaylaştıracak bazı Farsça ve Türkçe şiirler almıştır. Farsça şiirler genellikle Mevlânâ'dan olmakla birlikte Reşidüddin Vâtvât, Senâî, Molla Câmî gibi şairlerden seçilmiştir. Bazen yazdığı Farsça şiirlerin anlamını yazmadığı gibi nereden aldığını belirtmemiştir ama Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinden esere kaydettiği şiirlerin çoğunun anlamını ve cilt numarasını vermiştir.

Örneğin Nîsâ suresinin yüz onuncu ayetini açıkladıktan sonra konuyla ilgili olarak Reşidüddin Vâtvât'ın *Gül-i Sad-berg*'inde geçen bir dörtlüğün son iki mısraını esere kaydetmiştir fakat ne anlam, ne şair ne de kaynak belirtilmiştir:

توبه کن تا رضای حق یابی

که به از توبه نیست هیچ شفیع⁹⁷

⁹⁶ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, 2008, s.25-46.

⁹⁷ *Tevbe kon tâ Rızâ-yı Hakk yâbî/Ki bih ez-tevbe nîst hiç şefîc* (Allah'ın rızasını kazanana kadar tevbe et ki tevbeden daha iyi hiç bir şefaahçi yoktur.) Reşidüddin Vâtvât'a ait olan dörtlüğün son iki mısraı olan bu mısraların Abdülaziz Efendi tarafından manzum çevirisi ise şöyledir: *Tevbe it tâ Rızâ-yı Hakk*

Farsça şiihlere bir başka örnek ise Enam suresinin yirmi altıncı ayetine yapılan açıklamadan sonra Mevlânâ ve Senâ'î'den alınan iki beyit gösterilebilir:

”عجب نبود که از قرآن نصیبت نیست جز حرفی
که از خرشید جز گرمی نبیند چشم نابینا⁹⁸”

(Seniñ Qur'an'dan harften başka naşîbiñ olmaması şâyân-ı ta' accüb değildir. Çünkü kör olan kimseniñ gözü güneşten sıcaqlıktan başka bir şey görmez.)

Mesnevî

تو ز قرآن ای پسر ظاهر مبین
¹⁰⁰دیو آدم را نبیند جز که طین⁹⁹

İsmail Hakkı Halvetî'nin şiire meyyal olduğu; şiir mecmualarını, divanları okuduğu; şiirler yazdığı yukarıda söylendi. Aşağıdaki iktibas, İsmail Hakkı Halvetî'nin şiire ve şairlere olan meylini göstermesi açısından önemlidir:

“Ben bu gün Nâbî merhûmuñ bir eşerinde eş'âr muţâla'asına teşvîki hâvî sözler okumuştum. Meyl hâşıl olmuştu. Dün aħşam Kıddûsî merhûmuñ dîvânından ba'zî şeyler okuyordum. Ağlamak istedim. Hâzret-i şeyhiñ bu kelâmı beni yine Kıddûsî okumağa sevķ etti. Cüz'-i şâlişiñ soñ bâbında[n] bir bâb evveldir. İşte besmele çekip okuyorum. Açıp yedinci beyt ne tesâdüf ederse buraya yazıp burayı bırakıyorum:

bulasın/Tevbeden özge var mı sana şefî'. Bkz. Reşüdüddin Vâtvât, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü: Gül-i Sad-Berg* (trc. Hocazâde Abdülaziz Efendi, hz. Âdem Ceyhan), 2.bs., Buhara Yay., İstanbul 2011, s.210.

⁹⁸ *'Aceb nebved ki ez-Kur'an naşîbet nîst coz harfî/ Ki ez-ħurşîd coz germî nebîned çeşm-i nâ-binâ* (Senin Kur'an'dan nasibinin harften başka olmamasına şaşırmmalı zira a'manın gözü güneşin sıcağından başka bir şey görmez.)

⁹⁹ *To zi-Kur'an ey peser zâhir mebîn/ Dîv âdem-râ nebîned coz ki tîn* (Ey oğul! Sen, Kur'an'dan daha açık bir şey görme, Şeytan Âdem'i çamurdan başka bir şey görmez.) Manzum tercümesi: *Sanma kim Kur'an ola zâhir hemîn/ Göremez İblis Âdem'i illâ ki tîn* bkz. Mevlânâ Celâle'd-dîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerif I-VII*, (manzum trc. Nâhifî Süleyman), C.III, Defter-i Sovvom, Bulak Matba-ı Amiresi, Kahire 1852, s.162.

¹⁰⁰ vr., 273A.

Olma Kuddûsî gibi baṭṭāl gözüm nūru çalıř
Zikre çalıřan erer mezkūra bil olma ‘anīd (26)¹⁰¹”¹⁰²

Edebiyatla meşgul olan herkeste olduğu gibi İsmail Hakkı Halvetî’de de okuduğu şairlerin vadisinde şiirler yazma çabası görölmektedir. “řu kıt‘ayı şimdi inşad ettiğimizden buraya kayd ediyoruz” ifadesinden daha önce inşad edilmiş ve başka yerlerde kayıtlı şiirlerin olduğu anlaşılmaktadır. Çođu sūfiyâne řiir söyleyen şairlerde göröldüğu gibi sade, basit bir dil ve vezni çok önemsemeyen bir eda ile şiirlerini yazdığını aşağıdaki örnekten anlamak mümkündür:

“Ehl-i dil ol nā-ehilden sende řaķla derdini
Gel bu bāđ-ı hikmete gir sende koķla verdini
Her fūnūnuñ Haķķiyā mevķi‘i var řübhesiz
Ĝāfil olma ‘ilm-i Qur‘ān eyle sende dersini”¹⁰³

1.2. Tefsir İlmî ve Eserin Tefsir İlmî Açısından Değerlendirilmesi

1.2.1. Tefsir İlmî

Telif olunan her eserin varoluş gayesi, bir şeyler anlatmak ve anlaşılmaktır. Ve her bir müellif de telif ettiği eserinin başka bir kitaba ihtiyaç duyulmadan anlaşılmasını ister. Fakat gerek müellifin yüksek ilim ve kavrayış düzeyine sahip olması gerek iktizâ-yı hâl kullanmış olduğu mecazî, işârî dil ve gerekse okuyucunun eseri tam manasıyla anlayabilecek mahâret ve istidada sahip olmaması, eserde anlaşılmayacak yahut kastedilenden başka şekilde anlaşılabilecek noktalar bulunmasına sebep olabilir. Çünkü anlama, şahsın meşrep ve tıynetine; bilgi birikimi, donanım, zekâ ve kavrayış düzeyine; yaşadığı kültürel ortama ve olaylara bakış açısına göre değişebilmektedir ki bu da eserin hakkıyla anlaşılabilmesinin önüne geçmektedir. İşte bu problemi ortadan kaldırmak maksadıyla ya bizzat müellifin kendisi ya da eseri anladığına inanan, gerçek manada ilmi yeterliliği olan zevat, anlaşılması müşkül olan yerleri izah eden, müphem mefhum ve

¹⁰¹ Kuddûsî, *Dívân*, TBMM Kütüphanesi, 1934:521, s.26.

¹⁰² vr., 349B.

¹⁰³ vr., 343A.

mazmunları aydınlatan eserler kaleme almak zorunda kalmışlardır. Bu sebepten çok eski zamanlardan beri gerek dinî gerek felsefî gerek edebî eserlerin daha iyi anlaşılabilmesi için çeşitli izahları, şerhleri ve te'villeri içeren nice eserler yazılmış ve yazılagelmektedir. Hele ki bahis mevzu olan eser, İlâhî kaynağın bir ürünü, Allâh u Te'âlâ tarafından Hz. Muhammed'e "Arapça olarak vahy edilen"; insanlara, "bir hidayet ve rahmet rehberi" ve "yol gösterici" olarak gönderilen; "kesinlikle kıyamete kadar Allâh u Te'âlâ tarafından korunacak" olan; beyanâtı ve hükümleri ile bütün insanlara şâmil bir kitap olan Kur'ân-ı Kerîm ise onda mevcut bulunan ilimlere ait ıstılahları, mefhumları, kavramları ve bunların hakikatlerini tam manasıyla anlayıp anlatmaya ve ona göre hareket etmeye, ancak o İlâhî eserin tebliğcisi/rehberi muktedir olabilir. Nitekim ayet-i celîledeki "*Sana Kur'ân'ı gönderdik ki insanlara indirileni onlara açıklayasın.*"¹⁰⁴ hitabı ile apaçık bir şekilde Kur'ân'ın açıklanmaya muhtaç olduğu ve Peygamberin de açıklayıcı/tefsir edici olduğu belirtilmektedir. Bu tebliğ ve rehberlik, Allah'tan gelen vahyi insanlara açıklamak ve ayetlerin müphem kısımlarını izah etmek şeklinde olabileceği gibi bu vahyolunan ayetlerle nasıl âmil olunacağını hâl diliyle beyan etmek şeklinde de olabilir. Bu yüzden Peygamber, "yürüyen Kur'an" diye tavsif olunmuştur.¹⁰⁵ Bir başka şekilde ifade edecek olursak Hz. Peygamber, vahiy yoluyla gelen ayetleri insanlara bildirmesi/açıklaması açısından "zarf"tır ama inen kitaptaki her türlü vasfı taşıması ve yaşaması yönüyle de "mazruf"tur.¹⁰⁶

Peygamber döneminde yaşamış, Arapça konuşan, Arap kültür ve geleneğine sahip, belagatten anlayan sahabeler bile Kur'ân'ın zâhirî ve bâtinî manalarını tam manasıyla anlayamamış ve Peygamberin izahlarına ihtiyaç duymuşken Peygamberin

¹⁰⁴ Nahl, 44.

¹⁰⁵ "[Kur'an] mushafın içindedir. Ama ilk okuyuşta elde edilecek bir şey değildir. Çünkü âyet-i kerimede Cenab-ı Allah'ın kendisi diyor ki "Biz o Kur'an'ı gizli bir kitabın içinde indirdik." Kitabı kitabın içine koyduk diyor Cenab-ı Allah. Biz bugün "Kur'an okuyoruz" diyoruz. Oysa okuduğumuz, mushaftır. Mushafı okuyarak, teemmül ederek, mushafın derinliklerine nüfuz ederek Kur'an'a ulaşmamız mümkün. Onun için ehl-i mushaf çoktur, ama ehl-i Kur'an çok azdır. Kur'an, Furkan mertebesinden iner. Furkan, niteliği, kaynağı ima eder. Geldiği yer Ümmü'l Kitab'dır. Ümmü'l Kitab'tan, yani kitapların anasından inmektedir. Ümmü'l Kitab da âlemin ümmü olan Hakikat-i Muhammediyedir. Kaynağı aynıdır, ama birisi harf ve ses halindedir. Birisi ete-kemiğe bürünmüş halidir. Bu açıdan bakıldığı zaman Hz. Peygamber'e "Yürüyen Kur'an" denir." (Mahmud Erol Kılıç, "*Hz. Peygamber Yürüyen Kur'an'dı*", (<http://mahmuderolkilic.blogspot.com/2011/02/hz-peygamber-yuruyen-kurandi.html>) (Erişim Tarihi: 28.09.2013).

¹⁰⁶ Selami Ece, *Hüsnüne Aşk Olsun*, Fenomen Yay., Erzurum 2013, s.49.

ashabından olmayanlar¹⁰⁷ için Kur’ân’ı/Peygamber’i anlamak oldukça güç bir iştir. Zira Kur’ân-ı Kerîm, vahyolunduğu döneme ait dil özellikleriyle ve o dönemde yaşayan insanların psikolojik, sosyolojik durumlarına, yaşayış şekillerine, kültürlerine, inançları, örf ve âdetlerine paralel bir üslupla inzâl olunmuştur.¹⁰⁸ İşte bu anlama ihtiyacını karşılamak ve kolaylaştırmak için de ortaya bir başka ilim çıkmıştır: Tefsir.

Köken olarak “فسر” veya “سفر” kelimelerinde türeyen “tefsir” kelimesi, “تفصيل” vezninde bir mastardır ve lügatte “kapalı bir şeyin üzerindeki perdenin kalkması ve belli olması; keşfetmek, ortaya çıkarmak, üzerindeki örtüyü açmak, beyan etmek, açıklamak, anlaşılır hale getirmek” gibi manalara gelmektedir. İlmî bir terim olarak ise sarf, nahiv ve belagat gibi dil bilimlerinden; esbab-ı nüzul, nasih-mensuh, muhkem-müteşabih gibi Kur’an ilimlerinden; hadîs ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usûlü gibi yöntem bilimlerinden yararlanarak Kur’ân’ın manalarını açıklama işidir.¹⁰⁹ Bir başka deyişle Tefsir, kişinin ilmi ve idraki nispetinde Kur’ân-ı Kerîm’i belli usûl ve kâideler çerçevesinde anlama ve anlatma amelîyesidir ve bu, hem Kur’an-ı Kerim’de taakkul/tezekkür/tefekür etmek gibi ifadelerle hem de rivayet edilen hadîs-i şeriflerle tavsiye edilen bir ilimdir.¹¹⁰

Allahu Teâla, Kur’an’ı açıklarken onun “önceki ilâhî kitapların asıllarını doğrulayan, her şeyi açıklayan bir kitap olduğunu”; “gökte ve yerde yaş olsun kuru olsun her şeyin bilgisini içerdiğini” belirtmektedir. Böylesine çeşitli bilgiler ihtiva eden bir eser, ancak ve ancak ehli tarafından anlaşılabilir. Nitekim Ömer Nasûhî Bilmen, bir müfessirin Kur’an’ı anlayabilmek ve anlatabilmek için “mücehhez” olması gereken on beş ilmi şöyle sıralamaktadır: Lügat, sarf, nahiv, iştikak, meânî, beyan, bedi', kırâat, kelâm, hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh, esbâb-ı nüzul, nasih-mensuh ve mevhibe. Bu ilimlere ilaveten ahlak, rûhiyat,

¹⁰⁷ Özellikle aklıyla her şeyi bulabileceğine inanmış, hiçbir kimseye ve hiçbir şeye (hadîsler dâhil) ihtiyaç duymadan Kur’ân’ı anlayabileceğine kânî olmuş; kendine ve aklına her şeyden çok güvenen günümüz insanı.

¹⁰⁸ İbrahim Görener, “Kuran İlimleri ve Tefsir Usûlünün Bir Yöntem Çağrıştırması Sorunu”, *Bilimnâme*, S.XVI, 2009/1, s. 9.

¹⁰⁹ Abdülhamit Birişik, “Tefsir”, *DİA*, XL, s.281.; B.Carra de Vaux, “Tefsir”, *IA*, XII, s.117.; İsmail Cerrahoğlu, *Kur’ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968, s.7.; Muhammed Coşkun, *Bereketzâde İsmâ’il Hakkı’nın Envâr-ı Kur’ân Tefsiri ve Diğer Tefsir Yazıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Sakarya 2008, s.85.; Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi ve Usulü*, (ed. Bahattin Dartma), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013, s.57.; Davut Ayduz, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yay., İstanbul 2004, s.17.; Ekrem Gülşen, “19.Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XII, S.22, 2010/2, s.169.

¹¹⁰ Bu hadisler için bkz. Birişik, s.282-283.

içtimâiyat, tekvin, hey'et, coğrafya, tarih ve siyer gibi ilimleri bilmenin de Kur'ân'ı anlamada ve anlatmada pek mühim olduğunu belirtir.¹¹¹

İşte bu ilmî donanım¹¹² ve vasıfları haiz olan birçok İslâm âlimi, Kur'ân'ın yüksek hakikatlerini ve bütün hükümlerini, Arapça yahut diğer başka dillerde tefsir, şerh ve beyan ederek İslam medeniyetine ve İslam dünyasına çok kıymetli eserler bırakmışlardır.¹¹³ Bu eserler tarih boyunca bütün İslam ülkelerinde Kur'ân'ı daha iyi anlamak ve onunla âmil olmak isteyenler için birer feyz menba'ı olmuştur.

Bu açıklamalardan sonra selefin tefsirlerinden dercettiği bilgileri, “kim neresine baksa kendinden bir hâl görsün” diye defterine kaydeden İsmail Hakkı Halveti'nin günlük şeklinde yazdığı eserinin tefsir ilmi açısından değerlendirilmesine geçilebilir.

1.2.2. Eserin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi

Eser, okunan ayetlerden alınan ilhamla günlük olaylara dair düşünceleri içeren, Kur'ân'ın emir ve nehiyelerinin, eserin yazıldığı dönemde nasıl zuhur ettiğini anlatan bir günlüktür. Bu yüzden başlangıçta eserin ne bir tefsir yönü ne de bir tefsir usûlü vardır. Zaten İsmail Hakkı Halvetî'nin eserini kaleme alırken niyeti, “re'yle tefsir yazmak” yahut “da'vâ-yı ilm u keşf”de bulunmak değildir.¹¹⁴ Onun niyeti, başladığı hatm-i şerîften her gün bir bölüm okuyup ondan hâsıl olanı kaydetmek¹¹⁵; kalbinin hallerinden bazı halleri ve vakîâtı yazmaktır.¹¹⁶ Bu niyetle başlangıçta her gün beş sayfa okumakta¹¹⁷, “vârid-i hâtır” olanı kaydetmektedir. Fakat bir müddet sonra okuduklarının “uçup gittiği”nden

¹¹¹ Ömer Nasûhî Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirin I-II*, C.I, Ravza Yay., İstanbul 2008, s.123-149.

¹¹² “Buradaki donanım sadece zihni yeterlilik ve maddî bilgi ile sınırlı değildir, aynı zamanda manevî bir irtibat, mensubiyet/intisap (initiation) ve kabiliyettir. Tefsir usûlü kitaplarında müfessirin (şârihin) taşıması gereken şartlar arasında vehbî (kesbedilmiş değil Yüce Allah tarafından ihsan edilmiş) ilim sahibi, âbid ve zahit olmak gibi manevî özelliklerin de zikredilmiş olmasına bu çerçevede bir daha dikkat çekmek munasip olur.” (İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, 2.bs., Dergâh Yay., İstanbul 2013, s.20.)

¹¹³ Tefsir alanında verilen eserler ve tefsir tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.; Bilmen, a.g.e.; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, MÜ İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990.; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi I-II*, DİB Yay., Ankara 1988.; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, MÜİF Yay., İstanbul 2009.; Cüneyt Eren, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstulahları*, Ekev Yay., Erzurum 2001.; Halil Çiçek, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yay., İstanbul 2006.; Mehmet Soysaldı, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*, Fecr Yay., Ankara 2001.

¹¹⁴ vr., 4B.

¹¹⁵ vr., 1B.

¹¹⁶ vr., 7A.

¹¹⁷ vr., 34A.

şikayet eden İsmail Hakkı Halvetî, “tahrîre medâr ol”ması için bir günde okunan sayfa sayısını üçe indirerek, eseri iki senede bitirmeyi planlamaktadır.¹¹⁸

İsmail Hakkı Efendi, eserin ilk kısımlarında “ders” diye nitelediği günlük Kur’ân okumalarından “vârid” olanı, önce tarih atmak sonra okunan ayette bahsedilen mevzuları kısaca özetlemek ve daha sonra da önemli görünen noktalar üstünde durup izahat vermek suretinde eserine kaydetmektedir. Buna ilaveten İsmail Efendi, okuyucusuna nasihatlerde bulunup ayet hakkında kendi düşüncelerini belirtmekte; dönemdeki siyasî mevzuları, eğitim sistemini, dönemde vuku bulan olayları... okuduğu ayetler ışığında açıklamaktadır. Örneğin, Bakara suresindeki “*Anneler, (boşanmadan önce veya sonra doğan) çocuklarını emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba)lar için tam iki yıl emzirirler.*”¹¹⁹ meâlindeki ayete getirdiği izah, yukarıda bahsedilen özellikleri göstermesi açısından bir örnek teşkil edebilir.

“İki Sene

Rezâ‘ atıñ tamâmı[nıñ] iki sene olması’ni oğurken ma‘nevî bir rezâ‘ at olan taħşîl-i ‘ilmi düşündüm. Südü yarayan kadın çocuğa iki sene süd verecek başka şeyle mi‘desi bozulmayacak. Şâyed südü yaramıyorsa başka süd anaya verilecek. Müşâvere ile tarafeyniñ rızâsıyla kesilecek ne ana ve ne de çocuk mutazarrır olacak. [...] ‘Ulûm-i sâ‘ire için daħi müsta‘idd bir tãlibiñ, erbâbından bilâ-fâsıla iki sene bir fenni oğuması kãfî olacağı hãtır geliyor ki bu şüretle ‘ulûm-i dîniyye müteħaşşısı yetiştirmek için araya başka şey karıştırmaksızın 2 sene şarf, 2 sene naħiv, 2 [sene] mantık, 2 [sene] belâgat, 2 [sene] fıkıh, 2 [sene] uşûl-i fıkıh, 2 [sene] kelâm, 2 [sene] hadîs, 2 [sene] tefsîr oğumaqla nezr-i Mevlânâ olarak 18 sene zarfında bir ‘âlim yetişeceği vârid-i hãtır oldu. On üç yaşında bu işe başlayan zât, otuz yaşını henüz geçmiş olduğu hâlde hãce oluyor. Bundan evvel yetiştirmek istenilirse mevcûd olanlar gibi olur.”¹²⁰

¹¹⁸ vr., 34A.

¹¹⁹ Bakara, 233.

¹²⁰ vr., 24A-B.

Yine Mâ'ide suresinin doksan altıncı ayeti, bu tefsir usûlünü göstermesi açısından hayli ilginçtir:

“Şayd-ı Bahr

[...] Bu huşûşta kütüb-i fikhîyyede haylî ma'lûmât ve kavânin-i maşşûsa olduğu hâlde, öğrenmek istemeyip kendi bildiği gibi hareket edenler çoktur. Deñiz, göl, kıyu hakkında ve şuda ta' ayyuş edenleriñ cinsi ve şekli hakkında tedkikât-ı 'amiķe vardır. Balıkçılık ve deñizden çıkanı yemek huşûşunda her vakit, her yerde ileri geri lâflar olur. Birisi çıkar, “İmâm-ı Şâfi' 'i, ‘Deñizden babam çıkısa yerim’ demiş.” der. Haydi, “Sen kangı mezhebdeniñ?” su'âlini biraķalım da “Kangı kitâbta söylemiş, hangi 'âlim okumuş da saña söyledi?” diyelim, toğru bir cevâb veremez. Birisi midyeniñ hürmetini söyler. Aña da “Midyeniñ 'Arabcası nedir?” denilse o da bilmez. İkisinden biri fetvâya mürâca'at etmez. Birisi alışmış yer, bir diğeri alışmamış yemez.

Maķşad añlamak değil, şüfiyi kızdırmak. Böyle şeyler bence ahlâksızlık nümunesidir. Meşelâ, istaķoz denilen hayvânıñ şalatasını medh eder. Mes'ele-i şer' iyyeyi eğlence ittiḥâz etmek imân ve nikâḥa muzırr olduğunu yâ münkir yâḥûd câhildir. “‘İstaķoz’ dedikleri hayvânıñ ekli ḥelâl midir?” El-cevâb: “Değildir.” diye 'Alî Efendi fetvâsında mezkûr olan fetvâ-yı şerîfi işittikten soñra ısrâr eden münâfiķla artık uğraşılmaz. Balık mes'elesinde milel-i muḥtelifenin aḥvâl u 'âdâtı karışmış olduğundan, söz uzadığı gibi balıkçılık hakkında daği tûl u dırâz, kıl u kâl olur. Memleketimizde bu merâķin nice gençleriñ ahlâķını bozup sefâletlerine bâ' iş olduğu ednâ diķķatle ma'lûm olur. Bu merâķa mübtelâ olanlarıñ 'ilm u 'amel cihetinden aḥvâline nazar, bu ibtilânın ḥüsn ü ḳubḥunu gösterir. İstifâde-i dünyeviyyesine nâ'il olanlar, maḥrûm ḳalanlara nisbetle pek enderdir. Bu merâķa henüz mübtelâ olmaķta bulunan gençlere naşîḥat edecek olan zât,

mevki' ini düşünmekle berâber, dūçâr olacağı mu' âmelede taḥammüle âmâde olmalıdır.”¹²¹

Başlangıçta, yukarıda örnekleri gösterildiği şekilde yazılan esere tefsir demek, elbette mümkün değil. Eserde tefsir olarak değerlendirilebilecek sözlere ancak Nîsâ suresinin beşinci ayetinde tesadüf edilmektedir. Buraya kadar olan ayetler, yukarıda izah edildiği ve örneklendirildiği şekilde yazılmıştır. Fakat bu sureden sonra eserin tefsirî yönü artmaktadır. Önceden meâli bile özetle veren İsmail Hakkı, Nîsâ suresinden sonra sadece meâli vermekle kalmamakta, ayet üzerinde durup önce anlaşılması güç mefhumları belirtmekte sonra kıraat, sebab-i nüzûl açısından ayeti değerlendirip varsa ilgili hadîs onu yazmakta, diğer müfessirlerin neler söylediklerini; kimin, neye, niçin karşı çıktığını; kimin, neye, nasıl cevap verdiğini kendine has üslubuyla kaydetmektedir. Yeri geldiğinde manayı açıklayacak, mananın akılda kalmasını sağlayacak şekilde kelâm-ı kibârın, Farsça ve Türkçe beyitlere yer vermekte; bazen de kendisi, o anda anlama uygun bir beyit veya dörtlük yazmaktadır. Diğer tefsirlerden sayfa numarası vererek doğrudan alıntı yaptığı gibi bazen de dolaylı alıntılar yapmakta veyahut şu konu için şu kitaba bak nev'inden notlar düşmektedir.¹²² Bazen de karşılaşılan bir mevzuda bir risalesinin/eserinin olduğunu belirtip oraya müracaatı tavsiye etmektedir.¹²³ Yine Müteşâbih ayetleri, “mezâlik-i akdem” (ayak kaydıracak yerler)den saymakta ve bunların akaid ve tasavvuf kitaplarında yazıldığını, mütalaa edenlerin malumu olduğunu belirtmekte, avamı bozmamak için kendisi de bu konuda söz söylememekte, nakil yapmamaktadır.¹²⁴ Az da olsa İsrailiyyât nev'inden rivayetleri de yazmayı ihmal etmemektedir.

Eserin “tahrir tarzı”(üslûp, yazım tekniği ve tefsir usulü)nün başlangıçtan sona kadar sürekli olarak değişimi gözlenmektedir. Bu değişimin, müellifin manevî hallerinden kaynaklı bir durum olduğu; eserin üslubunun ya varidatlarla ya da görülen rüyalarla değiştiği eserdeki kayıtlardan açık bir şekilde anlaşılabilir. Bu yüzden de eser, üslûp, yazım tekniği ve tefsir usûlü açısından bir bütünlük arz etmemektedir. Nisa suresine kadar tam bir günlük hüviyetindeki eser, 7 Şubat 1911/7 Safer 1329 gecesi görülen rüyayla başka bir havaya bürünür. Bu rüyada İsmail Hakkı, okuduğu ayetten

¹²¹ vr., 239A-240B.

¹²² Bkz., vr., 186A.

¹²³ Bkz., vr., 118B; 328B; 329A; ...

¹²⁴ vr., 29B.

sonra “tefâsir-i şerîfeye müracaat” etmesi yönünde bir vâridât geldiğini belirtiyor ve bunu dikkate alıyor. Bu tarihten sonra eser, tefsirlerden, fıkıh, belagat kitaplarından iktibasların yazıldığı bir hâl almakta ve böylece biraz daha öznellikten çıkıp bir tefsir hüviyetine bürünmeye başlamaktadır. Yine İsmail Hakkı, 15 Şubat 1911/15 Safer 1329’da “altı sayfa ezber yapan” ve üçüncü oğlu olan Said’in gördüğü rüyayı¹²⁵, rahlesinde bulunan kitaplara yoruyor ve bu kitapların kimlere ait olduğunu belirtiyor. Bu rüyadan sonra ise iktibasların belirtilen isimlerin eserlerinden yapıldığı gözlenmektedir ki bu, eseri tam manasıyla bir tefsir hüviyetine sokma yolundaki ikinci büyük değişimdir. Okunan ayetlerden siyasî pek çok yorum çıkararak, ayetten hareketle dönem şartlarına göndermede bulunan ve bundan da ayrı bir haz alan İsmail Hakkı Halvetî, 22 Nisan 1911/21 Rebi’ü’l-Ahir 1329’da bir münâdînin ona, elini “siyasiyâtta” çekmesini; şimdiden sonra eserindeki “kavâid” ve “fünûn” cihetlerini bırakmasını, işi “yed-i tefsire hasr etmesini” ve “sufiyyenin cevâhirini almaya bak”masını nida ettiğini bildirmektedir.¹²⁶ Fakat bir sözde zemm ve medh olmazsa o sözün lezzetli olmayacağını ileri sürerek aynı “tahrir tarzı”nda eseri yazmaya devam eder. Bunun üzerine 7 Mayıs 1911/7 Cemaziye’l-Evvel 1329’da gördüğü rüya¹²⁷, İsmail Hakkı’yı çok korkutuyor ve bu tarihten sonra eserin “tahrir tarzı”, nida edilene uyuyor; artık ayetler sadece tefsirlerden ve büyük mutasavvıfların eserlerinden okunup anılan ile kaydediliyor. Böylece eser, yine bir başka üslûba ve tefsir usûlüne bürünüyor. Bu yüzden eseri net bir yere koymak pek de mümkün olmuyor. Eser, A’raf suresinin elli beş ve elli altıncı ayetlerinde bittiği için de eserin gidişatı takip edilemiyor.

Eserde tefsir ilmi açısından dikkat çeken diğer bir husus, Kur’ân ayetlerini ve hadîs-i şerîfleri ya bilimsel ve aklî delillerle kanıtlamaya çalışmak yahut bunun tam tersi, Kur’ân ayetlerini ve hadîs-i şerîfleri kanıt göstererek bilimsel ve aklî buluşları reddetmektir. Bu tavır sadece İsmail Hakkı Halvetî için geçerli değildir, ikincisi nadir olmakla birlikte her iki örneğe de 1800’lü yıllardan günümüze kadar çokça tesadüf edilmektedir. Bu tavrın temel kaynağı, pozitivizm ve onun tüm İslam dünyasına yaydığı Kur’ân’ı bilimsel buluşlarla ve akılla destekleme fikridir. Nitekim İsmail Hakkı Halvetî

¹²⁵ “Üçüncü maḥdûmum Sa’îd biraz ḥasta idi. Bu geceki menâmında gördüğünü şöyle söyledi: ‘Yuḳârıki oḡada birkaç ḥ’âce efendilerle oḡuruyormuşsunuz. Baña, abdest almasını ta’rif etdiniz.’”(vr., 106B, 107A).

¹²⁶ vr., 364A.

¹²⁷ “Bu geceki rü’yamız bizi ḳorḳuttu. Artık tefsirlerden aḡladığımızdan başka sözü uzatmayacağız. Çünkü bir deñizden aldığımız şuyı ḡalaşlarıñ içine ḳarışdırmak ile kendimizi meşḡul gördük. Estaḡfiru’l-lâh-el-‘Aẓîm.” (vr., 398A)

de Enam suresinin “*Karada ve denizde olan (her) şeyi O bilir. Bir yaprak düşmez ki (Allah) onu bilmesin. Ne yerin karanlıkları içindeki bir tane, ne yaş, ne kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitab’da (Levh-i mahfûz veya ilm-i İlâhî’de) olmasın.*” meâlindeki elli dokuzuncu ayetini, tersine işleyen bir pozitivist düşünce ile tefsir etmektedir:

“Husûf, kûsûf gibi yağmuruñ yağması [da] hesâbî değildir. Bu sene Nîsân’ın, meşelâ beşinci günü sâ’ at kaçta yağmur başlayıp ne kıadar devâm edecek bunu ta’yîn edecek ne bir müneccim ve ne de bir âlet olacaktır. Fransızın biri böyle bir âlet icâd etmiş denilse bu kizbi erbâb-ı i’tikâd taşdıķ de etmez maħcûb da olmaz. İ’tikâdsız taşdıķ eder. Kizbi âşikâr olunca utanmak bilmez. Müslümânlar olmayacak şeyle uğraşp da bî-hüde yorulmazlar.”¹²⁸

Burada görüldüğü üzere, Kur’ân ayetlerini bilim ile kanıtlamaya çalışma yahut bunun tam tersi, her zaman problem oluşturmuştur ve oluşturacaktır. Çünkü bilim, sürekli bir değişim içindedir. Bugün geçerli olan bir gerçek yarın değişebilir; bugün olmayan bir âlet yarın icat edilebilir. Bugün nereye, hangi saatte yağmur yağacağını hatta ne kadar yağacağını bile tespit eden âletler mevcuttur. Peki, bu, ayetin geçerliliğine bir zeval getirir mi? Kur’ân bütün zamanları şamildir ve onu bilimsel buluşlarla kanıtlamaya çalışmak ona yapılan bir hizmet değil, olsa olsa onu zamana ve mekâna bağlama işidir. Şunu belirtmek gerek ki pozitivistimin yaygınlaşması ile Oryantalistler, -esasında başka niyetlerle de olsa- “İslamiyet bilimle barışık değil.” dedikleri zaman, aslında bütün dinler için geçerli olan doğru bir söz söylemiş oluyorlardı. Çünkü bilimden kastettikleri şey, büyük ölçüde insan merkezli, akılla ve deneyle sınırlı, metafizik hemen hiçbir boyut tanımayan daha da ileri giderek dinlerin yerini almaya aday bir faaliyet alanıdır.¹²⁹ Şunu da ilave etmek gerek ki akıl yoluyla ispat etmek bir hüner değildir, çünkü akıl ya teşbih eder ya tatil eder, böylece delil ortaya koyar.¹³⁰ Böylesi delillerle iman edenin imanı, yarın bu delillerin ortadan kalkması ile küfre dönüşebilir.

Burada istitrat kabilinden ifade etmek istediğimiz bir başka husus daha var ki o da İsmail Hakkı Halvetî’nin yaşadığı dönemin, İslam dünyasının tümünde batılılaşmanın bir

¹²⁸ vr., 299B.

¹²⁹ İsmail Kara, “İslâmcılar, Mucizeler, Bilim ve Pozitivizm”, *Dergâh*, C.1, S.6, 1990/8, s.18.

¹³⁰ Ece, s.153.

zaruret olarak algındığı bir dönem olmasıdır. Bu sadece birkaç kişiye özgü bir şey değildir, dönem aydınlarının neredeyse hepsi bu yoldadır. Nitekim çağdaş İslam düşüncesi üzerine yapılan araştırmalarda bu konuda aydınlar arasında iki temel eğilimden bahsedilmektedir: Birincisi İslamın ortadan kalkması pahasına Batılılaşmaktan yana olanlar; ikincisi ise İslamî ve millî değerleri muhafaza ederek batılılaşmayı benimseyenler. Buradan şu anlaşılıyor ki Batılılaşmak istemeyen aydın yoktur. Birinci ile ikinci arasında ise esasta bir farklılık yoktur esas olan Batılılaşmanın zaruretidir, tefferruat ise İslam'dır, Batılılaşmanın el verdiği ölçüde İslamî unsurların muhafazasıdır.¹³¹ Konumuz itibari ile dar manada Batılılaşmadan kastımızın, İslam aydınının pozitivistlikten ayak uydurması olduğunu belirtmek gerek. Çünkü İslam dünyasında -özellikle 1900'lü yıllar- modernleşmek=pozitivistlik haline dönümü; pozitivistlik de tüm dinî dogmaları, ruhî olup gönle hitab eden her şeyi tasfiye etmeye başlamıştır.¹³² İslam dünyasında buna pek çok örnek verilebilir fakat hülasa edecek birkaç örnekle vereceğiz. Muhammed Abduh'un Fil suresini tefsir ederken Ebâbîl kuşlarının attığı taşları, "çiçek virüsü" diye tevil etmesi, mucizeyi akla uyarlamaya çalışmaktan başka bir şey değildir.¹³³ Böylece mucizeyi, sıradanlaştırmakta; Allah'ın bu mucizesini sıradan bir olay gibi göstererek bilime uyarlamaya çalışmakta; sözde dinin akla ve bilime ters bir yön barındırmadığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Hâlbuki bu olay bir mucizedir ve asla böyle bir aklî delille açıklanamaz. Bir başka örnek olarak *Füsûsu'l-Hikem* şârihi A. Avni Konuk'un, *Füsûs*'ta geçen ayet ve İbn-i Arabî görüşlerini dönemin bilimsel gerçekleri ile açıklamaya çalışmasını gösterebiliriz. Şerhin yazılışından bu yana yüz senelik bir zaman geçmiştir ve modern ilimlerde pek çok değişiklik olmuştur. Meselâ aya gidilmesi, uzayda dolaşılması, uzayın derinliklerine aletler gönderilmesi şârihin bu konuda söylediklerinin yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Öyle görünmektedir ki modern ilimlere dayanarak gerek geçmişte ve gerekse bugün bu nev'iden yorumalara girişmek katî neticelere ulaşmak yerine zamanın geçmesiyle bu görüşlerin yeniden yenilenmesini icap ettirecektir."¹³⁴ Yine yirminci asrın ahlak abidesi ve büyük şahsiyeti Mehmet Akif'in, *Sırat-ı*

¹³¹ Kara, s.18.

¹³² Hilmi Yavuz, *Alafrangalığın Tarihi; Geleceğin Tasfiyesi ya da Yeniden Üretilmesi*, Timaş Yay., İstanbul 2009, s.72-80.

¹³³ Bu tevil ve Elmalılı merhumun cevabı için bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili I-IX*, C.IX, Eser Yay., İstanbul 1971, s.6097-6146.

¹³⁴ A. Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi I-III*, (hz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), C.I, Dergâh Yay., İstanbul 1987, s. XI (Mustafa Tahralı'nın Önsözü).

Müstakîm'de yazdığı akılcı tefsirlerin yanı sıra *Safahat*'taki pek çok dizesinin bizlere ilettiği mesaj, *doğrudan doğruya Kur'ân'dan ilhâm alıp; Kur'ân'ı/İslâm'ı, asrın idrâkine söyletmemizin* gerekliliğidir.¹³⁵ Yine *Safahat*'taki “*Ey katre-i âvâre bu cûşun bu hurûşun/Âhengine uymazsan emîn ol boğulursun*” beyiti, “Batılılaşmama/Pozitivistleşmeme”yi boğulmak olarak göstermektedir.

İsmail Efendi eserinde, hangi ayette olduğunu, hangi ayeti okuyup izah ettiğini sistemli bir şekilde göstermemektedir. Örneğin Mâ'ide suresinin on iki ve on üçüncü ayetlerine kadar eserde sadece üç yerde¹³⁶ hangi ayette olduğuna dair bir ifadeye yer verilmektedir. Enam suresinin yedinci ayetinden itibaren bir müddet ayet-i kerime meâllerine numara verildiği görülüyor fakat aynı surenin yirmi beşinci ayetinde bu uygulamadan vazgeçildiği anlaşılıyor. İsmail Hakkı Halvetî, bir ara okuyup izah ettiği ayetin baş kısmını Arapça vermek şeklinde bir metot da uygulamaya çalışıyor fakat bunda da karar kılamıyor ve bundan da vazgeçiyor. Gerek ayet numaralarının verilmemesi gerek Nisa suresinin seksen altıncı ayetine kadar olan ayet meâllerinin, okunan ayeti özetleyecek şekilde atılan başlıklarla¹³⁷ yahut “... hakkında âyet-i kerimeyi okudum.”¹³⁸ tarzında ifadelerle verilmesi hangi ayetin okunduğunu ve hangi ayetle ilgili düşüncelerin yazıldığını tam olarak tespit etmeyi oldukça zorlaştırmaktadır.

Kimlerin tefsirleri okuduğunu oğlunun rüyası vesilesi ile esere kaydediyor ki bu isimler şunlardır: “İbn-i Cerîr Taberî, İmâm-ı Gazzâlî, Kâdî ‘İyâz, Muhyî’ d-dîn bin ‘Arabî, Neysâbüri, İsmâ‘il Hâkkı, Ni‘metü’l-lâh, Hâzin, Şa‘rânî, Suyûti, Kâdî Halebî, ‘Alî El-Ķârî, Ķaşânî, Süleymân Efendi, FerruĶ Efendi vesâ’iredir.”¹³⁹

Okuduğu tefsirler hakkındaki görüşleri ise şöyledir:

¹³⁵ *Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı/Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı*. Asrın idrakinin pozitivizm olduğunu belirterek burada şu soruları sormak faydalı olacaktır: Asrın idraki nedir? Gerçekten de “(...) insanoğlu doğrudan doğruya Kur'ân'dan ilham almaya istidatlı bir yaratık mıdır? İnsan hafızasını ve natikasını bir kenara itebilir/bastırabilir ve bu boş kafayla herhangi bir şeyi, bir metni anlayabilir mi?” (İsmail Kara, “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslâmiyât*, C.IV, S.4, 2001/4, s.52.)

¹³⁶ vr., 12A.;14A.;177A.;

¹³⁷ Örneğin; Nisa sûresi 65. âyetini, “Emânâti Ehline Vermek”(vr., 75B); Nisa sûresi 80. âyetini, “Cenâb-ı Hâkk’a İtâ‘at, Resûl’üne İtâ‘atle Olur”(vr., 86A) şeklinde, anlamı özetleyen başlıklarla belirtmiştir.

¹³⁸ vr., 22B; vr.75; vr.87B....

¹³⁹ vr., 107A.

“Her tefsîr Kâdî ve Keşşâf ve Hâzin gibi değildir. Ba‘ zısı istediği âyette tafşîl etmiş diğerlerini muhtaşaran almış, ba‘ zısı hiç almayıp geçmiştir. Hâşiye ve ta‘ lîkât şüretiyle neler yazıldığı, kütübhâne defterlerine olsun nazâr edenleriñ ma‘ lûmudur. [...] “Müfessirîni düşündüm.” demiştim. Kabirleri pür-nûr olsun, ne kadar uğraşmışlar. İnsân hangi fenne merâk ederse işine yarar tefsîr bulur. Peygamber ve Aşhâb’ın nasıl tefsîr ettiklerini merâk eden, İbn-i Cerîr’i elden bırakmasın. Fenn-i belâgata merâkı olan, Keşşâf’a şarılsın. Esbâb-ı nüzûl ve hikâyât ve muvâfık ehadîş-i şerîfe isteyen, Hâzin’e baqsın. Taşavvuf isteyen, ‘Arâ’is’ten ayrılmasın. Hele Rûhu’l-Beyân, vâ‘ize ve her meslek erbâbına yarar. Nahiv merâklısı Celâleyn hâşiyesi, Cemel’e baqsın. Hikmet merâklısı, Tefsîr-i Kebîr’i elden bırakmasın. Fıkhî merâklısı, Tefsîr-i Ebu’l-Leyşî okusun, Kurtubî dahi böyledir. Târîh ve hikâyât, Şa‘lebî tefsîrindedir. Kâdî tefsîrine olan ‘ulemânın hizmeti kadar hiçbir tefsîre hizmet olunduğunu bilmiyorum.”¹⁴⁰

Anlatılan hususların hepsini bir arada bulundurması ve İsmail Hakkı Efendi’nin tefsir usûlünü göstermesi açısından En’am suresinin yüz elli üçüncü ayetinin tefsirini buraya aktarıyoruz:

“(وان هذا صراطى) Bu iki âyette olan beyân, “Şerî‘at benim şîrât-ı müstaķimimdir. Aña tâbi‘ oluñ perâkende yollara ittibâ‘ etmeyiñ ki o yollar sizi râh-ı Hâķķ’tan tefriķ ve dūr eder. Allâh u Te‘âlâ size, bu emr olunanlara ittibâ‘ la hüküm eyledi. Tâ ki dâlâletten ittikâ‘ edesiñiz.” buyurdu.

Beyzâvî merhûm, “‘هذا’ dan murâd bu sûrede mezkûr olandır çünkü “با سرها” işbât, tevḥîd ve nübüvvet ve beyân-ı şerî‘at hâķķındadır.” diyor. “ان” kelimesini “ان” ve “ان” okuyan vardır. “صراطى” kelimesiniñ “yâ”şını dahi meftûh okumuşlardır. “سبل” kelimesini, “edyân-ı muhtelif” yâḥûd “hevâya tâbi‘ ṭuruk” diye tefsîr ediyor. Muķtezâ-yı hüccet vâḥid, muķtezâ-yı hevâ, iḥtilâf-ı tebâyi‘ ve ‘âdât ḥasebiyle müte‘addiddir.” diyor. O yollara tâbi‘

¹⁴⁰ vr., 192B-193B.

olmak insāni vaḥye ittibā‘ ve iktifā-yı bürhāndan çevirir. Bu āyet hakkında bir eṣerimizde ḥaylī sözler yazmışızdır. Vaktiyle İḥyā’da buña dā’ir sözler okumuş ve yazmış idik.

Hāzin’de Cenāb-ı Peygamber’iñ bir ḥaṭṭ çizip soñra yemīn ve şimāline ḥuṭūṭ çizip sebīli’l-lāh ile sebl-i şeyṭāni beyān buyurması hakkında ḥadīṣ-i şerīf vardır. [...] Hāzin’de İbn-i Mes‘ūd Ḥazretleri’niñ bu āyāt hakkında bir kelāmı vardır ki Tirmizī’den mervīdir ([s.]78).

Qāṣānī, “Menba‘-ı fāzīlet olan ṭarīḳ-i fezā’ il budur ki o da vaḥdettir.” diyor. “Bu yoldan başkası azgınlık verir. Muḳteziyāt-ı ahvā’ redā‘i-i nüfūstan ictinābla Cenāb-ı Bārī tevşīḥ buyuruyor.” diyor. Ni‘metu’l-lāh ne güzel söylüyor: “Ḳur’ān’da bā-ḥuṣūṣ bu sūrede mezkūr olan aḥkām ve işārāt ve ādāb tevḥīd-i Ḥaḳḳ’a muvaşşıl ṭarīḳtir. İ‘vicāc yoktur. Ehāviyye-i fāsīde ve ārā’-ı bātileden ḥazer, bu ṭarīḳe sülūkla olur.”

Şırāt-ı Müstākīm, ilhāma mütāba‘at ve ‘ubūdiyyete şürū‘dur. Cāddeden giden necāt bulur. Yollara şapan helāke gider.

Celāleyn Ḥaşıyesi, “Cedelde ta‘ammūḳ-ı zelle ma‘rūz olmak ve mazānne-i sū’ mu‘teḳiddir.” diyor. Ebu Ḥayyān, “Necāt-ı ebedī bu yola gitmektedir.” diyor. Rūḥu’l-Beyān “صراطی” kelimesini “mesleki ve şerī‘ati” diye tefsīr ediyor.

محالست سعدی که راه صفا

توان رفت جز در پی مصطفا¹⁴¹

Sehl Ḥazretleri, “Ehl-i bid‘at ve ehvā’ için şırāt-ı müstākīm yoktur. Anlar için tevbe yoktur.” diyor. Kendini ‘āşī bilmiyor ki tevbe etsin. İbn-i Cerīr, ‘هذا’ yı diyor evvelki iki āyete işārettir. Hāzin de öyledir.

¹⁴¹ *Muḥālest Sa‘dī ki rāh-ı şafā/ Tevān reft coz der-pey-i Muṣṭafā* (Sa’di! Safa yoluna Mustafa(s.a.v)ın yolundan başka [yolla] gidilebilmesi muhaldir.)

El-ḥamdu-li'l-lâhi Te'âlâ, bu âyet-i kerîme hakkında şu kadar söz yazmağa az zamân içinde muvaffak olduk. Cevâhîru'l-Kur'ân'da daḥi vardır. Toḡru yol beyân buyuruldu. Şapmayan selâmet bulur. Cenâb-ı Muḥyi'd-dîn'in bu âyet hakkında sözlerine vâkıf olup yazmak isterim ammâ nerde olduğunu bilmiyorum. Tarîḳ ve efkârîñ muhtelif olmasından düşman çok istifâde etmiştir. Bunu añlayan var ammâ tarîḳ-i ḥaḳḳta cem' olmak kıla müyesser deḡil.¹⁴²

1.2.3. Eserde Referans Gösterilen Eser ve Müellifler

Hiç şüphesiz Kur'ân'ı anlamada öncül kaynaklar; hadisler ve sahabe-i güzînin, ehil zâtların yazdığı tefsirlerdir. İsmail Hakkı Efendi de eserini oluştururken pek çok âlimin ve müfessirin eserlerinden iktibaslar yapmış kendi re'yi ile Kur'ân'a mana vermeye kalkışmamıştır. Hatta İsmail Hakkı Efendi yanlış anlaşılacak için eseri yazmaya başladığı ilk gün okuyucuyu “Bu sözlere da'vâ-yı 'ilm u keşf ma'nâsı verilmesin. Re'yle tefsir iftirâsı daḥi edilmesin 'İnd-i ehli't-tevhîd eñ muḳaddes olan ni'met-i îmâna, şeytân gibi hücum edilmesin. Keşf da'vâsınıñ ve re'yle tefsiriñ îmâna zararı olduḡu ma'lûmdur.”¹⁴³ sözleriyle ikaz eder. Eserde ismi verilerek eserinden faydalandığı isimler şöyledir:

1. Abdu'r-rezzâk Kemâle'd-dîn el-Kâşânî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*
2. Abdullah b. Muhammed b. Ali (Kâdî Beyzâvî), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*
3. Ahmed Celâlü'd-dîn Mahallî, Celâlü'd-dîn es-Suyûtî, *Tefsirü'l-Celâleyn*
4. Câfer es-Sâdık, *Akdu'n-Nefs*
5. Celâlü'd-dîn es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sûr*
6. Ebu Abdu'l-lâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *Câmi'u'l-Beyân el-Ahkâmu'l-Kur'ân*
7. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*

¹⁴² vr., 375A-377B

¹⁴³ vr., 4B

8. Ebu Cafer Muhammed İbn-i Cerir el-Taberî, *Cami'ul-Beyân an-Te'vîli'l-Kur'ân*
9. Ebu'l-Hasen b. Halil El-Hâzin, *Lübâbü't-Te'vil fi-Maâni't-Tenzil*
10. Ebu's-su'ûd Efendi, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*
11. El-Hâkim Ebû Abdullâh en-Neysâbûrî, *Garâ'ibu'l-Kur'ân*
12. Fahreddîn Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsir-i Kebîr)*
13. Haris el-Muhasibî, *el-Akl u Fehmu'l-Kur'ân*
14. İyaz b. Musa Ebu'l-Fazl el Yahsubi (Kâdı İyâz), *Şifâ'-ı Şerîf*
15. İmam Gazzalî, *Cevâhiru'l-Kur'an; Tehâfütü'l-Felâsife; İhyâ-ı Ulûmu'd-dîn*
16. İsmâ'îl Ferrûh Efendi, *Tefsir-i Mevâkib*
17. İsmâ'îl Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*
18. Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an-Hakâik-i Gavâmidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvil fi-Vucûhi't-Te'vil; İş'âru'l-Arab*
19. Muhammed İbn-i Cerîr et-Tâberî, *Câmi'u'l-Beyân an-Te'vîli Âye'l-Kur'ân*
20. Muhyiddin-i İbn-i Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye; Füsûsu'l-Hikem*
21. Ruzbihân Baklî, *Tefsiru'l-Arâ'isu'l-Beyân fi-Hakâyık*
22. Râgıb el-İsfahânî, *Kitâbu'z-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Serîa'*
23. Sehl ibn-i Abdu'l-lâh et-Tüsterî, *Tefsiru'l-Kur'ânü'l-Azîm*
24. Süleyman Cemel, *el-Fütuhâtü'l-İlahiyye (Celâleyn Hâşiyesi)*
25. Şeyh Ni'metu'l-lâh b. Mahmûd Nehcuvânî, *el-Fevâtihu'l-İlahiyye ve'l-Mefâtihu'l-Ğaybiyye*
26. Hanzâde Üveys Vefâ b. Muhammed b. Ahmed, *Minhâcü'l-Yakîn şerhu Edebi'd-dünyâ ve'd-dîn*

1.1.2.4. Eserde Adı Geçen Diğer Zatlar

Yukarıda isimlerini saydığımız zevatın dışında, eserlerinden iktibas yapıldığı halde iktibas yapılan eserinin ismine işaret edilmeyen, sadece adı geçen zatlar da vardır ki bu isimleri de şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Abdu'l-kerîm b. Hevâzin en-Nişâbûrî el-Kuşeyrî
2. Ahmed b. İsmâ'îl es-Sa'lebî

3. Alî El-Kârî
4. Azîz Mahmud Hüdâ'i Hazretleri
5. Cüneyd-i Bağdâdî
6. Dahhâk b. Mahled b. Müslim Şeybânî
7. Ebu'l Ca'feru'l-Hâzin
8. Ebu'l-Kâsım Nasrâbâdî
9. Ebu'l-Leys es-Semerkindî
10. Hasan b. Fazl
11. Hüseyin Fârisî
12. İmâm-ı A'zam Ebu Hanife
13. Kâdı Halebî
14. Mâlik b. Dinâr
15. Muhammed b. Hayyân el-Endülüsi (Ebû Hayyân)
16. Muhammed b. Osman b. Muhammed Sehâvî
17. Necme'd-dîn-i Kübrâ
19. Süleymân Efendi
20. Şâzelî Hazretleri
21. Şeyhü'l-islâm Hâherzâde
22. Şa'rânî
23. Muhammed Üftâde Hazretleri
24. Zünnûn-i Mısrî
25. Ebûbekir Haddâdî

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. METNİN HAZIRLANIŞI VE METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YOL

İsmail Hakkı Halvetî'ye ait günlük, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, No: 06 Mil Yz A 8775'te İbrahim Hakkı Halvetî, *Kitâb-ı Tasavvuf* ismiyle kayıtlıdır. Müellif ismi sehven İbrahim olarak yazılmış, kitabın ismi ise içeriğe göre verilmiştir. Bu günlüğün tez konusu olarak belirlenmesinden sonra metnin tek ve müellif nüshası olan Milli Kütüphane'deki yazma eserin dijital ortama aktarılmış görüntüleri temin edildi ve metin transkribe edildi. Metnin transkripsiyonunda Oktay New Transkripsiyon fontu kullanıldı. Transkribe metin oluşturulurken noktalama işaretleriyle birlikte büyük-küçük harf kullanımına riayet edildi. Metin içinde geçen Arapça ve Farsça iktibasların hem okunuşları hem de anlamları dipnotta belirtildi.

Metnin transkripsiyonunda ayrıca şu hususlar göz önünde bulunduruldu:

1. Eser, pek itinasız bir şekilde kaleme alınmış; çoğu kelimenin noktaları unutulmuş, bazı kelimeler ise yanlış yazılmıştır. Gerekli düzeltmeler yapılarak bunlara metinde işaret edildi.
2. Eserde, kimi zaman özne-yüklem uyumsuzluğu kimi zaman birleşik cümlelerin yüklemelerinin birbirine yanlış bağlandığı kimi zamansa fiilin unutulduğu ve çoğunlukla da hal eklerinin tamamen terk edildiği görülmektedir. Bu eksiklikler ya dipnotta gösterildi ya da [] işareti ile tamamlandı. Örneğin:

“Şer‘ u ‘aql, ‘Ebeveyninden mîrâs alandan iki at hişse almak için erkek olmalıdır; mâni‘-i mîrâs olan avâlden dūr olmalıdır.’
[diyor.]” (54B)

“[Bu işiñ] aşrada i‘lâni, fenâlığı mûcib olması avfı var. İnşâ ‘a‘l-lâh, abîb-i Ekrem‘i ürmetine muâfaza buyurur.” (59A)

“Şırâtтан selâmet[le] geçmek ma‘nâsı da âzin‘de meş‘ûrdur.”
(80A)

“Cenāb-ı Bārī, “Eğer biz saña kâğıdda yazılı kitāb indirip anlar elleriyle yapışsalarđı anlardan kâfir olanlar ta‘ annüdlerinden ‘Bu ancak āşikāre sihirdir.’ derler idi.” [buyuruyor.]” (260A)

3. Eserde yazım hataları bazen de fazla harf, ek, kelimedenden kaynaklanmaktadır. Bu tür yanlışlar da < > işareti ile düzeltildi Örnek olarak:

“Medh-i ulemāyı müş‘ir āyāt-ı kerīmeyi okurken bu medh<d>e dāhil olanlarıñ maḥzūn olup dāhil olmayanlarıñ, “Ben de anlardanım.” diye mağrūr olması vārid-i ḥātır oldu.”(31B)

“Kimisi İstanbul’u, Paris’e; kimisi Almanya’ya, kimisi Londra’ya beñzetmeğe uğraşiyor<lar>.” (165A)

4. Eserin transkripsiyonu, dönemin Osmanlıca ifade özellikleri göz önünde bulundurulurken yapıldı. Bu özellikler şunlardır:

- a. Metinde و/ب- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -Up, -Ip şeklinde;
- b. Metinde دك- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -dik, -tik, -tük, -düğ, -tüğ şeklinde;
- c. Metinde دق- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -duğ, -dığ, -tığ, -tuğ şeklinde;
- d. Metinde در- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -dIr, -dUr, -tIr, -tUr şeklinde;
- e. Metinde دی- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -dI, -dU, -tI, -tU şeklinde;
- f. Metinde جه- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -çA, -cA şeklinde;
- g. Metinde ده- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -tA, -dA şeklinde;
- h. Metinde لئ- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -IIğ, -IUğ şeklinde;
- i. Metinde حى- şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre -cI, -cU, -çI, -çÜ şeklinde;

- j. Metinde لو şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre –II, –IU şeklinde;
- k. Metinde دن şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre –dAn, –tAn şeklinde;
- l. Metinde مک şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre –mAk, –mAğ şeklinde;
- m. Metinde دن şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre –dAn, –tAn şeklinde;
- n. Metinde اجک şeklinde yazılan ek, metinde kullanıldığı yere göre –AcAk, –AcAğ şeklinde transkripsiyon edildi.
5. Arapça ve Farsça olup sonu ب, د, ج ile biten kelimelerin transkripsiyonunda herhangi bir değişiklik yapılmadı, asli şekilleri muhafaza edildi. Örneğin; کتاب, علاج gibi kelimeler kitāb, Muḥammed, ‘ilāc şeklinde transkribe edildi.
6. Metinde “kūr, serḥūṣ, ḥūṣ, dīvār” gibi artık dilimize yerleşen Farsça kelimeler “kör, sarhoş, hoş, duvar.” şeklinde transkribe edildi.

Transkripsiyon çalışması esnasında *Kâmûs-i Türki*¹⁴⁴, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*¹⁴⁵, *Richardson’s Dictionary*¹⁴⁶, *Turkish and English Lexicon*¹⁴⁷, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*¹⁴⁸ ve *Lugatnâme*¹⁴⁹’den faydalanıldı. Metinde geçen ayetlerin mealleri, *Feyzû’l-Furkân*¹⁵⁰’dan iktibas edildi

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabesi ise şu şekildedir:

ا: a, e, â	ب: b, p	پ: p	ت: t	ث: ṣ
ج: c, ç	چ: ç	ح: ḥ	خ: ḫ	د: d
ذ: z	ر: r	ز: z	ژ: j	س: s

¹⁴⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 2004.

¹⁴⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay. Ankara 1999.

¹⁴⁶ Charles Wilkins, *Vocabulary Persian, Arabic and English; Richardson’s Dictionary*, David Hopkins Establishment, London 1810.

¹⁴⁷ Sir James Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

¹⁴⁸ Mehmet Kanar, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, 3.bs., Say Yay., İstanbul 2011.

¹⁴⁹ Ali Ekber Dihuda, *Lugatnâme*, (Cd Version), Müessesese-i İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân, Tahrân 1385.

¹⁵⁰ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzû’l-Furkân Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Server İletişim, İstanbul 2010.

ش: ş	ص: ş	ض: z, d	ط: t	ظ: z
ع: ‘	غ: ğ	ف: f	ق: k	ك: k, g, ğ, ñ
ل: l	م: m	ن: n	و: v, û	ه: h, e, a
ی: y, î	ّ: Vâv-ı ma’dûle	ء: ’	â: Elif-i maksûre	
[] : Tahmini ilaveler	< > : Tahmini çıkarmalar			

2.2. NÜSHA TAVSİFİ

Cilt ebadı: 240 x 170 mm.

Yazı ebadı: 190 x 140 mm.

Cilt: Karton kapak, sırtı yeşil bezle ciltli, yıpranmış. Ortada silik ağaç motifli şemse var. Miklepsiz, şirazeli.

Kâğıt: Saman sarısı, mıstarsız, cetvelsiz, zencireksiz.

Yazı: Siyah mürekkeple yazılmış, Rik’a.

İç Düzen: 407+2 yr. 14 satır. Sayfaların üzeri numaralı, sayfa numaralama 1B ile başlamakta 401B ile bitmektedir. Daha sonra ekleme yapılmak niyetiyle 319A-B, 324A, 331A, 337B, 343B, 349B, 357B sayfaları ve son 3 yaprak boş bırakılmıştır.

Telif Tarihi: 1329/ 1911

Kayıtlar: Zahriye’de “Satan: Mehmet Zeki Evren”, “Yz. A 8775”, “194/2000” kayıtları ve Milli Kütüphane kaşesi var ve ayrıca 401B’de derkenarda “500.000.000 TL.” kaydı mevcut.

Başı: (1B) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد الخلق محمد وآله وصحبه اجمعين. Ammā ba‘ d bu ‘abd-i aḥḳar İsmā‘îl Ḥaḳḳî-i Ḥalvetî bu gün bir ḥatm-i şerîf başladım. Bu ḥatm-i şerîften niyetimiz günde bir ḥizb okumaḳ, ḥāşıl olanı buraya yazmaḳtır. ”ومن الله التوفيق“

Sonu:

“Sehl-i Tüsteri Ḥazretleri, “Bir ma‘şiyette muşırır olan kimseniñ cemi‘-i ḥasenâtı o ma‘şiyetle memzûcdur ki ṭâ‘ati ma‘şiyetle ifsâd eder.” diyor.”

2.3. METİN FİHRİSTİ

Tarih	Okunan Ayetler	Varak	Sayfa
17 Ocak 1911/16 Muḥarrem 1329 Şalı	1/1-7; 2/1-61	1B-6B	59-63
19 Ocak 1911/18 Muḥarrem 1329 Pençşenbe	2/62-105	7A-10B	64-66
20 Ocak 1911/19 Muḥarrem 1329 Cum' a	2/106-141	10B-11B	66-67
21 Ocak 1911/20 Muḥarrem 1329 Cum' artesi	2/142-156	12A-16A	67-70
22 Ocak 1911/21 Muḥarrem 1329 Pazar	2/157-202	16B-20B	70-73
23 Ocak 1911/ 22 Muḥarrem 1329 Pazartesi	2/203-227	21A-22B	73-74
24 Ocak 1911/ 23 Muḥarrem 1329 Şalı	2/228-238	23A-25A	75-76
25 Ocak 1911/ 24 Muḥarrem 1329 Çehârşenbe	2/239-278	25B-28A	77-79
26 Ocak 1911/25 Muḥarrem 1329 Pençşenbe	2/279-286; 3/1-7	28B-30B	79-81
27 Ocak 1911/26 Muḥarrem 1329 Cum' a	3/8-37	31A-34A	81-84
28 Ocak 1911/ 27 Muḥarrem 1329 Cum' artesi	3/38-78	34A-38A	84-87

29 Ocak 1911/28 Muḥarrem 1329 Pazar	3/79-100	38A-40A	87-88
30 Ocak 1911/29 Muḥarrem 1329 Pazartesi	3/101-115	40B-42A	89-90
31 Ocak 1911/30 Muḥarrem 1329 Şalı	3/116-124	42A-46B	90-93
1 Şubat 1911/1 Şafer 1329 Çehârşenbe	3/125-133	47A-48B	93-94
2 Şubat 1911/2 Şafer 1329 Pençşenbe	3/134-187	49A-51B	94-96
3 Şubat 1911/3 Şafer 1329 Cum' a	3/188-200	52A-53B	96-97
4 Şubat 1911/4 Şafer 1329 Cum' aertesi	4/1-12	53B-56A	97-99
5 Şubat 1911/5 Şafer 1329 Pazar	4/13-28	56A-57B	99-101
6 Şubat 1911/6 Şafer 1329 Pazarertesi	4/29-40	58B-63A	101-104
7 Şubat 1911/7 Şafer 1329 Şalı	4/41-48	63A-68B	104-108
8 Şubat 1911/8 Şafer 1329 Çehârşenbe	4/49-55	68B-73B	108-111
9 Şubat 1911/9 Şafer 1329 Pençşenbe	4/56-63	74A-78A	111-114

10 Şubat 1911/10 Şafer 1329 Cum' a	4/64-77	78B-83B	114-118
11 Şubat 1911/11 Şafer 1329 Cum' aertesi	4/78-81	84A-87B	118-121
12 Şubat 1911/12 Şafer 1329 Pazar	4/82-93	87B-95B	121-127
13 Şubat 1911/13 Şafer 1329 Pazartesi	4/94-96	96A-100B	127-130
14 Şubat 1911/14 Şafer 1329 Şalı	4/97-100	101A-108A	130-134
15 Şubat 1911/15 Şafer 1329 Çehârşenbe	4/101-108	108B-114B	134-140
16 Şubat 1911/16 Şafer 1329 Pençşenbe	4/109-116	115A-121A	140-144
17 Şubat 1911/17 Şafer 1329 Cum' a	4/117-124	121A-126A	144-147
18 Şubat 1911/18 Şafer 1329 Cum' aertesi	4/125-133	126A-130B	147-150
19 Şubat 1911/19 Şafer 1329 Pazar	4/125-134	131A-132B	150-151
20 Şubat 1911/20 Şafer 1329 Pazartesi	4/135-147	133A-139A	151-156
21 Şubat 1911/21 Şafer 1329 Şalı	4/148-149	139B-145B	156-160

22 Şubat 1911/22 Şafer 1329 Çehârsenbe	4/150-175	146A-153A	160-164
23 Şubat 1911/23 Şafer 1329 Pençşenbe	4/176	153B-158B	164-167
24 Şubat 1911/24 Şafer 1329 Cum' a	5/1-2	158B-163A	168-172
25 Şubat 1911/25 Şafer 1329 Cum' artesi	5/3-5	163B-171A	172-177
26 Şubat 1911/26 Şafer 1329 Cum' artesi	5/6	171A-173B	177-179
27 Şubat 1911/27 Şafer 1329 Pazartesi	5/6-11	173B-176A	179-181
28 Şubat 1911/28 Şafer 1329 Şalı	5/12-16	176B-181B	181-184
1 Mart 1911/29 Şafer 1329 Çehârsenbe	5/17-19	182A-183B	185-186
2 Mart 1911/30 Şafer 1329 Pençşenbe	5/20-26	184A-187A	186-188
3 Mart 1911/1 Rebi' u'l-Evvel Cum' a	5/27-34	187B-192B	188-191
4 Mart 1911/2 Rebi' u'l-Evvel Cum' artesi	5/35-40	193A-194A	191-193
5 Mart 1911/3 Rebi' u'l-Evvel Pazar	5/41-42	194B-199A	193-196

6 Mart 1911/4 Rebi ³ u'l-Evvel Pazartesi	5/43-50	199B-204A	197-199
7 Mart 1911/5 Rebi ³ u'l-Evvel Şalı	5/51-54	204A-205B	200
8 Mart 1911/6 Rebi ³ u'l-Evvel Çehârşenbe	5/55-58	206A-210A	201-203
9 Mart 1911/7 Rebi ³ u'l-Evvel Pençşenbe	5/59-60	210B-213B	204-206
10 Mart 1911/8 Rebi ³ u'l- Evvel Cum' a	5/61-63	214A-219B	206-209
11 Mart 1911/9 Rebi ³ u'l- Evvel Cum' artesi	5/64-66	219B-222B	209-211
12 Mart 1911/10 Rebi ³ u'l- Evvel Pazar	5/67-71	222B-226A	211-213
13 Mart 1911/11 Rebi ³ u'l- Evvel Pazartesi	5/72-77	226B-227A	214
14 Mart 1911/12 Rebi ³ u'l- Evvel Şalı	5/78-82	227B-233B	214-217
15 Mart 1911/13 Rebi ³ u'l- Evvel Çehârşenbe	5/83-88	234A-235B	218-219
16 Mart 1911/14 Rebi ³ u'l- Evvel Pençşenbe	5/89-94	235B-238B	219-221
17 Mart 1911/15 Rebi ³ u'l- Evvel Cum' a	5/95-96	239A-241A	221-223

18 Mart 1911/16 Rebi ^ç u'l- Evvel Cum ^ç aertesı	5/97-102	241B-244B	223-225
19 Mart 1911/17 Rebi ^ç u'l- Evvel Pazar	5/103-105	245A-248B	225-228
20 Mart 1911/18 Rebi ^ç u'l- Evvel Pazartesi	5/106-109	248B-250B	228-230
22 Mart 1911/20 Rebi ^ç u'l- Evvel Çehârşenbe	5/110-115	251A-255A	230
23 Mart 1911/21 Rebi ^ç u'l- Evvel Pençşenbe	5/116-120	255A-256A	231-233
24 Mart 1911/22 Rebi ^ç u'l- Evvel Cum ^ç a	6/1-6	256B-259B	233-235
25 Mart 1911/23 Rebi ^ç u'l- Evvel Cum ^ç artesı	6/7-9	260A-262B	236-237
26 Mart 1911/24 Rebi ^ç u'l- Evvel Pazar	6/10-14	263A-266A	238-240
27 Mart 1911/25 Rebi ^ç u'l- Evvel Pazartesi	6/15-20	266B-269B	240-242
28 Mart 1911/26 Rebi ^ç u'l- Evvel Şalı	6/21-26	270A-273B	243-246
29 Mart 1911/27 Rebi ^ç u'l- Evvel Çehârşenbe	6/27-30	274A-275B	246-247
30 Mart 1911/28 Rebi ^ç u'l- Evvel Pençşenbe	6/31-36	276A-279B	247-250

1 Nisan 1911/29 Rebî' u'l- Evvel Cum' a	6/37-38	280A-283A	250-252
2 Nisan 1911/1 Rebî' u'l-Âhîr Cum' aertesi	6/39-45	283B-286B	252-254
3 Nisan 1911/2 Rebî' u'l-Âhîr Pazar	6/46-50	287A-289A	254-256
4 Nisan 1911/3 Rebî' u'l-Âhîr Pazartesi	6/51-53	289B-292B	256-258
6 Nisan 1911/5 Rebî' u'l-Âhîr Çehârşenbe	6/54-55	293A-265B	258-260
7 Nisan 1911/6 Rebî' u'l-Âhîr Pençsenbe	6/56-59	296A-300B	260-263
8 Nisan 1911/7 Rebî' u'l-Âhîr Cum' a	6/60-62	301A-304B	263-266
9 Nisan 1911/8 Rebî' u'l-Âhîr Cum' artesi	6/63-69	304B-307B	266-268
10 Nisan 1911/9 Rebî' u'l- Âhîr Pazar	6/70-71	307B-310A	268-270
11 Nisan 1911/10 Rebî' u'l- Âhîr Pazartesi	6/72-79	310B-313B	270-272
12 Nisan 1911/11 Rebî' u'l- Âhîr Şalı	6/80-82	314A-316A	272-274
13 Nisan 1911/12 Rebî' u'l- Âhîr Çehârşenbe	6/83-91	316B-321A	274-277
14 Nisan 1911/13 Rebî' u'l- Âhîr Pençsenbe	6/92	321B-324A	277-278
16 Nisan 1911/15 Rebî' u'l- Âhîr Cum' aertesi	6/93-99	324B-331A	279-283
17 Nisan 1911/16 Rebî' u'l- Âhîr Pazar	6/100-107	331B-337B	283-287
18 Nisan 1911/17 Rebî' u'l- Âhîr Pazartesi	6/108-113	338A-343B	287-291

19 Nisan 1911/18 Rebî' u'l- Âhîr Şalı	6/114-119	344A-349B	291-295
20 Nisan 1911/19 Rebî' u'l- Âhîr Çehârşenbe	6/120-124	350A-357B	295-300
21 Nisan 1911/20 Rebî' u'l- Âhîr Çehârşenbe	6/125-129	358A-359A	300-301
22 Nisan 1911/21 Rebî' u'l- Âhîr Cum' a	6/130-140	359B-364B	301-306
23 Nisan 1911/22 Rebî' u'l- Âhîr Cum' artesi	6/141-144	364B-365B	306-307
24 Nisan 1911/23 Rebî' u'l- Âhîr Pazar	6/145-149	366B-371A	307-311
25 Nisan 1911/24 Rebî' u'l- Âhîr Pazar	6/150	371B-373A	311-312
26 Nisan 1911/25 Rebî' u'l- Âhîr Şalı	6/151-153	373A-377A	312-315
27 Nisan 1911/26 Rebî' u'l- Âhîr Çehârşenbe	6/154-155	377B-379B	315-317
28 Nisan 1911/27 Rebî' u'l- Âhîr Pençşenbe	6/156-165	380A-385A	317-320
29 Nisan 1911/28 Rebî' u'l- Âhîr Cum' a	7/1-7	385A-388B	320-323
30 Nisan 1911/29 Rebî' u'l- Âhîr Cum' artesi	7/8-27	388B-390A	323-324
1 Mayıs 1911/1 Cemâziyye'l- evvel 1329 Pazar	7/28-30	390A-392B	324-326
3 Mayıs 1911/3 Cemâziyye'l- evvel 1329 Şalı	7/31-33	392B-394B	326-327
4 Mayıs 1911/4 Cemâziyye'l- evvel 1329 Çehârşenbe	7/34-39	395A-396B	327-328
5 Mayıs 1911/5 Cemâziyye'l- evvel 1329 Pençşenbe	7/40-43	396B-398B	328-329

7 Mayıs 1911/7 Cemāziyye'l-evvel Cum' aertesi (Rüz-ı Hızır)	7/40-54	398B-400B	330-331
8 Mayıs 1911/8 Cemāziyye'l-evvel Pazar	7/55-56	401A-401B	331-332

2.4. Metin

(1B) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ¹⁵¹

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيد الخلق محمد وآله وصحبه اجمعين¹⁵² Ammā ba' d bu 'abd-i aḥḳar İsmā' il Ḥaḳḳī-i Ḥalvetī bu gün bir ḥatm-i şerīf başladım. Bu ḥatm-i şerīften niyetimiz günde bir ḥizb oḳumaḳ, ḥāşıl olanı buraya yazmaḳtır. ¹⁵³ومن الله التوفيق

Fātiḥa-i Şerīfe

Āh! Bu sūre-i şerīfeniñ ḥavāşşından ḥaylī müstefīd olmuştuḳ, devām edemediḡimize müte'essif olduḳ. Devām, ne büyük ni'ettir. Cenāb-ı Bārī, māni'-i devāmdan muḥāfaza buyursun. Āmīn.

Bir zātūñ, cāmi'-i şerīf veyā bir dergāha ve derse devāmını görürsün. (2A) Şoñra bir zamān olur ki büyük bir meşḡüliyyete ḫalmış, menāfi'-i dünyeviyye kendini bağlamış ḫāl-i sābıḳına ric' at edemez. Bunlar üç kısımdır: Biri, o ḫālī arar, 'avdet etmek ister. Bir kısmı hiç müte'essir olmaz, "O zamān öyle iḳtizā' ediyordu, şimdi böyle iḳtizā' ediyor." der, geçer. Bir kısmı, o ḫālī beḡenmezcesine tefevvühātda bulunur, "O zamānları zāyi' etmese idim şimdi daha teraḳḳī ederdim." der ki meşāḡil-i zāhireniñ ḳalbini bozduḡunu i' lān eder. Yā Ḥafīz.

¹⁵¹ "Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm." (Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla)

¹⁵² "El-ḥamdu-li'l-lāhi Rabbi'l-ālemīn ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā seyyidi'l-ḫalḳı Muḥammedin ve ālihi ve şaḥbihi ecma'īn." (Salat ve selam Ālemlerin Rabbi olan Allah'a ve onun Peygamberine; ailesine ve onun tüm ashabına olsun.)

¹⁵³ "Ve mine'l-lāhi't-tevfīk." (Tevfik Allah'tandır.)

Hidāyet¹⁵⁴

Cenāb-ı Hüdā'ı'nın, “Olmayınca senden ‘atā, kul neylesin yā Rabbenā”¹⁵⁵ sözünü hātırladım. Evet, cebrī değiliz ammā işiñ hidāyette (2B) olduğuna, Haqq'dan ‘ināyet olmayınca ‘abdiñ hiçbir şey'e muvaffak olamayacağına yakīnımız var. Hidāyetiñ yolu[nuñ] i‘tikād-ı tām ve ‘amel-i şālih olduğunu; namāziñ esbāb-ı felāhdan olmasını düşündük. İnşāf olmadıktan sonra anlatmak ve korkutmak ile inanmak olmadığı, inzāriñ her iki ma‘nāsı sebebiyle vārid-i hātır oldu. Tecrübe ve müşāhede dañı bunu gösteriyor.

Nifāk

Ahvāl-i münāfiķini beyān buyuran āyāt¹⁵⁶, bunuñ o zamāna maħşūş olmayıp; bilmeyerek “İşlāh ediyoruz.” diye ifsād eden münāfiķini ve fikirlerine muħālefet eden kimseleri techīl ve taħmīķ [eden] ve (3A) [onlara] istihzāları olanları[n] karīben yine kendileri mutazarrır olup fā'ideleri olmayacağını düşündürdü. Şiddīķ-ı Ekber ve Fārūķ-ı A'zam Efendilerimiziñ zamān-ı ‘ālīleriniñ ħüsn-i idāresiniñ, Cenāb-ı Huzeyfe'niñ, münāfiķiñ ta'lim-i Nebevī ile ma'lūmu olup irşādıyla münāfiķiniñ işe karıştırmaması, esbāb-ı mühimmesinden olması vārid-i hātır oldu.

‘İbādet ve Ĥavf

Müslümān memleketleriniñ idāresi[niñ], ahālīniñ ‘ibādet u ĥavf[i] ile olacağını düşündüm. Mücāzāt-ı dünyeviyye yāħūd u ĥreviyye korkusu ħalbtte yer etmedikçe dünyā ve āhirette selāmet olmayacağını mülāħaza ettim. ‘Ābid olmayan ħavme karşı, ĥafīf ħānūnu olan ĥükümetiñ ‘aczi olur.

(3B) Tebşīr

Mümkün mertebe ‘amel-i şālihle meşğul olan iħvān-ı dīni, ħabūlünü ümīd ve fā'ide-i dünyeviyye ve uħreviyyesini müşāhede ile talķīf u tes'īdiñ nāfi' olacağını,

¹⁵⁴ Bakara, 6-7.

¹⁵⁵ Aziz Mahmūd Hüdāi, *Dīvān-ı İlāhīyāt*, (hz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız), Kitabevi, Ankara 2005, s.97.

¹⁵⁶ Bakara, 8-18.

tergibiñ vesīle-i muḥabbet ve devām olacağını, ḍurūb-i emsālle añlatmanıñ fā'idesini düşündüm.

Naḳz-ı 'Ahd

'Ahdinde ṭurmamak, Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ıñ vaşlıyla emr buyurduğunu ḳaṭ' etmek, rū-yı zemīnde fesād etmek ḥüsrānla netīce verir.¹⁵⁷ Aḥvāl-ı ḥāzırada bunları mevcūd gördüm. Bize ḳarşı bunları yaptılar ammā ecānibe ḳarşı ḥıfz-ı 'uhūd ve def'-i fesāda mecbūrī ḳalıřmalarınıñ ḥikmet-i Ḥudā olması, ḥüsrāndan muḥāfazaya medār olması vārid-i ḥāṭır oldu.

(4A) İstiřāre¹⁵⁸

Ḥaḳḳ-ı Ādem mes'alesinde, melā'ikenin kelāmları bize istiřāreyi gösteriyor. Ḥaṭāları añlatılınca i'tirāf-ı ḳuşūr ve teslīm[iyyet], melekiyyet şıfatı olarak¹⁵⁹ göründü.

Cenāb-ı Ḥaḳḳ Bildirirse Bilinir

Bu mühim mes'elede daḥi elḥamdu-li'l-lāh yaḳīnımız vardır. Cenāb-ı Ḥaḳḳ, hem bildirir ve hem de şeref verir. İblis'in secde etmemesi, kibr u 'ucbuñ ne yaman bir maṭrūdiyyete sevḳ ettiğini gösterir.

Beşeriyyet

İnsān, ḥasbe'l-beşeriyye bir ni'ete nā'il olunca, kıymetini bilemeyip elinden ḳaçırınca "Artık gitti." diye nā-ümīd olmayıp yine yolunda bulunursa nā'il-i (4B) raḥmet olur. El-ḥamdu-li'l-lāh bu gün bunlar ḳayd olundu.

¹⁵⁷ Bakara, 27.

¹⁵⁸ Bakara, 30-34.

¹⁵⁹ "Olması" şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü için "olarak" tercih edildi.

İhtâr

Bu sözlere da‘vâ-yı ‘ilm u keşf ma‘nâsı verilmesin. Re‘yle tefsir iftirâsı da‘hi edilmesin ‘İnd-i ehli‘t-tevhîd eñ mu‘kaddes olan ni‘met-i ‘imâna, şeytân gibi hücum edilmesin. Keşf da‘vâsınıñ ve re‘yle tefsiriñ ‘imâna zararı olduğu ma‘lumdur. Evet, mu‘teriz yâ hüsni-zannına mebnî hayretinden i‘tirâz eder yâ sū-i zannından haṭā aradığı için i‘tirâz eder. Meşelâ, seni muşallî gören şakalını çok kestirdiğine i‘tirâz ederse seniñ o cihetten da‘hi kemâlini ârzüsundan eder. Bir de seni taḥṭı‘e için eden var. Sen şakalınıñ şüret-i mesnûnesine bak. İşte biz de sözlerimizde (5A) haṭā varsa “استغفر الله العظيم¹⁶⁰” deyip namâza kalkıyoruz.

16 Muharrem 1329 Şalı

Ḥavf ve Ḥüzün

Ṭođru yola devâm edenler için ḥavf ve ḥüzün yoktur. Dünyâda, dünyâ için maḥzûn değildirler. Ayrılırken da‘hi ḥüzünle ayrılmazlar. Âhirette da‘hi maḥzûn olmazlar.

Zıkr-i Ni‘met

Bu da ehl-i şalâhıñ ‘âdetidir. Kağısı ile eñ dehşetli zamânda konuşulsa Cenâb-ı Haḫḫ’ıñ luḫ u iḥsânını zıkr edip keremine muntazır görünürler. Rabblerine, hüsni-zanları vardır. Bütün ḫalkıñ fenâ bir işe ihtimâm ettikleri zamânda, “Baḫalım Allâhu Te‘âlâ ne yapar.” derler.

(5B) Ḥâlimize Şükr Edelim

Terbiye-i şeri‘atle mu‘eddeb olanlarıñ lisânlarından ekşeriyetle mesmu‘ olan sözlerdendir. “Rabbim bed-terinden muḫâfaza buyursun.” derler. İstikbâl, mechûl olduğundan ḫâle şükrü tavşiye ederler. Mu‘teḫid zevâtıñ, eslâfa muḫabbetiniñ esbâbından biri de budur. Bir vaḫ‘a zuhûrunda şuleḫâdan ve ḫâsen olan zâtıñ fikrine mürâca‘at

¹⁶⁰ “Estağfiru'l-lâh el-‘Azîm” (Allah’tan mağfiret dilerim.)

muvaḥḥidīn için ‘ādetdir. Bir vaḳ‘a zuhūrundan ḥaber-dār olanlar daḥi anı şorarlar, “Falān ne yaptı, ne diyor?” derler.

“Māziyi bırakalım.” diyenleriñ, ādāb-ı İslāmiyye’yi taḡyīre çalıştıkları her vaḳit görölmektedir. Bir şey ’iñ daha dehşet[lisi]ini düşünmeniñ¹⁶¹ taḥfīf-i ālāma sebep olduḡu muḥaḳḳaktır. Mü ’miniñ ḳalbine idḥāl-i sürūr büyük fazīlettir.

(6A) Şemen-i Ḳalīl

Āyāt-i İlähiyye’yi şemen-i ḳalīl ile şatmaḳtan men‘ ḥaḳḳındaki āyet¹⁶², ehl-i te’vīlden “Müdāhineye mudārā” ma‘nāsı verenlerden ba‘zı kimseleriñ ḥāllerini düşündürdü. Mūcib-i ‘ibret ḥaylī şeyleri ḥātırlattı.

Ḥaḳḳı Bātıl İle Ḳarıştırmak¹⁶³

Amān yā Rabbi! Bu yüzden neler çekmekte olduğumuzu mülāḥaza etsek yapmayız.

Kendini Unutmak¹⁶⁴

Bu da hepimiz için ‘azīm tehlikedir ki marāz-ı ‘umūmī ḥükmünü almıştır. Kitābı, başkasına söylemek için oḳuyan ‘ālimiñ sāmi‘leri daḥi başkaları için istimā‘ ederlerse kim ‘āmil olacak. Menfa‘at-ı dünyeviyyeye gelince ilk önce kendini düşünmek ise ‘ādetimizdir.

(6B) Ḥaḳḳıñ Verdiğine Rāzı Olmamak¹⁶⁵

Bir ta‘āma rāzı olmayıp şarmısak, şoḡan, mercimek istemek zillet ve meskenete sebep olmuş. Ḳudret ḥelvāsını beḡenmeyip başka şeyler istemek ḥātıra neler getirdi. Bir

¹⁶¹ “Düşünmek” olarak yazılmış. Anlam bütünlüğü için “düşünmeniñ” tercih edildi.

¹⁶² Bakara, 41.

¹⁶³ Bakara, 42.

¹⁶⁴ Bakara, 44.

¹⁶⁵ Bakara, 61.

ta‘āma rāzı olunsa cihet-i vaḥdet añlaşılacak, ef‘āl ve aḥlākımızñ kaḅı yerñ Őu‘besi olduđu ma‘lūm olacak ammā bizde himmet yok. Ne ise bu gūn bu kadarla kalsın.

Rū‘yā

Bu gece ‘ālem-i ma‘nāda bir ‘atṭār dūkkānı kūşād etmişim ammā nevākışı çok. Anları almak ‘azminde idim inşā‘a‘l-lāhu Te‘ālā ḥayırdır. Bu eşerde ḥaylī nevākışımızñ ikmāline işārettir.

(7A)18 [Muharrem] Pençşenbe

Bu gūnki ders-i Őerifimiz, Cenāb-ı Ḥaḅḅñ ‘ālemü's-sır ve'l-ḥafıyyāt olmasını bilmekten başlıyordu.¹⁶⁶ İçimiz başka olduğu ḥālide Őalāḥ izḥārı, meşrebimizce rıyā değil, bir nev‘ nıfāktır ammā bunda daḥi i‘tirāf-ı cūrm derecesi var ki o da ‘abdle Rabb beyninde olup da ‘afvı me‘mūl olanñ telaffuzu memnu‘ olmalıdır.

Bu eşerde vāḅı‘ātı yazmak mültezemiz olduğundan, ḅalbimiziñ ḥālinden ba‘zı Őeyler yazacağız. Bu gūn az ḅaldı güneş toğuncaya kadar yataktan ḅalkamıyorduk. Bināen-‘aleyḥ ḅasvetimiz vardı. Peder-i merḥūm küffārñ eyyām-ı maḥşūşasında “Bizi erken ḅaldır ađırlıḅları başmasın.” (7B) der idi. Bu bir ‘ādetdir ki fā‘ide-i siyāsisi, anlarıñ uyanık bulunduğu zamānlar Mü‘miniñ uyḅuda bulunmamasıdır. “Ađırlıḅları başmak” ḅā‘ide-i ma‘nevīyesi ḥaylī zevātñ mücerrebidir. Bu gūn, ilḅā‘i Őalīb fī‘l-mā‘i idi. Biz de bu ağırlığa mübtelā olduk.

Nāsa Gūzel Söylemek¹⁶⁷

Bu emir de bu gūnki dersimizde var. Bu da iyi añlaşılmadıđından, nice kimseleri ‘acīb bir Őūrette söyletmektedir.

¹⁶⁶ Bakara, 77.

¹⁶⁷ Bakara, 83.

Dün, Meclis-i Meb'ûsân'da füc'eten vefât eden bir meb'ûs¹⁶⁸ hakkında evrâk-ı hevâdişin yazdığı şeyler, kalbimizi meşgûl ettiğinden vâridât olmuyor. (8A) Ben o meb'ûsuñ ahlâkından memnûn değil idim ammâ kâtib olduğumu taşdıķ ederdim. Acıdım, te'eşşürümü sũ'-i ahlâkıñı tefekkürle def' etmek istedim. Kendimiñ daği iktidâra, ahlâktan ziyâde ehemmiyyet verdiğime memnûn değil idim.

Beni bu gün râhatsız eden esbâbtan biri de müşvedde tab' olunan bir taķvîmde yazılan şeylerden bir kısmınıñ zuhûr etmesidir. Buña da inanmamaķla 'ilâc etmek istiyorum ammâ vukû'ât şaşırıdıyor. Kâşķi o taķvîm elime geçmese idi, diyorum.

Sefk-i Dimâ' ve Beldeden İhrâc

Bundan nehy buyuran âyâtin¹⁶⁹ nihâyetinde, bunuñ cezâ'-ı dünyeviyyesi hazy, uhreviyyesi 'azâb (8B) olacağını; hayât-ı dünyâyı âhirete deđişenleriñ nâ'il-i nuşret olmayacaķlarını beyân buyuruyor. Memâlik-i İslâmiyye'niñ bir kısmında bu hâllerin carî olması bâ-huşûş Medîne-i Münevvere'niñ hâli, maħzûn etti.

Hevâlarına Muħâlif Söz Söyleyenlere 'Adâvet

Bunuñ kimleriñ hâli olduğunu; hevâ-yı nefslerine muħâlif söz söyleyenlere karşı istikbâr¹⁷⁰ edip, "Bu sözlere bizim kalbimiz kapalıdır." diyenleriñ hâlleri[niñ] ne olduğunu añlamak, başķalık verdi ammâ bizde o metânet yok. Bir mecliste aħvâl-ı 'umûmiyyeden şikâyet edene mechûl bir şağış tarafından diķkatli bakılsa yâhûd "Neden böyle halkı tehyic edecek söz söylüyorsun?" denilse (9A) yüzü ile berâber sözünün rengi daği değişiyor. Bir hey'et-i hâkime huzûruna gitse bütün bütüne başķalaşacaķ. Bir gün habs olsa, külliyyen sükûta niyet edecek. Bir meclise bir zabtıyye gelse şoħbetin rengi

¹⁶⁸ İsmi verilmeyen zat, Biga Meb'usu Arif İsmet Bey'dir: "Biga meb'usu Doktor Arif İsmet Beg Kânûn-i Sâni'nin beşinci Çehârşenbe günü Meclis-i Meb'usân'da füc'eten vefât etmiştir. (...) Hîn-i vaktinde kırk yaşında idi." (Ekrem Reşâd, Osman Ferîd, s.221.) Ayrıca bkz. Meclis-i Mebusan Zabıt Cerîdesi, Sene: III, Cilt: III, TBMM Basımevi, Ankara 1982, s.214.

¹⁶⁹ Bakara, 84-85.

¹⁷⁰ "اسكتبار" şeklinde yazılmış.

değişiyor. Tehevvür var, metānet yok. İ' tikkādsızlar serbest söylüyor, yazıyor; erbāb-ı i' tikkād korkuyor.

Biñ Sene Yaşamağı İsterler, Severler

Yehūduñ bu hālını mübīn āyātı¹⁷¹ okurken, mülküñ dāhilen ve hāricen muhtāc olduğu haylī iṣlāhāt var iken senelerce şoñrası için şimdiden tezyīnāta hāzırlanmağa, her dā'irede müterākım işleri çıkarmaktan ziyāde, yeñiden iş çoğaltmağa çalışmaları[nıñ] görülmesi düşündürdü. **(9B)** Kitābu'l-lāh'ı bilenleriñ, bilmeyenlere qarışınca bilmiyormuş gibi olmaları, Rabbimiziñ muhāfazasına şükr ettirdi. Bizim için imāndan şoñra kendimize nāfi' olanı öğrenip muzır olandan şaķınmaķ lāzım iken bugün muzır olana nāfi', nāfi' olana muzır demek şāyi' olup fā'idesi olmayan şeyleri taḥşīl merākı[nıñ] ziyādeleşmesi düşündürdü. Küffār ve müşrikiniñ, bize ḥayır gelmesini kaṭ' iyyen sevmediklerini, istemediklerini mübīn olan āyātı¹⁷² okurken içimi çektim. Ża'afiyet ve ḥavfa mebnī müşrikine mudārā eden vükelāyı düşündüm. Bir de anlardan fā'ide ümīd eden, “Kendimizi anlara beğendirir isek teraķķī ederiz.” fikrinde bulunanları düşündüm. **(10A)** Hāşılı bu günümün şüret-i cereyānından memnūn değıldim. Hıdmetime gidemedim. Şıḥhatimde daḥi tamāmiyyet yok idi. Rabbimiñ kereminden iyilik isterim. İnsāniñ nerelere kadar meydānı açık olduğuna bir dereceye kadar vuķūfu olan zāt, kendinde böyle hāller görünce müte'eşşir olur, dāhili ve hārici esbāb arar. Benim gibi tembel ve boşboğaz ādemi, umūr-i dünyāda mühim işlerde istiḥdām etmezler. Ez-zāhiru 'unvānu'l-bāṭın.

Neden ¹⁷³“تمرات” kelimesinde “mīm” meftūh oluyor da ¹⁷⁴“جوزات” kelimesinde “vāv” sākin oluyor? Bilmek ma'nevī bir zevķ verse idi biz de tıyardıķ.

¹⁷¹ Bakara, 96.

¹⁷² Bakara, 105.

¹⁷³ “*Temerāt*” (Hurmalar)

¹⁷⁴ “*Cevzāt*” (Cevizler)

(10B) [19 Muḥarrem] Cum‘a

Mâlik-i ḥaḳîkî, Cenâb-ı Ḥaḳḳ’dır. Andan başka Mu‘în ve Nâşır yoktur. Teslîmiyyeti bırakıp başka yola gitmek azgınlıktır.¹⁷⁵ Bizim bu i‘tikâdları bırakıp da kendileri gibi olmamızı isteyenlere karşı şabredip Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın emriniñ zuhûruna muntazır olacağız.

“Selâmet, bizim gibi olmaktadır.” diyenlere karşı, “Ḥayır! Selâmet, Ḥaḳḳ’a teslîm olmaaktır.” diyeceğiz. Zîkr-i Ḥaḳḳ’a ve mesâcide devâm edeceğiz. Bizi bu yoldan çevirmek isteyenlerin rüsvâyılığ[ını] karîb olduğunu bileceğiz. İşrâra lüzûm yok. Aşḫâb-ı cehîmden, biz mes’ûl değiliz. Anlara uyar isek nuşret-i İlâhiyye’den maḥrûm kalırız.

(11A) ‘İbret

Bu günki dersimiz, bu gece Kapu Ağası’nda vuḳû‘ bulan ḥariḳ ve birâderimiziñ henüz bir aylık ḥafîdesiniñ vefâtı ve Evrâḳ-ı Ḥavâdiş’de bir iki kişiye gönderilen siyâsî tehdîd mektûbu sebebiyle ‘ibret verdi. Böyle bir zamânda bulunup da her iki fırkanıñ, ehl-i ‘ilmîni kendileri tarafına câzib söz söylemesi ḥuşûşuna gayret ettikleri vakitte ehl-i ‘ilm için çâre, selâmet-i i‘tikâd ve umûr-i âhiretten bahşetmek olması vârid-i ḥâtır oldu.

İbtîlâ’

İbtîlânîni, bâ‘ iş-i merzûkiyyet olmasını; iyi bir iş yaptıktan sonra kabûlünü niyâzı ve (11B) Cenâb-ı Ḥaḳḳ’dan iyi işe muvaffakiyyeti niyâzı añladık. Yoldan ‘udûl edenlerin, sefîh olduklarını bildik.

Allâhu Te‘âlâ Kâfidir

Biz, kendimize bir meslek-i şâlih ihtiyâr edelim; “Allâh” diyelim; O, kâfidir. ‘Ubûdiyyete ihtimâm edelim, o renge girelim, a‘mâlimizden bizi hiçbir şey meşgûl etmesin. Bu ‘âleme gelip gidenler, ne kazandırsa anıyla gittiler. Biz de birgün öyle olacağız. Biz ancak kendi a‘mâlimizden mes’ûlüz. Rabbimiz bizi, selefîni a‘mâlimizden

¹⁷⁵ Bakara, 106.

mes'ül buyurmuyor. Biz de çirkin bir şey icad edip de halefin a'malinden mes'ül olmayalım.

(12A) 20 Muharrem [Cum'artesi]

Sefih olanlar, bir hikmete mebnî tebdil-i tavır eden zevâta ta'rîzden geri kalmazlar. “Demek evvelce harekâtınız yolunda değil idi.” diye müte'essir etmek isterler. Anlara hikmeti anlatmak güç olduğundan, “Biz emr olduğumuzu yaparız.” diye cevâb vermeği, ikinci cüz'ün başını okurken tahtatır ettim.¹⁷⁶

Başkalık Talebi

Ehl-i tevhid, dâ'imâ muhâliflerinden başkalık ister. Ma'-mâfih edebe ri'âyetle gönlünün talebini meydâna koymayıp muntazır olduğu zamânlar olur. Ümidiniñ zuhuru zamânında artık orada şebât eder. Muhâlifine ne kadar edille serd etse (12B) mazhar-ı hidâyet olmayanlar kabûl etmezler. Haqîkati ahlâdıkdan sonra muhâlifiniñ arzularına tabi' iyyetiñ ma'z-ı zulm olduğunu bilirler.

Bir Mişâl

Meşelâ, hâl-i hâzırdan memnûn olmayan bir zâta, ihvânından birisi; “Cânım saña ne oldu? Sen idâre-i sâbıkadan müstefid ve memnûn değil idin, gizli gizli şikâyetlerle hasbihâl ederdik. Şimdi niye mağmûm oluyorsun?” dese “Benim şikâyetim eşhâştan değil idi. Anların âlet olmasına idi. Zâttan şakî değil idim, şifattan şikâyet ediyordum. Şimdi şifât başka tarafa geçti. Ben ancak şer' ve kânûnuñ -meşrû' olan kânûnuñ- hâkim olmasını istiyordum. Şimdi de o hâli görüyorum. Ārzularına muhâlif (13A) olanı, katli tecvîz ettiklerini işitiyorum. ‘Anlar bu şüretle ortadan kaldırılmazsa ortalık düzelmez.’ sözünü kulağlarım işitiyor. Ben hiçbir vakit fevzâ uşulünü istemiyordum. Her kabâhat şâhibini, kânûn te'dib etmeli diyordum.” diye cevâb verirse, ne denir?

¹⁷⁶ Bakara, 142.

Ṭaraf-dārānınıñ sözlerinden, beynlerinde i‘ dāma maḥkūmiyyet k̄ā‘ idesi cārī olduğu añaşılıyor. Eđer bunu kabūl etmeyip berā‘at ārzū ediyorlar, muḥālif̄imiz bizi lekedār etmek için bu gibi desā‘isi irtikāb ediyor [diyor]larsa, neden ḥükümetten cānīyi bulmağı istemiyorlar, ısrār etmiyorlar? Eđer “Anlar, i‘ dāma müsteḥak oluyorlar. Teşvīkāt-ı Ḥāriciyye ve düşmanlarımızdan para alıp da mülkü (13B) ifsāda çalışıyorlar.” denirse nerelerden haber alındı ise işbāt olunsun. Ḥükümet cezā-yı sezāsını versin, ‘umūma ‘ibret-i mü’eşşere olsun. Erbāb-ı nāmūs emīn olsun.

Cinnet İsnādı

Devr-i sâbık ḥīlelerinden biri de cinnet isnādı idi. Bundan hem iş başında bulunanlar ve hem de fenālık yaptırınlar müstefid oluyordu. Şimdi fazla olarak işe bir de ‘adālet rengi verdiler. Emrāz-ı ‘aqliyye muteḥaşşışları, yakında ‘umūm şikāyetçilerin cinnetine ḥükmedecekler. Zāten ‘aşabī olanlara bu isnād, eṭibbā için güç bir şey değildir. Şikāyet edenlere “deli” demekle kendileri rāḥat olur ammā cānīlere “mecnūn” (14A) demekle millet rāḥat edemez.

İkinci şahīfeyi¹⁷⁷ okurken bu tedbiriñ muvāfık olmadığını, onların da añaıldığı ḥalde bilerek ḥaqqı ketm etmeleri vārid-i ḥāṭır oldu. Zīrā ḥaqq, Cenāb-ı Ḥaqq’a teslimiyyette olduğunu bilip de mümterinden olmayıp, muḥāfazayı ḡālib ṭarafa meylde aramayıp ḥaqqta aramak büyük metānet ister. Cenāb-ı Ḥaqq, herkesiñ yaptığını biliyor. Ḳalbiniñ teveccühüne ‘Ālim’dır. “Anlardan ḳorḳmayınız benden ḳorkunuz ki maḫzar-ı hidāyet olasıñız.”¹⁷⁸ emriyle ‘āmil olmak ḳuvvet-i ḳalbe muḥtācdır. ‘İlm u ḥikmet ve pākliği āyāt-ı Ḳur’aniyye ve eḥādīs-i Nebeviyye’de bulup, zikr ü şükredip nānkörlük etmemek imān-ı (14B) kāmil aşḫābınıñ kārıdır. Bu yolda ḥayāt-ı müste‘āriniñ gitmesi, ölüm değildir; ḥayāt-ı ḥaḳīqīdir. Ḥavf u cu‘ ve naḳş-ı emvāl u evlād u şemerāt imtiḥān-ı İlāhīdir. Şabr edenlere tebşīr-i ‘aẓīm var. Meşā’ibe şabırda “İnnā-li’l-lāh” demekle me’cūr oluruz,

¹⁷⁷ Bakara, 146-153.

¹⁷⁸ Bakara, 150.

rahmet-i Hüdâ'ya nâ'îl oluruz.¹⁷⁹ Emr-i Hüdâ'yı bilelim, söyleyelim zîrâ kâtimine la' net var.

Biz, Cenâb-ı Hâkk'ın hükmünü, ezeldeki kazâsını bilmiyoruz. Mahlûkâta nazarla 'îbret alalım. Kuvvet ve kudretin Cenâb-ı Hâkk'da olduğunu bilip ancak aña muhabbet edelim.

(15A) Cenâb-ı Hâkk, tevbe eden 'ibâdını seviyor. Hâkk'a muhabbeti olanlar tevbe ediyorlar. Tevbe-i meşru', hâl-i muhâlefetten hâl-i muvâfaqata rücû' dur. Bunuñ da ne kadar güç, şefâ-yı kalbi bulmanın¹⁸⁰ ne kadar müşkil olduğu, kolay kolay anlaşılmıyor. Âh! Selefîn kitâblarının başlarında, âhîrlerinde, zamânlarından şikâyetlerini gördükçe bir 'âdet zannediyorduk yâhûd nefesine 'â'id meşâ'ibe haml ediyorduk. Meğer öyle değil imiş.

Vâ'izlerin mendûb olan şeyleri, vucûb derecesinde kuvvetle söylemelerine, cânımız şıkılıyordu. Meğer anda dahi hikmet var imiş. Az bir zamân içinde halkın ta' aşşubunu kuvvetlendirmeğe ihtiyâc şedîd göründü.

(15B) “H̄'âce” kıyâfet ve nâmiyla halkın i' tikâdını bozmağa o kadar uğraşıyorlar, nâsa mücâdele yolunu öyle öğrediyorlar ki anlara mukâbele edenlerin 'acizden havf olunuyor. Nâsı ihtilâfla şikâk-ı ba'ide sevğ ediyorlar. Bir ehl-i 'ilm, risâle ve va'azla birkaç yüz kişiye söz anlatabiliyor ammâ muhâlifler binlerle nüşha cerîdelerle, dünyanın her tarafında bulunan Müslümânları bozmağ istiyorlar.

Hâtırâ geliyor ki “Bağalım ne yapacaklar?” diye erbâb-ı i' tikâdın hissiyâtına tokunmağla tecrübe ediyorlar. Ne münâfikâne desâ'is icâd ettiler, neler yapıyorlar. Bu sözlere 'âkil olan inanır, mürteci' i' tirâz eder, hamiiyeti olan teslîm **(16A)** eder. “Milletin terakķisine mâni' olmak isteyenlere iyi gelmez.” gibi iftirâlarla işi evvelinden bağlamak istiyorlar. Böyle şeyleri görmemek, işitmek kâbil olmuyor. Bizi kimse bozamaz. Evlâdımızı dahi 'avn-i Hâkk ile bozmamaları için elimizden geleni yapıyoruz. Ammâ haberimiz olmayanı ne yapalım. Evlâd-ı vağan, her gün kulağından zehirleniyor. Ma' ârifi,

¹⁷⁹ Bakara, 154-156.

¹⁸⁰ “Bulmağ” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü için “bulmanın” tercih edildi.

Şecere-i Tübâ'ya teşbîh eden kimse¹⁸¹, mashâra gazetelerine sermâye-i maķâl oluyor. O kadar ğayret var ki i' tiķâda müte' allik söz söyleyene hücûma ittifaķ olunuyor. Dini sözler maķâm-ı mizâhda isti' mâl olunuyor da men' yok. Rabbim encâmını ğayr eylesin. Âmin.

(16B) 21 Muħarrem [Pazar]

Memnûn olmayacak bir ğâl zuhûrunda i' tidâlini muħâfaza, ğakîm olan zevâtın kârı olup zevâline intizârla şabır memdûh ise de o ğâlde yine me'mûr olduğu emri ifânın lüzûmunu anladım. Ğareket-i arzda, herkes cânının telâşında iken, bir şeyğ-i kâmilin Küçük Ayaşofya ğavlusunda şalât-ı zühürü edâ için ğaşîr tedâriki ile meşğul olması ğâtırımıdır.

'Avf

'Avf, yalnız ğaķķ şâhibiniñdir. Ğukûķ-ı 'umûmiyyeyi kimse 'avf edemez. Ğaķķ şâhibi 'avf etmediği şûrette daği teşdîd-i cezâ talebine şalâğiyet-dâr değildir. Ğadd-i ma' rûfu tecâvüz edene, 'azâb-ı elim var. (17A) Gerek kışâş gerek mücâzât-ı sâ'irede kuvvetlerine mağrûr olup da istediklerini yapıp ķânûnî ğareket etmeyenlerden gerçi o zamân orada bulunanlar ķorķar, sükût ederse de ileride eķrâfta 'âciz ķalacak[ları] birķok vaķâyi' in toğumunu ekmiş olurlar.

Tavşiyе

İnsânlar, kendi işlerini tamâmen kendileri tesviye edemezler, bir ğaylî işi vefâttan soñraya ķalır. Erbâb-ı inşâf, vefâttan soñra daği işleriniñ şûret-i muntazamada cereyânını ister. Bu da vaşiyet şûretiyle olur. Ğasbe'l-beşeriyye, vereşeye 'adâvetle, ğubb-ı mâl ķarışır, evvelâ kendi ârzûsunu beyânla muvâfık şer'-i ğareket olunmasını icrâ için mütedeyyin zâtları me'mûr etmek ister. (17B) Ben ğayâtlarında emvâlini vaķfeden eslâfi "Müşâdere ğavfindan yapmışlar. Tevliyyetini evlâdına şart ķılmaķla anlara bu şûrette irâd biraķmalı." diyenlere refîķ olamadığım gibi 'umûmen vaķıf şâhiblerine daği evliyâ'

¹⁸¹ Dönem Maarif Nâzırı, Emrullah Efendi. Bkz. E.Reşâd, O.Ferîd, s.87.

nazarıyla bakanlara da şerik değilim. Zîrâ zamânımızda dahi nasıl âdemlerin vakıflar yaptıklarını biliyoruz. Cenâb-ı Hakk'ın bu da bir hikmetidir. Kimisine hulûşla yaptırır, kimisi riyâ' ile yapar kimisi vereşeye kızgınlığından yapar da sonra peşimân olur. Kiminin evkâfi devâm eder, kiminin az vakit içinde mahv olur, kimine bânî-i şânî u şâlis halk buyurur ki bunlar da gâh (18A) selâtin-den gâh ahâlden olur. “فمن بدله¹⁸²” kavî-i celîli münâsebetiyle şu da vârid-i hâtır oldu. Artık bizde, emvâl u emlâkini vakfedenler çoğalmayacak, zîrâ i'tikâd-ı 'umûmiyye o cihete maşrûf değildir. Vükelâ mescidi, çeşmesi görülmez çünkü ma'âşlarının kılletini bahâne edecekler ammâ bankaya vermek, 'ağâr yapmak huşûşunda böyle değil.

Tebdîl-i Evkâf

İstanbul'a yedi yüz kadar mescidi, evkâf me'mûru çok görüyor, hademeniñ devâmsızlığını, cemâ'atın olmamasıyla setre çalışması, devâm hakkında şiddetli kânûn olmadığından değil icrâ olunmamasından. (18B) Bî-namâzlara çatan hademeniñ 'aybı mestûr olmasından haylî evkâfiñ tebeddül edeceği vârid-i hâtır oluyor. Çünkü berâtlarda hidmeti terk değil, tekâsülün bile mücib-i ref' olacağı muharrerdir. Bu öyle bir kânündür ki daha tevcîh olunurken tefhîm olunmuş ve nüşhası kendine verilmiştir. Ahâlî miyânında bî-namâzlar şâhib-nüfûz olursa hademe korkmaz.

Arşını beş on lira eden maħalde vaktiyle yapılmış olan harâb mescid ta' mir edirse de cemâ'at bulunmayacağı, ta' mire çok para gideceği mülâhazasıyla oraya bir irâd yapmak yâhûd şatıp da parasından istifâdeyi düşünecekler. Hep fâ'ide cihetlerini beyânla bir hüküm alacaklar. (19A) Bizden ecânib eline geçmiş olan memâlikde dahi evkâfiñ muhâfazasına devâm olunamayacak. Za'afımız, mâni'-i i'tirâz oluyor.

Bunlara karşı söz söyleyen yâ tezyîn-i beldeye mâni' olmak istiyor yâhûd böyle bir zamânda ecânible bir iş çıkarmağa uğraşiyor yâhûd idâre-i hâzireyi beğenmemeğe bunları bahâne ediyor. “Mürteci', muta'şşib” diye tahkîr u tezyîf olunacak hattâ “Hük-m-i şer'îye

¹⁸² “Femen beddelehu” (Artık kim, onu (ölünün vasiyetini işittikten veya yazılmasından) sonra değiştirirse...) Bakara, 181.

i' tirāz ediyor, fetvā-yı şerīfe karşı söz söylüyor. Biz hüküm-i şer'î istiḥşāl ettik.” diye aḥkām-ı şer'iyeden me'mūr olduğununun hiçbirini 'ale'd-devām ifā etmeyen kimseler, bî-çāre Müslümānıñ imānına kadar hücumla tehdid edecekler.

(19B) Devr-i sābıkta Hükümet'in yaptığı işleri hoş görmeyenler, müfsid 'addolunurdu. Bu kā'ide şimdi cem'iyet hakkında cārīdir.

Şu satırları yazarken “Bunları, Cenāb-ı Hāḳḳ'ın İngiliz ve Moskof'un biri birilerinden hezimet-i külliyye dūçār etmesiyle bozup iş başına ḥādīm-i dīn-i mübīn zevātın gelmesi düzeltecektir.” diye vārid-i ḥāḳır oldu. İşte o zamān, emvālimizi bāḫıl bir sūrette yemeyeceğiz. Emvāl-i milletten çokça para almak için ḥākim tarafa intisāb ḥīlesine mūrāca'at kalmayacak. Allāh yolunda muḳātele edeceğiz, azgın olmayacağız, yek-digerimize muḥabbet edip hepimiz fitneye düşman olacağız. **(20A)** Fitneniñ daḥi ḥarble olur. Ḥarb, kuvve-i ma'nevīye ile olur. Mertebe-i şehādete ḥāhiş olmak büyük cesāret verir. Ölümü gözüne alanla başa çıkmak, ölümü bir işiñ bidāyetinde olan şedā'ide taḥammül, nihāyetindeki şafāyı bilip ārzū etmeğe göre olur. Tecāvüz edenlere karşı biz de tecāvüz edeceğiz, emvālimizi fī-sebīli'l-lāh infāḳ edeceğiz. Evet, paranıñ lüzūmunu inkār etmiyoruz ammā sāde para ile iş biter diyenlerden değiliz. Tehlikeden şakınacağız, iyi yapacağız, iyiliğe muntazır olacağız. Her işi, Allāh için tām ve muntazam yapmak fikrini ta'mīm edeceğiz. Tehlike devām ederken tezyīn olamaz. Zīneti, me'mūr olduğumuzu ifādan soñra yapacağız. **(20B)** Ḥayr 'ilmde bulunacağız. Rabbimiziñ ma'lūmu olduğunu bilip her şeyden ziyāde Cenāb-ı Hāḳḳ'ı zıkr edeceğiz. Yalnız dünyā ḫālibine āḥiretten naşīb yok ammā dünyā ve āḥiretiñ ḥayrını ḫālib olanlara ciheteynden naşīb mev'ūddur.

Du'ā

Şāḥibu'l-lutf ve'l-iḥsān olan Cenāb-ı Mennān, dünyā ve āḥiretiñ ḥayrını ḫālib olup mazḥar-ı sa'adet-i dāreyn olan 'ibād-ı ḥālişin zümresine, biz 'ācizleri daḥi ilḥāḳ eyleye. Aḳdem-i meḳāşıdı dīn-i mübīn ve rızā-yı Rabbe'l-'ālemīn olan erbāb-ı yaḳīne

muḥabbetimizi yevmen fe-yevmen müzdād eyleye. İmdād-ı rūḥāniyet-i Cenāb-ı Seyyidü'l-Ebrārla cümlemizi dil-şād eyleye. Āmīn.

(21A) [22 Muḥarrem Pazartesi]¹⁸³

Bu günki dersimiz yine zıkrü'l-lâha dā'ir emirle başlıyordu.¹⁸⁴ Bu aḥşam zıkr meclisinde bulunduk. Yanımda bulunan bir zātın ḳasvetine ḥaml ile uzaḳlaştım ammā yine kendimde istediğim ḥāli bulamadım.

Dostlukta Devām

Zāhiren sözlerini beḡenip şādık dost zannettiklerimizin ḥaşım olması ihtimālını ḥātırdan çıkarmayalım. Ayrıldıktan soñra edeceği fesādı mülāḥaza edelim. Bu cihete ihtimām ḥaḳḳında bu günkü dersimizde işāret olduğu gibi bir de Ḥadīs-i şerīf vardır ki diğer eşerimizde yazmışızdır. Azıcık nefesine toḳununca ḥaşım olup ne yaman isnādātta bulunanlar vardır. “İnşāf et, Cenāb-ı (21B) Ḥudā'dan ḳorḳ.” diyince ‘izzet-i nefesine toḳundu diye bir dürlü zihninden çıkaramayanları düşünelim. Vehmine tābi‘ olup da bir sözü sū’-i te’vīle uğradıp senelerce içinde kīn şaḳlayan kimseler bulunduğunu unutmayalım. Seniñ ḥiç ḥātır u ḥayālinde olmadığı ḥālde, “Bu sözü baña taştır.” diye alınan ādemler, ḥiçbir vaḳit eksik olmazlar. Ḥayāt-ı dünyāyı i‘ zām edenler, kendilerinin fevḳinde bulunan şuleḥāyı istihzā’ ederler. Ne yapalım, herkes bir olmaz; dünyā ihtilāftan ḳurtulmaz. Muḥālifleri çevirmeğe uğraşmaktan muvāfiḳ dost bulup anıñla ḥasbiḥāl etmek, ḥikmete daha muḫābıḳtır. (22A) Ḥaḳḳ'a aḳreb olana infāḳ-ı ḥayr edelim, istifādeyi dağı anlardan arayalım. Evet, ḥoşlanılmayan aḥvāl her vaḳit zuhūr eder ammā ne ma‘lūm belki ḥaḳḳımızda ḥayırlıdır. Ḳudretleri olsa ḳalbimize de ḥākim olacaḳlar ammā biz anı Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a emānet edip “Yā Rabbi sen muḥāfaza buyur” diyeceğiz.

Her söz, herkese söylenmez. “Ḥamrda menāfi‘ vardır ammā ḥarāmıdır. Günāhı nef’ inden a‘ zamdır.” diye muḫtaşar söz yā “Nef’ ini iddia’ ediyor.” diye sū’-i zānnı yāḥūd

¹⁸³ “قاسم ٧٧” şeklinde tarih atılmış. Rûmî, Milâdî takvime uygun bir tarih değil.

¹⁸⁴ Bakara, 203.

“Fā’idesi varmış.” diye meyli mūcib olmamak üzere, eṭrāflı aṅlatmak ister. Seniñ murādın şalāḥ olsun, Cenāb-ı Hāḫḫ bilir. Müfsid olmaḫtan ictināb gibi ālet olmaḫtan daḫi şaḫınmalıdır. **(22B)** Müskirātı¹⁸⁵ almaḫtan ve ḫā’ize taḫarrübden nehy ḫaḫḫındaki āyāt-ı kerīmeyi¹⁸⁶ oḫurken taḫarrübümüzün pāk zāt-lara olmasını taḫaṭṭur ettim. Pāk olmazsa müte’zzī oluruz. Āh! Pāk olmayanlardan firārımız bizim için büyük bir ni’ mettir. Çünkü taḫarrüb sebebiyle o murdār-lık ḫissolunmaz, envā’-ı te’vīlāt ḫapısı açılır. Temāsta, başka te’sīr vardır.

Yemīn

Yemīne dā’ir āyātı¹⁸⁷ oḫurken kimseyi te’mine uğraşmamak, ḫattā nefsimize emīn olmamak vārid-i ḫātır oldu. “Benim de elime bir kuvvet geçerse ben de bozulurum.” Demek, şükre vesīle olur. ḫudūd-i İlāhiyye’de ṭurmak, herkese müyesser deḫildir.

(23A) 23 [Muḫarrem] Şalı

Bizim aḫvālimize bakıp da “Müslümānlık böyledir.” zu’ munda bulunan ecānibe, ba’zı kimseler daḫi arḫadaş oldular. Çünkü münāsebet ve cihet-i cāmī’e olarak ceḫl var. Taḫt-ı idāremizde bulunanlardan fenāl-ık görünce şiddetli şūrette intiḫām almak istiyoruz. İntiḫām almak istediḫimiz kimseler daḫi kendilerine ṭaraf-dār ve kuvvet bulup bizi uğraştırıyorlar. Biz kendimize ḫulm ediyoruz. Bu sözler ṭalāḫ āyetini¹⁸⁸ oḫurken vārid oldu. Erkek ḫālīm oluyor, mazlūm ḫadın vekil buluyor, da’vā açıyor para şarf ediyor. Dürlü desīse ve ḫīleler meydān buluyor. Her iki ṭaraf muḫākemede sürünüp rüsvāy oluyorlar. **(23B)** Evet, ḫadın iyi deḫildi, erkek taḫammül edemedi ammā işini şūret-i meşrū’ada görmediḫi için şoñraki aḫvāl-i da’vet etti. ḫadın iyi olurdu ammā çī fā’ide ki erkekte de iyilik ḫalmadı, nihāyet kendi mutazarrır oldu.

¹⁸⁵ “مسكرات” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “müskirātı” tercih edildi.

¹⁸⁶ Bakara, 219-220.

¹⁸⁷ Bakara, 224-227.

¹⁸⁸ Bakara, 229-232.

Yemen, Girid, Rūmeli, Ḥavrān vaḳāyī' i daḫi eski ' adāletsizliḡiñ neticesidir. Bize, Ḥaḳḳ'a ve āḫirete īmānı olan zātlar pāklik yolunu gösterdiler. Naṣīḫat ettiler ammā biz, “Siziñ bildiḡiñiz gibi deḡil, bu zamān başḳa...” gibi sözlerle ḳabūl ṫarafına yanaşmadıḳ, böyle oldu.

İki Sene

“Rezā' atıñ tamāmı[nıñ] iki sene olması”nı¹⁸⁹ oḳurken ma' nevī bir rezā' at olan taḫṣīl-i ' ilmi (24A) düşündüm. Südü yarayan ḳadın, çocuḡa iki sene süd verecek başḳa şeyle mi' desi bozulmayacaḳ. Şāyed südü yaramıyorsa başḳa süd anaya verilecek. Müşāvereyle, ṫarafeyniñ rızāsıyla kesilecek, ne ana ve ne de çocuḳ mutazarrır olacaḳ.

Sa' id

Henüz bir şaḫīfe oḳumaḳta olan üçüncü maḫdūmum Sa' id'in, ' ömrümüz varsa inşā'a'l-lāhu Te' ālā iki senede ḫāfız olacaḡı ümīdi el-ḫamdu-li'l-lāh ḫāşıl oldu. ' Ulūm-i sā'ire için daḫi müsta' idd bir ṫālibiñ, erbābından bilā-fāşıla iki sene bir fenni oḳuması kāfī olacaḡı ḫāṫıra geliyor ki bu şüretle ' ulūm-i dīniyye müteḫaşşışı yetiştirmek için (24B) araya başḳa şey ḳarıştırmaksızın 2 sene şarf, 2 sene naḫiv, 2 [sene] mantıḳ, 2 [sene] belāḡat, 2 [sene] fıkıḫ, 2 [sene] uşūl-i fıkıḫ, 2 [sene] kelām, 2 [sene] ḫadīs, 2 [sene] tefsīr oḳumaḳla nezr-i Mevlānā olarak 18 sene zarfında bir ' ālim yetišeceḡi vārid-i ḫāṫır oldu. On üç yaşında bu işe başlayan zāt, otuz yaşını henüz geçmiş olduḡu ḫālde ḫ'āce oluyor. Bundan evvel yetiştirmek istenilirse mevcūd olanlar gibi olur.

Şalāt-ı Vuştā¹⁹⁰

“Şalāt-ı ' aşr”dır denilmiş ammā her namāz olması ihtimāli var. Kangısına denilse yaḳışıyor. Benim bu gün, şabāḫ namāzı olmasına meylim ziyāde oldu.

¹⁸⁹ Bakara, 233.

¹⁹⁰ Bakara, 238.

(25A) Yapacağını Sen Bilmezsin

İnsanın kendine hüsn-i zannı herkesten ziyâde oluyor. İyi bir işle me'mûr olsam, yaparım zannediyor da sonra yapamıyor.

İbret

İnâyet-i İlahiyye ile bir kapı açılıyor. Kavâ'id-i fıkhîyye ve nahviyyeden bile diğer şeyler anlamak peydâ oluyor ammâ devâmına yine kendimiz mâni' oluyoruz. Ba'zı kimselerle hem-bezm olmanın zararını kalbimizde hâşıl olan hâl ve rü'yâmız haber veriyor da gördüğümüz teveccüh ve âşâr-ı muhabbet bizi meyl ettiriyor. Tabî'ata aldanıyoruz. Nefsimiz bir muhib daha kazanmak istiyor. Biz anı tarafımıza celb edeceğimiz derken o bizi celb ediyor da haberimiz bile olmuyor.

(25B) 24 Muharrem [Çehârşenbe]

Enbiyânın kâffesine imân edip, imânda tefriğ etmeyip, ba'zısının derecât-ı âliyyâtı olduğu¹⁹¹ gibi evliyâ' hakkında daği bu fikirde bulunacağız. Hepsini severiz ammâ aqtâb-ı erba'anın derecâtını daği inkâr etmeyiz.

Tenvîr-i Efkâr

Kimsenin fâ'idesi olmayacağı gün gelmeden evvel infâkla me'mûruz.¹⁹² İlm u efkâr-ı âliyye daği erzâk-ı ma'nevîyedir. Bunları söyleyelim ki o gün müttehim olmayalım zirâ kimlerin neler söylediklerine nişân konulmak âdettir.

Hakk'ın Bildiğini, Gördüğünü Mülâhaza

Âyete'l-Kürsî okudum.¹⁹³ Bu Âyet-i Kerîme hakkında el-hamdu-li'l-lâh hayli yazılarımız vardır. Şimdi vârid olan şudur: İlm-i Hudâ'yı mülâhaza bir zâbi't-i ma'nevîdir. (26A) Eñ kuvvetli hükümetler eñ şiddetli cezâlar ta'yîn ettikleri hâlde

¹⁹¹ Bakara, 253.

¹⁹² Bakara, 254.

¹⁹³ Bakara, 255.

vuķū' atıñ önünü almaķtan ' aciz ıalıp tabı' i olmasına ĥükmlle "vuķū' at-ı ' adiyye" ta' bīr etmektedirler.

İnsānlardan şeytānlar ayrılmazlar. Zābıta herkese bir me'mūr ta'yīn edemez. Zābıtanıñ gidemeyeceđi tenhā maĥallere gidenlerle beraber bu mülāĥaza gidebilir. Evlādımızıñ kulūbuna bu i' tiķādı yerleřtirmek selāmet-i ' umūmiyyeye ĥidmettir.

Dinde İkrāh Yoktur¹⁹⁴

İkrāh yoktur ammā teşvīķ vardır. Azđınlık ile rüşt yolunu beyān edeceğiz. İdhāl için cebr etmeyeceğiz ammā dāĥilde olanları dağı muĥāfaza borcumuzdur.

(26B) Dostumuz Kimdir?

Mü'miniñ velīsi Cenāb-ı Ĥaķķ'dır, küffārıñ, řāđūtur. řāđūtlar, nūrdan zulemāta sevķ ederler. Cenāb-ı Ĥaķķ, zulemāttan nūra iĥrāc buyurur.¹⁹⁵

Uğraşmak

Nemrūd'u olanlarla uđrařacak olanlarda, metānet ve tevekkül-i İbrāhimi bulunmalıdır. Mebhūt olur da yine vāzgeçmez. Yaķmaķ ister ammā yaķamaz.

Añlamak İsteriz

İbrāhīm ' aleyhi's-selām, Cenāb-ı Ĥaķķ'ıñ mevtāyı fazl-ı iĥyā' ettiğini görmek istedi, gördü, añladı.¹⁹⁶ Biz de Rabbimizden ' ibādıñ bilmesi cā'iz olanları bildirmesini niyāz ederiz. ' Aķl u ' ilmle añlamak mümkün olanları añlamak isteriz.

¹⁹⁴ Bakara, 256.

¹⁹⁵ Bakara, 257.

¹⁹⁶ Bakara, 260.

(27A) İnfāk ‘İlmi ve Ahlākı¹⁹⁷

İnfāk mālî hülûşla olunca ez‘âf, muzâ‘afa ihsân buyurulduğı gibi infāk ‘ilmi ve ahlākı dağı böyledir. İnsân niyetine göre her vakit insânlardan mu‘âmele göremese bile ma‘nevî ihsân dâ‘imîdir. Minnet ve eziyyet olmaksızın hülûşla olan mu‘âmelede havf ve hüzün neticesi olmaz.

Bâğçemizi Muğâfaza¹⁹⁸

İsteddiğimiz, sevdiğimiz ağaç ve çiçeklerle müzeyyen bâğçemizi, harâb ettirmeği istemedğimiz gibi i‘tikâd u ahlākımızı bozacak fırtınalardan dağı şaşınacağız. İyi kazanıp iyi infāk edeceğiz. Nefîs meyvelerinden, laţîf çiçeklerinden ihvânımıza hediye edeceğiz. Kapısını, divârını muğâfaza ile berâber güzel bakacağız. (27B) Bizi yalnız dünyâlığa sevk edip dîne müte‘allik olan ‘ilm u ‘ameli, esbâb-ı fakrdan addedenleri şeytân biliriz. Biz hikmeti, Qur‘ân ve ehadîş-i Nebeviyye’de görürüz. ‘Aql u fikrini o yola şarf edene, “Hakîm” deriz.

İhfâ‘-İzhâr¹⁹⁹

Hakîkati kabûlünü ümid ettiğim zevâta hafıyyen beyân edeni hoş gördüğümüz gibi ‘alenen beyân edeni dağı hoş göreceğiz. Her birine birer dürlü kulp tağan, hiçbir vakit nâ‘il-i ihsân olamaz. Leyl ü nehâr ve hafî, celî infāk-ı mâl edenlere fuğarânın tağarrübü naşıl ise biz de infāk-ı ‘irfân edene öyle şokulacağız. Ehlu'l-lâh kitâbları, enîsimiz olsun.

(28A)Duâ‘

Rûz u şeb Qur‘ân-ı bâhirü'l-burhânla enîs olup “الماهر بالقرآن مع [السفرة] الكرام البررة²⁰⁰” hadîş-i münîfi ile memdûh olan e‘âzîm-i ümmet zümresine biz ‘âcizleri dağı ilhâk eyleye.

¹⁹⁷ Bakara, 262-264.

¹⁹⁸ Bakara, 265.

¹⁹⁹ Bakara, 271.

²⁰⁰ “*El-mâhiru bi'l- Qur‘âni ma‘a’s-[sefereti] kirâmu’l-berereti*” (Kur’an’da mahir olan (hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan), Sefere denilen kerim ve meleklerle beraber olacaktır), Müslim, *Sahîh*, H.n.:1335; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, H.n.: 24108. Buhari, *Tevhid*, H.n.:52.

“خيركم من تعلم القرآن و علمه”²⁰¹ hadiş-i şerifi müřdâķınca ‘ömr-i ‘azizlerini ta‘lîm u ta‘allüm-i Qur‘ân'a şarf eden hıyâr-ı ümmet meslekinde şabit-ķadem eyleye. Hıdmet-i Furķân-ı Mübînle mümtâz olup muħabbetleri ķulüb-i ehl-i dînde cây-gîr ve yâd-ı nâm-ı mübârekleri zînet-sâz-i elsine-i muvaħħidîn olan ‘arifîniñ mezheb-i şeriflerine sülûka muvâfiķ eyleye. Āmîn.²⁰² بحرمة سيد المرسلين

(28B) [25 Muħarrem] Pençşenbe

Ķavl, fi‘ ile muvâfiķ olmazsa ne ĩtiāblar olur ammâ añlamak güçtür. Ādem var, seneler evvel yaptıķı bir işten, söylediķi bir sözden, ĩtârına geldikçe mükedder olur. Ādem var, kendi yaptıķını düşünmez de başkasınıñ aña mu‘āmelesini düşünür. Bir kısım da var ki dün yaptıķı bugün umurunda değildir.

Bey‘-Ribâ²⁰³

Kendi ‘aķıllarına mağrūr olanlar, bey‘ le ribâ beyninde fark bulamayıp “O da anıñ gibi” demişler. Hâlbuki Cenâb-ı Ėaķķ, birini ĩelâl, birini ĩarâm ķılmıř. Cenâb-ı Bârî, ribâyı maħvettiķi vaķit añlarlar. (29A) Yalnız para cihetini düşünmeyelim. Söz, vesâ’ir mu‘āmelemizde daķı fâ’iz řâ’ibesi bulunmasın. Ettiğimiz iyilikler ķarřılığını beklemek, minnet-dâr etmeğe uğraşmak bayağılığında bulunmayalım. Bunu řabî‘î ‘addedenler, maħķüm-i řabî‘at olanlardır. Ėayvânât, yalnız řabî‘î olanı yaparlar, insânlar insânca iř görürler. Bilmediğimiz bir mes‘ele ve bir ķâ‘ideyi bize öğredenler, bu fikirle söylerse ķalblerde bir řarģınlık peydâ olur. Hem iř o dereceye varır ki ķabûl etmemeğe bile meyl ĩâřıl olur. Bu[ña] neden, ķâ’iliñ ĩüsn-i niyeti olmadığındandır.

²⁰¹ “Ėayrukum men te‘alleme'l-Ėur‘âne ve ‘allemehu” (Sizin en hayırlınız Kur‘ân’ı öğrenen ve öğreteninizdir.), Buhârî, *Sahîh*, H.n.: 4664.; Tirmizî, *Cami‘u’t-Tirmizî*, H.n.: 2851.; İbn-i Mâce, *Sünen*, H.n.:208.

²⁰² “Bi-ĩürmeti seyyidi'l-mürselîn.” (Peygamberlerin seyyidene ĩürmet ile)

²⁰³ Bakara, 275-279

‘Usret-Yüsret²⁰⁴

Güçlüğü olana yüsretî zamânına kadar mühlet verelim. (29B) Parası olmayanı tazâyîk etmeyelim. Ğazabı olanı hâl-i ğazabında teşdîd etmeyelim. Ye’s hâlinde insânîñ lisânı üzer. İleri geri söz söyler, aña da te’ennî ile hareket edelim. Hikmet muķtezâsı budur. Birgün ölüp de bezmde bir huzûra gidip mes’ul olacağımızı düşünelim.

Ķayd

“Menâfi’” kaydı, âyet-i müdâyininiñ²⁰⁵ işareti, ihtâr etti. Alacağımızı, vereceğimizi, hesâbımızı yazalım. Kitâblarda görüp beğendiklerini kayd edenler hattâ kitâblarına maṭlab yapanlar çok istifâde etmişlerdir. Uşanmayalım, imtinâ’ etmeyelim, kendi fikirlerimizle kıalmayalım. Kitâb ve sünnetten şâhid bulalım, anlar şâhidîni ‘âdilîndir. (30A) Bize emîn olanlara karşı, edâ-yı emânet edelim. Cenâb-ı Hâķķ’ıñ gizli, âşikâr her şey’i bildiğini unutmayalım. İşlerimizi duâ’ ile bitirelim. Ya’nî işimiziñ soñunda duâ’ ile ayrılalım.

İntikâm

“Bildik, inandık” diyoruz, gerçi ‘amel ĩmândan cüz’ değilse de bilip de yapmamaniñ ‘azâbı şedîd ve işi inkâr derecesine götürenlere intikâm-ı İlâhî olacağını düşünelim.

Müteşâbihât²⁰⁶

Gerek h̄âcelik gerek dervîşlikte bu mes’ele mezâlik-i aḳdemdendir. Kitâb-ı ‘aḳâ’id ve taşavvufu müṭâla’a edenlere ma’lûmdur. Bunlardan haberdâr olmayan ‘avâmı da bozmayalım. (30B) Bu derdiñ çâresi de du’âdır. “ربنا لا تزغ قلوبنا²⁰⁷” du’âsını unutmayalım. Bundan, mâl u evlâd kıurtarmaz. İnkâra düş-i Fir’avnî olur. “Amân!” diyen

²⁰⁴ Bakara, 280.

²⁰⁵ Bakara, 282-283.

²⁰⁶ Al-i İmrân, 1.

²⁰⁷ “Rabbenâ lâ-tuzig̃ ḳulûbenâ” (Ey Rabbimiz! Kalplerimizi (haktan) çevirme...), Al-i İmrân, 8.

nā'îl-i imdād olur, Cenāb-ı Hakk'ın nuşretine mazhar olur. Dünyânın zînetinden ma' dūd olan şeylere zā'îl olanların hâllerini görüyoruz da arzū ediyoruz. Kendimiz de anlar gibi olmamak kuvvetini ne[r]den buluyoruz? Anların mağlūb olduğuna, 'acabā biz nasıl olmayız? Anlardan daha hayırlısını Rabbimiz haber veriyor. İşte ne tarafa meylimiz ziyāde olduğunun mizānı meydānda. İşi kendini gösterir iken kıru lāf para etmez.

(31A) 26 [Muḥarrem] Cum'a

Bu yevm-i mübārekte dersimiz, Cenāb-ı Hakk'dan mağfiret talebi ve 'azāb-ı nārdan viḳāye du'āsıyla başlıyor.²⁰⁸ Şabr u şadaḳat, ḳunūt ve infāḳ ve vaḳt-i seḫerde istiḡfār aḫḫābı, medḫ buyuruluyor.

Eshār

Eshārın kıymeti bilinmiyor. Geceler uzun diye aḫşamdan çok oturmanın çāreleri aranıyor da vaḳt-i seḫerde bî-dār olmanın çāresine bakılmıyor. Ḥorūslar, mini mini yavrular, o muḳaddes zamānda iḳāz ḫidmetinde bulunuyor da yine ḳadri bilinmiyor. "Bu şabāḫ çocuk uyutmadı. Onda²⁰⁹ ḳalktım. Şabāḫ olmaḫ bilmedi." diye şikāyet bile oluyor. Yazın daḫi geceler kışa olduğundan seḫerden çok kimsenin (31B) ḫaberi bile olmuyor.

Medḫ-i Ulemā'

Medḫ-i ulemāyı müş'ir āyāt-ı kerīmeyi²¹⁰ oḳurken bu medḫ<d>e dāḫil olanların maḫzūn olup dāḫil olmayanların, "Bende anlardanım." diye maḡrūr olması vārid-i ḫāḫır oldu.

Teslīmiyyet

Dā'îniñ kendi teslīmiyyeti daha ziyāde olup bunu beyānla berāber teslīmiyyette devām edilirse nā'îl-i hidāyet olunacağı, teslīm olmazlarsa mübelliḡe zārarı olmayacağını

²⁰⁸ Al-i İmrān, 16-17.

²⁰⁹ Alafranga saate göre 5-5,30.

²¹⁰ Al-i İmrān, 18.

Cenāb-ı Hakk'ın görüp bildiğini düşünelim. Burada Meşrûtiyyet'e, her şey'e herkesin karışması ma' nâsını verenlerin intizâm düşmanı oldukları vârid-i hâtır oldu. (32A) İşleri emîn âdemlere teslim olunup, anlar da şarf-ı 'adlî iş görecekler. Milletin hakk şikâyeti vardır ammâ anında merci' i vardır.

Qatl-i Ma'nevî

Ümerânın 'adilâne iş görmesini istemek müzmerleri olup zâhiren daği arzusu vechle olmayan şeylerde gürültü çıkarmak isteyenlere karşı erbâb-ı inşâf tarafından i' tidâl tavsiye olunur ammâ kabûl etmezler.

Keyfî idâre isteyen ümerâ' gibi bunlar da 'adâletle emr edenleri katl ederler, etmek isterler. Ma'nevî bir katl olan tehdid ve iftirâ' ile kuvveti düşürmek, nâsı tenfir etmek gibi bir çok hîleleri vardır ki 'azâb-ı elîm kendilerini (32B) ta' kib etmektedir. Yaptıkları işler neticesiz ve devâmsız olur. 'Uçalâdan nâşır bulamazlar. Kitâbu'l-lâh'a mağz-ı 'adâletle da' vet edenlere 'adâvet edip "Biz yansağ da az yanacağız." zu' m edenler gibi "Biz şimdi biraz zağmet çekeriz ammâ istikbâl bizimdir." diyenler gün-be-gün garâbete takarrüb etmektedir. Süslü sözlerle nifâk, tervic olunmaz. Herkes kesbine göre cezâ görür. Cenāb-ı Mâlikü'l-Mülk, mülkü dilediğine verir; dilediğini 'azîz, dilediğini zelîl eder. Hep yed-i kudretindedir, her şey'e Qâdir'dir.²¹¹ Çalışıp da Hakk'ın ne yapacağına muntazır olmak, qalbte yerleşmedikçe sa'âdet olmaz. (33A) Mü'minleri dost ittiğâzıyla me'mûruz.²¹² Anlarla mu'ârefe daği 'ibâdet mağallerine devâmla olur. Cenāb-ı Hakk'a muğabbetiñ mizânı, Hazret-i Peyğamber'e tabi' iyyettir.²¹³ Mağfîret-i zünüb tabi' iyyetle olur.

Bizde Severiz

Mezâhib-i muğtelife aşhâbı, e'âzime muğabbet iddiâ' ederler. Kendilerinin muğabbetileri lisânî olup tabi' iyyetleri olmadıktan başka kendilerinden başkasının anlara

²¹¹ Al-i İmran, 26.

²¹² Al-i İmran, 28.

²¹³ Âl-i İmrân, 31.

muḥabbeti yok zu' m ederler. Diġerlerini iḡlāl için bu muḥabbet laḡırdısını âlet ederler. Bunlara karşı bizim de muḥib olduğumuzu beyânla sirâyeti men' edebiliriz. Meşelâ bir Yahūdî İbrâhîm 'aleyhi's-selâma, bir Naşrânî 'İsâ 'aleyhi's-selâma, bir Şî'â Cenâb-ı Ḥaydar'a, bir Bektaşî Cenâb-ı (33B) Ḥaydar ve E'îmme-i İšnâ-'aşere, bir Melâmî Cenâb-ı Şeyḥ-i Ekber'e, bir feylosof Cenâb-ı Ğazzâlî'ye muḥabbet da'vâsında bulunup ḡur[t]ulmak ister. Biz anlara muḥib olduğumuzu söylemekle berâber, onların bizden olduğunu bizim anlardan olduğumuzu söyleriz.

Miḥrâbda Nidâ²¹⁴

Zekeriyyâ 'aleyhi's-selâma miḥrâbda olan nidâ'-ı melâ'ike, mu'cizedir ammâ miḥrâba devâm edenlere eltâf-ı İlâhiyye işâretini daġı unutmamalıdır.

Mu'âvine İḡtiyâc

Beşeriyet muḡtezâsı ḡayırlı işlerde mu'âvine iḡtiyâc vardır. Hiç olmazsa kendini taşdıġ edici birḡaç refîḡ bulmadan büyük işlere girişmemelidir.

(34A) İḡtâr

Cenâb-ı Ḥaḡḡ'ın tevfiḡine nihâyetsiz şükürler olsun tilâvete muvaffaḡ buyuruyor. Bizde başladığımız işe bidâyeti gibi devâm nâdireni vâḡi' olur. Beş şaḡîfeyi oḡuyuncaya ḡadar ḡamd olsun ḡaylî şeyler vârid oluyor ammâ yazıncaya ḡadar uçuyor, taḡrîre medâr olmak üzere üç şaḡîfeye indirmek istiyoruz.

27 Muḡarrem [Cum' artesi]

Ḳur'ân-ı Kerîm'e îmâna, Resûl-i Ekrem'e tabi'iyete devâm, seni ḡıfz eder ammâ mekr etme, mekre uğrarsın. İnsanlara, insân ḡuvvetine maġrûr olup da muḡlîflerini teḡdîd edenlerin nelere uğradıklarını müşâhede etmekte. Bunlar hep ders-i 'ibrettir. (34B) Bir cezâyâ çarptırılanların zâhiri ma'lûmdur. Mazlûm denilmemek için evrâḡ-ı

²¹⁴ Âl-i İmrân, 37.

taḥkīkiyyesi, muḥākemesi, şuḥūdu, kendi ikrārı hep mükemmel yapılmıştır ki mazlūm diyecek olana da cezā ḥāzırdır. Lâkin bunun bir iç yüzü var. ‘Aynen o fi‘ili irtikâb eden müte‘addid kimseler içinde yalnız anıñ işiniñ taḥaḳḳuḳ etmesi boşuna değildir. İntikâma mebnî aña daha ziyâde ehemmiyet verilmek ihtimâlini söyletmeseler bile ḥatırlardan selb edemezler. ‘Aynı fi‘ili irtikâb eden iki şahşın biri evvelce fırsat-ı vaktine muntazır düşman peydâ etmemiş, sesi çıkmamış ise siyâsî işlerde şöhretli âdemlere olan mu‘âmele gibi cezası ḥafîf oluyor. (35A) Serbest söz söyleyenler kendilerini muḥâfaza için dürlü esbâba mürâca‘at ederler. Ammâ mu‘teḳid zevât yanında silâḥ yâḥūd silâhlı âdem taşımak, ihtifâ için müte‘addid maḥal ḥâzırlamak yerine tã‘ati kã‘im ederler. Ḥaḳḳ’dan ve Resûl’ünden nã‘il-i nuşret olanlara kimse bir şey yapamaz. Meḡer ki kendileri terfî‘-i mertebe-i ma‘neviyye için ârzü ederlerse olur.

Fevḳiyyet

‘İsâ ‘aleyhi’s-selâma tabi‘iyyet edenleriñ fevḳiyyeti ma‘lumdur ki anlar da muvaḥḥidîndir. Çünkü Cenâb-ı Faḡr-ı ‘Âleme İmân, cemî‘-i enbiyâya İmândır. Andan ayrı olan İmân da‘vâsı, hiçtir. Bundan Hıristiyanlarıñ hisse talebi, ‘amelsiz feylosofuñ (35B) “Ben Ğazzâlî’yi seviyorum.” demesine beñzer. “Cenâb-ı Ğazzâlî’ye muḥib olmak için feylosuf olmalıdır.” sözü, “‘İsâ ‘aleyhi’s-selâma muḥib olmak için Naşârî olmalıdır.” demeḡe beñzer ki Cenâb-ı Ḥaḳḳ ve ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm, küfrü ḳabûl etmez.

Tevâzu’

Âdem’iñ türâbtan olması, “Âdem olmak için evvelâ mütevâzî’ olmalıdır.” diye ḥatıra getirdi.

Mübâhele

Âyât-ı mübâheleyi²¹⁵ okurken, erbâb-ı diyânetiñ mübâheleye vakti gelince ḥazır olduklarını ihtâr etti. Sağlam ic̄tikâdın verdiği metâneti hiçbir şey veremez.

²¹⁵ Âl-i İmrân, 61.

(36A)Bilen Z̄atıñ Hıṭābı

Bilmediğine karşısan kimseler her yerde bulunur. Bunlarıñ ba‘zısı şāyān-ı ehemmiyyet olmadığından erbābı kulağ aşmaz ammā ba‘zen “Sen bilmediğın şey’e karşıma.” demek icāb eder ki bu sözü, vākıf-ı haḳıḳat olan z̄at söylerse mü’esseer olur.

Bir Tebşir-i Mühim

“Bir tā’ifeniñ, bizi, idlāle muḥabbet ettikleri hālde kendileri idlāl olunup da haberleri olmayacağını” okurken²¹⁶ mübeşşir oldum. Bizde azgınlık huşulune çalışan düşmanlarıñ, memleketlerinde azgınlık hāşıl olacağını añladım. El-ḥamdu-li’l-lāh.

(36B)Miftāḥ

‘Āḳil oldukları hālde bātılı tervice uğraşanlarıñ, bilerek yaptıklarını bilmek tesellī verir. Bizim için miftāḥ var. Burada yine siyāsī bir şey vārid oluyor. Dīnimiziñ düşmanı olanlar diğeri āyette daḫi geleceği üzere, ṭarīḳ-i Ḥaḳḳ’dan çevirmek için para sarf edecekler. “ثم تكون عليهم حسرة ثم يغلبون²¹⁸” kavı-i celīli bunu ḫaber veriyor. “فسينفقونها²¹⁷” kavı-i celīli anlarıñ mağlūbiyyetini tebşir ediyor ammā “وجعلت الذلة والصغار على من خالف”²¹⁹ ḫadıṣ-i şerīfini daḫi unutmayalım. Biz, emr-i nübūvve ihtimām eder isek z̄elīl olmayız. Cenāb-ı Ebū Müdeyyin’iñ daḫi bu yolda bir kelāmı var idi.

(37A) Memālik-i İslāmiyye’den birinde ticāreti çok olup, orayı elde etmek isteyip de edemeyen ecānibiñ desā’isinden biri de Müslümānlarıñ gayr-i Müslimlere zulmünü bahāne edip iftirā’ ile müttehim etmeğe çalışmaktadır. Yüz seneye qarīb bir zamāndan beri bu desāiseye kuvvet vermektedirler. Bizim ma‘neviyātsiz vūkelāmız daḫi anlarıñ bu şikāyetlerine lüzūmundan fazla ehemmiyyet verip bī-çāre Müslümānları, anlarıñ sebebiyle şikmaḳtan ḫālī ḳalmıyorlar. İstibdād zamānının bu çirkīn ‘ādeti, ḫālā cārīdir. Ḥatta muḫākemedede bile anlara qarşı mu‘āmele başka dürlüdür. Çünkü fazlıñ Yed-i

²¹⁶ Āl-i İmrān, 69.

²¹⁷ “Feseyunfiḳūnehā” (Ve harcayacakalar da...), Enfal, 36.

²¹⁸ “Sümme tekūnu ‘aleyhim ḫasraten sümme yuğlebūn” (Sonra onların üzerine hasret olacaktır.), Enfal, 36.

²¹⁹ “Vece‘aleti’z-zilletu ve şığāru ‘alā men ḫālefe emri” (Kim benim emrimin hilafında davranırsa zillete uğrasın ve küçük düşsün.), Buhārī, *Sahīh*, H.n:2757.

şudrette olduğuna, dilediğine i' fā buyurduğuna i' tiğādları tām değil. Ehl-i ma' ārif olanı (37B) bir çok şeylerden mu' āf ve fevā' idden müstefīd etmek üzere kavānīn yapılır, dürlü i' tirāzlar ederler. Bunlar hep işi anladır. Kendilerinin memālikinde zūlmün envā' ı yapılır, ses çıkmaz. Çünkü kendilerindedir. Korkaklığa nezāket ve mu' āmele-i siyāsiyye nāmını veren vūkelāmız ne yaparlarsa yapsınlar “والكافرون هم الظالمون²²⁰” kavı-i celīli tā be- kıyāmet dünyānın her tarafında okunacaktır. “فانصرنا على القوم الكافرون²²¹” du' āsını muvaḥḥidīn terk etmeyecektir. Ser-levḥamız miftāḥ kelimesi. Biz işiñ miftāḥını bilelim. Anlarıñ ifsād u idlāl için neler yaptıklarını, dāḥilī ifsād için ne paralar (38A) şarf ettiklerini görüp añlayan, korkan vūkelāmız hiç olmazsa vāsıṭa-i ḥafıyye ile ahāliniñ kulağına koysalardı, ḥaylī mühim vaḳālarıñ öñü alınmış olurdu. Bugün Arnabudluk ve Yemen gibi memālik-i İslāmiyye bu ḥāle gelmezdi. Bunu, biz bārī ihvānımızñ kulaklarına koyalım da aldanmışınlar. Miftāḥ verelim, añlasınlar.

[28 Muḥarrem] Pazar

Bir fikri tervīc için işi şer' e isnād etmek desīsesi[niñ] Yahūdīlerden sirāyet ettiğini añladık.

Rabbenā

Kitābu'l-lāh ve Sūnnet-i Resūla'l-lāh' ı bilip itā' at edenler[iñ] ki Rabbānīlerdir, maḳşadları ḥalkı kendilerine (38B) bende etmek değildir, “Rabbānī olunuz.” diye teşvīk etmektir. Cenāb-ı Ḥaḳḳ' dan başkasını Rabb ittiḥāzı, Mü' min işi değildir.²²²

Rü'yā

Bu gece ' ālem-i menāmda baña birisi “Sen Vaḥdetīlerden misiñ?” dedi. Kızdım. “Evet, ammā aşılın Vaḥdetī ve Mülteḳā şāriḥi vaḥdetī değil. Diğeri vaḥdetī deyip Vaḥdet- i vūcūdu murād ettim. “Bu güzel ismi daḥi lekelediler.” dedim. Ḥayırlenā

²²⁰ “Ve'l-kāfirūne humu' z-zālimūn” (Ve kâfirler, zalimlerin ta kendileridirler.), Bakara, 254.

²²¹ “Fenşurnā 'alā'l-ḳavmi'l-kāfirīn” (Artık kâfirler guruhuna karşı da bize yardım et), Bakara, 286.

²²² Âl-i İmrân, 79.

‘Ahdimizde Turalım

Kitābu’l-lāhī ‘ilmden şoñra Cenāb-ı Peyğamber’e nuşret etmekle ‘ahd etmişizdir.²²³ Dīne ve Peyğambere nuşret, o yola gitmekle olur. Tav‘an ve karhan ‘umūmuñ münkād olduğu dīnden başka dīn aranılmaz.

(39A) Bildikten Şoñra

Bildikten şoñra inkār eden mel‘ūn olur.²²⁴ Saña esbāb-ı inşirāh ve kuvvet beyān olduktan şoñra artık ‘inādına gibi hep kuvvet tarafına meyl eder iseñ inşirāhdan uzak olursun. Perhīz ve ‘ilāca devām etmedikten şoñra ṭabīb ne yapsın? Ṭabī‘ī olan şeylerde hīlāftan korḳarsıñ; hem çıplak gezeceğim hem soğuk almayacağım demezsiñ. Dīnī işlere gelince öyle değıl. Hem yatsı ve şabāh namāzlarına cemā‘ ate gitme ve hem de ḳalbede nūr ara. Münāfık hāşşası olan işlere devām edenlere nūr ihsān olunur mu? Zor ile mi alacaḳsıñ yoḫsa hīle mi bulacaḳsıñ? **(39B)** ‘Azīzim! Bunuñ tā‘ib, müstağfir olup yola girmekten başka çāresi yoḫtur. Müsteşnāsı ancak budur. Dünyā ṭolusu altınıñ olsa şarf etseñ, başka çāre bulamazsıñ.

Sevdiğini İnfāk²²⁵

Sevdiğini infāk eden, maḫzar-ı ihsān olur. Bu bir ḳā‘idedir ki her şey’e taṭbīḳ olunur. Çok sözler vardır ki söylenir ammā kitāba taṭbīḳ etmek cihetine gelince iş başkalaşır. Eñ emīn maḫal, dā‘ire-i şerī‘ attir. Herkes vus‘u miḳtārı o dā‘ireye hīdmet edecektir. Seni ṭoğru yoldan çevirmeğe uğraşan, ĩmānına düşmandır. Vekīl değıl, şeytāndır. “İdāre edeceğim.” diye ĩmānı tehlikeye ḳoyma.

(40A) Añlaşılmıyor

Añlaşılmıyan şeylerden biri de insānıñ ba‘zı zamānda bir işi yapamadığı için maḫzūn olup ağladığı hālde yine ḳalkıp yapmamasıdır. Zamān olur ki insān düşünür,

²²³ Āl-i İmrān, 81.

²²⁴ Āl-i İmrān, 82.

²²⁵ Āl-i İmrān, 92.

nefse mağlūbiyyetine acır, mes'ūliyyeti mülāhaza eder. 'Azāb-ı vicdānı hisseder. Bu 'azābıñ def'iniñ çāresi bir fi' il-i mağşūsu ifādan 'ibāret olduğunu bilir, añlar da yine yapamaz. Dünyanıñ mālı dünyāda kalır. Düşman olan vereşeye kalacak diye mükedder olduğu hālde, mālını şarf edemeyen kimse gibi bir hāle gelir. Ben bunu añlayamadım. Hattā bu yazmanıñ bile hikmeti meçhūlümüzdür. Hāşılı insānlar, mecmu' a-ı ğarā'ibtirler ve's-selām.

(40B)29 Muħarrem [Pazartesi]

Ehl-i küfre itā' atıñ neticesi ba' de'l-īmān küfre dönmektir. Bize, āyāt-ı Kur'āniyye okunup Resūl-i Hudā içimizde iken naşıl kâfir oluruz? Dīni sağlam tutan zāt, mazhar-ı hidāyet olur.²²⁶ İmānımızı muħāfaza için Kur'an okuyalım, istimā' edelim. Resūl-l-lāh'ıñ muħabbetini kalbimizde sağlatalım. Dīnimizi şıķı tatalım, mütelevvin olmayalım. Sā' atı sātine uymayan mecnūn-ı muḫbıklar gibi, ħummā velisi gibi, hā'iz olmuş qarılar gibi olmayalım. Günde birkaç mezhebe girip çıkanlara beñzemeyelim. "Böyle olmamak için, ne yapalım?" denirse her ħastalıĝıñ tabībi bulunduĝunu unutmayalım. (41A) Cenāb-ı Haķķ'dan korkup, Müslümān yaşıyıp Müslümān ölmeĝi niyāz edelim.

Ĥastalıktan, irādımızıñ kesilmesinden, evlādımızıñ ölmesinden, ħānemiziñ yanıp yıkılmasından, kāviniñ azmasından, ħükümetiñ ħabs ve nefy u katlinden ħavf ediyoruz da imānımızıñ selbi ħavfi niye olmasın? Korktuĝumuz şeyleriñ olmasından iħtimāl ki ma'nevī bir fā'ide vardır. Selb-i imāndan büyük korkacak ħiçbir şey yoktur. Bizi ayırarak, fırka fırka edecek şeyler ħaķķımızda birer zehirdir. Cenāb-ı Haķķ bize imān iħsān buyurup bizi iħvān kılmış iken bu ni'metiñ ħadrini bilememek, ne büyük ħamāķattir. (41B) Zamān oldu ki Ĥükümet tefriķa ile ħullanmak istedi. Günden güne za'afımız arttı. Şoñra Ĥükümet'i ħükümsüz bırakanlar, bu tefriķayı men'e çalıştılar. Anlar da saçma olarak Yahūdī ve Rūmlarla ħardeş etmeĝe çalıştılar. Bu da iyi netice vermedi. Şoñra "Fırķa" nāmıyla babasını oĝlundan ayırmaĝa uğraştılar, bugünkü hāli

²²⁶ Āl-i İmrān, 101.

bulduk. “Fırka fırka olmayınız.”²²⁷ diye şarāhat-i nehyi görüp de ‘amel etmeyen kavmiñ zulmü, kendinedir. Müslümānları ayırmak isteyenleriñ yüzleri muḥaḳḳaḳ kara olacaktır. Evet, birleşelim. İsmimiz, “Ehl-i tevḥīd”dir. Mü’minler nefs-i vāḥidedir ki bu birleşmeği düşmanlarımız bize istemez. Lisānen ta‘nla eziyyet ederler ammā (42A) dīn nāmına ittiḥādımızı muḥāfaẓa ile sert cevāb verir isek bugün değil tā be-ḳiyāmet ḥavf edeceklerdir. İttiḥād-ı İslām ḳorḳusu, her vāḳit her tarafta bulunan küffārīñ yüregini titredecektir. Bu fikre ḥādīm olmayıp, ḳorḳaḳ bulunup hepsine dost görünmeği siyāset zu‘m eden vükelāyı tehdīdi terk etmeyeceklerdir.

30 [Muharrem] Salı

Namāzlarını kılip Ḳur’ān oḳuyan, i‘tikād-ı şahīḥe ile ḥareket edip, ḥayır eyleyip nānkörlük etmeyen zevātīñ başḳalarıyla müsāvātı yoktur.

Ḥamsiniñ ibtidāsı olup ḳış şiddetle ḥükmünü icrā etmekte iken şabāḥ namāzına giden zāt, yazın herkes tatlı uyḳuda iken yedi buḳuḳta yine gider. (42B) Anlar büyük zātlardır. Şabāḥa ḳarşı yatan kilābīñ, insānlarla müsāvātı olamaz.

Para Düşünmek

Dünyāniñ parası bir ekin gibidir ki rüzgār maḥv eder. İdāre, parayı düşünmemekle oluyor. Selefīñ yazdıkları kitāblara, terācim-i aḥvāline bakıp da işlerini yollarına ḳoymuşlar. “Bizim gibi ḳazanmağa mecbūr olsunlar da bak.” diyenlere teşādūf ettiğimiz gibi zamānında ‘ömr-i ‘azīzini ‘ilm u ‘ibādete ḥaşr eden zevātīñ ma‘īšetine daḥi i‘tirāz edip “Falān yerden para alıyor.” diye aldığı cüz’i meblaḡı zıkr edenlere daḥi teşādūf ediyoruz. Ḥālbuki kendileriniñ almağa uğraştıkları cihetlere diḳḳat olursa iş meydāna çıkar. (43A) Dünyāya yalnız para ḳazanmağa, vārişlere māl toplamağa gelmişiz gibi ḥarekette bulunanlar daḥi her vāḳit görölüyor. Bunlardan bir ḳısmı ḥavāşş ve ḳırtasiyye ve defīne bulmak şüretiyle uğraştıkları görölüyor ki yorulurlar. Kitābları, para ḳazanmanıñ yolunu öğrenmek için oḳuyanlar daḥi ehl-i kemālīñ para ḳazanmak için ne

²²⁷ Āl-i İmrān, 103.

söylediklerini arar  ururlar. H albuki her satırında, id re ve  an 'ati ih ar ederler de anlamazlar.

Hay t Bir Nev'   Askerliktir

Y  bedenen hidmet edecek y  bedel verip m len mu' avenet edecek. Y  t r k-i ta  ilde bulunup fikren mu' aveneti me'm l olduğundan m ste n  olacak (43B) y h d ma'l l y  bir a   'acize mu' in olduğu için mu' af olacak. Bunlardan biri olmadıkça cebren almıyor.

Bı ane²²⁸

Dost ve sırda  kim var? D nimizde sırda  itti azından memn 'uz z r  h limizi ifs da çalışmaktan h l  kalmazlar. Bize me ak at gelmesini temenni ederler. A b b,   iy l u evl d hatt  a l k u t b 'at ve nefsimiz düşmandır. Kime em net edeceğiz? "Bizden olmak." [i n], ne demek olduğunu ne va it anlayaca ız? Biz anlara mu abbet etsek de anlar bizi sevmez,  alblerinde  ayzları gizlidir. Cen b-ı H k 'ı dost bilip anlara "Siz  ayzınlarla (44A) hel k olu uz." diyeceğiz. Mesle imizde  eb tımız, bize büyük bir mevki' h z rlamaktadır. Mu aliflerimiz, meserretimize  am-n k olurlar.  ayed bir zarar olsa fera -n k olmakla ber ber bu zarar bu mesleğin da'vet ettiğine hükm etmek isterler. Neler yaparlar? Biz anlara  ar ı  abreder isek h lelerinden Cen b-ı B r  mu afaza buyurur. Benim i'tik dım, bu d ni, d n terbiyesiyle terbiye olanlar mu afaza ederler. D gerleri ma al-i fir r ararlar. Bir zam nlar, " anımın so  tamlasına kadar fed  edeceğim." diyenlerin ne yaptıklarını gördük. Va an için daği bu yeminleri edip b ğiranlar,  açamak yollu olmak üzere "Bizim  imdi mu arebe edecek va timiz değil." diye e  küçük ve ma l b (44B) d  manımızı azdıрма a yardım ettiler. Nu reti, H k 'dan bilmeyip esb b-ı  adiyyeden olan parayı ve ke reti,  uvvet zu'm eden m n fik na il olur da muva hidini  mazhar-ı imd d-i mel 'ike olacağına  an 'at eder?  abr u met net ve Cen b-ı Pey ambere tabi'iyetle imd d-i mel 'ike h  il olacağına,  ur'an'ı bilen z t n

²²⁸  l-i İmr n, 118.

kanâ'ati vardır. Evet, kalbleri muṭma'indir. Nuṣreti, Hakk'dan bilirler. Cenâb-ı Hakk'ın, Kâdir-i Muṭlak olduğuna yakînimiz vardır.

Hâtra

Bu satırları yazarken bundan bir sene ziyâde evvel bir zamânda 'ulemâ-yı Şâfi'î'den Tağıstânî bir zâtîñ sözü hâtırıma geldi. Devâm etti hattâ (45A) şahıṣ gözümlün önüne geliyor. Kendisine hicret teklîf etmiştim. "Orada oturmayınız İstanbul'a geliñiz." dedim. Baña bir cevâb verdi ki beni haylî düşündürdü idi. "Bizim orada dînimiz selâmettedir. İ'tikâdımıza kimse müdahâle etmez, 'ibâdetimize mâni' olmuyorlar. Kadınlarımız dañi buradaki kıyafette değildir. Buraya gelelimde bizim kadınlar da mı öyle olsun?" İşte bu cevâbtan añladım ki Moskof'un Tağıstân ahâlisinden kırküp ba'zı huşuṣta anları müsteṣnâ tutmuş. Ma'nevî bir kuvvete mebnî iş.

Bir Afğani

Şulehâdan Afğani ehibbâmız vardır. Afğan'ın emîri ve hey'et ve vükelâsı İngilizden çekindiği (45B) hâlde hiçbir Afğani yoktur ki "Afğan, İngilizden kırkır." sözünü taṣdîk etsin. İşte, milletiñ kalbinde kırku bulanmamalıdır ki hîñ-i hâcette ibrâz-ı şecâ'at etsin.

Bir Fâslı

Bir Fâslı, 'âşık-ı 'âbid bir zât var idi. O da Sulṭân Aḥmed Câmî'inde 'ibâdet ederdî. Siyâsi söz söylemezden, zikru'l-lâh ederdî. Fransızlarıñ zulmüne karşı Almanya'nıñ Fâs'a mu'âveneti, o gibi ehl-i hâliñ teslîmiyyetine karşı Cenâb-ı Hakk'ın bir cilvesidir. Hakk'a ve Resûl'üne itâ'at eden mazhar-ı rahmet olur. Cenâb-ı Hakk, küffârı yekdîgerine musallaṭ kılar da 'ibâd-i şâlihîni mesrûr olur. (46A) 'İnâyet-i Rabbâniyye mülâhaza edilmeksizin olan her şey dâ'î-i kâsvettir. 'Abdiñ eñ iyi hâli Hâlık'ını zikr ettiğî zamândır. Geniş bir 'âlem, 'âlem-i 'irfândır. Nâsı bırak, iyi yap ki iyilik bulasñ. Hakk'dan başkasından fâ'ide yok. 'Ömrünüñ nasıl geçtiğini, ne yaptığını bilirsin. Artık

ısrār etme, kendine acı muhalled olan cenneti t̄alib ol. Gerek fikren gerek fi'ilen gezip t̄olaştığıñ maḥallerde bu ḥaḳīḳatleri tekzīb edenleriñ aḥvāline baḳ da 'ibret al. Bu ḥaḳīḳatten ḡafil olanlarıñ ne yaman bir 'azābta yanmakta olduklarını gör. Bu naḳar seniñ kuvvet ve metānetini tezyīd eder. 'Ulviyyeti gösterir. **(46B)** Gerçi her zamān bu cem'iyet-i ḥāṭır bulunmaz biliyorum. Fıraḳ sebebiyle yaralısiñ ammā sāde sen deḡilsin. İnsān çektiḡi derde ortak bulunduḡunu añlarsa başkalaşır. Bu köprüde niceler geçti. Senden ziyāde şızlananlar oldu. Cenāb-ı Ḥaḳḳ, Mu'ındir. Şāyān-ı tebriktir o zāt ki Ḥaḳḳ yolunda ehl-i derd olmuştur. İlerideki kıymet-dār şafāyı, mücāhedesi olmayana vermezler. İnsāniñ dünyālıḡı olmamaḳla berāber saḡlam bir i'tiḳādı olup da ḥikmete teslīmiyyeti olmazsa ḥālī ḥarābdır. Dünyālıḡı olan da böyledir. Bir cāh iste ki 'izzli olsun, bir māl cem' et ki seniñle berāber gitsin.

(47A)1 Şafer [Çehārşenbe]

El-ḥamdu-li'l-lāhi Te'ālā, Muḥammedilerdeniz. Resūl-i Ekrem Efendimiz'iñ yolunda gidenleri severiz. Hiçbir şey'iñ bozulmasını istemeyiz. Bozacaḳ olanlarıñ kendilerinden başkasına zarar edemeyeceklerini biliriz. Her zātıñ vefātı, emr-i Ḥaḳḳ iledir. Dünyā için çalışan, muḳadder olana nā'ıl olur. Āḥiret için çalışan daḡı luṭf-i Ḥaḳḳ'a mazhar olur. Ḥaḳḳ yolunda çalışan ribbiyyūn, mücāhedeniñ şiddetinden izḥār-ı 'aczetmediler. Zā'if oldular, düşmana zillet göstermediler.

Duā'

Yā Rabbī! Umūrumuzda isrāfımız ve zūnūbumuzu maḡfired buyurup rāh-ı dīnde şābit-ḳadem eyle. **(47B)** Duā' edenlere, Cenāb-ı Bārī dünyā ve āḥiretiñ fā'idesini iḥsān buyuracaḡını va'd buyurken duā' ile iş bitmez diye Mu'tezi'le gibi duā'nıñ fā'idesini inkār eden kimselere insān demek, ḥayvāniyete imrenmektir. Bizim şāḥib ve nāşırımız Cenāb-ı Ḥaḳḳ'dır. Küffāra hiçbir şeyde uymayacaḡız. Evet, küffāra taḳlīde heves-kār olanlar ḡalebe ediyor. Sā'atleri deḡiştirmekle Ümmet-i Muḥammed'e 'azāb edip, ḳadın ve erkekleri bu soḡuḡta köprü üzerinde bekletmek ile 'azāb ve zūlm ediyorlar. Şimdi de

tārīh tebdīline uğraşıyorlar. Şoñra okça ve arşınımızı tahvīle kıyām edip ahālīniñ aḥz u i‘tāda aldanmasına, müşkilāta sebep olmaḥtan başka bir şey yapmayacaklar.

(48A) Devr-i sâbıķıñ zālimleri zulümde ifrāt etmeseler, inķilāb ḥuşūle gelmezdi. Bunlar da milleti düşünmemekte devām ediyorlarsa bir inķilāb daha ḥuşūle gelir ki ḥiss-i dīni, her şey’i teḥaddüm eder. Millette o ḥiss kuvvetlenir de a‘dāsıñ ḳulübuna ru‘b tolar. Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ı ve Peyğamberleri ve yevm-i āḥireti taşdıḳ etmeyen ḥiçbir dinsiz, bu ḥükümette iş başında ‘ale’d-devām bulunamaz. Müslümānlar kāhinliḡi sevmezler ammā erbābı, ‘ādet-i Ḥudā’yı bilir. Ḳul ne yaparsa Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ ne yapacağını añlar. Bu millet, devr-i sâbıķıñ zulmünden aḡlıyordu. Nuşret-i İlähiyye ile inķilāb ḥuşūle geldi. “Selānik dönmeleriniñ i‘tikādı gibi ‘asker kuvveti yaptı.” demem çünkü (48B) ‘aynı ‘asker irticā’a daḡı uğraştı ammā olmadı. Eḡer ‘asker yapsa idi olurdu, Cenāb-ı Ḥaḳḳ murād buyurmadı. Şoñraki gelen ‘asker ise dāḡildeki ḳadar deḡil idi. Selānik ve İzmir’de tekrārına uğraşıp yayḡara edenleriñ te’sīri olmaması daḡı bu cilveyi gösterir. Bu luṭf-i İlähī’den şoñra ‘adālet ile iş görmek iḳtizā’ ederken menāzi‘e başladı. Yaḡmacılık düşünüldü. İ‘tikād bozmaḡa vesīle edilmek istenildi. Bu iş böyle gider şoñra ḥafīf bir nevm ḥāşıl olur. Münāfıķıñ istifāde-i şahşıyyesiyle uğraşır. Esbāb-ı ḥarb zuḡūr ederse de münāfıķıñ māni‘ olur ammā ḥarb muḥaḳḳaḳ zuḡūr eder. İşi yoluna girer.

(49A) 2 [Şafer] Pençsenbe

Her Şeyden Ziyāde Ahlāķıñ Te’sīri

Ḥüsn-i mu‘āmeleye muvaffaḳıyyet Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ iḥsānidır. Fazḳ u ḡalīz olanlarıñ eṭrāfindan ṭaḡırlılar. Ḥaşmet-i ḳahriyye devām etmez. Zārar ümīd ettikleri şeyden uzak ṭurmak ṭabī‘ atda vardır. Müşāvere, muḥabbeti dā‘īdir.²²⁹

‘Askerlikten Ḳaçmak

Müslümānlar, ḥarb zuḡūrunda ‘askere ḳoşarlar da ḥarb zamānınıñ ḡayrı ‘askerliḡi güç görürler. Ḥālbuki evvelce ta‘allüm olmayanıñ ḥarb zamānında fā’idesi olmaz. Olsa

²²⁹ Āl-i İmrān, 134.

bile az olur. Bunu hâricde aramağtan ise zâbıtânıñ, ‘asâkire mu‘ âmelesinde aramağ daha münâsibtir. “Diğkat olunursa iş meydâna çıkar.” hikmeti añaşılıyor. (49B) Bu gibi hağkâtleri añağa mâni‘ olmağ için iki yol bulmuşlar: ‘Umûmî söylense “Silk-i Celîli tağkîr ediyor.” derler; Şağış ta‘ yîn edirse “Şağşıyatla iştiğâl olunmaz, birkaç dânesi öyle olmağla hepsi öyle olmağ lâzım gelmez.” derler. Fazla olarağ “Zâbıtânımızi, ecânibe karşı tezyîf ediyor.”, “İtâ‘ at-ı ‘askeriyeyi ihlâl edecek.” denir. Ecânib dâ’imen bizim yolsuzluğumuzu ta‘ kıb etmekte olduğundan seniñ, benim vâkıf olmadığım nice şeylerden haber-dârdır. Ümerânın önünde bulunan evrâğ, nice ağlâksızlığı ihbâr eder de yine şikâyeti men‘ e daha ziyâde ehemmiyet verilir. Ser-ğoş bir mülâzımıñ bed mu‘ âmelesine, tağkîrine hedef olmağı kim ister?

(50A) Ğayr-i Müslimlere yapamazlar çünkü soñra teşhîr edeceğı patrikiñ şikâyet edip mesmu‘ olacağını düşünürler. Bî-çâre Müslümânlar muğaddes nâmımız olan Türk şifatiyla, hayvân ismiyle tağkîr olunurlar. ‘Askerde iken şikâyet etse, mâ-fevki muğâfıza itâ‘ atıñ devâmına şart zu‘ m eylediğinden belki cezâ bile görür. Soñra şikâyet etse kulağ verilemez. Hâşılı milleti ‘askerliğe ışıdırmağ halûğ, munşif, mütedeyyîn zâbıt yetiştirmeğe mütevafıktır.

Nuşret Hağğ’dandır²³⁰

Bize, Cenâb-ı Hağğ nuşret ederse kim Ğalib olur, etmezse kimiñ fâ’idesi olur. Hîle ve desîse ile iş görüp de devâm ümid etmek (50B) şimdiye kadar olmamış olanı temenni etmektir. Hağğ’ıñ rızasını taleb edenle Ğazabına tğlib olanı müsâvi ‘ addetmek, cennetle cehennemî müsâvi tutmağ gibidir.

Tezkiye

Pâk olmağ için Peyğamber’e tâbi‘ olmağtan başğa çâre yoktur. İnsanı azğnlığtan ancak Ğur’ân’a uymağ kurtarır. Cenâb-ı Hağğ mü’min[i], münâfıki bilir. Müslümân yanında Allâh diyip sâirleriñ yanında tabi‘ at diyen, kalblerinde olmayanı lisânlarıyla

²³⁰ Ğl-i İmrân, 160.

söyleyen müllhidleri, Cenāb-ı Hakk bildirir. Anların her işlerinden diyānet ‘aleyhinde olduklarını, erbābı añlar. Sükūt etseler bile yine iş meydana çıkar. Hele namāz-ı pāk, büyük mizāndır.

(51A) Muḥārebe Ḥayātı İzāle Etmez, Ḥayāt Verir

Ḥayāt ārzusu, muḥārebe muḥabbetine māni‘ değildir. Münāfıklar, “Ḥarbe gidenler ölecek.” dediler. Añlar geldi, münāfıkın geberdi. Mücāhede daḥi böyledir. Mücāhede, ḥayāt-ı ḥaḳīyyeye mazhar olur. Hakk yolunda olanlara ölüm yoktur. Mecrūḥ olduğtan sonra yine ḥidmete devām edene muḥabbet, ziyāde olur. Ayağı saḳat olanın oturup da millete bir iş görmesi; çocukların şu taşınması; bir ihtiyārın eşyā beklemesi başka bir manzaradır.

Vükelā-yı Şeyātın

İnsānları dīn yolundan çevirmek ḥuşusunda şeytānlara vekālet edenlerin ihāfeleriyle ḳorḳma. (51B) Mü’minini taḥvīf için hem ‘umūm küffārın ‘aleyhimizde ittifākını söyler ve hem de içlerinden birinin dostluğundan bahşeder. Biz ‘aleyhimize ittifāk olmayacağını biliriz. Gerçi buña maḥzūn olmamakla me’mūruz ammā ḥabī‘i maḥzūn oluruz. Cenāb-ı Hakk’ın dostlarına anların zarar edemeyeceği muḥaḳḳaktır. Murād-ı İlāhī anlara ‘azāb olduğundan böyle yaparlar. Küfrü ihtiyār edenlerin dīn-i İslām’a zarar edemeyeceklerini, zararları yine kendilerine ‘ā’id olduğunu biliyoruz. Anlara verilen ‘ömür ve mühletin ḥaḳlarında ḥayırlı olmadığı daḥi ḥaber verilmiştir. Cenāb-ı Hakk’ın o münāfıkların ettiğini yanına bırakacağı zannında olmayacağız. Zarar eden zāt, ḥabīşlerin ayrıldığını görecektir.

(52A)[3 Şafer] Cum‘a

Ḳādir-i Muḥlaḳ, Cenāb-ı Hakk iken kendilerine ḳudret isnād edenlerin aḳvāli yazılıyor.²³¹ Anlara ‘ac z u faḳrları söylenir ammā bi-ḡayr-ı ḥaḳḳın reddederler. İnsānlar,

²³¹ Āl-i İmrān, 188.

kendilerine ‘azābı kendi fi‘illeriyle da‘vet ederler. “Şöyle olmalı, olursa kabūl ve itā‘at ederiz.” derler. Hālbuki öyle olduğu zamānlar dahi olmuştur yine herkes mazhariyyetini icrā eder. Ehl-i Hakk anlarıñ hāllerini bilir, tekzīb ‘ādetleri olduğuna vākıftır, melūl olmaz, mevti düşünür. Mevt, rāhattır. Anlar vefāt ederse ehl-i Hakk rāhat eder; ehl-i Hakk vefāt ederse yine (52B) ehl-i Hakk rāhat eder. Evet, dünyāda ehl-i Hakk māl ve nefis cihetinden ibtilāya dūçār olurlar. Hicv u ta‘n olunur ezīyyet çekerler ammā çok sürmez. Bunca renc u meşakkate karşı yine hakkı beyānda şebāt ederler. Çünkü ketm etmeyip beyān etmek üzere ‘ahdleri vardır. ‘Ahdî ĩfāya çalışmakla berāber mahzūn bulunurlar. Haksızlar ise iyi yapmadıkları hālde “İyi yaptınız.” diye medh olunmakla ferahlanır. Evet, böyle yapanlarıñ hakāret ve ‘azāba dūçār olacakları muhakkaktır. Biz selāmetimizi ister isek dā’imen ehl-i zikre taqarrüb edelim. Zirā kendini āteşe atanı, āteş yakar. Biz Hakk’a teslīm olup mağfiretimizi istiyelim.

(53A) Duā’

Yā Rabbi! Enbiyā’-ı Kirām lisāniyla va‘d buyurduğun şevābı ihsān buyur. Yevm-i kıyāmette rüsvāy eyleme. Cum‘a günündeki olan sā‘at-i icābet hürmetine ‘avf u ‘āfiyet ihsān buyur. Cenāb-ı Bārī kabūl buyurur, ecri zāyi‘ olmaz. Küffārīñ ma‘işet-i vāsī‘asına bakıp da aldananlardan olmayalım. O bir metā‘-ı serī‘u’l-zevāldır. Ehl-i tevḥīd metā‘-ı dünyāya mağrūr olmaz. Ni‘met-i dā’ime ister. İki yüz āyet olan Āl-i ‘İmrān’ın son āyeti şabırla emrediyor. Sebeb-i felāh olarak taqvā beyān buyurulmakla ḥatm buyuruluyor. Cem‘iyyet-i ḥatıra pek muhtācız. Rabbim cem‘iyyet-i ḥatırla hikmet-i Kur’āniyye’ye vākıf buyursun. Āmīn.

(53B) 4 Şafer [Cum‘aertesı]

Bu gece ḥamd olsun māh-ı Şaferü’l-mübāreki gördüm. Yemenī lā’ḥ(?) idi. Cenāb-ı Bārī, bizi nesl-i Ādem’den kıldı. Cenāb-ı Hakk’ın Raḳīb olduğunu unutmayalım. Her hak şāhibine, hakkını verelim. İyisini kendimize alıp fenāsını vermek, değiştirmek, başkasınıñ hakkını yemek, [bunlarıñ] büyük günāh olduğunu bilelim. İnsānlarıñ bir kısmı

yetim, bir kısmı kadın gibidir. Anlara edilecek mu'ameleye dikkat edeceğiz. Sefih olanlara nefis olanları vermeyeceğiz. Anlara idare edecek kadarını söyleyeceğiz. Qavl-i ma'ruf söyleyeceğiz. Bu mühim ka'ideyi hiç unutmayalım. (54A) Sefih, 'irfanı yok, yalnız telkinatla hareket ediyor; çatmağa, derününde olan murdarlığı dökmeğe bahane arıyor sonra "Falanı, bir yaptım ki..." diye mağrur olacak, işi büyücek fitne kapısı açacak. Üzerinden şer akıyor, bed bed bakıyor; 'irfanı olan ya o mecliste тұrmaz ya süküt eder yahud qavl-i ma'ruf la idare eder. Bir şey söylememek bütün bütün azmalarına sebep olur denilemez. 'Umumi olarak söylenirse erbabını mutenebbih eder. Qavl-i ma'ruf la ışıdırılır da yola gelirse yavaş yavaş ikaz edilir. Israf edilmez, yine ihtiyatla tavranılıp şahidli (54B) olarak söylenir.

Hışse-i Muşibe

Şer' u 'aql, "Ebeveyninden miras kalandan iki kat hisse almak için erkek olmalıdır. Māni'-i miras olan ahvālden dūr olmalıdır." [diyor.]²³²

Hāzır Olanlara İkrām

Tereke taqsim olunurken mirasçı olmadığı hâlde hazır bulunan akrabā ve yetim ve fakirlere de biraz [bir] şey[ler] vermek, anlara güzel sözler söylemek hakkında ki emri Celil'e²³³ dā'ir ihtilaf var. "Mensūhdur." denildiği gibi "Ehl-i mirāsa mūcibiyle 'amel lāzımdır." daği denilmiştir. Bizim de verilmesi tarafına meylimiz ziyādedir ammā kendimiz vermek iktizā' edince hālimiz ne olacağı mechūldur. (55A) Gerek 'ilim ve gerek taşavvuftan bahş olunduğu zamān hazır bulunan diğer zevātta daği ihtiyāclarına göre söylemek ekābiriñ mu'tādıdır. Eytāma ğadr edenler, kendi evlādını daği düşünsünler. Daha ziyāde dikkat olunursa Hükümet'ten verilen ma'āşlarıñ emvāl-i eytām olduğu nümāyān olur. Hudūdu'l-lāh ma'lūm, tāt edenler maqbūl, tecāvüz edenler āteşte ve zelil edici 'azābdadır. Erkek iki kat alıyor zirā bir kadın alıp anı infāk edecek. İnfāk ve

²³² Nisā, 11.

²³³ Nisā, 5.

i'āşesiyle me'mūr olduğu kimseler vardır. Kadın ise böyle değildir. Kadınların cihet-i hayra, māl cihetinden meyleri erkekten ziyâdedir. Bunda dağı hikmet vardır. **(55B)** Bir hişşe alan kadını ise bir erkek alacak anıñ dağı iki olacaktır. Emvāl-i eytāmı ekl edenler, niyet-i şādıka erbābı iseler maḥfūz olurlar. Eđer ḥulūş yok ise yetīme “Ben seni meydāna çıkardım, baktım” demek fikri varsa, ne yapsa yaranamaz. Yetīm büyür da'vā açar, ciğerini yakacak sözler söyler.

Ekl edenler dedik, ruḥşat-ı şer'iyeye ile ekl edenler murāddır. Yoḥsa ruḥşat-ı şer'iyeye olmaşsızın yiyenleriñ, āteş yiyecekleri muḥaqqaktır. Rabbim Te'ālā, Ḥabīb-i Ekrem'i ḥürmetine muḥāfaza buyursun. Yetīm işine qarışmak, tehlikeli olduğu gibi başkalarınıñ yemesine qarşı sükūt dağı mühliktir.

(56A) 5 [Şafer] Pazar

Bilmek, añlamak kolay lâkin mevķi' inde icrā güç hem de pek güç. Nice ḥakīmāne tavırlar biliyoruz ammā ḥiçbir mecliste tamāmen ifā edemiyoruz. Bize ḥaķıķati beyān edenlere qarşı bile muḥib tavrında bulunamıyoruz. Bugün öyle bir fikir ta'ammüm etmektedir ki “Benim kīsemē fazla para girsin de ne bozulursa bozulsun.” O bozulmağa rāzı olmayanlara dağı “Yā menfa'ati yoķ yāḥūd menfa'atiniñ devāmından emīn değil.” demek hemān 'ādet ḥükümüne taķarrüb etti.

Münkirce Düşünmek

Ađlanacak aḥvālden biri de emr u aḥkām-ı dīniyyede münkircesine düşünmeniñ çoğalmasıdır. **(56B)** Meşelā zinā ḥaķķındaki şerā'it-i fıkhıyye zıkr olununca evvelce tecessüs vāķi' olmadan meyli, mükḥule görür gibi bāđteten görmek zıkr olursa bunu muḥāl 'addetmek gibi münkircesine fikirler der-miyān olunur. Tecessüs mü edelim? Taḥaqquķ etmeden, şuhūd-i erba' olmaşsızın iftirā ile mi ḥüküm edelim? Ecnebī kadınla konuşmanıñ, ḥānesine duḥūlun cezā-yı şer'isi yoķ mu zannolunuyor?

Eziyyet Edelim

234 فاذو هما” emr-i celili, ile zānī olanları rencide etmekle me'mūr iken hilāf-ı şer' olarak hoş görmek, ehl-i nāmūs işi değildir. “Gençliktir, ‘ayb değil yā!” sözleri, ‘ārif lisānından çıkmaz. (57A) Meşrūtiyyet’ten şoñra iş başında bulunanlarıñ hepsi hakkında ağzına geleni söylemek -şoñraları bazı dişliler müstesnā olmak [üzere]- ‘ādet oldu da kumār-bāz, zānī, bī-namāz, mezhebsiz olanlar hakkında taḥḫīr-āmīz söz söylemek işlerine gelmiyor.

Işlāḥ Olandan İ' rāz

Evvelce fenā olup da şoñra işlāḥ olanlardan i' rāz etmez isek evvelki tezyīfimiziñ bi-ḥaḫḫ olmadığını işbāt etmiş oluruz. Bir ādem, bugün gāyet iyi bir ḥāl kesb etse “Sen anıñ evvelki ḥālını bilmezsiñ.” diye ḥüsn-i zannedenleri bile çevirmeğe, ḥasedimiz emr eder. Tevbe-i maḫbūle cehāletle yapıp da şoñra vāzgeçenler içindir. Cenāb-ı Ḥaḫḫ’ın ‘afv buyurduğı vaḫtiñ kuṭbuna bildirilse (57B) yine sefīḥ olana ḥasediñ ḥükmü daha cārīdir. Ḥasūd, “Benim neme lāzım. Ben tevbeyi te'ḥīr etmeyeyim, ye's derecesine kadar uzatmayayım.” demek daḫi herkesiñ kārı değildir.

Ḳadınlara Taḥammül

Ḳadınlara karşı maḫkūmiyyeti İstanbul ahālīsine ḥaşr etmek isteyenler varsa da her diyār ahālīsiniñ Ḳadın yüzünden bir nev'î zaḫmeti vardır. Ecānibiñ bizim Ḳadınları maḫdūre zannetmeleri, bī-hūdedir. Bilmezler hele zamānımızda Ḳadınıñ ḥükmü erkekten ziyādedir. Biz anlara taḥammül ile me'mūruz. Çocuḫlar sebebiyle mecbūriyyeti olmaḫsızın taḥammül eden mümtāzdır. Hele evvelce muḫabbet sebebiyle verdiḫi şeyleri uşanınca desise ile geri almak iyi ādemleriñ işi değildir. (58A) Bir çok da'vā ve nizā'ıñ sebepleri, vaḫtiyle şūret-i meşru'ada ḫareket etmemektir. Gerçi tab'an ḫoşlanılmayacak aḫvāl çok ise de anda ḫayr-ı keşir olduğunu mu'teḫid olanlar teslīm ederler. Etmeyenler varsın çıksın, iftirā' ile verdiḫi şeyleri geri almağa uğraşanlar, çok sürmez belāyı bulur.

²³⁴ “Feāzūhumā” (Onlara eziyyet edin.), Nisā, 16.

Cenāb-ı Hakk'ın Murādı²³⁵

Murād-ı İlāhī bize beyān-ı ahkām ve hidāyet ve irşāddır. Bizi tevbeye muvāfık buyurmaqtır. Şehvete tābi⁶ olanlarıñ murādı ise bizi toğru yoldan çevirip muħarremāta sevķ etmektir. Ża⁶ ĩf olduğumuzdan bize taħfif-i murād buyurur. Ne⁶ ađim tebşirdir. Bunu ħātırda bulundurup şer-i eşrardan dūr olmak büyük hünerdir.

(58B) 6 [Şafer] Pazarteresi

Cenāb-ı Bārī, yek-dīgerimiziñ emvālini şuret-i bātılede, ğayr-ı meşrū⁶ şürette yemekten nehy buyuruyor. Żulm u⁶ udvānla bu menhiyyātı irtikāb edenleriñ qarīben nāra vāşıl olacağlarını ve bunuñ Cenāb-ı Hakk'a āsān olacağını ħaber veriyor.²³⁶

Kebā'irden ictināb edilirse şađā'iriñ⁶ afv olunup mekān-ı kerīme idħāl olunacağını beyān ve va⁶ d buyuruyor.²³⁷

Ĥile ve desise ile zu⁶ afā-yı Mü'mininiñ maħşuşātını ka⁶ etmek, ħüsrānla netice vereceği ma⁶ lūm oluyor. Cenāb-ı Hakk bize raħmetinden, "Ne yapar isek, ne yapacağını" bildiriyor. İşrār edenlerin yanacağlarını beyān buyuruyor.

(59A) Ĥariķ-i Bāb-i⁶ Ālī

Bu āyetleri oğurken bu gece yanan Bāb-ı⁶ Ālī'niñ ħālını düşündüm. Muvahħidini ağlattı. Müslümānlara ħüzün geldi. İbret var ammā kim alacağ? Fuķarāya fodula ve şurbā piş[ir]mek üzere yapılan⁶ imārātı ħapadıp o paradan başka şeyler yapmağ için verilen Şūrā-yı Devlet yandı.

Ne Olacağ

[Bu işiñ] taşrada i⁶ lānı, fenālıđı mūcib olması ħavfı var. İnşā'a'l-lāh, Ĥabīb-i Ekrem'i ħürmetine muħāfaza buyurur. Burada meb⁶ ūşlar beyninde muħālefet peydā olup bir taraf ba⁶ zı vūkelāniñ⁶ azlini bir taraf ibķāsını istemekle zarar ħorķusu var. İnşā'a'l-

²³⁵ Nisā, 27-28.

²³⁶ Nisā, 29-30.

²³⁷ Nisā, 31.

lâh ittifaq ederler. (59B) Dersimden şunu añlıyorum ki istenilmeyen âdem isti' fâ' eder de hayırlı bir zât gelir de munşifâne işe bakılırsa selâmettir. İşrâr edilir de ma' neviyât ciheti mülâhaza edilmezse daha şiddetli bir âfet gelir. Lâkin erbâb-ı diyânet ağlıyor; du' â' ediyor; bu harîkîñ hâkkımızda hayırlı olacağını ümîd ediyor Cenâb-ı Bârî luğ u keremiyle du' âları kabûl buyurur. Zîrâ kalbler hayır istiyor. “يؤتكم خيرا مما اخذ منكم”²³⁸ sırrı İnşâ'a'l-lâh zuhûr eder. Havâdişi esbâb-ı 'âdiyyeye isnâd etmek kebîresini 'umûm irtikâb etmiyor. Luğf-i İlâhî me'mûldür.

(60A) Olacak Şey' İsteyelim

Birkaç kişinin, hîle ve desîse ile ehl olmadığı şey'i yaqalaması bizim de ahlâkımızı bozmasın. Kadınıñ, “Ben de erkek kadar hişşe alacağım” demesi “Ben de erkeğim.” demesi gibidir. Haddimizi bilelim, ricâl başkadır. Muqadder olmayanı temenni, hükmi-kadere mu' ârazadır.

Selef

Bizim efendilerimizdir. Anlar ricâldir, işte eşerleri meydânda. Anlarıñ aldıklarını muhâfaza etmek şöyle tursun verdiği hâlde “Yine anlara taqaddüm” iddi' âsında bulunan kimseler, pederlerinden qalan mîrâsı mahvettikten soñra babalarına az qazanmışlar diye kabâhat bulan sefîh evlâd gibidirler.

(60B) Sebeb-i Zillet, Terk-i ' Adâlettir

Defa'âtle tecrübe olunup taqâkkuq ettiği hâlde terk-i ' adâlet edenlere düşman olanlar bile iş başına gelince gurûr-i câhile mahkûm-ı tabi' at oluyor. İnsân zevcesinde hâşıl olan bir ' işyân sebebiyle evvelâ yumuşaklık ile naşîhat etmek; soñra turgın turtmaq soñra yatacağı yeri ayırmaq bunlarla dahî olmadığı hâlde iki tarafıñ akrabâsından birer kişi ta' yîñ edip işlâh murâd ile işlâh-ı beyne çalışmaqla me'mûr iken²³⁹ zîr-i idârelerinde

²³⁸ “Yu 'tikum hayran mimma uhiže minkum.” (O, size, sizden alınan (fidye)den daha hayırlısını verir.), Enfâl, 70.

²³⁹ Nisâ, 34-35.

bulunan ‘ibādu’l-lāhı ıslāhı tarafına yanaşmayıp eñ soñra yapılacak şey’i eñ evvel yapmağa kıyām, zilleti da‘vettir. (61A) Zulmle halkı ‘işyāna da‘vetten soñra şavvet göstermekten evvelā ‘ādilāne mu‘āmele edip de merḥametini göstermek evlādır. ‘Aceze-i ‘ibāda karşı şiddet gösterip de “Anlar başka dürlü idāre olunamaz.” diyenler kendilerine müdāhin bulurlar. Ammā çok sürmez başkalarına karşı zelīl olurlar. Nice ağır sözlere muḥātab olurlar. Ḥānesi derūnunda bulunan kadından ve evlādından dürlü ḥaḳāretler görür, ṭayanır da ḥāricde muḥiḳḳ olan söz kendine ağır gelir.

Kim Diñleyecek

Esbāb-ı ma‘neviyyeniñ vereceği netāyic, māddeye ne kadar açık bir ‘ibāre ile söylense istimā‘nı (61B) istememek, iflāh olmayacaklar için ‘ādet ḥükmündedir. Siz erbāb-ı diyānetiñ ḳadrini biliniz; zirā gelen āfāttan eñ ziyāde müte’essir olup ağlayan, du‘ā eden anlardır. Erbāb-ı i’tikādden olmayanlar māddiyyāttan başka bir şey düşünmedikleri için “Her fenālıđı sizden bilirler.” denilse yine bir meyl ḥāşıl olmaz. Şetm edenlerden ḳorḳu ise ber-devāmdır.

Yaḳalanmış, Ḳurtulamaz

İşinden, şikāyet edilmediği vaḳit terk etmez. Şikāyet vukū‘unda kıymet bilmemeğe ve ḥasede ḥaml eder. Me’yūs edecek bir vaḳ‘a zuhūrunda ise “Şimdi terk etsem (62A) ithām ederler. Berā’et edeyim de öyle terk ederim” der. Berā’et edince yine terk edemez. “İsti‘fā’ şartıyla berā’et ettirmişler.” diyecekler, diye ḳorḳar. Şāyed bir de terkini ṭaleb edenlere ‘adāvet ḳalbine yerleşirse, mecbūrī ‘azl edilmedikçe terk etmez.

Naşıl Olur?

‘Ubūdiyyete teşvīḳ ve ebeveyn ve aḳrabā’ ve eytām ve mesākīne ve ḳomşulara ve ğurebāya ikrāma tergībe dā’ir aḳvāl-i şerīfeyi beyānı diñlemek bile istemeyip baḫīl olmaḳla berāber nāsı da buḳla teşvīḳ eden kimseleriñ lāflarına ḳulaḳ vermek devām ettikçe teraḳḳī ümīdi naşıl olur? (62B) Umūr-i dīniyyeye şarf-ı emvāl edenlere riyā’ isnād

etmek, ‘ıyāl u evlādını infāk edenleri isrāfa nisbet etmek ile insāniyet olsa idi, dünyāda bir çok kāmīl zātlar bulunurdu. Bilmem nerde bir kāfiriñ naşıl zengīn olduğunu yalan yañlış hikāye edeni diñlemekten uşanmayıp dīni bir hikāyeye dürlü i‘tirāzlar bulmak, bunlarla uğraşmak, teverrüm veyā cünūña sebep olur zu‘m etmek, ehl-i haqqıñ keşfiyātına evhām ve hayālāt demek bir nev‘ nifaqtır.

“Sen şöyle yapmalısın: İşini idāreni bil ne olur ne olmaz? Kenārda biraz parañ bulunsun. Kimseye emniyet etme. Kimseden fā’ide yok. İnsāniñ kīsesinden başka mu‘āvini yoktur.” gibi nefsiñ (63A) hoşlanacağı sözleri söyleyip tama‘-kārāni, işini bilir diye medh edeni dost zannetmek, şeytāni sevmeğe beñzer. Kıuvveti paradan bilmek, Müslümān işi değıldir. Bir iş zuhūr eder ki biñlerle liraniñ fā’idesi olmaz da bir sā’atlik selāmet-i kalb sebebiyle necāt olur. Rabbim cümlemize imdād eylesin. Āmīn.

7 [Şafer] Şalı

Cenāb-ı Haqq zulmden münezzehtir. Biz iyi yapar isek kat kat mükāfātını verir. Fazl u kereminden ecr-i ‘azīm verir. Kıuvvet verir, kudret verir. ‘İbādet maħallerine devām eden ihtiyār, ‘alīl, faqīr zātlara bak. Bu kudret, tabi‘i değıldir. Tabi‘iyyūn[da] buña, “i‘tiyād” derler. İnsān hastalık, ihtiyārılık (63B) sebebiyle evvelce mu‘tādı olan diğeri bir çok şeyleri yapamıyor da ‘ibādet huşuşunda yapanlar nasıl yapıyorlar? ‘Ubūdiyyet huşuşunda Cenāb-ı Haqq’ın ihsān buyurduğu kıuvveti inkār eden habişler, muvāzza‘ ‘ibādetde bulunmazlar ki görsünler. Anlar mecmu‘-ı edāni olan lu‘biyyāt ve lehviyyāt maħalinde bulunur.

Şāhidler

İnsān öyle maħāmlarda bulunmalıdır ki hem kendi iyi ādemleri görsün ve hem de iyi ādemler anı görüp dünyā ve āhirette haqqında şehādet etsin. Meşāhiri görmek, görüşmek merākı çok kimselerde vardır ammā bir kısmı “Bilirim.” diye iftiħār etmek, bir kısmı “zemmetmek” içindir.

(64A) Sekr-i Ma'nevî²⁴⁰

Şoĥbet ve ünsiyyetten ve dünyāya keşret-i meylden öyle bir sekr hāşıl olur ki insān ne söylediğini bilir ve ne de yaptığını bilir. Böyle ādemiñ Ĥaĥĥ'a teveccühü olamaz. Serhoşuñ namāz kılması o zamān olur mu?

Cināyet-i Ma'nevî

Şehvete tabi' iyyet şoñ dereceyi bulmuş, insānlık muĥtezāsından ayrılmış, sāde ĥayvāniyyatda ĥalmış kimseler cünüb gibidirler. Ehl-i şalāh, cünüb ĥālinde iken şıĥılırlar iĥtisāle sür' at ederler. Cünüb ile mükāleme ve refākat istemezler. Böyle bir ĥāl zuhūrunda daĥi ĥalāş olmanıñ çāresi olarak baĥr-i istiĥfāra talarlar. Kendinde belā, musībet, ĥasvet bulanlar kimlere taĥarrüb ettiklerini düşünürlerse bulurlar.

(64B) Hidāyetsiz 'İlim

Yehūd 'ulemāsınıñ rüşvetle Tevrāt'ı taĥrīf ettiklerine, hidāyeti dālālete verip nāsı Ĥaĥĥ yolundan çevirdiklerine dā'ir ĥavl-i celīli²⁴¹ ve Cenāb-ı Ĥaĥĥ'ıñ bizim düşmanlarımızı bizden a'lem olduğunu ve bize velī ve naşīr olmaĥa ĥāfī olduğunu²⁴² oĥurken şu şoñ zamānlarda zuhūr eden ba'zı aĥvāl beni düşündürdü. Üçüncü bir fikir hāşıl oldu. Biz bu kitāba bundan yigirmi iki gün evvel bir şalı günü bed' etmiş idik. İkinci şalı günü rezā' at ĥaĥĥında iki seneye dā'ir sözler yazılmış idi. 27 Muĥarrem'de üç şaĥīfe oĥumak, tefāsīr-i şerīfeye mürāca' at vārid oldu. **(65A)** El-ĥamdu-li'l-lāhi Te'ālā, Cenāb-ı Bārī her gün yazmaĥa muvaffaĥ buyuruyor. 'Ömrümüz varsa iki senede tamām olur. Hidāyetsiz 'ilim aşĥabından dūr olup Cenāb-ı Ĥaĥĥ'ıñ hidāyet buyurduĥu zevātıñ envārından feyz alalım.

²⁴⁰ Nisā, 43.

²⁴¹ Nisā, 44.

²⁴² Nisā, 45.

Yeñi H̄āceler

“Seniñ her şey’i ‘aksi tarafından düşünmek tab‘ında var. Meķāşid-ı ḥaseneyi su’-i te’vīle uğradıyorsun. Bizim maķşadımız ḥalkı uyandırmak. Ahālīmiziñ ehl-i ‘ilme teveccühü var. İçimizde ehl-i ‘ilmiñ bulunmasını istiyoruz.” diyenler bulunur ammā söz ile iş bitmez. Vuķū‘āt bu zanni te’yiđ edip ḥaķīķat meydāna çıkar. Gördüğümü, añladığımı söylüyorum. Girip çıkanlara iftirā güç **(65B)** değil. Anlarıñ sözlerini cerḥ dağı anlarca kolay. Evet, ben de da‘vet ve teşviķ olundum. İcābet ettim ammā nefsimden emīn değildim. ‘İyāl u evlād ve żarūret ve ihtilāt ve tama‘ sā’iķasıyla meyl etmekten korķuyorum. Rabbimiñ muḥāfaza buyurmasını isterim. İçlerine girmiş olup o vasıta ile menfa‘ate nā’il olanlarıñ ḥāl u kālī[ne] diķķat olunursa ne kadar değiştii añlaşılır. Senden emīn olur da tenhāda, “Seniñ olduķça kudret-i ‘ilmiyeñ var. Bu işiñ muvāfiķ-ı ḥaķīķat olmadığını añlayamayacak kadar ‘irfānsız değilsin.” denilse inşāfı varsa “Ben düştüm, sen düşme.” demekten kendini alamaz. **(66A)** “Biz ecānibe taķlīd etmezsek teraķķī edemeyiz.” diye karar verilmiş. Anlar tarafından dağı “Siz bize uymadıķça, size mu‘āvenet edemeyiz” denilmiş. Taķlīde başlanıp tağyir edilince ‘avāmıñ ehl-i ‘ilme mūrāca‘at edeceği, ilk i‘tirāziñ ‘ulemādan başlayacağı ma‘lūm. Gerçi ehl-i ‘ilmi ḥalkıñ nazarından düşürmek için neler söylenip neler yapıldığı dağı ma‘lūm ise de Cenāb-ı Ḥaķķ’ıñ erbāb-ı diyāneti tā-be-ķıyāmet ibķāsı dağı meczūmdur.

Mu‘āmele-i şediđeniñ dağı te’şiri olmadığı tecrübe olundu. Şimdi bir kısmına menfa‘at gösterip kendilerine celble istediklerin[i] anlara söylemek, diyānet kisvesine koymak desisesi kaldı.

(66B) Rüşvet ile ‘ulemā-yı Yehūda tağyir-i ḥaķīķat ettirmeğe uğraşmak cehdi, taķlīd olunur. Telķinātla ḥareket edildiği, her vaķ‘ada söyledikleri sözlerden añlaşılıyor. Yeñi ḥ̄āceleriñ lisān-ı ḥāli “Biz devr-i sābıkta mābeyn erkānından birine çatmadıķça re’is elde edemedik.” idi. Şimdi dağı “Ḳuvvetli cihete intisāb etmedikçe bir şey’e nā’il olunmuyor. Falān falān kimseler, anlardan olmasa idi bugün o maķāmı iḥrāz edebilirler mi? Hem bunlar kıymet biliyorlar. Devr-i sābık cüz’-ı mu‘āşereti bile muntazaman vermezdi.” gibi sözlere başlıyor. Güyā inşāfı tavşiyeye edenlere, devr-i sābıkı medḥ

ediyorlarmış. Hâlbuki zulmden anlar (67A) o zamân daḥi şâkî idiler. Menfa‘at-ı şahşiyeleri için kulûb-ı zu‘afâyı teşkîke uğratıyorlar. Kütüb-i mu‘tebere ve terbiye-i şer‘iyyemiziñ Kitâb-ı Mecid’e muḥâlif olmasını iddi‘â’ ile berâber gūyâ dostluk ettiklerini söylüyorlar. Hâlbuki taḡyîr-i aḥkâma rüşvet vasıtasıyla cür’et edenleriñ bize a‘dâ’ olduklarını, Qur’ân haber veriyor.

Şüreten Kelâm-ı İlâhî ve eḥâdîş-i Resûla’l-lâh’ı kabûl ediyormuş gibi görünüp soñra taḥrîfe uğraşıyorlar. Lisânen “اطعنا²⁴³”, ḳalben “عصينا²⁴⁴” diyenler gibi zû’l-vecheyn sözler ve erbâb-ı diyânete ta‘n ve istihzâ’ ve taḥmiḳ gibi şeyler yapılıyor. Muḳarrirât-ı şer‘iyyeyi bozmaḳ üzere (67B) mücâdele ḳapısı açmaḳ; selefi, yalnız zamânların[1] bilmek, ilerisini düşünmemekle ithâm ediyorlar da sözüñ yâ başında yâ soñunda murâdımız selefi beḡenmemek deḡildir gibi lâflar şarf ediyorlar. Bıçaḡı boḡaza tayıp da “Hâşâ murâdım seni öldürmek deḡildir, ḳanınıñ rengini añlamaḳ istiyorum.” gibi bir söze ḳanḡı ‘âḳil teslîm olur? Öylelerini istimâ‘ deḡil, yüzlerin görmek bile ḥubb-i ‘ibâdete mâni‘ olur. Anlar Ramazân ve ḥuşûş bir ictimâ‘ zamânından başḳa câmi‘lerde görünmezler. Kendilerini göstermek üzere lu‘biyyât maḡalinde nuḡḳ irâdı ve cerîdelerle maḳâleler neşri ‘âdetleridir. (68A) Bu sözlerden kendimize gelelim. Kendimizi bilelim. Aḥkâmda işimize yarayanı aramaḳla ḳalmayalım. “ربنا لا تزغ قلوبنا²⁴⁵” du‘âsına devâm edelim.

İnsâniyetimiz maḡv olmadan, idrâkimiz zâ’il olup erzeliyyete düşmeden, mesh-i ma‘nevî ḥâşıl olmadan, iḡtirâ‘-ı ḥîle sebebiyle aḡs-ı merâtibe düşmeden evvel ‘aḳlımızı başımıza alalım. Toḡru yoldan şapanlarıñ sözlerinde, yüzlerinde ḥâşıl olan taḡayyür, ‘ibrettir.

²⁴³ “Aḡa‘nâ” (İtaat ettik.)

²⁴⁴ “Aşeynâ” (İsyan ettik.)

²⁴⁵ “Rabbenâ lâ-tuzig ḳulubenâ” (Ey Rabbimiz Kalplerimizi çevirme...), Âl-i İmrân, 8.

8 Şafer [Çehârşenbe]

Cenâb-ı Hakk, şirkten başka büyük, küçük günâhları dilediği kimseler için fazl u ihsânıyla mağfîret buyurur.²⁴⁶ Bu da hem havf ve hem de ümîd verir ki hâl-i i'tidâl de budur.

(68B) Kendilerini Medhedenler²⁴⁷

Nefislerini tezkiye edenleri, Qur'ân-ı Kerîm naşıl zikir buyuruyor? Cenâb-ı Bârî, müsteħak olanı medhle yâd buyuruyor. Tezkiye-i nefis, insânîñ 'uķûbetini tenķiş etmez. Kendilerini medhle Cenâb-ı Hakk'a kizb ü iftirâ' ederler. Bu günâh anlara kâfidir.

Kendilerine kitâbtan naşîb verilenler Cibt u Tâgûta inanıp "Kâfirleriñ tariķi, Mü'mînlerden daha erşedir" derler.²⁴⁸ Böyle diyenler, mel'undur. Mel'un olanlardan 'azâb-ı Hudâ'yı def edecek naşîr yoktur. Erbâb-ı diķķate hafî değildir ki maħrûm-ı kemâlât olup hilâf-ı haķîkat-i ahvâle cür'et edenler hem zulm ederler hem de "Yaptıķ." diye kendilerini medh (69A) ederler, ettirirler. Medh edenlere muħâbbetleri ziyâde olur. Lisânlarıyla pâklık göstermek[le], libâslarıyla süs izhârî ile tefâhür ve mübâhât ederler. Kitâb ve sünnetiñ, naşıl âdemleri medh buyurduğunu ańlamak işlerine gelmez. Kendilerini medhle riyâ' edip kavlleri fi'illerine uymayan kimseleriñ lâflarınıñ, def'-i 'uķûbette te'sîri olmaz. Telbîsâtı tervîc için iftirâlarınıñ zarardan başka neticesi olmaz. Böylelerinden isrâf da ayrılmaz. Ārâ'-ı bâtıle ve ehaviyye-i fâside kendilerini ilhâda sürükler. Kitâb-ı Hudâ'dan naşîbleri varsa ebâtıle meyle bâtinen mâni' olur ammâ hevâlarına tabi'iyeti taķdîm edip irtikâb-i menâhîde küffarda daha serbesiyyet (69B) gördüklerinden, "Anlarıñ yolu daha aķvendir." diye Müslümânlara ve diyânet-i İslâmiyye'ye ta'n ederler. Mel'undurlar, anlara nuşret yoktur.

Kendini şûret-i 'aleniyyede medh etmek, Müslümânlarıñ çok bulunduğu maħalde yürümediğinden bu huşuşta nice hîlelere mürâca'at ederler. Taħdîş-i ni'metle tezkiye-i

²⁴⁶ Nisâ, 48.

²⁴⁷ Nisâ, 49.

²⁴⁸ Nisâ, 51.

nefsiñ farkını bilmeyip taḥdīs-i ni‘ met tarzında ekābiriñ kelāmını bile sened ittiḥāz edenler vardır.

Cezāsı Çābūḳ Zuhūr Eder

Nefrete sebep olur, ğalebe merāḳıyla menāzi‘ e artar. Fi‘ ilen pāk olmağa çalışmayıp da nā-pāk olduğu ḥālde kendini medḥ edeni herkes çekemez. Bu ümmet kendini beğenenleri sevmeyecektir. Çünkü ‘ayni’l-lâh’dan sākıt olanlar mu‘ teber deĝildir. (70A) Merd olan merdliğini söylemez. Aḥlāk-i İslāmiyye’den memnūn olmayanlarıñ ‘adem-i hoşnūdīleri esbābından biri de budur. Tefāhuru sevmezler. Cāh ve istilā’ merāḳıyla kendini añlatmak isteyenlere yüz vermezler. Pāk olanı sīmāsı ve ef‘ āli ḥaber verir. Kendi söylemesine ḥācet yoktur. Gerek genç olsun gerek müsinn olsun ḥayvān gibi yaşayıp, irtikāb ettiği rezā’ ile hiç i‘ tirāz olunmayıp ḥattā ḥaḳāretle bakılmasını daḫi istemez. Bunu ise Müslümānlarda göremez, küffārda görür. Müslümānlarıñ daḫi böyle olmasını ister. Eđer denirse ki “Küffārıñ içinde niye oḧurmuyor da Müslümānlarıñ içinde bulunuyor?” buña ḥubb-i vaṭanla muḳābele etmek ister ammā (70B) yalandır. Para ve rütbeyi aña vermezler. Öyle zannediyorum ki terk-i tabi‘ iyyet etse bile vermezler. Ma‘ āşı buradan olmaḳ üzere o, rāciḥ bir me‘mūriyet alsa vaṭan ḥātırına bile gelmez. “جبت²⁴⁹”, “büt”dür. Paraya daḫi “büt” ma‘ nāsı veren olmuştur. Ṭāĝūta maĝrūr olup da ḥalka bed mu‘ āmele edenleriñ işleri iyi olsa bile bu ümmet öyle zilletle yaşamaḳ istemez. Minnet ile envā‘-ı eṭ‘ime yemekten, minnetsiz kuru ekmeği daha lezīz bulur. Hiç ümid etmesinler ki çocuklara istedikleri gibi terbiye-i fikriyye verildikçe nāmūs ref‘ olacaḳ. Ḥayır, bu ümmet nāmūsuyla yaşayacaḳ, nāmūs düşmanları maḥv olacaktır.

(71A) Baḫīl Emīr Olmaz

Yehūd meşrebinde olanlar, melik olsalar buḫllerinden nāsa hiçbir şey vermek istemezler. Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ fazlıyla nāsa iḥsān buyurduğuna ḥased edenler, deni kimselerdir. Cenāb-ı Bārī, dilediğine ḥikmet ve mülk-i ‘azīm verir. Ḥaḳḳ’ıñ verdiğine

²⁴⁹ “Cibt”

İmān etmeyenlerin dünyāda hased ile ciğerleri, āhirette kendileri yanar. Evet, münāfikiñ, salṭanat ve hilāfetiñ bir zātda olmasını istemezler, “Biz mutaṣarrıf olalım yāhūd münāvebe ile olsun.” derler. Cenāb-ı Hakk’ın ihsān buyurduğu zātda kalmasını istemezler. Müslümānlar ise kendilerine bir imāmın lüzümuna i’tikāddan ayrılmazlar. İmāmlarını beslerler anlara çok (71B) para taḥṣiṣ ederler. Anlarda gāh mürāc‘at edenlere, gāh bir tarafta āfete dūçār olanlara ihsān u i‘āne ederler. Cevāmi‘ de “²⁵⁰ وافاض على العالمين” diye du‘ā’ ederler.

Pādişāhın aylıgını azaltmak idāre değıldir, fuḫarā ve ‘acezeyi taḫyīktir. Çünkü aldığı kadar verecektir. Hüner çok verip yine millete verdirmektedir. Biz isrāf edene çok veririz de ihsān edene az veririz. Ḳariben bütün dünyāya biz mālīk olacağız zu‘munda bulunanların günden güne zilletleri artar. Tedbīrimizle mālīk olacağız diye uğraşıp ‘izzet ve nuṣreti Cenāb-ı Hakk’ın vereceğine i’tikādı olmayanlar, her vakit birer dürlü meṣā’ibe dūçār olurlar.

(72A) Müsrif olanların iflāsı ‘aqlen muḫakkak olduğu gibi ḫasūd ve baḫīl olanların zilletleri daḫi şer‘en muḫakkaktır.

“²⁵¹ام يحسدون الناس” kavlı celīli tefsīrinde Ḥāzin “²⁵²فضل” kelimesini keşret-i nisā’ ile tefsīr edip Ḥāzret-i Dāvūd’un yüz, Süleymān ‘aleyhi’s-selāmın üç yüz zevcesi olup Cenāb-ı Peygamber’in tokuz olduğunu zikr ediyor. Münāfikiñin te‘addūd-i zevcātla erbāb-ı diyāneti zemm etmeleri eskidir. Meṣāyiḫ ve ‘ulemādan olup da üç, dört zevcesi olanları zevcesinden ziyāde kışkıran edānī, her vakit bulunur. Şūret-i gayr-i meṣrū‘ada mūte‘addid kadınlarla münāsebeti olan nāmūs bī-gānelerinin ehl-i nāmūsa (72B) ‘adāvetleri ṭabī‘ī gibidir. “O ḫudret ve ‘adālet sende varsa sende mūte‘addid zevce al.” denilse cevāb-ı maḫbūl yoktur.

Kendileri vermedikleri hālde Cenāb-ı Hakk’ın ihsānında ḫased edenler, dā’imā maḫrūmdurlar. Çünkü buḫlla mülk cem‘ olmaz. İnsanların meyli ihsān ile, baḫīle kimse ḫidmet etmez. Tefsīr-i Neysābūrī’de “Buḫldan ṭabī‘at nefret eder. İnḫiyād olunmaz

²⁵⁰ “Ve efāza ‘alā’l-‘ālemīn birrehu ve ihsānu” (Âlemlerin üzerine onun iyiliğini ve ihsanını çoğalt.)

²⁵¹ “Em yaḫsudūne’n-nāse...” (Yoksa onlar, kıskanıyorlar mı?), Nisā, 54.

²⁵² “Fāzīl”

bir hükümet-i bahîle nâdiren vâkı‘ olsa bile az bir zamânda muzmaḥîl olur.” diyor. [Buña] ne ḥâcet. Bahîl olan kimselerin ‘iyâl u evlâdının ḥâli, bu ḥaḳîḳati gösterir. Ammâ -Ḥudâ-nigerde- buḥl, insânın çeşm-i başîretini a‘mâ eder de kendine buḥlu isnâd bile ettirmez, “idâre” der.

(73A) Müdeḳḳîḳ Aldanmaz

Ḳur‘ân-ı Kerîm’e diḳḳat eden zât, münâfiḳîne isnâd olunan aḥvâliñ câri olduğunu añlar da zâhiri süslü lâflara aldanmaz. Oradan aldığı fikirle mu‘âmelâta i‘tirâz edince muḥâlifin tarafından şiddetli i‘tirâzâta uğrar ammâ çok sürmez vuḳū‘ât anıñ ḥaḳlı olduğunu işbât eder. Nefsi ḥaḳḳında daḫi böyledir. Cenâb-ı Ḥaḳḳ, muḥâfâza buyursun. “Añlıyorum, i‘râbına vâkıfım.” diye ğurûra kendini vermezse ‘aciz u noḳşanını añlayıp i‘tirâf-ı kuşûr eder, “Biz, ‘ale‘d-devâm câhiliz.” der. Ḳur‘ân‘ı bilen zâtların her yapılı beğenmeyeceği, zulemâca ma‘lûm olduğundan devr-i (73B) sâbıḳta mekâtib ve müdâresede Ḳur‘ân‘ı bilen zâtların çoğalmamasına çalıştılar. Bugün iş başında Ḳur‘ân‘ı bilmeyen birçok âdemlerin bulunmasına sebep oldular. Bugün daḫi ‘ilm-i dîn taḫşîli için yapılmış olan mevâḳi‘de bir takım fûnûn-i dünyeviyye taḫşil ettirmekle bu kapının kapadılmaḳta olduğu meşhûddur. Ma‘ârif-i ḥaḳîḳiyyenin esâs u menba‘ı ve âdâb-ı dünyeviyyenin ravzası, Ḳur‘ân-ı Kerîm‘dir. Umûr-i ‘ilmiyye ve aḥvâl-i ‘ameliyyede Ḳur‘ân’a ihtiyâc muḥaḳḳaktır. “Ben yalnız ‘ilm-i dîn ile teveĝgûl edeceğim.” diyen zât devr-i sâbıḳta bir mekteb bulamadığı gibi devr-i ḥâzırda daḫi bir medrese bulamayacak ammâ Cenâb-ı Bârî ‘ilm-i dîn merâklılarını elbet bir tarafta çoğaltacaktır.

(74A) 9 [Şafer] Pençsenbe

Ḳur‘ân ve vaḥdâniyet ve Cenâb-ı Peyĝamber‘i inkârla kâfir olanların nâra vuşlatı, ḳarîbdır. Mü‘min olup ‘amel-i şâliḫte bulunanların daḫi cennâte idḫâli ḳarîbdır.²⁵³ Ehl-i inkârın ‘azâbı dâ‘imi olduğu gibi ehl-i iḳrârın daḫi ni‘meti tâm ve dâ‘imdir. Zıll, zâlîle

²⁵³ Nisâ, 56.

dāhildir. Bir gölge ki²⁵⁴ güneş nesh edemez. Güneş yok ki nesh etsin. Bilād-i ‘Arab, ziyāde ḥarāretli olduğundan ‘Arab ‘inde zıll, esbāb-ı rāḥatın a‘zamındandır. Ta‘aqqul edip bildikleri şeyle ḥiṭāb ve tamām-ı ni‘met beyān buyuruldu. Ehl-i ikrārın ni‘meti dā’imīdir. Ehl-i inkār u ‘inādın daḥi yanmaları bitmez. Her zamān (74B) nār-ı ḥızlān anları yaḥar. Ehl-i ikrāra tecelliyyāt-ı Raḥmāniyye, rāḥat-ı ḳalb iḥsān eder. Enhār-ı ‘ulūm tecelliyyāt-ı ḳalblerine cārī olur. Şifāt-ı beşeriyye maḥv olup melekiyyet ḥāsıl olur.

Vehim ve ḥayālden ḳurtulup da bu zıll taḥtına dāḥil olmak pek büyük ni‘mettir. Ḥükemā’ rāḥata, “zıll” tesmiye ederler. Şūfiyyeniñ naşıl añladığı ise mezkūrdur. Bunu gözleri çapaḳlı, tırnaḳları uzamış, ne bulursa yer, ne görürse o ḫarafa meyl eder kimseler naşıl añlasın? İyi yer, iyi söyler, iyilerle mecāliseleri olur, öyle zātlar añlar. Biriniñ refikāsi şeyātın, biriniñ melā’ik. Evet, insānlardan birisi kibriden dūr oluyor, birisi (75A) ḥālını muḥāfaza için dūr oluyor. Birinde āteş var. Āteş veriyor, āteşe gidecek. Çünkü şeytān āteşten yaradılmıştı, tekebbūr etti. Şeytānī olanlar kendileriniñ cüz’i nefislerine ḫoḫunanlara birçoḫ söz söylemek, elinden geleni yapmaḫa kendilerinde bir şalāḫiyyet görürler. Anlarda ‘ilm-i İlāhī’den bir şey bulunmaz. Şırf, şeytānet bilirler. Lisānlarında lüzūmu zamānında cārī olan İslām ve dīn kelimeleri ca‘līdir.

Ehl-i ikrārın ise cülesāsi, melā’ikedir. Anlar da ḥayāl-i fāsıd yok. Her nefes ‘ilmleri artar. Anlar, ehl-i envārdır. Onlar, münkerler ‘inde şāf-i ādem; ‘ulemā’-i rūsūm ‘inde ise ‘āvām -çünkü mantıḳ ve mücādele bilmiyor-; ehl-i inşāf ‘inde melektir.

(75B) Emānāti Ehline Vermek²⁵⁵

Emānāti ehline tevdi‘ ve beyne’n-nās ‘adāletle ḥükm ve Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a ve Resūl’üne ve ulū’l-emre itā‘at ve emr-i dīnden bir şey’e dā’ir ihtilāf vuḳū‘unda Kitāb ve Sünnet’e mürāca‘at ḫaḳḳındaki āyetleri oḫudum.²⁵⁶ Kitāb ve Sünnet’e mürāca‘at, bizim kendi ḥükm-i te’vīlimizden aḫsen olduğu beyān buyuruluyor. Bu āyet-i Kerīme, Ka‘be-i Mükerreme’niñ miftāḫı ḫaḳḳında nāzil olmuş ise de ḥükmü ‘umūmīdir.

²⁵⁴ Nisā, 57.

²⁵⁵ Nisā, 58.

²⁵⁶ Nisā, 59.

Emānāt nedir? Ulū'l-emr kimdir? Bunları aņlamak kolay deęildir. Bu āyetler haęķında Cevāhiru'l-Ķur'ān tercümemiziņ "Dürer" kısmına, ĥaylī ma' lümāt cem' ettik idi. Devr-i sābıkta "Ulū'l-emr biziz." diye 'ulemā' olması rivāyetini aęıza bile aldirmazlardı. (76A) Őimdi daęi o da'vāyı muĥāfaẓa ediyorlar. Ĥuķūķ-ı 'ibādi müsteĥāķına te'diyye edelim. Emir Őāĥibleri, beynū'l-enāmu, Őe'ā'iru'l-İslām'ı iķāme edenlerdir. Kitāb ve Sünnet'e rücū' aķilla istibdāddan ĥayırlıdır. İnsān yā elinde olanı yā olmayanı düşünür. Bunlarıņ ikisi daęi fā'ide etmez. İŐleri yā kendi ile Rabbi arasında yāĥūd sā'ir nās arasındadır. Bunda 'adālete diķķat, Őān-ı insāniyettir.

Kim Yapacak?

Bu āyetleri ĥafızlarıņ ezberledięi gibi ezberleyenler vardır. Kimisi 'aŐır olarak ezberler, imtiĥānda okur. Evķāf ķāđīsına, "Bu cihet saņa emānettir. Bunuņ ehli benim, baņa ver." demek ister. Kendinden daha ehline verilip āyetle 'amel olursa rāzı olmaz. (76B) Sā'ir me'mūriyyet tālibleri de böyle. Hep 'ameli ĥaricde arıyoruz. Bizde de ehline tevdi' edilecek emānet var. Biz de 'adāletle me'mūruz. Bizim de ĥükm edeceęimiz bir 'ālem var.

Menāzi'e zūĥūrunda, Kitāb ve Sünnet'e mūrāca'atla me'mūruz.²⁵⁷ Ammā bunu münāfiķīn istemez. "Ķurūn-ı vusťaya gitmeyiz." derler. "Avrupa'ya mūrāca'at edelim. Hangisi işimize gelirse anı alalım." derler. Ķur'ān-ı Kerīm'iņ kelāmu'l-lāĥ olduğunu inkārları, sözlerinden aņlaşılın münāfiķīn bu inkārı ibťānla, zāhiren izĥār-i İslām'la, "Ķur'ān-ı Kerīm zamānımızda nāzil olsa baŐķa dürlü olurdu." gibi ĥezeyānlar ederler. Sen, işittięin sözleriņ zāhirine aldanma. ŐāĥŐa daęi diķķatten ĥāfil olma. (77A) "Kitāb-ı Semāviyye'ye ĩmān ettik." zu' munda bulduķları ĥālde muĥākemeleriniņ tāęūt tarafına olmasını isteyip Őeyťānıņ idlāl ettięi kimselere "Kitābu'l-lāĥ ve ĥükm-i Resūl'e geliņiz." denilse münāfiķlarıņ i'rāz ve 'adāvet edecekleri haęķındaki āyetleri ve anların

²⁵⁷ Nisā, 59.

qalblerinde olan nifāk ma‘lūm-i İlāhī olup anlardan i‘rāz ve va‘z u tehdīdi ḥāvī söz söylemeđi beyān eden āyetleri okudum.²⁵⁸

Āh! Muḳtezā-yı ĩmān ve kütübden idlāl eden ṭāgūta meyl eden kimlerdir? Şeyṭān re‘is-i ṭāgūtudur. Maḥz-ı ‘inādına tabi‘iyyetle muvaḥḥidīni aḥkām-ı şer‘iyyeden çevirmeğe ve şerī‘at-ı nām-ı muḳaddesini zıkr edenlere ‘adāvet etmekle berāber “Murādımız iyi yapmağtır.” diye yemīn edenlerin qalblerinde olan şıḳāk u nifāk, ma‘lūm-i İlāhī. (77B) Ḥafıyyen naşīḥat edip kavlı-i belīğ ile söz söylemekle me‘mūruz. ‘Azāb-ı dāreynle taḥvīf ve anlara ğam verecek sözleri söyleyeceğiz.²⁵⁹

Telḳīnātla zehirlenmekte olanlara, ṭāgūtlar tarafından para “Bizim fikrimize tābi‘ olanlara verilecek.” denir. Anlara uyanlar “Ne yapalım, muḥtācız.” diye meyl ederler. Dīnī olan ‘ilimlere “Bunlar qarın ṭoyurmaz. Para şimdi fūnūnda.” diyip rağbet etmezler. Evlādını dağı o yola sevk ederler. Devr-i sābıḳıñ zalesine tekāpū edip ḥafıyye yazılanlar da böyle söylüyorlardı. “Zamāna uymalı.” diyorlardı. Evet, anlara bir şey olmadı. Kūpünü ṭolduran qazandı. Şimdi dağı bu ṭarafa dönüp “Yine ipliklerini boyuyorlar.” denir. Ammā bir kere de (78A) anlarıñ qalbine mūraca‘at et. “²⁶⁰ الخاءن خاءف” sırrı zāhirdir. “İyi olacağız.” diye intizārla yaşamağla, elimdeki gidecek ḳorqusuyla yaşamağ ḥiçbir vaḳit müsāvī değıldir. “Para o ṭarafa meylde.” diyenler, bir de nāmūsuyla yaşayanlarıñ idārelerine baqsalar ne olur? Ḳoşan bulamaz da oṭuraniñ ayağına gelir. Ehl-i şalāḥdan ḥiçbir kimse aç qalmaz. Müsrif sefāletten ḳurtulmaz. Ḳānī‘, her zamān selāmet[de]dir. Tağallüb ṭarīḳiyle, ṭaraf-dār ḳuvvetiyle, emvāl-i milleti yemeğe ḳalışanlarıñ māl ve cānları her vaḳit tehlikededir. Ḳünkü ḥasedi taḥrīk eder. Anıñ yaptığı gibi başqası da yapıp andan selbden vāzgeçmez. Anıñ için isteyene vermemek ḳā‘ide idi.

(78B) 10 [Şafer] Cum‘a

Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ irsāl buyurduğı Peyğamberlere iṭā‘at olunması, emrī olup inkār ve nifākla nefislerine zılm edenleriñ gelip de ihlāşla Cenāb-ı Ḥaḳḳ’dan mağfıret ṭaleb ve

²⁵⁸ Nisā, 61.

²⁵⁹ Nisā, 62-63.

²⁶⁰ “El-ḥā‘inu ḥā‘ifun” (Hainler korkaktr.)

Hazret-i Peygamber'den i' tizārla istiṣfā' ederlerse Cenāb-ı Hakk'ın fazl u rahmetiyle tevbelerini kabūl buyuracağı hakkındaki āyeti²⁶¹ okuduğum vakit merhum Kürdî Neclü'z-zekî Şeyh Muhammed'i hātırladım. Rūhuna bu mübārek günde Fātiha-i Şerīfe okudum. Merhūm cezbe zuhūrunu müte'ākıbb āyet-i kerīmeden “ولو انهم اذ ظلموا انفسهم²⁶²” kavlı-i celīlinden okurdu. Kaşide-i Bür'e okurduk. Tarafeynde cezbe hāşıl olurdu.

(79A) Şiddetli Kış

Cehl ve nifāk sebebiyle dürlü āfata müsteḥak oluyoruz. Ta'atten hurūcla nefsimize zulm ediyoruz. Etrāfta şiddetli kış olduğunu haber alıyorduk. Bu gün İstanbul'da daḥi çok kimseleri, olduğu maḥalde ḥabs edecek derecede kış zuhūr etti. Rabbimiziñ kereminden ümidimizi kesmeyiz. Tevbe ve istiğfār ederiz. Hazret-i Peygamber'den istimdād ederiz: Yâ Resūla'l-lâh! Ente bâbu'l-lâh. Rabbimiz tevbemizi kabūl buyurup tevfiķ buyurur.

Peygambere İnkiyād

Beynlerinde ihtilāf ettikleri şeyde ḥükm-i Resūl'e inkiyād edip, nefislerinde güçlük bulmayıp (79B) zāhiren, bāṭinen münkād olmadıkça imān-i kāmil olmadığı ve bize “Kendiñizi katl ediñ yāḥūd memleketiñizden çıkıñ.” diye bir emr olmayıp nifākı terkle emr olunduğumuzu, yapar isek hakkımızda daha ḥayırlı ve dīnde ziyāde şebāt olduğunu ve şābit olanlara ecr-i 'azīm verilip Şirāt-ı Müstaķīme hidāyet buyurulacağını²⁶³ okudum. Bu ḥuşūş kase ile beyān buyuruluyor. Hakk'a ve āhirete ve Kitāblara imān, ḥükm-i Resūl'e iztirābsız olarak teslīm olmaḥla olur. “Ecr-i 'azīm”de keşf, “şirāt-ı müstaķīm”de Vaḥdet-i Zāt'a vuşūl işāreti var. Sünnet-i Nebeviyye'ye muḥālefet, ni' meti izāle eder. (80A) Kendi 'aḥl u 'ilmini bırakıp da ḥükmü'l-lâh'a teslīm olan nā'il-i elṭāf olur. İstikāmet böyle olur. Tecellī bunuñla olur.

²⁶¹ Nisā, 64.

²⁶² “*Velev ennehum iz zalemū enfusehum*” (Eğer onlar kendilerine zülmettikleri zaman....), Nisā, 64.

²⁶³ Nisā, 65-66.

“جاءوك²⁶⁴” hı̄tābına dikkat lāzım zīrā Hāḫḫ ile ḥāḫḫ beyninde vāsīṭa Hāzret-i Peyğamber’dir. “حرج²⁶⁵” kaydına dikkat edelim. Bu da teslimiyetiñ mizānıdır. Maḫbūl olan zıyḫ u şekk ve ıztırābla olmayan teslīmdir. “خير لهم²⁶⁶” daḫi “dünyā ve āḫirette” diye tefsīr olunmuştur. Cennet yolu budur. Şırāttan selāmet[le] geçmek ma’ nāsı da Hāzin’de meşūrdur.

Hāyat-ı fa’ āleniñ maḫbūl olanı Müslümāncasına iş görmekle olanıdır. Āh! Sa’ ādet yolu geniştir ammā sālīki azdır. **(80B)** Hāḫḫ’a ve Resūl’üne itā’ at edenleriñ, Cenāb-ı Hāḫḫ’iñ kendilerine in’ām buyurduḡu enbiyā’ ve şiddīḫiñ ve şühedā’ ve şāliḫiñ ile refīḫ olacaḡı ve bunuñ güzel bir refāḫat ve Cenāb-ı Bārī’den faẓl u iḫsān olduḡuna dā’ir kelām-ı Hūdā’yı²⁶⁷ hep işittik, vā’ ızden isti’ mā ettik, kitablarda oḡuduḡ, kendimiz va’ az ettik.

Nefsimizde zuhūr eden aḫvāli biliriz lâkin devām etmedik. Çok def alar yanaştıḡımız ḫāḫde bizi ayırdılar. Neleriñ ayırdıḡını daḫi biliyoruz. Biz bu kitābiñ ele alındıḡı zamān oḡunmasını istediḡimiz ḫāḫde yazıyoruz. “Neresine bakılsa orada kendi ḫālinden bir şey görsün.” diyoruz. Ayrılmayalım, taḫarrübe sa’ y edelim.

(81A) Cenāb-ı Bārī, “Ey Mü’minler! Silāḫiñizi alıñ ḫarbe ḫāzır oluñ ve muḫātele-i a’ dāya bölük bölük yāḫūd cemī’an çıḫıñ.” Ġazāya gidecek gibi görünüp de soñra te’ḫiir ve baṭā’et eden kimseniñ, bir muşībet işābet edince “Cenāb-ı Hāḫḫ baña in’ām etti de muḫārebede bulunmadım.” diyeceḡini; faẓl işābet edince Müslümānlar ile beyninde meveddet yok imiş gibi “Kāşki bende anlar[l]a berāber bulunup da fevz-i ‘ aẓīme nā’ il ola idim.”²⁶⁸ diyeceḡini beyān buyuruyor.

Fenn-i Ḥarb

Düşündüm, ba’ zı inşāfsızlarıñ şeri’atte fenn-i ḫarb bulunduḡunu inkār edip ecānibe iftikār göstermelerini neye ḫaml edeyim? Eñ ḫafīf olarak, körlüḡe ḫaml ettim. **(81B)** Hiç tārīḫi de mi oḡumadıñ? Bu ḫadar memālīki az bir zamānda naşıl fetḫ ettiklerini hiç de mi

²⁶⁴ “Cā’ūke” (Sana gelseler...), Nīsā, 64.

²⁶⁵ “Harecun” (Burukluk), Nīsā, 65.

²⁶⁶ “Ḥayrun lehum” (Onlar için daha hayırlı...), Nīsā, 66.

²⁶⁷ Nīsā, 69.

²⁶⁸ Nīsā, 71-73.

tefekkür etmediñ? Düşmanlar memleketlerini muhâfaza için ‘asker cem’ etmemişler mi idi, silâhları mı yok idi? Yoğsa teslîm olanlarıñ ‘umûmuna inşâf mı gelmişti? Yoğsa Müslümânlarda, anlarda bulunan eslihadan mü’esser esliha mı var idi? Başlarında mütedeyyîn kumandan bulunursa bu kuvvet, Müslümânlarda her vakit vardır. Hücûm-i İslâm’a taħammül mümkün olmadığına ‘umûm-ı küffârîñ ittifâkı var iken “Müslümânım.” diyen kimseniñ, Müslümânlarıñ kuvve-i ma‘neviyyelerini kesre uğraşmaları nedendir?

Evet, silâh almağla me’ûmûruz. Hâzır bulunmağla daği me’ûmûruz. Harbiñ, “sicâl” olmasına daği mu‘tekidiz. **(82A)** Harbde yâ mağlûbiyet yâ muzafferiyet olur. Bugün, “Biz millet-i müsellağayız.” diye tağşîl-i ‘ilm-i dînde bulunan zevâtîñ hengâm-ı âsâyişte ‘askere alınmasını tâlib olanlar, harbde ğalebe taraf-dârı olmayıp bi’l-‘akis millet içinde aşğâb-ı ma’lûmâtîñ çoğalması ‘aleyhinde olduğunu biz añlarız. Çünkü bir harb zuhûrunda o ihtifâ’ edecek, bağa’et edecektir. ğalebe olursa “Kâşki ben de gide idim” diyecek, olmazsa “İyi ki gitmedim.” diyecektir. ‘İlm-i dîn tâlibleri ise öyle bir vağı‘a zuhûrunda koşacaklardır. “Evvelce ta‘lîm etmedikleri için ‘askere fâ’ideleri olmaz, bi’l-‘akis zararı olur.” sözünü daği vuğû‘ât tekzîb eder. **(82B)** Muğarebede kadın ve çocuklarıñ bile ħâllerine münâsib ħidmet bulunur. Mu‘âvenet ederler, eşyâya ve ħastalara bakarlar, yük taşırar. Kıtâl ħağğında olan âyât-i kerîmeniñ²⁶⁹ i‘râb ve mağzûfatından ve vücûh-i kırâ’atinden nice kavâ‘id iktibâs olunmuş, kütüb-i mağşûsasına yazılmıştır. Bunlara, “Tercüme edip de bize beyân etmemişler.” diye ‘ulemâya iftirâ’ edenler, ‘ilm-i dîn merâğından mağrûm olanlardır. Ne aramışlar da bulamamışlar. Kağğı ‘âlîme mürâca‘at etmişler de mağlûbları is‘âf olunmamış. Timurlenk bile Seyyid²⁷⁰ ve Sa‘ade’d-

²⁶⁹ Nîsâ, 75.

²⁷⁰ Tefsir, hadis, astronomi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali Cürçânî el-Hüseynî’dir. Künyesi, Ebü’l-Hasan’dır. Hem anne hem baba tarafından soyu Peyğamber Efendimiz’e dayandığı için Seyyid Şerîf adıyla tanınıp meşhur olmuştur. Küçük yaştan itibaren ilme ilgi duymuş ve döneminde naklî ve aklî ilimlerin temeli ve alet ilmî olarak kabul edilen Arapça’yı Cürçân’da öğrenmeye başlamıştır. Pek çok şehir gezmiş ve öğrenci yetiştirmiştir. 1339 (H. 740) senesinde Cürçân şehrine bağı Tâku nâhiyesinde doğmuş, 1413 (H.816) senesinde Şîrâz’da vefât etmiştir. Bkz. Sadreddin Gümüş, “Cürçânî, Seyyid Şerîf”, *DİA*, VII, s.136. Halil Güldemir, *Ebu’l-Muîn en-Nefesî ve Seyyid Şerîf Cürçânî’ye Göre Hüsn ve Kubh Meselesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Kalam Bilim Dalı, Kayseri 2011, s.6.

dīn²⁷¹’den aňlamak ŧuretiyle neler yaptı. “O zamān baŧka demek.” sōz deęil. Her zamān ħakīmāne ħareket nāfi‘ dir. (83A) Cihāda ħurūc ħaħķında bir ŧebāt ŧarīķi bir de cemi‘ ŧarīķi beyān buyuruluyor. İcābına gōre ŧaķım ŧaķım yāħūd cemi‘ an gidilir.

Beyzāvi merħūmuñ dedięi gibi, “Her ne ħadar bu āyet ħarb ħaħķında ise de umūr-i ħayriyyeniñ kāffesinde bōyledir.” İmāniñ muħtezāsı, dīni tervīc ve nuŧrettir. Yalnız zāhir dūŧunen kimseler, cemā‘ at-ı keŧireniñ mehābette daħl-ı keŧiri olduęunu bilmezler. Dūŧman, ħarŧısındakiniñ mu‘allem olup olmadıęını bilmez. Keŧretten, dehŧete dūŧen münāfikīn, kendilerini ħurtarmak için keŧretiñ ‘aleyhinde bulunurlar. Biz, bu gibi vesāvis-i ŧeytāniyyeden ħazer edip Allāh yolunda dīn ħardeŧlerimizden ayrılmayacaęız. (83B) “تقیظوا و احترزوا من العدو²⁷³” ile tefsīr eden daħi var. Mūslmānlıęı tedbīrden ħālī zu‘m eden aħmaħlar, bidāyet-i inħilābda eħrāfa diħķat etmemek ve bir ħaylī esrārı fāŧ etmek seyyi‘esiyle oyle fenālīga sebep oldular ki senelerce yerine gelmez. Dāħil ve ħāricde bir ŧaķım fenālıķlarıñ zuħūru, Ĥükümet-i İslāmiyye’de ħuvvet ħalmamıŧ zu‘m-ı fāsidinden neŧ’et etti. Bir ħaylī Mūslmānlarıñ yek-dīęerini ħırmalarına sebep oldular. “Ĥazīnede para yok, ‘askerde ta‘līm yok. Az ħaldı memālikimiz taħŧīm olunuyordu.” gibi lāfları sōz diye sōyleyenler, Ĥükümeti daha ħaylī zamān meŧġul edeceklerdir.

(84A) 11 ŧafer [Cum‘aertesı]

Na‘īm-i āħireti ħayāt-ı dūnyādan ziyāde sevenleriñ, Allāh yolunda muħātele ile me‘mūr olup ħālīb olsa da maħlūb olsa da ecr-i ‘azīmle mūbeŧŧer olduęunu aňladım. Bilād-ı küffārda ħalıp da “Yā Rabbi! Bizi bu memleketiñ zālīm ahālisinden ħurtar. Bize

²⁷¹ Asıl adı Sa’duddin Mesut b. Ömer’dir. Horasanda Nasa yakınındaki büyük bir kasaba olan Taftazan da (712/1312) doğmuŧtur. Küçük yaŧta ilim tahsili için Nasa’ya gitmiŧ. Zamanla birçok ŧehir gezmiŧ ve o zamanın tanınan hocalarından ders almıŧtır. Kısa zamanda ilmi ve fazileti ile meŧhur olmuŧtur. İlk eseri olan “ŧerhu’l Tasrif el-izzı” yi daha 16 yaŧında iken³⁶, Faryamud’da bulunduğu sırada yazmıŧtır. Herat, Gucduvan, Gülistan, Serahs, Semerkant ve Harizm’de bulunmuŧ ve gezdiği yerlerde çeŧitli konularda birçok eser telif etmiŧtir. Tefsir, hadis, fıkıħ, akāid... dallarında çok kıymetli eserler yazmıŧtır. İlim ehli tarafından onun bu eserleri devāmlı okunmuŧ, incelenmiŧtir. Ayrıca bkz. ŧükrü Özen, “Teftezāni”, *DİA*, XL, s.299-308.; A.J. Wensince, “Teftezāni”, *İA*, XII, s.118-122; Murat Sarıateŧ, *Taftazani’ye Gōre Allah’ın Sübūti Sıfatları ve Bunların Deęerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Kayseri 2005, s.1-4.

²⁷² “Ĥuzū ħızrakum” (Korunma tedbirinizi alın), Nisā, 102.

²⁷³ “Teyakħazū ve ħterazū mine’l-‘advvi” (Dūŧmanlarınıza karŧı uyanık olun ve onlardan sakının.).

velî ve naşîr kıl.” diye du‘â’ eden kadın, erkek, çocuk, zu‘afâyı kurtarmak için muķātele ile me’mūruz.

Müslümānlar, Allāh yolunda ķitāl ederler; kāfirler, t̄āgūt yolunda ederler; evliyā’, şeytānla. Muķātele ile me’mūruz. Kayd-ı şeytānıñ za‘îf olduđu bize haber verildi. Muvahħidīn, Cenāb-ı Hāķķ’dan ķorķar; nāstan ķorķup da cihādıñ ‘aleyhinde bulunmaz. **(84B)** “Cihād neden farz oldu?” demez. “Muħārebe olmazsa ecel-i mev‘ūdumuza ķadar yaşarız.” demez. Nerde olsa mevtiñ gelip bulacađını bilir. Ğalebe olursa t̄ālî’e ģaml edip mađlūbiyyet olunca şeāmete ģaml etmezler. “كل من عند الله²⁷⁴” derler. Bōyle olmayanlar, Ķur‘ān’ı añlamađa yađın olmazlar.

Du‘ānıñ Fā’idesi

Du‘ā neler yapar, münkirler de görürler ammā ‘ibret almazlar. Devr-i sābıķıñ zulmünden, zu‘afā-yı muvahħidīn ađlıyordu. “Yā Rabbi! Bizi bu zālimlerden ķurtar.” diye du‘ā ediyorlardı. Vaķt u zamānı geldi, bir hücūm vāķi‘ oldu. T̄āgūtlanıñ kuvvetleri kalmadı. H̄ile ve mekrleri za‘îf oldu. Şimdi ise yine zu‘afā-yı muvahħidīn du‘ā’ ediyorlar. **(85A)** Bugün Girid ahālîsi ‘āciz kalıp zulmden şikāyet ediyorlar ammā bu du‘āyı bilen ‘acabā içlerinde kaç kişı vardır ki bilmeyenlere ta‘līm etsin, etsin de du‘ālanıñ te’s̄iri ile muvahħidīne bir ģayret gelsin. Anlar ģimāyeyi ecānibden istiyorlar. Ben, gördüğüm Girid ahālîsinde bir veliyyu’l-lāh bilmiyorum. Afgān ve Neccārī ahālîsinde gördüğüm şalābet-i dīniyyeyi, anlarda görmüyorum. Yemen’de Zeydīleriñ istilāsına ma‘rūz kalan ehl-i sūnnet, bu du‘āya devām ederlerse ķarīben nā’il-i sa‘ādet olurlar. Evet, biz de bu du‘ā sebebiyle mazħar-ı imdād-ı ricālu’l-lāh olacađız [gibi] geliyor. O günler ki ģubb-i Resūla’l-lāh ile müzeyyen olan ķulūb-i aşħābını mesrūr edecektir. **(85B)** Żu‘afānıñ du‘ā’sı sebebiyle dünki dehşet bu gün yoktur. Ħamdolsun Cenāb-ı Bārī, fırtına ve berfi ta‘dīl buyurdu. Fuķarā’ bu gün yek-dīđerini “Geçmiş ola!” diye tebrīk ediyordu.

²⁷⁴ “Küllün min ‘indi’l-lāhi” (Her şey Allah’tandır.), Nisā, 78.

Biz iyi günler bekliyoruz. Başka dürlüsünü bekleyenler daği var. Mezheb nāmını ortadan kaldırmakla lāf Müslümānlığı te'sisine çalışanlar daği ümīd ediyorlar. Şimdiden bir haylī kesānīñ kulaqlarını tıdurmak, qalblerini çevirmekle uğraşıyorlar. Evet, devr-i sābık zalemesi de böyle yaparlardı. Şoñra ne olduğu ma'lūm. Rabbim tığru yoldan ayırmasın. Āmīn.

Edeb Dīni

Bize gelen iyiliği, Rabbimiziñ ihsānından bileceğiz. Meşā'ib geliyorsa nefsimizden bileceğiz.²⁷⁵ (86A) Cenāb-ı Hāqq'ın fi' ilinde nice hikmetler vardır. Dün vāki' olan şiddet-i burūdet bu gün haylī fuqarānīñ mesrūr edilmesine sebep oldu. Aşhāb-ı vicdān, anları düşündü. Mümkün mertebe mu'āvenette bulundu. Başkalarının mu'āvenetine daği ālet oldu.

Cenāb-ı Hāqq'a İtā'at Resūl'üne İtā'atle Olur²⁷⁶

Peygamberler bunu beyān ettiler. Çünkü kendilerinden bir şey yapmadılar, vazīfeleri teblīđ idi.

Allāhu Te'ālā, Muṭī'i Bilir

Münāfıqlar, huzūrda "İşimiz itā'attir." derler şoñra gece hilāfını tedbīr ederlerdi. O da yazılır. Anlardan i'rāz edip cemī' -i umūrda Cenāb-ı Hāqq'a tevekkül ile emr var.²⁷⁷ Anlardan intikām almağa Cenāb-ı Hāqq, vekīl-i kāfīdir.

(86B) Āh Geceler

Geceler ehl-i 'ibādet u 'ilm için ağyardan hālī ve rāhat olduğu gibi ehl-i şeķāvet için daği vaqt-i fırsattır. Birçok fenālīklar geceleri icrā olunur. Sirqat, harīk gibi menāhī geceleri irtikāb olunur. Bir beldenīñ geceleri muḥāfazasına ihtimām olunmazsa āsāyişi

²⁷⁵ Nisā, 79.

²⁷⁶ Nisā, 80.

²⁷⁷ Nisā, 81.

olmaz. Hükümet-i zālime nice zulümleri, geceleri yapardı. Erbāb-ı diyānete zarar fikrinde bulunanlar daḥi geceleri birleşip tedbīr ederlerdi. Çok kimselerin geceleri gündüzlerine tābi⁶, gündüzleri gecelerine tābi⁶ dir. Bunu, seniñ ḥālīñ daḥi haber verir. Gündüz yapamadığını gece yapan, gündüz yıktığını gece yapan, ma⁶ mūr eden de vardır. (87A) Ḥālīk⁶ in ḥalkı, ⁶ abdiñ kesbi var. Herkesiñ dūçār olduğu ḥâlde kendinde bir sebep araması lâzımdır. Te⁶ şīr, Ḥaḫḫ⁶ tandır. Ādāb-ı Qur⁶ āniyye ile te⁶ eddüb olmadıkça ḥaḫīḫat-i Muḥammediyye⁶ ye vuşul olmaz. İnşāfla düşünelim. Laḫırdı ile yarıladiğimiz geceler vardır ammā ⁶ acabā seccāde üzerinde yarı ettiğimiz kaç gece vardır? Burada bir söz vārid oldu: “Cenāb-ı Peyğamberi bilmek için Qur⁶ ān bilmeli, Qur⁶ ān⁶ ı aḥlamak için Cenāb-ı Peyğamberi bilmeli.” Ben, Ḥabīb-i Ḥudā⁶ yı bilmeyen kimse, Qur⁶ ān⁶ ı aḥlar diyemem. Miftāḥ-i İḫān, İmāndır. Qur⁶ ān bir lisān üzredir ki andan fehmi, İmāniñ kuvvetine göre olur. Nice mesā⁶ il var ki nā-ehlīniñ lisānına gelince rūḥu (87B) ḫalmıyor. Nūr-i Qur⁶ ān⁶ dan maḥrūm olanlarıñ ba⁶ zı āyāt-ı kerīme ile istidlāline baḫ. Ne ḥāl ⁶ ārız oluyor. Yā Rabbi! Bu ⁶ abd-i ⁶ ācizi bilenlerden, bulanlardan ayırma.

12 Şafer [Pazar]

Qur⁶ ān-ı Kerīm⁶ i Tefekkūr ve Tedebbūr

Me⁶ ānī-i Qur⁶ ān⁶ ı tedebbūr edip tenāḫuz ve iḥtilāf olmadığını, kelām-ı beşer olmadığını aḥlamak ḥaḫḫındaki āyet-i kerīmeyi²⁷⁸ oḫudum. Bu da beni düşündürdü. Ğazzālī merḥūm, Cevāhiru⁶ l-Qur⁶ ān⁶ da “Daha ne vāḫte ḫadar zāḥir ma⁶ nāya ḫanā⁶ atle ḫalacaḫsıñ?” diyor. Sen bugün, ⁶ ilm u ma⁶ lūmāt da⁶ vāsında bulunanlarıñ, lafz-ı Qur⁶ ān⁶ ı bile toḫru oḫuyamadıklarıñı görürsün. (88A) Meşāḥīr-i müfessirīnden olan zevātīñ ḫāyet muḫtaşar olarak tefsīrinden bir şaḫīfeniñ tefsīr-i zāḥirine vāḫıf çok kimse bulamazsıñ. Qur⁶ ān⁶ a Haccāc-ı Zālim ḫadar bile merāḫı olmayan çok kimse bulursun. Bizim bu ḫuşuşta derdimiz büyüktür. Qur⁶ ān⁶ ı şoḫbet erbābı, -ḫarībdir- kendilerine refīḫā⁶ bulamıyorlar. Bir mülḫidiñ Qur⁶ ān ḥaḫḫında i⁶ tirāzı, nicelerini bozmuştur. Qur⁶ ān

²⁷⁸ Nisā, 82.

kendine edilecek her i' trāza cevābı hāvidir ammā arayan nerde? Bu mes'ele hākkındaki sözlerimiz, maḥal-i āhire qalsın.

Esrārsız Hükümet Olamaz

Hükümetiñ harbe gönderdiği ' askeriñ gālibiyet yāhūd maḡlūbiyyet haberlerinden ümerāya haber gelince ihfā' ve ifşādan kaçınması hayırlı ise aña göre (88B) olunmağı beyānı müte'ākib, “Eğer Hākk'ıñ size faẓl u rahmeti olmasa idi siz şeytāna tābi' olurduñuz ancak ba' zıñız olmazdı.”²⁷⁹ buyurulması, ne büyük bir hikmettir.

Hākk yolunda muḡātele ile me'mūruz. Mü'minleri daḡi tergīb edeceḡiz. Küffārıñ şiddetini, Cenāb-ı Hākk Müslümānlardan def' eder. Cenāb-ı Hākk'ıñ ta' zīb ve ' uḡūbeti pek şiddetlidir. Gerek vāqı'a muḡābıḡ olsun gerek erācīf olsun şāyi'āt, ' umūmiyyetle maḡbūl olamaz. Te'emmül ve tedbīr ve ictihād ister. Erbāb-ı İktidārdan mürekkeb bir hey'etiñ kararını lāzımdır. Kimseniñ kendi ' aḡlıyla istibdādına Müslümānlıḡ'da müsā'ede yoktur. (89A) Gālibiyetiñ taḡaḡkuḡ etmeden i'lānı, kizbi mücib olur. Maḡlūbiyyetiñ i'lānı daḡi Müslimāne zā'af verip dāḡilī fesādı mücib olur. O gibi zamānlarda münāfıḡıñıñ erācīfinden şaḡınmaḡ elzemdir. İḡvān-ı dīnine i'tidāl tavşıye edip, du'ā edip nuşret haberlerine muntazır bulunmaḡ, rahmet-i İlāhiyye'ye vesīledir. Şeytānı olanlar, erācīfle ḡulūb-i muvaḡḡidīni za'if etmeḡe uğraşırlar. Bir gün gālib göstermek ertesini gün maḡlūb göstermekle maḡzūn etmek, <için> münāfıḡıñıñ desisesidir. Gerḡi ḡābūḡ haber alma merakı, ḡab'-ı beşerde varsa da ḡābūḡ alınan haberler, dā'imā nāḡıdır.

(89B) Mü'minleri harbe ḡāzır bulundurmaḡa teşvīḡ, ḡuvvet-i ḡalbe sebebidir. Mü'miniñ bu ḡālinden ḡulūb-i küffār, dā'imā lertzān olur. Zamānımız gençleriniñ ḡüyā “Ma'lūmāt izḡār edeceḡiz.” diye “Bizim için birkaç sene muḡārebe etmek olmaz.” demeleri, “Tevsi'-i memālik fikrinde deḡiliz.” demeleri, ecānibi, “Türkler şulḡ-perverdirler.” diye lehimize çekmeyip bi'l-'akis eñ aḡaḡsınıñ azḡnlığını tezyīd etti. Bugün Rus ve İngilizleriñ ortasında ḡalmış olan Afḡan'da bile bu derece izḡār-ı zillet

²⁷⁹ Nisā, 83.

yoğtur. Dā'imā, “Huğūğumuzu muğāfaza için ħarbe ħāzırız.” diyip memleketlerine ecānibden bir kimseye Őokmamaları, metānetleri āşārındandır.

(90A) Kendinden çekindiğini ħissettiğı zāta dā'imā ğadāb etmeğı mülāğaza, mağkūm-i ṭabī' at olanlarıñ 'ādet-i ħadīmesidir. İşte bu çekinmek neticesi olarak bugün, umūr-i dāğhiliyyemize bile müdāğheleye İngiliz ħāzırılanmağtadır. Ğālīb ve mağlūb taraflar, çocuklarını bile düşmanlarına 'adāvetle terbiye etmekte iken bizde küfre 'adāveti tenkīşe çalışıyorlar. Çünkü düşmanlarımız öyle istiyor. Bize, münāfıķını kendi tecrübemiz añladamaz, Ķur'an-ı Kerīm bildirir. Ķur'an'ı bilen zāt 'inde rekīk ve fāsīd sözler, merdūddur. Münāfıķ sözünde Őebāt görölmez, tenāğuzdan ħālī olmaz. Kendi te'vīlātı ise mağbūl değıldir. (90B) Dünyāda münāfıķınıñ ve erācīfīñ vücūdu eksik olmaz. Mūcib-i keder bir ħaberiñ vāşıl-ı sem' olmaması dağı mümkün değıldir. Öyle bir Őey ħaber alınca ħükümetten Őormak, ādāb-ı İslāmiyye'dendir. İzā' a ve işā' ası, cā'iz değıldir.

İşāret

Erbāb-ı sūlūk dağı kendinde ħāşıl olanı ağıyāra ifşā' etmeyip Őeyğine beyān etmeğı işāret görmüşlerdir. Ħağğ yolunda mūcāhede edeceğız. Sā'ir muvağğidini dağı terğīb u teşvīğ edeceğız. İsti' dād gördüğümüzü teşvīğ eder isek kendimize mūnis buluruz. Muğālifīñ, kendilerine refıķā' peydāsına çalışıyor, erbāb-ı hidāyet dağı çalışır.

(91A) Őefā' at

Ħasene, seyyi'e²⁸⁰ nāmıyla iki kısım olup Müslim ħağğında Őefā' at-ı ħasenede bulunup nef' ine sa'y ederse nā'il-i Őevāb olur. Zārarına sa'y ederse vebālinden ħiŐşe-dār olur. Őefā' atıñ naşıl olanı mağbūl olup olmadığı, kütüb-i dīniyyede mūbīndir. Kendi hevāsıyla ħareket eden bilemez.

Selām ħağğındaki āyet-i kerīmeyi²⁸¹ dağı oğuduğ. Bu āyet ħağğında, diğere eşerimizde yazılarımız vardır. Mağşerde cem' olacağıımız ħağğındaki āyet-i kerīme²⁸²

²⁸⁰ Derkenara Şu not düşölmiş: “Seyyi'e denilmesi müşākele tariğiyledir.”

²⁸¹ Nisā, 86.

²⁸² Nisā, 87.

daği el-ḥamdu-li'l-lâh okundu. Ḥaşrîñ işbâtı ḥaḳḳında, Tehâfüt tercümesinde çok şeyler yazılmıştı.

(91B) İttifâka Da‘vet

“Münâfıklar ḥuşûşunda, neden ittifâk etmeyip iki fırka oluyorsunuz?”²⁸³ buyuruluyor. Cenâb-ı Ḥaḳḳ “فءتینی²⁸⁴” olmaḳtan nehy buyuruyor.

Cenâb-ı Bārî anları kesb ettikleri ‘amelleriyle küfre reddeyledi. “Allâhu Te‘âlâ’niñ ḍalâlette bıraktığı kimseyi siz hidâyete getirmeği mi murâd ediyorsunuz?”, “و من يضل الله فلن تجد له سبيلا²⁸⁵” buyuruluyor.

Bu âyet-i kerîmeniñ sebab-i nüzûluna diḳḳat olunursa büyük bir ‘ibret-i rû-nümâ olur. Hicret’te eṣnâ-yı ṭarîkte bir taḳım kimseler, nedâmet edip geri dönmüşler. Şoñra, Medîne’ye, “Biz Müslümânız diye ḥaber göndermişler. Birazı da Medîne’niñ hevâsını bahâne edip, Mekke’ye gidip müşriklerle ihtilâf (92A) etmişler. Bunlarıñ İslâm ve küfrü ḥaḳḳında beyne’l-aşḥâb ihtilâf vâқи‘ olmuş. “اركسهم²⁸⁶”, “ردهم²⁸⁷” ile tefsîr olunmuş. “ركس” bir şey’i maḳlûben redd demektir.

Ḳahr-i Ḥudâ’ya dūçâr olup ḍalâlette olanlara²⁸⁸ biz naşıl hidâyet edebiliriz? Nürdan ba‘îd olana, biz naşıl yol bulabiliriz? Mürted olanlarla uğraşmaḳ güçtür. İsimlerinden başḳa Müslümânlıkla²⁸⁹ ‘alâḳası olmayanları yola getirmek olur mu?

‘İbret

Gerek devr-i sâbıḳta gerek devr-i ḥâzırda ser-kâre gelen münâfıḳîñ ḥaḳḳında ehl-i ‘ilmi, iki fırka gördük. Bir kısmı dūr oluyor, bir kısmı taḳarrüb ediyor. Taḳarrüb edenler, menfa‘at-i şahşiyyelerine ḥâdim (92B) oldukları ḥâlde güyâ anları irşâd edeceklermiş gibi

²⁸³ Nisâ, 88.

²⁸⁴ “Fi’eteyni.” (İki gruba ayrıldımız.)

²⁸⁵ “Vemen yuḍlili’l-lâhu felen tecide lehu sebîlâ” (Her kimi de Allah şaşırtırsa artık ona sen yol bulamazsın.), Nisâ, 88.

²⁸⁶ “Erkeschüm...” (Baş aşşağı etmiştir...), Nisâ, 88.

²⁸⁷ “Reddehum” (Onları reddetmiştir.).

²⁸⁸ “Olanları” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “olanlara” tercih edildi.

²⁸⁹ “Müslümânlıkla” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “Müslümânlıkla” tercih edildi.

görünürler. Hâlbuki keşret-i ihtilâṭ sebebiyle kendileri de anlardan olur da haberleri bile olmaz. Ḍalâlette olanı irşâd murâdı, mürted hakkında olur mu? O, seniñ naşîḥat tarzında söylediğîñ sözü kabûl etmedikten başka, ileride seni tezyîfe medâr addeder. Meşelâ buḥl her tarafını istilâ' etmiş olanı, ta' rîz tarîḳiyle başka biriniñ buḥlundan bahşetseñ, hem kabûl etmez hem de seniñ ḥasedine ḥaml eder. Kadınların mestûriyyete 'adem-i diḳḳatlerinden şikâyette seniñle berâber olur da şoñra zevcesine bu ḥuşûşa şakḳ-ı sefe etmez ki bir mecliste yağıñ iyisinden bahş (93A) edip de şoñra gidip bakḳâldan ne olduğı ma' lûm olmayan yağı almağı devâm eder.

Münâfıkların ne taraf gâlib gelirse o taraftan olmak üzere her iki tarafa mâ' il görünmek ḥileleri, ma' lûmdur. Bunu nifâktan 'addetmeyip 'aḳl u idâre zu' m eder. Mütteḥid Müslümânlardan bahş olursa, "Anlar millet-i vâhidedir, bizim içimizde 'anâşır-ı muḥtelife bulunduğundan böyle hareket lâzımdır." diye ḥükümetiñ bile münâfıkâne hareketini ister. Müşrikîñle ihtilâṭı ister, İslâmiyyet ise müşrikînden bu' udu âmiridir.

"ودوا²⁹⁰" kavlı-i celîlinden ma' lûm olduğı üzere, "Anlar kendileri gibi Müslümânların daḳi kâfir olup müsâvî olmalarını isterler." Anlarla dost (93B) olmaḳtan ve meded ummaḳtan, Rabbimiz bizi men' buyurmuş. "Fikrimiz, i' tikâdımız bir olsun Ḍalâlette müsâvî olalım." derler. Biz anları dost bilmeyeceğiz. Şırf dünyâ için çalışıp âḫireti inkâr edenlerden, düşmanlıḳtan başka bir şey gelmez. Süslü lâflar, parlak cümlelere aldanmayalım. Ma' lûm ve müselleḡm kâzıyyelerin aralarına idḥâl ettikleri fikirleri, üstü yaldızlı zehirli ḥaplar gibi yutmayalım. Anlar, bu Ḥükümet'e ettikleri ihânet sebebiyle beḳâsından emîn olmadıklarından "İstilâ-yı küffâr olursa biz size taraf-dâr idik." demek yâḥûd kendilerinin cinâyetleri tebeyyün eder de bilâd-ı küffâra firâr ederlerse "Biz siziñ meddâḫiñiz idik." demek için böyle (94A) yaparlar. Sağlam Müslümânlar, vaṭan elden gittikten şoñra yaşamak istemediklerinden, bu gibi desâ'ise kaṭ' an tenezzül etmezler.

Bu ḥükümeti maḥv derecesine taḳrîb eden, umûr-i 'ibâdîñ, eyâdî-i münâfıkîne teslîm olunmasıdır. Ḥaḳḳ'ın rızâsına taḳarrüb, nifâḳ ve münâfıkîñden uzak olmaḳla olur.

²⁹⁰ "Veddü..." (İstediler...), Nîsâ, 89.

Nifāk, āşikār değildir. Lisānen “Mü’minim.” diyen kimseyi nasıl tekfīr edelim? “Müslümānim.” diyor ehl-i kıble tekfīr olunur mu? ‘Amelsizlik, ‘adem-i ĩmāna delālet eder mi? “‘Amel ĩmāndan cüz’ değildir.” gibi kavā’idle i’ tirāz etme. Biz senden anlarıñ katli hākkında fetvā taleb etmiyoruz. Hüküm-i şer’iyyeniñ eczāsına da seni me’mūr etmediler. Sen kendi selāmetini ārzū (94B) ediyor iseñ maṭba’a ve devā’ir ve mecāliste bu ‘ālāmeti kendilerinde gördüğüñ kimselere taḡarrüb etme. Menfa’at-i şahşiyyeñ, seni kör etmesin. Dünyāniñ nef’-i cüz’iyyesi için münāfiķini müdāfa’ayı der-’uhde etme. Ma’ māfih, nefsinin hoşlanmadığı kimselere münāfiķ diye ad taḡmaḡtan daḡi şaḡın. Mĩzān-ı şer’den ayrılma. ‘Alāmet-i nifāķı evvelā kendinde ara, sa’ādet yolu budur. Münāfiķin ile ihtilāt, sañā mesā’ib cem’ etmektedir. Şoğuk günde açılan güneşten kar toplamak korķusu olduğı gibi görülen aydınlık, gelecek zulmetiñ muḡaddemesidir. Timur olma ki Timur ile iślāh olmayasın. Küçükten başlayan şeyden, mütenebbih olup istiğfāra sür’at (95A) olunmazsa büyükleri ta’ķib eder. Kıgılcıma diḡkat olunmazsa āteş ziyādeleşir. Küçükleri muḡbirdir, münebbihdir. Şoñra “Tāli’im döndü, bilmem kim sebep oldu.” diye ḡaricden sebebler ararsın; hevāya, ṭabī’ata, kedere ve vuķū’āta isnād edersin. İ’ tikādı daḡi zāyi’ edersin. Bizim için selāmet, bize ‘ibādetiñ zevķ ü lezzetini añladıp bizi ṭā’ate sevķ edene taḡarrübdadır. Meşelā namāzda olan fevā’id-i ṭabī’iyye ve inşirāḡ-ı ḡalbiyyeyi, ādāb-ı zāhireyi ĩfāda olan menāfi’-i ma’neviyyeyi añladan zāta muḡārenetimiz, bizi ezānı cāmi’-i şerīfte istimā’a muḡib eder. Bu şüretle bedenimiz istirāhat ettiğı gibi ḡalbimizde ḡaşıl olan sā’ir işlerimizi [de] iyi yaptırır.

(95B) Hürriyet-i Kāmile

Biz ḡayātımızda hürriyet-i kāmile göremedik. Her iki nev’ irādede, münāfiķin mevķi’lerini muḡāfaza[ya] ḡalışıp müşrikini zemm ve münāfiķini taḡbīhi şiddetle men’ ettiler. Şu yazdığımız sözler, bugün ‘alenen söylenmez, söyletmezler. Dīn ve nāmūsa muḡāyir sözleri ‘alenen söyleyip yazarlar serbest oluyor da hürriyet-i kelāmiyye anlara mı munḡaşır oluyor? Erbāb-ı diyānet için esāret-i dā’ime mi hüküm-fermā olacak? Dünyā işinde hürriyet vermiyorlar ammā emr-i dīnde -el-ḡamduli’l-lāh- ḡırz-ı ma’neviyyatda

terakki arzusunda bulunup da münâfiğinden dūr olanlarıñ meydānı vāsi' dir. Nerde ve ne vakit olsa Allāh yoluna gidenleriñ mu'îni, Cenāb-ı Hakk'dır.

(96A) 13 [Şafer] Pazartesi

Bizden, diğ̄er bir kavme ilticā' edenlere ta'arruz olunmamağ̄ hakkında mu'ahedemiz varsa 'ahdimizde şebāt edeceğ̄iz. Bî-ṭaraf olanlara dağ̄i bir şey yapmayacağ̄ız. Muḳāteleden uzak ṭuranla muḳātele etmeyeceğ̄iz. Şulḥ ṭālibi olanlarla şulḥ olacağ̄ız. Bize, "Sizdeniz." diyip düşmanlarımıza "Sizdeniz." diyen kimseleriñ tehyīc-i fitneyi mūcib aḥvāli taḥaḳḳuḳ edince cezālarını vereceğ̄iz. Hiçbir şūretle muḥārebeniñ ğayrı maḥalde biriniñ birini ḳatletmesine müsāmaḥa etmeyeceğ̄iz. Ḳātile, ḳıssaş edeceğ̄iz. Ḳātili ḥimāye eden kim olursa olsun, ğazab-ı Ḥudā'ya mazhardır; 'azāb-ı 'azīme dūçār olacağ̄tır.

(96B) Mu'āhedāta Diğ̄kat

Selefiñ verdiği mu'āhedāt sebebiyle anları taḥṭı'e lisāna ḳolaydır ammā esbāb-ı mūcibesini añlamak erbāb-ı inşāfa maḥşūşdur. Ta'ahhūdātını ifā', vezā'if-i İslāmiyye'dendir. Ḥükümetiñ devām ve beḳāsı bunuñladır. Eđer anlarıñ verdikleri 'ahidde şerefimize naḳīşe verecek bir şey var da bozulmağ̄ istenirse evvelā lāzım gelen ḳuvveti istiḥzār etmelidir.

"Anlar yapmışlar, biz yapmayalım." diye bizim vereceğ̄imiz 'ahidlerde ğayet iḥtiyātlı ṭavranıp çok düşünelim. Erbāb-ı diğ̄katiñ arā'sına mūrāca'at edelim. 'Acele etmeyelim. Biz bunu sāde kendi 'aḳlımızla bulamayız. Selef bu ḥuşūştā (97A) neler yazmıştır. Gerçi zamān zamāna beñzemez ise de vukū'āt beñzer, cüz'i farḳla iş añlaşılır. Bulduğumuz memlekette bulunan ğayr-ı Müslimler ḥaḳḳında aḥḳām-ı 'ādile-i şer'ıyyeyi ifā' eder isek bilād-ı müşrikiñde ḳalan dīn ḳardaşlarımızı ḥimāye etmiş oluruz. 'Ālim bir Müslümān bir müşrikiñ elinden ṭutmaz, yüzüne yılışmaz ammā bir para ḥaḳḳını [da] yemez. Başḳasınıñ ḳulm etmesine de māni' olur. Elinden ṭutup, ṭoḳa edip, yüzüne gülüp vaṭandaş dedikten soñra, parasını ṭolandıran münâfiğtan memnūn olmaz, mehābet

ve muḥabbet bulmaz. O, ‘ālime muḥabbet eder ve hem de mehābet ḥisseder. ‘Ālim, hem sevmez ve hem de sögmez.

(97B) Ehl-i Ḥāl Olalım

Māzīde çektiğimiz miḥneti tefekkür, şükrü netice verirse hoştur ammā şikāyeti tezyīde bā‘iş olursa bu da ayrıca ‘azābdır. İstikbāli mülāḥaza daḥi şihḥat ve ‘aḳla zarar verecek şürette olmamalıdır. Ḥayra intizār şüretiyle olursa maḳbūldür. Aḥvāl-i ‘umūmiyyeye bakıp “Ne olacağız?” diye mağmūm olmak, “Ḥānemiz günden güne ḥarāblaşıyor, ḥānesiz ḳalacağız; bu ḳadımñ yaşlandıkça ‘aksiliği artıyor; çocuğum itā‘atsizliği ziyādeleştiriyo; diğere maḥdūmum günden güne za‘īfliyo; kendi şihḥatim[iñ] ise bir günü<m> bir güne uymuyo; ma‘āşımñ artması ihtimāli (98A) ḳalmadığı gibi māh-be-māh tesviyye olunamaycağ gibi añlaşıyo; her şey bahālaşıyo; aḥz [u] i‘tāda kesād var; erbāb-ı ğaraż beni faḳrla tezyīf ediyor, aḳrānımdan olup da işlerini yoluna ḳoyanlar baña ta‘azzum ediyor...” gibi düşünceler insānı ber-bād eder.

Bunları bir ḫarafa atalım, ehemmiyet vermeyelim. Bugünkü ḫālimize şükr edelim. Çünkü ezelde Rabbimiz Allāh olduğuna ‘ahid verdik. Andan iyilik bekleyelim, raḫmetine muntazır olalım. Rabbimize ḫüsn-i zānn edelim.

Dikkat ve Temyiz

Muḥarebede, Mü‘minle ḳāfiri temyiz edip para için Müslümān ḳatından nehy ḫaḳkındaki ḳavl, (98B) Ḥaḳḳ yolunda mālen, bedenen cihād edenlerle, bilā-özr ḳā‘id olanlarıñ müsāvī olmadığını, mücāhidiniñ fāzl u raḫmet ve mağfirete nā’il olacağını oḳudum.²⁹¹

Ṭalib-i Vuzūḥ Olalım

Murādımız dīne nuşret ise her işte ḫaḳıḳḳati arayalım. Bilā-teftiş ḫükm etmeyelim. İtā‘at izḫār edene, “Sen Müslümān değilsin.” demeyelim. Münāfiḳa aldanmağ iyi

²⁹¹ Nisā, 94-95.

olmadığı gibi muṭī' e daḥi münāfık demek, revā değildir. Hele cehl u ğaflet erbābından olup da toĝru yola gelmesi me'mūl olanları hiç incitmeyelim. Evet, 'aql ve aḥlāk ve ṭabi' atı nazar-ı diĝkatten dūr tutmayalım.

(99A) “كذلك كنتم من قبل فمن الله عليكم²⁹²” kavı-i celīlini unutmayalım, inşāf edelim. Bir ṭalibi imtiḥāna me'mūr olan zāt, o yaşıta yāḥūd o derste iken kendiniñ naşıl olduğunu unudursa mu'āmelesi munşifāne olmaz. Bir 'ālim bir cāhilden tamām-ı 'irfān beklerse, yolsuzdur. Meleke ve rusūḥ[un] insāna ne kadar zamānda geldiğini düşünmelidir. Yolunda bulunup çalışanı hoş görmek, ba'zı nevākışını 'afv etmek lâzımdır. Herkesiñ 'aqlı, aḥlākı bir olmaz. Ādem vardır ki ne olursa olsun ṭab'ında muḥālif ṭarafa meyl etmek vardır. Ādem vardır ki iyi yapıyorum zannıyla yapar. Bugün, cüz'i, küllī her (99B) kesiñ kuşūruna bakıp da cezā vermeĝe bir ḥükümet kıyām etse 'āciz ḳalacaĝı muḥaḳḳaktır. Anıñ için erbāb-ı ḥikmetiñ müsāmaḥası olur. Zamān olur ki da'vā vuḳū' bulmadıkça müdāhele etmemek icāb eder. Biz, her vaḳit ḳuvvet-i keşretten ziyāde intizāma muḥtācız. Hattā intizāma me'mūr olanlarıñ başka şeyle meşĝul edilmemesi, elzemdir.

İşin İlerisi Görülüyor

İḥtimāl ki bu sözler terbiye-i nāsıla me'mūr olanlara maḥşūşdur. “Ben şeyḥ deĝilim, me'mūriyyet-i zāhirem de yok.” denilir. 'Ā' ile var yā, o da yok ise nefis var yā. Biz görüyoruz, bundan otuz sene evvel ehl-i 'ilm şoḥbetinde bulunanlarıñ aldığı terbiye ile on beş sene evvelki mu'allimlerden terbiye alanlar (100A) meydānda. Bunlar mu'allim oldular, hem öyle ki dā'ireleri pek vāsi'. Maṭbū'āt ve şoḥbetleri hep erbāb-ı i'tikādıñ 'aleyhinde. Nefse hoş gelir şürette, tembelcesine bir mezḥeb ihdās olunuyor. Hem o derece ki erbāb-ı i'tikāda bile zararı işābet ediyor. Ahālīde i'tikād-ı şaḥīḥe erbābına 'adāvet ta'ammüm eder, ḥükümet müsā'ade eder, çocuklar öyle görürse şoñu ne olucaĝını añlamak, güç olmaz.

²⁹² “*Kezālike kuntum min-ḳablu femenna'l-lāhu 'aleykum.*” (Daha evvel siz de öyle idiniz de Allah size (hidāyeti) lūtfetti...), Nisā, 94.

Ayaşofya Mektebi

Bu gün ba‘de’z-ẓuhr, peder-i ‘azîzim merhûmdan hıfz-ı Kur‘ân’a muvaffak olduğum Ayaşofya mektebine girdim. Āh! Ne çirkîn bir manzara karşısında kaldım. Diz çöküp Kur‘ân okumak uşûlu lağv edilmiş, sıralar Fransız uşûlü olmuş. H‘âce (100B) şandalyede çocuk da şandalyede oturup okuyor. Ma‘şûmlardan na‘at-ı Nebevî‘ye müte‘allik, ehlu’l-lâh nuṭku bir ilâhî istimâ‘ ile gönlümün açılmasını istedim. Bir çocuğa namâza nasıl тұrursun dedim, ellerini nereye koyacağını bilemedi. “Allâhu Ekber, dedikten sonra ne okursun?” dedim тұrdı. Mu‘allimler, Dâhiliye Nâzırı’nın isti‘fâsından bahşediyorlardı. Ma‘ârif Nâzırı’nın isti‘fâsını ârzü ediyorlardı.²⁹³ Çocukların kıyâfetlerine baktım, vakıtlı olanlar hep alafranga idi. Mekteb ta‘mîr olunmuş. Zâhiri tezyîn olunmuş ammâ ma‘neviyyât vedâ‘ ediyordu. Rabbim, encâmını hayr eylesin. Āmîn.

(101A) 1 Şubât Şalı [1326]²⁹⁴

Hicret vâcib olunca hicret etmeyip de dâr-ı şirkde muḳîmen nefislerine zulm edenlere, vefât ederken melâ‘ikenin “Siz Mü‘minlerden mi yoḫsa müşriklerden mi idiñiz?” diyip anların “Biz arzda za‘îflerden idik.” dediklerini, melâ‘ikenin [de] “الم تكن
295 واسعة فتهاجروا فيها” dediği kavlı-i celîli okudum. Ricâl ve nisâ‘ ve etfâldan olup da za‘îf ve ‘âciz olup, hicret için hîle ve nafaḫaya ḳâdir olmayıp, yol bilmeyen zâtların müsteşnâ olup ‘afv-i İlâhî me‘mûl olduğunu okudum. Fî-sebîli’l-lâh hicret edenlerin, rüy-i zemînde ârâm edecek çok mekânlar ve izhâr-ı dîn edecek yerler ve vüs‘atlı rızıklar bulacağını; (101B) Ḥaḳḳ’a ve Resûl’üne itâ‘atle ḫânesinden çıkıp hicret ederken yolda vefât edenlere, ṭaraf-ı Bârî‘den ecir verileceğini; Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın Ġafûr, Raḫîm olduğunu okudum.²⁹⁶

²⁹³ O dönemde Ma‘ârif Nezareti’nin başında Babanzâde İsmail Hakkı Bey, Dâhiliye Nezareti’nin başında ise Halil Bey bulunmaktadır. Bkz. E.Reşâd, O.Ferîd, s.87.

²⁹⁴ Eserde tarihler çoğunlukla Hicrî olarak yazılmış. Bununla birlikte Rumî takvime göre yazılmış tarihler de mevcut.

²⁹⁵ “*Elem tekun arzu’l-lâhi vâsi‘aten fetuhâcirü fihâ*” (Allah’ın yeri geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!), Nisâ, 97.

²⁹⁶ Nisâ, 98-100.

Ahṡāl-ı Muḡācirine Diġkat

Hicretten aġdem-i meġāşid muḡāfaza-i dīn olacaġ. Evvelce hicretsiz īmān mu‘teber deġil idi, fetḡ-i Mekke‘den šoñra bu ḡūkm neshḡ olundu, “²⁹⁷لا هجرة بعد الفتح” buyruldu.

Hicret eden zāt için iki šey beyān buyuruluyor: Birisi, gittiġi maḡalde rızġ-ı vāsī‘ bulmaġ; birisi, eceli geldi ise vefāt edip me‘cūr olmaġ. ‘Aġla gelen üçüncü ihtimāl zıkr olunmuyor ki o da gittiġi yerde sefīl (102A) ve perişān olmaġ mes‘elesidir. šeytān bu ḡuşūş[da] vesvese eder ammā niyet-i šādıġa aşḡābı bundan maḡfūzdur.

Diġkat İsterim

Bilād-ı šarka gidenler, ni‘met-i muḡāceretten maḡrūmdur. Anlar firārī ve münāfıġtır. “İnġılābı onlar yaptı.” demek yalandır. Senelerle oralarda uğraştilar, bir šey yapamadılar. Nihāyet yine bilād-i İslāmiyye‘den olan Manastır, Selānik gibi beldeler muvaffaġ oldu. Bu inġılābı bozmaġ için daḡi šimdi bilād-ı šarkta uğraşan kimseler vardır ammā bozamaycaġlardır. “Anlarıñ fikren mu‘āveneti oldu.” sözünü daḡi ġabūl edemem. ‘Askeriñ yapmasıyla daḡi deġil. ‘Askere bozdurmaġ isteyenleriñ (102B) ne olduġunu gördükten šoñra bu ıšrār, ‘aġıl muġtezāsı deġildir. “Vaġit, sā‘at geldi.” demekten başġa bence maġbūl bir söz yoġtur. Her šarafı tıtmuş olup “Kimse bir šey yapamaz.” zannolunan kimse, bir vaġit gelir ki kendi bırakır da yalvarsalar ġabūl etmez.

Kendi Gibi Herkesi Aldatmaġ

Bir ādem, bulunduġu memlekette diyānete ihtimām olunmadıġını ortaya atar. Terk-i diyār etmek istediġini söyler. Kendi aldanmış, başġasını daḡi aldatmaġ ister. “Anatolu ve Rumeli‘niñ hangi šarafına gitsem yine bu idāre deġil mi? ‘Arabistān’a gitsem, ‘Arablariñ Türklere ġarşı mu‘āmelesi ma‘lūm. Diġer bir ḡükümet-i İslāmiyye‘ye

²⁹⁷ “Lā hicrete ba‘de’l-fetḡi(...)” ([Mekke‘nin] fethinden sonra hicret yoktur.) Buhārī, *Sahīh*, H.n.: 2588; Tirmizī, *Cāmi‘-i Tirmizī*, H.n.: 1514; İbn-i Māce, *Sünen*, H.n.: 2766.

gitsem anlarıñ hâli bizden bed-ter. (103A) Hepsi ecānibiñ taht-ı taz̄yīķinde çırpınıyor.” der. Anıñ bu sözlerini, kendi gibi gitmek istemeyen taşdıķ eder.

Anadolu’da bir yere gidip orada kendi ‘āleminde yaşamaķ imkānı ortadan kalkmamıştır. İstanbul’dan kaç-ı -i ‘alākā edip de orada kāni‘āne bir şūrette yaşayanlar, ellerine para geçip de “Burada iş tūtacađım.” diye az zamān içinde iflās edenlerden pek çoktur. Şunuñ tođrusunu söyle; “Bende o kadar kuvvet-i kalb yok. Para burada, taşrada çok para yok. Ben maħkūm-i tabī‘atım. Buraya alıştım, edemem, konuşacaķ ādem bulamam. Kadın ve çocuklar tūrmaz.” der iseñ, tođru (103B) söylemiş olurusun. Rumeli’nden buraya hicret eden biñlerce ‘ā’ileniñ geçindiklerini söyleyince “İstanbul başka.” diyip memālik-i sā’irede bulunanları, sefālete maħkūm ‘addetmek, “Bende inşāf yok.” demektir. Taşraya giden kimseniñ parası olmazsa i‘tibār etmeyeceklerini söyleyip parası olana dađı “Para hissederlerse yaşatmazlar.” demek, tenākuż deđil midir?

İnsanı her yerde aħlāk ne yaparsa yapar. Aħlāk murdār olursa para olsa da olmasa da mu‘azzebdir. “Gitmemiş, bilmiyor.” yāhūd “Gittik, yine geldik.” demek kolaydır. Terk-i diyār kolay olsa anı herkes yapardı. (104A) [Bunu], Enbiyā’ ve evliyāniñ hicreti[niñ] ne için olduğunu bilip [de] kuvveti olan zāt yapar. Yoħsa ezān okununca cāmi‘-i şerīfe gitmeyen, nerde olursa olsun erbāb-ı diķķati aldamaz. İnsān, t̄a‘at kaçdıyla bir işe başlayıp bir ‘özr sebebiyle itmāmında ‘āciz kalırsa o şevāba nā’il olur. Taleb-i ‘ilm u taħşīl, rızķ için yola çıķmak da böyledir. Yolunda bulunan boş kalmaz. Bizim taħşīl-i ‘ilm için yola çıkanlar haķķında dağı fikrimiz başkadır. Ta‘ayyüş murādı olmaksızın şırf izāle-i cehl maķşadını şart koşmayız. Çünkü bu maķbūl niyete herkes şāhib değildir. Çocuk mektebe evvelā oyuncak va‘dile gider ammā şoñra bir (104B) zamān gelir ki “Bu gün gitme.” deseñ, tūrmaz. Ne ‘umūmuna hūsn-i zānn ve ne de sū’-i zānn ederiz. İş, şoñra kendini gösterir.

Yaz-Kış, ‘Uzlet-İhtilāt

Cenāb-ı Haķķ’ıñ şayf u şitā, luţf u ihsānidir. Birinde ‘uzlet zevķi, diğerinde ihtilāt şafası bulunur. İnsānda niyet-i şādıķa bulunduğtan şoñra yollar açıktır. Yazıñ hicret ve

sefer eder, fā`ide bulur, tebdīl-i āb u hevā eder. Ehl-i dil zāt-lara gider şoḥbet eder, ḳalbine ṭabīb-i ḥāzıḳ bulur, ihvān bulur, ma`nevī rızḳa nā`il olur. Arz-ı vāsī` olan evliyā`u`l-lâhıñ ḳalbine gider, mecālis-i zıkr u`ilm de bulunur. Meşāhīrīñ ḳabirlerini ziyāret eder. Gittiği gibi gelmez, ḳazanır.

(105A) Bir Teşbīh

Bir verem hastasına eṭibbā, tebdīl-i hevā tavsiye eder. Gitmez de günden güne parasınıñ azaldığını düşünüp, “Para biterse ne yapacağım?” diye düşünüp yevmen-fe-yevmen ciğeriniñ bitmekte olduğunu düşünmezse telefine muḳaddeme teşkīl ettiği gibi arz-ı beşeriyetten arz-ı ḳalbe hicreti, eṭibbā-yı ḳulūb olan evliyā`u`l-lâhıñ tavsiyesine ehemmiyet vermeyip başka şey düşünürse günden güne ḳalbiniñ ḳasveti artıp `amelsizliğin devāmı kendini inkāra çektiğinden helākine emāredir.

Verem demeyip ḳalb `aleti dese idik daha hoş olurdu. Çünkü ikisi de marāz-ı ḳalbdır ve aña teşbih vāḳi` olmuştur.

(105B) Sebeb-i Ḳanā`at, Mechūlūmdür

Nefsimde tecrübem şöyledir: Bekār iken ḳanā`atlı zamānım oldu. Ḳanā`atsizlik ile ḥariş olup maḡmūm zamānım oldu. Te`ehhül edince daḡı bu ḡāl tekerrür etti. Kim inanmazsa inanmasın. Benim param olmadığı zamānki rāḡatım, elime para geçince olmuyor. Ben hırş-ı paraniñ olmasına isnād edenlerdenim. İstirāḡat-ı vicdāniyyeyi, varlıktan, yokluktan bilenlere refīḳ deḡilim. Bu ancak luṭf-i Ḥudā`dır. Evet, şikāyetiñ mezāyıkayı tezyīd ettiğini iyice añladığım için şikāyeti terkime çok olur. Baña ba`zen öyle ḳanā`at geliyor ki `iyāl u evlādıñ tazyiḳi hiç te`şir etmez. Para alınacak yerlere gitmediğim vāḳi` olur. (106A) Esbāb-ı zāhire olarak ḳanā`atlı zāt-larla şoḡbet ve `acezeniñ ḡalini mülāḡaza ve Fātiḡa-i Şerīfe`ye devām ve āşār-ı Ġazzālī ve kütüb-i taşavvuf muṭāla`asını buluyorum. Beni ṭarlıḳla tezyīf edenler, “Kişiniñ çektiği dili belāsı.” diyenler, aḳrabāmıñ baña mu`āveneti var zānedenler olduğu gibi aḳrabāmıñ daḡı şüret-i ma`išetime ta`accüb edip “Naşıl idāre ediyor, nerden buluyor?” demeleri,

iḥvān beyninde idāresinden şikāyet edenlere “Ḥaḫḫī Efendi ne yapsın? Dört çocuk ile cüz’i ma’āşlā nasıl geçinir?” dedikleri, ḥattā bir ma’ rifetimiz olduğuna zāhib olanlar bulunduğu daḫi mesmū’umuz oluyor. Bu sözler bize azıcık ‘aceb verince işābet-i ‘ayne uğruyoruz. Ḳalbimiziñ ḥāli değişiyor. **(106B)** Rabbim muḥāfaẓa buyursun. Āmīn. Ḥālik’ım öyle sebebler ḥalk buyuruyor ki şükründen ‘acizim. Beni gözeden ğāniyāndan bir kimse yok. İçlerinde ihtiyācımdan ḥaber-dār olmayanlar da var. Her ḥalde luḫ u kerem Cenāb-ı Ḥaḫḫ’ındır. Rabbimiñ kereminden ümīd ediyorum ki ara sıra ḳalbimi ṭavāf eden fikr-i ma’īšet beni meşġul etmesin. Şāzeli Hazretleri’niñ “Yā Rabbi baña rızık düşündürme” du‘āsı gibi du‘āmı Rabbim ḳabūl buyursun. Āmīn.

Sa‘īd’iñ Bu Geceki Rū’yāsı

Cenāb-ı Ḥaḫḫ, ‘ömr ü ‘āfiyet iḥsān buyurup ‘ulemā-yı ‘āmilīnden ḳılsın. Üçüncü maḥdūmum Sa‘īd biraz ḥasta idi. Bu geceki menāmında gördüğünü şöyle söyledi: “Yukārıki oṭada birkaç ḥūāce **(107A)** efendilerle oturuyormuşsunuz. Baña, ābdest almasını ta‘rif ettiñiz.”

El-ḥamdu-li’l-lāh şabāḥleyin kesb-i ‘āfiyet etti. Rū’yā, kendisine dün otuz iki farz şaydırdığım sebeble, ṭahāret-i ma‘neviyyeniñ eşeridir. Bizim oṭada bulunan ḥūāce efendiler daḫi āşārından mütefeyyiz olmaḫ üzere raḥlemiziñ üzerinde kitāblarını bulundurduğumuz zevāttır ki anlar da şöyledir: İbn-i Cerīr Ṭaberī, İmām-ı Ğazzālī, Ḳāḫī ‘İyāz, Muḫyi’d-dīn bin ‘Arabī, Neysāburī, İsmā‘il Ḥaḫḫī, Ni‘metu’l-lāh, Ḥāzin, Şa‘rānī, Suyūṭī, Ḳāḫī Halebī, ‘Alī El-Ḳārī, Ḳāşānī, Süleymān Efendi, Ferruḫ Efendi, vesā’iredir.

(108B) 15 [Şafer] Çehārsenbe

Ḳaşr-ı Şalāt

Seferde ḳaşr-ı şalātla me’mūruz. Muḥārebede şalāt-ı ḥavf ḥaḫḫındaki āyet²⁹⁸ daḫi anı ta‘ḳīb ediyor. Sağlam Müslümānlarıñ eñ ziyāde ehemmiyet verdikleri şey, namāzdır. İnsāniñ Cenāb-ı Ḥaḫḫ’dan ḥavfıniñ, Habīb’ine muḥabbetiñ eñ bāhir ‘alāmeti namāzdır.

²⁹⁸ Nisā, 101.

Mü'minle münâfikiñ farkı, budur. Bir âdem bozulmağa başladığı vakit, ilk önce namâzdan şoğukluk başlar. İyilikle taqarrüb daği namâzla ışınmağ ile başlar. Kütüb-i dīnimizeñ kısm-ı a'zamını namâz mesâ'ili tezyīn etmiştir. Namâzı sevenler o mebahşi severler, okurlar, söylerler. (108A) Nifâkı olanlar ellerine aldıkları kitâblarda o kısmı geçerler. “İhyâ”nıñ “Kitābu’ş-şalāt”ını, “Fütühât”ıñ “Şalāt” bahşini diğkatle okumuş zātlarıñ hâlleri başkadır.

Ders Vekâletinde

Ders vekâletinde bi-ğayr-i istihkāk a'zâ olmuş olanlar ve vâ'izleri imtiḥân ettikleri vakit nâ-ehl gördüklerim, “Sen yalnız âbdest, namâzdan bahşet.” diyorlardı. Eyvâh! Diniñ ‘imâdından anlar mı bahşedecekler?

Şalāt-ı Ḥavf

Düşman karşısında bulunup ḥavf olduğu zamân bile ‘asker iki takım olarak, bir takımı bir rek‘at namâz kılip ileri gidip soñra (108B) ikinci rek‘at kılacek. Tafşil ve şüret-i edâsı fıḫhiyyededir. İkinci namâzından başlamıştır.

Zikru’l-lâh

Namâzdan soñra kıyâmen ve ku‘ûdan veyâ yan üstü yatarken ‘ale’d-devâm zikru’l-lâh ile me’mûruz.²⁹⁹ İtma’inân ḥaşıl olunca yine namâzla me’mûruz. Düşmana karşı izhâr-ı za‘af etmeyeceğiz. Biz mecrûḥ ve müte’ellim isek anlar da öyledir ammâ biz de şevâb-ı âḥiret ümîdi var, anlarda yoktur.

Düşman Bizim Ğafletimizi İster

Küffâr bizim esliḥa ve âlâtan ğâfil bulunmamızı³⁰⁰, bize birden bire hücûm etmeği isterler.³⁰¹ Bunu bize, Allâhu Te‘âlâ ḥaber vermiş iken bir çok maḥalde (109A) bî-çâre

²⁹⁹ Nisâ, 103.

³⁰⁰ “Bulunduğumuzu” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “bulunmamızı” tercih edildi.

³⁰¹ Nisâ, 103.

Müslümânlardan silâhları hükümet istedi. Fevc fevc götürüp teslim ettiler. Çünkü muvâhhidîniñ hükümet'e itâ' ati vardır. Taḥkîk ettim, ğayr-i Müslimlerden teslim edenler pek az imiş. Bundan ḥâşıl olan kederimi, bir vaḳ' ada elinde ḳoca ṭabanca bulunan bir kāfiriñ ḳafasını, şopa ile bir Müslümâniñ yarıp da elinden aldığını bilmekliğim def' etti.

Küffârîniñ bize âşikâre düşman olduğu, şarâḥat-ı Ḳur'âniyye ile şâbit olup fırsat gözettikleri ma' lûm iken iş başında bulunanlarıñ kendi kendilerine ba' zı küffârı müsteşnâ tutmaları, siyâset ḳavâ' idinden eb' ad olduklarını gösterir. Gerek dâḥil gerek ḥâricden ğâfil olmayacağız.

(109B) Ne dünyâya diḳkat ne de emr-i ' ibâdete ihtimâm; yalnız hevâya tabi' iyyet ve yaptığını muvâfiḳ-ı maşlahat göstermek var. Bu gün ḳaşr-ı şalât ḥaḳḳındaki aḥkâmıdan ve ne ḳadar yer gidilirse, ne ḳadar ṭurulursa misâfir olunacağını su'âl eden zât, bir çok şarıḳlı bulur ammâ vâḳıf pek az bulur. Buña karşı söz söyleyen kimseye, “ Ulemâyı taḥḳîr ediyor.” diye dürlü cevâb öğrenirler de mesâ'il-i fiḳhiyyeyi öğrenmezler. Ḥâlbuki düşmanı tezlîl, izdiyâd-ı ' ilmle olur, lâf ile olmaz.

Şebât ve Metânet

Bizim hükümetimiziñ muṭlaḳa Meşrûṭa'dan biriyle idâre olunacağını keşf eden erbâb-ı (110A) ' ilm bizim idâremiziñ nîm-Meşrûṭa ile olacağına işâretle kitâblarında, Sulṭânla berâber vezîri daḥi zıkr etmişlerdir. Tamâm-Meşrûṭiyet'le idâre olunamayacağını, idâre-i ' örfiyyeniñ imtidâdı işbât ediyor. Biz nîm-Meşrûṭiyet'le [idâre] olacağız. “Meşrûṭiyet”den, “meşrû'” ḳaydı ayrıldıḳça inḳisâmdan ḳorḳulur.

İsmâ' il Ḥaḳḳî merḥûmuñ şeyḫi Oşmân Efendi merḥûm, “Sulṭân ve vezîr ' askere nisbetle insâniñ a' zâsına nisbetle ḳalb gibidir, ḳalbde metânet olursa a' zâda daḥi olur.” buyurmuştur.

Bu ma' lûm olduḳtan şoñra “Hükümetiñ nazarı başḳa, milletiñ başḳa olmalıdır.” demek, bu milleti bilmemektir. Millet dâ'imâ hükümete diḳkat eder. Eñ küçük bir düşmana karşı hükümetiñ ḥavf izhârını (110B) görürken, millet nasıl metânet gösterir? Zâbıtı ḳorḳaḳ olan ' asker, nasıl şebât eder? “Hükümet nezâketi muḥâfaza etmeḡe

mecbûrdur.” Demek, “Milleti düşünmekle me’mûr değildir.” demeğe beñzer. Millet, cesâreti hükûmetten, hükûmet cesâreti milletten alır. Milleti hiçe şaymak, sâde tazyîk etmek bir eşer-i terakki olsa idi devr-i sâbıkta terakki görülürdü.

Pâdişahın Bulgar’ı, istikbâli, kalb-i milleti ceriha-dâr edip, ma’neviyyâtı naşıl kırdığını gördüğümüz gibi ‘Adliye ve Harbiye nazırlarının³⁰² Patrik’e karşı mu’amelelerini ma’neviyyâta ne kadar hizmet ettiğini daği gördük. “Olmaz.” diyince haşmın yumuşadığı, binlerce tecrübe olunmuştur.

(111A) Hükûm-i Kur’ân

Kur’ân-ı Kerim, haqq ve hükûm-i ‘adlle inzâl buyurulmuştur. Beyne’n-nâs anıyla hükûm olunmak için inzâl olundu. Hâ’inler için cidâlden nehy var; istiğfârla emr var. Cenâb-ı Bârî, hâ’inleri sevmez.³⁰³ İnsânlardan utanıp hıyâneti setr edeler, Cenâb-ı Haqq’dan utanmazlar. Hâlbuki anların kulübunda olan esrârı bilir. Cenâb-ı Haqq’ın râzı olmayacağı sözü gece tedbîr ederler. Cenâb-ı Bârî, anların a’ mâline muhîtdir. Hâ’inler neler yaparlar, soñrada nâmûs iddi’â’ ederler. Yek-digeri lehine şehâdet ederler. “Bizim âdemimizdir. Bu bize züldür.” diye kapatmak isterler. İnsânlardan utanırlar, Hâlık’dan utanmazlar.³⁰⁴ (111B) Hıyânet muhtevası her vakit böyledir. Devr-i sâbıkta sirket ve irtişâsı ma’lûm olanlara böyle yaparlar, müttehim olarak kullanırlardı. Şâyed içlerinden çıkar yâhûd anlara muzır olan bir şey yaparsa eski fenâlığı meydâna koyarlardı. Devr-i hâzırda daği kendilerinden olanın hıyânetini böyle setr ederler. Şâyed meydâna çıkırsa bile gâyet hafif bir cezâ ile örterler. Meşelâ bir gazeteci, bir hâ’inden para alır yâhûd i’âne parasından çalar. Hilâf-ı haqqat şeyler yazar. Vañan için muzır sözler söyler. “Bu bizim lehimizde sözler yazdı. Bize meyli var.” diye kırtarmağa uğraşırlar. Bu fikir vükelâda daği var idi. Hattâ ufağ bir maħalle ahâlisinde <bir> kalem efendileri arasında bile cârî idi. “Nâmûs bizim, ucu bize doğunacak.” diye telâş ederlerdi. Biz kim olursa olsun

³⁰² Dönemde Adliye Nazırı Memduh Şevket Paşa, Harbiye Nazırı İstanbul Mebusu Memduh Bey. Bkz. E.Reşâd, O.Ferid, s.87.

³⁰³ Nisâ, 105-107.

³⁰⁴ Nisâ, 108.

(112A) hā'ini sevmemekle, muhāfaza etmemekle me'mūruz. Hırsızlık, haṭā ve ğafletle olmaz. İrtikāb, 'afve şāyān bir şey değildir. Birinci def' ası değildir çünkü bu gibi şeyler, def' a-ı evvelāda meydāna çıkmaz, te'vīl k̄abūl etmez. Bir ādemiñ bir fenālīğı meydāna çıkarsa anıñ hafī k̄almıñ diğ̄er fenālīkları vardır.

Fıkra

Ḥazret-i 'Ömer zamānında birisi hırsızlık etmişti. Anası gelip “Bir kere yapmış, bir daha yapmaz.” diye ağladı. Ḥazret-i Fārūḳ, “كذبت ان الله لا يؤخذ عبده في اول مرة³⁰⁵” buyurdu.

Rezā'ili ketme uğraşırılar mevḳi'lerin muhāfaza için nice taḥayyülāt-ı fāsidede bulunurlar. Ben idāre-i s̄abıkada, büyüklerle uyuşmadıkça, küçük (112B) me'mūrlarıñ çalamayacağını söyledim. Beni tehdid ederlerdi. Büyükler sirkat için ādemlerini, her dā'ireye yerleştirirlerdi. Meydāna çıkan bir ḥıyāneti küçük me'mūra taḥmīl ederlerdi. 'Askerde olursa zābıṭı maḥkūm etmezler, ḥ'ācelerde olursa bevvāb u kemeri yıkarlar; müdürse bir şey yapmazlardı. Vūkelādan daḥi ser-kārda buldukları vaḳit Dīvān-ı 'Alā'ya kimseniñ sevḳ olduğunu görmedik. Vaḳı'alardan şoñra daḥi yā burada muhāfaza ettiler yāḥūd Aṭalar'a gönderdiler. Īrādlarını aldıktan başka ma'āş da aldılar. Muḥākeme bile olmadı. İşte, hā'in olanlara meyl ve merḥamet etmeyip ḥūkm-i Ḳur'an'ı ifā' edinceye kadar müsāvāt iddi'ası, k̄azıbdır ve's-selām.

(113A) “Ḥamiyyet-i cāhiliye ile dünyāda hā'inler için cidāl ve ḥuşūmet edenlere, yevm-i kıyāmette anlara 'azāb olunurken Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a kim cidāl ve ḥuşūmet edecek? Ḥaḳḳ'ıñ 'azābından kim ḥimāye edecek?” me'ālinde olan ḳavl-i celīli³⁰⁶ düşünelim. Ḥıyānetini āşikāre bildiğ̄iniz kimseler ḥaḳḳında söz söyleyeceğ̄iz; zamān aña vekālet edip bizimle mücādele edenler, birgün gelir ki bir şey söyleyemezler.

Evet, bugün şetm u istihzā' eder, ğıybet eder, sert söyler, bağıırır, tehdid etmek ister ammā ḥıyānetiñ devāmı, kıyām-ı 'umūmiyye sebeb olur da o miskin, o zamān andan

³⁰⁵ “Kezzebetı inna'l-lāhe lā-yu 'eḥızu 'abdehu fī evvele merretin” (Allah'ın ilk defada kulundan [kolunu] alacağı hususunda yalan söyledin.)

³⁰⁶ Nisā, 109.

cezâyı selbe uğraşmak şöyle tursun, “Beni de anîñ âdemi diye taḥkîr edecekler.” diye saklanacak yer arar. Biz bunu evvelki ḥâ’inler hakkında gördük. ‘Ömrümüz varsa soñrakiler hakkında da göreceğiz. Bu kâ‘ide (113B) huşûşî değıldir, ḥâ’inler hakkında ‘umûmîdir. “Ben anîñ ḥâ’in olduğunu bilmiyordum, şâdık zannediyordum.” sözü mesmû‘ olmaz. Çünkü saña anlatmak isteyenlere buğz ediyordun, anlamak istemiyordun.

Kendimize Gelelim

Ḥâ’ini, nefsimiz farz edelim. İnsan, huḫûḫunu muḥâfaza etmelidir. “Müdâfa-i nefiste bulunmalıdır.” diye ḥâ’in nefse şaḥâbet ettik diye ta‘rîz ve işâretle, bir sū’-i ḥâlimizi iḥbâr edenlere kızdık, tarıldık, zemmettik. İnsânlardan utandıığımızdan, kendimizi iyi bildirmeğe uğraştık. Rabbimiz bize ḥaḫḫı bildirdiği ḥâlde, nefsimize Ḳur’ân’la ḥükm etmedik. Ḳur’ân bize nâzil oldu, bizim Kitâbımız, biz ‘amel edeceğiz. Bunu zamân-ı sâbıḫiñ ḥâ’inleriniñ ḥikâyesine ḥaşretmeyecek idik. (114A) Haydi dünyâda safsaṭa ile kapattık yevmu tebellî’u’s-serâ’irede ne yapacağız? A‘zânîñ şehâdetini nasıl reddedeceğiz, cüz’i bir ḫuşûr isnâdına ṭaḥammül etmiyoruz?

‘Arab’dan olduğu muḥaḫḫak olduğu ḥâlde ‘Arablık ile ḫavrulan kimseniñ, ‘Arab diyince kızması, soñra “Ben, ‘Arab dediğine kızmıyorum, tezyîfle söylüyor da anîñ için kızıyorum.” diyip ‘Arab’ı sevmiyor diye îmâna ḫadar ḫücûm etmesi gibi bir ḫamâḫat bizi istilâ’ etmiştir. Evet, ‘Arab’a muḥâbbet ederiz ammâ “Münâfıḫîne daḫi ‘Arab’dır diye muḥâbbet mi edeceğiz?” denilse “Vay ben münâfıḫ mıyım?” diyecek. “İşte seni aḫlâḫiñ ḫasebiyle sevmiyorum. Neden seniñ şaḫşîñ mu‘azzez olsun? Seni sevmek neden ‘Arab’a muḥâbbetiñ mîzânı olsun?” sözünü, kibir nasıl ḫabûl ettirecek?

(114B) Ben inḫilâba ḫidmet edenlerden bir kimseyi sevmiyorum. Zîrâ anda Maşonluk görüyorum. Bundan inḫilâbı sevmemek neden çıksın? İçlerinde Müslümân olanlara muḥâbbetim var. Dîn bence, her şeyden muḫaddestir. Ben dîndâr olanları sevmekle me‘mûrum. İşte bunlar hep ḫıyânete ḫarşıdır. Lâkin ḫasede diḫḫat şartdır. Ben ḫıyâneti sebebiyle sevmiyorum zannedip de işten çıkılınca taḫaffûf etmek yâḫûd andan menfa‘at görünce taḫayyur etmek, ḫıyânetiñ kendinde olmasına ‘alâmettir. Aḫlâḫsızlar

bunu tabî'î zannederler. Hâlbuki zâhiren menfa'ati tezâyüd ettiği hâlde, “Şurûḥ-ı vakfiyye tağyîr olunuyor.” diye müte'essif olanları, el-ḥamdu-li'l-lâh biliyoruz.

(115A) 16 [Şafer] Pençşenbe

Sû'î'î ilmde bulunmak yâhûd kabâhatle nefsine zulm etmekte bulunan kimse, istiğfâr ederse mağfîret-i İllâhiyye mev'uddur. Günâh irtikâb eden kimseniñ kesbi, ancak nefsinedir. Cenâb-ı Bârî bilir. Küçük, büyük günâhları irtikâb edip de soñra bi-günâh olana isnâdla iftirâ' ederse bühtân-ı 'azîm yüklenmiştir. Cenâb-ı Haḫḫ'ın fazl u rahmeti olmasa bir tâ'ife bizi idlâl ederdi. Anlar kendilerini idlâl ederler bize zarar edemezler.³⁰⁷ Allâhu Te'âlâ bize Kitâb ve hikmeti inzâl buyurdu, Nebî-i zîşân Efendimize ḫafiyât-ı umûrdan bilmediğini bildirdi. “وكان فضل الله عليك عظيماً³⁰⁸” buyurdu.

(115B) Yine anlar ḫaḫḫında fikirler vârid oluyor. Ey sū'î'î a' māl u ef'âl ciğerlerine işlemiş olan kimseler! Hem ḫudûd-i İllâhî[yi] tecâvüzle nefsiñize zulm ediyor ve hem de başkasına tecâvüz ediyorsunuz. İsrâr edip tâ'ib-i müstağfir olmuyorsunuz. Müslümânları idlâl etmek istiyorsunuz ammâ telbîs u tezvîrle ancak kendiñiz azıyorsunuz. Tâbi'î'î aḫkâm-ı Ḳur'âniyye olanları izrâr edemezsiniz. Ma'ârif-i dîniyye aşhâbına Cenâb-ı Haḫḫ'ın fazl u 'azîmdir. (116A) Ser-â-pâ nefis ve desîse kesilmiş, dâ'imâ münâfî-i şer'î'î enver aḫvâli 'âdet etmiş kimseler, fenâlığı kendileri yaptıkları hâlde başkalarına isnâdı bırakmazlar. Çünkü şekâvet üzere mecbûldurlar. Bugün bir meb'ûsün “Ben milletin ârzusuyla intihâb olundum.” diye mağrûr olması, a'yândan biriniñ “Devletce, benim iktidâr ve lüzûmuma mebnî ta'yîn oldundum.” diye mağrûr olması kâzîb bir da'vâdır. Zîrâ ne vâsıtalarla yıkıldıkları ma'lûmumuzdur. “Ârâ' tağılacak.” diye mesâcid şofalarında ḫalkı naşıl iğfâl ettiklerini biliyoruz. “Filânın meb'ûs olmasını sen istediñ mi?” denilse 'acabâ kaç kişiden “evet” cevâbı alınır? Gerek meb'ûsân gerek a'yânî teşkîl edenleriñ (116B) terâcim-i aḫvâline mürâca'at olunursa milleti bu ḫâle ḳoyanlardan mürekkeb oldukları nümâyân olur. Devr-i sâbıḫta eñ ḳuvvetli yerden selâm ve tezkire

³⁰⁷ Nisâ, 110-113.

³⁰⁸ “Vekâne fazlu'l-lâhi 'aleyke 'azîmâ” (Allah Teâlâ'nın fazlî senin üzerine pek büyük olmuştur.), Nisâ, 113.

getirip bir iş yaçalayan kimseniñ, “Şu kadar kişi ile imtiḥāne girdik birinci düştüm.” diye maḡrūr olurken devr-i ḥāzırda andan daha ağırını yaçaladığını gören, bilen nasıl aldanır? Ḥākān-ı maḡlū‘ uñ aḡlākını siz bozduñuz. Siziñ tehdīdiñize ehemmiyet verip, size ḥaḡḡ-ı sūkūt vermek, nefy ettiḡi maḡalde ma‘āş taḡşış etmek, Avrupa cerīdeleriyle müdāfa‘ için para vermek, sizi ta‘ḡīb ve aḡvāliñizi iḡbār için ḡafiyeler ta‘yīn etmek yüzünden bī-ḡāregān-ı ahālīniñ nice (117A) zulme ma‘rūz ḡaldıkları, cüz‘ī ma‘āşı olanlarıñ nişfını alıp nişfını alamadıklarını biliyoruz. Siziñ yoluñuzda telef olan mebālīḡiñ rub‘ı, i‘mār-ı memlekete şarf edilse idi neler olmazdı. Bir kısmıñız anıñ ādemi olmakla nerlere mālīk olduñuz. Şimdi de bī-ḡāre milletiñ bir çok parasını almak üzere gece gündüz, ḡāre-i taḡrīs ile meşḡulsüñüz. Aḡniyāya ‘adāvet edip, ḡūyā lisānen “Herkes müsāvī olmalı.” diye iddi‘ā’ edip kendine gelince ne bulursa almak, kimi iḡfāl eder? Ḥākān-ı sābīḡ isrāf etti, bu muḡaḡḡaktır, maḡkūmdur. Siz ḡapıştıḡıñız için neden mes‘ūl olmuyorsuñuz?

(117B) Munşıf bir muḡāsib ḡesāb edecek olursa bunlara şarf olunan mebālīḡiñ büyük bir yekūn teşkīl ettiḡini meydāna ḡıkacaktır.

Yine Kendimize Gelelim

Bizi Ḥākān-ı sābīḡiñ ve ‘avenesiniñ zulmünden ḡalāş buyuran Cenāb-ı Ḥaḡḡ’ıñ zaleme-i baḡiyyeden daḡi ḡalāş buyurmasını tevbe ile niyāz edelim. Zīrā ‘iḡyānımız bize bunları musallaḡ ḡılmıştır.

توبه کن تا رضای حق یابی

که به از توبه نیست هیچ شفیع³⁰⁹

Ḥalktan Ḥālīḡ’a firār olmadıḡça bu ḡāl devām eder. Ḥaḡīḡat-ı ḡāle vāḡıf olmadıḡça ḡūkm olamaz. Ḥayrıñ fā‘idesi, şāḡibine rāci‘ olduḡu gibi şirk vebālī de

³⁰⁹ *Tevbe kon tā Rızā-yı Ḥaḡḡ yābī/Ki bih ez-tevbe nīst ḡiḡ ḡeffī* (Allah’ın rızasını kazanana kadar tevbe et ki tevbeden daha iyi hiç bir şefaattçi yoktur.) Reşüdi’d-din Vatvat’a ait olan bir dōrtlüḡün son iki mısraı olan bu mısraların Abdūlaziz Efendi tarafından manzum çevirisi ise şöyledir:

Tevbe it tā Rızā-yı Hakk bulasın/Tevbeden özge var mı sana şefi’. Bkz. Reşüdi’d-din Vatvat, s.210.

şāhibine ‘ā’iddir. (118A) Artık kendimizi düşünelim. Anlar gibi geceleri ğayr-ı marāz sözler söylemek ve gizli müşāverelerde bulunmak, fikir aņlamak için albde olanıñ hilāfını izhār edip de şoņra tezyīfe medār ittiḥāz etmek denā’etini irtikāb etmeyelim. Umūr-i ḥayriyye ḥaqqında ve ıṣlāḥ-ı beyn ve emr-i müstaḥsen için müşāvereler edelim. Peyğamber Efendimiz’e muḥālefetiñ ve Müslümānlarıñ yolundan başka yola gitmeniñ neticesi nār-ı ceḥīmdir. Cemā’atten ayrılmayalım. Sebīl-i Mü’minīn, sebīl-i Ḥaqq’dır, vuṣlat yoludur. Fuzūlu, terk edelim. Söz Yūnus’uñdur:

Ağlar iseñ kendine ağla

Elden vefā yoğā beñzer³¹⁰

(118B) Rabbimize niyāz edelim. Bizi Müslümān yolundan ayırmasın. Beyzāvi merḥūm, “İcmā’-ı ümmete muḥālefetiñ ḥarām olduğuna, bu āyet³¹¹ delīldir.” diyor.

Cevāhiru’l-Ḥur’ān tercümemiziñ Dürer-i Ḥur’ān kısmında bu āyete dā’ir ma’lūmāt vardır. “من بعد ما تبين له الهدى³¹²” kavlı-i celīline diqqat edelim. Bize toğru yol beyān buyuruldu, bildik, aņladık. “توله ما تولى³¹³”ye daḥi diqqat edelim. Biz yola gideceğiz, bizi nefsimize bırakmamasını, Rabbimizden isteyeceğiz. Nefismize alınca ne ḥālde olduğumuzu tecrübe ettik, aņladık. albimiziñ bütün dünyāya tağıldığı zamān ne oluyoruz, şāfiyet zamānında ne oluyoruz? Biz bu derdiñ çāresini bildik ammā yapmadık.

(119A) Cenāb-ı Ḥaqq, müşriki mağfiret buyurmaz. Şirkten mā’adā istediği kimseniñ zūnūbunu mağfiret buyurur. ‘Abd günāh eder, şoņra tevbe eder, dilerse Cenāb-ı Ḥaqq ‘afv buyurur.³¹⁴ Envā’-ı ḍalāletiñ a’zāmı olan şirki irtikāb eden, her ḥayırdan maḥrūmdur. Şirk, aḳbeḥ-i rezā’ildir.

³¹⁰ Cahit Öztelli, Burhan Toprak ve Mustafa Tatçı’nın Yunus Emre Divanı çalışmalarında bu şiire rastlayamadık.

³¹¹ Nisā, 115.

³¹² “Min-ba’di mā-tebeyyene lehu’l-hudā” (Her kim de kendisine doğru yol zahir olduktan sonra...), Nisā, 115.

³¹³ “Nuvellihī mā-tevellā” (...Takip ettiği yola sevkederiz...), Nisā, 115.

³¹⁴ Nisā, 116.

Müdāfa‘ a Edeceğiz

Biz, küçük bir haṭāda bulunana karşı müdāfa‘ a edeceğiz ammā bizce her şeyden aḳdes olan muḳaddesāt-ı dīniyyemize ta‘ arruz edenlere karşı, olanca kuvvetimizle, bütün mevcūdiyyetimizle müdāfa‘ a edeceğiz. Böyle bir şey’ irtkāb edene karşı ḥüsn-i zannımız kalmaz. Zīrā biz artık anıñ (119B) inşāfa gelmesini, işlāḥ olmasını düşünmeyiz. Bu idlālīñ dā’ire-i sirāyeti tevessü‘ etmemek, emşāline bir ‘ibret-i mü’eşşire olmak üzere, “واغظ عليهم”³¹⁵ emriyle ‘āmil olacağız.

Mes’ele var ki hemān ḥükümetten te’dībi taleb olunmak üzere da‘vā olunur. Ḥükümet men‘ etmediği şürette bi’l-fi‘il çāresine bakılır. Alabildiğine dīn ‘aleyhinde sözler söyleyen kimseye karşı sükūtu tavşiyeye, ḥaremine karşı uzatılan cānī bir eli men‘ etmeyip de şabr etmeği tavsiyeye beñzer. Bu ise ehl-i nāmūs memleketinde olamaz; deyyāşeti kabūl edenleriñ memlektinde olur. Ehl-i tevḥīd memleketinde dīn ‘aleyhinde iṭāle-i lisānda bulunanlara (120A) meydān verilmeyeceklerdir. “İ‘tidālī muḥāfaza etmeli imiş, ‘aḳıllı cevāblar verilmeli imiş, ḥürriyet muḳtezāsı bu imiş, böyle yapılmazsa kesb-i şiddet edermiş, söze bakmalı imiş, şaḥşa bakmamalı imiş...” bu lāflar hep o cihete müsā‘ede āşārıdır. Gözünüñ önünde birkaç ğuruşunu çalana karşı gösterdiği ḥiddeti, dīne karşı cināyet edene göstermemek, Müslümānlarıñ elinden gelmez. Erbāb-ı diyānet, vazīfelerini bilirler, yapacaklarını yaparlar. Şaḥşa da bakarlar çünkü imtiyāzāt-ı mezhebiyyeye ta‘ arruz edenleriñ aşağı kimseler oldukları ma‘lūm olduğundan, anıñ tercüme-i aḥvālını ḥattā çocukluktaḳı aḥlāḳını bile (120B) taḥḳīḳ edip cehl u ḥumḳ ve aḥlāḳını añlatmaḳla terzīl ederler, anı herkese tanıdırlar. İfadesinde olan ḳavā‘id ḥaṭālarından, tenāḳuzlardan, muḥālif-i ‘aḳl, şaḥma lāflardan ne gibi desīselerle iğfale çalıştığından bahşsedip anıñ her sözünü ince elekten eler.

Reddiyye ve müdāfa‘anıñ uşulünü ehl-i ‘ilme ta‘līme ḳıyām, ne büyük ḥamāḳattır. Kendine sebbedene olan mu‘āmele ile ḥātırını şorana olan mu‘āmeleniñ müsāvī olmasını ārzū etmek, olmayacak şey. Öldürmeğe çalışmak gibi ṭabī‘ate karşı gitmektir. Arslanda ḥilm-i ḥımārī aramaktır. Kendine karşı ürüyen kelb ayağıniñ altında

³¹⁵ “Vağluz ‘aleyhim” (Ve onlara sert davran.), Tevbe, 73; Tahrir, 9.

tolaşırken, küheylânîñ tekme atmasını istemek gibidir. (121A) Kendi beğendiği fırka ve meslek hakkında cüz’i bir i‘râz edene, ‘ömrü oldukça, ‘aqlına geldikçe ta‘n etsin de Müslümânlar her şeyden mu‘kaddes bildikleri dīnleri hakkında anîñ söz söylemesine ta‘hammül etsinler, öyle mi? Etmezler. Hattâ “Fıtrat-ı insāniyyede ha‘k‘kı kabūle kabiliyyet var iken neden bu herīf insāniyetten insilāh edip de hayvānātda bile olmayan bu denā’ette bulunuyor da hayvāndan a‘dall oluyor?” diye esbābını ta‘harri’ ederler hem de bulurlar.

17 [Şafer] Cum‘a

Cenāb-ı Ha‘k‘k’a ‘ibādet etmeyip de ināsa ve şeytāna tapanlarıñ a‘hvālini düşünelim. Şeytān anları idlāl eder, çok yaşamak iste[di]r ve ba‘ş u neşri (121B) inkār ettirir. Cenāb-ı Ha‘k‘k’ıñ yarattığını ta‘gyiri emr eder. Şeytānı dost itt‘hāz edenler [de] emrine itā‘ at edenler de āşikāre zarar ederler. Şeytān anları çok yaşamak ve dünyāya nā’il olmağı va‘ād eder, “Cennet, cehennem yoktur.” der, ma‘grūr olurlar. Cehennemī olurlar, çıkacak yer bulamazlar.

Bütleriñ dişi olması Lāt, ‘Uzzā, Menāt gibi isimlerden ma‘lūm olur. Cenāb-ı Ha‘k‘k’a ‘ibādeti olmayan ya ‘arıya yā şeytāna tapan. Mashāra-i şeytān olur da buña kendince “‘aql u fenn” tesmiye eder. Nice ḥod‘e ve vesveselere düşerler. Nefsiñ her ārzūsuna nā’il olmak emeli içerisine tolar. Bī-çāre atlarıñ kıyruklarını (122A) kesmek, kendi şakallarını gögercin kıyruğı gibi yapmak, fıtrata mu‘hālif harekette bulunmak işleridir.³¹⁶ Evhām ve ḥayālat-ı bātılelerine, “‘aql” tesmiye ederler. Sen de di‘k‘kat eder iseñ neler bulursun. Tevekkeli herīfler, ma‘kūl olan ‘ulūm-i dīniyyeniñ ‘aleyhinde bulunmuyorlar çünkü rüsvālıklarını meydāna çıkarıyor. “Dīn ile fenn zıddır.” diye cāhilāne ḥükm ediyorlar çünkü ne dīn ve ne de fenn biliyorlar. Zıdd olan, ‘ilmle, cehldir; ikrārla, inkārdır. Bunlardan birinden ayrılan birine gider. ‘Adāvet, lu‘b, bilmemek yüzündendir. Bilen dā’imā te’līfe uğraşır. İki kāmīl beyinde menāzi‘e olmaz. Mu‘tlakā bir tarafı nā‘kışdır.

³¹⁶ Nisā, 117-119.

(122B) Kāşānī merhūm, “اناث” kelimesinde “nefs” işareti gösteriyor. Çünkü “Her müşrik nefesine ‘ābiddir.” diyor. Şeytānīn emriyle ‘ādāvet-i fāsīde ve ‘aklen ve şer‘ en merdūd olan ef‘āl-i şeni‘eyi yapmak isterler. Cenāb-ı Hakk, ricālī nisā’ üzerine “قوامون³¹⁷” yaratmış iken kemāl-i hamākatlerinden neden nisvānı bütün bütün azdırmak isteyip gūyā hūkūk-i nisvānī muhāfiz görünmek isterler. Erbāb-ı nāmūsuñ buña rāzı olmayacağı tabī‘ī olduğu gibi nisvān-i İslāmiyye’niñ efkārına mūrāca‘at olunursa birkaç şillik karıdan başka istihsān eden bulunmaz. İnsān bir Qur‘ān’a bir [de] hāle nazar ederse ne kadar muhālefet cārī olduğu ma‘lūm olur.

(123A) Şeytānīn var olduğunu inkār ettikleri, onların ef‘ālinden añlaşıldığı gibi şeytānīn hūkmü[nūñ] ne kadar cārī olduğunu dañi añlayan añlar. Çünkü müsā‘ede-i İlāhiyye ile anlardan naşībini alacaktır. Tūl-i hayātı ne kadar sevdikleri ve āhirete imānları olmadığı dañi añlaşıyor. “Tezyīn-i memālik edeceğiz, şöyle yapacağız, böyle yapacağız.” diye uğraşp emvāl-i hazīneyi isrāf, memleketi harāb ve belki –Hudā nigerdeba‘zı memālikiñ elden çıkmasına sebep olur. Az zamān içinde dünyānīn her tarafına giden Müslümānlar, yakıp yıkıp büyük binālar yaptılar. Ahālīniñ kalbine ‘adālet, hūkūmet muhābbetini yerleştirmekle sağlam temeller kurdular.

(123B) Mü‘min olup ‘amel-i şālihte bulunanlara cennāt mev‘ūddur ki ebedīdir.³¹⁸ Cenāb-ı Hakk kelāmında eşdağdır. Mü‘min, ebedī olana rabt-ı kalb eder, oraya hāzırlanır. Menfa‘ati kaç seneden sonra olacak şirketler te’sīs edenlerden ‘ibret alınır. Bilmem kaç sene sonra dünyānīn ne olacağını düşünmezler. Şevāb-ı mev‘ūda nā’il olmak arzū-yı bātil ve ehvā’-ı fāsīde ile olmaz, imān ve ‘amel-i şāliħ ister. Fenā ve çirkīn iş yapan cezāsını görür. O cezāyı, ‘azābı def‘ edecek velī ve nāşır bulunmaz.

İyi ‘amelde bulunan zātleriñ dañi ecri zāyi‘ olmaz. Kaç‘ā zulm yoktur. Gerçi cennete, fazl-ı İlāhi ile giriliyor ammā a‘māl-i şāliħa aşhābına da ihsān-i İlāhi olur. (124A) Vuşūle, şāliħ ‘amelde bulunmak eşer-i rahmettir. Kendi yakıştırmasını bırakıp da Hakk’dan bekleyen boş kalmaz.³¹⁹ Sen, Allāh yolunda çalışıyor iseñ seniñ için çok

³¹⁷ “Kavāmūn” (Yönetici), Nisā, 34.

³¹⁸ Nisā, 122.

³¹⁹ Nisā, 123.

kimseler çalışıyor. Ğayretu'l-lâh, fî'l-lâh olmazsa ehl-i küfre karşı müdâhene peydâ olur. Anlar da yüz buldukça azgınlık peydâ ederler. Mütedeyyin zâtların içinde münâfık hiçbir vakit serbest olamaz.

A' māl-i şāliha erbābının cennette hūlūdu vardır. “خلود³²⁰”, “devām” ma' nāsına olmayıp “tūl-i zamān” a delālet ediyorsa “ابد³²¹” kelimesi, “munkaṭı' olmayan devām” a delālet eder. Yalnız temennī ile iş bitmez, işe bakılır. Tefsīr-i Hāzin'de taḥkīkāt var. ([s.]102).

(124B) ' Amel-i şālihten sonra ' ilm ve ' ayn ve ḥaḳḳe'l-yaḳīn mertebeleri zuhūr eder. Menāzi' eye ḥācet yok, me'mūr olduğunu beyān, ḳalbiniñ ḥālini bilir.

' Ameliñ şālihi, iḥlāstadır; intizāmı, rızā talebindedir. ' Amele muḳārin olan ümīde “recā” denilir. ' İlimsiz olana “ümniyye” denir. Mevā'id-i ḳāzibe-i şeytāniyyeye aldanmayacağız. A' māl-i şāliha ile va'd-i İlāhī'yi ümīd edeceğiz. Şiddīḳ-ı Ekber Efendimiz'e, Ḥazret-i Peyğamber'in bu āyet nāzil olduğu vakit bir tesellisi vardır ki ḥastalık çeken muvaḥḥidīne, ḥişşe-i feraḥ var.

Yazı ve ' Amel

Bir zamānlar güzel sözler yazanlara muḥabbet peydâ edip aḥvāline vāḳıf olmak isterdik. Ḳavlini fi' iline (125A) muḥālif bulunca taḳarrübden tebā' üdüñ ḥayırlı olduğunu añladık. Ḥattā bilmediğimiz sā'ir mü'ellifine bile sū'-i zann ḥāşıl olmasından ḳorḳardık. Bu fikriñ bizim ḥaḳḳımızda daḥi peydâ olması vārid-i ḥāṭır olurdu. Şu satırları yazdığı sā' at iyi bir ḥālde imiş demēği ḥoş görür idik. ' Amelsiz kitāb te'līfi ve tercümesi ümniyye ise de ' amele teşvīḳi, şırf a' māl-i şāliha aşḫābına ḥaşr da fā'ide görmemişler. “Ḥekīm, başına gelendir.” darb-ı meşelini unutmayıp fenā bir işe mübtelā olanın nuşḥunu, “Benden ' ibret alınız.” tarzında olarak ḳabūl edeceğiz. “Sen niye yapmıyorsun?” diye ḳabūl etmemek bizim için iyi olmaz.

³²⁰ “Ḥulūd”

³²¹ “Ebed”

(125B) Ziyâretler Nerde?

Bu gün Cum‘a olmak münâsebetiyle vârid-i hâtır oldu. Bir zamânlar, ‘ulemâdan, meşâyıh’dan, şulehâdan olan zevât-ı kirâm, Cum‘a günleri yek-dîgerini ziyârete giderlerdi³²². Bir dergâhta yâhûd bir hânede veyâ türbe oğasında, medrese oğasında otururlar; anlara hîdmet edenler, şöhet ve muhâbbetlerinden müstefîd olurlardı. Şimdi öyle şeyleriñ görülmemesi hüzün veriyor. ‘Avâmdan olanlar, h̄âceleriñ bulunduğu kahvelere gidiyorlar. Anlarıñ lâflarınıñ kendilerinden daha havâ’î olduğunu görüp, esefle çıkıp gidiyorlar. Şecere-i ‘ilmi tehzîz edip meyve-çîn olmâk ârzü edenleriñ, bir şey düşmemesi yâhûd acı ve hâm meyve düşmesi kederlerini tehyîc eder. (126A) Sû‘î-i ‘amelimiziñ cezâsını görüyoruz. Hezîmet var, tefrika var zıyık-ı şadr var, ‘uqûlde ta‘ûl var, var, var... Rabbimiziñ keremiyle iyiliğe dönmemizi isteriz. Çünkü düşman bizi nasıl istiyorsa öyle olmağa taqarrüb ediyoruz. Para ve câha nâ’îl olmuş olanlar, bu sözlere “Kendi ye’se gidiyor da anıñ için böyle diyor.” derler ammâ zamân anlara da taşdıķ ettirir.

18 Şafer [Cum‘aertesî]

İşini Hâķķ’a tevfiż edip, nefsiñi hâlîş edip a‘mâl-i şâlihaya muvâzıb ve ef‘âl-i seyyi’eden müctenib olan zât dînen ahsendir. (126B) Millet-i İbrâhîm’e tâbî‘dir. Cenâb-ı Hâķķ İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm’ı sever. Cemî‘-i eşyânıñ mâliki Cenâb-ı Hâķķ olup kudreti muhît olduğunu bilir. Hükümü, Cenâb-ı Hâķķ’tan ister. Kadın, erkek herkesiñ hâķķını verir. Eytâmiñ parasını yemek için dul kadını alıp da hîle etmez. Zevcesine cefâ etmez, cefâ edeni dađi vâzgeçirmek, beyñlerini ıslâh etmek ğayretinde bulunur. Her nefsiñ cibilliyyetinde buđl olduğunu bilir, iyi yapar. Çünkü a‘mâlıñdan Cenâb-ı Hâķķ’iñ haberi olduğunu bilir. Her ne kadar ğariş olup sa‘y u ğayret etse de zevcât beyñinde (127A) ‘adâlete kıadir olamayacağını bilir de zevceleri müta‘addid ise sevdiğine meyl-i küllî ile meyl edip sevmediğıne bakmayıp talâķ dađi vermeyip eziyyet etmez. Nevbet ve

³²² “Gelirlerdi” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “giderlerdi” tercih edildi.

nafaqada müsāvī tutar, hevāsına tābi‘ olmaz. Şer‘en ayrılmak ĩcāb ederse her iki tarafı Cenāb-ı Hāḡḡ’ıñ ĩgnā’ edeceğini bilir.³²³

Aḡsen Kimdir?

Aḡvem-i milel olan, millet-i İbrāhīm’e tābi‘ olan aḡsendir ki o da dīn-i İslām’dır. Sen iyi ādemi muḡaḡḡaḡ müteşerri‘ olanlarda bulursun. Münāfiḡıñ işlerine gelmediğinden, anlarıñ her birine birer ḡulp taḡmaḡla meşđul görürsün. (127B) Meşreb-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām, seḡā’ ve tevekküldür. Muvvaḡḡidīn bunu ta‘ḡīb eder. İ‘tikād ve ‘amel, yek-dīgerinden ayrılırsa olmaz.

ḡomşu Vazīfesi

Müslümānlıḡta eytāmıñ mālını muḡāfaza ve ḡuḡūḡ-i zevcini müdāfa‘a ve ādāb-ı ‘umūmiyyeye ri‘āyet, ḡomşularıñ vezā’ifi dāḡilindedir. Evet, ḡomşular yaḡın vaḡte ḡadar bu vazīfelerini ĩfā’ ederler; imām, muḡtār ve maḡallenıñ uşlu erkek ve ḡadınları [buña] diḡḡat ederlerdi. Münāfiḡın, devr-i sābıḡta “Sāye-i şāhānede benim evime kimse ḡarışamaz.” diye mābeyn ile tehdīd ederler, ‘adliyyeyi gösterirler, “ḡuḡūḡuma (128A) ta‘arruz etti.” diye da‘vāya ḡıyām ederlerdi. Devr-i ḡāzırda daḡı ḡānūn-i Esāsī mücibince “Mekān, ta‘arruzdan maşūndur.” diye istediklerini yapmak, her biri istibdād[lar]ını ayrıca icrā etmek istiyorlar. Nikāḡsız ḡarı getirsin, ḡānesini meyḡāne gibi yapsın; gece-gündüz ḡavḡā ḡürültü ile fenā sözlerle ḡoluḡ ḡocuḡuñ aḡlāḡı bozulsun; idāre-i ‘örfiyye ḡükm-fermā olduğu maḡallelerde bile zābıḡanıñ cesāreti olmasın, “Biz ḡarışmayız.” desin; cināyet ve ḡarīḡ ḡuhūr etsin; “Parayı ḡoḡ alacağım.” diye nāmüssuz kirācılara versin... Baḡalım bu ḡāl ne zamāna ḡadar devām edecek, ḡānūnu herkesiñ istediği gibi te’vīli, ne olacak?

³²³ Nisā, 125-128.

(128B) Ta' addüd-i Zevcât ve Talāk³²⁴

Kütüb-i fıkhiyyede beyân olunan muhsinâtını ve hikmetlerini öğrenmeğe çalışmayıp da Müslümânlığın her şey ve hükmünü beğenmeyen ecânibiñ lâflarını intihâl veyâ tercüme şüretiyle yazıp da anları iltizâm eden münâfikiñ, eşkiyâya yataklık eden ve tağdaki azgın, kuduz tomuzu getirip şehre şalıveren hâ'in gibidir. 'Arabî ve Türki olarak biñlerle şahîfe yazılar var iken güyâ ta' addüd-i zevcâta, herkese müsâ'ede var imiş yâhüd herkes istediği kadını alıp bilâ-sebeb-i şer'î istediği vakit bırakmağa me'zûn imiş gibi ahkâm-ı şer'iyeye iftira' edenler, izhâr-ı fazl edeyim derken (129A) i' lân-ı cehl etmiş olurlar. "Ben müdâfa'a edilsin diye tercüme ettim. O herîf bunu yazalı şu kadar vakit olmuş, niye aña bir şey söylemediñiz?" gibi sözler daği ma'kül değildir, kızbdır.

Çünkü bi-ıtarafılık iddi'â' ediyor iseñ dînden insilâhını i' lân ediyorsun. İltizâm ediyor iseñ sen de anıñ gibisiñ. Müdâfa'a aya kudretiñ olmayan şey'e karştığıñ için haddini bilmiyorsun. Eğer seniñ maşşadıñ şahîh olsa idi, bir ehline verip müdâfa'a ile berâber i' lân eder idiñ. Seniñ tercümeñ millet-i İslâmiyye'yi dil-gir etmekte, aña mu'âvenetten başka bir şey değildir. Eğer gayretiñ olsa erbâbına yazdırdığın müdâfa'a'yı anıñ lisânına tercüme ederdiñ. (129B) Müslümânlar Kitâbu'n-Nikâh'ı, fıkhıñ mu'âmelât kısmınıñ eñ başında yazmıştır. Nikâhı, mâlı, bedeni 'ibâdet i' tikâd ederler. Şer' u 'aql u tab'ın da' veti var.

Talāk, mabgûz olan bir mübâhdır, meşrû'dur. Hüzni ebedîden hâlâşa bir çâre olmak üzere lutf-i İlâhî'dir. Ne kadın erkeğini ve ne de erkek kadınıñ eziyyeti tahtında esir olacaktır. Şer' in hükm-i 'âdilânesi tarefeyni tahtlış eder. Zevcesi mücâme'ate taħammül edemeycek yâhüd bir zevce kâfî olmadığı hâlde kudret-i mâliyyesi olana ta' addüde müsâ'ede-i şer'iyeye var. Çünkü Müslümân nâmûsunu muhâfaza edecektir. (130A) Ğayrı meşrû' ahvâle müsâ'id olmadığı gibi hilâf-ı tabi'at olarak, cîr-i nefsede cebr yoktur. Zevceyn beyinde menâzi'eniñ ref'i ise imkânsızdır. Nelere taħammül olunduğunu ve hâricde serbest görünenleriñ, hânelerinde neler çektiklerini azıcık diğkat eden añlar.

³²⁴ Nisâ, 129-130.

Semāvāt ve arzda olan eşyānıñ k̄affesi Cenāb-ı Hāḡḡ'ındır. Kimseniñ küfr ü şirkinden aña zarar gelmez ve ĩmān ve ta'atten müntefi' olmaz, Ğani, Hamiddir. Umūr-ı maḡlūkāta, vekālete kāfīdir. Dilerse bu nāsı giderip diğeri kavm getirir. İ' dām ve ĩcāda k̄ādirdir. Emr anıdır, dilediğini yapar fā'ide ve zarar bize 'aiddir.³²⁵ Biz 'abdiz, vazīfemize (130B) bakalım. Luḡfunu ḡālib olup “لا تهلكنا بغضبك³²⁶” diye, du'ā' edelim. Zamān olur ki derd denilen şey, hiç kalır da insān şaşırır. Zamān olur ki insān geçirdiği buḡrānı gülererek nakleder. Şabır ve şükür arasında yuvarlanıp gidilmektedir. Aşıl korḡulan şey, daha şedīdiniñ zuhūruna emāre mevcūd olmasındır. İnsān bilmez, böyle ḡalacak zanneder. Şoñra birer birer başlar. O günleri düşünmemek revā değildir. Hemān istiğfār edip 'ināyet-i Rabbāniyye'yi ḡālib olmalıdır. Sālik böyle ḡāller geçirir de anı görenler ḡālinde ittirād yok, 'aqlında bir şey var zannederler. Hālbuki 'āḡilāne, ḡāḡimāne ḡareket, işiñ şoñunu mülāḡazadır.

(131A) 19 [Şafer] Pazar

Bu gün, ba'zı işleriñ tesviyesiyle meşğul olduğumuzdan meşğaleye ḡalel gelmemek üzere bir āyet-i kerīmeyle ḡaşr edildi.

Āḡirete şāyān 'ameli yapıp da andan yalnız dünyā fā'idesini murād eden, yalnız ḡānīmet ārzūsuyla cihād eden kimse gibi şevāb-ı āḡireti ḡaleb etmemesi münāsib olmadığı; dünyā ve āḡiretiñ şevābı 'ind-i Bārī'de olup Cenāb-ı Hāḡḡ'ıñ Semī' u Başır olduğu ma'lūm oldu.³²⁷

Min-'indi'l-lāḡ me'mūr olduğu 'umūm-ı a'māli yapan zāt, riyāset ve aḡrāna tefevvūḡ ve beyne'l-'avām, ulüvv-i mertebe ve şāna nā'il olmaḡa ḡaşr etmemeli. Bu ḡābī' olur. Bizim murādımız, şevāb-ı dāreyn (131B) olmalıdır. Maḡşad dünyā olduğu ḡālde, şevāb ḡālibi görünek ile aldatmaḡ olamaz. Cenāb-ı Hāḡḡ görür, işitir, bilir. Eşref ile eḡass var iken 'ārif, eḡassa ḡālib olmaz. Evet, ḡānīmet ḡalebi ḡaḡa deḡildir ammā āḡiretiñ yanında lāşīdir. Cenāb-ı Hāḡḡ, herkesiñ ḡareziñi bilir. Beyzāvī merḡūm, ḡāḡḡā

³²⁵ Nisā, 131-133.

³²⁶ “*Lā tuhliknā bi-ḡāzabike*” (Gazabınla bizi helak etme).

³²⁷ Nisā, 134.

ki güzel aňlamıřtır. İři dñnyā fā'idesine ƙařr etmek, hevā-yı nefste ƙalmaq ve edānī mertebede vuƙūftur. Cenāb-ı Hāƙƙ, murād ve niyeti bilir. Ehl-i Hāƙƙ olanlar da kelām ve ƙavırdan aňlarlar da mürā'ī olanı sevmezler, anlarıñ gñnlñnde yer bulamazlar. Çünkü mürā'ī, cennetten maħrūmdur. Muħliř olan 'ivez istemez, ĥaƙƙı ister.

(132A) Tařĥīh-i niyet pek gñçtür. Emeli olanıñ ĥarāreti ziyāde olur. Emeli ƙıřa olanların, i' tidāli gñrñlñr. Ma'-māfīh ĥarāretli kimseleriñ sñzlerine ehemmiyet vermek āsāyiř zamānda olmaz. Hāřaret, eřer-i ĥayāt ise de fazlası emāre-i marazdır. Meb' ūřān ve a'yān mñzākerātına diƙƙat edilirse a'yāna ehemmiyyet ne zamānlarda, meb' ūřāna ne zamānlarda verildiđi aňlařılır.

Kitāb yazmaq gñç değil. Bunu çok kimseler yapıyor. Gñç olan ' amel etmek; daha gñcñ, ' amel ettirmektir. Hñkñmetleriñ yaptıkları ƙānñnulara ahāliyi tābi' ƙılmaları, kendi ' adāletleriyle olur. Bugñn ĥñsn-i ĥaĥĥıñ mevā'idinden baĥředen zāt ancak isti'dād ve merāƙı olanları teřvīƙ (132B) ve ehliniñ ƙadrini bir dereceye ƙadar tebcil ettirir ammā benim gibileri özen[dire]mezler. İnřāfsızlar ise kendi ' ayb ve ƙuřñrlarını setr için "Oƙunsun yeter." demeğe ƙadar varırlar.

Para Tađıttıƙ

İĥvāndan bir zātıñ maħdñmu ĥastalanmıř, řifā-yāb olması için tađıttıƙ üzere baña para verdi. Muĥtāc olanlara tevzi' ederken lezzet buldum. Hele eĥfāl-ı mektebe, "Du'ā' ediñiz ĥasta iyi olunca size daha çok para getireceğim." dediğim vaƙit ocuklarıñ "Āmīn" dedikleri zamān ĥissettiđim rāĥat-ı rñĥu, aňladamam. Rabbim řifā' iĥsān buyursun. Āmīn. Zirā Cemil'in Münir'i, bir dānedir.

(133A) 20 şafer [Pazartesi]

' Adāletle Allāh için řĥādet edip, kendimiz ve ebeveyn ve aƙrabamız ve faƙir ve gānī ĥaƙƙında řĥādet edince hevā-yı nefse tābi' olmayıp ādilāne řāĥādet etmeği, Cenāb-ı Bārī emr buyuruyor. İ' rāz ve ketm-i řāĥādet eder isek Cenāb-ı Hāƙƙ'ıñ ĥabir olduğu, beyān buyuruluyor. Īmānda řebātla emir var. Īmāndan řoñra kñfñr, řoñra yine Īmān řoñra

küfür [ve eñ] soñra küfürlerini isteyen kimseleriñ mağfiret olunmayacağı ve ʔarīḳ-i Haḳḳ’ a hidāyet olunmyacağı beyān buyuruluyor.³²⁸

Şehādet

Tevhīd ‘ilmi ile Mü’min olanlar, şevāb-ı dāreyni merīd olanlar, eşref-i fezā’ il olan maḳām-ı (133B) ‘adālette şābittirler. Nef’-i dūnyevī cezbi yāhūd mażarrat-ı dūnyevī def’i için cevre meyl etmezler. Şehādeti muḫākemede vāḳi’ olan şehādete ʔaşr edenler nāḳıḫdır. İnsān her mecliste gördüğünüñ, istimā’ ettiğiniñ şāhididir. Maḫalle imām ve muḫtārınıñ ‘ilmuḫaberi, Ḥükümetiñ kendilerine emīn olduğu ḫilāf-ı ḫaḳīḳat mühür başması küçük bir şey değildir. “Tām Müslümān, zengine iḫtirām ve faḳīre merḫamet edeceğim.” diye ‘adāletten ayrılmaz. Kendi ve ebeveyni ve aḳrabası ‘aleyhine olsa bile iḳrār ve şāhādet eder. Hevāniñ ḫükmü olamaz, çünkü ḳalbini Allāḫ ḳorḳusu istilā’ etmiştir. Ḥışmından birine meyl etmeyip rızā-yı Ḥudā’yı (134A) evvelā ve aḳdem bilir. Nefsine bir mażarrat ḫissettiği vaḳit hevāsına maḡlūbiyetle, “Beni de şāhid yazdır.” diye ḫālib olup da menfa’at³²⁹ ḫissettiği zamān, “Ḥuḳūḳumuz var.” diye şehādetten firār, naşıl ādemleriñ işi olduğu, ehline ḫafī değildir.

Şehādet ḫuşuşunda ḳorḳup yüregi oynayan zātaları, “ḳorḳaḳ” diye tezyīf etmek; alışmadığına ḫaml etmek; artık, eksik söylemekten her gün şehādete gitse umūrunda olmayıp ḳorḳmayan kimseleriñ daḫi ḫāli ma’lūmdur. Mezhebimiz menāfi’iñ ittişālına mebnī ba’zı aḳrabāniñ lehe olan şehādeti[ni] men’ etmiştir. Hepimiz muḫtāc olduğumuz ḫālde şehādete mütā’alliḳ (134B) aḫkāma merāḳımız yoktur. Bu cehl sebebiyle nice ḫuḳūḳ pāy-māl³³⁰ edilmektedir. Nerelerde setr-i şāhādet cā’iz olduğunu bilen pek azdır. Allāḫ için şāhid olalım, ḫaḳḳı görelim. ‘Acz u ḳuşūrumuzu i’ tirāf edelim. Aḫvāl-i ḡayr-ı meşrū’ aya şāhid olup da mes’ūliyyet-i ma’neviyye ve ‘azāb-ı vicdāniye dūḅār olmamaḳ üzere birinci ‘ilāc, mevāzi’-ı tōhmetten dūr olmaḳtır.

³²⁸ Nisā, 135-137.

³²⁹ “منفعت” şeklinde yazılmış.

³³⁰ “پایال” şeklinde yazılmış.

Defa' atle kâfir olanlarıñ Yehūd olması hakkında kavlı varsa da münafıklara 'azâb- i elîm olacağını haber vermekle emri müş'ir olan âyet-i kerîme³³¹, "Münâfıkîniñ murâd olmasına delâlet ediyor." denilmiştir. Anlar Müslümânları sevmeyip, küffârı dost ittihâz (135A) edip fikr-i saķimlerrince anlardan 'izzet bulmak isterler. 'İzzet ve ğalebe, Cenâb- ı Haķķ'a mahşüş olduğuna i' tikkâd etmezler.³³²

Evet, diķķat olunursa görölür ki münâfık meşrebinde olanlar şapķalı, şapķasız kâfirleriñ ziyâretine gittiği, anlarıñ daħi aña geldiği; hele ecânibe girmek ile ve anlarıñ kendine gelmesiyle ğurûru pek ziyâde olur.

Meşâhîr-i fuzelâdan ahlâķ-ı hamîdesiyle temeyyüz etmiş meşâyıħdan bir zâtıñ, anı ziyârete geldiği yâħūd anıñ gittiği görölmez ve işitilmez. Anlar meşrebce birbirine muvâfık olanlara gider gelirler. Günden güne azğınlıkları artar, zillete taķarrüb ederler. (135B) Mütevekkilu 'ale'l-lâh olan zevât-ı kirâmıñ dîn düşmanlarından istimdâdı olmadığından, 'izzetleri ebedîdir. Bunlarda isti' dâd olmadığından, mazhar-ı hidâyet olamaz.

'İzzet, Ehl-i Haķķ'ıñdır

Bizim gördüğümüz gibi diķķat ve şabr edenler görürler ki Cenâb-ı Haķķ, nice esbâb haķķ buyurup yine anları zelîl eder. Küffârıñ menfa'at-i mâddiyyeyi ne tarafta ziyâde görürlerse o tarafa meyli tabi'î olduğundan, "Biz size taķlîd edeceğiz, milleti size müteveccih edeceğiz." diye anlardan 'izzet bekleyenlere, "Biz çifte hükümet tanımıyoruz." diye vâķi' olan i' tirâzlarına karşı, "Biz bir şey'e karşımıyoruz." demeğe mecbûr eder. Bu ne zillettir. Bunu i' lânda kim bilir ne kadar meşakķat (136A) etmişlerdir. Çünkü böyle mütevâzi'âne sözler -"Biz tâbi'iz." demek- o gibilere, pek güç gelir. Birkaç gün evvel "Hâķim biziz, bizden olmayana ekmek yok." diye nâsı tehdîdle kendilerine celbe uğraşanlarıñ, bugün -velev ca' lî şürette olsun- böyle bir sözü söylemeleri kolay değildir.

³³¹ Nisâ, 138.

³³² Nisâ, 139.

“Pâdişâhîñ hüsni-teveccühü ile me’ûr oldum, ahâlîniñ pâdişâha du‘â’ etmesine ğayret ediñiz.” diye taşraya ta‘mîm yazan kalem, “İcâb-ı zamân ve idâre muhtezâsı.” dese de gönlü öyle istemezdi.

Anlarla Oturmağtan Nehy

Cenâb-ı Hakk, “فلا تتعدوا معهم³³³” kavli-i celîli ile anlarla oturmağtan nehy buyuruyor. Çünkü yılan gibi muvaḥḥidîni şokmak isterler. Âyet-i Hudâ’yı inkâr (136B) ve istihzâyı müş‘ir sözler söylerler. Başka söz olmadıkça râzı olarak oturmağ, anlar gibi olmağtır. Anlardan dūr olalım. Mecma‘larında bulunmayalım, sözlerini kulağlarımıza şokmayalım. Yalnız yollarda teşâdüf olununca kendilerini göstermek istedikleri vakit görmemezliğe gelelim. Münâfıklar şokulmak isterler. Bize iyilik olunca “Biz de sizden idik.” demek isterler, zarar gelince müte‘ezzi etmek ârzüsundadırlar. Bî-çâre talebe-i ‘ulûma, ne mu‘âmelelerde buldukları unutulmaz. Başlarından şarığı çıkarsalar bile kalblerinden o acıyı çıkaramazlar. Münâfıklar, ḥâlîş Müslümânlarıñ dâ’imâ helâkine muntazırdırlar. Bunu, ta‘lîm-i dîn edenlere ‘adâvetleri her zamân işbât eder. (137A) Bizim bu inqilâbımız, inqilâb-ı fikrî değıldir. Zîrâ “Me’ûrîniñ ruhâniyyeyi kesmedik.” demeleri tehyic olmuyor da cevâb verecek olanlarıñ sözü tehyic oluyor. “Ben anlarla bulunurum da söyletmem yâhüd müdâfa‘a ederim.” Demek, bî-hüdedir zîrâ ni‘met-i ḥayâdan mahrûm oldukları muḥakkaktır. Her kuş, cinsi ile uçar. Cinsiniñ ğayrı ile şöbet eden zarara ma‘rûzdur. Hele ehl-i tariğ için bir sâ‘at münkerle bulunmağ, bir haftalık zevki bozar. Münâfıkîñ için şimdiye kadar devlet-i dâ’ime görülmemiştir. Nuşret, ehl-i Hakk’ındır. Kitâb ve sünnete tabi‘iyyeti olmayanlarıñ mekrleri, kendilerine râci‘dir.

(137B) Kendileri Aldanır

Münâfıklar, ḥod‘e etmek isterler. Ḥod‘e ederler ammâ kendileri aldanırlar. ‘İbâdete gelince tembel olurlar, nâm-ı Hudâ’yı insânlar yanında zikr etseler bile az ederler. Küfr ile îmân beyninde mütereddid bulunurlar. Cenâb-ı Hakk’ıñ azdırdığını, hakk

³³³ “Felâ tağ‘udū me‘ahum...” (Onlarla beraber oturmayın...), Nisâ, 140.

ve şavāba çekmeniñ yolu yoqtur. Mü'minlerden başkasını dost ittiḥāz ettikleri için mu'azzebdirler. Cehenneminiñ pek aşağı tabaçasındadırlar. Yardımcıları yoqtur.³³⁴ Ancak tevbe edip ıslāh olan ve Ḥaḳḳ'a i'timādla dīne temessük edip ḥāliş ṭā'at edenler, Mü'minlerle berāberdir. Cenāb-ı Ḥaḳḳ, yakında Mü'minlere ecr-i 'azīm iḥsān buyurur. **(138A)** Mü'min olup şükr ettikten soñra Cenāb-ı Ḥaḳḳ niye 'azāb etsin?³³⁵ 'Abdine 'azāb etmekten aña nef' u zarar yoqtur. İmdād-ı Ḥudā'ya mazhariyyet, Ḥaḳḳ'a rücū'la olur. Münāfiḳiniñ ḥuzūz ve 'ācil-i dünyāya nā'il olmaları, zāhirde İslām görünmekleriniñ cezāsıdır.

Emānete hıyānet, 'alāmet-i münāfiḳin olduğundan kendilerine namāz borcunu edā pek güç gelir. Namāz pek büyük mizāndır. Münāfiḳiniñ herkesten ziyāde riyāsı vardır. Cenāb-ı Ḥaḳḳ “یراؤن الناس³³⁶” diye anlarıñ ḥaḳḳlarında buyuruyor. Ḥālbuki kemāl-i ḥamākatlerinden riyāyı ehl-i 'ibādete isnād ederler. Namāz kılmak, borcunu vermektir. Her vaḳit kılan mürā'i değıldir.

(138B) Münāfiḳlar lisānından, anasınıñ şūfiliği ile riyā' bile işitilir. “Bizim vālide pek şūfidir.” der, kendi yaptığı bir şey'i iyi göstermeden тұramaz. Sū'-i mizāc gibi olup da marāza sebep olan ḥāliñ 'ilācı, tevbedir.

İnsāniñ 'ibādete muḥabbeti, imānınıñ kuvvetine göre olur. Münāfiḳta şevḳ yoqtur ki ḥuzūr-ı Ḥaḳḳ'da bulunmağı arzū etsin. Ehl-i 'ibādette şöḥbet ve iḥtilāfı çok değıldir ki meyli olsun. İsimde, nisbette Müslümān ammā Müslümānlar ḳabūl etmiyor; aḥlāḳ ve ef'alde kāfir ammā kāfirler ḳabūl etmiyor. Münāfiḳlarıñ tezebzübleri gibi ḥāricde i'tibārları da böyledir. 'İnde'l-mü'mininiñ Mü'min değıl 'inde'l-kāfirin kāfir değıl. **(139A)** Ḳonuşulsa ḥaylī lāf söyler de lisānından zikru'l-lāh işitilmez, meğer ki riyā' ṭarīḳiyle ola, onu da erbābı añlar.

Aḥkām-ı fiḳhiyyeden hep işine yarar şey arar, hiçbir mes'elede şekten ḳurtulmaz, yaptığı tenāḳuzları kendi fikrinde te'vile uğraşır. Anıñ kāfirleriñ yüzüne çok gülmesini, aḥlāḳ-ı İslāmiyye'ye meyl ettirmek için zannetme; beynlerindeki münāsebet sebebiyledir.

³³⁴ Nisā, 142-143.

³³⁵ Nisā, 147.

³³⁶ “Yurā'üne'n-nāse... (İnsanlara gösteriş yaparlar...), Nisā, 142.

Müslümānlara muḥabbeti olsa Müslümānları düşmanlarına zemetmez. Bu da şāyān-ı diḳḳattir ki bugün bir zāt, ‘alāmāt-ı münāfıķını yazsa anıñ hiç ḥātırında olmasa bile sen, “Falāna taş atıyor.” diye meşhūr olan münāfıķları ḥātırlarsıñ.

(139B) 21 [Şafer] Şalı

Bi-luḫfihi Te‘ālā, bu gün altıncı cüz’a başladık. Cenāb-ı Bārī’niñ çirkin sözle āşikāre bed-du’ā ve zemmi sevmeyip -mazlūmuñ zulme olan sözü müsteşnā olup-mazlūmuñ du’āsını Semī‘, zālimiñ müsteḥaḳ olduğu ‘azābı ‘Alīm olduğu beyān buyuruluyor.³³⁷ Ḥayır ‘ameli gerek izḥār gerek ihfā’ ve bize birinden gelen fenālıđı ‘afvla mekārım-i aḥlāķa terđib buyuruluyor.³³⁸

Ḥayāt-ı Erbāb-ı Diyānet

Erbāb-ı diyānetiñ tazyiķ ve tezyifine devām olunuyor. Münāfıķın tarafından, dīn ‘ilmi bilenlere cehālet isnād olunuyor. Memālik-i İslāmiyye’de bulunan müftileriñ Meclis-i Meb‘ūsān’da cehāletine (140A) ḥükm olunuyor da “Erbāb-ı ‘ilm tarafından kaç müfti ile görüştüñüz, cehlını neden añladıñız?” denilemiyor. Biz, Rabb’imizden, meclis-i meşveretimizi o gibi mezhepsiz zālimlerden pāk kılmasını niyāz ederiz.

Ḥadişātiñ vuķū‘una sebeb-i maḥz olanlar, hep erbāb-ı diyānete iftirā’ ile zulm ediyorlar. Muvahḫidini, Cumhūriyyete sevķle dīnsizleriñ riyāseti taḫtında bulundurmak isteyenleriñ ḳahr olmasını taleble berāber Müslümānlar öyle bir teşebbüs zamānında, vazife-i dīniyyelerini ifā’ ederler. Yā şerbet-i şahādeti nüş ederler yāḫūd ğālib olurlar. Mađlūb olurlarsa fevc fevc diğer memālik-i İslāmiyye’ye hicret ederler. Müslümānlarıñ bu fikri, bulduğları zamānıñ (140B) şāḫib-i salḫanatına ve ḥānedānına ḫalkavuķluđtan değildir. Maḫzen bir imāmu’l-müslimīniñ taḫt-ı idāresinde bulunmak talebidir ki bunu şimdiye ḳadar vāki‘ olan ḫal‘lerde işbāt eder. Şer‘iñ işķāt ettiğini, muvahḫidīn [de] işķāt eder.

³³⁷ Nisā, 148.

³³⁸ Nisā, 149.

Müslümānlar Zālīme Bed-du‘ā Ederler

Bunuñ efkār-ı ‘umūmiyyede ne büyük te’sīr peydā ettiğine vākıf olan zāleme, bu du‘ānıñ ref‘i hākkında ne kadar uğraştıkları ma‘lūmdur. Hattā ecānib bile resmī mevki‘lerde küffārıñ helākine du‘āyı men‘e kıyām ettiler ki “Murādımız, düşmanlarımızdır.” denildiği hālde kabūl etmemeleri bu fikre mebnīdir. Biz düşmanımıza bed-du‘ā ederiz. Münāfikiñiñ “Bundan Meşrūtiyet’i istememek çıkar.” demeleri (141A) devr-i sābık hafiyelerini taqlīddir. Çünkü fikren anlarıñ baqiyyesidir.

Cenāb-ı Hākk’ıñ ‘adem-i muḥabbeti, ğazabından kināyedir. Cenāb-ı Bārī, mazlūma şikāyet hākkını vermiştir. Tazallüm eder, sırren, cehren du‘ā eder. Hele işi kendine bırakanı daha çok sever. Zālimde olanı, nāsı tahzīr için söylemek cā’izdir. Bu ḥuşūsta emr-i Nebevī vardır. Ehl-i Hākk, nefsine zulm edeni ‘afv eder ammā ‘umūma zulm eden ḥā’inleri hiçbir vākit ‘afv etmek istemez. İşlāhlarına yāhūd helāklerine du‘ā eder. Erbāb-ı diyānete zulm edene vāki‘ olan du‘ānıñ sür‘at-i te’sīrini görmek, ba‘zısında sür‘at olmaması hikmetten ḥālī deĝildir. (141B) Erbāb-ı diyānet vazīfesini bilir, mestūr u mektūm olandan baḥş etmez. Lākin edene karşı şabr eder.

Evet, münāfikiñ du‘āyı münkerdir. Du‘āyı, esbāb-ı ‘acizden ‘addederler. Kuvvetsizlik neticesi diyip “Du‘ādan başka elinden bir şey gelmez.” derler. Hālbuki bed-du‘ānıñ işi nerelere götüreceğini añladıklarından “Efkār-ı ‘umūmiyyeyi tsmīm ediyor, tehyīc-i ezhān ediyor.” diye men‘ine uğraşırlar. Bed-bīndirler. Meşrūtiyet’i kendileriyle kā’im zu‘m edip anlarıñ ef‘ālını taqbīhi, “Meşrūtiyet’i taqbīh” diye te’vīl etmek isterler. Meşrūtiyet’iñ te’essüsüne anlarıñ vücūdu māni‘-i kavī teşkīl eder. Anlar giderse Meşrūtiyet-i meşrū‘a te’essüs eder.

(142A) Hākkā ve Resūl’üne kāfir olanlarıñ, Cenāb-ı Bārī ile Resūlleri beynini fark etmek murād edip “Ba‘zısına ĩmān edip ba‘zısına kāfir oluruz.” deyip ĩmānla küfr beyninde yol ittiḥāzını murād ettikleri ve anlarıñ muḥakkāk kāfir oldukları ve kendilerine ‘azāb-ı muḥīn āmāde olduğu beyān buyuruluyor.³³⁹ Mü’minleriñ ĩmānda enbiyāyı tefrīk

³³⁹ Nisā, 150-151.

etmedikleri, karīben mev'ūd olan ecirleri verileceği, Cenāb-ı Bārī'niñ mağfiret ve rahmeti zıkr buyuruyor.³⁴⁰

Yol Bozmağ İsteyenler

Erbāb-ı müṭāla'aya ḥafī olmadığı üzere, yol bozmağa ne kadar çok çalışanlar olmuştur. **(142B)** Cenāb-ı Bārī, bir çok kimseleri ma'īšet derdi ile meşğūl <buyurmağ>, hastalık ve şiddet-i şitā ve ḥarāret gibi esbāb-ı māni'a ḥalk buyurmasa erbāb-ı ṭuğyān neler yapar. Diğkat olunursa bir çok fenālıklarınıñ ahālīniñ derdiyle meşğūl olmadıkları zamānlara müşādif olduğu nümāyān olur.

Dünyāniñ her tarafında nice yol bozmağ isteyenler zuhūr etmiş, hiçbiri imtidād etmeyip müddet-i ḳalīle zarfında münḳariz olmuşlardır. Ancak dīn-i Ḥaḳḳ'a ḳuvvet ve ḥidmete çalışan mezāhib ve ṭuruḳ devām etmektedir. Bir çok bahānelerle insānları dīn yolundan çevirmeğe uğraşanlarıñ, ḥāfız-ı dīn olan 'ulemāya neler yaptıkları, ma' lūmdur.

(143A) 'Ulemā' neler geçirmiştir, yine şebāt anlardadır. Münāfiḳlar, gūyā yalnız vaḥdāniyete imān edip de Peyğamberāni taşdıḳ etmeyip enbiyāniñ kelāmılarından, şerāyi' den ba' zısını alıp ba' zısını inkār etmek, inkārıla iḳrār arasında bir yol te'sis etmek üzere her zamān uğraşırlar. Enbiyāya imān etmedikçe kendilerini dīn ḳabūl etmez, muḥaḳḳaḳ kāfirdirler.

Enbiyāniñ ba' zısını inkār, hepsini inkār gibidir. Mūsā 'aleyhi's-selām'ı inkār edeni, Yahūdīler bile ḳabūl etmezler. Anlarıñ içinde bile muḥindirler. İşiñ içinde dīnle 'alāḳa bulunmamağ var iken dīn ve 'unşur, mevzū'-i baḥş değıldir. “Bir nev' ḳardeşliḳtir.” diye iğfāle çalışanları, “Neden seni cāmi' de görmüyorum?” sözü mu' azzeb eder.

(143B) Rūḥu'l-Beyān, “Mezhepleri ve re' yleri muḳtezāsı, inkārdır ammā küfr ve imāni taşriḥ etmezler.” diyor ki bu ḥāl el-yevm meşhūddur. Zamānımızda gāḥ Şiā' iyyet gāḥ Melāmīlik gāḥ Bektāşilik nāmıyla ' amelsiz, i' tikādsız bir yol peydāsına uğraşırlar.

³⁴⁰ Nisā, 152.

Soñra Maşonluk nāmıyla, daha soñra cem' iyyet nāmıyla uñuvvet peydāsına çalıştılar. Ehl-i ikrār hıçbir vaķıt ehl-i inkārla ķardeş olmayacaktır.

“انما المؤمنون اخوة³⁴¹” hükmü tā be-ķıyāmet dā'imdir. Rabbim, cümlemizi ehl-i sünnet mezhebinde şābit-ķādem eylesin. Āmīn. Dīn ve dūnyānıñ helāki cehl ve ħerķ ve kesel ileidir. Sa' ādet, ehl-i tāt ate muħabbet ve ehl-i ma' şıyyete buğzdadır.

(144A) Mīzān-ı Şahīh

Ķardeşim! Medeniyet-i ħaķıķıyyeniñ rūhu, diyānet-i İslāmiyye'dir. Bundan başkasında medeniyet aramak ħamākattir. İnsānı vaħşetten dīn-i mübīn ķurtarır. Diķķat eder iseñ görürsün ki Ehl-i sünnetten ayrılmak, ħayvāniyete kuvvet vermektir, tātī' ate maħkūmiyyettir. Tārīħden hıçbir mişāl gösterilemez ki bir kavim tātī' i olarak, müddet-i ķalīle zarfında medenī olmuş bulunsun ammā dīn, nereye girdi ise az zamānda büyük te'şīr göstermiştir.

Zuhūr-ı İslām'da, ' Arabıñ mu' annid ve müstekbir kimselerini düşün. Bir de nā' il- i ihtidā' olanları düşün. Kilīsalarda gündüz mūm yakmanın ma' kül olmadığını söyleyen kimseye, hücum eden kavme bak. (144B) Bir de bir çok şeyleri terk ettiren kavme bak. Dīn gibi cāmī', hıçbir şey yoktur. İnsānların aħvāl u efkārını, ecānib birkaç kısma taķsīm etmiş de her birine isim taķmış diye anların ' an-cehl olan bu ca' lī taķsīmatını ķabūl edip de sözün birkaç cümlesine bakıp “Bu ādem falān kısımdan.” diye hükm etmek, cehālette ısrārdan başka bir şey değildir. “Fikir cihāna ħākimdir.” sözü gibi boştur. Ķünkü inkārın eşķāl ve tātāyi' gibi muħtelif olduğunu teslīm etmeyen, ni' met-i' aql u inşāftan maħrūmdur.

Ķubb-i cāh her muħabbete ġālib iken, buña çāre ġāyet müşkil iken buña ancak ħubb-i diyānet çāre olmuştur. Fazla ma' āşla istiħdām yāħūd (145A) teķā' id ettikleri kimselerin memnūn olmadıklarını görerek inşāfla tefekkūr olunursa dīnıñ te'şīri añlaşılır. Şer' den me' ħūz olmayan hıçbir söz yoktur ki ķā' ide-i külliyye olsun da her vaķıt, her memlekette ķābil-i tātīķ olabilsin. Böyle dīnden ayrı yollara sālīk olanlara diķķat eder iseñ dīne

³⁴¹ “İnnemā 'l-mū' minūne iħvatun” (Mü'minler, muħakkak ki, kardeşlerdir.), Hucurat,10.

vuķūfu olmadığını ve ‘ilm-i dīniñ taḥṣīlinde güçlük görüp az bir ma‘lūmāta yaşamak ve tembelce vakit geçirmek ārzūsunda bulduklarını görürsün.

Ṭarefeyn, yek-dīgeriniñ meslekini bilmez, yalnız bir taraf bilirse dīger taraf da ‘inād olmazsa iş anlaşılır. Tafṣīle muḥtāc olan mesā’ilde muṭlaḳ olarak söz söylemek, muvāfiḳ-ı ḥikmet deġildir.

(145B) Mezheb İhtilāfātı

Bu ḥuṣūṣta nice ḳanlar döküldüğü ma‘lūmdur, tāriḥ ṣāhiddir. Şāyān-ı te’essüftür ki ser-kārde bulunanlar defa‘ātle ḥaḳḳsız taraftan olmuşlardır. Aşl u esāsı bozup yeñiden bir şey iḥdāş etmek taleb edenler sebep olup bādī anlar olduğı muḥaḳḳaḳ iken, Ḥükümet, müdāfi‘ u muḥāfız-ı dīn olanları ḥimāyeye borçlu iken ‘aksi ḥarekette bulunmuş; bundan, dāḥildeki ‘āşiler istifāde etmiştir. Dāḥiliñ iġtişāsına bakıp ḥāricdekiler evvelce yapamadıklarını yapmışlar. Dāḥilde ḳīl u ḳāl devām edip ‘acz u za‘fla netice vermiştir. Ḥurūfāt mes’elesiniñ neye müncer olduğı ma‘lūmdur, bunlar bahānedir.

(146A) 22 Şafer [Çehārşenbe]

Mu‘annidler muḥāl olan şeyleri taleb ederler. Bu talepleri sebebiyle yanarlar. Mu‘cizāt-ı zāhireyi gördükleri ḥalde buzaġıya ṭaptılar. Anlar tevbe ederlerse ‘afv olunurlar, ısrār ederlerse ehl-i ḥaḳḳ anlara musallaṭ olur. Aḥḳām-ı şer‘iyyeyi ḳabūlden imtinā‘ edenlere, Ḥaḳḳ’a ḳarşı tevāzu‘ etmeyip muḥālefet edenlere, naḳz-ı ahd edenlere, kendilerine ‘ilm u ‘aḳl isnād edip āyātı ve naşīḥatı ḳabūl etmeyenlere, belā taḳarrüb etmektedir. Ḥaḳḳ’iñ sevdiği ‘ibādına iftirā’ etmek, şān-ı ‘ālīlerinde nā-münāsib sözler söylemek ‘ādetleridir.

(146B) Yahūdīleriñ, “Biz Ḥazret-i ‘İsā’yı ḳatıl ettik.” demeleri[yle] -başka birini beñzedip anı ḳatıl ettikleri, Cenāb-ı Ḥaḳḳ’iñ Ḥazret-i ‘İsā’yı ref‘ buyurduğı muḥaḳḳaḳtır-anlarıñ işi, ḳanna tābi‘ olmaḳtır³⁴². Ehl-i kitāb, vefāt ederken ‘İsā ‘aleyhi’s-selām’iñ Ḥaḳḳ’iñ ‘abd u resūlü olduğunu añlayacaklardır lâkin çi fā’ide maḳbūl deġildir.

³⁴² Nisā, 150.

Nağz-ı ahd edip āyāt-ı Hūdā'yı inkār, ehl-i Hakk'a bühtān ve aḥkām-ı şer' iyyeyi tağyīr ve rüşvet aḥziyle taḥrīf ve emvāl-i nāsı, şūr-i bātîle ile ekliñ neticesi, 'azāb-ı elīmdir. 'İlmde rāsih olanlar, hem kendileri 'amel ederler ve hem de ṭarīḳ-i Hakk'a sevḳ edip ṭaraf-ı Bārī'den ecr-i 'azīme nā'il olurlar.

(147A) Erbābına Mūrāca'at

Her 'ilm u fenniñ erbābı vardır. Yā o ṭarīḳe girip ehline ḥidmet etmeli, öğrenmeli yāḥūd ehline teslīm olmalı. Ḥastanıñ vaẓīfesi, 'ilacı ṭabībiñ tavsiyesi vecihle isti' māldir. 'İlacıñ müfredātını ve esbābını öğrenmek istiyorsa kesb-i şıḥḥatten soñra fenn-i ṭıbb taḥşīline başlasın. Mesā'il-i dīniyyede daḥi ehline teslīm olmayıp da kendi fikriyle keşf u 'ilm-i yaḳın taḥşīline merāk edip erbābına teslīm olmayan ne olur? Bu bir helāk yoludur ki gidenler çoğalmaktadır. Eyvāh! Ağlanacak bir ḥāldir ki şimdiye kadar lekelenmemiş olup 'umūm-i muvaḥḥidīniñ merci' i olan fetvā maḳāmını daḥi lekemeğe çalışıyorlar. (147B) İleri gitmeyelim zulmdür, şā' iḳası vardır. Öküz gibi ādemlere, uymayalım. Yalnız Hakk'a tābi' olalım. Ḥilāf ve cidāle gitmeyelim. Emvāl-i nāsı ekl edeceğiz diye, hırş u ṭama' a tābi' olup da tezvīrāt ve teblīsāta düşmeyelim. Ḳuvvā-yı rūḥāniyyemizi ekl ve şerbde isti' māl etmeyelim. Rāsihūna taḳlīd edelim. Sen desise ile cem' u celb-i māla çalıştıkça seniñ ile 'iyāl u evlādıñ daḥi seniñ meşārif-i zā'ideye dūḳār olmañı düşünür. Bu fikre dūḳār olan almaḳ, yapmaḳ derdinden ḥalās olamaz, 'ömrü zilletle, vaḳti ḡafletle geçer. İnsān dūnyāda her istediğine nā'il olmadıḡı gibi her şey'iñ daḥi künhüne vāḳıf olamaz. Her 'ilmi bilen ādem görmedik, sen de göremezsiñ.

(148A) Ḳalbim Maḥzūndur

Kendime añladamadıḡım gibi evlādıma daḥi añladamıyorum. Ta' miḳ-i taḥḳīḳāta cihet-i zāhireden girişmek, yā marāz yāḥūd i'tiḳād bozulma[sı]niñ muḳaddeme ve emāresidir. Sen baḳ, seni ḳanḡı 'ilm muḥib-i 'ibādet ediyorsa, ḳalbini tenvīr ediyorsa añla çalış. Hele işiñ içinde ma'īšet ve aḳrāna mübāḥāt girerse artık bir 'illet ḥükmünü alır. Ḥālbuki 'irfān yolu bu deḡildir. Maḥdūmum bu ḥāle giriftār oldu. Günden güne za'if

düşüyor. Müte‘addid dersler kendini h̄arāb ediyor. Naşīhat te’şīr etmiyor. Ben onun tevellüdü zamānında bir gün gelip yā anıñ baña yā benim aña bükā’ edeceğini düşünmemiştim. Fünūna meyli kendini (148B) cemā‘ate devāmdan māni‘ oluyor. Rabbim h̄usn-i hāl ihsān buyursun. Āmīn. İnsān neye ehemmiyyet verirse nazarında büyür. Bunun çāresi haqīqatte büyük olan şey’e ehemmiyyet vermektir.

Zamān olur ki bir āyetiñ ‘irābı ile meşgūl olmak, qalbede āyetiñ ma‘nāsından te’şīr bırakmaz. Zamān olur ki zāhir ma‘nāsıyla iştiğāl, mükerrer gibi gösterir. Hālbuki biz mükerrer olmadığına k̄ā’iliz. Anlarıñ her birinde nice fā’ideler vardır. Zamān olur ki işarete ehemmiyyet verildiğinden, ma‘nā-yı zāhir unutulur. Bu da mergūb değildir. Evvelā o cihet muhāfaza edilecektir. Bence eñ güzeli h̄ārici bırakıp sırf (149A) kendi işlāhına hisse bulmaqtır. Hayfā ki bu ni‘mete her vaqit nā’il değiliz. Maḥal-i taḥrīr u muḥāla‘a olan h̄āne, tenhā olsa da beyt-i qalb tenhā olmuyor. Qalbede bulunması sezā olmayan kimseler qalbe tölüyor, anlarıñ qalbe girmesine bizim müsā‘edemiz olsa da iyi değil, olmadığı hālde cebrī olsa da iyi değil. Bevvāb-ı bāb-ı qalb olmak, büyük hünerdir. Bir dā’ireye erbābı dāḥil olmayıp da nā-ehller tölarsa orada intizām nasıl bulunur? Günden güne tedennī yüz göstermez mi? “Ne gibi hāller medḥ olunuyor, neler zemm olunuyor, bunlar bende var mı, yok mu?” diye diqqat etmeyip de hep başkasında aramaq, kime fāide etmiştir ki bize etsin?

(149B) Cenāb-ı Hāqḳ, Nebī-i zīşān Efendimize, Nuḥ ‘aleyhi’s-selām ve sā’ir enbiyāya vaḥy buyurduğı gibi vaḥy buyurduğunu ve enbiyādan bir kısmını beyān buyurup kışşaları beyān buyurulmayanlar daḥi olduğunu ve enbiyānıñ işi tebşīr ve inzār olup, kıyāmette “Bizi kimse īmāna da‘vet etmedi.” demesinler diye irsāl buyurduğunu beyān buyuruyor.³⁴³

Nübüvvet-i Hāzret-i Faḥr-i ‘Ālem’i inkār edenlere Qur’an’la işbāt emr olunuyor. Melā’ike ve Cenāb-ı Hāqḳ’ıñ şahādeti kāfī olduğu zıkr buyuruluyor. İnkār eden küffārıñ

³⁴³ Nisā, 163-165.

nâsı tarîk-i hidâyetten çevirmeğe uğraşıp Hakk'ın dan ba'îd-i dâlâlette oldukları bildiriliyor. Zâlim kâfirler yolu cehennem yolu olduğu i'ân buyuruluyor.³⁴⁴

(150A) Bu âyât-ı kerime, Cenâb-ı Peygamber'e tesellî olduğu gibi bize de haylî hikemiyyâtı bildiriyor. Mine'l-kadîm, dîn-i Hakk'ın a' dâsı var. Bunlar her şüretle dîne 'adâvet ettiler. Zamânımızda kalemen 'adâvete uğraşıyorlar. Dîn 'aleyhine neşriyyâtda bulunuyorlar. Dîni bilmeyen gençlerin, cehâletinden istifâdeye çalışıyorlar. Zu' m-ı fâsidlerince dîni kaldırıp cemi' iyyet-i beşeriyenin kâffesine yarar bir meslek icâd edecekler. Dîn terakkîye mâni' oluyormuş. Hiss-i dîn kalmayacak, terakkî olacak imiş. Biz bunuñ kat' iyyen olamayacağını biliyoruz. Dünyâ, dünyâ olalı olmadığı gibi şimdiden sonra dañi olmayacaktır. Buna yaqînımız vardır.

(150B) Dünyâyı sâde kendi bulunduğu memleket ve zamânı yalnız kendi zamânı zannedercesine dînin hiçbir şey'ini bilmeyen birkaç mel' unuñ, edyân 'aleyhine yazdığı yalan yañlış şeyleri okuyan câhil genç, kâbil-i hitâb değildir. Çünkü olmamış ve olmayacak şey'e tâlib oluyor. Hiss-i dînin ne kadar kadîm ve ne derece şâyi' olduğunu, âşâr-ı 'atîkadan anlayamamış; "Dîn nedir?", bilmiyor. Dîne ta'alluku olan bir kânûn olmadıkça bir memleketin idâre olmayacağını anlamıyor. Bir de tağyir-i isimle zamânımızda yalnız Hâlık'ın varlığına inanıp da enbiyâya imânı olmayanlara İlâhiyyûn demek zühûr etti. Allâhu Te'âlâ, enbiyâya imânı olmayanların imânını kabûl etmezken **(152A)** bu nasıl olur? Cenâb-ı Peygamber'e vahy buyurulması, enbiyâ-yı sâ' ireye vahy buyurulması gibidir. 'Adet-i Hudâ böyledir. 'İbâdına aḥkâmı, ma' şûm bir zât vâsıtasıyla teblîğ buyurur. Böyle olmayıp da nasıl olmalı idi? Hastalığının çâresini 'aklı ile bulmaktan 'âciz olup tabîbe muḥtâc olan insanlar, enbiyâya muḥtâcdırlar. 'Aql ile bulunuyorsa neden bunca 'uḫalâ', zengîn olmanın çâresini bulamıyorlar? Hâlbuki 'uḫalâ' ekşeriyetle zârürettedir. İnsanlara Hâlık'ın luḫf u ḳahrını enbiyâ' bildirir. Re'îsi olmayan ḳavimde, intizâm olmaz. Ḳur'an'a bakmak, şıḫ-ı Nübüvveti anlamakta kâfidir. Ḳur'an'ı ḫaḳḳıyla bilen, Hakk'ı ve Resûl'unu bilir.

³⁴⁴ Nisâ, 166-169.

(152B) Dīniñ ‘aleyhinde bulunanlarıñ bir çok yalanları bulunmaqla berāber tercüme-i hāllerine mürāca‘at olunursa insāniyette muḥālif nice alçaqlıkları görülür. Cehāletleri ise meydāndadır. Bütün ‘ömürlerinde aṣlā kizbi ihtiyār etmemiş olan enbiyāniñ ve buldukları zamāniñ a‘ḳal ve a‘lemi olan zevātiñ sözlerine i‘timād etmeyip de o gibi kimseleriñ sözlerine aldanmağı, insāniyet nasıl ḳabūl eder? Bu aldanmaḳ enbiyāniñ aḥvāline ‘adem-i vuḳūftan olduğundan, dīnsizliğı ta‘mīme uğraşanlar mekteblerinde kütüb-i dīniyeniñ tediṣine māni‘ olmanıñ çāresini ararlar. Çünkü dīnsizler öyle yapmışlardır, bunlar da öyle yapmaḳ isterler.

(153A) Hürriyet kelāmı ta‘ammüm edince “Maḳşūdumuz ___³⁴⁵ olacak.” diye intizār ediyorlar. Hürriyet-i kelāmiyyeden erbāb-ı diyānetiñ daḫi istifāde edip müdāfa‘ātda serbest olacaḳlarını mülāḫaza ettikçe erbāb-ı diyāneti iftirā’ ve tehdīdle iskāta ḫāzırlanıyorlar. Māni‘-i terāḳḳī göstermek istiyorlar. Vükelā ve millet meclisinde yüksek mevḳi‘ler ḳazanmaqla iş göreceğiz, maşonluğı tervīce muvaffaḳ olacağız zu‘m ediyorlar ammā vuḳū‘āt-ı müte‘addide kendilerini lisānen olsun, nām-ı Ḥudā, nām-ı Ḥabīb-i Ḥudā’yı zikre mecbūr ediyor. Ḥükümsiz yaşamaḳ fikri, idāre-i ‘örfiyeniñ temdīdine sebep oluyor. Efkār-ı ‘umūmiyye ‘aleyhlerine cārī oluyor.

(153B) 23 Şafer [Pençşenbe]

Bize, ṫaraf-ı Bārī’den ḫaḳḳla Peygamber geldi. Ḥaḳḳımızda ḫayırlı olan, ĩmāndır. İnkārımızdan aña zarar terettüb etmez. Dīnimizde ḫaddi tecāvüz etmeyeceğiz. Ḥaḳḳ-ı Bārī’de ancak ḫaḳḳ söyleyeceğiz. Teşlīşe ḳā’il olmayacağız. İlāh vāḫiddir, veleden münezzehdir. Ḥazret-i ‘İsā, aña ‘abd olmaḳtan istinkāf etmez, melā’ike daḫi etmez. ‘Ubūdiyetten istikbār edenler, cezālarını görmek üzere yakında ḫuzūr-ı Ḥaḳḳ’da cem‘ olacaḳlardır. ĩmān ve ‘amel-i ṣāliḫte bulunanlar, ecirlerini ziyādesiyle alacaḳtır. Cenāb-ı Ḥaḳḳ bize bir Bürhān ve Nūr-i Mubīn gönderdi. ĩmān edip me‘āşīden ictināb eden, rahmet-i Ḥudā’ya mazḫar olur. (154A) Bize ḫayāt ve memātımızda muḫtāc olduğumuz şeyleri, şer‘-i şerīf beyān buyurmuştur. Selāmetimiz aña tabi‘ iyyettir.

³⁴⁵ Maddi hasardan dolayı okunamadı.

Kelāle³⁴⁶

Kelāle, babası ve evlādı olmayan kimseye deñir. Böyle bir erkek vefāt eder de kız kardeşi kalırsa nişfini alır. Eğer böyle bir kadın vefāt eder de erkek kardeş kalırsa hepsini alır. Eğer meyyitiñ evlādı olmayıp iki yāhūd daha ziyāde kız kardeşleri kalırsa terekeniñ üçte ikisini alır. Eğer kız ve erkek kardeşleri kalırsa her erkek, iki kız hisşesi alır.

(154B) Tarīk-i Sa' ādet

Cenāb-ı Peyğamber'e tabi' iyyettir, başka yoktur. Dīnde haddi tecāvüz etmeyeceğiz. İfrāt ve tefrīte meyl etmeyeceğiz. Yahūdīler, zāhirde ta' ammuğ edip bevātını nefy ettiler. Naşārī bevātında ta' ammuğ edip Hāzret-i 'İsā'nıñ –hāşā-ulūhiyyetine kā' il oldular. Biz, zāhirle bātını cem' le ancak hağğ söyleyeceğiz. ' Abdiz, vazīfemiz ' ubūdiyyettir. ' Ubūdiyyetle iftiğār edeceğiz. İnsānıñ kemāliniñ şāhidi, vazīfe-i ' ubūdiyyete ihtimāmıdır. Kimiñ iştiğāli ' ubūdiyyetine kuvvet veriyorsa terağğī yolundadır, kimiñ māni' oluyorsa tedenni yolundadır. Bu mizān, şağış ve kavim hağğında cārīdir. İş budur.

(155A) Her ' āmil, ' ameline göre mükāfat alır. Seniñ namāzda bulduğun hāl, saña nereye gitdini bildirir ammā diğğat ister. İ' tidāli bul, zāhirde kalma. Bātına talıp da ādāb-ı zāhireyi dağı bırakma. Cāmi' ol ki cāmi' ölesin. Hūlūl ve ittiğād varçasına düşmeyip hağğı bilesin. Rūhu, kelimeyi, sen de anlarsın ammā söyleyemezsin. İş üçleştirme. Hāliğini, ' ubūdiyyetini, bilir iseñ kāfīdir. Her terağğī eden ' ubūdiyyetle etmiştir. Şıfat-ı mülkiyet budur. Tārek-i tezellūl olan dā' imā mu' azzebdir. Bürhān ve Nūr-i Mubīn, bunu gösteriyor. Şırāt-ı müstağim budur, erkek ol ki iki hisşe alasin.

(155B) Tabi' atda bu yoktur, hikmette vardır. Ne kadar taziyē müsteğak kavim olduğumuzu, esāretten kurtulduğumuz zamān işbāt ettik. Hiçbir şey'e tābi' olmamak tarafını iltizām, idāre-i ' örfiyye i' lānına mecbūr etti. Eğer ' ubūdiyyet vazīfesi ifā' edilse herkes haddini bilirdi. Bir bürhān-ı vāzih geldi. Nūr tālibi olan, Qur' ān'a mürāca' at eder. Hağğ ve bātıl, Qur' ān'dan anlaşılır. Kāmile tağarrūbu olmayanın kemāli muğaldır. Zāhiri

³⁴⁶ Nisā, 176.

şerî'atle müzeyyen olmayaniñ, bāḫını ḫaḫīḫate vāḫıf olamaz. İnsān-ı kāmīl, Begođlu sefāhat maḫallerinde aranılmaz. 'İlm u 'ibādet mevḫilerinde bulunur. Diḫḫat isterim: Aldanmamak için, aldanmamış olanları bulmalıdır.

(156A) Nürdan müstefīd olmak, <için> ḫābiliyyet ister. Kimiñ arḫasından gittiğine diḫḫat eder iseñ kendini añlarsıñ. İmām-ı A'zam'ı bırakıp da bilmem nereli bir feylesofuñ felsefesini ta'ḫīb etmek, müzeyyen bir bāğçeye giden zātıñ arḫasından ayrılıp da yaban tomuzunuñ arḫasından tađa girmek gibidir. “İnsanıñ falān yeri segirirse şuña 'alāmettir, falān 'ilāc falān 'illete devādır.” diyen ḫabībīñ sözüne i'timād eden aḫmak, ḫaḫḫ'ıñ ve Resūl'ünüñ emr u nehyini i'timādla ihtiyāt etmezse aña ne denir? Birḫaç parasını zāyi' etmemek için ihtimām edip de dīniniñ, imānınıñ (156B) selbinden korḫmayan kimseye naşıl nāmūs isnād olunur? “اسفل سافلین³⁴⁷”e düşmüştür. Şeyḫ Sa'dī'niñ Rūḫu'l-Beyān'nda ne güzel bir kıt'ası var. ḫaḫḫ-ı ta'likle yazdırıp göz önüne ta'likle sezādır ([s.]520).

ḫāḫra

Bundan birḫaç sene evvel İstanbul'a sāḫte elmās götüren bir ḫerīf, iki yüz elli ğuruştan i'lāna başlayıp şoñra şoñra beş ğuruşa ḫadar indirdi. Bir ḫaḫım abdāl ḫarılar ve anları iḫnā' merāḫında olanlar aldandılar. ḫerīf paraları aldı; ḫaçtı, gitti. Bedestānda ḫālīş elmāsı olanıñ sesi çıḫmadı. Anı alan zarar etti. Şimdi 'ulemāmızıñ sūkūtunu buña teşbīḫ vārid-i ḫāḫır oldu.

(157A) Naşıl Ādem Maḫbūldür

Bu ğün yolda böyle bir fikre ḫoyuldum. “Başḫası ḫalışsın, ben yiyeyim.” diye muntazır olup ḫaḫıñ başına belā olanı, iyi 'addettim. Şoñra sāde kendi ḫazanıp başḫasına fā'idesi olmayanları düşündüm. Bunlarıñ içinde içinde ba'zı iyi ādemler buldum. Hem kendi ḫazanan ve hem de başḫasına ḫazandıranları düşündüm. Bunlarıñ içinde ḫāḫırına gelenlerde, istediğim ḫadar iyisini bulamadım. İkinci namāzından şoñra Sulḫān Aḫmed

³⁴⁷ “Esfle sāfilīn.” (Aşağıların en aşağısı.), Tin, 5.

Cāmi‘inde “اللهم اجعل قوت آل محمد كفافاً³⁴⁸” du‘ā’-ı Nebevî’sini düşündüm. Kifāyet miqtārı merzūk olanları, hāl-i i‘tidālde buldum. Ben bu i‘tikādayım ammā hariş olanlar, kabūl etmezler.

(157B) Keder ve Sürūra İştirāk

Herkes, kendiniñ keder ve sürüruna iştirāk edeni sever, ‘aksini iltizām edeni düşman bilir. İhvān-ı dīni haqqında dañi böyle olup anlarıñ hüznü ile mañzūn, sürüruyla mesrūr olan mergūbdur.

Meşelā, bir maħali istimlāk edip tariķi tevsi‘ edecekler. Aşhābına, nizāmī vechle para verecekler. Bundan millet mürūr ve ‘ubūr cihetinden müstefid olacak ammā Ĥazīne oraya para vermek, vergiden gā’ib etmek cihetinden müstefid olmayıp mutazarrır olacak. Ahvāl-i hāzıranıñ kañgı cihetini taqđim ve icrāya müsā’id olduğu, erbāb-ı hāl u ‘aķde rāci‘dir. Bize kalan, oraya icrā-yı ticāret (158A) edip ‘ā’ile geçindiren eşnāfi düşünmektir. Bir ādem görürsün, tevsi‘-i tariķten başka şey düşünmez; “Ĥükümet anları cebren çıkarıp yıkmalı.” der; “Menfa‘at-ı ‘amme için zarar-ı hāşşe bakılmaz. Ĥükümet anlara yer göstermeke mecbūr değildir; mühlet verir, yıkar.” der. Bir ādem görürsün, “O bī-çāreleriñ müşterileri oraya alışmış, alacağı vereceği var. Ba‘zı eşnāf vardır ki birkaçı bir yerde olmadıkça olmaz: Ĥakkāklar, kitābcılar, uzun çārşı eşnāfi gibi. Menfa‘at-ı ‘amme için zarar-ı hāşşın ihtiyār olunması başka çāre bulunmadığı vaķittir. Bunlara Ĥükümet merħamet etmezse şızıltıları bitmez.” der. Ben bunu daha munşif ve Ĥükümete (158B) daha şefkatli bulurum. Çünkü te’sir-i āh-ı fuķarā çok kimseleri mañv eder. Ef’āl-i kulūbuñ ‘ameli başta bulunmaķladır, āhirde bulunursa ‘ameli lağv olur. Ĥükümetiñ te‘ālisi, zu‘afāya merħametlidir. Fesādın önünü almak, yalnız kudret-i zāhire erbābından havfa münħaşır değildir. Milleti bu hāle koyan, ‘acezeyi düşünmeyip anlara musallať olmaķtır.

³⁴⁸ “Allāhumme‘c‘al Ĥute āli Muħammedin kifāfe” (Allah’ım! Hz.Muħammed’in ailesinin rızkını yeterli kıl.)

24 [Şafer] Cum'a

Bu gün Meşâyih-i Hâlidîyye'den Gümüşhaneli Ahmed Efendi³⁴⁹, niñ halîfesi, Hasan Efendi³⁵⁰, niñ cenâzesinde bulunduğumuzdan hidmet-i tahîr az oluyor. Dersimiz Sûre-i Mâ'ide evvelindedir. Medîne-i Münevvere'de nâzil olmuş, yüz yigirmi âyettir. Cenâb-ı Bârî, “Ey Mü'minler! ‘Ahd u mişâkıñıza vefâ ediñ.” buyuruyor. (159A) Ba'zı hayvândan başkasının helâl kılındığı, ihrâmda iken şaydın helâl olmadığı, helâl ve harâm kılmağ fi' il-i Hudâ olduğu ma' lûm oldu.

Efkâr-ı 'Umûmiyye

Efkâr-ı 'umûmiyye, Mâliye Nâzırınıñ³⁵¹ vâridât ve meşârif haqqındaki beyânâtıyla meşgûl. Bu şârî hastalıktan 'ârî bulunmağ büyük bir metânete muhtâc. Bî-çâre halk bu huşûştâ her zamân birer şüretle igfâl ediliyor. Bu sene dañi sâ' atlerle Meclis-i Millî'de “Bu kadar sözü naşıl söylüyor.” diye hayretle muğfil. Neticesi “Daha birkaç sene borç edeceğiz, şoñra terakki edeceğiz.”e müncer oluyor. “الدين هم بالليل و ذل بالنهار³⁵²” kâ'idesini bilenler me'yûs. Rabbim, şoñumuzu hayırlı eyleye. Âmin.

³⁴⁹ Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî, 1228/1813 senesinde Gümüşhane'nin Emirler Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Adı Ahmed olup, daha çok Ziyâeddîn mahlası ve Gümüşhânevî nisbeti ile meşhur olmuştur. Trabzon'da Şeyh Osman Efendi ve Şeyh Hâlid es-Saidî gibi âlimlerden sarf, nahiv ve fıkıh dersleri almış ardından 1831'den sonraki bir tarihte İstanbul'a gitmiş dönemin büyük âlimleri Şehri Hafız Muhammed Emin ve Abdurrahman Harputî'den dersler almıştır. Nakşibendîyye tarikatının Hâlidîyye kolunu yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. 1893'te vefat etmiştir, Süleymaniye Camii hazîresinde medfundur. Hayatı, eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bursalı Mehmed Tahir, c.1, s.102.; İrfan, Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmet Ziyâeddîn Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidîyye Tarikatı*, Seha Yay., İstanbul 1984, s.11-12.; İrfan Gündüz, “Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddin”, *DİA*, XIV, s.276-277.; <http://www.imanveislam.com/-kitaplar/turkce/oku/evliyalarsiklopedisi/html/12cild/4/02.htm> (Erişim Tarihi: 14.10.2013)

³⁵⁰ Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi, Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin daha hayatta iken yerine halife bıraktığı Gümüşhânevi Dergâhı şeyhidir. 1240/1824 senesinde Kastamonu'nun Azdavay Kasabası'nda dünyaya gelmiştir. Babası Abdullah Ümmî, dedesi Hasan Efendi'dir. İlköğrenimini Kastamonu'da tamamladıktan sonra 18 yaşında İstanbul'a gelmiş ve Gümüşhânevî dergâhına intisap etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra 18 sene post-nişin olmuş, 1911 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kara, “Ahmed Ziyâuddin-i Gümüşhânevî'nin Halifeleri”, *Gümüşhânevî Sempozyum Bildirileri*, Sehâ Yay., İstanbul 1992, s. 121-129.; Gündüz, s.142-143.; Hülya, Yılmaz, *Dünden Bugüne Gümüşhânevi Mektebi*, Seha Yay., İstanbul 1997, s. 84-85.; Rukiye Aydoğdu, *19. Yy. Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi-Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevi Özelinde-*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Ankara 2008, s.50-52.; http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/HASAN_HILMI_EFENDI_HAYATI-313-Evliyalalar.aspx (Erişim Tarihi : 14.10.2013).

³⁵¹ Dönemde Maliye Nâzırı, Selanik meb'usu Cevdet Bey'dir. Bkz. E.Reşâd, O.Ferîd, s.87.

³⁵² “Ed-deynü hemmün bi'l-leyl ve züllün bi'n-nehâr” (Borç geceleri gam, gündüzleri zülldür.)

(159B) Muḳteżā-yı İmān

‘Uḩūdda vefādır. Taraf-ı Bārī’den mevzū‘ olan ‘uḩūd, bizim ḩālimiziñ ıřlāḩı içindir. Ma‘āş u ma‘ādımızñ selāmeti, buña muvāzebetledir.

ḩacc hengāmında kuvve-i şeheviiyye ve ğazabiyyeniñ muḳteżası yapılmayıp bir mevt-i irādī ihtiyār olunacaḩ. Biz fi‘il-i ḩudā’dan su’āl etmeyeceğiz. Ta‘abbüden inḩıyād edeceğiz.

‘Ahd – ‘Aḩt

‘Ahd-ı sâbıḩ, ‘aḩt-ı lâḩıḩtır. ‘Ahd, ezelde verdiğimiz; ‘aḩt, bu dünyādaki teklîftir. Fazîlete münâfî olan[1], kâmil şaḩıř ve nev‘i için mâni‘ olanı terk edeceğiz. Şoñra Cenâb-ı Bārī-i Te‘âlâ’dan şebât isteyeceğiz.

(160A) Vefā ile ifā’ beyninde fark yoḩtur. ‘Aḩd, iki şey beynini infişâli güç bir şürette cem‘ dir ki bâğlamaḩtır. “كل حى لا يميز³⁵⁴”, “بهيمة³⁵³” ile ta‘rif olunmuştur. Beyne’l-lâḩ ve beyne’n-nâs mü’ekked olan, ‘uḩūdu ifā’ ile me’mûruz.

ḩelâl olmayan bir şey’i nezr eden kimseniñ, ḩelâl olan bir şey’i yapmasıyla ‘ahdine vefâsı için bu âyetle istidlâl olunmuştur. Çünkü ‘ahdini bozana, Cenâb-ı Bārī düşmanını musallaḩ kılar. Düşman, tasalluḩa muḩaddeme olmaḩ üzere mu‘âhedeyi meşğûl zamânında yapmaḩ ister. İnsân yapacağı işe söz vermeli ve çok düşünmelidir. Bâḩuşuş araya ‘adâvet girerse ta‘mîri pek müşkil olur.

(160B) “حرم³⁵⁵”, cem‘-i ḩarâmdır. “Maḩrem”, ma‘nâsındır. ‘Uḩūd-ı ḩamseye ri‘âyete, mecbûruz. ‘Uḩūd-ı yemîn, ‘uḩūd-ı nikâḩ, ‘uḩūd-ı ‘ahd, ‘uḩūd-ı bey‘, ‘uḩūd-ı şirket. Ekli cā’iz olmayan ḩayvânâtı yememeğe ‘ahd ettik, anları yemeyeceğiz. Bu âyette ekl ve şayd ve iḩrām ve ḩükm-i ḩudā’ya rızâ gibi nice tafsîle şâyân şeyler var.³⁵⁶

³⁵³ “Beḩimetun” (Dört ayaklı hayvan)

³⁵⁴ “Küllü ḩayyin lâ yümeyyiz” (Hiçbir canlı arasında fark yoktur.)

³⁵⁵ “ḩurum”

³⁵⁶ Mâ’ide, 2

Tefsîr-i ‘Arâ’is

Kaç senedir müştâkı olup elde edemediğim bu tefsîr-i şerîfi, bu gün Hind’den gelmiş bulup cenâzeden ‘avdetle el-ḥamdu-li’l-lâh 133 ğuruşa aldık. Kıymet-i ma‘neviyyesi pek büyük olduğu gibi nedretine mebnî zâhiren daḥi kıymet-dârdır. Cenâb-ı Rûzbihân-i Baḳlî, bu sûre-i celîleniñ evvelinde “Mü’min ism-i şerîfi, esmâ’-ı ḥüsnâdandır. (161A) Bu ism-i şerîfiñ nûrunu, ḥavâşşına ilbâs buyurdu. Esrârını daḥi bunuñla tezyîn buyurdu, bunuñla ḥitâb buyurdu.” diyor. İbn-i ‘Aṭâ’ Ḥâzretleriniñ “Ey kendilerine benden ğâfil olmayan ḳalbleri verdiğim zâtlar!” diye tefsîr ettiğini yazıyor. Ḥüseyin Fârisî nâm zâtıñ, “Cenâb-ı Bârî, ‘ibâdına mu‘âmelette siyâset, muḥâsebâtta riyâzât ile emr buyurdu.” dediğini yazıyor. ‘Uhûd-ı ezele vefâyı istiyor ki rubûbiyyeti iḳrâr edip emânet-i ma‘rifeti ḳabûl ettikleri vaḳit ‘ahd ettiler, ya‘nî ettik. Vefâ’, şafâya muttaşıldır. Teklîfte meşâḳḳat olduğundan evvelâ şeref zıkr olunmasına diḳḳat lâzım. Biz de teklîf ettiğimize öyle ḥitâb edelim.

(161B) Şayyâdız

Şayd-ı ḳulûb edeceğiz ammâ iḥrâm zamânı ḥükmü başḳa o zamân başḳa şeyle meşğûl olmayacağız. Ḥükm-i Ḥudâ sâbıḳtır, yerini bulacaktır. Kim ki râzı olur istirâḳat eder, râzı olmayana ğâzab var. Yine ḥükm, olacaktır.

Cenâze Ḥâtırâtı

Ḥasan Efendi’niñ cenâzesi, Beyâzîd muşallâsına “³⁵⁷ولن يؤخر الله نفسا اذا جاء اجلها”³⁵⁷ âyet-i kerîmi tilâvet olunurken vâşıl oldu. Cum‘a namâzından soñra cemâ‘at-ı keşîre o ḳoca meydânı ṭolduruyordu. Ḥükümetiñ böyle bir zâtıñ cenâzesine bî-gâne ḳalması, ḥüzün verdi ammâ “Hem ḥikmeti vardır ve hem de ḥâli añlıyor” dedim.

³⁵⁷ “Velen yu ‘a ‘ḥ-ḥira ‘l-lâhu nefsen izâ câ ‘e eceluhâ” (Hâlbuki Allah hiçbir şahsı eceli geldiği vakit, sonraya bırakmaz.), Münafikûn, 11.

(162A) Fıkra

Merkez Efendi vefât ettiği vaqıt, meşâhirden bir zât “Riyâsız bir âdem biliyor idik, o da gitti.” demiş. Biz de Hasan Efendi’niñ vefâtını haber alınca “‘Âlim olduğu hâlde, ‘ilimsiz görünen bir âdem biliyorduk, o da gitti” dedik. Evet, ‘ilmi olmadığı hâlde ‘âlim görünmek isteyen çok kimse gördük ammâ ‘ilmi olup da bu derece mahviyyet edeni görmemiştik. Merhûmla şöhbetimiz çok değildi ammâ kemâline hayrân idik. Cemâ’ atîñ ekşerisiniñ ‘ilmiyyeden olması, “H̄âceler, dervîşleri sevmezler.” Sözüñü, lisân-ı hâl ile tekzib ediyordu. H̄âceler, böylesine muhabbet ederler, i’ tikâdı bozuk olanları sevmezler.

(162B) Cemâ’ at miyânında tekâyâ meşâyihini görmemeğim biraz müte’essir etti ise de buña da “Bu zâtîñ cenâzesini erbâb-ı i’ tikâd nakledecek, ‘ilmle cehl, zıddır.” diye cevâb vârid oldu. Ben müddet-i ‘ömrümde bu derece şulehâniñ çok bulunduğu bir mevki’ de bulunduğumu tahtağtur edemiyorum. Te’essürümü bu cihet tahfîf etti. Kendimi bahtiyâr ‘addettim. “El-ğamdu-li’l-lâh, şulehâ-yı ümmet çok, bu ümmete dîn düşmanları bir şey yapamazlar.” diyordum. Süleymaniye’ye kadar gittim. Kabri kazılmağta olduğundan nihâyetine kadar tıramayıp İmâmzâde³⁵⁸ merhûmu ve ‘Âtîf Beg merhûmu vesâ’ireyi ziyâretle ağlayarak ‘avdet ettim. Rabbim cümlemize selâmet-i dâreyn ihsân buyursun. Âmîn.

(163A) Bu Şabâhki Aldığım Ders

Bir âdem görülür, her yere şokulur. Herkesi bilmek, kendini herkese bildirmek ister. Çok olmağla berâber, bi-lüzüm sözleriyle uşandırır. ‘Uğalâ’ kaçmağa, kaçırmağa çâre arar. Buña yağalanınca tağammül edebilirse nice ‘ibretler zıhûr eder. İnsân hem öyle olmağtan çekinir ve hem de öyle âdemler bir haylî meşâhîr meclisinde bulunmuş

³⁵⁸ İmamzade Esad Efendi, Zeyrek Camii imamlarından Abdullah isimli Konyalı bir zatın oğlu olup babasına nisbetle “İmamzâde” lakabıyla şöhret bulmuştur. Bazı kaynaklarda babasının adı Ahmed diye geçmektedir. Bir müddet dersiâm ve müderris olarak görev yapan Mehmed Esad Efendi, Ramazan 1232’de (Temmuz 1817) Kudüs, Rebûlâhîr 1239’da (Aralık 1823) Mısır, 1243’te (1827) Medine, 1245’te (1829) Halep kadılıklarına getirildi ve aynı yıl Mekke kadılığı pâyesi aldı. Daha sonra evkaf müfettişliğı yaptı; bu sırada İstanbul kadılığı pâyesi aldı. Esad Efendi 3 Cemâziyevvel 1267’de vefat etti. Kabri Süleymaniye Türbesi civarındadır. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1276 (1859) olarak gösterilirse de mezar taşındaki kitâbede yukarıdaki tarih kayıtlıdır. (Recep Cici, “İmamzade Esad Efendi”, *DİA*, XXII, s.211-211.)

olduklarından, her birinden hâline münâsebet söz ve tavır alırlar. Hiç olmazsa kim kimiñ nesidir, nerde bulunur öğrenilir. “İnsân merâm ederse her dürlü âdamdan müstefîd olmanıñ çâresini bulur.” diyeceğim geliyor ammâ tayanmak ciheti biraz müşkilcedir.

(163B) 12 Şubat [Cum‘ aertesı]

Cenâb-ı Bârî, ‘âdât-i câhiliyyeden olarak, ‘ibâdet niyetiyle yapılan ba‘zı şeylerden nehy buyuruyor. İhrâmdan sonra şaydıñ mübâh olduğu zıkr buyuruluyor. Hayra mu‘âvenet ile emr, şerre mu‘âvenetten nehy var. Cenâb-ı Haqq’ın ‘azâb-ı şedîdinden havf etmek ile me‘mûruz. Meyte ve kan ve hınzır eti yemekten ve nâm-ı Hudâ zıkr olunmadan kesilmiş olan ve boğulmuş olan hayvânı yemek haramdır. Eti yenen hayvânâtıñ dağı kesilmeden olanı, haramdır.³⁵⁹

Küffâr, bizim dînimizi ibtâlden ve kendi dînlerine ircâ‘ dan nâ-ümîd olup, anlarıñ galabesinden korkmayıp ancak Cenâb-ı Bârî’den havf (164A) etmekle emr var. Dînimizi ikmâl ve ni‘ metimizi itmâm ve bizim için dîn-i İslâm’ı ihtiyâr buyurduğu; muştarr olanıñ kerhen sedd-i ramağ olacak kadar haram olan şeyden yediği zamân mağfîret buyurduğu, ruşşatla merhamet buyurduğu ma‘lûm oluyor.

Ne Yapar[sa] Cehâlet Yapıyor

Kemâl-i hicâbla i‘tirâf ederiz ki ‘âdât-ı câhiliyyeden haylî şeyler kalmıştır. ‘Avâmıñ fikrine yerlemiş, kalmıştır. Selef bunlar hakkında neler yapmışlar, neler yazmışlar? Külliyyen tağyîri kâbil olmayanları, bir şûret-i meşrû‘ aya şokmağa gayret etmişlerdir. Bunu inkâr, mütâla‘asızlık eşeridir. Şâyân-ı eseftir ki câhil olanlar iş başına gelince (164B) bir bid‘at kuvvetlendirmekten geri kalmamıştır. ‘Ahd-i qarîbde yine bu ‘âdât-ı câhiliyyeyi canlandırmağa kalkıştılar.

Devr-i sâbıqıñ zulmü, ma‘lûm. O zamân nâ‘il-i merâm olamayıp bilâd-i ecânibe firâr edenler, millete yaramak şeyle tursun, kendi ‘â‘ilelesini infâk edecek bir şan‘at öğrenip inşilâbda tehî-dest olarak ‘avdet ve her biri beyân-ı mağrûriyyetle birer iş

³⁵⁹ Mâ‘ide, 3.

yaçaladılar. Hazineye göz dikmekten vâzgeçmediler. İş başına gelince her biri gittikleri yerde görüp cehâlet ve ‘adem-i i‘tikâd sebebiyle taḥsîn ettikleri şeyleri, bilâd-ı İslâmiyye’de taḥbîke kıyâm ettiler. Hattâ heykel rekzine bile uğraştılar. (165A) Kimisi İstanbul’u, Paris’e; kimisi Almanya’ya, kimisi Londra’ya beñzetmeğe uğraşıyor<lar>. Bunuñla da qalmayıp qavânin tanzîminde bile ecânibe mürâca‘ attan ḥâlî qalmıyorlar ki acı tecrübeler, qâbil-i taḥbîk olmadığını añladacak qorqusu qulûbumuzdadır.

Avcılık

Bizde avcılık merâqı var idi lâkin meşrû‘ şürette idi. Av merâqlılarında ‘ulemâdan intikâl etmiş mesâ’il-i fiḫhiyye ve nâm-ı Hudâ’yı zikre ihtimâm var idi. Şimdi Avrupa görmüş birisiyle ava giden, hep onların nasıl yaptıkların öğreniyor. Hattâ kıyâfetini bile bilmem nereli bir kâfiriñ kıyâfetine, çantasını bile onların çantasına beñzetmeğe çabılıyor. Meyte bulsa da qabına qoyacak.

(165B) Qan

“Quvvet qanda imiş.” diye qanını aqıtmadan, yemek fikri daḡi anlardan bulaşır. Qanı çıkmasın diye boğulurlar ki “منخفته³⁶⁰” budur. Ve bir de temir yâḡud taş ile vurup öldürürler ki “موقوذة³⁶¹” dur. Bizim için selâmet, böyle bulduḡu murdârlıḡı yemek, bankalar açmaq, fâ’iz yemekle olamaz. Küffârin bizden nâ-ümîd olması, bu gibi ḥilâf-i şer‘ aḡvâlden mücânebetimizle hâşıl olur. Sen şer‘e temessük et, soñra qorqma. Dîniñ kemâli, ni‘metiñ itmâmı, nuşret ve hidâyetiñ ḡuşûlu, uşul-i şerî‘ ve qavânin-i ictihâda tâbi‘ olmakla devâm eder.

(166A) İ‘âne

İ‘âne ḡaqqında, Matla‘-ı Meḡasin nâm eşerimizde ḡaylî sözlerimiz vardır. Maqâmât ve aḡvâli muḡâfaza edelim. Maqâmımızıñ ilerisinden dem vurmayalım. Temiz

³⁶⁰ “Munḡaniqatu...” (Boḡulmuş...), Maide, 3.

³⁶¹ “Mevqûzatu...” (Vurulmuş...), Maide, 3.

alalım, temiz verelim. Tâlib-i rızâ' olan, öyle yapar. Kuvvâ-yı nefsâniyye, mâni' -i sülûk olmasın. Biz de sâlike mâni' olmayıp mu'âvin olalım. Kana, i'tibâr etmeyelim. Hârîş olmayalım. Kanı çıkmamış hayvân gibi içi temizlenmemiş, zâhir süsüne aldanmayalım. Fezâ'il hâşıl olmadıkça tabî' at ümîdi kesmez. Korkmayıp devâm edelim. Yalnız Haqq'dan korkalım, O, kâfîdir. Şenân ya' nî buğz³⁶² bizi yolumuzdan çevirmesin. Bizde metânet olursa düşman ümîdini keser. **(166B)** Mi' desi bozulmuş olan kimseye nevbet gelip hâlini tağyîr ettiği vakit, 'ilâc ve perhîzle şîhhatini i'âdeye muhtâc olduğu gibi, zamânîñ havâdişi hummâ-yı rufaza çektiği vakit, tabîb-i hâzık ve 'ilâc-ı nâfi' olan Qur'an ve sünnete mürâca' at etmelidir. Kalb, orada râhat eder, inbisât orada hâşıl olur. 'İlme muvâfık 'amel-i tām, ihsândır. Tâ'at-ı ekâbir-i dîn, mu'âvenet-i maqbûledir. “الدنيا مية”³⁶³” denilmiştir. Bu âyetler haqqında gerek 'ulemâ-yı zâhiriñ gerek şüfiyyeniñ sözleri, hizmetleri çoktur. Dürer-i Qur'an'dandır: “Cenâb-ı Sehl ne güzel söylüyor: 'Nâsîñ eñ 'âcizi, kendine nef' u zararı olmayandan korkandır. **(167A)** Hâlbuki nef' u zarar yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Bârî aña “فلا تخشوا هم واخشوني³⁶⁴” diye hitâb ediyor.’ buyuruyor.”

Sen, Haqq'a 'ibâdet et, kork. Başkasından korkma. Saña da Cenâb-ı Sehl'e olduğu gibi arslan, âbdest şuyu getirir. Şışka zâlimden korkmak, kalbiñ andan daha şışka olmasındandır. 'Âbidiñ arkasında cünûd-ı Hudâ bulunduğundan, falânîñ arkasındaki kuvvetten korkmaz. Biz de şalâbet-i dîniyye gördükçe küffârîñ me'yûs olacağını Allâhu Te'âlâ haber verirken bir takım humekâ bunuñ 'aksini zu' m edip “Biz şalâbeti bırakır isek ecânib bize mu'âvenet edecek.” **(167B)** zannettiler. “Biz de milel-i muhtelif bulduğundan böyle bir meslek ta'kîbi lâzımdır.” vehmine düştüler. Dîn nâmına hareketten 'umûm-ı küffârîñ korktuğu cihânîñ ma'lûmu iken hilâfına hareket ettiler.

Arnabudlarıñ eţrâfında bulunan düşmanlarıñ, anlarıñ şalâbetinden havfi müsellemler iken “Anları terbiye edeceğiz.” diye eţrafta bulunan düşmanlara kuvvet verildi.

³⁶² “بعض” şeklinde yazılmış.

³⁶³ “Ed-dünyâ meytetün li'l-evliyâ” (Dünya evliyalar için bir leştir.)

³⁶⁴ “Felâ tahşevhum vahşevni” (Onlardan korkmayın, yalnız benden korkun.), Bakara,150; Maide, 3.

Devr-i sâbıkta, halkın şalâbetinden korku, zulmü bir dereceye kadar tahdîd ediyordu. Köpeklere bile tokunamıyorlardı. Evkâfı tağyîr edemiyorlardı. Yapacakları diğer mezâlîme, ‘ilmiyyeden havf ve ‘avâmîñ hâli mâni’ oluyordu. Yapacakları işlere kuvvet, ulemâyı kesrden soñra başladı. (168A) Evet, şalâbet korkudur. Bir Râfîzi bile şalâbet-i dîniyyesi olan bir ‘âlime takarrüb etmez. Zîrâ bozacağını ümîd etmez. ‘İlmi olmadığı hâlde, şalâbeti olup ehl-i ‘ilme teveccühü olana da yanaşmaz. Şâyed yanaşacak olsa evvelâ ehl-i ‘ilmden şoğutmağtan başlar. Bir çok halkı bugün tasalluṭ-ı kefereden mahfûz kılan, şalâbettir.

Helâl

“Cenâb-ı Peyğamber’e, eṭ imeden helâl olan nedir?” diye su’âl olunca; ism-i Hudâ ile zebḥ olunan, kuş ve kelb-i mu’allem vâsıtasıyla şikâr olunaniñ helâl olduğu beyân buyuruldu. Ehl-i Kitâb’iñ zebḥ ve ta’âmı bize ve bizim anlara helâl kılındı ve Mü’min’e, <ve> Yahûdiyye ve Naşrâniyyeniñ hür ve afifelerinden nikâhla almağ (168B) helâl kılındı. Zinâyaya meylden men’ olunduğ. Şerâyi’-i İslâm’ı inkâr eden kimseniñ ‘ameli bâṭıl olup âḥirette hâsirinden olduğu beyân buyuruldu.³⁶⁵ Bu helâl olan ṭayyibâttır. Ṭab’-ı selîmiñ nefret etmediği ve naşş u kıyâsîñ hürmetine delâlet etmediği şeydir. Ehl-i Kitâb’iñ kestiğini yeriz, alış-veriş ederiz, Kitâbiyye’yi nikâhla alırız. Zamânımızda Kitâbiyye’yi añlamak kolay değildir zîrâ çoğ u müşrikedir. Fransız kızına, kitâbiyye diyemem. Diğerleri ṭahkîke muḥtâcdır. “Kim arar?” deniyorsa “İşi sâde uyuşmağa ḥaşr edene kim ehl-i nâmûs diyorsa.” denir. Şerâ’yi’-i muvaḥḥidîni inkâr edenîñ, ba’zî lâflarına ve işlerine bakıp da aldanmayacağız. ‘Ameli bâṭıl, kendi hâsirdir. (169A) Ma’ârif u fezâ’il-i ṭayyibe ve ḥavâssımızîñ bulduğı âdâbı alacağız, ḥuzûr-ı kalble isti’ mâl edeceğiz.

³⁶⁵ Mâ’ide, 4-5.

İhtâr

Bu âyet-i kerîmeniñ tefsîrinde Hâzin, katl-i kilâb hakkında bir rivâyet zikr ediyorsa da mezhebi Şâfi‘i olmasına diğkât lâzımdır.([s.] 137)

Hânelerinde köpek besleyenler hakkında daği bir hadîs-i şerîf-i müttefik vardır. Şayd için olan müsteşnâdır.

Tenbîh

Rûhu'l-Beyân, “Bu âyette, her ‘ilmi erbâbından öğrenmeğe, tenbîh vardır.” diyor. El-ğamdu-li'l-lâh âyât-ı kerîmeniñ tefâsirinde ma‘lûmât-ı nefîse buluyoruz ammâ hepsini yazmağa vağtimiz olmuyor. (169B) Burada şâyân-ı diğkât bir şey var, o da, insânîñ zevcesiniñ küfrü mücib söz söylemesinden zarar görmesidir. Üftâde Efendi, vâldesiniñ ilk evlâdı olmasına şükr etmiş. Hüdâ’î merhûm “Fağır daği öyleyim.” diye şükr etmiş. “Yeñi iken kelime-i küfr şudûru eb‘addir.” demişler. Tecrübe daği bunu gösteriyor. Eskidikçe fenâlıkları artan qarılar, yok değıldir.

Teşbîh-i Vârid

Gerçi Kitâbiyye’yi almağ câ’iz ise de ehl-i şafvetiñ göñlü, Mü’mine-i şâlihadadır. Bu böyle olduğu gibi her ne kadar fûnûn-ı sâ’ireniñ muğala‘ası câ’iz ise de qalbi münevver olanîñ talebi, ebkâr-ı hağâ’ik-i Qur’âniyye’dır. Āh! ‘İlm, odur. (170A) Erzâk-ı ‘ârifîniñ ağyebi, ma‘neviyyâttır. Münkir-i şerî‘ât olanîñ işi, hüsrândır. ‘Ubûdiyyeti bilmeyen kimseniñ ‘ilmi naşıl olur da habt olmaz?

“Ne Yiyelim?” Diye Şoranlar

Güyâ, “Rûy-i zemînde kesb-i helâliñ çâresi mefğûd imiş.” de “Fâre gibi kısmetini zararda aramağtan başka çâre yok imiş.” fikrinde bulunanlar, şûret-i ğayr-i meşrû‘ da qazançlarına h‘âceler mâni‘ oluyormuş, müsâ‘ade etseler banker olacağlarmış gibi “Ne yapalım? Ne yiyelim? Memleketimizde fabrikalar yok. Falân...” diye söylenir, tururlar.

Hangi Müslümân, bizim Âdem ‘aleyhi’s-selâm sülâlesinden olduğumuzu, Hâzret-i Âdem’in ikinci olduğunu inkâr edebiliyor.

(170B) Hangi ‘âlim bizim Peyğamberimiziñ ticârette bulunduğunu inkâr edebiliyor. Hangi Hânefî, şâhib-i mezhebimiziñ bez ticâretiyle meşğûl olduğunu i‘tirâf etmez. Dünyânın her tarafında biñ üç yüz bu kadar senedir Müslümânlar meşrû‘ şürette nasıl yaşamışlar? Aç mı kalmışlar? Şanâyi‘ mi men‘ olunmuş? Şer‘e taḫbîk etmedikçe kâr olacağı ne ma‘lûm? İşini şer‘e taḫbîk etmeyen hükûmet bile zevâle maḥkûmdur.

Söz, insâna, ḫab‘-ı selîm arayanına yoḫsa, tefriḫ etmeyip de bulduğu şeyden hoşuna gidene yemek, insân işi değil, ḫayvân işidir. ḫayvânât bile ‘umûmiyetle her şey’i yemezler. Her cinsiñ yediği şeyler vardır.

(171A) 26 [Şafer] Pazar

Ders-i şerîfimiz, âbdest ḫaḫındaki âyet-i kerîmededir. Yüzünü, ellerini dirsekleriyle berâber yıkayıp başa mesh etmek, ayakları topuklarla berâber yıkamak, cünüb olunca yıkanmak ḫasta yâḫûd seferde bulunup da âbdest veyâ ḫusl için şu bulunmaz ise yâḫûd aḫz u isti‘mâline ḫudret bulunmazsa topuğu yüzüne ve ellere dirseklerle berâber mesh edip teyemmüm ile emr buyuruyor. Cenâb-ı ḫakk, güçlük murâd buyurmayıp ni‘metini itmâm için pâk olmamızı murâd buyurduğu ni‘metine şükür, beyân buyuruluyor.³⁶⁶

Bu âyet-i kerîmede neler olduğu ehlinde ma‘lûmdur. “اذا اردتم القيام³⁶⁷” demek olup mecâz olduğu (171B) ma‘lûmdur. Âyetiñ zâhirinden, her namâz kılacak olan kimseniñ - âbdesti olsun olmasın-, âbdest almasıyla emr anlaşılıyor. “Bir âbdest ile iki vaḫit namâz kılınacağı neden ma‘lûm?” su’âline, Beyzâvî merḫûm güzel cevâb vermiştir: “Yevm-i Fetihde, Cenâb-ı Peyğamber müte‘addid vaḫitleri bir âbdestle kıldı. Hâzret-i ‘Ömer, ‘Yâ Resûla’l-lâh yapmadığınız şey’i yaptınız.’ dedi. Hâzret-i Peyğamber “Amden yaptım.’ dedi.”

³⁶⁶ Mâ’ide,6.

³⁶⁷ “İzâ erdetümü’l-ḫiyâme” (Namaza için ayağa kalkdığımızda), Mâ’ide, 6.

Bu âyetiñ i' râbindan, âdât-ı hürûfundan, fuğahâniñ ne aḥkâm çıkardıkları, uşûl-i fiḫ ve kütüb-i fiḫiyye muḫâla'asıyla ma'lûm olur. Murâd-ı Ḥudâ, bizim pâk olmamızdır. Âbdest, zünûba kefarettir; âbdest almak, güçtür.

(172A) Sehl-i Tüsterî Ḥâzretleri, “Her 'uḫûbet için ṭahâret vardır ancak 'uḫûbet-i ḳalb için bu yoktur zîrâ ḳasvettir.” buyurdu. Vücûh-ı ḳalbizimi mâ'ı nâfi'le taḫîr edelim. Ṭabî'at ve şehvetten pâk olalım. Ḥaḳḳ'dan bu' dumuzu def' edelim. Rabbimiziñ bu emirden murâdı, bizim hey'et-i muḫlime ve şifât- ḥabîşeden pâk olmamızdır. Biz bu ef'âli yapacağız. Rabbimiz bizi pâk edecek. Taḫîr esrârı, kendine nispetle “ليطهرکم³⁶⁸” buyurdu. Buña vaḳit, kâfidir.

Zikr-i Ni' met

Cenâb-ı Ḥaḳḳ, ni' met-i İslâm'ı ve 'ahd-i mişâḳı yâd etmekle emr buyuruyor. İttikâ' ile emr buyuruyor. ḳalbde olanı bilir. (172B) A'mâl ve aḳvâlde 'adl u şidḳla ḳâ'im olmaḳla emr ediyor. Dost u düşmana 'adâlet etmek taḳvâya aḳrebdir. Mü'min olup şâlih 'amelde bulunanlara maḡfiret ve ecr-i 'azîm va'd buyuruyor. Kâfir olup âyât-ı Ḳur'âniyye'yi tekzîb edenleriñ aşḫâb-ı ceḥîm olduḳlarını beyân buyuruyor.³⁶⁹

Âyetteki “نعمت” kelimesi “İslâm”la tefsîr olunmuştur. Bu ni' mete şükr etmek, “الحمد لله على دين الاسلام³⁷⁰” demek, mütedeyyin zâtlariñ 'âdetidir. Münâfıklar, Ḥıristiyanları ṭarıltmamak için “Oşmânlılıḳla iftiḫâr ederiz.” der. Biz her vaḳit İslâm'ı ve 'ahdi düşüneceḳiz, söyleyeceḳiz. Dosta, düşmana 'adâlet edeceḳiz. Böyle yapar isek bize, va'd-i 'azîm vardır. Rabbimiz luḫf edecektir.

(173A) Bizi ḫaḳḳ söylemekten ḫiçbir şey men' edemez. Şifât-ı nefsten tecerrüd edeceḳiz. Menba'-ı kemâlât, Cenâb-ı Ḥaḳḳ'dır. “Adâletle ḳıyâm, bâb-ı rubûbiyyette ḫuzûrla ḳâ'im olup, Ḥaḳḳ'ıñ sevdiğini sevip sevmediğine ḫaşım olmaḳtır.” demişler.

³⁶⁸ “*Liḫuṭahhirakum*” (Sizi temizlemeyi...), Mâ'ide, 6.

³⁶⁹ Mâ'ide, 7-10.

³⁷⁰ “*El-ḫamdulil-lâhi 'alâ dîni'l-İslâm*” (Yüce din İslâm'ı ihsan ettiḳi için Allah'a hamd olsun)

Erbābı Añlar

İnsān bir mecliste bulunur. Bir ādemiñ sözlerini ma‘kūl görmekle berāber zımmen ahlākını dañi añlar. Muħabbet peydā eder, görüşmek ister. Hele ehl-i ‘ilm bu huşūšta pek çābūķ añlar da aldanmaz. Ĥaķķ söylemek, Ĥaķķ’a karşı i‘tirāz etmemek, cereyāna ķapılmamak gibi ‘alāmetleri görür, añlar. “Ben idāre-i lisān ettim. Muħāfazakārāne tavrandı.” sözü, ‘ārifeye karşı deđildir.

(173B) 27 Şafer [Pazartesi]

Cenāb-ı Bārī, Mü’mínlere, ni‘metini zıkr etmekle emr buyuruyor. Bir ķavmiñ ķatl-i muvaħhidīñe ķaşd ettikleri vaķit, onların ellerini def ettiğini beyān ve taķavvī ve tevekkül ile emr var.³⁷¹

Hālimiz

Evet, kendi ĥālinde bulunup zulm ve i‘tikādsızlıđıñ düşmanı olan zevāt-ı kirāmı maħvetmek isteyen, istilā’ ve isti‘lā’ ile ķahrı isteyen kimseler, her vaķit bulunur. Mütevekkil olan zevātı, Cenāb-ı Bārī viķāye buyurur. Rabbimize nihāyetsiz ĥamd u şükürler olsun, bizi muħāfaza buyuruyor. Devr-i sābıķ ĥafiyeleri, cellādāne baķış ve ta‘ķibātla erbāb-ı i‘tikāda neler yaparlardı; ‘iyāl u evlādımızıñ maħvına (174A) çalışlıardı. Cenāb-ı Ĥaķķ onların ķuvvetini kesr ettikten soñra, “Diyānet, māni‘-i teraķķī.” diyenler neler yapmadılar. 31 Mart vaķ‘asında “Böyle şerī‘at istenilmez.” dediğimiz zamān, “Siziñ gibi ĥ‘āceler çıktı da dünyā böyle oldu.” diye az ķaldı hücūma ma‘rūz oluyorduk. Erbāb-ı ‘iřyānı yatıştırmak için Zābıye Nezāreti’niñ da‘vetiyle gelmiş olan erbāb-ı diyānet, dinsizleriñ iđvāsıyla, ĥā’in gösterildi. Ordu geldiği vaķit, başında ‘alāmet-i taşşil görülenleri hemān tutmak istiyorlardı. Ĥānemiziñ eřrāfına ķurşun yağdığı vaķit, Rabbimiz yine muħāfaza buyurdu. Dīvān-ı Ĥarbe sevķ olunanlardan dañi ĥāric ķıldı. (174B) Cem‘iyyet ‘aleyhine söz söyleyenlerden ba‘zıları, ķatl edildikleri vaķit yine muħāfaza buyurdu. Ĥālā, el-ĥamdu-li‘l-lāh, ařĥāb-ı i‘tikāda düşman olanlarıñ

³⁷¹ Mā’ide, 11.

şerrinden muhāfaza buyurmaktadır. Bu ni‘meti söyleyip şükr ederiz. İnşā’al-lâh daha bir çok şeylere şükr edeceğiz. Burada şâyân-ı diğkhat bir cihet var: Zulemât-ı nefste kalanlar, tehevürü tevekkül zannederler; kendilerine hüsn-i zann edip “Ben de mütevekkilîndim.” zu‘m ederler. Evet, insânlarıñ ahvâl-i zâhiresi mebdâdîdir. Mekâşîdına dâldir, nisbet ve tarîkîni iş‘âr eder ammâ nefsimize nisbetle bozulmağtan korkalım. Kuvvet ve kudreti kendimizden bilmeyip, maḥfûziyyete kendimizde bir istihkâk görmeyip şırf fazl-ı Hakk (175A) bilelim. Kitâb muḥâla‘ası ve taḥrîr bir zevktir ammâ niyet-i şâdıka şartdır. Kavı, fi‘ ile tevâfuğ etmeli. Feraḥlanır isek fazl-ı Hakk ile feraḥlanalım. Zikr-i ni‘metten maḥşadımız daḥi fazl-ı Hakk’a şükr olsun. Varlıksız olup da gurûrdan ḥâlî olan, feraḥ-ı ‘ibâdete muḥabbeti artırır. Gönlü açar, imâni nûrlandırır. Sîmâda başka bir melâhat ḥâsıl olur. Bâbu’l-lâh olan Muḥammed ‘aleyhi’s-selâm’iñ kapısında bekleyen, boş kalmaz. Muvahhid, me’yûs olmaz. Ne iltifâtlar ne terakkiiler ne ‘âfiyetler olur. Maḥviyyetle olan du‘âya bir çok melâ’ik-i emîn ḥûân olur. “Ben o zâlime bed-du‘â’ etmek istemezdim ammâ taḥammülüm yok. ‘Acabâ ḥaṭâ mı (175B) ediyorum?” diye okunan du‘ânıñ zevki, başka olur. Bu zevki pâdişâhlar bulsa idi, İbn-i Edhem tâc u taḥtı terk etmezdi. Şeyhü’l-islâmlıkta bulursa idi, İmâm-ı A‘zam efendimiz şeyhü’l-islâmlığı kabûl ederdi. Keşret-i talebede olsa idi, İmâm-ı Ğazzâlî bırakıp da Şâm’da on bir sene minâre dibinde oturmazdı. Âh! Bu ‘âlem başkadır. Bu ‘arûsa ‘innîn, dâmâd olamaz. Defa‘âtle aldığını bırakmış olana, bu duḥter-i pâkîzeyi vermezler. Müflis olan bu cevher-i kıymet-dâra mâlik olamaz.

Güzel söz reddolunsa da rûḥa râḥmet verir. Her ne kadar kabûl olunmadığına ḥüzn ṭabî‘i ise de kendi nef‘ine ‘â’id teklîfiñ ‘adem-i kabûlu gibi mu‘azzeb etmez.

(176A) Kardeşim! Gözünü aç, Qur’ân’ı bil. Rûḥlu sözü, Qur’ân’ı bilen söyler. Eñ toğru ‘ilm, şer‘e müstenid olandır. Dîne temâsı olmayan şey, ‘ilm değildir. Meşrû‘ olmayan her şey, cehl u nifâktır. Hezeyân edeni tekfîr edince yâ kızmaz yâḥûd “Aşıl Müslümân benim.” der. Ḥâlîş olan zevât, bunu bilir de anları cehl u ḥamâkatle tavşîf eder ki oğ gibi işledir. Yine tekrâr ediyorum ki maḥfûziyyet, maḥviyyete ‘âşıktır, merbûtdur. Bir sözü maḥviyyetle söyler, te’sîri seri‘ görülür. Şoñra o te’sîri beyân için evvelki sözü

varlıkla nakleder iseñ evvelki rûh ve nûr ve te'sîr kalmaz. İş, maḥviyyet ve teslîmiyyettedir.

(176B) 28 [Şafer] Şalı

Cenâb-ı Bārî, benî İsrâ'îl'den mişâk aldı ve anlarıñ on iki sıbtınıñ her birinden birer nâzır ve ḥâllerine zâmin, kavm-i cebbârîni görüp ḥâllerini ḥaber vermeğe âdemler ta' yîn eyledi ve Cenâb-ı Bārî, anlara “Düşmanıñızla muḥârebede benim yardımım siziñle berâberdir. Eğer siz, şurûṭıyla namâza kâ'im olursanız ve müsteḥâkına zekâtı verirseniz ve benim peygamberlerime imân ederseniz ve anlara ta' zîm u tekvîr ederseniz sizden günâhlarıñızı maḥvederim ve taḥtında enhâr cereyân eden cennetlere sizi idḥâl ederim. Bu mü'ekked şurûṭ ve 'ahdden soñra, sizden kim kâfir olursa taḥkîk, tarîk-i Ḥakk'dan ayrıldı.” (177A) 'Ahidlerini bozdukları sebebiyle anları rahmetimizden tãrd eyledik ve kalblerini katı eyledik. Âyât ve taḥvîfât, te'sîr etmez. Kelimât-ı Tevrât'ı ve anda olan ni' met-i Nebevî'yi maḥalinden taḥrîk u tebdîl ederler ve anda Peygamber 'aleyhi's-selâm'a tabi' iyyetle zikrolundukları naşîblerini unutup terk ettiler. Sen anlarıñ ḥâ'inleriniñ, ḥıyânetine muṭṭali' olmaḥtan ḥâlî olmazsıñ meğer anlardan az kimse ḥıyânet etmeye ki imâna gelenlerdir. Anlardan 'afv u şafḥ eyle. Taḥkîk, Allâhu Te'âlâ iḥsân edenleri sever.”³⁷² [buyurdu.]

Dikkat

Sûre-i Mâ'ide'niñ on iki ve on üçüncü âyetleri³⁷³ olan bu iki âyet-i kerîmede neler olduğu ehline ma'lûmdur. Âyetiñ birinin başında (177B) “میثاق”, diğeriñ başında “نقض میثاق” var. Birinde şurûṭı diğeriñde cezâsı var. Tefsîr ve târiḥlerde Fir'avn'ıñ ğarkından soñra Benî İsrâ'îl'iñ, Mışır'dan Şâm'a ve Arâzî-i muḥaddeseye gitmeleri derken,

³⁷² Mâ'ide, 12-13.

³⁷³ Eserde “13 ve 14. âyetler” olarak geçmektedir. Fakat meâli verilen bu iki âyet, Mâide sûresinin 12 ile 13. âyetleridir.

mübâlağalı bir şürette ‘Ûc bin ‘Unuk³⁷⁴ kışşası, erbâb-ı diğkâte aşıl mes’eleyi unutturmaz.

Namâz

Evvelâ namâz var. Hâkğ’ıñ mu‘âveneti[niñ] bizimle olması³⁷⁵ için evvelâ namâz zıkr buyuruluyor. Şoñra zekât, şoñra resüllere³⁷⁶ ta‘zîm u tevķîr, şoñra Allâh yolunda qarz-ı ħasen var.

(178A) Tahķîk Me’mûrları

Ûmmeti muĥâfaza için ħaşmıñ aĥvâlini görüp añlamak için me’mûruñ lüzûmu daĥi ma‘lûm oluyor. Devr-i sâbık bunu sũ’-i isti‘mâl etmektene kadar fenâlık etti ise devr-i ĥâzır da daĥi ‘adem-i diğkâtiñ zararı andan aşığı değildir. Teftîş-i aĥvâl, tefĥîş-i aĥbâra ihtiyâc olmayan ĥiçbir zamân ve mekân yoktur. Düşmanıñ kuvvet ve niyeti, ma‘lûm olmalıdır. Emr-i Ĥudâ’yı tutmayıp nağz-ı ‘ahd edenlere kasvet-i ħalb gelir. Mevrûd olurlar, aĥkâm-ı İlâhiyye’yi tahrîfe başlarlar. “Bizim dînimiz böyle değil, añlamıyorsunuz.” diye istedikleri gibi te’vîl ile ĥıyânet etmek isterler ammâ muṭṭali‘ olunur.

(178B) İşâret

Her şey’i Hâkğ’tan görmeğe ‘ahd verdik. Nâ’il-i sa‘âdet olmak için emr olduğumuzu yapacağız. İlĥâmât ve efkâr-ı şâ’ibeyi ħabûl edeceğiz. Kendi ‘ilm u kuvvetimizden beri olacağız ki ĥicb, ref‘ olsun. Yapmadık ĥayâlâta, ĥavâtır-ı nefsâniyyeye aldandık. ‘Ahd-ı sâbıkı unudana, şeytânet gelir. ‘İşyânıñ cezâsı ĥızıldır. Aşıl îmân, ‘ahd-ı sâbıkta şebâtır. Bu âyetler münâsebetiyle müfessirîni şüfiyye

³⁷⁴ ‘Ûc bin Unuk, rivayetlere göre Hz. Nûh’dan önce var olan ve Tûfan’da dahi ölmeyen, Hz. Mûsâ zamanına kadar yaşamış; boyunun 3333 zira’ olduğu ve balıkları denizden tutup güneşte pişirerek yediği rivayet edilen İsrailiyat menşe’li efsanevî dev. Ayrıntılı bilgi için; Nebi Bozkurt, “Ûc b. Unuk”, *DİA*, XLIII, s.34-36.; Ahmet Çelik, “Kur’an’ın Nassına Aykırı Olduğu Halde Tefsir Kitaplarında Yer Verilen Haberler”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.11, 2005, s.56-65.

³⁷⁵ “Olmak” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “olması” tercih edildi.

³⁷⁶ “رسائل” şeklinde yazılmış.

“kıtı” dan bahşediyorlar. Hâlbuki halk bugün kıtı bilmez. İnkâr edenler, günden güne keşret peydâ etmektedir. Bakalım şonu ne olacak, (179A) ihtimâl ki hâtıra gelir. “Bu kelâmlar insâna haddini bildirir, ahvâl-i ‘umûmiyyeniñ iyi olmadığını gösterir ammâ insân için bir ma‘îşet lâzımdır ne yapalım da güzelce bir idâre edelim?” denir. “Kuvvet, i‘tikâdsızlarda olup da erbâb-ı i‘tikâdı her vechle maħrûm etmeğe çalıştıkları bir zamânda, anlara mümâşât etmeksizin ta‘ ayyüş nasıl olur? Ne yapayım da ‘iyâl u evlâdımı infâk edeyim?” denirse cevâbı şöyledir: “Sen bugüne kadar yaşadın, idâre ettiñ. Şimdiden şonra daği hüsn-i idâreye bak, şabâhları erken kalk. Tabi‘î seniñ bir maşrafıñ var. O maşraftan kazanmağa bak. Evet, elzem olanı (179B) nerde ehven veriyorlarsa oradan al. Ğayr-ı meşrû bir cihete on para şarf etmemeğe Ğayret eden, hiçbir vakit kimseye muhtâc olmaz.”

“‘iyâl u evlâd kanâ‘at bilmiyor, tezyîn istiyor, hâlden anlamıyor, acımıyor, râhatsız ediyor.” diyeceksiñ, anıñ sebebi daği sensin. Anları öyle alıştırdın. Sen istiĞfâra devâm et. Cenâb-ı HaĞk, anlarıñ ahvâlini tebdîle kâdirdir.

Bir Müslümânda irâd u ‘aĞâr yapmak, para biriktirmek, geniş hânelerde, bâĞçeli evlerde oturmak, hânesini süslü eşyâ’ ile tezyîn, elbise-i mütenevvi‘e merâkı olmasa; tütün, enfiye gibi isrâfla mübtelâ olmaz, ceride ve lüzümsuz (180A) âşâra para vermezse, vezâ’if-i dîniyyesini ifâ’ ederse zarûret çekmez. Bir Ğatm-i şerif başlasa Ğitâmından evvelince esbâb zuhûr eder.

ŞaĞlam i‘tikâd her d derdin dermânıdır. Seniñ işini başkalarına düşündürür, seniñ için Ğaylî Ğayret edenler peydâ olur. Seni bir iş idâre etmiyorsa bir iş daha taħarrî et. Hâline münâsibi bulunca erbâb-ı i‘tikâdla istişâre et. Çâresi ilhâm olunur. Turma, oturma, meşrû‘ şürette çâre ara. Kibir olmazsa şıĞhati yerinde olan zât, Müslümân memleketinde kâni‘âne bir şürette yaşamanıñ çâresini bulur. İş, kibir ve kanâ‘atsizlikten kurtulmaĞtır.

(180B) “Biz Naşârâyız diyenlerden daği enbiyâyı taşdıĞ etmek üzere ‘ahd aldık. Anlar da İncil’de zıkr ve emr olunduĞlarından vâfir-i naşîb[i], nisyân ve terk ettiler. Biz anlarıñ beynine, kıyamete kadar buĞz u ‘adâveti ilkâ’ ettik ki birbirlerine ‘adüvv oldular. Allâhu Te‘âlâ yakında ‘ikâbla şanı‘lerini Ğaber verir. ‘Ey ehl-i Kitâb! Size, bizim

Resûlümüz geldi ki kitâbınızdan gizlediğiniz şeylerin çoğunu size beyân eder ve çoğunu dahi ‘afv eder. Allâhu Te‘âla size Nûr-ı Muḥammed ‘aleyhi’s-selâm ve ḥaḳḳı izhâr eder.’ Qur’ân-ı Kerîm geldi. Allâhu Te‘âla rızasına tâbi‘ olan kimseyi o nûrla selâmet ṭarîḳlerine, hidâyet eder ve anları irâde ve tevfiḳle küfür ve şekk zulumâtından îmân (181A) ve yakîn nûruna çıkarır ve anları kendine aḳreb olan ṭarîḳe hidâyet eder ki o İslâm’dır.”³⁷⁷ buyuruyor.

Nûr-ı Nübüvvet vâziḥ, Kitâb ise zâhir ve lâyiḥdir. Ṭâlib-ı rızvân olanı zulumâtta nûra ihrâc buyurur. Kendilerine ‘inâyet-i sâbika olanı Şırâṭ-ı Müstaḳîme hidâyet buyurur. Keşf, cemâl-i kitâb u sünnetle olur. İ’tirâzât-ı nefsanîyye ve ḥaṭarât-ı şeytânîyyeden ḥalâşın çâresi, tabi‘ iyyettir. Zâmîriñ müfred olması, ḥükümde vâhid olmasını müş‘ irdir. Diḳḳat ister.

Âdem ‘aleyhi’s-selâm’iñ zellesiniñ “Nûr-ı Muḥammed ‘aleyhi’s-selâm ḥürmetine” diye vâḳi‘ olan du‘âsıyla ‘afv olunduḡu, Fârûḳ-ı A‘zam Efendimiz’den rivâyetle Rûḥu’l-Beyân’da meşṭurdur.

(181B) Envâr

Âh! Ehl-i envâr nerde? ‘İbâdet maḥallerinde olan envâr ve rûḥâniyet neden tenâḳuş ediyor? Niye zevḳ-i ma‘neviyyeniñ noḳşânından şikâyet olunuyor? Ne oldu? Bu, idâreniñ deḡişmesinden deḡil, başka sebepleri var. Ḳulûbuñ, aḥvâli taḡayyur etmesindedir. Yâ Rabbi! Nûr-ı Muḥammed ḥürmetine, biz ‘âcizlere sen acı. Ḳalbimizi, envâr-ı tabi‘ iyyetle münevver buyur. Perdesi açılmış zâtlara muḳârin ḳıl. Qur’ân bilenlerden ayırma. Bizi nefsimize bırakma. Sebil-i selâma hidâyet ḳıl. Derdimiziñ şifâsını iḥsân buyur. Sa‘âdet, ‘inâyet sendendir. Yâ Rabbi! Düşmüş olduğumuz vartadan, Ḥabîb’iñ ḥürmetine ḥalâş ḳıl.

³⁷⁷ Mâ’ide, 14-16.

(182A) 29 Şafer [Çehârşenbe]

Cenâb-ı Bârî, ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm’a ulûhiyyet isnâd edenleriñ küfrünü, Yehûd ve Naşârâ’nıñ “Biz ebnâ’ u ehibbâ’u’l-lâh’ız” dediklerini beyândan şoñra anlara, “Neden size zünûbuñuz sebebiyle ‘azâb ediyor? Siz Hâkķ’ıñ yarattığı beşersiniz.” demeği emr buyuruyor. Mâlik, O’dur, dilediğini mağfîret buyurur, dilediğine ‘azâb eder. Zamânıñ rüsûlden inkıtâ‘ı zamânında umûr-ı İslâm’ı beyân etmeğe Muḥammed ‘aleyhi’s-selâm geldi. Tâ ki âḥirette “Bize beşîr ve nezîr gelmedi.” diye bahâne ve ‘özr etmesinler. Muḥakķak beşîr ve nezîr geldi. Allâhu Te’âla her şey’e Kâdir’dir. Beşîr’dir, Mü’minleri cennetle tebşîr buyurur. Nezîrdir, küffârı cehennemle inzâr buyurur.³⁷⁸

(182B) Diķķat

“Biz Hâkķ’ıñ sevgilisiyiz, cennet bizim.” demek, maġrûr olmak, kimleriñ lâfi imiş düşünelim. Biz öyle demiyoruz. “Günâhımız kadar yanacaġız, maḡzar-ı şefâ’ at olur isek kurtulacaġız.” diyoruz. “İmânla vefât eder isek ‘muḡalledun fi’n-nâr’ olmayacaġız.” diyoruz. Kendimize bir şey isnâd etmiyoruz. Hep Rabbimiziñ faḡlına muntazır bulunuyoruz. “Ben ‘âlimim, ben dervîşim.” diye kendine süs veren ehl-i da’vâya baķ. Kendilerini ne yaman zilletle atmaķtadır. Yahûdîleriñ bu ġurûr ve da’vâsı, dünyâda kendilerini zillet ve meskenete attığı gibi, âḥirette daġı ‘azâb-ı elîme dūġâr edecektir. Sa’âdet, ‘ubûdiyyeti bilip taḡt-ı ḡûkm-i İlâhîde olduġunu añlamaķtadır. (183A) Maķâmât-ı evliyâyı bilmeyip, o yola gitmeyip kuru da’vâ ile iş bitmez. Müdde‘î-i kâzib, maķâmât-ı beşerdedir. Mâķâm-ı velâyet, muķaddes bir maķâmdır ki orada da’vâ yoktur. Cenâb-ı Hâkķ, şerî‘at-ı Nebeviyye’niñ ḡilâfına ḡareket edeni sevmez. Muḡabbet taḡakķuķ etmiyor ki “Muḡib, maḡbûbuna ‘azâb etmez.” denilsin. Beşîr ve nezîr geldi, ‘özre mecâl kalmadı. ‘Aķlını başına almaķtan başķa çâre yoktur. Âḡireti düşünmek gerçi azaldı ise de emr-i dünyâda daġı Yehûd-meşreb olanlar, zamân olur ki “Pâdişâhiñ sevgilisi biziz.” derler. Zamân olur “Cem‘iyyet ve ordunuñ ehibbâsıyız” derler ammâ kavilleri fi’illerine uymadıġından irtikâb ettikleri şeyler (183B) sebebiyle çok sürmez.

³⁷⁸ Mâ’ide, 17-19.

Mu‘ azzeb olup, zelīl olurlar. Anlara da “Hani yā siz maḥbūb idiñiz, niye böyle dūçār-ı mücāzāt olduñuz?” denir.

Şehr-i ḥaḳīkate vuşul için söz cisrinden mürūr lāzımdır. “Hani sen muḥabbet da‘ vāsında idiñ, dünyā için bu kadar uğraşmak nedir?” denilse dürlü te’vīlāt, ‘iyāl u evlādı bahāne etmek var. ‘Acāyib. Ben anlara ĩrād yapacağım diye uğraşayım, dünyāda üzüleyim, āḫirette ḥesābını vereyim; anlar māl ğavğasına düşüp rahmet bile oğumasınlar. Bunu hangi kitāb yazmış. Kañı müctehid ictihād etmiş. Ḥālbuki muḥabbetle ma‘ rūf olanlarıñ ĩrād u ‘aḳārı olduğunu oğumuyoruz.

(184A) 30 Şafer [Pençşenbe]

“Mūsā ‘aleyhi’s-selām, kavmine; ‘Ni‘ met-i Ḥudā’yı yād etmeleriñi³⁷⁹, içlerinden Peyğamberler ba‘ ş buyurduğunu ve mülük kıldığını ve zamānlarında ‘āliminden kimseye vermediğini, anlara verdiğini söyleyip Ḳudūs ve Şām taraflarına gitmelerini emr etti. ‘Cenāb-ı Ḥaḳḳ orasını siziñ için kısmet etti. Cebābireden ḳorḳup da duḫūldan imtinā‘ la arkañıza dönmeyiñiz ki ḥāsirinden olursuñuz.’ buyurdu. ‘Oradan cebbārın çıkmadıçça biz girmeyiz.’ dediler. Cenāb-ı Ḥaḳḳ’dan ḥavf eden iki zāt ‘Hemān ḳapıdan giriñ, girince ğālib olursuñuz. ĩmāniñiz varsa Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a tevekkül ediñiz.’ dediler. Anlar yine ısrārla ‘Anlar orada olduçça ebeden girmeyiz. (184B) Biz burada otururuz. Sen Rabbiñle ikiñiz anlarla git, muḳatele ediñiz.’ dediler. Mūsā ‘aleyhi’s-selām: ‘Yā Rabbi! Ben kendimden ve ḳardeşim Hārūn’dan başkasına mālİK değılim. Bizimle bu ḳavm-i fāsıḳiñiñ beynini tefriḳ eyle.’ dedi. Allāhu Te‘ālā, Mūsā ‘aleyhi’s-selām’a buyurdu ki ‘Arz-ı muḳaddese anlara ḥarām ḳılınmıştır. O arāziye mālİK olmayalar ve arz-ı Tih’de kırk sene müteḥayyir, ser-gerdān ḳalalar. O ḳavm-ı fāsıḳiñiñ o ḥāllerine maḥzūn olma.’³⁸⁰

³⁷⁹ “Etmek” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “etmeleriñi” tercih edildi.

³⁸⁰ Mā’ide, 20-26.

Teşādūf

Cenāb-ı Hāḡḡ'ın irsāl buyurduđu her Peyğambere eziyyet eden Yahūdīler, zillet ve ḡazye maḡkūmdur. Zuhūr-ı İslām'dan šoñra anlarıñ ḡazyi artmıřtır, (185A) daha da artacaktır. Bu gūnkū dersimizin³⁸¹ bu āyetlere gelmesi, dūn Meclis-i Meb'ūsān'da cereyān eden mezākire eřnāsında, Yahūdīleriñ, Kudūs'de ḡukūmet-i İsrā'īliyye teřkīl etmek ḡuruntusunda bulduđları sōylenmesine teřādūf etmiřtir ki biz buña bu gūn vāḡıf olduđ. Tefāsīr ve tāriḡ kitāblarından vaḡı' a-ı mezkūreniñ tafřılı ma'lūm olur.

Her memleketten ḡođulduđları ḡalde Müslümānlardan gōrdükler merḡameti, hiçbir ḡavimden gōrmeyen bu dessās ḡavim muḡaceret tariḡiyle oralara yerleřmek, šoñra marāzīlerini icrā etmek fikrinde bulunurlar. Bu, ḡukūmetiñ za'afından istifāde ile beñlik intizārında bulunan ḡavmiñ emeli gibidir. (185B) İḡtimāl ki Selānik dōnmelerinden mu'āvenete dađı muntazırdırlar ammā o arāzīnden anlarıñ maḡrūm olduđlarını, ḡur'ān ḡaber veriyor.

Biz řimdi anlar gibi olmamanıñ çāresine bađalım. Peyğamberleri dūřunelim. Aḡtār-ı arzda tařarrufu olan pādiřāhlıđı, muḡāfaza edelim. Bize verilen ni'etleri tefekkūr edelim. Arzımızı řevā'ib-i fitneden, envā'-ı cevr u 'inād ve eřnāf-ı bađy u fesāddan pāk ve muḡaddes edelim. Arḡasını dōnene, ḡūsrān var. İř ḡapıdan girmektedir. Duḡūlden šoñra ḡalebe vardır. ḡalbe bađalım, bedene meyl etmeyelim. ḡalbini, řifāt-ı nefsiñ istilāsına bıraḡma, ḡorḡ. Yařıñ geçtikten šoñra ḡāliñi dūřünmeyecek misiñ? (186A) Sehl-i Tūsterī ḡazretleri'ne “انعم الله عليهم³⁸²” ḡavl-i celīlinde ki ni'et nedir?” diye su'āl olunmuř, “ḡavf ve murāḡabedir çūnkū ḡavf ve ḡūzūn ḡasenātı ziyāde eder.” buyurmuř. İḡtimām ḡuvvetli olup ḡavf ḡālib olursa olur. Seḡer vaḡtı “ḡaḡḡı Efendi” diye ḡaraf-ı rūḡāniyyeden řadā gelir, insān uyanır da nefsiñ ḡalebesi ḡaldırmaz. “ملوك³⁸³” kelimesini ḡureřī merḡūm “siyāset-i nefis” ile te'vīl etmiř. “Bařḡasına verilmeyen řey”i, İbn-i 'Aḡā “ḡulub-ı selīm”le te'vīl ediyor. Tefsīr-i 'Arā'is'te ḡaylī rūḡlu sōzler var ([s.]128). Rūḡu'l-Beyān'da dađı ma'lūmāt-ı nefise cem' edilmiř ([s.]553).

³⁸¹ “دسمزك” şeklinde yazılmış.

³⁸² “En'ama'l-lāhu 'aleyhimā” (Allah'ın kendilerine ni'et verdiği...), Māide, 23.

³⁸³ “Mülūk”

(186B) Yahūdîleriñ hiyel u desâ'isi bu ümmeti haylî meşgûl etmiştir. Gerçi hamd olsun hiçbir târîhde anlardan çekinecek derekeye tenezzülümüz vâkı' olmamış ise de başka şüretle üzüntü olmuştur. Ekşer vaqâyi', tertîbât-ı sâbıka neticesidir. Bir mes'eleniñ cevâbını bir kimseye bırakmak muvâfık olmadığından, emr-i idâre de bir kimseniñ re'yiyle hareket iyi netice vermemiştir. Bir âdemiñ bir maqâmı 'âlî farz etmesi, aña hasedine bâ' işdir.

Zamân olur ki bir menfa'ati muhâfazaya kıyâmdan müte'addid zararlar melhûz olur. Men', mücerred huşûl-ı maqşada kâfî değildir. Etraftan mu'âvenet-i fikriyyeye ihtiyâc vardır. Bu muhakkahtır ki (187A) mazhar-ı sa'âdet olmayacak kesâna ne kadar hakîmâne mu'âmelede olursa te'sîri olmaz. Şu kadar var ki nâşih vazîfesini îfâ' etmiş olur. Bu mes'elede "Size şu ni'metler verildi." diye oşamaqla mu'âmele olunmuş, "Giriñiz, galebe edersiniz." diye teşci' edilmiş ise de etraftan mu'âvenet-i fikriyye olmayıp "Biz gitmeyiz." demekte ısrâr olunmuş. İşte bu da bir ekşeriyet ammâ neticesi ma'lûm. Tabî'at, mâni'; havf, hâ'il olmuş. Evet, fikrinde olandan bahşolunmayan yâhûd hilâfi tervîc olunan yerde, tabî'at turmağı bile istemez ammâ mizân var. İnsân, kendine hüsn-i zann ettikçe terakki edemiyor. "Seniñ bu fikriñ Yehûd fikrine beñziyor." sözüne kızar da yine ısrâr eder.

(187B) 1 Rebî'u'l-Evvel Cum'a

Qâbil ile Hâbil menâzi'e ettiler. "Qâbil, Hâbil'e: 'Elbette seni katl ederim' dedi. Hâbil: 'Allâhu Te'âlâ ancak muttakîleriñ kurbânını qabûl eder.' dedi. Hâbil: 'Eğer sen beni katle el uzadır iseñ ben seniñ katline el uzatamam zirâ ben Rabbe'l-'âlemîn olan Cenâb-ı Allâh'dan qorqarım. Ben murâd ederim ki beni katliñ ve pederine 'işyâniñ günâhlarıyla rücû' edip bu iki günâhla bile aşhâb-ı nârdan olasıñ. İşte, katl u 'işyân zulmünüñ cezâsı budur.' dedi. Qâbil, nefesine itâ'atle qardeşini katl edip hâsirînden oldu. Cenâb-ı Haqq, iki qarğa gönderdi biribiriyle dögüşüp biri diğeriñi öldürdü. Burnu (188A) ve ayaklarıyla yeri qazıp gömdü. Qâbil bunu görünce 'Yazık baña. Bu qarğa gibi

olmaktan ‘āciz mi oldum ki birāderimiñ cesedini yere koyup örte idim’ dedi. Nādım oldu.”³⁸⁴

Bak Neler Oluyor

Qısmetine rāzı olmuyor, “Qızıñ güzelini ben alacağım.” diyor. Qurbān ‘arz ediyorlar kendi qurbānı olmuyor, rāzı olmuyor. Hüsn-i mu‘āşerete bak! Haqq şāhibi belā’ ve miñnete rāzı oluyor. Birisi “Ne yapalım qısmetiñ bu imiş, Cenāb-ı Haqq benim qurbānımı qabūl etti.” diyor, haqqsız olan da “Seni öldüreceğim.” diyor. Yine haqq şāhibi, “Ben seni qatle el uzatmam, ben Rabbinden qorqarım.” diyor. Hased, qatli irtikāb ettiriyor. **(188B)** Nedāmet ediyor amā fā’ide yok, yüzü kara oldu. Fenā bir şöhet qazandı. Birisi ‘aql gibi şilāh istedi, dīgeri vehm gibi nefse uydu. Kime söz qabūl ettireceksiñ? Sāde kendi istediğiniñ olmasıñı düşünüyor, “Olmazsa qatl ederim.” diyor. İşte, ehl-i nefis böyledir. Ehl-i ‘irfān fenālīga, fenālıqla muqabele etmez. Sen, ni’met-i şahşiyye haqqında ‘umūm ehl-i nefse böyle düşün. Galebe eder, mañveder ammā aña da qalmaz. Yalnız sū’-i şöheti qalır. Haqqına rāzı olmayan meṭrūd olmazsa Haqq nasıl muhafaza olunur? Bu derste çok ‘ibret var. **(189A)** Büyük qardeşleriñ küçük birāderlere olan mu‘āmelesi ‘acībdir. Pederler bu huşušta hayrettedir. Ehl-i şalāhñ mesleki, her huşušta uyuşmaq ve naşihat qarafını iltizāmdır. Her ‘ālim-i ‘āmiliñ işi böyledir. Bir vaq‘a-ı mevlime gösterilemez ki ‘ālim-i ‘āmiliñ anda bi’l-fi’ il müdahil olsun. Lâkin söylemezler, tebeyün ve taħaqquq etmeğe bırakmazlar.

Bu vaq‘a sebebiyle Cenāb-ı Bārī, Tevrāt’ta Benī İsrā’il’e hükm buyurduğı, kendi hālinde, qabāhatsiz bir ādemi bir kimse qatl etse cemī‘-i nāsı qatl etmiş gibidir ve böyle bir ādemi helākdan halāşla ihyā’ etse cemī‘-i nāsı ihyā’ etmiş gibidir.³⁸⁵

Benī İsrā’il’e, mu‘cizātla nice Peyğamberler geldi. Şoñra anlardan çoğı yeryüzünde haddenden mütecāviz qatl u hetk, mañārimde isrāf ettiler **(189B)** rüy-i zemīnde Haqq’ıñ ve Resūl’ünüñ sevdikleriyle muharebe ve yeryüzünde qat‘-ı tarīq ve gāretle

³⁸⁴ Māide, 27-31.

³⁸⁵ Mā’ide, 32.

fesād ederler. Anlarıñ cezāları, ādem qatl edip māl aḥz etmedilerse yalnız qatl olunmaqtır. Eđer yalnız aḥz-ı māl edip de qatl etmemişlerse sağ elleri ile sol ayakları qaḥ olunmaqtır. Eđer bilā-qaḥ u lā-gāret yalnız nāsı ihāfe etmişlerse bir beldeden bir beldeye nefy olunmaqtır. İşte bu cezā anlara dünyāda ki zūll ve ḥaḳārettir ve āḥirette anlara bundan eṣedd ‘azāb-ı ‘āzīm vardır. Tutulmadan evvel tevbe ederlerse Cenāb-ı Ḥaḳḳ, Ğafūr ve Raḥīm’dir.³⁸⁶

‘Uḳūbāt

Kütüb-i fiḳhiyyeniñ ‘uḳūbāt kısmına diḳḳat (190A) edip kütüb-i fetāvāyı bi-ḥaḳḳ tedḳiḳ edenler, siyāset-i şer‘iyyeye vāḳıf olanlar, elde bunlunan ḳavāniniñ şer‘den me’ḥūz olmayan kısımlarında ne ḳadar muḡāyir-i ‘adālet şeyler olduğunu añlarlar. Bu ni‘metlerden maḥrūm olanlar, ḳavānini Fransa’dan aldığımızı iddi‘ā’ ederler. Anlarıñ bizden aldıkları işbāt olunca bizim Roma ḳānūnlarından iḳtibās ettiğimizi söylemekten utanmazlar. Bizim ba‘zı ḳıyāfeti ḥāce olanlarımız daḫi söylemesini bilmediklerinden, “Biz kendimiz yapalım.” diye ictihād da‘vāsını işrāb eder, ḥalepte bulunurlar. Bence sözüñ iyisi kütüb-i mu‘tebereye mürāca‘at edip taḥarriyāt neticesinde aḥkām bulmaqtır. Çünkü fuḳahāniñ fetāvāsı ḡāyet ‘ādilānedir. (190B) Ḳavān-i ecānibe gibi zulm ve tenāḳuzla mālī deḡildir. Lākin bu söz, ni‘met-i ‘ilm u ‘irfāndan maḥrūm olanlara ḥoş gelmez. Ḳānūñ vaż‘ı şerefini, kendilerine ḥaşr etmek istediklerinden, bu cihete iḳtidār daḫi bulunmadığından bu ḫarafa yanaşmazlar. Efkār-ı ‘umūmiyyeyi celb için ḥalḳiñ ḥissiyāt-ı dīniyyesini oḥşayarak, ‘adālet ve merḥamet kelimeleri gibi kelimāti isti‘māl ederler. Şoñra cezā-yı i‘dāmı ḳaldırmaḳ isterler. Bir memlekete āteş verip, ḥāneleri ḳaşden yaḳıp müte‘addid nüfusuñ helākına sebep olmuş yāḥūd bir muḥārebeye ḳaşden ordunuñ bozulmasına, memleketiñ gitmesine menfa‘ati için sebep olmuş kesānı, i‘dām etmeyip, <de> milletiñ beslemesine (191A) rāzı olup da i‘dāma vaḥşet diyen cānīler, vaḥşetiñ tevessü‘üne ḥidmete ḫalışanlardır. Zānīleriñ cezāsız ḳalmasını ārzū edenler, veled-i zīnādırlar. Sāriḳları ḫimāye edenleriñ, sirḳat ḫamarlarına işlemiştir. Müslümānlıḳ

³⁸⁶ Mā’ide, 33-34.

bi-ğayr-ı haqq bir ādemi katli, bütün insānları katl gibi ‘ addediyor. Bi-ğayr-ı haqq katlden muhāfazayı daği ‘ umūmu ihyā’ gibi ‘ addediyor. Hükümet-i İslāmiyye, kân dökülmesini arzū etmez. Katilde isrāf, zaleme işidir. Hele birbirini kırmağa mecbūriyyet, eñ elīm bir iştir. Esbāb-ı nüzūla vākıf olmayan kimseler, bu āyeti şiddetli görürler. Vākıf olurlarsa añlarlar. Vak‘ a olur ki silāha sarılmağtan başka çāre-i selāmet kalmaz. Bir takım bāğiler toplanmış, ümmet-i Muḥammed’iñ (191B) kanını döküyor, ‘ ırzlarına tasalluḥ ediyor, memleketi yakıp yıkıp yağma ediyorlar. Artık anlara karşı sükūnet olunur mu? “Umūr-ı ibādı şūret-i ḥasenede tesviye edeceğiz.” diye der-‘ uhde edip de emvāl-i milleti yiyip bir çok isrāfātla müstağrak-ı düyūn eden vūkelā daği eytām ve arāmil ve zu‘ afā’ ile ma‘ nen muhāribdir. Bu isrāfāta i‘ tirāz edenlere, te’vīlātla cevāb vermek ve tehdīd etmek sikkīn-i hızlānla katle yāhūd ḥabl-i hicrānla şalbe müsteḥaktırlar. Çünkü idāreyi ifsād ediyorlar. Fesādları bütün memālike sirāyet ediyor. “Bunlar bizi medyūn edip, birçok şeyler satıp nihāyet firār edecekler.” diye kimiñ ḥātırına gelmiyor.

(192A) 2 Rebī‘u’l-Evvel [Cum‘ aertesı]

Cenāb-ı Bārī, Mü‘ minlere taqvā ile vesīle talebi ve tariḳ-i Haqq’ da mücāhede ile emr buyurup ola ki felāḥ bulasınız buyuruyor.³⁸⁷ Evvelā ĩmān, sāniyyen ‘ ilm u ‘ amel şālīşen mürşid talebi rābi‘ en çalışmak sebep-i felāḥ olacağı vārid-i ḥātır oldu. Küffārīñ ‘ umūm dünyā mālınıñ bir mişli daha mālı olsa da ‘ azābtan kurtulmak için fedā etseler kabūl olunmayacağı, anlara ‘ azāb-ı elīm olacağı beyān buyuruluyor. Nārdan çıkmak murād edip de çıkmaları mümkün olmayacağı anlara ‘ azāb-ı ebedī de iḳāmet olunduğu beyān buyuruluyor.³⁸⁸

(192B) Sārīḳ ve sārīkeniñ, kat‘ -ı yediyle ḥükümü ḥāvī āyet-i kerīmeyi, zulmünden sonra tevbe edip işlāḥ olanı Cenāb-ı Haqq’ iñ mağfired buyuracağını müş‘ ir āyet-i kerīme ta‘ ḳīb ediyor. Andan sonra semāvāt ve arzıñ Mālik’ i, Cenāb-ı Haqq olup dilediğini ‘ azāb, dilediğini mağfired buyuracağı beyān buyuruluyor.³⁸⁹

³⁸⁷ Mā’ide, 35.

³⁸⁸ Mā’ide, 36-37.

³⁸⁹ Mā’ide, 38-40.

Müfessirîn Hâzarâtını Düşündüm

Tabakât-ı müfessirîn hakkında haylî sözler yazılmıştır. Benim bile bir risâlem vardır. Bundan yedi yüz sene evvel “ان التفاسير فى الدنيا بلا عدد³⁹⁰” denilmiştir. O zamandan sonra dünyânın her tarafında, nice tefsîrler yazılmıştır. İnsân bir işiñ içine girmeyince iyice anılayamıyor. (192A) Her tefsîr Kâdî ve Keşşâf ve Hâzin gibi değildir. Ba‘ zısı istediği âyette tafşîl etmiş diğerlerini muhtaşaran almış, ba‘ zısı hiç almayıp geçmiştir. Hâşiye ve ta‘ lîkât şüretiyle neler yazıldığı, kütüb-ğane defterlerine olsun nazar edenleriñ ma‘ lûmudur. Devr-ı sâbıkta Türkçe bir tefsîre ihtiyâcımız olup müsâ‘ede olunmadığı söyleniyordu. Bidâyet-i inqılâbda bu mes‘eleyi ortaya attılar, bileni, bilmeyeni, ‘aklına geleni söyledi, yazdı. Nâ-ehller ve ehliyeti olan bir zât yazmağa başladı. Nihâyetinde kim yazacak kim okuyacak su‘âlîne cevâb bulunmadı. Tefsîre, ehl-i ‘ilm merâk eder anlarda Türkçe’de aramazlar yerini bilir, bulurlar. (192B) Bu mes‘ele hakkında defterlerimizde haylî sözlerimiz vardır. Ba‘ zı zâtlarıñ o sözleri söyledikleri, bizim anlardan aldığımızı da‘ir bir zann hâşıl eder. Varsın, etsin. Biz, ne yaptığımızı biliriz. “Müfessirini düşündüm.”, demiştim. Kabirleri pür-nür olsun, ne kadar uğraşmışlar. İnsân hangi fenne merâk ederse işine yarar tefsîr bulur. Peyğamber ve Aşşâb’ıñ nasıl tefsîr ettiklerini merâk eden, İbn-i Cerîr’i elden bırakmasın. Fenn-i belâğata merâkı olan Keşşâf’a şarılsın. Esbâb-ı nüzûl ve hikâyât ve muvâfık ehadîş-i şerîfe isteyen Hâzin’e baksın. Taşavvuf isteyen ‘Arâ’is’ten ayrılmasın. Hele Rûhu’l-Beyân, vâ‘ize ve her meslek erbâbına yarar. (193A) Nahiv merâklısı Celâleyn Hâşiyesi, Cemel’e baksın. Hikmet merâklısı Tefsîr-i Kebîr’i elden bırakmasın. Fıkıh merâklısı Tefsîr-i Ebu’l-Leyşî okusun, Kurtubî daği böyledir. Târîh ve hikâyât Şa‘lebi tefsîrindedir. Kâdî tefsîrine olan ‘ulemânın hizmeti kadar hiçbir tefsîre hizmet olunduğunu bilmiyorum. ‘Ulemâyı, yazı yazmağa muhtedir olmamakla ithâm etmek, “Kendileri yazamıyorlar, yazanlara i‘tirâz ediyorlar.” demek muhib-i cehâlet olanlar için güç değildir. “Efendim! Ecânib, Qur‘ân-ı Kerîm’i bizim hâcelerden iyi anlamışlar, lisânlarına tercüme etmişler.” diyenler, haberleri olmağsızın

³⁹⁰ “İnne’t-tefasîre fî’l-dünyâ bilâ-‘adedîn” (Dünya üzerinde sayısız tefsirler vardır.)

humk u cehāletlerini i' lān (193B) edenlerdir. “Ecānibiñ tercüme ettiklerinden kangısını taḫbīk edip muvāfiḫ bulduñ?” şu 'āline toḡru cevāb kim verecek? Bize Rūmca, Frransızca, İngilizce, Almanca tercümelerinden okuduklarını muvāfiḫ bulmadık. “Seniñ Qur'an'ı añlayanlara muḫabbetiñ var mı?”, “Neden 'Arabī taḫşīline muḫabbet etmiyorsuñ?” su 'āllerine daḫi ma' ḫūl cevāb bulamazlar.

'Ulūm-ı evvelīn u āḫirīni cāmi' olup 'umūm-ı bülegāyı tā-be-ḫıyāmet 'āciz bıraḫan Qur'an-ı 'Azīmü's'şānı, az bir müddet zarfında añlamak; “Falāniñ yazdıḡı tefsīri okudum.” diye ma' lūmāt şatmaḫ; yāḫūd okumaḫsızın “Bende vardır.” diye riyā' etmek istemek, insāna ḫaylī bī-hūde sözler tefevvūh ettirir. Qur'an'ı añlamak için nelere ihtiyāc olduḡunu bilen zāt, müsteşriḫīn (194A) denilen birḫaç dīnsiziñ saḫte ma' lūmātına aldanmaz. Bozuk bir mesleki tervīc için, evvelā 'ulemādan şoḡutmaḫ, şāniyen kendilerine 'ālim ḫıyāfetinde cāhillerden mu' āvin bulmaḫ eski ' ādettir. Gerçi her vaḫ' a gelir, geḫer. Ba' zı mes' ele kolay, ba' zısı güç ḫapanır. Kimine verilen ehemmiyetiñ bī-hūde olduḡu, mü' aḫḫıran añlaşılır. ' Ālemde ḫiçbir mes' ele yoḫtur ki bir ders-i ' ibret bıraḫmasın. Bu gibi mesā' il modası geḫmekle ehemmiyetten sākıḫ olmaz. Böyle bir mes' eleniñ ḫudūşunda erbāb-ı ' ilm tarafından men' e dā' ir söylenecek sözde, “Maḫşad bu deḡil, bahānedir.” cümlesi bulunması³⁹¹ ḫoş olur. Mes' eleyi ortaya atmanıñ sebebi, tedḫiḫ olunursa añlaşılır. Her ḫālde diḫḫat lāzımdır.

(194B) 3 [Rebī' u' l-Evvel] Pazar

Cenāb-ı Rabbe' l- 'ālemīn, Raḫmeten li- l' ālemīn Efendimize tesellīye buyurup “Ey risāletle müşerref Habībim! Küfürde sür' at edenleriñ ḫāli saña ḫüzün vermesin. Anlardan münāfiḫlar, lisānları ile īmān ettik derler, ḫalbleriyle īmān etmezler. Ve Yahūdīlerden bir ḫavim, seniñ kelāmını diñlemeyip Medīne Yahūdīsine ‘Şöyle söyledi, böyle söyledi.’ diye ḫilāfını söyleyip kizb ederler. Ve saña gelmeyen Yahūdīlere daḫi bu vechle cāsūsluḫ edip seniñ kelāmını ḫilāf üzre naḫl ve iftirā' ederler. Derler ki ‘Eḡer Muḫammed ' aleyhi' s-selām, size bizim verdiḡimiz ḫükümle fetvā verirse aḫz u ḫabūl

³⁹¹ “Bulunmaḫ” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüḡü açısından “bulunması” tercih edildi.

ettik. Eğer (195A) evvel vechle vermezse anı ab lden azere ediŋ.’ All hu Te‘ l , o kimseniŋ küfür ve al let ve ‘az bını mur d ederse sen o kimse iin bir Şeyin def‘ine  dir ve m lik değilsin. Anlar o kimselerdir ki anlarıŋ albleriniŋ tah rini All hu Te‘ l  mur d etmez. Anlar iin d ny da azy ve  h rette ‘az b-ı ‘az m vardır. Anlar kizb iin kel mını diŋlerler ve  kmde ar m rüŐveti yerler. Eğer anlar saŋa gelirlerse sen anlarıŋ beyninde  km eyle y h d anlardan yüz evir. Eğer anlardan i‘r z eder iseŋ saŋa bir Şey zarar etmez. Eğer  km ederseŋ anlarıŋ beyninde ‘adlle  km eyle. Ta k, All hu ‘Az mu’Ő-Ő n  k mde ‘adl edenleri sever.” buyuruyor. Bu  yetler s re-i M ‘ide’niŋ 41 ve 42.  yetleridir.³⁹²

(195B) Bu iki  yet-i ker mede mes ‘il-i müte‘addide var. Birincisi, ris let-me‘ab Efendimiz’e araf-ı B ri‘den olan tesellidir. Buŋa d ‘ir Őif -ı Şerif Őerhlerine m r ca‘at ister.

M llarını, c nlarını mu faza ve celb-i menfa‘at iin alben münkir oldukları  lde, avl-i m cerredle lis nen teslimiyyet iddi‘ ’ eden m n fikiŋ ve fira-ı d lleniŋ av line maz niyyet abi‘idir.  nk  iyilik isteyen böyle Şeylerden oŐlanmaz, oğrulu, merdlik ister. Bunu göremezse maz n olur. B -uŐuŐ böyle kimseleriŋ ‘um m-ı milleti aldadıp ser-k re gemiŐ milletvekili y h d a‘y n ve v kel dan olmuş olduğunu m Ő hede, yürek yaar. (196A) Biz bu  lleri m Ő hede ile  z n ‘ariz olunca anlarıŋ ‘inde’l-furŐa cibilliyyetini ve tabi‘iyyetleriniŋ meyl ettirdiğini yapmak istediklerini görünce, bizi teŐviŐ etmeyecek. Met net göstereceğiz, um rumuzda bile olmayacak. Anlarıŋ Şerrini, Cen b-ı Ha’ıŋ, def‘le erb b-ı  ‘ata nuşret edeceğini düŐüneceęiz. Anlarıŋ bu  li, kendileriniŋ sür‘atle hel kını m Ő‘ir olduğunu aŋlamakla müteselli olacağız.

M n fikiŋ Diğer Kısmı

Ce d meşrebinde olanlardır ki bunlar da mec lis-i ehl-i ata bulunurlar. Sözlerini diŋlerler y h d yazdıklarını ourlar. MaŐadları il fını söylemek y h d

³⁹² Eserde 45 ve 46.  yetler olarak yazılmış. 41 ve 42 olarak düzeltildi.

cāsūs-luḡ edip iftirā' etmektir. (196B) Bunlar gāh 'ilāve etmek, gāh ḥazf etmek, gāh kelimeleriñ maḥalini taḡyīr etmek ve "Bundan Őu ma'nā çıkar." diye sū'-i te'vīle uğratmak, istihzā' etmek ve nāsīñ gözünden düşürmek isterler.

Bunlar ḥaḡḡında iki nazariyye var: Birisi, minārede ezān oḡumaḡta olana aŐaḡıdan taŐ atmak isteyen çapḡınıñ taŐı yetiŐemedikten baŐka kendi baŐına dūŐmesi iḡtimāline mebnī iḡtiyār-ı sūkūttur. Diġeri ise Őāfiyyü'z-zihn zevātı iġfāl etmelerinden ḥazere redd ve cerḡ ve tekzīb etmektir ammā bunda müŐkilāt vardır. Anlarıñ her söylediklerine, yazdıḡlarına vuḡūfa iḡtiyāc vardır.

(197A) Fetvā Talepleri

Bir desīseleri de ehl-i 'ilmden fetvā talebidir. İstedikleri Őürette añladır-lar. Hevālarına muvāfiḡ cevāba muntazır bulunurlar. İŐlerine gelmezse "Bu zamāna uymaz." deyip Avrupa ḡavānīnine mürāca'at ederler. Çünkü mürāca'attan evvel yek-diġerine ta'lim ve tenbīh ederler, toplanırlar ḡarār verirler ki "Őöyle cevāb verirlerse ḡabūl ederiz, olmazsa baŐka çāresine baḡarız". Erbāb-ı diyānetiñ vaŐıfe ve 'ādeti ḡiçbir kimseniñ ārzūsuna ġöre söz söylemeyip Őırf aḡkām-i İlāhiyye'yi teblīġ olduġundan ḡaḡḡı beyān ederler. ḡabūl etmedikleri Őürette, Cenāb-ı ḡaḡḡ'ıñ anlara 'azāb murād ettiġini, (197B) ḡalbleriniñ taḡḡiri murād olunmadıġı añladır-lır da istedikleri cevābı alamayınca ehl-i 'ilm ḡaḡḡındaki ḡıl u ḡāllerinden müte'eŐsir olmazlar. Anlarıñ dūnyāda rüsvāy olup āḡirette mu'azzeb olacaḡlarını bilirler. Őerri tervīc için rüŐvet alırlar, ḡarām yerler. Bunlar ḡüküm talebine gelince ḡük-m-i Őer'iyi teblīġ ederler. ḡabūl etmeyecekleri ma'lūm olunca i'rāzda daḡı muḡayyerdirlər. İ'rāz edince zarar edemeyecekleri muḡaḡḡaktır. Ehl-i kemāliñ ma'lūmu olduġu Őeyden su'āl olununca sā'iliñ ḡāline baḡıp da "Baña Őorma." demeleri vāḡı'adır. Varsın, anlar bilmiyor desin. "ḡāce deġil misiñ? Cevāb ver." diye ıŐrār etsin, ḡükümü yoḡtur.

(198A) Nefsine maḡkūm, Őehvetine tābi', ḡalben ḡat'-ı ḡarīḡ-i dīn, nürsuz, 'irfānsız bir ḡabīŐiñ daḡıḡ bir mes'eale Őormaḡtan maḡŐadı, mūcibiyle 'amel olmayıp nifāḡ olduġunu añlayan zāt āña ḡarŐı isrāf-ı kelām etmez. Evet, o mes'eleyi öġrenecek, taḡrīf

edecek, haram yemeğe bahane edecek, din namına dünyâ yiyecek, öylelerinden i'razda zarar yoktur. Hiçbir şey yapamayacaklardır. Mezheb-i Hanefî'de Kitâbîleriñ hâkime müraca'atlarında mu'tlakâ hükmüñ vücûbu ma'lûmdur ammâ biz ma'âm-ı kazâda değiliz.

“سماعون”³⁹³ kelimesinde “سمع” kelimesi zikr olunup, kabûl murâd olunmadığı zikr olunuyor ki “سمع الله لمن حمده”³⁹⁴ kavliniñ kabûl ma'nâsına olduğunu öğrediyor.

(198B) Cevâb yâhûd i'raz cihetleri hakkında 'ulemâ-yı zâhirle, 'ulemâ-yı bâtın hâtırına geldi. Bu ta'hyîri da'hi bir lu'f olarak a'nladım. Ehliniñ gayriye öğretmek, ehline zulmdür. Eşkiyâyâ silâh vermek gibidir. âbdest-hâne duvarına tesbîh aşmak câ'iz değildir. Hattâ tomuz boynuna inci ta'kmağa bile tesbîh etmişlerdir. “Bunca esrâr beyân eden kitâblar var, bunlar herkesiñ eline geçmez mi?” diye i'tirâz olunursa anlarıñ mü'ellifleri nâ-ehlden muhâfazâyı tenbîh etmişler. Bir zamân gelip de yed-i eşîme geçmesini mülâhaza ile iştilâhât-ı ma'şûşa ile yazmışlar ki ehliniñ gayrı a'nlamaz.

(199A) Sen, her okuyanı a'nlâr zannetmediğiñ gibi her söyleyeni da'hi a'nlamış zannetme. Ehlu'l-lâh sözünde öyle garâ'ib vardır ki söyleyen anlamaz da işiten a'nlâr. Biñ kişiye söylenir de içlerinden pek azı a'nlâr. Zamânımızda ehlu'l-lâh kelâmını dînsizleriñ lâflarıyla mezcedip yazdıkları görüldü. Nâ-ehller hiçbir şey a'nlamadılar. Şerî'at, münâfikîniñ yaptıklarını hattâ düşündüklerini haber verdikten başka, anlara karşı ne kadar ta'hakküm ve tağallüb tari'kiyle muhâlif-i şer' kavânîniñ yapmağa bu ümmete zulm etmek isteseler de çok sürmez cehenneme giderler. Ümmeti himâye edip zulmden vi'kâye edecek zevât zuhûr eder.

(199B) 4 Rebi' u'l-Evvel [Pazartesi]

Anlarıñ kendi kitâblarına muvâfîk hükmedilse bile i'raz edecekleri ve anlarıñ Mü'min olmadıkları ve Tevrât'ta hedy ve nûr olduğu, hükmi-ı hâk'kı beyânda nâstan korkmayıp Cenâb-ı Hâk'k'dan korkmak ve âyet ve a'hkâm-ı İlâhîyye semen-i kalîl ile

³⁹³ “Semmâ'ün”

³⁹⁴ “Semi' Allâhu li-men-ğamideh” (Allahü Teâlâ kendisine hamd edenin hamdini işitir.)

şatılmamak beyân buyuruluyor. Hük-m-i İlâhî ile hük-m etmeyenleriñ küfrü beyân buyuruluyor.³⁹⁵ “Tevrât’ta bir nefsiñ bir nefisle kışâş olunacağı, göz çıkaraniñ gözü çıkarılacağı, burun keseniñ burunu, kulağ keseniñ kulağı [kesileceği], dişi kıraniñ dişi kırılacağı, yaraya kışâş olunacağı farz kılındı. ‘Afv ederse keffârettir. Hük-m-i Hâkğ’la hük-m etmeyen, zâlimdir.”³⁹⁶

(200A) ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm daği Tevrât’ta olanları taşdîğ ederdi. Āsâr-ı enbiyâya tâbi‘ idi. İncîl daği tevḥîd ve hidâyete da‘vet ederdi. Cenâb-ı Fahr-ı ‘Ālem’e daği hâkğı beyân eder Kur’ân’ı verdi. Evvelki kütüb-i İlâhiyye’yi taşdîğ eder. Anlarıñ beyninde Hâkğ’iñ inzâl buyurduğı ile hükmedip anlarıñ hevâlarına tâbi‘ olmamağla emr var. Cenâb-ı Hâkğ murâd etse ‘ibâdñ kâffesini bir ümmet, bir millet kılardı ve lâkin verdiği şerâyi‘le muṭi‘i ‘aşîden temeyyüz için böyle yaptı. “A‘mâl-i ḥayriyyeye istibâk ediñiz cemî‘iñiziñ rücû‘u, Cenâb-ı Hâkğ’adır. O gün size, umûr-ı dîn u şerî‘atte ettiğiziñ iḥtilâfi ḥaber verir.” buyurdu.³⁹⁷

(200B) Kitâbımız, kütüb-i sâlifeniñ hepsiniñ fevâ’idini câmi‘ ve muşaddağ ve taḥrîf ve tağyîrden maḥfûzdur. Maḥz-ı ḥikmet olan, hâkğ-ı şariḥ bizde iken ehvâ’-ı bâṭıleye meyl etmeyiz. Bize vâziḥ ve vâsi‘ bir câdde-i müstaḳîme verildi. Cenâb-ı Hâkğ, murâd buyursa bizi bir kılardı, ḥikmeti var. Biz ḥayra müsâra‘atla me’mûruz. Gideceğimiz ḥuzûr-ı Bârî’dir. Her iḥtilâf bir gün gelir faş olur. Kitâbımız, kütüb-i sâlifeyi tağyîrden ḥıfz eder, şıdğına şâhiddir. “شرع³⁹⁸”, “şuya gidecek yol” demektir. Ḥayât-ı ebediyyeniñ yolu olduğundan böyle teşbîh buyurulmuştur. **(201A)** Cenâb-ı Hâkğ, her ‘aşırda ‘umûmî dîn-i vâhid üzre müttefik olmağı murâd buyurmamıştır. Cebr yoktur, herkesiñ şir‘esi, meşrebi var. Aḥvâl-i seniyyeye maḥzar olanlar, meşrebdaşını bilirler. Kitâb-ı Ḥikmet’ten cevâhir-i ‘ulûm çıkarırlar. Vuşlatda cem‘ olurlar, iḥtilâf qalmaz. Bunuñ yolu dünyâyı unutup ḥayrâta istinbâktır.

³⁹⁵ Mâ’ide, 43-44.

³⁹⁶ Mâ’ide, 45.

³⁹⁷ Mâ’ide, 46-48.

³⁹⁸ “Şir‘e”

Cenāb-ı Hakk anlarıñ hevālarına uymayıp beynlerinde Kur'an'la hüküm etmekle ve Cenāb-ı Hakk'ın inzāl buyurduğunuñ ba' zısından şarf etmelerinden hazer etmekle emr buyuruyor. Hüküm-i münzilden i' rāz edenleriñ, ' uqūbetleri dünyāda ta' cīl olunacağını, nāsıñ ekşerisi fāsık olduğunu bildiriyor. Anlar cāhiliyyet hükümünü mi isterler? Ehl-i yakīn (201B) için hükümde Allāhu Te'ālā'dan ahsen kimdir?³⁹⁹

Erbāb-ı nifākıñ nice desīseleri vardır. Aşhāb-ı meveddet ve muḥabbetten görünüp nefisleriniñ meyl ettiği şeylere çevirmek için uğraşırlar. Cenāb-ı Hakk, hazerle emr buyuruyor. İmām-ı Ğazzālī Cevāhiru'l-Kur'an'da, "İhtilāt sebebiyle az kaldı benim de ayagım kayıyordu. Rabbimiñ luḫfuyla kurtuldum." diyor. Tehāfüt'ün baş tarafında daḫi bu yolda kelāmı vardır. Münāfikiñ, ' ilm-i İlāhiyye'den şadır olan hükme rāzı olmazlar. Maḳām-ı nefsten, cehlle hüküm isterler. Her vaḳit böyledir. Te'vilāt ve kı̄l u kı̄li ararlar. "Bunuñ başka çāresi yok mu?" derler. Ser-kārda öyle ādem bulunmasını isterler.

(202A) "Hazerle emr olunmaḳla berāber anları ıslāh için mümāşāt ediyorum. Ne yapayım? Hüküm-i Hakk'ı kabūl etmiyorlar." diyecek olanlara daḫi cevāb var: "Kabūl etmiyorlarsa bilmiş ol ki ' uqūbetleri yakīndir."

Hüküm-i cāhiliyyeti isterler. Vaḫye rāci', hükme rāzı olmazlar. A' dāl-ı aḫkām, hükmu'l-lāh olduğunu ancak ehl-i yakīn teslīm eder. Zamān ve ' aşra göre hükümün deḡişmesi lāzım olduğunu, Allāhu Te'ālā bilir; neşhi ancak O yapar. Bize verdiği Kur'an'ın hükümü ebedīdir, her ' aşra yarar. Beyzāvī merḫūm, "Hüküm-i cāhiliyyet, hükümde meyl ve müdāhenedir. Cāhiliyyetten murād, millet-i cāhiliyyettir o da hevāya mütāba' attır." diyor.

(202B) ' Akdu'n-Nefīs nām kitābda, "Hakk'dan başkası cāhiliyyettir. ' Abd, Cenāb-ı Hakk'ın hükümüne rāzı olmazsa hüküm cāhiliyyete tecāvüz eder." diyor.

Ni' metu'l-lāh, "Hüküm-i cāhiliyyet, ārā'-ı fāsıde ve hevā', kāsıde-i zā'ıḡadır ki anlarıñ ' uqūl-ı kı̄şıra ve evhām-ı bāḫilesiniñ temvīhāttan ḫaşıll olur." diyor.

Bizim hükümde müdḫilimiz olmayacak, biz ancak ef' āliñ hükme tevāfuḳuna baḫacaḡız. Vazīfemiz, Hakk'a münḳād ve teslīm olup i' tirāzı terktir. Münāfikiñiñ, ehl-i

³⁹⁹ Mā'ide, 49-50.

‘ilme sū’-i zannları eski olduğundan, “Kendilerince menfa‘at olursa çāresini bulurlar.” diyip iknā‘ ve igfāle uğraşlar. “İstanbul ahālīsiniñ zira‘at ve ticāretle (203A) iştiğāli yok, paralarını fā’izle kullansınlar. Zamān öyle iktizā’ ediyor, muhīṭ böyle.”, “Aynı zamānda seviyye-i ‘irfān[da] bilmem ne karşısında bulunuyoruz.” gibi saçmalarla hükmi-cāhiliyyet taleb ederler. Cenāb-ı Hāḫḫ “وانحر⁴⁰⁰” buyurmuş. İrāḫa-ı dem şart iken kurbān parasını “Falān yere versek olmaz mı?” derler. Diş tıdurtmak hāḫḫında bunca senelerdir kütüb-ı fıḫhiyyede bir karar bulunup da fetvā verilemediği hālde, cenābet kalmak hevesinde bulunanlar, “Niye h̄‘āceler cā’izdir demiyorlar?” der.

“Sigorta hāḫḫında kütüb-ı fıḫhiyyede bir şey bulunamadığı hālde niye cevāz, n[iy]e (203B) fetvā vermiyorlar?” der. Sen mālınıñ yanmasından kōrkuyorsun da müftü kendiniñ yanmasından kōrkmasın, öyle mi? Evet, sigortadan parayı alırsıñ ammā çāresiz bir belāya ma‘rūz kālırsıñ. Bu ne hāmāḫattir ki bir şey’i ancak Allāh, helāl ve hāram kılar. H̄‘āceler, fetvā emīni, şeyḫu’l-islām kimdir ki hükmi-ı Hūdā’yı tağyire kıyām etsin? Haydi, öyle bir müftü bulduñ, hilāf-ı şer‘ aḫvāle hiçbir sağlam Müslümān rāzı olmaz. Heykel rekzine cevāz verecek herif, nasıl olur da ‘ulemādan ma‘dūd olur? O da bir münāfiḫtır.

(204A) Biz kaşarlanmış bir ‘amelsizle ihtilāḫ edip de yola getireni göremedik ammā anlarla çok düşüp kālkanlardan bozulan çok gördük. Birçok menfa‘at-ı dünyeviyyesi olan Rūm Paṭriđi’ni Müslümān etmeğe uğraşmak, yılanmış Bektāşī Dede/Babasını ehl-i sūnnet yapmak nasıl güç ise nifāḫı, siyāset zu‘m edenleri dağı yola getirmek, öylece güçtür.

5 [Rebī‘u’l-Evvel] Şalı

Cenāb-ı Bārī, Yehūd ve Naşārāyı dost ittiḫāz etmekten nehy buyuruyor. “Anlar birbiriyle dosttur, size muḫālifdir. Sizden anlarla dostluk eden (204B) kimseler dağı anlarıñ cümlesindendir. Cenāb-ı Hāḫḫ, kavm-i zālīmīne hidāyet etmez.” buyuruyor. “Kālblerinde nifāḫ ḫastalığı olanlarıñ, küffārla dostluğa müsāra‘at ettiklerini görürsüñ.

⁴⁰⁰ “Ve’n-ḫar.” (Ve kurban kes.), Kevser, 2.

‘İnkılâb-ı dehrle İslâm mağlûb olur diye korkuyoruz.’ derler. Qarîben Cenâb-ı Hakk, fetih yâhûd dîger bir emri verir de sırları meydâna çıkıp nedâmet ederler. Münâfıkların nifâkı âşikâr olunca Mü'minler yek-dîgerine derler ki ‘Bunlar şiddetli yeminle Cenâb-ı Hakk’a yemîn etmişlerdi ki ‘Biz siziñle berâber Mü'minleriz.’ demişlerdi.’ Anların ‘ilmli bātıl olup dünyâda rezâlet ve âhirette ‘uqûbetle hüsrandâ oldular.’ buyuruyor.⁴⁰¹

(205A) Tervîc-i Nifâk

Fikirlerine muhâlefet edenlerin her birini, birer şüretle mahva uğraşan münâfıkın, [hiçbir] zamân Cenâb-ı Hakk'ın ve Hâbîb'iniñ dînsizlere ve Yehûd ve Naşârâ'ya i'timâd etmemek, anlarla aḥbâb mu'aşeretini etmemek ḥaqqındaki emirlerini kabûl etmezler. İhtiyâtı kabûl etmekten başka bize zıdd olmakta müttefîk olan Yahûd ve Naşârâ'ya kardeş demeye teşvîk ettiler. Ba'zı ḥumaḳâ' o münâfıkine aldanıp meyl ettiler de anlar kabûl etmediler. Birinci zillet başladı. Daha neler olduğunu ve olmakta bulunduğunu her gün görüp işitmekteyiz. Rabbim, encâmını ḥayr eyleye.

(205B) “‘Bize qarz vermezler.’ diye korkuyoruz.” dedikleri Rûḥu'l-Beyân'da meşûrdur. Aḥz u i'tâ ederiz ammâ hiçbir vechle emîn olmayacağız. Bize iyi ve fenâ iş bildirildi. Şeyâtin-i ins, ḥaber verildi. Ef' âlimizi vezn edelim, aḥvâlimizi taḥbîk edelim. Şeytân dostları kimdir aḥladık. Ehl-i 'ilmiñ nelere vâkıf olduklarını bilmeyen münâfıkın, kendileri gibi para ile çevirmek kolay zu'm ederler. Telkînâtın te'sîri olur zannederler ammâ onların elinde bir mîzân var. O mîzân, münâfıkini aḥladır. Evet, ikrârın bulunduḡu maḥalde, inkâr yer bulamaz. Hâşılı, tervîc-i nifâka uğraşanlar, ehl-i 'ilmiñ bulunduḡu maḥalde muvaffâk olamazlar.

(206A) 6 Rebî'u'l-Evvel [Çehârşenbe]

“Ey Mü'minler! Sizden kimdir ki dîninden rücû' ede, Cenâb-ı Bârî yakında bir kavm getirir ki onları sever, anlar da Anı severler. Anlar, Mü'minlere tezellül ve tavâzu' ve küffâra şiddetli 'adâvet ederler. Allâh yolunda mücâhede ederler ve hiçbir lâ'imiñ

⁴⁰¹ Mâ'ide, 51-52.

levmiñden korkmazlar.”⁴⁰² Evşâf-ı mezkûre, Cenâb-ı Hakk’ın ‘ibâdından dilediği kimseye verdiği fazlıdır. Fazlı vâsi’ dir, ehlini bilir. “Siziñ aşıl ve haķıkāt velī ve dostuñuz Allāhu Te‘âlā’dır ve aña tābi’ olan, Resūl’u ve Mü’minlerdir ki anlar namāzı kılarlar ve zekāt-ı mefrūzeyi ve şadaķayı verirler. Hālbuki rāki’dirler. (206B) Kim ki Allāhu Te‘âlā’yı ve Resūl’unu ve Mü’minleri evliyā’ ittiḥāz eder, taḥķīķ, anlar Allāhu Te‘âlā’niñ İslām ‘askeridir, anlar ğālibdir.”⁴⁰³

Ḥaķīķat Budur

Bir kısım ḥalkıñ, dīn-i Muḥammedī’niñ kıymetini bilememesiyle bu dīn zevāl bulmaz. Birkaç nāmüssuz maşonuñ iş başına gelmesiyle dīn za‘if olmaz. Bir taraftan Hakk’ın sevdiği zātlar zuḥūr eder ki muvaḥḥidine karşı mütevāzi’, küffāra karşı şediddirler. Allāh yolunda çalışırlar. “Ben küffārı sevmiyorum.” demekte kimseden çekinmezler. Bu fazīlet herkeste bulunmaz.

(207A) Nefislerine ğālib olanlar, Hakk’ı ve Resūl’ünü ve Mü’minleri dost bilirler. Ğalebe, anlara mev‘ūddur. Sen de diķkat eder iseñ dostluk ve şadaķati anlardan bulursun.

Küfr ‘aleyhinde söz söyleyenlere cezā vermek isteyip “İttiḥād-ı ‘anāşırı ihlāle, heyācāna bādī söz söylüyor.” diyen münāfıķları, zamān, lisānen Müslümānlık göstermeğe mecbūr eder. Arnabudluk ve Yemen mes’elesine hepimiz maḥzūn olduk ammā Müslümānlarıñ bir imāma merbūṭiyyetini taķviyyeye medār olması ümidini kuvvetlendirdi. Āyetteki “قوم” kelimesinde ehl-i Yemen olması tefāsīrde mezkūrdur. Zeydiler, ‘işyānları (207B) ḥasebiyle müstehaķ-ı cezādırlar ammā diğerleri ittiḥād-ı İslām’a bā’ iş olacaktır.

Ṭarīķ-i dīnden çıkanlara ṭabī‘ī maḥzūn oluruz ammā maḥzūn olmayalım. Umūrumuzda olmasın. Dīniñ şāḥibi var, murdārları ṭard eder, iyisini getirir. Yahūdiler ṭarılacak diye küfrü zemmden korkan münāfıķıñ, eksik olsun. Bu ümmet zāten anlardan

⁴⁰² Mā’ide, 54.

⁴⁰³ Mā’ide, 55-56.

fâ'ide görmemiştir. Namâz kılan, zekât veren zevâtan dostluk bulmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın hıfz u himâyesinde gâlib anlardır.

Birkaç habîsîñ irtidâdı ile dîn-i Hakk'da nokşân olmaz. Küfre ' adâvette kimseden korkmayan ehl-i fazîlet var.

(208A) Kim Diñler

Levm-i lâ'imden havf etmeyip Allâh yolunda çalışan ehl-i fazl, sevilir. Kulüb-ı şâfiyye erbâbı, istimâ' edip îmânını tenvîr eder, ehl-i fazla muhabbetini tezyîd eder.

Ehl-i nifâkıñ kulûbu münkire ve kendileri müstekbir olduklarından, bu yolda sözleri diñlemek istemeyip yâ o meclisten gider yâhûd şûratı aşip ileride yapacağı fesâdı mülâhaza ile kerhen diñler ammâ bu sözleri zu'm-ı bâtilinca muğâyir-i siyâset ve muhâlif-i ittihâd bulur. Ehl-i küfrü zemmden muhtarib olmak, münâfiğ için zarûridir.

(208B) Kalb-Kan-Nefis

Gerek huşûşî bir mecliste gerek va'azda, bir ehl-i' ilmiñ ahlâk-ı münâfiğinden bahşedip de “Şu fikir ve fi'ilde bulunanlar edânîdendir.” dediği vakit kuşkulanıp da “Kalbimi kırdı.” diyenler yâhûd “İnsânîñ kanına tokunacak şeyler söylüyor. Umûr-ı hâriciyyesi yok, siyâsî değil, ahvâl-ı zamâne vâkıf değil, mürteci'.” diyenler bu te'essürlerini toğru bir ta'bîrle ifâde için “Nefsime toğundu, ben de olan şeyleri söyledim.” derlerse toğru söylemiş olurlar. Anlarıñ içinde tamâmen kendinde mevcûd olduğu hâlde başka birine 'atf edenlerde bulunur. (209A) Cenâb-ı Hakk, bizden evvel kendilerine kitâb verilen Yehûd ve Naşârâ'dan bizim dînimizi istihzâ' ve lu'b ahz edenleri dost ittihâzdan nehy ediyor. Ezânla istihzâ' edenleriñ kavm-i bi-'aql oldukları beyân buyuruluyor.⁴⁰⁴

Dîni, “hazû” ittihâz etmek, lisânen “Müslümânım.” deyip de eb'tân-ı küfr etmek olduğunu, Hâzin yazıyor. Süfehâ' ve cühelâ', da'vet-i dînle istihzâ' ederler. Beyzâvî merhûm, “Hakkâ îmân, menâhiyi terkle taqavvî iktizâ' eder.” diyor. “Sefâhat, hakk olan

⁴⁰⁴ Mâ'ide, 57-58.

şeyle istihzāya mü'eddīdir. 'Aql, mā' nidir." diyor. Gerçi "medh", "nefs" ma' nāsını ihām ederse de "bir hāli beyān için" söylemek lāzım gelir.

(209B) Halkımızda öyle ġarīb bir hāl var ki bir ādem[iñ] mü'ezzīn olmak için cāhil olması⁴⁰⁵ şartmış gibi bir zu' mda bulunurlar. Maḥalāt-ı mü'ezzīnīnīñ i' tibārı, ma' lūmdur. Ḥaḫīr, Sultān Aḫmed Cāmi' -i Şerīfi' nde mü'ezzīnim. Kendileriyle mu' ārefe peydā ettiğim zevāt, mü'ezzīn olduğumu añlayınca istiğrāb ederler, "Neden mü'ezzīnlükte kaldınız?" diyen bile olur. Şeref-i ma' nevīsi ḫaḫḫında vārid olan bunca āşār var. Ben mü'ezzīn olarak ḫalacağım. Pederimiñ vaşīyyeti var. Benim ḫalmaḫlığım hem ihtiyārī ve hem de iztirārīdir. Bu bahşı uzatmaḫ istmem. Bugün bir eşer, falān yerīñ mü'ezzīni nāmıyla neşr olunsa şatılmaz. Ḥālbuki İmām-ı Neccārī ḫadd-ı şenā Oşmānu'l-Mü'ezzīn diyor. Lākin kime añladacaksınız.

(210A) Nāle-i Mü'ezzīn

Nāle-i mü'ezzīni istimā', teşvīş-i ḫalbi def' eder. Ezān, bir nidā'-ı Ḥaḫḫāniyye'dir ki anı ancak ehl-i ḫaḫḫ istimā' eder. Ezeldeki ḫiḫāba lebbeyk-zen olur, derūnu nūr-ı bekā' ile müstenīr olan ezān bir mürevveḫe-i şinādır zīrā "⁴⁰⁶ارحنا يا بلال", ḫadīş-i şerīf-i Ḥazret-i Muştafa' aleyhi ekmelū't-teḫāyādır. Maḫāmı 'ālī olana ezān, rāḫat-ı ḫalb baḫşeder. Ḥaḫḫat-ı hāle vuḫūfu olmayanın ḫaberi olmaz. Hele evlād-ı 'Arab'dan ḫüsni-şadāya mālīk bir zātīñ şabāḫ ve yatsı ezānı oḫuması ne mü'eşşerdir. Rabbim, Medīne-i Resūl'de istimā' ını naşīb buyursun. Āmīn.

(210B) 7 Rebi' u'l-Evvel [Pençşenbe]

Cenāb-ı Ḥaḫḫ, Ḥabīb'ine; ehl-i Kitāb'a, "Bizden ḫiçbir 'ayb gördünüz mü? Meğer ki Cenāb-ı Bārī'ye ve bize inzāl olunana ve bizden muḫaddem inzāl olunan kütüb-i İlähiyye'ye İmān ettiğimizi ta'yīb edersiniz? Taḫḫīḫ, siziñ çoğunuz İmāndan ḫāric fāsıḫlarsınız." demekle emr ediyor.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ "Olmak" şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından "olması" tercih edildi.

⁴⁰⁶ "Eriḫnā yā Bilāl" (Rahatlat biz yā Bilāl!), Ebū Dāvūd, *Sünen*, H.n.: 4985.

⁴⁰⁷ Mā'ide, 59.

“Ey ehl-i kitāb! Zu‘ muñuzca şerr ve bed-ter dediğiniz ve ‘indi’l-lâh cezâları zâhir olmuş kavmi size haber vereyim mi? Ki anlar o gürühdur ki Allâhu Te‘âlâ anlara la‘net etti ve üzerlerine ğazab etti ve anlardan aşhâb-ı Sebti, mâymûn şüretine ve mâ’ide-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm’ı inkâr edenleri hıncır şüretine mesh etti ve anlar şeytân ve buzağıya taptı. O mel‘ûnlar, (211A) kıyâmette mekânîñ şerrine râci‘ ve toğru yoldan azmış kavmlerdendir.” buyuruyor.⁴⁰⁸

Ne İstiyorsunuz?

Müslümânlar, ehl-i inkâra “Bizden ne intikâm almak istiyorsunuz? Bizi niye istihzâ’ ediyorsunuz? Bizim imânımız mı size güç geliyor? Siz, fâsık ve cādde-i tevḥîd u ‘irfandan hâricsiñiz. Siz, câh ve riyâsetiñizi muḥâfaza için ehl-i i‘tikâdı sevmiyorsunuz.” derler.

Hilâf-ı şer‘ aḥvâli şâbit olan kimseleri iş başında gören erbâb-ı i‘tikâd, hiçbir vakit memnûn olmaz. Eğer siz insân olsanız, insâna muḥabbet ederdiñiz; mesh-i ma‘nevî ile kırde ve ḥanâzîr olanlarla birleşip de ehl-i tevḥîde (211B) zulm etmezdiñiz; kendileri için medḥ-i ‘azîm olan ḥasen i‘tikâdı, ‘ayb zu‘m etmezdiñiz. Maḥsadiñiz şüret-ı bâḫilede aḥz-ı emvâlle riyâset olduğu, pek âşikârdır. Şerle ma‘kûm, mel‘ûn ve mağzûb olan ‘abede-i Tâgûte’ye yüz verip de bî-çâre ehl-i i‘tikâdı tazyiğ etmezdiñiz.

Devr-i sâbıkta, erbâb-ı diyânetiñ çektiği ma‘lûm. Mü’min, mü’mine muḥabbet eder, beşâsetle mu‘âmele eder, i‘tizârını kabûl eder. Biz, ittiḥâd ḥaşıl olacak diye ümid ederken şalâḥ ḥâli meşhûd olanlara olan mu‘âmeleyi, kimse inkâr edemez. Fırkalarına intisâb edenler bile kıyâfetlerini bozmadıkça, hevâlarına (212A) muvâfiğ lâf söylemedikçe ne kadar çirkîn nazarlara hedef oluyor. Müslümânları fırça fırça etmekle vaḫan düşmanlarına ḥidmet eden, nasıl olur da insândan ma‘dûd olur? Bir kısım ḥalkıñ bu gibi şeylere ne kavî isti‘dâdı var imiş. Her işte aḥkâm-ı şer‘iyyeyi tağyîre bahâne aramağ ne kadar heves var imiş. Erbâb-ı i‘tikâdıñ kuvvetini kesre, ḥalkıñ anlara teveccühünü izâleye ne derece ğayret var imiş. Kendini mu‘tekid göstermek lâkin sağlam

⁴⁰⁸ Mâ’ide, 60.

şeylere inanır bildirmek hâlini, ahlâkını takbîh edenlere karşı şiddetli tavranmak, münâfîkîn için ‘âdetdir. (212B) Erbâb-ı i’tikâd, ehl-i fesâdın ne yaptıklarını, ne yapacaklarını oturduğu yerde añlarlar da ağır olurlar. Nifâk ve şikâk erbâbı ise bir yerde тұramazlar; öteye beriye koşar, geceleri cem‘ olur, eṭrâftan haber almağa teccessüsâta devâm ederler. Bu günün târihi olmak üzere kayd ediyorum. Bir cerîde, bir takım kimselerin nâşir-i efkârı olur. Sevmedikleri mühim âdamların şahşı hakkında aña söz yazdırırlar. O sözler netice bâdî olup mühim bir vaq‘a zühür eder. Vaq‘a çirkîn olduğundan kapatmağa ve “Başka memleketlerde olan şeydir.” diye küçük göstermeğe çalışırlar. ‘Aynen muqâbele olur. Havf ile tekerrürü hâlinde (213A) şiddetli cezâ olacağını i‘lân ederler. Çünkü nevbet, başkasına geldi. O cerîdeyi yazanın sū‘-i aḥvâlinden diğer bir cerîde bahsetse da‘vâcı olarak kendi meydâna çıkmaz, perde arkasında kalır. Güyâ hükümet men‘ ediyormuş gibi men‘ veyâ ta‘tîl veyâ cezâ-dîde olur. “Ben de sizdenim.” diye kendini göstermek ârzüsünde bulunanlar, o cerîdeyi almağa mecbûr olur. Bu gibi desâ‘isi irtikâb etmeyip kendi hâlinde uğraşan zâta ‘adâvet var. “Bizim çalışıp sizi beslediğimiz mi kabâhattır?” dese de mü‘eşşer değil. Birgün gelir ki herkesin esrârı meydâna çıkar. Siz, şimdi bizim i’tikâdımızı ta‘yîb ediniz. O gün, anlaşılır.

(213B) Niyâz

Ey bizi, luṭfuyla anların şerr u iğvâsından maḥfûz kılan Rabbim! Qur‘ân-ı Kerîm’in ve Habîb-i Ekrem’in ve leyle-i mübâreke ve ezân-ı Muhammedî hürmetine, ṭarîk-i müstaḳîmde şebât iḥsân buyur. Beni Qur‘ânla ‘âmil kııl. Nefsime bırakma. Yâ Rabbi! Rızqımı münâfîk yediyle almağtan beni şakla ki ḳalbim, nefsim anlara meyl u muḥabbet etmesin. Senin ḥazîne-i gaybiyyeñ vâsi‘ dir. Baña ve ‘ıyâl u evlâdıma ni‘met-i ḳanâ‘ati iḥsân buyur. Baña rızq düşündürme. İḥsân buyurduğun ni‘met-i ‘ömrü, Qur‘ân’ı bilmek ve Qur‘ân’la âmil olmağa şarfa muvaffaq buyur. Senden başka ni‘met-i ‘işmeti iḥsân edecek yoktur.

(214A) 8 [Rebī' u'l-Evvel] Cum'a

“O münâfıklar size geldiği vakit, ‘Biz imân ettik.’ derler. Hâlbuki yanına, ketm ettikleri küfürle nasıl girdilerse hürûclarında dahi küfürle gittiler. Allâhu Te‘âlâ onların ketm ettikleri küfür ve nifâklarına a‘ lemdir. Anlardan çok kimseyi görürsün ki küfür ve me‘âşîye ve zulm ve ta‘addiyye ve rüşvet ve ribâ ekline müsâra‘ at ederler. Ne çirkîn şeydir ki anlar anı işlerler.” buyurdu.⁴⁰⁹

Erbâb-ı diğkate hafî değıldir ki şâlih zâtlara ne kadar i‘tibâr etseler, menfa‘at gösterecek diğer ihvân-ı dîniñ kederiyle müte‘ellim olurlar. Çünkü nereye gitse, kimi görse şikâyet işitiyor ve muhâlif-i şer‘ ahvâle teşâdüf ediyor, mağzundur.

(214B) Hâkık söyleyenlere ne mes‘eleler olduğunu, görüp bildiklerinde emîn olmadıkları kimselerin yanında ahvâl-i ‘umûmiyyeden bahşetmek istemezler. Münâfıklar ise riyâ‘ ederler. İzhâr-ı muhabbet ederler. Leyâlî-i mübâreke de hânelerine kândil aşmak şüretiyle izhâr-ı şâd-mânî ederler ammâ sen câmi‘de Cum‘a namâzına gelenlere bak, kimleri görürsün.

Ehl-i nifâk nerde ‘aqlen, şer‘en mezmûm günâhlı bir işi varsa oraya koşarlar. Nerde zulm u ‘udvân var, anlarda sür‘at görürsün. Bâ-ıuşuş harâm yiyecek, fâ‘iz ve rüşvet alacak yerlere onların koştuıklarını müşâhede edersin. O dâ‘ireye, bu me‘mûra, şu mağba‘aya (215A) gitmek, gidemediği yere âdem yâhûd kâğıd göndermek anlarca fa‘âliyyettir. Bir tiyatro da bulunamamak, bir konferansta hazır bulunmamak kendilerini müte‘essif eder de Cum‘a namâzında bulunmamak umûrunda değıldir.

İndlerinde, erbâb-ı i‘tikâd her şey‘e kanar olduğundan “Mağşadımız, Müslümânları zilletten kurtatmağtır.” der[ler]. Bu sözü, bir Yahûdî’niñ yanında söyleyemez. “Oşmânlıları dedim.” der. “Neden seni câmi‘de görmüyorum?” denilse yâ “Kılıyorum.” der yâhûd “O kuşurum var. Du‘â’ et.” diye kurnazlık eder. “Hâcı Babacığım, Hanım Neneçigim” diye elini öpmekle aldattım zu‘m eder yâhûd “Namâz borçdur.” der. Şâyed ketm-i nifâk edemezse “Sâde namâz ile olur mu? Sen (215B) kalbime bak.” gibi saçmalara başlar. Evet, münâfıklarda işm u ‘udvâna sür‘at, ziyâdedir.

⁴⁰⁹ Mâ‘ide, 61-63.

Sağal uzatmak, şūfī görünmekle terakki ümīd ederken kuvvet başka tarafa geçince eñ evvel seri' an şakalı kesip gözlük tağan, başına kalpak giyen, kılıplara yazılan sūd-be-sūd ahrār kesilen bende-gān bilirsīn.

Bunlar zamāna, kuvvete tābi' olup işlerini görmek, para kazanmak, mevki' taḥkīm etmek gibi şeylerden başkasını düşünmezler. Ne taraf gālib olursa sür' atle bunlar döner ki irticā' bunlardan başlar. Erbāb-ı i' tikkād, her iki idārede daḥi başlıca zulmūn düşmanıdır.

(216A) Şu da vārid-i ḥātır oluyor ki erbāb-ı i' tikkād, dā' imā ihvān-ı dīniñ selāmetini düşünürler. Bir şahşa söylenecek sözden, birçok kimseler müte'essir olup fenālık çıkacağı melḥūz olunca yā şabr eder söylemez, yāḥūd kuyūd-ı ihtirāziyyeyi taḥdīmle, sözüñ şırf anıñ şahşı ve fi' iline olduğunu söylerler. Münāfiḳīn ise nefslerine tokunan bir ādemi taḥkīr ve intikām almak için birçok Müslümāniñ kanı dökülmesine sebep olsalar umūrlarında bile olmaz. Cenāb-ı Ḥaḳḳ cümlemize muḥāfaza buyursun. Birkaç münāfiḳiñ sözü, koca bir hükümeti ḥaylī bir zamān meşgūl eder.

(216B) Cenāb-ı Bārī, “Anlarıñ zūhd ve şeri' at ' ulemā'sı, niçin anları kavlı-bātil ve ekl-i ḥarāmdan nehy etmezler? O ' ulemāniñ o nehyi terkle olan şun' u sefehleri ne kabīḥ şey oldu.” buyurdu.⁴¹⁰

'Ulemā' Sevilecek

Rabbānī ve serā'ir-i umūra vāḳıf olanlar, günāh sözlerden ve ḥarām yemekten nehy edecekler, etmezlerse çirkīni yapmış olurlar.

Beyzāvī merḥūm “لولا⁴¹¹” kelimesi, māziye dāḥil olunca tevbīḥ; muzāri'e dāḥil olunca taḥzīzi ifāde eder.” diyip bunu ' ulemā'-ı Yehūd'a taḥşīş ediyor ammā “ربانى⁴¹²” kelimesi<ni> düşündürüyor. Bu ḥiṭābiñ Ḥāḥāmlara taḥşīşini gönlüm istemiyor. Eğer anlarıñ zu' mlarınca denirse bir şey denilmez.

⁴¹⁰ Mā'ide, 63.

⁴¹¹ “Levlā”

⁴¹² “Rabbāni”

(217A) Tefsîr-i Hâzin'de “كلهم من اليهود لانه متصل بذكرهم⁴¹³” diyor. Birçok yerde, “Hükümün ‘umûmuna, sebebiñ huşuşu münâfî değildir.” dediği halde, burada söylemiyor. “Bu âyette münkerden nehyi terk eden kimseniñ, münkeri mürtekib menzilesinde olmasına delâlet var.” diyor.

İbn-i ‘Abbâs Hâzretleri, “Kur’ân-ı Kerîm’de bu âyetten daha şiddetli tevbîh yoktur.” buyurmuş. Dahhâk Hâzretleri, “Benim ‘indimde eñ korkulu âyet budur.” buyurmuştur.

‘Arâ’is, “Bu âyette tahzîr var. Rabbâniyyûn, ‘ârifîni b’il-lâh ve bi-huķûķu’l-lâh olandır. Mübtîlîni zecrden ve tarîķ-i Hâķķ’ı bırakıp da tarîķ-ı nefse gidenleri nehyden sükût (217B) edilmeyecek. Dinde müdâhene eden, Rabbânî olsa da maķâmından düşer, mu‘azzeb olur.” [diyor], ‘İķâbîñ ‘umûmî olması hâķķında bir hadîş-i şerîf daħi zikr ediyor.

Erbâb-ı ‘ilm, böyle tehdîd ve tevbîh olmasa nâsla uğraşır mı idi? Celâl’iñ âħirindeki ‘ibâre ile iş bitmez, şerâ’iţine diķķat lâzım. İhyâ’u’l-‘Ulûm’a mürâca‘at eden neler görür.

‘Acabâ selefiñ ‘ulemâsı, kimseye karışmayıp seyirci olmakta râhâat olduğunu bilecek kadar ‘âķil mi değil idiler? Yoħsa o zamânîñ zâlemesiniñ ‘ulemâya şefķati mi vardı? Yoħsa ‘ulemânîñ ordusu, silâħı mı vardı? (218A) Bir mecliste hilâf-ı şer‘ bir şey irtikâb olununca ilk önce îmânî kuvvetli olanîñ rengi döner. Nâhî, anlardan zuhûr eder. Münâfıķlar isterler ki her fenâlığı serbest irtikâb etsinler de erbâb-ı diyânet sükût etsin. Bu olmayacaktır. Ehl-i ‘ilmîñ hürriyyeti, ebedîdir. Evet, “Talebeyi tehyîc ediyor, müşevviķi var...” falân gibi iftirâlar her vaķit vardır ammâ fâ’ide etmez.

“Şöyle yapacağız, böyle keseceğiz, aşacağız...” gibi tehdîdleriñ hükümü yoktur. Hâ’in değildirler ki korksunlar. O tehdîdler, eşer-i havftır. Dîn yolunda fedâķarlıķ edenlerden hâ’inler her vaķit korkarlar. Birkaç şarıķlınîñ (218B) ictimâ‘ı anlara çok görünür. Çünkü ehl-i ‘ilm havl u kuvveti ancak Hâķķ’tan biliyorlar. Küffârîñ daħi

⁴¹³ “Küllühum mine’l-yehûd liennehu muttaşılun bi’z-zikrihim.” (Yahudilerin hepsi sözlerinde ittifak içerisindedirler.)

“H̄āceler şöyle yapacaklarmış, böyle yapacaklarmış.” diye korkularından iftiraları eskidir. H̄arb z̄uh̄urunda birçok talebenin girdiğini görürler de yine ‘asker kaçacağı iftirāsından vāzgeçmezler. Cevāmi‘-i şerīfenin cemā‘at ve zīneti olan ‘ulūm-ı dīniyye t̄ālībi, dā‘imā gālībirdir, korkmaz. Korkanlar, q̄adr-i ‘ilm-i dīni bilmeyip şırf para kazanmak qaşdıyla mekātibde bulunanlardır ki niyetleri h̄ālīş değıldir. Anlardan fesād me‘mūldur ammā ‘ilm-i dīn talebesi dā‘imā şalāh ister.

(219A) Dīger maḥalde daḥi söylemiştik; Mūnāfıklar, ehl-i ‘ilmīn mūdāfa‘asının şiddetli olmamasını ve şahşba bağılmamasını isterler. Şimdi inşāf edelim. Mes‘elenin ehemmiyyetine göre hareket, t̄abī‘ī değıl midir? O ḥerīf, aḥkām-ı İslāmiyye’den birine muḥālefet ediyor. Bundan maqşadı, “Ben bu fikirdeyim, siz de bu fikirde oluñuz, inanmayınız.” demek değıl midir? Ehl-i ‘ilm anın bu fesādına māni‘ olmak, başkasını şerrinden muḥāfaza etmek için neden evvel emirde anın ne denī ādem olduğunu anlatmasın? “O, böyle bir kimsedir, anın fesādına aldanmayınız.” diye niye söylemesin? Evvelā bunu anladır. (219B) Sāniyyen, mes‘elenin t̄oğrusunu, ‘aḳā‘id-i İslām’ı söyler. Sālīşen, edille ile işbāt eder. Anın lāflarını tenkīd, dördüncü derecede qalır. Bunlarda, mes‘eleye göre lisān kullanılır. Anın bu cināyeti irtikābına sebep ne olduğunu, meydāna koyar

9 [Rebī‘u’l-Evvel] Cum‘aertesı

“Yahūdīler, -ḥāşā- Cenāb-ı H̄aḳḳ’ı buḥla nisbet ettiler. H̄ālbuki kendi elleri ḥayrāttan bāğılıdır. Bu kelāmları sebebiyle la‘net olundular. Yed-i q̄udret-i İllāhī gūşādedir naşıl isterse öyle infāḳ eder. O Yehūd’dan ekşerīnin, Q̄ur‘ān’ı istimā‘dan küfr u t̄uğyānları ziyāde (220A) olur. Cenāb-ı Bārī, kıyāmete qadar anların arasına buğz u ‘adāveti ilkā’ buyurmuştur. Ne vaqit ḥarb āteşini yakıp murād etseler Allāhu Te‘ālā beynlerinde olan anların o āteşini def‘ eder ve yeryüzünde ḥīle ve fitne ve ḥarb fesādına sa‘y ederler. Allāhu Te‘ālā fesād edenleri sevmez. Eđer ehl-i kitāb, Muḥammed ‘aleyhis’selāma, Q̄ur‘ān’a īmān etseler ve ma‘āşī-i mezkūreden şaḳınsalar elbette biz, anların günāhlarını maḥv ve anları cennāt-ı na‘īme idḥāl ederdik. Eđer ehl-i kitāb, Tevrāt

ve İncil'e ve Rabpleri tarafından inzâl olunan cümle kütüb-i İlahiyye'ye imânla ikâmet ve 'amel etselerdi, yukarılarından (220B) ve ayakları altından rızıklarını ekl ederlerdi. Anlardan ba'zıları mu'tedil olup Hâzret-i Peygamber'e imân ettiler ve anlardan çoğu kabîh 'amelde oldular." buyuruyor.⁴¹⁴

Yehūd meşrebinde olanlar, zârûret ve müzâyağa zamânlarında ne yaman küfürlerde bulunurlar. Aşhâb-ı rızka hasedlerinden, ağıza alınamaz hezeyânlarda bulunurlar. Bektâşî hikâyeleri, İbn-i Râvendî'niñ⁴¹⁵ beyt-i meşhûrî gibi şeyler, vird-i lisânları olur. Bütün dünyânîñ aġniyâsını zemm etmek, herkesi[n] kendi gibi olmasını⁴¹⁶ ister. Vâkı'â, zârûret, erbâb-ı i' tîkâda daġi 'ârız olur, şeytân (221A) anları daġi 'iġvâ' etmek ister ammâ cebr-i nefis ve keff-i lisân edip istiġfâr eder. İhsân-ı Hüdâ'ya muntazır ve taġdîre râzı olurlar. Yehūd-meşreb olanlar ise mel'unâne sözler söylerler, mertebe-i insâniyyeden matrûd olurlar. Yahūdîleri gibi Yahūd-meşreb olanlar, şehâvet ni' metinden mahrûmdurlar. Anlara şabr ve Hâġġ'ın kâhr u lutfu hâġġında âyât okuma. Bütün bütün zulm ve tuġyânları artar. Kendi mahrûmiyyetleri yâhūd ellerinden gitmek kôrġusuyla intizâmı bozmaġ için fesâda sa'y ederler ammâ ittifaġ edemezler. İmân ve i' tîkâd etseler, 'afv olunurlar. Fevġ u taġtlarından (221B) merzûġ olurlar. Yaġmur yaġar, ağaçlarda meyve olur. İkindilerde bereket olur. Bereketsizlik küfür ve 'işyân şeâmetidir.

Kütüb-i İlahiyye ile 'amel olursa 'âlem-i 'ulvî ve rûhânîden ve 'âlem-i süflî ve cismânîden rızġ verilir. Biz, rızġı Hâġġ'tan biliririz. İstihkâġla deġildir, 'aġl u 'ilmle deġildir. Cebriyye deġiliz, Mürci'e daġi deġiliz. "İnsân kazanacaġ.", "Çalışırsa rızġı veriliyor." demeyiz. "Çalışmasa da rızġ gelir." [de] demeyiz. Çalıřmaġı, esbâb-ı 'âdiyyeden 'addederiz. Rızġ tarlıġınıñ esbâbını biliriz. Rabbimizden isteriz, istiġfâr

⁴¹⁴ Mâ'ide, 64-66.

⁴¹⁵ Asıl adı Ahmed, baba Adı Yahya'dır. Doğum tarihi hakkında bilgi olmamakla beraber ölüm tarihinin 298/910 olduġu râvîdir. İsfahan'ın Kasan nâhiyesine baġlı Ravend köyündendir. Bağdat'ta yetişmiştir. İslâm'a ve ondan ayrılan Yahudi ve Hıristiyanlık dinlerine karşı çıkarak, mülhitliġini ilan eden bir zındık olduġu rivayeti yanında, İslâmiyet aleyhine yazmak için Yahudilerden para aldıġı, Kur'an'a nazîre yazmaya kalkıřtıġı rivayet edilmektedir. Dehriyye felsefi görüşünün en önemli temsilcisi olarak görülmektedir. "Fadıhatü'l-Mutezile" adlı eseri, sapık görüşlere doludur. (İbrahim Âġâh Çubukçu, *İslam Düşünürleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara t.y., s.11.; Arif Yıldırım, 'Bayburtlu Şeyh Ekmeleddin'in 73 Fırka Risalesindeki Ravendiyye Fırkası İle İlgili Deġerlendirmeler". (<http://www.burhandergisi.com/butun-yazarlar/88-prof-dr-arif-yildirim/533-bayburtlu-cyh-ekmeleddnn-73-firka-rsalesndek-ravendyye-firkasi-le-igl-deerlendrmeler.html>) (Erişim Tarihi: 07.08.2013)).

⁴¹⁶ "Olmaġ" şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüġü açısından "olmasını" tercih edildi.

ederiz. Hakk'ın emr ü hükmü nâfizdir. “Râzık'a ikbâli olan, rızık düşünmez.” denilmiştir. Tefsîr-i Tüsterî'de ğarîb (222A) bir fıkra var ([s.] 33.).

Bu 'abd-ı ahkâr, rızık hakkında vaktiyle çok düşündüm. Ticâret vesâ'ire ile tevsi' - ı rızık arkasında koştum. Şimdi el-hamdu-li'lâh ma'âş-ı muğannen ile olmayarak, Hakk'ın luft u mağzıyla merzûkum. Benim fikrimce rızık düşünmek, bu kulluktan değildir. O, başka bir hastalık ve 'illettir. Elinde bulunan, kendini senelerce idâre edecek olan düşünür de yarınlık nafağası bulunmayan anın kadar düşünmez, me'yûş olmaz. Gerçi hepsi diyemez isem de “Bugün hâlimiz iyi yâhüd fenâ.” diye yaygara edenlerin çoğunu yaygarasının sebebi, “Elimden gidecek korkusu ile alamadım.” tama'ı ve hased belâsıdır. Diğkat olunursa Yehüd meşrebi[niñ] ne kadar şâyî' (222B) olduğu anlaşılır. Devr-i sâbıkıñ şoyucuları, senevî üç milyon lira açığımız olduğu hâlde “Az alalım da bu borcumuzu ödeyelim.” diyemedikleri gibi, devr-i hâzırın yağmacıları dañi yedi milyon lira açığı kapatmak için “Az alalım.” demiyorlar. Benim gibi her iki devirde bir şey alamayanlar, “Az almalı.” diyorsa da kime anladaçağ.

10 Rebî' u'l-Evvel Pazar

Cenâb-ı Rabbe'l-'âlemiñ, Habîb-i Ekrem'ine, “Ey Risâletle müşerref! Rabbiñ tarafından saña nâzil olanı tamâmen teblîğ eyle. Eğer saña emr ettiğimi işlemez ve tamâm-ı teblîğ etmez iseñ risâletten bir şey edâ etmiş olmazsıñ. Allâhu Te'âlâ seni, nâsıñ şerrinden hıfz eder, kimse saña katl u ezâ ile zarar etmeğe kâdir olamaz. (223A) Tağkîk, Allâhu Te'âlâ, kâfirlerin saña sũ'-i kaçdalarına yol vermez.” buyuruyor.⁴¹⁷

Bu âyet nâzil olunca Cenâb-ı Peyğamber'i geceleri bekleyip hırâset edenlere, “Ey bekçiler! Gidiñiz, Hakk Te'âlâ beni nâstan viğâyeye zâmin oldu.” buyurdu. Bu âyet-i kerîmeden vereş-e-i enbiyâya dañi hişşe vardır. Bilâ-ğarez emr-i İlâhî'yi teblîğ edip Hakk'ın hıfzına i' timâd ederler. Ni' met-i verâşetten mahrûm olanlar, kendini muğâfaza için bekçi tutmak vardır. “Peyğamber Efendimiz'i bile beklerlerdi.” derler. Cenâb-ı Bârî, tarîk-i hakkıtan i' râz edenelere muvaffakiyyet vermeyecektir.

⁴¹⁷ Mâ'ide, 67.

(223B) Beyzāvī merḥūm, “Bu āyetiñ zāhirinden, her şey’i teblīḡiñ vücūbu añlaşılıyor ammā mekāşid-ı ‘ibāde müte‘allik olanlar olsa gerektir. Zīrā esrār-ı İlāhiyye’den ifşāsı cā’iz olmayanlar da vardır.” diyor. Teblīḡ-i aḥkām edenler maḥfūzdur. Gerçi münāfiḡiñ tehdīd etmek isterler ammā ḳorḳmazlar. Bunu biz de gördük ve görmekteyiz. Ḥālīş olan zāt-lara, Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ iḥsān buyurduḡu mehābet başkadır. Gerek devr-i sābıḳta gerek devr-i ḥāzırda münāfiḡiñiñ dillerine ṭoladıḳları ḥāceler, sūḥteler Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ ḥıfz-ı Şamadāniyyesi ile maḥfūzdurlar. Allāh için çalışanıñ, (224A) bir āyet-i kerīmede daḡi ehl-i kitābtan çoḡunuñ, Ḳur’ān’ı istimā’larında küfr ve ṭūḡyānları arttıḡı beyān buyuruluyor.

Ehl-i kitābtan ve Şā’ibinden olup da Mü’min olup āḡirete İmān ve ‘amel-i şāliḡte bulunanlarıñ, ‘afv olunacaḡı zıkr buyuruluyor. Benī İsrā’īl’den ‘ahd alındıḡı ve anlara irsāl-i rūsul olunduḡu; anlara nefslerine, hevālarına muḡālif olunca o resūllerden kimini tekzīb kimini ḳatl ettikleri beyān buyuruluyor.⁴¹⁸ Āh! Şāyān-ı esef bir ḥāldir ki bugün bu ḥāl, diyār-ı ecānibden memleketimize gelmiştir. (224B) Bu Yehūd ve münāfiḡ meşrebine, revāc verilmektedir. Kimiñ hevāsına muḡālif bir ḥaḳıḳat söylene ‘inād u mükābere ile tekzībe ḡayret ediyorlar. Kimiñ şehvetine zıdd söz söylenir, kime şer‘-i enverle ‘amel teklīf olunur? Evet, ḥerīf var ammā her fırḳa, ḡurriyyeti kendine ḡaşr etmeḡe uğraşiyor. Evet, zāhiren ḳatl edemiyorlar ammā meyyit ḡükmünde bırakmaḡ istedikleri, ḳavl u fi‘illerinden añlaşılıyor. ‘Acemleriñ, “Bizi İslām etti.” diye Ḥazret-i Fārūḳ-ı A‘zam Efendimiz’e muḡabbet etmeleri dīnen ve ‘aḳlen vācib olduḡu ḡalde nānkörlük ettikleri gibi bu milletiñ daḡi nānkörleri, kendilerini oḡudan yazdıran babalarından ziyāde ḡaḳḳları olan ehl-i ‘ilme, ‘adāvet ediyorlar. (225A) Devr-i sābıḳta kütüb-i şer‘iyyeden ba‘zılarını yaḳtılar, o devriñ ādemleri[niñ] fenā olduḡlarını işbāt ettiler. Yā bu devre ne diyelim ki “şerī‘at” kelimesini aḡzına alanları, ‘işyāndan ‘addelemek istiyorlar. “Şerī‘at isteriz.” diye vaḳ‘a iḡdāş edenlere ḳıyās ediyorlar. “Şerī‘at isteriz.” demek ḡiçbir ḡaṭā deḡildir lâkin “İstemeyiz.” demeḡ[iñ] küfür olduḡunu inkār eden de kāfir ve ma‘lumdur. Bu devri zemm neden Devr-i sābıḳı medḡ olsun? O da fenā, bu da fenā. Biz daha iyisini istiyoruz.

⁴¹⁸ Mā’ide, 69-70.

İnsân bir işi der-‘uhde edince selefiniñ kuşur aramağa olduğu unudur da evvelkinden daha iyi oldu dedirtmeğe çalışmazsa şâyân-ı i‘timād olamaz.

(225B) Cenâb-ı Bārī, “Bu yaptıklarının belâ ve ‘azâbı gelmez zannettiler. Hâkķı görmez ve işitmez oldular. Şoñra Allâhu Te‘âlâ tevbelerini kabûl etti. Ba‘de, tekrâr inkârla anlardan çoğu hâkķı görmez ve işitmez oldular. Allâhu ‘Azîmu‘ş-şân, onların ‘amellerini görüp cezâlarını vericidir.” buyuruyor.⁴¹⁹ Bu âyet-i kerîme, devr-i sâbıkta mu‘în-i zaleme olup da devr-i hâzırda daħi te‘mîn-i muvaffâk edenleri hâtıra getirdi. O zamân müstebidlerle berâber olanlar, şoñra ahrârdan göründüler. Hâbâset-i bâtine ve ârâ‘i fâsidelerini icrâya, Meşrûtiyyet’i daħi âlet ederlerse cezâlarını görmeleri[niñ] taķarrüb ettiğini tebşîr[i] anlıyorum. (226A) Hem de ‘amellerine muvâfık cezâ göreceklendir. “O zamân öyle istiyorlardı öyle yaptık, şimdi böyle istiyorlar böyle yapıyoruz.” derlerse de bu söz dâfi‘-i cezâ değıldir. Hani edilen yeminler nerde? İşte nefis, insânı böyle nisyâna uğradır. Hevâya tabi‘iyyet kör ve sağır eder. İnsân, “İyi yapıyorum.” zanneder. Derecâtan, derekâta düştüğünü anlayamaz. Birincide cezâ görmez, imhâl olunur. Nefye gidenler de böyle oldular. Evvelce ne için gitti ise ikinci de öyle oldu. Sâ‘ire-i ahvâli de buña kıyâş etmelidir. Geçen varṭayı unutmayıp ikincisinden korkmalıdır. “Ben niye böyle oluyorum?” diye düşünmek, yol bulmağa sebebdir.

(226B) 11 Rebî‘u’l-Evvel [Pazartesi]

Küffârdan bir kısmı ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâmın ulûhiyyetine, bir kısmı teşlîse kâ‘il oldular. Hâlbuki Hâzret-i ‘İsâ, anları tevḥîde da‘vet etmiş idi. Müşrik olana cennetiñ harâm olduğunu, müşrik için cehennemden çıkmağ olmayacağını beyân buyurmuştu. Bundan vâzgeçip de muvaḥḥid olmadıkça mağfiret-i İlâhiyye yoktur. Hâzret-i ‘İsâ, bir peygamberdir. Vâlidesi daħi şiddîkeden bir ḥatun idi, ta‘âm yerlerdi. Cenâb-ı Hâkķ’dan başka nef‘ u zârara mâlik olmayana ‘ibâdet olur mu? Cenâb-ı Hâkķ, Semî‘, ‘Alîm’dır. Hâddi tecâvüzden Cenâb-ı Hâkķ nehy ediyor. Ḍalâlete düşen kimseleriñ, hevâlarına tabi‘iyyetten men‘ ediyor ki anlar kendileri, Ḍalâlette (227A) olup başkalarını daħi idlâl

⁴¹⁹ Mâ‘ide, 71.

ederler. Kemāl-i cehāletlerinden şān-ı ulūhiyyette nā-münāsib sözler söyleyen müşrikleri, ĩmānı nūr lu zevāt sevmez. O zālimlerden dostluk beklemez. Anlara insān demek, insāniyetiñ kadrini bilmemektir. Cenāb-ı Hāḡḡ, “Ben müşrikleri cennete koymayacağım.” buyuruyorken anlara merḡamet etmek, merḡamet-i ĩlāhiyye’den dūr olmaḡtır. Müşrike yanaşmaḡ, ḡalālete taḡarrūbdur. Artık sen, Cenāb-ı Hāḡḡ’ıñ varlığını inkār edenlerle dost olanlara ne diyecek iseñ de. Enbiyā’yā, nazār-ı ‘aḡlla nazār edenler şübühāta düştüler. Bir kavmiñ müşriklere ‘adāveti ne derece ise sa‘ādeti daḡı o derecedir.⁴²⁰

(227B) 1 Mart [Şalı]

“Beni ĩsrā’ıl’den kāfir olanlara, Dāvūd ‘aleyhi’s-selām ve ĩsā ‘aleyhi’s-selām lisāniyla la‘net olundu. Bu la‘net anlarıñ ‘işıyānı ve ḡaddi tecāvüzleri sebebiyledir. Anlar birbirlerini işledikleri ‘amel-i zişt ve münkerden nehy etmezlerdi. Bu fi‘illeri, anlara ne ḡabīḡ şey oldu.” buyuruluyor.⁴²¹ Beyzāvi merḡūm, “Anlar, yaptıkları münkerden birbirini nehy etmezlerdi yāḡūd kendileriniñ yaptığı münkeriñ mişlini yapmaḡtan nehy etmezlerdi yāḡūd yapmaḡ murād edip ḡazırlanıḡları şeyden nehy etmezlerdi yāḡūd imtinā‘ etmezlerdi.” diye tefsir ediyor.

(228A) “⁴²²منكر” kelimesi “⁴²³فعله” ile vaşf olunduḡundan, bir müşkil ḡaşıl oluyor ki bi’l-fi‘il vāḡi‘ olan şeyden nehy olmaz. Suyūḡı merḡūm, bu müşkili def‘ için ḡazf-ı muzāf taḡdīr etmiş, “⁴²⁴عن معاودة منكر” demiş. Zemaḡşerī bunu, bir su‘āl-cevāb ḡarzında beyānla, “معاودة” yāḡūd “مثل” kelimesiniñ maḡzūf olduḡunu zıkr ediyor.

Ebu’s-su‘ūd merḡūm, “⁴²⁵تتاهى”den ‘tefā‘il’ şıḡāsından añlaşılan ma‘nā-yı meşḡūr üzere her biriniñ eşḡaş-ı mütā‘addideden şudūrudur.” diyor ki her biriniñ nāḡı ve münḡı olmasına i‘tibār edilmeksizin olandır.

⁴²⁰ Mā’ide, 72-77.

⁴²¹ Mā’ide, 78-79.

⁴²² “Münker”

⁴²³ “Fe‘alūhu” (Yaptılar.)

⁴²⁴ “An mu‘āvedeti münker” (İnkārın yeniden ortaya çıkması, yenilenmesi)

⁴²⁵ “Tenāḡı”

(228B) Tefsîr-i Neysâbüri'de bu âyet, evvelki âyetteki ma'şiyet ve i'tidânîñ tefsîridir. “تتاهى”niñ iki ma'nası var: Biri[nci]si, 'nehy'den olarak 'tefa'il'dir. Biribirini nehy etmezler demektir. Cumhûra göre böyledir. İkincisi, 'intihâ', 'imtinâ' ma'nâsıdır.” diyor.

Tefsîr-i Ni'metu'l-lâh, “ولا يمنعون انفسهم⁴²⁶” diye tefsîr ediyor. “İnâd ve istikbârdan böyle yaparlar.” diyor. Rûhu'l-Beyân, “Biribirine nehy etmezler.” diyor.

Tefsîr-i Hâzin de İbn-i Mes'ûd Hâzretleri'nden rivâyet ediyor, “Evvelâ bir kere nehy eder. Ertesi gün yine o hâlde görür, men' etmezlerdi.” diyor. Şimdi diğkât olunursa burada birkaç vech olduğu añaşılıyor. (230A) Birincisi: Fenâ 'amelde bulunmayan kimseniñ 'amelde bulunanları nehy etmediği. İkincisi: Hepsi fenâ 'amelde bulunup biribirini nehy etmediği. Üçüncüsü: Herkesiñ nefisini yaptığı fenâ 'amelden nehy etmeyip tekrâr ve ısrâr etmesi. Dördüncüsü: Kendileriniñ dađi fenâ 'ameli bulunduğundan “O da baña bir şey söylemesin.” diye başkasını nehy etmemesi. Beşincisi: Bir kere nehy edince te'sîr etmeyip ısrâr edince artık vâzgeçip nehy etmemesi. Bundan ne olacağı ma'lûm ve mücerredir. Halkıñ yek-dîgeriniñ sū'-i ef'âlini taqbiğ etmesi halkı biribirinden soğudur. Herkes yek-dîgeriniñ (230B) fenâlığını görür. İnsânlar, fenâlığı yâ Allâh korkusu ile terk ederler yâ ihvânıñ taqbiğinden çekinirler yâhûd hükümetiñ vereceği cezâdan havfle terk ederler. Hükümet serbesiyyet verir de ihvânıñ taqbiği olmazsa havf-ı Hudâ ile terk edecek kimseler azdır. Benim fikrimce her Müslümânıñ, dîn kardeşini nehye hakkı vardır, “Sen niye yapıyorsun?” demeğe kimseniñ hakkı yoktur.

Cenâb-ı Hakk, “Anlardan çoğunu görürsün ki müşriklerle dostluk ederler. Anlarıñ nefisleri[niñ], kendilerini[n], ğazab-ı Hudâ'ya taqdim ettiği ne çirkîn şey olur ve anlar 'azâbta, muhalledirler. Eğer anlar Cenâb-ı Hakk'a ve Peyğamber'ine ve aña nâzil olana imân ede idiler, (231A) müşrikleri dost ittiğâz etmezlerdi lâkin anlardan çoğu fâsıktırlar. Yehûd ve müşrikleri birbirlerine muvâfaqat ve ittiğâdları sebebiyle Mü'minlere 'adâvette ziyâde şedîd bulursun ve biz Naşârâ'yız diyenlerden ba'zılarını Mü'minler için meveddette yakın bulursun. Bu meveddette kurları, anlardan 'ulemâ'-ı hâ'ifin ve 'ibâd-

⁴²⁶ “Velâ yemna'üne enfusehum” (Onlar kendilerine yasaklamadılar.)

ı zâhidîn olduğu sebebebiyledir ve anlar, ĩmân-ı Hâkķ'ı beyânda kibir etmezler.” buyuruyor.⁴²⁷

Her kim ehl-i Őirkle meveddet tãriķiyle Őoĥbet ederse muĥaķķaķ kendine anlarıñ Őirkiniñ Őururu sirâyet eder, Müslümânlara ‘adâvet başlar. Müslümânlıkta olan iyiliĝi görmekten kör olup küfür ve Őerriñ erbâbınıñ ef‘âl-i ķabiĥesini taĥsine başlar. (231B) “Bizim yapacaĝımızı yapıyorlar.”, “Bizden almıŐlar.” gibi Őözleri Őöyler de Müslümânlarıñ eskisinden yeñisinden bir kimseyi medĥ etmez. Cenâb-ı Hâkķ, müntaķimdir. Anlar ‘azâb-ı dâ’imedirler.

Bir kimse de ĩmân bulunursa, Peyĝamberi ve Şur‘ân’ı biliyorsa müşriki dost bilmez. Gerçi NaŐrâniyet iddi‘â’ edenleriñ ‘adâveti müşrikler gibi Şiddetli deĝil ise de zannım, zamânımızda NaŐrâniyet’le ‘amel eden kalmamıştır. Bugün bizce Hıristiyanlık yoktur. İncil ile ‘amel eden memleketimizde görülmüyor. İncil ile ‘amel, dünyâya hırsıñ az ve ‘ilm u ‘amele ihtimâmıñ çok olmasını ve rikķat-i ķalbi iķtizâ’ eder. Kitâbla ‘amel edenler böyle olur. Hani yâ nerde?

(232A) Dostluk ve dűŐmânlık, münâsebet ve muĥâlefete göre olur. Kim, kimi severse aralarında bir râbıta vardır. Biz buradan añlıyoruz ki İncil ile ‘âmil olanıñ, Hâkķ’ı ķabul etmesine ümid vardır ammâ müŐrik ve Yehüd’uñ ümidi yoktur. İhtidâ’ edenlere diķķat, bu da‘vâ’yı iŐbât eder.

Tâ‘ate, “ma‘rûf” tesmiye olunmuştur çünkü ma‘rifeti mûcibdir. Ma‘Őiyyete, “münker” denilmiş çünkü inkâra varır. Gerçi bizim için çâre-i yegâne kendi baŐımızıñ çâresine bakmak ise de añlaşılmayan bir sebep-i ma‘nevî vardır ki kimleriñ ĥükmü nâfiz ise ahâlîde aña göre ĥâl peydâ olur. Biz bugün müşrikine dost diyenleriñ ‘azâbıyla mu‘azzeb ve ehl-i (232B) Őirkiñ ĥile ve mekri ile mutazarrır oluyoruz. Nisbet olunursa Fransa ile ittifaķtan[sa] andan baŐkasıyla ittifaķ ĥayırlı olduĝu ma‘lûm olur. Çünkü birisi dînsizlikle müfteĥir dîgeri “Ben dîndârim.” diyor. Bir de müŐahede olunan âŐar, rencide ediyor. TeŐettüt-i ķulüb, iĥtilâf-ı ârâ’ günden güne tezâyüd ediyor. Halkıñ, vükelâ-yı devlet u milletten iyi bir iş yapacaķlarına ümidi ķalmıyor. Siyâsetle teveĝĝül, ‘illet-i

⁴²⁷ Mâ’ide, 80-82.

sâriyye hükümünü aldı. Ma‘ mâfih uşanç geldi. İşi o cihete dökmeksizin şohbette şu‘übet hâşıl olduğu gibi o tarafı düşünmekten değil ricâl, nisvân ve eţfâl bile kendini alamıyor. (233A) Vuķû‘ ât-ı müte‘ addideniñ kanğısını düşünsün? Eñ ziyâde şayân-ı esef olan şey, şer‘en mezmûm olan şeyleriñ sür‘atle intişâr etmesidir. Bunu hükümet de aıladı. Hissiyât-ı dîniyyeye ehemmiyyet verilmedikçe idâre olmayacağını bi’t-tecrübe aıladılar. Delâlet-i Nebeviyye’ye ‘â’id sözleri cerîdeleriñ baş tarafına yazmağa başladılar. “Oşmânlı İmparatorluğu” ta‘ bîri azalmağa başladı. Hâlîfe-i Müslimîn, Pâdişâh-ı İslâm ta‘ bîri yazılmağa ise de -hulûşla olmadığı için midir, nedir- maţlûb olan te’şîr, müşâhede olunmuyor. Mecâlis-i dîniyyede halâvet ve hulûş görülmüyor. Taşrada qar, İstanbul’da hariķ eksik (233B) olmuyor. Harb olmasını taleb huşuşunda daği ittifaķ-ı kulûb yok. İdâre-i ‘araķiyye ref‘inden daği ‘uķalâ korkuyor. İnķilâbdan sonra evvelce olmayan şeyleriñ olması, lisân-ı şikâyeti açtırıyor. İyi olan şeyler ta‘ dâd olursa bile her birine birer bahâne bulup beğenmiyorlar. Bugün iyilikle gitmekte olduğumuzu söyleyeni, kimse istimâ‘ etmek istemiyor. Şikâyet edeni taşdıķ edenler çok bulunuyor. Terbiye o kadar bozuldu ki insân işitmek istemediği sözleri işitiyor; görmek istemediği aĥvâli görüyor. Rabbim, encâmını ĥayr eylesin. Âmîn.

(234A) 13 Rebi‘u’l-Evvel [Çehârşenbe]

Cenâb-ı Bârî, Ķur’ân’ı işittikleri vaķit ĥaķķı bildiklerinden gözleri yaşlarla tölup da “Amennâ” diyenleri, medĥ buyuruyor. “Rabbimiziñ bizi şulehâ’ ile berâber cennete koymasını ümîd ederiz.” diyenleriñ hulûşla sözleri, sebab-i necât olup cennete gideceklerini, küffârîñ ehl-i cehîm olduklarını beyân buyuruyor.⁴²⁸ “Ey Mü’minler! Ĥaķķ’iñ ĥelâl ettiği tayyibâtı ĥarâm etmeyiñ ve ĥudûdu’l-lâhı tecâvüz etmeyiñ. Cenâb-ı Ĥaķķ, mu‘ tedîni sevmez. Ĥaķķ’iñ size verdiği rızıķtan ĥelâl ve tayyibi ekl ediñ. Allâhu Te‘âlâ’dan ĥorķuñ ki siz, anıñ evâmir ve nevâhisini taşdıķ edicilerdensiñiz.” buyuruyor ki bu günki dersimiz yedinci cüz’üñ ibtidâsıdır.⁴²⁹

⁴²⁸ Mâ’ide, 83-86.

⁴²⁹ Mâ’ide, 87-88.

(234B) ur'an istimā' ederken alayan Őnā' buyuruluyor ammā mine'l-a kayd u diat lāzım. a'ın rahmetini ümīd edip söyleyenlere dai va' d var. elāle, arām demeyeceiz. elāli ekl edeceiz. Etli ve yalı yiyeceiz, Rabbimize Şükr edeceiz.

Tefsīr-i Tüsterī'de "Dīniñ fesādı mülūkuñ isrāfı, 'ulemāniñ ruŐatlarla fetvāsı, 'ābidleriñ bi-ayr-i 'ilm 'ibādetleriyle." diyor. a'ın elāl ettiini kendine arām kılmak, arām kıldıını istilāl, erbāb-ı īmān iŐi deildir. Müslümānlar beyninde 'anāŐır ve mezāhib ve derviŐlik, h'ācelik itilāfi az geliyormuŐ gibi, fazla olarak fıra itilāfi da peydā (235A) olduu Őu zamānda, münāfiiniñ bir ayreti daha var ki "elāl olmayan Őey'e, cā'izdir desin." diye, ehl-i 'ilme ıŐrār etmeleridir. Öyle zu' m ediyorlar ki ehl-i 'ilm tecvīz ederse olur. Haydi, biracı etti, kim abūl edecek?

Bir zamānda mu'tekid görünmekten baŐka çāre olmadıına ükm olunur da mu'tekid görünürlerse erbāb-ı diyānetiñ alebesine delālet ettii gibi münāfiāne hareket edenleriñ dai zevāli[niñ] taarrüb ettiine 'alāmettir. Mü'min, elāli elāl; arāmı arām bilir, udūdu tecāvüz etmez.

Peyamber'in aynı⁴³⁰, Őām'da medfūn diye 'umūmen Őām'a ve Őām ahālīsine buz eden mülāhīde taımıdır ki ba' zı[sı]nıñ esāsı fenādır. (235B) elāl ve arāma diat erbāb-ı i'tiāda maŐuŐdur. Őüret-i mesnūnede yemek, imek meziyyeti, vāıf-ı Őer' olmayanlarda bulunmaz.

14 Rebī' u'l-Evvel [Pençşenbe]

Cenāb-ı Bārī, kefareti yemīni beyān buyuruyor.⁴³¹ Yemīn aında riŐāle-i maŐuŐamız vardır. amr ve meysir ve enŐāb ve ezlāmıñ abīŐ ve 'amel-i Őeytāndan olup felā bulmak iin bunlardan ictināb beyān buyuruluyor. Őeytāniñ īā'-ı uŐūmet ve zikri i udā ve namāzdan alı oymak murād ettii zikr buyuruluyor.⁴³² Őarāb ve umār

⁴³⁰ "Ebū Abdurrahmān Muāviye b. Ebu Süfyān Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Ümevī el-KureŐī (ö. 60/680) Sahābī, Emevī hilāfetinin kurucusu (661-680). 602 veya 603 yılında Mekke'de domuŐtur. Ebū Süfyān ile Hind bint Utbe b. Rebīa'nın olu, Ümmü Habībe bint Ebū Süfyān'dan dolayı Hz. Muhammed'in kayınbirāderidir." (İrfan Aycan, "Muāviye b. Ebu Süfyān", *DİA*, XXX, s.332-334.)

⁴³¹ Mā'ide, 89.

⁴³² Mā'ide, 90-91.

hakkında dahi kütüb-i mu‘tebereden haylî şeyler cem‘ etmişizdir. Hakk’a ve Resul’üne itâ‘at ve nehyden hazer beyân buyurulup Peyğamber’e vâcib (236A) olan, ancak teblîğ olduğu beyân buyuruluyor. Mü‘min olup ‘amel-i şâlihte bulunan zâtlara harâm olmayan şey’i yemekte vebâl olmadığı gibi ‘amel-i şâlihe devâmla harâmdan hürmetini taşdıkle hazer edenleri, ihsân edenleri Cenâb-ı Hakk’ın sevdiği zikir buyuruluyor.⁴³³

Şarâb ve kumâr bi-vâsita ve bilâ-vâsita necîstir. Çünkü ‘amel-i şeytândandır. Harâmdan şaşınanlar medh buyuruluyor ammâ hürmetini taşdıkle olana diğkat lâzım. Diğer bir mülâhazaya mebnî terk edenler başkadır. Hakk’a muhabbeti olanlara böyle şeyler, pek çirkîn görünüyor. Nifâkı olanlar ise dâ‘imâ harâmın neşr u ta‘mîmine çalışıyorlar.

(236B) Ba‘zı zâtların dinde lâubâlî olanlara karşı gülmemeleri, kendi gurûrlarına haml olunmasın. Buğz-ı fi‘l-lâh düşünölsün. Bunuñ iki nev‘i vardır. Bir de temâşânın intâc ettiğı hüznün neticesi olarak bir me‘yüsiyyet vardır ki bu da ‘irfanı kuvvetli olanların hâlidir. Naşıl hiddet edilmez, ğazâb olunmaz o kimselere ki elinden gelse rû-yı zeminde hiçbir muvaħhid bırakmamak ‘azminde bulunan ve müşriklerin eñ denisi olan Fransızların, Fâs’da ve Senüsilerin⁴³⁴ bulunduğu maħalde vesâ‘ire ehl-i İslâm’a ettiğı zulm u ‘udvânı kulaqları işitiyor da yine anlara meveddet izhâr eder, tağlîde çalışır vahşilere, barbarlara beñzemeğe çalışır? (237A) Yüzlerce bî-çâreleri kılınçtan geçirir de Hilâfet da‘vâsında bulunan Hükümet-i İslâmiyye’niñ vükelâsının, bu gibi şeylere i‘tirâz etmekten başka cânı yanıp söz söyleyecek olan Müslümânları “Dost bir devlet hakkında söz söylüyor.” diye men‘e müheyyâ olmasını gören ehl-i tevħid, naşıl maħzûn olmaz? İttihâd-ı İslâm ârzüsü nerde kaldı? Müslümânların mağâm-ı Hilâfet’e irtibâtını

⁴³³ Mâ‘ide, 92.

⁴³⁴ Seyyid Muhammed bin Ali es-Senûsî’nin 1837’de Afrika’da kurduğı büyük İslam tarikatıdır. Senûsî Şeyhi Muhammed b. Ali (H.1206-1276/ M.1791-1859) Cezayir’de doğmuştur. Afrika’da hükümet kurmuş olan İdrisiler soyundandır. Nesebi Hz. Ali’ye varır. İslâm âlemini dolaşmış, Fas’da ve Ezher’de okumuş, Mekke’de bulunmuştur. Mâlîki mezhebindedir. Vahhâbiliğın tesirinde kalmıştır. Senûsilik bir Mezhepten ziyade bir tarikat halinde yayılmıştır. (Osman Keskiöğlü, *İslam Dünyası Dün ve Bugün*, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1964, s.44-45.) Ayrıca bkz. Hayrettin Yücesoy, *Senusîlik, Sûfi Bir İhya Hareketi*, İstanbul, 1985.; Ziya Nur Aksun, *Siyâsî ve Sosyal Açıdan Mezhepler-Tarikatlar*, İstanbul, 1997.; Nicola A. Zidaeh, *Tasavvuf ve Siyaset Hareketi Senusîlik* (çev: Kadir Özköse), İstanbul, 2006.

kuvvetlendirecek esbāba teşebbüs hani yā? Ben isterdim ki Fransızların bu cināyet-i vahşiyānesini işiten zevāt, “Ey maḥva maḥkūm olan Fransa! Bunu unutma.” desinler.

(237B) Tevsī‘-i Lezzāt

İnsānıñ lezzātta tevsī‘i, taḥşīl-i sa‘ ādātte istiğrākına māni‘ olur. Tarīḫ-i kemāle teraḫḫī edenler, bu cihete ihtimām edenlerdir. Ḥakīm bir zāt, “Cismde şib‘ ḥāşıl olunca rūḥ cesed olur. Cism aç olursa cesed rūḥ olur.” demiştir ammā ifrātı a‘ zā’-ı re’īseye āfet īrās eder. Evet, çok yiyip de tefekküre başlayınca hazm, mu‘ aṭṭal olduğu gibi açlık da fikr muḥtell olup cevāhir-i rūḥāniyyede te‘emmül ḫalīl olur. Birkaç kişiniñ yediğini yiyen kimseleri zāhirde ne kadar şūfī görseñ, ‘irfān göremezsiñ. Mu‘ tedil şürette yemek daḫi her iki cihete ḫidmette ḫuşūra delālet eder.

(238A) Temāşā

Bu gün ḫable’l-‘aşr hazımsızlığın verdiği ḫasvete, ciyādet-i hevādan ḥāşıl olan elbise ağırlığı tazyīḫi ve ma‘ nevī birkaç sebep münzemm olup Ayaşofya Cāmi‘-i Şerīf ḫavlusunda otururdum. Gelip geçen ḫalkı temāşā ettim. Gāḫ nāsın emr-i dünyā için gidip gelmeleri, gāḫ yerli ve ecānibden olan küffārın daha serbest olması beni üzdü. ‘Ādeten kendi kendime söylenmeğe başladım. Oradan ḫalkıp Sulṭān Aḫmed’e geldim. İkinci namāzına gelen şuleḫā-yı ümmetiñ müşāhedesi, el-ḫamdu-li’l-lāḫ ḫasvetimi izāle edip ḫalbimi tenvīr etti ammā istediğim ḫuzūru bulamadım.

(238B) Birisi İ‘tirāz Etse

Dese ki: “Ḥaḫḫī, sen tarīḫ-i teraḫḫīde değilsin; zihnine ṭoladığın şeyle uğraşıyorsun ammā zamān oluyor ki ṭolaşıyorsun da ḫonuşacak kimse bulamayıp yalnız oturuyorsun. Herkes mi fenā yoḫsa sen mi iyi ādem değilsin? Seni iyi ādemlerden kimse aramıyor. Kimiñle hem-bezm olsañ şoñra nedāmet ediyorsun. Haydi, dünyāya yaramadıñ, āḫirete yarar bir fi‘ il göster. Bunca kitābları muṭāla‘a ettiñ hani bir eşer?” Ben o zāta ne desem kendimi ḫaḫlı bulacağım bilemiyorum. Ḳorḫtuğum şey şudur ki

şulehâdan olup da dünyâda hüsn-i zannlarına mazhar olduğum zevâta, âhirette rüsvây olmayayım.

(239A) 15 Rebi' u'l-Evvel [Cum' a]

İhrâmda iken avcılıktan nehy buyuruyor. Yapanın kefarecini beyân buyuruyor. Hayvânât-ı bahriñ şaydı ve kenârda bulunanın ekli helâl olduğu, kuru ve tuzlusu ile nef' imiz zıkr olunuyor.⁴³⁵

Şayd-ı Baħr

Bu ħuşuşta kütüb-i fıkhıyyede ħaylî ma' lümât ve kavânîn-i maħşuşa olduğu ħâlde, öğrenmek istemeyip kendi bildiği gibi ħareket edenler çoktur. Deñiz, göl, kuyu ħaċķında ve şuda ta' ayyuş edenlerin cinsi ve şekli ħaċķında tedkikât-ı ' amîke vardır. Balıċçılık ve deñizden çıkanı yemek ħuşuşunda her vakit, her yerde ileri geri (239B) lâflar olur. Birisi çıkar, "İmâm-ı Şâfi' 'i, 'Deñizden babam çıkırsa yerim.' demiş." der. Haydi, "Sen ħangı mezhebdeniñ?" su'âlini biraċalım da "Ķangı kitâbta söylemiş, hangi ' âlim okumuş da saña söyledi?" diyelim, toĝru bir cevâb veremez. Birisi midyeniñ ħürmetini söyler. Aña da "Midyeniñ ' Arabcası nedir?" denilse o da bilmez. İkisinden biri fetvâya mürâca' at etmez. Birisi alışmış yer, bir diğeri alışmamış yemez.

Maċşad anlamak deĝil, şüfiyi kızdırmak. Böyle şeyler bence aĥlâksızlık nümunesidir. Meşelâ, istaċoz denilen ħayvânın şalatasını medħ eder. Mes' ele-i şer' iyyeyi eğlence ittiĥâz etmeğ[in] imân ve nikâħa muzır olduğunu yâ münkir (240A) yâ ħüd câhildir. "İstaċoz' dedikleri ħayvânın ekli helâl midir? El-cevâb: Deĝildir." diye ' Alî Efendi fetvâsında mezkûr olan fetvâ-yı şerîfi işittikten soñra işrâr eden münâfıkla artık uğraşılmaz. Balıċ mes' elesinde milel-i muĥtelifenin aĥvâl u ' âdâtı ħarışmış olduğundan, söz uzadığı gibi balıċçılık ħaċķında daħi tül u dırâz, ċıl u ċâl olur. Memleketimizde bu merâķın nice gençlerin aĥlâķını bozup sefaletlerine bâ' iş olduğu ednâ diċķatle ma' lüm olur. Bu merâķa mübtelâ olanların ' ilm u ' amel cihetinden aĥvâline nazar, bu ibtilânın

⁴³⁵ Mâ'ide, 95-96.

hüsn ü kubbunu gösterir. İstifâde-i dünyeviyyesine nâ'îl olanlar, maḥrûm kâlanlara nisbetle pek enderdir. (240B) Bu merâka henüz mübtelâ olmaḡta bulunan gençlere naṣîḡat edecek olan zât, mevķi'ini düşünmekle berâber, dūġâr olacaġı mu'âmelede taḡammüle âmâde olmalıdır. Ḥâzret-i Mevlânâ, Meṣnevî'niñ cild-i sâdis nihâyetinde Őyle buyuruyor:

چون بسازی با خسی این خسان
کردی اندر نور سنتها رسان
کانبیا جور خسان بس دیده‌اند
از چنین ماران بسی پیچیده‌اند⁴³⁶

“Çünkü dünyânî denîlerinden bir denî ile ḡoş geġinip mudârâ edesiñ, sünnetleriñ nûruna vâsıl olucu olursuñ ki Peyġamberler, denîleriñ cevriñi çok görmüşler. O gibi yılanlara çok tolaşmışlardır. Ya' nî müte'ellim olmuşlardır.”

(241A) Evliyâ 'u'l-lâh'dan Ḥayyât Vehbî Ḥâzretleri⁴³⁷ daġı Öyle diyor:

Fesâd-ı ümmet oldu âşikâre
Mudârâ etmeden yoġ ġayrı ġâre

Edânî ve esâfiliñ 'âdeti, ehl-i Ḥaġġ'a cefâdır. Hevâlarına muḡâlefet edene, her Şeyi yapmaġ isterler. İntizâm-ı Şer' den imtinâ' edenler, aġlem-i zâlimîndirler. 'Adâlet, hediye-i İlâhiyye'dir, menbâ' u mecma', Şerî' attir. Erbâb-ı diyânetiñ du'âsını almaġı ġanîmet bildiġi zu'afâyı maḡzûn etmekle mütelezziz olanlarıñ keşreti olan maḡalde bulunan zât, mecbûr-i mudârâdır. Âmir-i mücbir elinde esîr gibidir. Bî-ġâre talebe-i

⁴³⁶ Çün be-sâzî bâ-ḡesî in ḡesân/Gerdi ender nûr-i sünnehâ resân/K'enbiyâ cevri ḡesân bes dîdeend/Ez-ġonîñ mârân besî piġideend. (Manzum tercümesi: Olasın çün sâbir-i cevri ḡesân/ Sünnet nûru olur râhat-ı lîsân/Gördüler cevri ḡessin enbiyâ/ Çok cefâlar çekti ḡaylî eŐfiyâ) Mevlânâ Celâle'd-dîn-i Rûmî, C.VI, Defter-i Şeşom, s.71.

⁴³⁷ Asıl adı Muhammed Vehbî'dir. Hayyât Vehbî, Terzi Baba diye meŐhûrdur. Bazı eserlerde 1195 (m. 1780) senesinde Erzurum'da, bazı eserlerde ise Erzincan'da doğduġu yazıldır. 1264 (m. 1847) senesinde Erzincan'da vefât etmiş, oraya defn olunmuştur. Kabrinin bulunduġu yer bugün hâlâ Terzi Baba Mezârlığı diye anılmaktadır. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, c.1, s.212; (http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Evliyalar-IslamAlimleri-Detay-TERZI_BABA-3972.aspx) (Erişim Tarihi: 21.08.2013)

‘ulūm, devr-i sâbıkta medreseleri boşalt[ıl]mak, nefy olunmak şüretiyle taḥkîr; devr-i ḥâzırda irticâ‘ iftirâsıyla tezyîf olundular.

(241B) 16 [Rebî‘u’l-Evvel] Cum‘aertesi

Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ıñ, Ka‘be’yi nâsiñ umûr-ı dînde ḳavâmî ve maḥal-i emânet ḳıldığı beyân buyuruluyor. Ba‘de, Ḥaḳḳ’ıñ, şedîdu’l-iḳâb ve Ğafûru’r-raḥîm olduğu ve Payğamber üzerine vâcib olan[ıñ] teblîğ olup Cenâb-ı Bârî’niñ gizli ve âşikâre ettiğimizi bildiği, zıkr buyuruluyor.⁴³⁸

Ḥabîş ile ṭayyib beraber olmaz. Her ne ḳadar ḥabîşîñ çoḳluğu seni i‘câb ederse de “İmdi ey ‘uḳûl-ı kâmile şâhibleri! Allâhu Te‘âlâ’dan ittikâ ve ḥabîşden ictinâb ediñ. Şâyed felâḥ bulasınız.” buyuruluyor.⁴³⁹

Beyzâvî merḥûm ne güzel söylüyor: “İşîñ cevdet ve redâ’etine bakılır. Ḳillet ve keşretine i‘tibâr (242A) yoḳtur. Çünkü maḥmûd ḳalîl, mezmûm keşirdenden ḥayırlıdır.” dedikten soñra “Az olsa da ṭayyibi işâr ediñiz.” diyor. Umûruñ lübbüne nâzır olup da ḳışrından i‘râz edenler, bunu añlarlar. Ekşeriyetiñ ḳarârı muḥâlif-i şer‘ olunca maḳbûl olamaz. Ṭayyib, maḳbûldür; mûcib-i ḳurbdur. Ḥabîş, mûcib-i bu‘ddur, merdûddur. Çünkü maḥrûmiyyete sebebtir.

Ḥabîşîñ nefse münâsebeti vardır, çoḳtur. Biz andan ictinâbla me‘mûruz. O ḳadar âdem ittifaḳ etmişler diye ḥilâf-i şer‘ aḥvâle râzı olamayız. Ḥarâm çoḳtur, ḥelâl az bulunur. İyi âdem daḥi azdır. Ḳalîl ile vaşf buyurulmuştur. Ṭayyib, seni Ḥaḳḳ’a vâşıl edendir. Ḥabîş, seni Ḥaḳḳ’dan meşḡûl edendir.

(242B) Bu ḳavl-i celîl ‘âmmdır. Ḥabîşîñ çoḳluğu insânı şaşırır ammâ soñu lezzet vermeyip zillet verir. Câmi‘ ḳapısında ṭurup da ṭoplanan i‘âne ile tiyatro ḥâşilâtından ḥâşıl olan i‘âne müsâvî deḡildir. Nihâyeti iyi gelmez. İmân-ı kâmil aşḥâbı bir dirhem ḥelâli bütûn dünyâya terciḥ eder. Ḥelâl, ḥarâm aramayıp çoḡa bakmak münâfiḳ işidir.

⁴³⁸ Mâ’ide, 97-99.

⁴³⁹ Mâ’ide, 100.

Cenāb-ı Bārī, “Ey Mü’minler! Peygamber ‘aleyhi’s-selām’a ba’zı eşyā’dan su’âl etmeyiñ ki eğer O size izhâr olursa mağmûm olursunuz. Eğer andan su’âl ederseniz Kur’an’ın tenzîli vaktinde size zâhir olur, yine gâmdır. Allâhu Te’âlâ, o su’âliñizi ‘afv etti. Cenāb-ı Haqq, Ğafūr ve Halīm’dır. (243A) Sizden muğaddem bir kavm, eşyā su’âl etti, şoñra yine küfürlerinde ısrârla ‘uğûbete dūçâr oldular.” buyuruyor.⁴⁴⁰

‘Âkıl, kendini mağmûm edecek şey’i yapmaz. Mektûm olup herkese i’lân olunmayan şeyde, nice hikmetler vardır. Güyâ esrâra vâkıf olursa, hikmetini añlarsa ‘amel edecekmiş gibi görünüp yine inkârında ısrâr edenler her zamân bulunur. İnsân haddini bilmelidir. Herkes, ehl-i keşfiñ me’âlîsine mahrem olmağa ehil değildir. Nice şeyler vardır ki vuķûf inkâra düşürür. Kâlle añlaşılmayan şeyler var. Berâhin tarîķiyle haķā’îķ-i eşyāya vuķûf olamaz. İşte felâsifeniñ hâli meydânda. Bunlar hep haddini bilmemek eșridir. (243B) ‘Ulemâdan bir zât, zâhiri bile muhâfaza edip de vâķi’ olmayan mes’eleğe cevâb vermezmiş. Mezâhib haķķında kendi kendine muķâyeseye kıyâm eder, “Neden böyle olmuş?” der. Verilen cevâba i’timâd etmez. “Bunu añlamağa sende isti’dâd yok denilse kibrine tōķunur. Kendi haddini bilmez de “O bilmiyor.” der. Meşelâ, kapalı bir kütü içinde mücevher var. Bir kimse bakmak istiyor. “Sen almayacaķsñ saña göstermem.” diyor. Kendi parası olmadıķını, alamayacaķını düşünmüyor da “Baña göstermemekte bir hîle vardır.” diyor. Şoñra bir sağlam müşteri istiyor aña gösteriyor. Anıñ “Ben gördüm.” demesine hattâ alana bile i’timâd etmiyor. Sen bu cevheriñ bahâsı olan ‘amel-i şâlihi evvelce hâzırla, şoñra mâlik olursun.

(244A) Güyâ devr-i sâbıķta haķķatîñ añlaşılmasına mâni’ oluyorlarmış da devr-i hâzırda herkes her şey’i añlayacaķmış diye serbestî-i maţbû’attan istifade ile nice hezeyânlar meydân aldı. İnsânlarda sırâ vâkıf olmak merâķı, tabi’î gibidir. Bunuñ çâresi haddini bilmektir. Bence ‘illetler de sirâyet yoktur ammâ ahlâķta vardır.

Gerçi bizim için tesellî var. ‘Aleni söylenmek ve yazmaķla kâlî olmayan şeyler añlaşılmaz. Bâ-huşuş bizim gibi ‘ilme hîdmeti olanlarıñ ‘avn-i Haqq ile o gibilere aldanması olmaz ammâ sadece kendini düşünmek terbiye-i İslâmiyye muķtezâsı değildir.

⁴⁴⁰ Mâ’ide, 101-102.

Vicdân şāhibi olanlar, “Benim işim yolunda yā, başkaları ne olursa olsun.” demezler. İhvān-ı dīnini selāmette görmek (244B) isterler. Halkıñ böyle esrārdan olan şeylere merākı idāre-i dünyā huşūşunda bile iyi olmadığı cihetle ehl-i dile hüzün verir. Kīl u qāl sebep-i helāktır. İnqılāb olmaqla hükümet dağı inqılāb etmez. Mücerrebāt, tağyir etmez. Esrārsız hükümet olamaz, hükümete hāricidir. Āmirlik etmek isteyip esrārına vākıf olmağ izmihlāle gitmektir. İđvā huşūşunda şeyāṭine meccānen vekālet edenleriñ, bir sır ağzına düşerse artık o kavmiñ pāyidār olacağını ‘ākil ümīd etmez. Esrār-ı tarīkati, nā-ehllere fāş edenleriñ uğrayacağları seyyi’e ma’lumdur. Müslümān dīni āşikāre demek, esrār yok demek değildir. Sırta vuķūf, hāl ile olur.

(245A) 17 [Rebī‘u’l-Evvel] Pazar

“Cenāb-ı Bārī baḥīre ve şā’ibe ve vaşile ve hāmdan bir şeyle emr buyurmadı. Yaptıkları taḥrīmi Cenāb-ı Hāḫḫ’a nisbet ve iftirā’ ile kāfir oldular. Anlara Kitābu’l-lāh ve sünnet-i Resūla’l-lāh’a geliñiz denilse ‘Bize babalarımızdan bulduğumuz kifāyet eder.’ derler. Babalarınıñ bir şeyi bilmez, cehlden ve Hāḫḫ yoluna gitmez đālleden iken anlara iktidā’ olunmağ kifāyet eder mi? Ey Mü’minler! Nefsiñiziñ muḥāfazā ve ışlāḫı siziñ üzeriñizdedir. Siz ṭāḫatiñiz kadar nehy-i münkerle ihtidāda olduğunuz da güm-rāh kimseniñ đalāleti size zarar vermez. Kıyāmette cümleñiziñ rücū‘u Allāhu Te‘ālā’yadır. A‘māliñiziñ ḫayr ve şerrini size ḫaber verir.”⁴⁴¹

(245B) Baḥīre

Bir deve beş yāver toğurur da şoñraki erkek olursa o deveniñ ḫulađını yarıp südünü şatmaz, binmez, yük yükletmezler.

Sā’ibe

“Ḥastam iyi olursa yāḫūd gā’ibim gelirse bu devem āzād olsun.” derlerdi. Buña, “sā’ibe” derlerdi.

⁴⁴¹ Mā’ide, 103-105.

Vaşîle

Bir koyun yedinci başında erkek ogurursa anı bütler için keserlerdi. Biri dişi, biri erkek olursa “vaşîle” derlerdi.

Hām

Bir erkek deveniň řulbünden on veled vücūda gelse anı da rükūbden men' ederlerdi. Buña da “hām” teřbīh ederlerdi.

(246A) Buñlarıň saçma şeyler olduėunu añlayanlar vardı ammā ĥubb-ı riyāset māni' olurdu. 'Avāmīñ, “‘Ādetlerimizi bozuyor.” demelerinden oran 'Acem āĥūndlarıñ māteme iřtirākleri ĥāřıra geldi.

“‘Böyle şeylerden vāzgeçiñ, emr-i Ĥaĥĥ'a geliñ.’ denilse 'Biz babalarımızdan gördüğümüze gideriz.' derler çünkü bařka sened yok. Dīn ĥuřuřunda böyle ammā dūnyā ĥuřuřunda hepsi babalarından zengīn olmak isterler. Āyet-i kerīmeye diĥĥat lāzım. “ لا يعلمون”⁴⁴² olanlara iĥtidā' olunmaz. Ĥāřā, selefīñ 'ulemāsıñ meřrū' ve muĥiĥķ olan ef' āline taĥlīde řūmūlu yoktur. Anlara, muvaĥĥidīñ dā'imā taĥlīd eder. Biz, Ĥaĥĥ'ı söyleriz, azgınlarıñ đalāletinden bize zarar gelmeyeceėine va'd- İlāhī var. Biz kendimizi iřlāĥ edelim. (246B) Bu āyet-i kerīme, “emri bi'l-ma' ruf”u terke ruĥřat deėildir. Cemel, güzel añladiyor. Tefsīr-i 'Arā'is, “Nefsini bir şeyle meřğul etmez iseñ nefsi seni meřğul eder.” diyor.

عليكم⁴⁴³

Burada ism-i fi'ildir. “الزمو انفسكم⁴⁴⁴” taĥdīrindedir. “عليكى⁴⁴⁵”, “اليكى⁴⁴⁶” gibi kelimelere muttařıl olan zamīrlerde iĥtilāf etmiřler. Maĥalen mecrūr, menřūb, merfū' demiřlerse de Sībeveyh⁴⁴⁷'e göre mecrūrdur. řaĥiĥ olan da budur.

⁴⁴² “Lā ya' lemūne” (Bilmeyen), Mā'ide, 104.

⁴⁴³ “Aleyküm” (Sizin üzerinize düşer, yapmanız gerekir.)

⁴⁴⁴ “Elzemū enfusekum” (Nefsinize/size gerekir.)

⁴⁴⁵ “Aleyke” (Sana)

⁴⁴⁶ “İleyke” (Sana)

⁴⁴⁷ Nahiv ālimlerinin en meřhurlarındandır ve asıl ismi Amr, lakabı Sībeveyh, meřhūr künyesi Ebū Biřr veya Ebū'l-Hasan'dır. řirāz yakınlarındaki Beydā řehrinde -bir rivāyete göre de Ahvāz'da- H.140/150/ (m. 758/767) yılında

Naḥiv-Belāgat

Kütüb-i ‘Arabiyye ile teveġgölü olanlar kavā‘ide ihtiyācdan āzāde olamazlar. Gerçi “Damānı toġru çıksın.” diye meşhūr biz söz varsa da bir terkīb ḥaṭāsının (247A) ne büyük zırası olduġu ma‘lūmdur. Gerçi ‘adem-i diġkat eşeri olarak ġayr-ı munşarif olan bir kelimeyi, münevven okuyanın külliyyen iktidārını selbe kıyām inşāf deġilse de “Naḥiv, milḥ ta‘āmdır.” diye ‘ömr-i ‘azīzini kavā‘id-i naḥiviyeniñ vuḳū‘u ender olanlarına şarf ve ḥasr daḥi ḥoş deġildir. Evet, tariḳ-i taḥşilde bulunanlar okurken “Benim kadar añlayan yok” da‘vāsında bulunurlar da şoñra okudurken i‘tirāf ederler, “Ben okudurken añladım.” derler. Daha şoñra bir zamān geliyor ki “Ben bunu nasıl okutmuşum.” derler.

Kendileri herkesten ziyāde bildikleri ḥālide kavā‘idin ‘aleyhinde bulunanlara, bir dürlü ve ‘ulūm-i ‘āliyyeye dā’ir kitāb yazarların ġāḥ (247B) naḥiv ġāḥ mantıḳ ile uğraşmalarına bir dürlü ta‘accüb ederdim. Gerçi kıyās-ı nefis cā’iz deġilse de insān zamān oluyor ki bildiğini göstermekten yāḥūd unutmamak için bahşetmekten kendini alamıyor. Cāmī merḥūm, Kāfiyye’yi şerḥine, “Mālāya‘nī ile iştigāl zamānımız.” diyor ammā andan ehemmi ile şuġlu zamānında söylüyor. Fuşūş-ı şerḥe ḳudret için naḥiv ḳuvveti kāfi deġildir. Naḥivi mālāya‘ni ‘adedecek kadar bir ḳuvvet ister. Mi‘de rāḥatsızlığı neticesi olarak ḥasta bulunan bir cesediñ elinde bulunan ḳalem, ba‘zen böyle şeyler de yazar. Rabbim Te‘ālā, cümle merzā-yı ümmet-i Muḥammed’le bu ‘abd-i aḥḳara daḥi şifā‘ iḥsān buyursun. Āmīn. (248A) “Sen kendine bak, ne’ne lāzım.” diyenler, bu sözü herkese söylemeġe şalāḥiyyet-dār deġildir. Her sözü herkes söyleyemez ve herkese söylenmez. Evet, hem nefsimizi işlāḥa çalışacağız ve hem de söyleyeceġiz. Fi‘ilen, ṭab‘an muḥālefet edeceġiz.

Bu ‘ālemiñ intizāmı, muḥālife i‘tirāzıdır. ‘Ālemde herkesiñ ḥāli başkadır. Kendi ḥāli ile menāzi‘esi olanıñ ‘umūmla muşālahası nasıl olur? Cenāb-ı Ḥaḳḳ, başka bir ‘āleme götürmedikçe insān kendi kendine uğraşmaktan ḳurtulamaz. Zıddıñ mevcūd

doġduġu rivayet edilmektedir. İlim tahsili için Basra’ya gitmiştir. Akli ve nakli bilimlerde oldukça yol kat edip nahiv ilminde şöhret bulmuştur. “El-Kitāb” isimli nahiv kitabı, tüm İslam ülkelerinde ders kitabı olarak okunmuş ve okutulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bulut, *Sibeveyh’in El-Kitab’ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Samsun 2003, s.13-17.

olduğu ‘âlem, cenkten hâlî olamaz. Zıdd, cennette yoktur. Şulhuñ esâsı, muhâlefettir, fırkatîñ neticesi vuşlattır. “İstediğimizi yapmağa mâni‘ oluyor.” diye ‘ulemâyı (248B) tazıyîk edenler[iñ] selâmeti mi olur zannediyorsuñ? Bir taraftan muhâlif bir fırka zuhûr eder, anları kıvrandırır. Dünyâdan hiçbir vakit buğz-ı fi’l-lâh kalkmaz. Allâh için mücâhedelerin ağzı kapanmaz. Rızâ-yı Bârî için uğraşanlara galebe müştâktır, metânet ister. İki cihânda yüz aklıgı, Hakk için uğraşmakla olur.

18 [Rebî‘u’l-Evvel] Pazartesi

Cenâb-ı Bârî, vaşiyetle ve vaşiyete şahidle emr ediyor. Ğurbette vaşiyet edenlere, milletiniñ ğayrı şahid olur. Yemîn daği ettirilir. Şahidler, şehâdetlerini tahrîf ve hıyânetsiz, vech-i Hakk üzere edâ etsinler. Şehâdet huşûşunda Cenâb-ı Hakk’dan korkmalıdır. (249A) Bu üç âyet-i kerîme⁴⁴⁸ hakkında sebep-i nüzûla vuķuf lâzımdır.

“⁴⁴⁹من غيركم” kelimesinde iş var. Müfessirinden ba‘zıları “Akrabâñızdan ğayrı demektir.” demiş, bir kısmı “Zımmilerden demektir. Bidâyet-i İslâm’da her yerde Müslümân bulunmadığından câ’iz idi sonra “⁴⁵⁰واشهدواذوى عدل منكم” âyeti ile mensûh oldu.” demişler. “Müslümânîñ ‘aleyhine kâfirîñ şehâdeti maķbûl olmadığına icmâ‘ vardır.” diye, Qâđî yazıyor.

Şehâdette pek ziyâde diķkat lâzımdır. Herkes hâlini biliyor. Bu huşûştta maķkeme kâtiblerine, “şer‘ me’mûru” diye i‘timâd edemem zîrâ ekşerisi faķih değildir. Şalâh-ı hâlden maķrûm, para (249B) derdinde kimselerdir. Vaķa‘yı güzelce yazıp hıfz etmek güzel bir tedbîrdir.

Bu üç âyet-i kerîme hakkında “Kur‘ân-ı Kerîm’in, kırâ‘at ve i‘râb ve tefsîr ve meânî ve aķkâm cihetinden eñ güç ve eñ müşkilidir.” denilmiş, bunuñ hakkında ayrıca kitâb yapılmış, Şehâvî merhûm “Bu âyetlerin evvelinden âhirine kadar sözünde hülâşa olan ‘ulemâdan hiçbir kimse görmedim.” demiştir. Celâleyn Hâşiyesi, Cemâl, i‘râbına çok hidmet etmiştir.

⁴⁴⁸ Mâ’ide, 106-108.

⁴⁴⁹ “Min-ğayrikum”

⁴⁵⁰ “Ve eşhidû zevey ‘adlin minkum.” (Ve içinizden adil olan iki kişiyi şahit tutun.), Talak, 2.

“Cenāb-ı Hakk, yevm-i kıyāmette resūlleri cem‘ buyurup “Sizin ümmetleriñiz da‘ vetiñizde ne şey’e icābet ettiler?” buyuracak. Anlar, “Seniñ bize bildirmediğñ şeyde hiç ‘ilmimiz yoktur. ‘Ulūmu’l-ğuyūb ancak seniñ.” (250A) diyeceklerdir.”⁴⁵¹ Tefsīr-i Tūsterī’de “Anlarıñ qalblerinde saña olan īmān ve ğayrısından bizim ‘ilmimiz yoktur. Bizim ‘ilmimiz ikrār-i lisānla izhār ettiğñ _____⁴⁵² diyor. Beyzāvi, ““Seniñ ‘ilminiñ yanında bizim ‘ilmimiz yoktur yāhūd ‘Bizden şoñra ihdāş ettiklerine ‘ilmimiz yoktur.’ demektir.” diyor. Tefsīr-i Ni‘metu’l-lāh da “Resūller mu‘tezirīn, mütezellīn olarak böyle söylerler.” diyor. Cem‘ en ve tafşīlen ““İlmiñ küllisi seniñdir.” demektir. Hāzin’de dağhi ma‘lūmāt-ı nefīse var. ‘Arā’is’de, “Bizde bu su’āle cevāb olmağā, ne yarar olduğuna ‘ilm yoktur.” diyor. İbn-i ‘Aṭā’, “Maḳām-ı edebdir.” diyor. Rūḥu’l-Beyān’da dağhi nefīs sözler var ki ehline zevk verir.

(250B) Hāṭıra geliyor ki Cenāb-ı Hakk’ın bu su’āli, enbiyāya muḫālefet edenleriñ ‘azābını teşdīd içindir. Qur’ān’ı bilenler bundan ‘ibret alıp bir zāta intisāb da‘ vā edenleriñ yaptıkları şeyler ḥaḳḳında o zāta mūrāca‘ at ederler. O zāt dağhi “Benim fenā yola teşvīk etmeyeceğimi siz biliyorsañuz, ma‘-māfīh ‘Her birine ayrı ayrı falān zāt size böyle bir şey emr etti mi?’ diye şoruñuz.” der. Ḥaḳīkat meydāna çıkar. “Baña söylemediler, söyleseler men‘ ederdim.” demek dağhi vārid-i ḥāṭırdır. Ehl-i inşāf olmayan añlamak istemez. “O teşvīk etmiştir.” diye iftirāyı yamar ḥattā “Bizi o teşvīk etti.” dedirtmek ister.

(251A) 19 [Rebī‘u’l-Evvel] Şalı

Cenāb-ı Hakk, ‘İsā ‘aleyhi’s-selām’a, verdiğñ ni‘metleri zikrle emr buyurdu. Beşikte tekellüm ettiğini ve Kitāb u ḥikmet, Tevrāt ve İncīl’i ta‘līm buyurduğunu; ebraş ve ekmehe izn-i Ḥudā ile şifā verdiğini ve mevtāyı dirilttiğini ve bunca mu‘cizātı görmüş iken ḳatline ḳaşd edenleriñ şerrini def‘ buyurduğunu; kāfirleriñ mu‘cizeye siḥr-i zāhir dediklerini beyān buyuruyor. Ḥavāriyyūn’a, “Baña ve resūlüm ‘İsā’ya īmān ediñ.” diye emr buyurdu. “İmān ettik yā ‘İsā, sen şāhid ol ki biz Müslimleriz.” dediler.⁴⁵³

⁴⁵¹ Mā’ide, 109.

⁴⁵² Maddi hasar yüzünden okunamadı.

⁴⁵³ Mā’ide, 110-111.

“Müslümānlık ne vakit zuhūr etti?” su’āline eñ güzel cevāb, “Halk-ı Ādem’le beraber.” demektir.

(251B) Müslümānlarıñ, kāffe-i enbiyāya intisābı vardır. Müslümānlar hepsine imān ve ta’zīmle müftehirdir. Müslümān olmayanlar her Peyğambere iftirā’ ederler. Kitābımız, enbiyāniñ evşāfını muhteveī olduğu hālde bi-ğayr-i haqq enbiyāya intisāb da’vāsında bulunan cehele-i küffārīñ, bize ‘adem-i muhabbet isnādıyla iftirāları vardır. Vā-esefā ki anlara karşı söz söylemek için bizim enbiyā’-ı ‘izām hazretleri haqqındaki itikādātımıza vuqūfu olan gençlerimiz pek azdır. Çünkü ‘ulūm-ı dīniyye çalışmak ister, zamān ister. Bugün bir haqqı söylemek isteyen kimse, gençlerimiziñ her iki devirdeki keselini söyleyecek olsa etmedik (252A) bırakmazlar. Bir çok lāflar söylerler de yine hiçbir fenni lāyıkī vechle bildiklerini işbāt edemezler. İşte böylelerini görüp erbāb-ı isti’dādla hem-bezm olmamış olanlar, “Bizde ma’ārif yok.” derler. Ma’ārif-i haqqıyyeniñ menba’ı, medāristir. Müskirāt koğusu gelen yere, ‘irfān girmez. ‘Unşuruna ta’arruz edilince hiddet edip de dīnine ta’arruz edilince yumuşak bulunmağa taraf-dār olanlarda, şemme-i insāniyet yoktur. İşte dīnsizler buña olanca kuvvetlerini şarf ediyorlar. Bu şüretle istilāya uğraşıyorlar da ba’zı humekā buña “terakki” diyor.

(252B) 20 Rebi’u’l-Evvel [Çehārşenbe]

Havāriyyūn, semādan mā’ide nüzulünü istediler. ‘İsā ‘aleyhi’s-selām, “Allāhu Te’ālā’dan korquñ, böyle şey istemeyiñiz.” dedi ise de Havāriyyūn, “O mā’ideden yiyip Haqq’ın kudretini müşāhede ile kalbimiziñ muṭma’in olmasını istiyoruz. Seniñ Haqq’dan şıdqla ne isterseñ vereceğini bilip mu’cizeyi yaqīnen müşāhede edenlerden olalım.” dediler. ‘İsā ‘aleyhi’s-selām, du’ā’ etti. Cenāb-ı Haqq, “Mā’ideyi inzāl edeceğim ammā sonra kim kāfir olursa şiddetli ‘azāb ederim.”⁴⁵⁴ buyurdu. Mā’ide nāzil oldu. Pülsüz, kılıksız balık, beş dāne fodula, bal, zeytūn paştırma var idi. Gün aşırı, kırk gün nāzil oldu. (253A) Biñ üç yüz kişi idi. Şonra emr-i İlāhī ile fuqarāya taḥşīş olunca sihre haml ettiler. Seksen üç kişi, hınzır şüretine taḥvīl olundu.

⁴⁵⁴ Mā’ide, 112-115.

Hâtırâ

Eski Müslümânlarıñ iftâr taqımında zeytûn ve bal ve pastırma bulundurmaları ve tepsi içine koymaları, hoş bir taqlîd olduğu hâtırâ geliyor. Fuqarâya taḥşîş olununca inkâr etmelerinden daḥi aşḥâb-ı ḥayrât tarafından fuqarâya taḥşîş olunan du‘â, fodulalarını bi-ğayr-ı istiḥkâk elde etmiş zenginleriñ alamayacaklarını añlayınca fuqarâdan daḥi kaṭ‘ına taraf-dâr olmaları vârid-i hâtır oldu.

(253B) Daḳîka

Ni‘ metu’l-lâh merḥûm, daḳîk bir işâret beyân ediyor: “Bir âdem, isti‘dâd ve kâbiliyeti olmayan ma‘nevî bir rızkı isterse verilir ammâ sonra kıymetini bilmeyip ḥabâset ederse pek aşağı bir dereceye düşer.” Havâşş merâklılarında, bu hâl müşâhiddir. Muḥâfaza etmeyen süfliyyete düşer, perişân olur. Dervîşlik de böyledir, bildikten sonra olan işyânın cezâsı ağırdır. Biz bu eşere başladığımız zamânki hâli şimdi bulamadığımız gibi şîḥhatimiz daḥi yerinde değil. Rabbimiñ lutfuyla ‘afvını isterim. Hâdî, ancak O’dur.

(254A) Havâriyyûnuñ bu talebi bidâyet-i ḥâllerinde idi. “‘Yâ Rûḥu’l-lâh’ demediler, “هل يستطيع ربك⁴⁵⁵” diye sū’-i edebte bulundular. ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm gibi bir peygamberden, fâ’ide-i dîniyye istemeyip yiyecek istediler.” diye İsmâ‘îl Ḥaḳḳî merḥûm beyân ediyor.

Bir sır daha beyân edelim: Havâşştan bir şey’e devâm eden, merzûk oluyor ammâ hâlini değiştirirse meşâ’ibden kurtulamıyor. Bir işâret daha var: Bir müddet süründükten sonra bir ni‘mete nâ’il olan, ḥâlişâne ḥidmet etmezse evvelkinden daha ziyâde sefâlete uğrayacaktır. Şabr eden neler görür. ‘Âlem, ‘ibretten hâli değildir. (254B) Erbâb-ı ‘ulûmuñ her cihetle mu‘âvenetine muḥtâc olduğunu añlayan hey’et-i idâre[niñ] anlara mürâca‘ata başladıklarını görünce düşmanân-ı ‘ilm tarafından dürlü desâ’is irtikâb olunur ammâ fâ’ide etmez. Şabr u metânetle erbâb-ı iḳtidâr, taḥkîm-i mevki‘ ederler.

⁴⁵⁵ “Hel yestati‘u Rabbuke” (Rabbinin gücü yeter mi?), Mâ’ide, 112.

İyi düşünelim “فكر شیرین مردرا فربه کند⁴⁵⁶” fehvāsınca insānı, fikr-i şīrīn kuvvetli eder. Ḥayvānātın kuvveti boğazından, insānın kulağından ve fikrindendir.

Biz bir yola girdik. Vazīfemizi ifā’ edelim. Zamānı gelince her şey olur. “Ehlu’l-lâh yolunda bulunan, velī olmadan evvel ölmez.” denilmiştir. (255A) Şān, şeref ḥaqqı söylemektedir. Çok sürmez zuhūr eder. Ḥaqq söyleyen zātlara menşüb olanlar, muhterem olurlar. Cehliñ galebesi hiçbir zamān imtidād etmez. Merdce sağlam söz söyleyen, dā’imā nidā eder.

21 [Rebī’u’l-Evvel] Pençşenbe

Ḳıyāmette Cenāb-ı Bārī ‘İsā ‘aleyhi’s-selām’a, “Sen nāsı Allāhu Te‘ālā’dan başka, beni ve vālidemi daḥi ilâh ittihāz ediniñ dediñ mi?” buyuracak. ‘İsā ‘aleyhi’s-selām, “Yā İlâhî! Ulūhiyyette saña şerik bulmaḳtan, seni tenzih ederim ki ḥaqq olmayan sözü söylemek baña lâyıḳ olmaz. Ben o sözü demiş olsam sen bilirsiñ. Nefsimde i’lān ve ihfā ettiğimi bilirsiñ (255B) ammā sen zātında ihfā edip baña bildirmediğini ben bilmem. Taḥḳīḳ, sen gā’ibleri kemāliyle bilicisiñ. Ben anlara, ancak seniñ baña emr ettiğiniñ tevḥīdi –ki benim ve siziñ Rabbiñiz olan Allāhu Te‘ālā’ya ibādet ediñ- dedim ve ben anlarıñ içinde bulunduḳça üzerlerine nigh-bān idim. Beni semāya ref’ le teveffī ettiñ. Sen anlarıñ üzerlerine Raḳīb idiñ, sen her şey’e Şāhid’siñ. Eğer anlara ‘azāb eder iseñ kullarıñdır; eğer anlar imān edip maḡfired eder iseñ, taḥḳīḳ, sen ‘Aziz ve Ḥakīm’siñ.” diyecek. Cenāb-ı Ḥaqq, “O gün sādıḳlarıñ dünyāda olan şıḍḳları fā’ide eder.” buyuruyor. “Cennet verir, rāzı olur ve olurlar. Fevz-i ‘azīm budur. (256A) Gökleriñ ve yeriñ ve anlarda olan maḥlūḳatın māliki, Cenāb-ı Ḥaqq’dır. Her şey’e Ḳādir’dir.”⁴⁵⁷

El-ḥamdu-li’l-lâh

Sûre-i Mā’ide tamām oldu. Bu günki dersimiz ḥaqqında Füşuş’da güzel şeyler vardır. Bu gün tefāsirden daḥi yazamıyoruz. Mübtelā olduğumuz mi’de rāḥatsızlığı

⁴⁵⁶ “Fikr-i şīrīn merd-ra ferbih koned.” (Güzel düşünce, insanı güçlendirir.)

⁴⁵⁷ Mā’ide, 116-120.

muṭāla‘a ve taḥrīriñ keşretine mā‘ni oluyor. “Maṭbū‘ kitāblarıñ keşreti, yazma kitāblarıñ kıymetini artıracak. Taşavvuf iddi‘asında bulunanlarıñ şahīḥi, saķımından ayrılacak, şöhret merākılları bir taķım kimseleriñ eğlencesi olacak.” diye vārid-i ḥāṭır oldu. Rabbim cümlemize ḥayırlar iḥsān buyursun. Āmīn.

(256B) 22 [Rebī‘u’l-Evvel] Cum‘a

Sūre-i En‘ām

Altıncı sūredir. Mekke-i Mükerreme’de nāzil olmuştur. Yüz altmış beş āyet-i celīledir.

Ḥamd, Cenāb-ı Ḥaķķ’a maḥşūşdur ki semavāt ve arzı ḥalk ve zulemāt ve nūru icād buyurmuştur. Kāfirler, Rabblerinden ‘udūl ettiler. Bizi ṭīnden yarattı soñra eceli ḥükm etti. Eceli, O bilir. Ba‘ş ḥuşuşunda şekk ederler. Semavāt ve arzda ma‘būd, bi’l-ḥaķķ O’dur. Sırr u cehrimizi ve kesbimizi bilir. Kāfirlere ne vakit bir āyet gelse i‘rāz ederler. A‘zam-ı mu‘cize olan Ḳur‘ān’ı bile tekzīb ettiler. (257A) Yakında istihzā’ ettikleri şey’iñ ḥaber ve cezāsı anlara zāhir olacaktır.⁴⁵⁸

من طين⁴⁵⁹

“خلق اصلكم من طين⁴⁶⁰” taķdīrinde olup kelāmda ḥazf-ı muzāf var. Aşlımız, ṭīnden maḥlūktur.

Zulemāt

Neden “ظلمات” kelimesi cem‘ geldi de “نور” müfred geldi? “Zulmet” isimdir, “nūr” maşdar. “المصدر لا تجمع⁴⁶¹” denilmiştir ve bir de “Evvelā cem‘ zıkr olununca delāleti olduğundan istiğnā’ ḥāşıl olur. Semevāt ile arz gibi” demişlerdir. Sırr ma‘lūmu olanıñ, ceḥr ma‘lūmu olacağı ma‘lūm iken ceḥriñ zıkr buyurulması muķābele

⁴⁵⁸ Enam, 1-5.

⁴⁵⁹ “Min-ṭīn” (Çamurdan)

⁴⁶⁰ “Ḥulika aşlıkum min-ṭīn” (Aşlınızı çamurdan yarattıldı)

⁴⁶¹ “El-maşdaru lā-tecma‘u” (Masdar cem’ olmaz.)

tarîkiyledir. (257B) Zulemât ve hucûbuñ, envâ'ı var ammâ nūr vâhiddir. Eceliñ biri hayât-ı müste'âr için neş'e-i evvelî, biri neş'e-i uh'râdır. İ' râziñ sebebi, cehl ve 'inâddır. Bu ikisi terk edilmedikçe haqq bulunmaz.

Zulemât heyâkilde, nūr rûhtadır. A' mâl-ı beden zulemât, aḥvâl-i kulub nürdür. “آیات⁴⁶²” kelimesinde “evliyâ'u'l-lâh” işâreti bulmuşlardır.

Hükemânîñ eceli ikiye taḫsîm edip birine “ṭabî'î”, birine “ihtirâmî” dediklerini, Rûḥu'l-Beyân yazıyor. Bizim i' tiḫādımızca ecel vâhiddir. Bu mes'ele haqqında daḥi yazılarımız vardır. İkinci mevttir; ba'sa kadar olandır ki berzah, odur. (258A) Cenâb-ı Bârî, bizden evvel nice ḫarn ehlini helâk etti. Anlara yeryüzünde temkîn ve ḫudret ve de sâ'at vermişti ki bize o ḫudreti vermedi. İhtiyâcları zamânında yağmur verdi. Anlarıñ bûstân ve kûşekleriniñ altından nehirler cereyân ederdi. Günâhları sebebiyle anları helâk ettikten sonra anlarıñ yerine diğerkarn ḫalk buyurdu.

Ḫarn

“Nâstan bir ümmet ve her zamânîñ ahâlîsi” demektir. Yüz senedir midrâr, ihtiyâc zamânında mütetâbi'an yağın yağmur demektir. Kütüb-i muḫaddesede ve târiḫ kitâblarında görüyoruz ki bizden evvel nice insânlar gelmiş; 'ömürleri bizden⁴⁶³ (258B) ziyâde, cisimleri büyük; mâlları, bāğ, bāğçeleri <çok>, etbâ'ı çok idi. Zılm u tuğyânları sebebiyle helâk oldular. Zamânımızda daḥi nice zaleme gördük ḫuvvetleri ziyâde idi. Her ṭarafı kesmiş, almışlardı. İrâd ve 'aḫârları çok idi. Ḥaḫlarında 'alenen kimse bir şey söyleyemezdi. Zamânı geldi, perîşân oldular. Bunu görüp de anlarıñ yerlerine geçenler, 'İbret alacak diye ümîd ederken anlarıñ yapmadıklarını yapmağa, meşrû' olan şeylere ilişmeğe başladılar. 'Ulûm-ı dîniyyeye ḫuvvet vermeyip etfâl-ı muvaḫḫidîniñ ellerine resimli kitâblar verdiler. Ṭaraf-dârları olan nâ-ehleri ḫayırdılar. (259A) Ebu's-su'üd merḫûmuñ dediği gibi “Āşârını görüyoruz, aḫbârını işitiyoruz.” Yaz, ḫış vâḫi' olan seferlerde vâḫıf oluyoruz. Evet, bizde, gezdiğimiz yerlerde gördüğümüz büyük binâları,

⁴⁶² “Āyât”

⁴⁶³ Mükerreren yazılmış.

“Bu falānıñ idi.” diye söylüyorlar. Bunlar da anlar gibi māl-dār olacaklar. Şoñra helāk olacaklar, görüleceklerdir. “⁴⁶⁴كم” istifhām içindir, çoçluk ma‘ nāsı dañı vardır. Böyleleri çoçtur. Her yerde āşārı vardır. Bunlarıñ helākine şekk u tereddüd etmeğe maħal yoçtur. Zamānı var, ‘Ādetu’l-lāh böyledir. Rū-yi zemīnde ifsādātta bulunan cezāsını görecektir. Anlarıñ azğınlıçta devām ve dālālete inhimākları umūrunda olmasın. (259B) Anlarıñ ihlāke kādır olan Cenāb-ı Hāçç, o ef‘ālî irtikāb edenleri ihlāke de kādirdir. Bunu anlar tefekkür edemese bile yāñūd o maçāma geldikten şoñra unutsa yāñūd “Ben iyi yapıyorum.” zu‘ m etse de mazlūmlara büyük tesellīdir. Ehl-i zulme imhālden şoñra izhāb, ‘ādet-i Ĥudā’dır. Ehl-i riyā gider ehl-i ihlāş için şebāt vardır.

Helāk, şūrī olsun ma‘nevī olsun ma‘şiyet sebebiyledir. “بذنبهم⁴⁶⁵”, “ب” sebebiyyedir. Evet, ölüm herkese gelecektir ammā fark var. Sen bu helākı ölümden ‘ibāret şanma. İmām-ı A‘zam Efendimiz’i dārb ettiren herif de öldü ammā naşıl bir nāmı kıldı, anı düşünelim.

(260A) 23 [Rebī‘u’l-Evvel] Cum‘aertesı

7.)⁴⁶⁶ Cenāb-ı Bārī, “Eğer biz saña kāğıdda yazılı kitāb indirip anlar elleriyle yapışsalardı anlardan kāfir olanlar ta‘annüderinden ‘Bu ancak āşıkāre şihirdir.’ derler idi.” [buyuruyor.]⁴⁶⁷ “قرطاس⁴⁶⁸”, “çaf” ın kesr ve fetħi. Luğattır, kitābıñ şıfatıdır. “لمسوه⁴⁶⁹” zamiriniñ, “قرطاس” yāñūd “كتاب”a ircā‘ ı cā‘ izdir. Beyzāvī, “مكتوبا فى ورق⁴⁷⁰” diye tefsir ediyor. Gözleriyle görmek, zıkr olunmayıp elleriyle yoçlamak zıkr olunması haççında “‘لمس’de tezvīr vāki‘ olmaz.” diyor ammā Ni‘metu’l-lāh merħūm, ‘Ĥin-i nüzüle’ kaydıyla

⁴⁶⁴ “Kem”

⁴⁶⁵ “Bi-zünūbihim”

⁴⁶⁶ İsmail Efendi hangi âyette olduğunu, hangi âyeti izah ettiğini sistemli bir şekilde göstermemektedir. Örneğin bu varāğa kadar sadece 12A, 14A, 177A’da hangi âyette olduğuna dair bir ibare vardır. Bunun dışında hangi âyetin izah edildiğine dair herhangi bir numaralandırma yoktur. İlk defa bu varaktan itibaren, hangi âyette ise o âyetin numarasını yazmaya başlıyor fakat bu da fazla uzun sürmüyor; 4, 5 varak sonra bu fikirden de vazgeçiyor. Eserin sonuna doğru ise âyet numarası vermek yerine sırası gelen âyetin Arapça ilk kelimelerini yazarak hangi âyette olduğunu gösteriyor. Onu da 4-5 varak sonra terk ediyor.

⁴⁶⁷ Enam, 7.

⁴⁶⁸ “Kırāsın”

⁴⁶⁹ “Lemusūhu”

⁴⁷⁰ “Mektuben fi-varaç” (Sayfada yazılı olan)

“Nüzûlünü görmekle berâber, elleriyle yoklasalar bile hıbs-ı bâḫın ve ciblî olan cehâletleri hasebiyle sihir derler.” diyor. (260B) “کتاب”, “mektûb” ma‘ nâsınadır. “قرطاس” kelimesini Suyûtî, “رق⁴⁷¹” ile tefsîr ediyor ki “deri” demektir. “Kâğid”, “ğî” niñ fethiyle mu‘ arbedir.

Zâhiren hiçbir diyecekleri kalmasa sihre haml ederler. Esâsen münkir olan ‘iyänen daḫi inkâr eder. Kimseniñ yapamadığı bir kerâmeti izhâr eden velîye münkir sihibâz demekten çekinmez. İnanmamağa ‘azm eden mu‘annidi kim iḫnâ‘ eder? Kendiniñ istediği gibi olmasına bugün râzı olan yarın o yolda olmak işine gelmezse istediği gibi yapılsa yine râzı olmaz. Muttarid için kâ‘ ide yoktur; tekâlîfî iltizâm etmez. ‘İnâdına tabi‘ iyyetle tekzîb de ısrâr eder. Şer‘î ve ‘aqlî edilleden soñra ‘ilâc, kılınçdır.

(261A) İnkârı, mer‘iyyet zu‘m etmiş olanlarıñ ne yapılsa vâzgeçmeyecekleri ma‘lûmu olan, yâ anlarıñ dediklerini yapmaz yâhûd yapar da yine inkâr ederlerse şiddetli cezâ eder.

Evet, luḫfla mu‘âmele olunur. “Sen, buña bilâ-sebeb-i ma‘kûl teslîm olacaksın.” denilmez, “Körü körüne gideceksin.” denilmez. Benim elimde bulunan şahîḫu’l-‘ayâr altını, sen añlamak istemeyip “Değildir.” diye ısrârla berâber, seniñ elindeki Avrupa’niñ klüp parasını baña kabûl ettirmeğe uğraşmak fikrini bırakmadıkça nasıl olur? Sen hiçbir muḫkeme i‘tirâz etmeyip aşlâ kıanmamağa ‘azm eder iseñ muḫammen ne yapsın?

(261B) Küffârdan ba‘zıları huzûr-ı Peyğamber’e gelip bunu istediler. Bu âyet nâzil oldu. Tefsîr-i İbn-i Cerîr’den vaḫtiyle bu da olup yine ĩmân etmediklerini añladım.

8.) Kâfirler, “Melek nâzil olup bize Muḫammed’iñ nebî olduğunu söylese.” dediler. Eğer biz âşikâre melek göndere idik anlar ise ĩmâna gelmeselerdi, cümle ḫalkıñ helâkine elbette ḫükm cârî olurdu ve ṫarfetü’l-‘ayn kadar vaḫit ‘azâblarına mühlet ve nazâr olunmazdı.

9.) Eğer o Resûl’ü biz melek göndere idik elbette ricâl şûretinde ederdik ve anı anlarıñ giydikleriyle elbette setr ederdik. Melâ’ikenin şûret-i ḫaḫîḫiyyesine nazara, insâniñ taḫammülü olamaz. Beşer şûretinde olsa “O da (262A) bizim gibi beşer.” diye ḫızlânları müştedd olacak idi. Melekten istimâ‘ için şıfat-ı melekiyyet ister. Melâ’ikeyi

⁴⁷¹ “Rakk” (İnce dersi sayfa)

âşikâr görmek istediler. Kendileriniñ ehl olmadıklarını bilmediler. Ehl-i haqqat olsalar vech-i nebevî de olan nūr-i ezeliyi görürlerdi. Hâline münâsib olanı isteyip haddini bilene ihsân olunur; haddini bilmeyip maqâmının fevkiñi talib olan, maḥrûmiyyetle mu'âteb olur. Evet, imdâd-ı melâ'ike taleb olunur. Yolunda bulunana luḫf olur. Qalbe tenezzülât-ı rahmâniyye olur. İnsân büyüktür çok şeylere müsta'iddir ammâ haddini bilip ihtiyârını terk lâzımdır. Ehlul-lâha neler ihsân buyurulduğu ma'lûmdur.

(262B) Bir âyetiñ her kelimesinden me'ânî-i müte'addide añlamak için funûn-ı müte'addideye vuḫûf lâzımdır. İşârât añlamak için de hâl ister. Bunlardan müflis olanlarıñ, “Neden ben bu ma'naları añlamıyorum?” demesi kendinde olan ḫuşûru bilmediğindendir. Rabbim Te'âlâ tereddüden ḫalâş eyleyip teslîmiyyet-i kâmile ihsân buyursun. Mezheb-i haqqta şâbit kılip meyl-i me'âşiden maḥfûz eyleye. Hidâyetini rehber eyleye, nefse varlık vermekten emîn eyleye. Haqq'ı bilip teslîm olan zevâta refîḫ eyleye. Ehl-i dil refâḫati ve şoḫbeti ile ḫulûbumuzu münevver eyleye. ‘Âşıklar, şâdıḫlar ḫürmetine, du'âmızı ḫabûl eyleye.

(263A) 24 [Rebî'ü'l-Evvel] Pazar

10.) Cenâb-ı Bârî, Ḥabîb'ine, “Senden evvel geçen Peyğamberler daḫi istihzâ' olundu. Kendilerini 'azâb ihâta etti.” buyurdu. “Yeryüzünde geziñ, Peyğamberleri tekzîb edenleriñ şoñu ne olduğuna baḫıñ.” da buyuruyor.

“Semevât u arzda ḫâlikiyyet, Haqq'ındır. Tâ'iblere rahmeti iltizâm buyurdu. Kıyâmete ḫadar ḫabirlerde cem' edeceği muḫaḫḫaktır, şübhe yoktur. Ḥâsir olanlar inanmazlar. Gece ve gündüz de sükûn ve ḫarekette olanlarıñ mâliki, O'dur. Semî' u 'Alîm, O'dur.”⁴⁷²

⁴⁷² Enam, 12-13.

Sükûn

Âyette yalnız “sükûn” zikir buyurulması “sükûn”[uñ], aşl olduğundandır. (263B) Cenâb-ı Bârî teseliyye ile berâber müstehzîlere va‘id beyân buyuruyor. Hâkk söyleyip istihzâ’ olunan erbâb-ı diyânete, bu tesellîden hisşe vardır.

Zaleme-i sâbîka, cebren du‘â ettirmek isterlerdi. Zaleme-i hâzire ise “du‘âcılar” diye istihzâ’ ediyorlar. Ne yapalım şimdi? Siziñ zulmünüze i‘tirâz etsek kabûl etmeyip, “mürteci’” diye iftirâ edip, zulmde ısrârınız gibi anlar da “müfsid” diye iftirâ’ edip devâm ederlerdi. Dîn bulunduğu maḥalden, ehl-i ‘ilmiñ nüfuzu kalkmaz ve kalkmayacaktır. Ehl-i ‘ilm ne kadar taziyîk edilse bu fikir Müslümândan gitmez. Nifâkıñ ise devâmı yoktur.

Zaleme-i sâbîka rûz [u] şeb taziyîk ettikleri hâlde “Sâye-i şâhânedede râhatız.” diye ellerinden (264A) teşekkür-nâme aldıkları gibi zaleme-i hâzire, talebe-i ‘ulûmdan ‘umûmu tenfîre çalıştıkları hâlde fodula ve şorbâ paralarını vermeği bir şey sayarlar. Bugün ‘ulûm-i dîniyye menşübîni, esîr ve maḥşûr gibi bir hâlde iken, tehâ[r]jetsiz serḥoşlarıñ "şoftalar” diye taḥkîri altında ezilmekte, nâmüssuz çapḥınlarıñ tezyîf ve istihzâlarıyla dil-ḥûn olmaḫta iken; eñ ‘adî bir ḥerîfîñ edebsizliğine ““Ayıbdır.” dese; “Ḥâceler şöyle yaptı. Sen de mürteci’ siñ.” demesine hedef oluyorken; “Kimiñ, ne yaptıḫı var?” demekten utanmazlar. Fransızlarıñ qarîben uğrayacağı hezîmet-i külliyyeden sonra muḫaddes olan erbâb-ı i‘tikâd, mu‘azzez olacaktır.

(264B) Ezîyyete şabr edenleriñ soñu selâmettir. Maḫar-ı ferâ‘ine ve menzil-i ekâsire olan yerler müşâhede olunup anlarıñ ezâlarına dūçâr olan zevât, taḫdîsle yâd olunurlar. Rabbimiz bize rahmet edecektir. Mâlik-i ḥaḫîkî O’dur. Ḥâsirîñ buña vuḫû‘undan evvel inanmazlar ammâ göreceklerdir. Naşıl añlasınlar ki shevât ve lezzât-ı fâniyye gözlerini kör, kulaḫlarını şaḫır etmiştir. Ehl-i i‘tikâd, istiḫfâr ve şabr eder; maḫviyyetle aḫlar.

Yâ Rabbi! Seniñ Ḥabîb’iñiñ ümmetleriñiñ aḫlâḫ ve i‘tikâdını ifsâda sa‘y edip erbâb-ı diyâneti inileden; dîn dostlarını ağladıp dîn düşmanlarını güldüren zâlimlerden (265A) bu ümmeti ḫalâş eyle. Seniñ rahmetiñden başḫa penâḫ yok. Ḥâmîsiz ḫalmış olan zu‘afâ-yı ümmete rahmet eyle. Yâ Rabbi! Erbâb-ı diyâneti taziyîk[in], seniñ ve

Peygamberlerinin h k kunu bilmemek olduğu ma  l m-ı ul hiyyeti ndir. Seni bilenlerin kalbi sa na s kindir, ancak senden ümid-v rdır. Sen imd d eyle.

14). Cen b-ı B ri, H b b'ine buyuruyor ki "Ben All hu Te   la'dan başkasını dost tutar mıyım ki semav t ve arzı ic d edici O'dur ve halka rızık verip it am eden, O'dur. Yoksa halkın rızıkına muht c değildir. İsl m'da s bık ve evvelki olmağlığım ba a emr olundu ve ba a, 'Zinh r müşriklerden olma.' denildi." de. **(265B)** Kendisi azgın ve m btel  olan, başkasını daği kendi gibi yapmak ister. Cen b-ı H k k'dan başkasına meyl ettirmek tama'ında bulunur. Kor ulacak, ancak Cen b-ı H k k'dır. Dost daği ancak O'dur. Biz ancak H k k'a tesl m olmağla me'm ruz. M şrikinden olmayacağız. Tesl mde şaf-ı evvelde bulunmağa sa'y edeceğiz. S bıkınle ber ber olacağız. Ağlanacak h llerden biri de bugün bir çok kimselerin "Y rek temiz olsun." diye 'ibadet 'aleyhinde bir söze aldanmalarıdır. Kalbin te aretinin birinci 'al meti, z hirin vez 'if-i 'ub diyyeti if ya dev mıdır. Acınacak bir h ldir. Geceler daha o kadar kışalmadığı, **(266A)** s  at onbire⁴⁷³ kar b bir zam n da şab h nam zına başlandığı ve yağmur ve soğuk gibi m ni' bulunmadığı h lde bu şab h, Sult n Ağmed C mi'inde tekb r-i iftit hda im min arkasında bir tek kes bulundu. Bu 'al met-i hayr değildir, kor ulur. Biz bunu im mların 'adem-i dev mı h sebiyle cem 'ati tağıtmalarına h ml ederiz amm  s 'ir cev mi' de daği k llet görüyoruz. Bunlar hep, i til t seyyi'esidir. Murd rlığa, bu kavmin, ah linin, ne kadar isti'd dı var imiş! Ne de  ab k alıştılar. İyi sözü isti'm  muhabbeti pek azaldı, şik yet ve muh lefet hevesi pek  ab k uyandı. Rabbim enc mını hayr eylesin.  min.

(266B) 25 Rebi' 'u'l-Evvel [Pazartesi]

15.) "De ki: 'Eğer ben Rabbime 'işy n edersem kıy mette ki 'az b-ı 'az imden kor arım'. Bir kimseden ki kıy mette 'az bı def' ola, ta k k, a a kerem ve ra met buyurulmuştur. İşte bu kerem, aşik re nec ttir. Eğer All hu Te   l  sa na bir mara  y  fa r ves 'ir gibi bir zarar eriştirirse yine H k k Te   l 'dan ġayrı anı keş ve def' eder olmaz

⁴⁷³ Alafranga saata göre 6:00.

ve eğer bir hayr<la> toğunsa O, her şey'e Kâdir'dir. O Allâhu Te'âlâ, 'ibâdı üzerine galebe ve kahriyle muttaşiftir, Hâkîm ve Hâbîr'dir."⁴⁷⁴

“خير⁴⁷⁶” kelimesini Kâdî, “maraz” ve “fakr” gibi beliyeye ile tefsîr ediyor. “خير⁴⁷⁶”ı daği “şihhat” ve “ğınâ” gibi ni' metle tefsîr ediyor. Ni' metiñ hıfz u devâmına da ancak Cenâb-ı Hâkî kâdirdir. (267A) Tefsîr-i Hâzin, “ضر' bir isimdir ki insânîñ hoşlanmayıp müte'ellim olacağı her şey'i câmi' dir.” diyor.

Bu insânlar saña zarar etmeğe ittifâk etseler [de] edemezler, fâ'ide-i huşûşî de böyledir. Nef' u zarar ancak An'dandır. Cenâb-ı Hâkî'ñ evliyâsına şiddette rahmeti vâsi' dir. Kullar ızrâr ediyoruz zu'm ederler. Hâlbuki lutf olur. Hâkîkâtte kâşif-i zarr, Cenâb-ı Hâkî'dir. Gâh esbâbla, gâh esbâbsız olur. Hâkî'dan başka mü'esser yoktur. Esbâb-ı 'âdiyye, kavî değıldir.

Âyette ki fevkiyyete dâ'ir başka yerde sözüümüz vardır. “بخير⁴⁷⁷” kelimesinden sonra cevâb mağzûftur. “فلا راد له⁴⁷⁸” yerinedir. Bu âyet-i kerîmeniñ sûre-i Yûnus'da müşâbihi vardır.⁴⁷⁹ (267B) Her iki âyete diğkat eden zât, görür ki burada cezâ mezkûr değıldir, kudret mezkûrdur. Diğer âyette hem [de] cezâ mezkûrdur. Bu iki âyetiñ her ikisi [de] Mekke'de nâzil oldu. Bu âyet, evvel nâzil oldu. Burada “مس⁴⁸⁰” orada “مراد⁴⁸¹” kelimesiyledir. Dürretü't-Tenzîl nâm kitâb, kânûn-i belâgate muvâfîk şürette şartıñ mezkûr olmadığını pek güzel yazmıştır ([s.] 94).

⁴⁷⁴ Enam, 15-18.

⁴⁷⁵ “Zarr”

⁴⁷⁶ “Hayr”

⁴⁷⁷ “Bi-hayrin”

⁴⁷⁸ “Felâ râdin leh” (Onu Geri çevirecek yoktur.)

⁴⁷⁹ “Eğer Allah, sana bir zarar dokundurursa artık onu, kendisinden başka kaldıracak (hiçbir güç) yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kuvvet de yoktur. (O,) kullarından dilediğini buna eriştirir. O çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.” Yunus, 107.

⁴⁸⁰ “Mess”

⁴⁸¹ “Murād”

Ḥavāss

Bu iki āyeti (17,18)⁴⁸² seher vaḳti bir ḳāğıda yazıp yanları ve _____⁴⁸³ zāt ḳaçarsa bizni'l-lâh bereketini bulur.

Def-i Ğam

Bir kimseniñ ğamı çok olup zıyḳ-ı şadı olursa gerek sebebi ma'lûm olsun gerek (268A) ma'lûm olmasın, yatağına girdiği vaḳit, yedi def a oḳusun def olur. (Der-Menşür [s.]65.) Ḥavāss-ı 'adidesi vardır. Ehl-i i'tikād bilir, cünüb yatan bilmez. Her luḳf, Ḥaḳḳ'dandır.

Bu gün bir ḫabibe ğāyet eski yazma, tıbbtan bir kitāb-ı 'Arabî gösterdim. Bunlara vuḳūfu olmayanlarıñ keşfiyyāt-ı tıbbiyyeyi Avrupa'ya isnādları[nıñ] eşer-i ğaflet olduğunu söyledim. Şifāniñ Ḥaḳḳ'dan olduğunu; etıbbāniñ bir ḫaḳım tedābirle şıḫhatiñ zamānını beklemekten başka hüneryi olmadığını beyāndan soñra “Ben bu fenniñ böyle olduğunu bilse idim intisāb etmezdim. Ciddī, küllī bir ḳā'ide yok.” diyip kendinde olan teslīmiyyeti, munşifāne izhār etti.

(268B) Cenāb-ı Bārī, şehādette pek büyük şey olduğunu su'alle beyān buyuruyor. “Cevāb vermezlerse benimle siziñ arañızda Allāhu Te'ālā büyük şahiddir ki bu Ḳur'an-ı 'azīm sizi her kime mebāliğ olursa anlarıñ muḫālefet edenlerini 'azābu'l-lâh ile ḳorḳutmaḳ için baña vaḫy olundu. “Acabā sizler me'a-l-lâh diğery ilâh vardır” diye şehādet eder misiñiz? ‘Ben şehādet etmem’ de. ‘Allāh birdir, ben siziñ 'ibādet ettiğiniñ eşnāmı aña şerīk ḫutmaḳtan beriyim’ de.” buyurdu. “Kendilerine kitāb verilenler resūl-i Ḥudā'yı kendi oğullarını bildikleri gibi biliyorlar. Nefislerine ziyān edenler imān etmezler.”⁴⁸⁴

(269A) Ben bu āyette[n] añlıyorum ki Peyğamberi bilmeyen Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ı da bilmez. Bir ḫaḳım kimselere Ḥaḳḳ'ı bilmek isnād edemem. Kitāb-ı sālifeyi daḫi biliyorlar diyemem. Çünkü bilseler kütüb-i sālifenin fevā'idini cāmi' olan Ḳur'an'a imān ederlerdi.

⁴⁸² Sayfa kenarına yazılmış.

⁴⁸³ Maddi hasardan dolayı okunamadı.

⁴⁸⁴ Enam, 19-20.

Bürhân-ı vâzihî münkir olanda inşâf mı olur? Kitâbı bile bilâ-şekk nübüvvet-i Muhammediyye’niñ haqq olduğunu bilecek. Müşrik bilemez. Kitâbı bilip de imân etmezse ‘inâd ve mükâberedir. Çünkü iş âşikârdır.

Meşnevî

کار او دارد که حق را شد مرید
بهر کار او ز هر کاری برید⁴⁸⁵

(İşi o zât tutar ki Haqq’a mürîd olup, anıñ işi (269B) için her işten kesilir.)

Ahkâm-ı Qur’aniyye’niñ ‘umûmî olduğuna bu âyette delâlet var. “ومن بلغ⁴⁸⁶” kelimesinde mühim bir mes’ele var. Qâdî’ya bak, ‘aķā’ide mürâca’at et.

Qur’an, şahid-i nübüvettir. Qur’an’ı bilen Cenâb- Peygamber’i görmüş ve andan işitmiş gibidir. “Fâ’-i şebîh”, fıtrâtı aşliyye ve ‘aql-ı selîmi taziyî’iñ ‘adem-i imâna sebep olduğuna delâlet eder.

Dakika

“Allâh şahidimizdir.” Demek, da’vânîñ şihhatında kâfî olmaması, Peygamberlerden başkası haqqındadır. Cenâb-ı Peygamber, “واوحى الی هذا القرآن⁴⁸⁷” buyurmaqla buña da delîl ikâme buyuruyor. Diğkat et! Zîrâ mühim bir mes’eledir.

(270A) 26 Rebî’u’l-Evvel [Şalı]

Eñ zâlim ve eñ kâfir, müşrik olup Cenâb-ı Haqq’a iftirâ’ ve eden Qur’an’ı tekzîb edendir. O zâlimleriñ felâh bulmayacakları muhaqqaktır. Yevm-i kıyâmette Cenâb-ı Bârî, müşrikleri ve şanemlerini cem’le “Hani Cenâb-ı Haqq’a şerîk zu’ m ettiğiniñiz ilâhlarıñiz?”

⁴⁸⁵ *Kâr ü dâred ki Haqq-râ şod morîd/ Behr-i kâr-i ü zi her kârî borîd* (Manzum Tercümesi: *İş odur Hakk’a mürîd ola kişi/ Ol iş için terk ede ahir işi*) bkz. Mevlânâ, Mesnevî-i Şerîf, C.VI, Defter-i Şeşom, s.22.

⁴⁸⁶ “*Vemen belâğ(a)*” (Ve her kime ulaştığı)

⁴⁸⁷ “*Ve-uhiyye ileyye hezâ’l-Qur’an*” (Bu Kur’an bana vahy edilen..)

buyuracaktır. “Biz müşrik değiliz.” diye yemîn ederler. Bâtil i’ tizârla şirkten teberrî edip nefslerine kizb ederler. İftirâ’ ettikleri şanemler, kendilerinden gâ’ib olur.⁴⁸⁸

Zâlim Felâh Bulmaz

Hakk’ın enbiyasının beyân buyurduğu yola gitmez, elinde sened-i naklî ve ‘aqlî yok. İşi mükâbereden ‘ibâret, nasıl felâh bulur? (270B) Dünyâda şıkışınca Müslümân görünmekle yakayı kırtarmağa uğraştıkları gibi âhirette daği “والله ربنا ما كنا مشركين⁴⁸⁹” diyecekler ammâ fâ’ide etmeyecek. Nef’i olmayacağını bildikleri hâlde, hayretlerinden yemîn edeceklerini, Kâđî yazıyor. Eñ mu’annid ve eñ muhtağın, kendilerine ‘âkil süsü verip hükm-i şer’e inkıyâdı olmayanlardır. Her zamân, her yerde ifsâd eden anlardır. Her kavmiñ helâkine içlerinden bu gibilerin tekeşşürü sebep olmuştur. Mu’cizâta inanmaz, ma’neviyyâtı taşđık etmez, işi iftirâdır. Felâhdan mahrûmdur. Şirki, âhirette daği inkâr edecekler ammâ orada şehâdet-i a’zâ var. Diğkat olunursa her zâlimiñ sermâyesi[niñ] inkâr olduğu ma’lûm olur. (271A) Dünyâda zâlimiñiñ ağvâli, muhtelif olup kimi ikrâr kimi inkâr ettiği gibi âhirette daği ketm eden, edemeyen bulunacaktır. Tefsîr-i Neysâbüri’de anlarıñ bu yemîni hakkında tağkîkât var. ([s.]99.). Müteşerri’ olmayan kimselerin yemînine aldanmayız. Şoñra icâb-ı zamân demekle te’vîl etmek isterler. Bâhuşuş nâmûşa yemîn edenlere, kaç’iyyen emîn değilim. Çünkü ben ancak ehl-i nâmûs olarak, müteşerri’ olanları tanıırım.

25.) “Müşriklerden ba’zıları seniñ Kur’ân okuduğunu diñlerler. Anı nehy etmemeğe, anlarıñ kalblerine perde ve kulağlarına sağırlık ve şiklet vaz’ ettik. Eğer istedikleri mu’cizeniñ hepsini görseler (271B) daği imân etmezler. Hattâ saña gelseler seniñle mücâdele ederler. O kâfirler, ‘Bu ancak, evvelce gelenleriñ kışşa ve efsâneleridir.’ derler ve anlar nâsı, Muhammed ‘aleyhi’s-selâm’a tabi’iyyetten nehy eder ve kendileri daği uzak turlar. Ma’-hâzâ ancak kendi nefslerini helâk edip zararlarını bilmezler.” buyuruldu.

⁴⁸⁸ Enam, 21-24.

⁴⁸⁹ “Vallâhi rabbînâ mâ kunnâ müşrikîn” (Rabbimiz, Vallahi şirk koşanlar biz değildik.), Enam, 23,

Gerek müşrik ve gerek münâfıklar, Qur'an istimâ'ını sevmeyenler, istemezler. 'İnād ve mükābere ile istihzā' ederler. İstimâ' etmeleri daği inkār içindir. Cevāmi'-i şerīfede kıble'ş-şalāt, Qur'an istimâ'ı için cum'a günleri ve eyyām-ı sâ'irede münâfık bulunmaz. Erbābınıñ mücerrebidir ki insānıñ Qur'an'ı añlaması 'irfānī derecesindedir. Başka fennleri añlayan bir münâfık, Qur'an'ı añlatmakta müşkilāt görülür.

(272A) Şān-ı Qur'an'a lāyık olmayan münāsebetsiz i'tirāz ve mücādeleler, anlarıñ lisānlarından mesmu' olur. Kendileri añlamaz da haqqı setre bātılı tervīc için zu'afā-yı 'avāmı idlāle çalışıp "ekāzīb-i kādīme" demeğe, cür'et ederler. Bu yolda ta'n u kadhla gūyā aḥkām-ı Qur'āniyye "Bu zamāna tevāfuḳ etmezmiş." diye kendileri uzak tırdukları gibi muvāḥḥidini daği tabi'iyetten çevirmeğe uğraşılır. Kendilerini helāk ederler de haberleri bile olmaz.⁴⁹⁰

"کنان⁴⁹²" kelimesiniñ cem'idir ki "perdeler, örtüler" demektir. Qalpleri perdelidir. Farṭ-ı 'inādlarından kāffe-i mu'cizātı görseler yine inanmazlar. Eşdaḳ ḥadīşi, ḥurāfattan 'addelemek, tekzībiñ nihāyet derecesidir.

(272B) Kelām-ı İlāhī['yi] añlayıp inanmaḳ, hidāyetle qalpleri şerḥ olmuş zevāta iḥşān buyuruluyor. "اساطیر⁴⁹³" kelimesiniñ müfredinde iḥtilāf var. "Ustūre, esāṭire, eşār', 'saṭr' kelimesiniñ cem'idir." denilmiştir.

Hevāsına muvāfık olan bir sözü bundan biñlerce evvel bir feylosof söylemiş ise kabūl edip de aḥkām-i dīniyyeye mütā'allıḳ az bir zamān evvel verilmiş olan ḥükme eski şeyler, demek münâfıklar için 'adettir. Qur'an ve ḥadīş ve fıḫ-ı şerīften va'aza tesādūf eden münâfıkında daği bu ḥāl müşāhede olunur. Hem añlamaz ve hem de "eski mişāller" diye izḥār-ı cehl eder. (273A) Kelām-ı haqqı inkār niyeti ile istimâ' edenlere, qalb körlüğü gelir de ne ḥalāvet bulur ve ne de haḳā'iḳini fehm eder. Senā'⁴⁹⁴ merḥūm ne güzel söylemiş:

⁴⁹⁰ Enam, 26.

⁴⁹¹ "Ekinne"

⁴⁹² "Kinān"

⁴⁹³ "Esāṭir"

⁴⁹⁴ "Cāmi'" yazılmış. Fakat Molla Cāmi'ye ait böyle bir beyit bulamadık. Bu beyiti çok az farkla Senā'i'nin dīvānında bulduk: عجب نبود گر از قرآن نصیبت نیست جز نقشی/که از خورشید جز گرمی نیابد چشم نابینا bcz. Senā'i-i Gaznevī, *Dīvān*, (www.booknama.com), s.60. (Erişim Tarihi: 12.12.2013),

عجب نبود که از قرآن نصیبت نیست جز حرفی
که از خورشید جز گرمی نبیند چشم نابینا⁴⁹⁵

Seniñ Qur'an'dan harften başqa naşibiñ olmaması şâyân-ı ta' accüb değıldir.
Çünkü kör olan kimseniñ gözü güneşten sıcaklıktan başqa bir şey görmez.

Meşnevî

توز قرآن ای پسر ظاهر مبین
دیو آدم را نبیند جز که طین⁴⁹⁶

“Neden burada “یستمع⁴⁹⁷” geldi de sûre-i Yûnus'da “یستمعون⁴⁹⁸” geldi?” su'âline,
“Orada 'umûm küffâr haqqındadır, burada biri dinleyip diğerklerine diyor.” diye şordular
ki sebep-i (273B) nüzûldan anlaşılıştır. Hâtıra geliyor ki “Vağtiyle Revâfız ve
Mu'tezile'den tefsîr yazarlar bulunduğı gibi zamânımızda dağı ba'zı 'ilimsizleriñ,
tefsîre dâ'ir şeyler yazdıkları görölüyor.” denirse buña “Câmî merhûmuñ beytiyle ve
Hazret-i Mevlânâ'niñ kelâmına diğkat etmekle anlaşılıyor.” diye cevâb veririz. İnşâfla
diğkat eden zât, Keşşâf'ın tefsîriyle Necme'd-dîn Kübrâ'niñ, Rûzbihân'ın, Gazzâlî'niñ,
Şeyh-i Ekber'niñ tefsîrinde olan işârâtı müsâvî görmez. Keşşâf'da kavâ'ide hîdmeti çok
görür ammâ Rûhu'l-Beyân'da bulduğı rûhu bulamaz. Tüsterî hazretleriniñ kelâmları gibi
mü'eşşer söz bulamaz. Bir kâmilî herkes görür ammâ kâmilîniñ müşâhedesi, nâkışını
müşâhedesine beñzemez.

(274A) 27 Rebî'u'l-Evvel [Çehârşenbe]

Kâfirler cehennemde tıracağlar. “Mümkün olsa da tekrâr dünyâya gitsek âyât-ı
Hudâ'yı tekzîb etmezdik, Mü'minlerden olurduğ.” diyeceklerdir. Gizledikleri 'ameller

⁴⁹⁵ 'Aceb nebved ki ez-Qur'an naşîbet nîst coz harfî/ Ki ez-ğurşîd coz germî nebîned çeşm-i nâ-bînâ

⁴⁹⁶ To zi-Qur'an ey peser zâhir mebin/ Dîv âdem-râ nebîned coz ki tîn (Ey oğul! Sen, Kur'an'dan daha çık bir şey görme. Şeytan, Âdem'i çamurdan başqa bir şey görmez.) (Manzum tercümesi: *Sanma kim Kur'an ola zâhir hemîn/ Göremez iblis Âdem'i illâ ki tîn*) bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i Şerîf*, C.III, Defter-i Sovvom, s.162.

⁴⁹⁷ “Yestemi' u”

⁴⁹⁸ “Yestemi' ün”

zāhir olacak, tekrār dünyāya gelseler yine nehy olunduklarını yaparlar. Anlar kāzibdirler, anlar “Ḥayāt ancak bu dünyānıñ ḥayātıdır, ba‘ ş olunacak değiliz.” dediler ammā ḥuzūr-ı Ḥaqq’a gidince “Bu ba‘ ş u ‘ azāb ḥaqq değil midir?” denilince yemīnle ikrār edecekler ammā “Küfrüñüz sebebiyle ‘ azābı tadıñ.” denilecektir.⁴⁹⁹

Ḥātıra

Cibilliyet icrā olunmak ḥuşūşunda insānlar çok vāsıtalar buluyorlar. (274B) Devriñ değişmesiyle berāber iş başında yine iyi ādem göremeyenler ‘ ādeten kaṭ‘ -ı ümīd edip “Bu enḳāzı ortadan kaldırmadıḳça teraqqī olmaz.” diyorlar. Ben menfī ve firārīleri iki kısım gördüğüm gibi Ḥākān-ı sābıķıñ ḥidmetiñde bulunanları dađi iki kısım görüyorum. Bir de bunlardan başka bir kısım var ki umūr-ı ‘ ibādı, anlar der-‘ uhde ederlerse iyi olur ümīd ediyorum. Devr-i sābıķta, Ḥākān-ı maḥlū‘ a şadākat edip yolunda fedā-yı cān edeceklerine yemīn edenleriñ, dünyāda yemīn eden münāfıķlar gibi yalandan ettikleri tezāhir ettiği gibi Meşrūṭiyyet’e şadākat yemīnlerine dađi āhirette yemīn edecek olan kāzibler gibi inanmam. Çünkü bu ḥayāttan başka bir ḥayāt düşünmüyorlar.

(275A) Münāfıķlarıñ dađi bir kısmı bi-ğayr-ı ḥaqq mazlūm olanlar, bir kısmı sū‘ -i aḥlāķı sebebiyle müstaḥaķ olanlardır. Bunlar tefriķ olunmadı. Senelerle Ḥākān-ı maḥlū‘ uñ zulmüne ālet olduktan sonra nefy olunan kimse ile mazlūmen nefy olunan müsāvī tutuldu. Yalnız menfī bulunmak şeref‘ addedildi. Zulmden şikāyeti sebebiyle nefy olunandan ziyāde cināyeti sebebiyle nefy olunan kurulmağa başladı. Fırķa, tezyīd-i ‘ aded için bilā-temyīz hepsini kabūl etti. İş başında sābıķ ḥafıyyelerle, ḥaķlı ḥaķsız nefy olunanlar muḥteliṭ görölmeğe başladı. Fenn-i mantıķıñ muḥteliṭāt baḥşı gibi mes‘ ele güçleştı. “Tekrār dünyāya gelince şadākat edeceğiz.” diye yemīn eden kāzibler gibi yine cibilliyetlerini icrāya (275B) başladılar. Devr-i sābıķta iş yaķalamak, menfa‘ at-i şaḥşıyye te‘ mīn etmek için neler yapıldığını yazacak olan zāt bir çok şaḥīfeler ṭolduracađı gibi bu devirde dađi tarz-ı dīgerde neler yapıldığını taḥrīre kıyām eden zāt, nice şaḥā‘ if imlā edebilir. Devr-i sābıķtakilere karışmayan erbāb-ı ḥamiyyet, bunlara dađi karışmıyor.

⁴⁹⁹ Enam, 27-30.

O zamān da anlara müfsid nazarıyla bakıldığı gibi bu zamānda dağı nazār-ı dīgerle bakılıyor. Ciğerimizi yakıp “Bu milletin ħāli ne olacak?” diye bizi maĥzūn eden şeylerden biri de ħiçbir mes’elede “Falān ve filān zātlar temiz ve lekesizdir.” diye ařhāb-ı ħamiyyetten mürekkeb meclisiñ teşekkülünü müřāhedemiz olmamasıdır.

(276A) 28 Rebi‘ u’l-Evvel [Pençşenbe]

“Ba‘ şı inkār edenler, ħāsirdirler. Kıyāmette nedāmet ederler, fā’ide etmez. Dünyāda vaĥtimizi biĥūde zāyi‘ ettik diye nedāmet ederler, vizrlerini ħāmil olurlar. Ĥayāt-ı dünyā ancak lu‘b u lehvidir. Dār-ı āĥiret dā’imī ve muttakīler için ħayırlıdır. Bunu ta‘kķul etmez misiñiz? Yā Muhammed! Müřrikīniñ sözleri[niñ], seni maĥzūn ettiğini biz biliyoruz. Anlar seniñ şıdkını biliyorlar. Tekzībleri ħaķīķi değildir ve lâkin zulmlerinden nāşī Allāhu Te‘ālā’niñ āyetlerini ‘inādla inkār ederler.”⁵⁰⁰

Ĥaķķ Ma‘lūmdur

Zālimler, ħaķķ sözü ‘inādlarından inkār eder. Ĥaķķ söyleyen zātla eziyyet ederler, istikbār ederler. Tenhāda Ebu Cehil gibi i‘tirāf ederler ammā ellerinden kuvvet (276B) gidecek diye ħorķularından inkār ederler. Biz bunu pek çok tecrübe ettik. Ehl-i nifāķta, menfa‘at-i şaşşıyye için nelere cesāret olduğunu añladık.

“Millet bizden ĥıdmet bekliyor. Ĥarāz-kār olmayalım, el birliğiyle çalışalım.” derler de yine yapacaķlarını yaparlar. İntihābda, “Bizim ĥayretimiz olmasa meb‘ūřlarıñ çođu Rumlardan olacaķtı, re’yler řađılacaķtı.” diye iķnā‘a çalışanları, biz “iĥtimāl” diye tařdıķ edelim ammā anlarda bir çok maĥalden ĥüsni-zann olunan ‘ulemā’ ve řuleĥādan intihāb olunmaķ iĥtimālını dağı tařdıķ etsinler. Bunu āřıkāre tařdıķ etmeseler bile gizlide tařdıķ ettiklerini, “Orada ders oķunacaķ değil.” demeleri añladıyor. řuleĥāniñ iř başında bulunmasını devr-i sābık[iñ] istemediği gibi devr-i ĥāzır da istemiyor.

(277A) Cenāb-ı Bārī, Ĥabīb’ine, “Taĥķīķ, senden evvel gelen Peyĥamberler dağı tekzīb olunup anlar řavimleriniñ tekzīb ve eziyyetlerine şabrettiler tā ki anlara bizim

⁵⁰⁰ Enam, 31-33.

yardımımız gelinceye kadar şabrettiler. Allâhu Te‘âlâ’nın şâbirlere nuşret va‘dini tebdîl eder yoktur. Muqaddem geçen Peyğamberlerin kışşaları ve kavimlerinin ezâları ve resûllerin necâtı ve kavimlerinin helâkı haberi saña gelmiştir. Eğer anların i‘râzları saña meşakkat verdi ise eğer Qâdir olsañ anların îmâna gelmeleri ârzusuyla yerden menfez taleb edip anlar için andan bir âyet çıkarırdıñ yâhûd semâya nerdbân peydâ edip andan bir âyet indirirdiñ. Allâhu Te‘âlâ murâd etse anların cümlesini **(277B)** îmâna hidâyet ederdi. Lâkin murâd etmedi. Olmayacak şey’e hırş ve ‘adem-i şabrla câhiller tavırında olma. Ancağ seniñ da‘vetine icâbet edenler, kelâmını te‘emmül ile diñleyip hulûş-ı kalble kabûl edenlerdir. Yoğsa kâsiyyü’l-kalb olanlar mevî menzilindedir. Mevtâları Cenâb-ı Hâkğ kıyâmette ba‘ş edip hâllerini bildirir. Şoñra aña rücû‘ ederler. ‘Amelleriyle mücâzât olunurlar.” buyuruyor.⁵⁰¹

Hâkğ’a da‘vet edenlere karşı eziyyet kadîmdir. Şabr ister, soñu selâmettir. İslâm’ın hâlini düşünelim, vâkı‘an güç gelir. İnsân arz u semâdan kudreti olsa ‘alâmet izhârıyla celbetmek ister ammâ Cenâb-ı Hâkğ, ‘umümüñ hidâyetini murâd buyurmamıştır. **(278A)** İttihâd-ı ‘umümü, muhâldir. Olmayacak şey’i taleb, ‘ilm muktezâsı değıldir. Hâkğı ancağ kalbi hayâtda olan olanlar kabûl ederler. Olmayacak şey’e uğraşanlar, yorulurlar. “⁵⁰²فلا تكونن من الجاهلین” hüfâbı ümmetedir. Ehl-i ‘ilm tefâvüt-i isti‘dâdâtın hikmetine muṭṭalî‘ olduklarından, mukırr ile münkiriñ ittihâdını muhâl görürler. Nizâm-ı ‘âlem böyledir, kimi nâ’ıl kimi maḥrûm olacaktır.

Şu yazdığım sözleri bugün ba‘zı kimselere söyleyecek olsam yâ “İttihâda mâni‘ olmak istiyor.” diye hiddet ve tehditle muqâbele etmek yâhûd milel-i sâ’ireniñ ittihâdını söylemekle münâfikîniñ ehl-i inkârla ittifağını söylemekle söz söylüyorum zu‘m eder. Anlar beynlerinde **(278B)** münâsebet olup Mü’minlerle münkir beyninde münâsebet olmadığını bilmez de ğayret-i câhiliyye ile uğraşıp ṭurur. Bulunduğı maḥalde hiçbir ‘âlim bulunmasa yâhûd ihtiyâr-ı sükût etse Papas yâhûd Hâhamla ṭoğa etmekten ictinâb eden muvaḥḥidiñ hâline bağar da yine “Hâceler mâni‘ oldu.” diye iftirâdan utanmaz. Kemâl-

⁵⁰¹ Enam, 34-36.

⁵⁰² “*Felâ tekünenne mine’l-câhilîn*” (O halde [onların lüzumsuz tekliflerine uyarak] sakın cahillerden olma!), Enam, 35.

i cehâletinden anıñ neden men‘ olunduğunu bilmez, bilse ve añlasa da kuvvet-i ĩmān māni‘ olduğunu, ‘inādından i‘tirāf edemez. Hıket-i Hudā’ya muhālefele bu yolda ittihāda uğraşanlar, Müslümānlarıñ beynine tefriķa düşmesine hıdmet ederler. Cenāb-ı Hāķķ bizi ehl-i tevĥıd etmiş; teraķķımız, ehl-i ĩmānla ittihādımıza münĥasırdır. (279A) Biz bu fikrimize muhālefele bize irticā‘ isnād edip bize fikr-i maşlūbīnde bulunmak iftirāsında bulunanlara karşı şabr ederiz. “وان جنندا لهم الغالبون⁵⁰³” kavlı-i celīlini okuruz, “لا تخف⁵⁰⁴” ile ‘āmil olup şabr ederiz. Āyet-i kerīmeniñ ĥesābı, 1360 tariĥidir. Erbāb-ı diyānete zafer-i ‘azīm mev‘ūddur. Andan evvel daĥı vardır. Herkesiñ ĥāl-i ĥāzır ve ātisi, emr-i Hāķķ’a teveccühünden ma‘lūm olur. Ruĥşat-ı şer‘iyye olmayarak yapılan her iş, helāki da‘vettir.

Evet, ‘amel, ĩmāndan cüz‘ deĥildir ammā münevveri, mütememmimidir, ‘alāmet-i zāhiresidir. Günden güne helāke taķarrüb eden verem ĥastasıñıñ ĥabīb-i ĥāzıķa karşı “Ben ĥasta deĥilim.” demesine ĥabīb, (279B) “Hani yā eşer-i kuvvet olan ĥareket?” demez mi? “Ben de aĥniyādanım.” diye ķurulan müflise “Māl ve ĩrādıñ nerde?” denilmez mi? Hıķbir fi‘ili şān-ı ĩslāmiyyet’e muvāfiķ olmayıp işi gücü murdārlık olan ĥerif istediĥi kadar “Ben temizim.” desin, kim inanır? Bir lisāndan bir cümle şarf edemeyen kimsleriñ o lisāna vuķūf iddi‘āsını, o lisānı bilen naşıl teslīm eder? Kōrūñ, “Ben görüyorum.” demesine karşı kendine renk gösterilmez mi? ‘İlm da‘vāsında bulunan kimseye bir şey sorulmaz mı? O kendi kendine cehāleti ĥasebiyle da‘vā eder. Kōca ķarınıñ eñ kuvvetli pehlivānlara karşı “Ben de pehlivānım.” demesi gibi olur.

(280A) 29 [Rebī‘u’l-Evvel] Cum‘a

“Ne olur idi Peyĥambere Rabbisi tarafından bizim istediĥimiz gibi bir mu‘cize gele idi?” dediler. Sen de ki: ‘Allāhu Te‘ālā anlarıñ ĥalepleri üzerine āyet inzāline ķādirdi ve lākin anlarıñ ekşerisi bilmezler. Yerde yürür, ķanadlarıyla havāda uķar ĥayvānāt siziñ gibi ümmetlerdir. ‘Ālemde cārī her şey’i levĥ-i maĥfūz veyā Ķur‘ān’da umūr-ı ulvī ve

⁵⁰³ “*Ve-inne cundenā lehumu’l-ĥālibūn*” (Muhakkak bizim ordumuz kesinlikle galip gelecektir), Saffat, 173.

⁵⁰⁴ “*Lā teĥaf*” (Korkma), Sād, 22; Hūd, 70; Kasas, 31...

sufliyi diġkatte taġşir etmedik. Şoñra cümlesi Rabblersi tarafına ġaşr olunup ihġāk-ı ġaġġ olunur.” buyuruldu.⁵⁰⁵

‘İrfān İster

Küffār, ġāyet-i buġzu ‘inādlarından birbirlerine öyle söylerlerdi lâkin istedikleri mu‘cize gelip de **(280B)** inanmayacaklar. Sebeb-i helākleri olacak, burasını düşünmezlerdi. “Şöyle isteriz.” deyip de öyle olunca yine kendileri maġkūm olacaklarını düşünemeyen kimseler, her vaġit bulunur. İnsānlar ġibi ġayvānāt-ı sā’ireniñ daġi aġvāl u erzāk-ı ācālī maġfūzdur; hepsi yazılıdır. Āyetteki kitāba, “Levh-i maġfūz” yāġūd “Ķur’ān” ma’nāşı verilmiştir. Evet, Ķur’ān’dadır. İcmāl ve tafşil ciheti var lâkin ehli olmaġ şart. Bu ġün Sultān Aġmed Cāmī’inde Ķur’ān-ı Kerīm diñlerken “Derdine Ķur’ān’dan dermān aramayan dermānsız ġalır.” sözü vārid oldu. Ķur’ān, emr-i dīni mücmelen yāġūd mufaşşalan tedvīn etmiştir. Arayan bulacaktır.

(281A) Bu āyet-i kerīmeniñ⁵⁰⁶, kimisi lafziyla, i‘rābiyla uğraşiyor; kimisi mes’ele çıkarır; kimisi ġātıra gelen şeylere cevāb verir. “دابة⁵⁰⁷” dedikten soñra “فی الارض⁵⁰⁸” ġaydınıñ “طائر⁵⁰⁹” dedikten soñra “يطير بخناحيه⁵¹⁰” ġaydınıñ lüzūm ve ġikmetini beyān eder de ġavā‘id ve şiveye vuġūfu olmayanlarıñ “Dābbe yerde olur, ġuş ġanadıyla uġar, bunlarıñ ne lüzūmu var idi?” demelerine meydān bırakmaz. “Gözümle ġördüm, elimle aldım.” ġibi te’kīd için, “طائر” kelimesinden mücāz-ı tevehhümünü def içindir. Ziyāde-i ta‘mīm ve ihāta içindir, “hepsi” ma’naşınadır. Kāffesi, ma’işetlerinde Cenāb-ı ġaġġ’a muġtācdırlar. Vech-i mümāşile ġaġġ’ı bilip tesbīġ etmeleridir. ġalk ve mevtte [ve] ba‘şda emşālimizdir. **(281B)** ‘Ulemā şuda olan ġayvānı, tã’ire almaġ istemişlerdir. Hepsi tesbīġ ederler, ehli bilir, añlar. Anlar da insānlar ġibi cinsleriyle ülfet ederler. Bu āyet-i celīleniñ tefsirinde kilāb ġaġġında bir ġadīş-i şerīf mezkūrdur ki Kütüb-i Sitte’niñ

⁵⁰⁵ Enam, 37-38.

⁵⁰⁶ Enam, 38.

⁵⁰⁷ “Dābbe” (ġayvan, canlı)

⁵⁰⁸ “Fī’l-arz” (Yerde)

⁵⁰⁹ “Tā’ir” (Ķuş)

⁵¹⁰ “Yaširu bicenāġayhi” (İki kanadıyla uġan.)

nışında vardır. Bî-çāre hayvānları telef ettirenlerin zilletini bu ümmet görecektir. “امم⁵¹¹” cem‘, “دابة” müfred olarak zıkr olundu. “Nekre-i müstağrika”, “cem‘” ma‘ nāsınadır.

Cenāb-ı Ebū'd-Derdā', “Uḫūl-i behā'im, ma‘ rifetu'l-lāh ve ṭaleb-i rızq ve müzekker ve mü'ennesi ma‘ rifette vardır.” buyurmuştur. Anların daḫi ḫaşrine bu āyet delīldir. İnsānların her birinde ḫayvānāttan birine müşābehet vardır. (282A) Tenāsuḫa ḫā'il olanlar bu āyetten daḫi istidlāle ḫiyām etmişlerse de reddolunmuştur. Ḥattā her ḫayvānıñ bile kendilerinden resūlu olmasına zāhib olanlar vardır. İnsānda iyilik ṭarafında 'ibret alınacak olsa nāfile oluyor. Her ḫayvānda 'ibret alınacak nice aḫvāl var iken işi ṭabī' ata döküp cehlerini artıranlar vardır. Ṭabī' āte kuvvet verilen yerde, 'aḫıl ve ḫikmet ḡarīb olur. Ḳur'ān'da her şey var iken ḫalāleti tezāyüd edenler vardır. Her fennden icmāl var. Cemī' -i aḫkāma Ḳur'ān vāfidir. Ṭıbb, ḫesāb, hendese bile var ammā ḫarīm-i 'izz-i Ḳur'ān'a nā-kesler için yol yoktur. (282B) Āh! Ḳur'ān'a müte' allik neler biliyor da 'amel cihetine yanaşmaz. Öğrendiğini mücādele için öğrenir. Ḥātimi imtiḫān etmek ister, yañlışını çıkarmak için kuvvetlendirir. Kimisi mu'allim olup kurulmak ister; kimisi “Falān gibi okuyan azdır.” desinler diye elḫāna uğraşır; kimisi kesbe ālet etmek ister başka biriniñ medḫine ḫased eder, kızır; kimisi iktibāsātla maḫāleler yazar. Amān yā Rabbi! Bu ne ḫāldir? Diḫḫat eden bunlarda ehl-i envār göremez. Meclislerinde ḫalāvet bulamaz. Bunlarla iḫtilāṭıñ, ḫalāvet-ı ibādete māni' bile olduḡu vardır. Münāfiḫīniñ millet beynine tefriḫa düşürüp Müslümānları birbirine kırdırmaḫla düşmana ḫidmet ettikleri gibi bunlar da nāsı ehl-i 'ilmden soḡudur. (283A) Dostları ağladıp düşmanları güldürecek aḫvālden biri de bunlardan biri dīgeriniñ nefsine ṭoḫununca beynlerinde cereyān eden münāsebetsiz mücādeledir. Küçükler anlardan aḫlāk ve terbiye öğrenecek iken uşūl-i tezyīf öğrenirler. Bunlara naşīḫat edip de “Size bu gibi şeyler yaḫışmıyor.” diyecek kimselerin daḫi bir ṭarafı iltizāmıla ısrarı şāyān-ı te'essüftür. Bu gibi şeylerde evvelā kim bırakırsa büyük bir eşer-i kemāl göstermiş olur. Anı bırakıp da nāşiḫe çatan ise aḫlāksızlık i'lān etmiş olur. Sen ḫaḫḫı söyledin, mu'arız ḫabūl etmedi ammā istimā' edenler anladılar, o kāfidir. İlerisi münāfeseye varır. Ehl-i kemāl işi deḡildir.

⁵¹¹ “Ümmet”

(283B) 1 Rebi' u'l-Âhîr [Cum' aertesî]

“Âyet-i Hudâ’yı tekzîb edenler şağır ve kördürler. Zulemâtda qalmışlardır. Cenâb-Bârî, dilediğini hidâyetten münkaṭi' eder, dilediğini şırâṭ-ı müstaḳîmde hıfz buyurur. Eşnâma 'ibâdetten ne gördünüz? Size dünyâda Ḥaḳḳ'ın 'azâbı gelse yâḥûd hemân kıyâmet kopsa Allâhu Te'âlâ'dan ğayrıya du'â' eder misiniz? Eğer eşnâmınız sizden dü-'azâbı def' eder i'tikâdında şâdıklar olsanız, anlara du'â' ederdiñiz. Belki hâşşeten Allâhu Te'âlâ'ya du'â edip o dilerse def'ine du'â ettiğiniz şey'i keşf o vaḳitte şerîk tuttuğunuz eşnâmı unudursunuz.” buyuruyor.⁵¹²

(284A) Ḳudret-i kâmile-i İlâhiyye'ye delâlet eden 'alâmâtı tekzîb edenleriñ, kelâm-ı ḥaḳḳı istimâ' dan ḳulaḳları şağırır. Söylemekten dilsizdirler. Ḥaḳḳ'dan ğayrıya i'timâd edenler şıkışınca “Amân yâ Rabbi!” derler, yalvarırlar, tazarru' ederler. Cehl, 'inâd, taḳlîd zulmetlerinden ḳurtulup da Ḥaḳḳ'a teslîm olmak kolay değıldir. Câhil, eñ soñra 'âlimiñ dediğine gelir. Arada fark vardır: Her taraftan ümîdi kesince “İşimiz Allâh'a ḳaldı.” der. 'İrfânı olan dâ'imâ umûrunu Ḥaḳḳ'a tefvîz eder. Du'âyı vaḳtiyle eder, okuyacağını vaḳtiyle okur. Vaḳti gelince zuhûr eden vak'a, işi añladır, ehli bilir.

(284B) Tesâdüf

Ben bu gün bir şey'e tesâdüf ettim. Bir takım Fransızlar çalgı çalarak gidiyorlar, bir takım kimseler anlarıñ peşine taḳılmış gidiyordu. Anları müte'âḳib bir takım Müslümân Arnabudlar, -ki içlerinde şâhib-i 'ammâme daḳı var idi- zencîrlere bağlanmışlar, süngülerle maḥbese götürülüyorlardı. Eyvâh! “İşte, Müslümânları birbirine tutuşturduk.” diye eñ büyük düşmanımız olan Rus müttefikleri, mülkümüzde bayram ediyorlar diye, ağladım, düşündüm ammâ yine mütesellî oldum, “Ġayret-i Hudâ'niñ zuhûruna 'alâmettir.” dedim. Evet, anları ḥalka göstermek 'ibret olur ammâ diğzerleriniñ görünmesi baḳalım ne netîce verir.

(285A) Cenâb-ı Ḥaḳḳ, Ḥabîb'ine “Senden evvel gelen ümmetlere Peyğamberler gönderdik. Biz anları belâ ve şiddet ve faḳr ve emrâzla aḳzettik ki şâyed tevbe ve istiğfâr

⁵¹² Enam, 39-41.

edeler. Anlara ‘azābımız gelince tazarru’ edip ĩmāna gelselerdi ‘azābımız def’ olur idi velākin qalbleri qasvetli olduğundan, olduqları ‘amellerini şeytān tezyīn etmekle niyāzi terk ettiler. Vaqtā ki anlar pend olunduqlarını unudup terkettiler. Biz anlara ni’met ve rāhattan her şey’iñ kapılarını açıp vüs’at-i ma’īšetle ilzām-ı hüccet eyledik. Tā ki verilen ni’metlere ferāhlandılar ve şükr etmediler. Biz anları füc’eten aħz ettik. Anlar bu ‘azāb-ı mu’āyene ile her hayırdan me’yūs ve mütehayyir kaldılar. **(285B)** Şirk u ‘iştānla nefslerine zulm eden qavmiñ arqası kesildi, zālimleri helāk eden Rabbe’l-‘ālemīn’e ĥamd olsun.” [buyuruyor.]⁵¹³

Nümüne

Cenāb-ı Bārī, şiddet ve faqr ve ĥastalık veriyor. Tazarru’ ederlerse def’ buyuruyor ammā zālimler Ĥaqq’a niyāz etmiyorlar. Qalbleri qasvetli oluyor, yaptıklarını şeytān iyi gösteriyor. Şoñra bir zamān oluyor ki kendilerine dünyālık kapıları açılıyor, bunu kendi ĥayretlerinden bilip mađrūr oluyorlar. “Ta’aşşubu bıraktık, teraqqī ediyoruz.” zu’c ediyorlar çok sürmez[den] helāk oluyorlar. Erbāb-ı i’tikād, şükr u ĥamd ediyor. Sen bunu gerek ‘umūmī gerek ĥuşūşī aħvāle taḥbīk edersin. **(286A)** “Cāmi’ ve türbeleri yıkmasa idik, evkāfı tađyīr etmese idik bu intizām olmazdı.” diyenler de görürsün, “Şarığı çıkarmasa idim aç kalacaktım.” diyenler de; “Aħz u i’ḥāmda şūfīlik edip fā’iz mu’āmelesine başlamasa idim ticāretim teraqqī etmezdi.” diyenler de görürsün, “Zamāna ve efkāra tabi’iyyet etmese idim bu me’mūriyyeti alamazdım.” diyenler <de> dađi görürsün. Anlar ise “Gördün mü ne iyi oldu? Bađ daha ne qadar iyi olacak.” derler, şeytān gibi anlar da iyi göstermeğe uğraşırlar. ‘Āfiyyet zamānında helāk daha şiddetli olduğundan o yolda olanlarıñ helākı, birdenbire olur. Bir ĥā’iniñ ma’āşı arttıqtan şoñra ‘azl daha mü’eşşer olur. **(286B)** Fuqarāniñ mesākinini yıkmāla yol genişler ammā geçinmek tarlaşır. Ĥavā-dār mağali ĥilāf-ı şer’ aħvāli icrā için mekteb nāmıyla zabt ederler ammā şoñu ne olduğu görülür.

⁵¹³ Enam, 42-45.

Ehl-i Hakk tehdid edilir ammā Cenāb-ı Hakk, ‘aḳā’id-i fāsıde ve a‘ māl-ı ḥabīše erbābınıñ şe’āmetinden ‘ibādını kırtarır. Mercı‘, Cenāb-ı Hakk’dır. ‘Āḳıl, yalnız aña ilticā’ eder. Mü’min, bāb-ı Hakk’dan ayrılmaz, andan istimdād eder. Helākiñ şiddeti, istidrāciñ derecesine göre olur. Anlarıñ ni‘ met zu‘ m ettikleri, belādır. Bir zamānlar ḥalkıñ başına belā’ olanı ni‘ met ‘addedenler, şoñra belā olduğunu i‘ tirāftan utanmayıp bugün eñ nüfūzlu bir belāyı daḫi ni‘ met addetmekten şaḳınmazlar.

(287A) 2 Rebi‘u’l- Āḫir [Pazar]

“Cenāb-ı Hakk, sem‘ u başarı aḫzla şaḡır ve kör etse ve ḳalblere mühür vursa da ‘aḳl u fehm giderse Cenāb-ı Bārī’den başka anları yerine getirecek yoktur. ‘Azāb-ı İlähi bāḡteten yāḫūd cehren gelse o ‘azābda ancak zālīm müşrik ḳavimler helāk olur. Bārī Te‘ālā, peygamberleri ancak beşir ve nezir olarak gönderdi. Mü’miniñ olup işlāḫ edene ḥavf ve ḫüzün yoktur. Āyāti tekzib edip dā’ire-i taşdıḳ ve tā‘atten çıkanlara, ‘azāb messeder.”⁵¹⁴

Tatbikāt

Gerek zāhir gerek bātında bir şaḡırlık ḥāşıl olsa kim def‘ edecek? Ḳalb ḡaflet perdesiyle (287B) örtülürse kim açacak? Emāresi olan, olmayan ‘azāb gelince kim def‘ edecek? Bu ḫalde müşāhede ettiḡiñ kimseleriñ ḫāli ‘ibrettir. Daha diḡkat eder isek nefsimizde daḫi öyle zamānları buluruz. Ḥavf ve ḫüzünden selāmet, işlāḫ-ı ḫālle olur. Mekre uğrayanlarıñ ḫiçbir şeyden ‘ibreti olmaz. Bugün zūḫūr eden bir mes’eleniñ ḫaylī imtidād edeceḡini erbāb-ı ‘uḳūl taḫmīn eder de Cenāb-ı Bārī, bir sebep ḫalk buyurur; sür‘atle müntefī olur. Devāmı ümid olunmayan küçük bir işte li-ḫikmetin devām eder. İnsān deḡildir o kimseler ki gözleri bu işlere bakmaz; ḳalbini bu cihete şarf etmez, bilmez de yine bilenlere teslīm olmaz.

(288A) Cenāb-ı Bārī, Ḥabīb’ine; “Sen anlara de ki: ‘Ben size benim ‘indimde Allāhu Te‘ālā’nıñ rızḳ ḫazīneleri vardır diyemem ve ben ḡaybı biliyorum diyemem ve

⁵¹⁴ Enam, 46-49.

ben melegim diyemem. Ben ancak baña vahy olunana tabi'iyet ederim.'. De ki: 'A'mā ile görücü, -ya' nī ḍāll ile mühtedī- berāber olur mu? Āyā, ḥaḳḳla bâḫılı tefekkür etmez misiniz?" buyuruyor.⁵¹⁵

Telyin-i Ḳulüb

Maḥz-ı ḥikmetten neş'et eden kemāl, ḳulüb-ı ḳāsiyi yumuşatmak tarzında olur. Ḥakīm olan zātlar dā'imā taḫayyuba ehemmiyyet verirler. Münāfiḳin ise müte'azzimāne söz söylemeği ve cehālet ḥasebiyle istihzāyı kendilerine 'ādet edinmişlerdir. Mütevāzi'āne sözde olan te'sīr, 'umūm 'irfānıñ müsellimidir. (288B) Peygamberler bile, "Ben de siziñ gibi beşerim." dedikleri ḥalde muḥātablarına karşı tefevvük da'vāsında bulunanlar, maḫlūb olan te'siri istihşāl edemezler. "Ben kendimden söylemiyorum, kendi fikrime tābi' değilim, bir ḳānūna tābi'im." demek bâḫıldan teb'ide vāsıta olur. Kendini kenāra çıkararak vā'iziñ da'vālı sözü, ḥiçbir zamān mü'eşşer olmaz. Fırḳalar menşübiniñ daḫi kendilerine bir rütbe vermeleri ḥalkı kendilerinden tenfir eder. "Ben ne olcağını bilmem. Ḳuşurdan ḥālī, melek gibi bir zātın sözünü dinleyiniz." tarzında olmayıp da kendini 'āciz göstermek başka bir ḥāl verir. Sözüñ soñunu daḫi muḥātabıñın tefekkürüne ḥavāle etmek, büyük bir terbiye eşerdir. 'Örfen buña diḳḳat ederler. (289A) Bir ḳānūna temās olmayan söz ve iş, körü körüne gitmektir. Ḳānūnī iş, ehl-i başiret kārıdır. "İşte, sende bizim gibisiñ, ne farkımız var?" demeği, "Ben ancak, emre tābi'im." sözü reddeder. Birçok tecrübe ettik, ekşer kimseler teveffuḳu çekemiyorlar, nefslerine ağır geliyor. Bunuñla berāber kendilerini Ḥaḳḳ'a da'vet edenlerde aḫvāl-i ḥāriku'l-'āde arıyorlar ve bir de mütekellime ḳaşr-ı naḫar edip "Baña tābi' oluñuz." demek istiyor zu'm ediyorlar. "Herḥalde yapacağınız işi baña yapıñız." demek istemiyorum; 'Baña tābi' oluñuz.' diyorum. 'Hepimiz berāber Ḥaḳḳ'a tābi' olalım da tariḳ-i selāmette teraḳḳī edelim.'" ma' nāsını işrāb eder şürette söylemelidir.

⁵¹⁵ Enam, 50.

(289B) 3 Rebi' u'l- Āhir [Pazarertesi]

“Rabpleri tarafına haşr olacaqlarını bilip qorqanları, Qur'an'la inzār ile anlarıñ Haqq'dan başqa velī ve şefī'leri yoqtur. Ola ki günāhdan perhīz edeler.” buyuruluyor.⁵¹⁶

“Haqq'ın rızasını taleble aḥşam şabāḥ zikru'l-lāh edenleri meclisinden t̄ard etme. Anlarıñ a' māli ḥesābından saña bir şey icāb etmez ve seniñ ḥesābından anlara bir şey yoqtur. T̄ard eder iseñ zulm etmişlerden olursun. Umūr-ı dünyāda nāsın iḥtilāfı gibi umūr-ı dīniyyede daḥi ba' zısını ba' zısıyla tecrübe edip fuqarāyı sebḳ-i imānları sebebiyle eṣrāf-ı Kureyş'e tervīc eylediñ t̄a o eṣrāf diyeler ki ‘Bizim Rabbimiz de (290A) bunlar mıdır ki Allāhu Te'ālā anlara ĩmānı iḥsān eyledi. Allāhu Te'ālā, ni' met-i ĩslām'a şükr edenleri a' lem deḡil midir?’⁵¹⁷

Kelām, Ehlinedir

Kendileriniñ Cenāb-ı Bārī'den başqa mütevell-i umūru olmadığına mu' teḡid olan zevāt, Qur'an'ın inzārından qorqar. Aḥşam şabāḥ Haqq'ın rızasını taleble du' ā edenler, medḥ buyuruluyor. Bunlardan fā'ide me'mūldür. Bunlardan ḥoşlanmayanlar, felāḥa ehil deḡildir, irşād ve iṣlāḥa ḳabiliyyetleri yoqtur. Dünyā'nın māl u cāhına şāḥib olanlar, Allāh ādemlerine de tefevvuḳ dā' iyyesinde bulunur (290B) ammā anlarıñ derecesi[niñ] büyük olduğunu Ḥālīḳ ḥaber veriyor. Zū'afāniñ 'ind-i Bārī'de şeref-i maḥşūşu vardır. Ehl-i Haqq anları, sādāt tanır. Anlar, “cūlesā'u'l-lāh”dırlar. Anlara muḥabbet, miftāḥ-ı cennettir. Para muḥabbeti ḳalblerini istilā' etmiş olanlar, “Hem māl u cāhı olup da hem de şuleḥādan olan yoḳ mu? Aḡniyā'-ı şāḳirīn, efdāl deḡil mi?” diye ortaya bir mes'ele atarlar ammā zamānları aḡniyāsından şuleḥādan çok kimseler gösteremezler. İnşāf, inşāf! İyi düşünelim. Dīn yolunda bulunanlarıñ aḥvāline diḳḳat edelim, şuleḥāyı ekşeriyet-i 'azīme ile zū'afadan buluruz. Cevāmi'-i şerīfeniñ cemā'atini anlardan, dīn ve dünyā (291A) işlerinde iḥvān-ı dīniñ ḥidmetinde hep anları görürüz. Her ḡanī bir çok

⁵¹⁶ Enam, 51.

⁵¹⁷ Enam, 52-53.

fuḡarānıñ hıdmetine her vaḡıt muḡtācdır. Şuleḡāya ḡaraf-dār olan ehl-i ‘ilm, “Ḥalkı kesele teşvīḡ ediyor.” diye iftirā’ eden münāfıḡıñ hıḡbir zamān ḡazanamayacaḡtır.

Ḥükümet dā’imā o fuḡaraniñ muḡtācdır. Anlarıñ ma‘āşatı yine anlardan ḡoplanır. Müslümānca düşünelim. Mu‘teḡid olan zāt, anlara taḡarrübü sever ḡattā anlarla ḡaşrolmaḡ ister. Münāfıḡ nazariyesi başḡadır. Meziyyet-i kemāl aramaz, para arar, para. Ḥattā fuḡarā’ ve zu‘afāyı ḡakk-ı intihābtan isḡāt etmek bile ister. “‘Aḡlı olsa işini bilir ĩrād, ‘aḡār şāḡibi (291B) olurdu.” der de fikrinden, hıdmetinden istifāde olunacaḡ zevātıñ şāḡib-i ‘aḡār olmadıḡlarını gördüḡü ḡâlde yine ‘inād eder. ĩnsānlıḡı, süslü libās ve meskene mālîk olmaḡ zu‘munda bulunmaḡ, cāhiliyyet i‘tikādıdır, anlardan sirāyet etmiştir. Elbiseniñ süsüne ehemmiyyet verenleriñ ‘aḡlı u ‘irfānda ne büyük noḡşānları olduḡu pek āşıkārdır. Bu mes’ele ḡaḡḡında edille-i naḡliyye ve ‘aḡliyyeden ĩḡyā’ Tercümesine ḡayli sözler yazdıḡımız gibi āşār-ı sâ’iremizde daḡı ehl-i ḡanā‘at ve tevekkülün meziyyeti ḡaḡḡında sözlerimiz çoktur. Biz anlarıñ şoḡbet ve du‘ālarından çok müstefīd olduḡ, ḡalbimiz başḡa ḡâl buldu. (292A) Żu‘afā-yı Müslümüni “ayaḡ taḡımı, ‘avām-ı cūhelā, ḡabaḡa-ı süfelā āşḡābı” diye tezyīf edenler de ḡiss-i insāniyet meḡḡuddur. Evet, ‘avām, hevām gibidir ammā ‘avām kimdir? Birḡok kimseler kendi kendilerine meslekleriniñ ḡayrısında bulunanlara ‘avām demekle, anlar ‘avām olamaz. Me’muruñ renc-bere ‘avām demesi, ‘askeriñ başı bozuḡa ‘avām demesi, tekyede dervīşlerin tekyeye gelmeyenlere ‘avām demesi, ḡāceleriñ oḡuması olmayanlara ‘avām demesi ile iş bitmez. ‘Avāmdan olmamaḡ için ḡavāşştan olmalıdır. Hıḡ oḡuması, yazması olmayan bir zāt Yūnus gibi ḡavāşştan olur da Bel’ām⁵¹⁸ gibi re’is-i ‘ulemādan ma‘dūd olan, ‘avāmdan

⁵¹⁸ Tevrat ve ĩslāmî kaynaklarda, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mūsā ve kavmi aleyhine hile tertipleği için cezalandırıldıḡı rivayet edilen kiři. Müfessirlerin çoḡunluḡuna göre Kur’ān-ı Kerīm’de ismi zikredilmeksizin, "Onlara řu adamın kıssasını anlat: Ona āyetlerimiz ḡaḡḡında bilgiler verdik ve o bunlara önce uyduḡu halde daha sonra bunlardan tamamen sıyrılıp uzaklaştı; şeytan, onu peşine taktı ve bu suretle azḡınlardan biri haline geidi. Biz dileseydik o kişiyi āyetlerimizle yüceltirdik; fakat o dūnyaya sımsıkı sarıldı, ihtiraslarına uydu. Allah'ın āyetleriyle bilgilendirdiḡi, fakat tabiatının kötülüḡü yüzünden bu bilgileri daima dūnya menfaatlerine ālet eden bu adamın durumu, kovsan da kendi haline bıraksan da dilini sarkıtıp durmadan soluyan köpeḡin durumuna benzer. ĩşte āyetlerimizi yalanlayanların hali budur. Bu kıssayı anlat, belki düşünür, öḡüt alırlar."(Araf, 175-176) ifadeleriyle kendisinden söz edilen kiři Bel'am b. Bâûrā'dır. Kaynaklarda Bel'am, Bel'ām, Bel'ām b. Bâûrā , Bel'am b. Eber veya Bel'ām b. Bâûrā şeklinde kaydedilen bu kiři Tevrat'ta Beor'un oḡlu Balaam olarak geḡmektedir. Bkz. Ömer Faruk Harman, “Bel'ām b. Bâûrā”, *DĀA*, V, s.389-390

olur. **(292B)** Dünyāca maḳāmı yüksek, ma‘āşı çok olan kimseler ‘avāmdan olur da günlük nafaḳası ve halk beyninde şöhreti olmayan bir zāt havāşştan olur. Havāşşlık, ‘anāşırla daḫi olmaz. İş ‘Arablık, Türklükle de değil. Haḳḳ’ıñ ve Resūl’ünüñ beyānı olan taḳvādadır. Kim muttaḳı̄ ise havāşşdandır kim değilse ne olursa olsun ‘avāmdandır. Riyāşet ve māl şāhibi olanlar, gözüne büyük görünmesin. Bunlar yalnız olursa hiçbir meziyyeti yoktur. Ağniyānıñ maḳbūliyyeti şükr ḳaydıyladır. Bu şükre, “Evc benim. Param var, i‘tibārım var.” diye “ferahlanmaḳ” ma‘nāsı vermek, Yahūdileri daḫi zımmen memdūḫine idḫāldir.

(293A) 5 [Rebī‘u’l- Āḫir] Çehārşenbe

[Cenāb-ı Bārī], “Ḥabībim! Bizim āyātımıza İmān edenler saña gelince sen anlara de ki : ‘Allāhu Te‘ālā’nıñ selāmeti siziñ üzeriñizedir ki Rabbiñiz nefsi üzere rahmet va‘dini yazdı. Sizden kim ki ḥaḳıḳat, cehāletle bir ḳabiḥ ‘amel işleyip soñra o ‘amelden tevbe ede ve bir daha yapmamağa ‘azmle işlāḫ ola; taḳḳıḳ, Allāhu Te‘ālā tā’ibleri mağfıret ve anlara merḫamet edicidir.’ Delā’il-i tevḫid ve nübüvveti tafşilimiz gibi muḳı‘ ve ‘āşı vaşfında Ḳur’ān’ı tafşil ederiz ve mücrimleriñ yollarını daḫi bilesiñ.” buyuyor.⁵¹⁹

Müjdeye Şāyān Zātlar

Kendi şıfātını maḫvedip tā’ib olanlar, **(293B)** cehāleti bıraḳanlar, ni‘met-i istiḳāmete nā’il olanlar tebşir olunur. Bu şüretle sebīl-i mücrimīn daḫi beyān olunuyor ki muḫālifi demektir. Müfessirīnden ba‘zıları, “Āyet-i kerīme ‘ale’l-ıtlāḳ, her Mü’min ḥaḳḳındadır.” demişlerdir. Cenāb-ı Haḳḳ’ıñ nefsiñe vācib ḳılması fazl u ikrām ḫariḳiyledir. “Vücūbu ‘alā’l-lāḫ” mes’elesini ve cāhiliñ ma‘zūr olması baḫşi ile uğraşmaḳtan tā’ib olup da memdūḫine iltihāḳ, daha iyidir. Nūr-ı tām aşḫābından olmaḳ için emr olunduğunu yapmalıdır. Bu āyet-i kerīmeniñ havāşşı vardır. Şāzelī merḫūm, müte‘addid aḫzābına bu āyet-i kerīme ile başlar. Havāşşını arayacağız. **(294A)** Şabaḫ aḫşam du‘ā edip rızā-yı Haḳḳ’ı tālīb olanlara evvelce selām verilecek, ‘ind-i Bārī’de

⁵¹⁹ Enam, 54-55.

maḳbūl, rāzı ve marzı olan zevāt tebşir edilecek. Tarıḳ-i ehl-i ḥaḳḳ budur. Fuḳarā-yı ahālınıñ beldelerinden gitmesini ārzū edenler, anlara “serseri” diyenler, ḥāliş münāfıḳlardır. Dīnen cānıdırler. Vaḫanın eñ büyük ḥā’ini anlardır ki muvaḫḫidini terk-i diyār etmeğe mecbūr ḳılmağa uğraşır. ‘İlm u ‘amel fazīletlerini cāmi‘ olan zevāt, taḳrībe şâyān iken maḫrūm-ı nāmūş olanlarıñ gözlerine bunlar tiken olur. İşte ehl-i ‘ilmle münāfıḳınıñ beyninde olan iḫtilāfāt esbābından biri de budur. (294B) Medār-ı sa‘ ādet, devām-ı ‘ibādetdir. Her fenālığı cāmi‘ olan bir dīnsiziñ iltifātıyla maḡrūr olan ḫerifler, “سلام الله⁵²⁰” ile talḫif buyurulan e‘ āzım-ı ümmetiñ ḳadrini ne bilsinler. Faḫr[‘ed-dīn] Rāzı merḫūm, “Bu şerefte her Mü’min dāḫildir.” buyurmuştur. Melā’ike bu zevāta dünyādan giderken ve āḫirette selām verecekler. Cenāb-ı Peyḡamber, zu‘afā-yı ümmeti görünce selāmla bed’ buyurur. “الحمد لله الذى جعل فى امتى من امرنى ان ابدأهم بالسلام⁵²¹” buyurdu. Ḥaḳḳ’dan başkası vücūd-ı Ḥaḳḳ’ıñ ‘alāmātıdır, münḫaşır deḡildir. Mükellef olan icāb eder ki müddet-i ḫayātında o bahārda şābiḫ o ḳıfārda sā’iḫ olsun da ma‘āricinde müteraḳḳı (295A) olsun. Kendine ifāza-i envāra müteraḳḳı olup “سلام عليكم كتب ربكم على”⁵²² beşāretine müsta‘id olsun.

Āyet-i kerīmede ki “رحمت⁵²³” güyā istifsār olunmuş gibi “من عمل منكم⁵²⁴” cümlesi izāḫ eder. Melā’ike cennette “سلام عليكم طبتم⁵²⁵” diyecek. Cenāb-ı Bārī “سلام قولا من رب رحيم⁵²⁶” buyuracak. Dār-ı raḫmet olan cennete, ehl-i raḫmet girecek. İsti‘dādını, a‘māl-ı şāliḫa ile ıslāḫ edenler ḳābil-i feyzdirler. Anlar ne olursa olsun ‘ibādāta devām ederler. Münāfıḳ meşrebinde olanlar nüfūzlu kimselere intisāb için her renge girer, çıkarlar. Dünyā için cāmi‘e de girdikleri olur ammā devām edemezler.

(295B) Āh, ey ḳardeşim! Bizi bu ḫālde bıraḳan, ehl-i dil olan zevātla muḳārenetimiz olmamasıdır. Tabīb-i ḫāzıḳ evvelā ḫastalığıñ sebebini añlar şoñra perḫiz

⁵²⁰ “Selāmu’l-lāh”

⁵²¹ “El-ḫamdu-li’lāhi’l-lezī ce‘ale fī-ümmeti men-emeranī en-ebde’ehum bi’s-selāmi” (Allah’a hamd olsun ki milletimin içerisinde onlara selam ile başlamamı bana emr eden birisini görevli kıldı.)

⁵²² “Selāmun ‘aleykum ketebe Rabbukum ‘alā nefsihi’r-raḫmete” (Selām sizlere. Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı.), Enam, 54.

⁵²³ “Raḫmet”

⁵²⁴ “Men ‘amile minkum” (Sizden her kim yapar...), Enam, 54.

⁵²⁵ “Selāmun ‘aleykum ḫbtum” (Size, selam olsun, tertemizsiniz.), Zümer, 73.

⁵²⁶ “Selāmun ḳavlen min Rabbīn Raḫīm” (Raḫīm olan Rabden, kavlen bir selām da vardır.), Yasin, 58.

ve taḥīr-i derūnla ba‘de-ḳuvvet ‘ilāclarını tavṣiyye eder. Āh! Ḥastalığı devām edecek olan söz diñlemiyor, dermān ḳalmayınca ‘aḳlı başına geliyor ammā zaḥmet çekiyor. Tedābirīñ te’ṣiri olmayıp nā-ümīd olunca gözyaşlarından başḳa meded-kār ḳalmıyor. Vaḳtiyle ağlamak, yalvarmak nāfi‘dir. Ġarīb, ḡarīb ağlayan rūḥ, Ḥudā’ya mazḥar olur. Vaḳtiyle tesbīḥ etmeyen neler çeker. Āh çeker, yanar. Ḳuvvet u ḳudret-i İlāhiyye teslīm olunur. Cenāb-ı Bārī, ḳalb-i ḥazīne raḥmetle nazar buyurur.

(296A) 6 Rebi‘u’l- Āḥir [Pençsenbe]

Cenāb-ı Bārī, “Ben Allāh’dan başḳasına ‘ibādetten nehy olundum. Ben siziñ hevāñıza tābi‘ olmam. Olursam ḳalālette ḳalıp hidāyette olmamiş olurum.” demekle emr buyuruyor.⁵²⁷

“Ben Rabbimden Ḳur’ān ve vaḥiyle me’murum. Siz anı tekzīb ederseñiz sizin ‘acele ettiḡiñiz ‘azāb ve ḳıyāmet benim ‘indimde deḡildir. Hüküm, ancak Ḥaḳḳ’ındır. Ḥaḳḳ üzere hüküm ü ḳazāyı O eder. Ḥayr-ı fāṣılın O’dur. Eḡer o ‘acele ettiḡiñiz ‘azāb benim ḳudretimde ola idi, beynimizde olan mevād mücibince elbette ‘ācilen ḳazā olunup helāk ederdim. Allāhu Te‘ālā, zālimleriñ ‘azābını ve vaḳtini bilicidir.” buyuruyor.⁵²⁸

(296B) İ‘tikād-ı ṣaḥiḥe erbābı ancak Ḥaḳḳ’a ‘ibādet eder; erbāb-ı hevāya, “Ben siziñ hevāñıza tābi‘ olmam, ben hidāyet yolunu bırakıp da ḳalālet yoluna gidemem.” der. “Ben, aḥkām-ı şer‘iyyeye tābi‘im. Ḥākim, Cenāb-ı Ḥaḳḳ’dır. Siz, aḥkāma tābi‘ olmadıḡiñiz için er geḳ mu‘azzeb olacaḳsınız.” der. “Niye bize bir şey olmuyor?” diye ‘azābda ta‘cīl edenlere, “Cenāb-ı Ḥaḳḳ vaḳtini bilir. İrādesi ne zamāna ta‘alluḳ etti ise o zamān olur.” diye cevāb verir. Bu sözler dā’imā söylenecektir. Münāfıḳlar, “Elimize fırsat geḳtiḡi vaḳit, bunları bitirmeli idik.” diye nedāmet edeceklerdir. (297A) “Ṭalebe-i ‘ulūm ḳardeşlerimiz müsterīḥ olsunlar. Anlara bir zararımız yoktur.” diye te’mīn ettikten sonra “Siz de ‘aşılarla berāber imişiñiz.” diye ellerine geḳeni taziyē edip “Tebeyyün ettiremedik.” diye dōḡünenler, ḳıyāmette daḡi dōḡüneceklerdir. Birgün gelecek “İşyānda

⁵²⁷ Enam, 56.

⁵²⁸ Enam, 57-58.

talebe-i ‘ulūm, müdhil-dār idi.” iftirāsında bulunan ve bu iftirā ile tehdīd edip te’min u tahkīm-i mevki’e çalışan münāfiğin hazy-i şedīde dūçār olacaktır. Tārīh-i ‘ilm, bu iftirāyı unutmayacaktır. Māl, cāh, şehvet için ne tarafa olursa olsun dönmek, devr-i sâbık ve hâzırda erbāb-ı i’tikādın ğayrısında görülmüştür. Cānīleriñ defterine mürāca‘ at olunursa ehl-i ‘ilm bulunmaz. (297B) Ma‘şum kanını hiçbir zamān tarīk-i hidāyet sālikleri dökmemiştir. Dalālet erbābının kārıdır. Devr-i sâbıkta Mabeyn erkānını şanem ittiḥāz edenler, devr-i hâzırda cem‘iyyet erkānını etseler de erbāb-ı diyānet dā’imā Qādir-i Muṭlaq olan Cenāb-ı Haqq’a i’timād eder. Hükümet ve millet dā’imā ehl-i i’tikāddan müstefīd olmuştur. Devr-i sâbıkta para ve rütbe vermekle celbe uğraşılırdı. Yek-dīgerine ḥasedleri sebebiyle olmadı. Devr-i hâzırda daḥi tekşir-i taraf-dār için çok para verildiği hâlde yine şikāyet bitmez. İnsanlar para ile ıslāh olmaz. Dīni bir terbiye ile şalāh ḥāşıl olur. (298A) Kaḅgı meclise söz açılrsa ādāb-ı İslāmiyye’ye ri‘āyetsizlikten şikāyete dā’ir herkes bir şey söyler iken buña çāre düşünmek şöyle tursun “Mürteci’leriñ ḥalkı Meşrūḥiyyet’ten tenfīr için bu da bir ḥīlesidir.” demekle tevsi‘ine ḡayret añaşılır.

Bir desīse daha var ki o da cüz’i münāsebeti bile olmadığı hâlde hevālarına muvāfiq mesā’il ḥaqqında āyet ve ḥadīş oқumalarıdır. Bir taraftan Qur’an’da umūr-ı dūnyā ve fūnūna ‘ā’id aḥkām bulunduğunu inkār ederler; bir taraftan hevālarına sened ittiḥāz etmek isterler. Biz anlarıñ hepsine birden “Biz siziñ hevānıza tābi‘ olmayacağız. Siziñ te’vīlātınızı kabūl etmeyeceğiz. İmāmımızıñ ictihādından, Qur’an’dan istiḥrāc ettiğinden ayrılmayacağız.” deriz.

(298B) “Miftāh-ı ğayb, ‘ind-i Bārī’dedir. Anları ancak Cenāb-ı Bārī bilir. Berr u baḥrde olanı bilir. Aḡaçlardan düşen yapraklarıñ ve bākī qalanlarıñ ‘adedini bilir ve karañlık yere düşen dāneniñ biteceğini, bitmeyeceğini bilir. Yaş ve kuru ve az ve çok ne ise cümlesi levḥ-i maḥfūzda muḥarrerdir.”⁵²⁹

⁵²⁹ Enam, 59.

İnşâf

Düşünüyor iseñ cehlini añlarsıñ. ‘Umûm-ı serâ’ir-i hafıyyât, Hakk’ıñ taht-ı kudretindedir. Ğaybtan şehâdete evkât-ı zuhûrunu ancak O bilir. Müneccimîniñ lâfları, siyâsiyyûnuñ tahmînâtı hep boşa çıkar. Berr u baħrde olanı ve olacağı, ‘ilm-i ħuzûru ile O bilir.

(299A) ‘Ömrünü fenn ve nebâtâta ħaşreden kimseleriñ ħıçbiri ağacıñ yaprağı naşıl düşüyor, ne vakit düşer, nereye düşer, neden düşer bilmez. Maħalini, ‘adedini ħıçbir muhâşib ve mühendis ta‘yîn edemez. Bir insân eline bir buğday dânesi alsa da “Bu buğday çıkar mı, ne kadar olur?” diye şorsa muħakķak cevâb vermekten ‘umûm ‘âcizdir.

Mefâtiħ

“Meftaħ” kelimesiniñ cem‘idir; “ħazâne” ma‘nâşınadır. “Miftaħ”ıñ cem‘i, “mefâtiħ” gelir. Muğayyebât-ı ħamse ħuşuşunda tıbb, ħikmet gibi ba’zı fûnûn erbâbına ‘ilm isnâd edenleriñ hepsi kâzibdir. İcâd olunan âlâtıñ kizbi dâ’imâ tezâhür etmektedir. Bu âyette icmâl de var, tafşil de var. (299B) Ĥusûf, kûsûf gibi yağmuruñ yağması [da] hesabî değıldir. Bu sene Nîsân’ıñ, meşelâ beşinci günü sâ‘at kaçta yağmur başlayıp ne kâdar devâm edecek bunu ta‘yîn edecek ne bir müneccim ve ne de bir âlet olacaktır. Fransızıñ biri böyle bir âlet icâd etmiş denilse bu kizbi, erbâb-ı i‘tikâd taşdıķ de etmez maħcûb da olmaz. İ‘tikâdsız, taşdıķ eder; kizbi âşikâr olunca utanmak bilmez. Müslümânlar olmayacak şeyle uğraşıp da bî-hûde yorulmazlar.

Raṭb ve yâbis, arz ve semâda olan cemî‘ eşyâdan ‘ibârettir. Çünkü her cisim yâ raṭb yâ ħud yâbis olur. (300A) “وعنده مفاتيح الغيب⁵³⁰” bir kâziyye-i ma‘kûle-i mücerrededir. Bu kâziyyeyi iħâṭaya kuvveti olan insân ise cidden nâdirdir. Ĥur’ân-ı Kerîm ise cemî‘-i nâsiñ intifâ‘ı için nâzil olmuştur. Anıñ için o kâziyye-i külliyyeniñ tahtında dâħil olan umûr-ı maħsûseden ba’zı mişâller ħissiñ ‘aqla mu‘âveneti için zıkr buyuruldu. Evvelâ

⁵³⁰ “Ve ‘inde mefâtiħu’l-ğaybi” (Gaybın hazineleri, O’nun yanındadır), Enam, 59.

büyük olan berr u baħr, ba‘ de eñ küçük ħabbeye ‘udül buyuruldu. Āyetiñ nihāyeti daħi dīger każiyye-i mücerrede ile “ولا رطب⁵³¹” ilh. kavı-i celīli ile ħatm buyuruldu.

Cenāb-ı Ĥaħķ’ıñ cüz’iyyātī ‘ilmini daħi beyān var. İnsānlar, Ĥaħķ’ıñ bildirdiğinden başkasını bilemezler. (300B) Maṭla‘-ı Meħāsin nām eşerimizde “ğayb” ser-levhasıyla bu āyet-i kerīme ħaħķında tefāsirden ma‘ lümāt ve ‘ulüm-ı evliyādan baħis vardır. Erbāb-ı diyānet ħaddini bilir. Bir taħım ħilāf-ı ħaħķīkat ekāzibe, ħaħķā’iķ-ı fenniyye diyip dīnsizleriñ yalanlarına aldanan edānīden, ‘uķūl-i selīme erbābı dā’imā dūr olurlar.

Tehāfüt tercümümüzde ve dīger defterlerimizde bir ħaylī şeyler yazmışızdır. Olmayacağı muħaħķaķ olan bir şey ħaħķında Avrupa’nıñ bir dīnsizi “olur” demiş ise artık bütün dūnyānıñ ‘ukalāsı, ‘aķlī-naķlī şūrette uğraşırlar. Ķanmayan ħabīse karşı isrāf-ı kelām etmeği, erbāb-ı ‘irfān tecvīz etmez.

(301A) 7 [Rebī‘u’l- Āħir] Cum‘ a

“Cenāb-ı Bārī gece de nevmle meyyit gibi eder ve gündüz de kesb ettiğiniñiz a‘ māli bilir. Şoñra ‘ömrünüñüz geçinceye kadar gündüz uyandırır. Şoñra rücū‘uñuz, An’ıñ tarafınadır. Ba‘ de, a‘ māliñizden size ħaber verip mücāzātınıñızı verir. Ķulları üzerine ħālib ve ħāhir O’dur ve siziñ üzeriñize a‘ māliñize yazmağa melekler gönderir ki anlar Kirāmen Ķātibīn’dır. Biriñize eceliyle mevt gelince gönderdiğimiz Melekü’l-mevt anıñ rūħunu ħabz eder. Tefşīr ve te’ĥīr etmez. Mevtten şoñra nāsı ħaħķ üzere Allāhu Te‘ālā’nıñ ħükm ve cezāsına reddolunurlar. Āğāh oluñ ki ħükm An’ındır. Cenāb-ı Ĥaħķ, Esra‘ u’l- ħāsibīndir.”⁵³²

(301B) Uyķu

İnsānlarıñ gündüzleri gecelerine, geceleri gündüzlerine tābi‘ dir. Bu ħaħķīkati ehl-i diķķat añlar. Gündüzki ħasvet, geceki ħafletīñ netīcesidir. Aħşama kadar dūnyā için ħayvān gibi çalışp, gece yorğun düşüp şabāħa kadar leş gibi yatmaķla ne dūnyā kazanılır

⁵³¹ Āyetin tamamı şöyle: “ولا رطب ولا يابس الا في كتاب مبين”, “*Velā raṭṭbīn velā yābisīn illā fī kitābīn mubīn.*” (Ne yaş, ne kuru hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitab’da [Levh-i mahfūz veya ilm-i ilāhī’de] olmasın.), Enam, 59.

⁵³² Enam, 60-62.

ve ne de āhîret kazanılır. Melâ'ike ne yaptığımızı yazıyor. Vakit gelince kabz-ı rûha mü'ekkel melek var. Şoñra huzûr-ı Hakk'a gidip hesap var. Hiss ve temyîz zâ'il olmakta mevtle nevm beyninde müşâreket var. Uyumak, uyanmak mes'elesi, mesâ'il-i mühimmedendir. İnsânîñ 'azcini mu'lindir. Ehl-i Hakk, bu cihette büyük luḡfa mazhardır. **(302A)** Uyku râhattır, ni' mettir, i'tidâl-i şihhâtîñ âyînesidir ammâ derecesine diḡkat şartdır. Nevm hakkında bir çok tedkîkât-ı fenniyyede bulunup geceleri uykusuz kalanlar, seher vaḡti uyanık bulunsa daha ziyâde istifâde ederlerdi. Hafaza meleklerini kabz-ı rûhu mu'tekid zâtlar bilir, düşünür. Qâbız-ı haḡîkî, Cenâb-ı Hakk'dır. Melekü'l-mevt ve a'vânı vesâ'îtdir.

Mevt, 'adem-i maḡz ve fenâ-yı şırf deḡildir. Rûhuñ bedene ta'alluḡu munḡatı' olmasındır.⁵³³ Mevtten ḡaflet büyük muşîbettir ammâ herkesiñ ölümden ḡavfi müsâvî deḡildir. Herkesiñ korkusu maḡbûl deḡildir. Ölüm korkusunun envâ'ı haḡḡında Zerî'a tercümemizde ve bu âyete dâ'ir ma'lûmât Cevâhiru'l-Ḳur'ân tercümemizde vardır. **(302B)** Ölümden korkanlarıñ mezmûm olması da var, korkmayan kimseleriñ mezmûm olması da var. Memdûḡ olan, dîn yolunda fedâ-yı cândan korkmamaktır ki bu da Müslümânlara maḡşûşdur. Bütün düşmanları ḡavf u hirâsa düşüren, Müslümânlarıñ dîn yolunda ölümden korkmamasıdır. Evet, Hükümet ve 'ulemâ ahâlîyi bu ḡuşûşta şeci' etmeḡe çalışacak. Yaşamak muḡabbeti, dîn şâhibleriniñ 'ulviyyeti ile olacak. Müslümân, ehl-i küfre maḡhûr olarak bir daḡîka ḡayâtî arzû etmeyecek. Teb'asını zulmle taḡyîḡ edip korkak alıştırın hükümetler, düşmanlarına karşı zelîl olmaḡa maḡkûm olurlar. **(303A)** Her zamân, her vechle şâyân-ı ihtirâm olan 'âlim ve müsinn zâtları zencîrlerle bağlamış, süngülerle götürülmekte gören ahâlî, saḡvet-i hükümeti görür, korkar ammâ o hükümeti idâre edenlere muḡabbeti kalmaz. Bir ḡarb zuḡûr edecek olsa "Ben bu zâlemeniñ mevki'lerini taḡkîm için bî-hûde ölmek istemem." diye ḡatırına gelir. Ne zamân hükümetiñ dîndâr zevâta ihtirâmını görürse "Ölürsem şehîd, kalırsam ḡâzî." der. Müslümânlar ḡudret-i kâhire-i İlâhiyye'yi bilir ammâ unutturmamak lâzımdır. ḡalkıñ ḡissiyyât-i dîniyyesinden müstefîd olmaḡı, idâre-i muḡlaḡanıñ levâzımından 'adedip de

⁵³³ "Olmak" şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından "olması" tercih edildi.

Meşrûtiyyet’de buña i‘tinâyı bî-lüzûm görmek, Meşrûtiyyet-perver görünüp de halkı Meşrûtiyyet’ten tenfîre çalışan habîsânîñ ‘âdetidir. Meşrûtiyyet ve hâkimiyyet-i milliyye, hürriyet-i kelâmı hilâf-ı şer‘ derecesine îşâl eder. (303B) “Umûr-ı hayriyyeye mâni‘dir.” zu‘m ettirmek için dîn huşûşunda lâubâlî bulunmak, milleti maḥva uğraşmaktan başka bir şey değildir. Âdâb-ı ‘umûmiyyeye qarî resimlerini memerr-i nâsta teşhîr edip de “Meşrûtiyyet’de vardır.” demek, milleti yek-dîgerine kırdırmaq için qurulan tölâblardandır. [Bunlar,] bir mütedeyyin görsün, teheyyüc etsin yâ idâre-i ‘örfiyyeden cezâ görsün yâhûd kı̄l u qâl tekeşşür edip ortalık qarışsın, Müslümân qanı dökülsün yâhûd göre göre nâmüssuzluğa alıssın ârzûsundan tevellüd eder. Hürriyet-i kelâm var diye muhâlif-i şer‘ sözleri şarf etmek, melâ’ikenîñ yazdığını inkâr[a] çıkmaz mı? Evet, idâreden şikâyeti hâvî sözleri yazan hafıyyeler ta‘tîl-i eşğâl edip yalnız birkaç kişi hakkında söz söyleyenleri ihbâr kıldı⁵³⁴ ammâ (304A) Hafaza melekleriniñ vazîfeleri aşlâ taḡayyur ve tebeddül etmez. Her lisândan çıkan hayr u şer, her sözü yazmaq vazîfeleridir. İhtimâl ki bunu daḡi halkıñ terbiyede kuşûruna ḡaml etmek isterler. Hâlbuki bunu Meşrûtiyyet yapmadı. Meşrûtiyyet’te iş başına geçenler yaptılar. Nâs, vükelânîñ, meb‘ûsânîñ, ḡazetecileriñ elfâz hakkında lâubâlî olduğunu gördüler, işittiler, cerîdelerde okudular. Anlardan alıştılar. Aşhâb-ı hayrîñ kendilerine mu‘âveneti ile ta‘ayyüş eden zevâtîñ maḡzûniyyetine daḡi ser-kârda bulunanlar sebep oldular. Çünkü bu gibi şeyleri evvelâ anlar terkettiler. Tasâyuh-i dîniyye yazan qalemler, düşman-i dîn olan ecânibiñ medḡini yazmaḡa başladılar. Müctehidîñ-i ‘izâm ḡazretleriniñ şân-i ‘âlîleri taḡdîs olunurken anlarıñ ictihâdâtını añlamaḡtan ‘âciz olanlar, “Bâb-ı ictihâd mesdûd değildir, çalışan olur.” diye lâflar çıkardılar. (304B) Zâ‘af-ı i‘tikâddan istifade ile masonluḡu tervîce uğraşanlar tırmayıp muḡarrerât-ı şer‘iyyeye hücûm ettiler. Maḡsadlarına vuşûl için evvelâ ehl-i ‘ilmiñ kuvvetini kesre çalıştılar. Kendi ef‘âl-i kerîhleri sebep olduğu hâlde zuḡûr eden her fenâlıḡı ehl-i ‘ilme isnâdla iftirâdan çekinmediler.

⁵³⁴ “Kaldı” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “kıldı” tercih edildi.

8 Rebî‘u’l-Âhîr [Cum‘ aertesî]

Berr u bahriñ zulumâtından ancak Cenâb-ı Bârî necât verir. Şiddet zamânında sırren ve cehren du‘â edip, “Kurtulur isek şâkirinden oluruz.” diyip Hâkk’ıñ necât verdiğinden sonra şirke ‘avdet edenler zemmolunur. Cenâb-ı Hâkk, fevķ u tahttan ‘azâb vermeğe kâdirdir yâhûd fırķa fırķa olup biribirine öldürtmeğe kâdirdir.⁵³⁵ Tekzîb ettiler. “⁵³⁶لست عليكم بوكيل” demekle emr olundu. “Ahbâr-ı Kur‘âniyye’niñ (305A) vuķû‘ u muķarrer ve vaķtine merhûndur. Yaķında bilirsniñiz.”⁵³⁷ buyuruldu. Bu âyet haķķında vaķtiyle Cevâhiru’l-Kur‘ân tercümesine yazdığımız sözler meyânda. Korktuğumuz şeyleriñ bugün zuhûrunu görüyoruz. Bidâyet-i inķilâbda fırķalarıñ muzırrâtı haķķında beyân olunan şeyleriñ hepsi zuhûr ediyor ammâ artık men‘i kâbil olmamaķ derecesine taķarrüb ediyor. Delîl olarak, “Avrupa’da böyledir.” sözünden başka bir şey yok. Bu da bir nev‘ ‘azâbdır. Bu ihtilâftan dâ‘imâ düşman istifâde etmiştir. Hiçbir şey bilmeyen kimseler bile her vaķit bunuñ zararını görürler. Ehl-i ‘irfân bî-ķaraflığını muķâfaza eder. Fırķa mes‘elesî, erâcîf aşhâbına meydân verir. İdâre-i ‘örfiyye[niñ] devâm ettiğî hükümet, bir ķaraftan tekzîb ettiğî hâlde şâyî‘ ât bitmez, tükenmez.

(305B) Cenâb-ı Bârî, âyâtı istihzâ‘ ile güft u gû edenleri görünce sözlerini başka söze tebdîl edinceye kadar anlardan i‘râz etmekle emr buyuruyor. “Eğer şeytân bu i‘râz nehyini unutturursa kelâm-ı Bârî’yi hâķıra getirip o müstehzî kavimle oķurma.” buyuruyor.⁵³⁸ “Zarûrî olarak meclislerinde bulunup da anlarıñ güft u gûlarına mümâşâttan ittikâ‘ eden Mü‘minlere anlarıñ günâhından bir şey yoktur. Belki anlara naşîhatle men‘ edeler. Olur ki o ef‘âlden hâzır edeler.” buyuruyor.⁵³⁹

Tebdîl

İnsân bir mecliste bulunur ki hilâf-ı şer‘ sözler şarf edilir. Ta‘n u tekzîb olur. Bunuñ birinci çâresi, anlarla şöbet etmeyip hemân aralarından çıkmaķtır. (306A) Bunu

⁵³⁵ Enam, 63-65.

⁵³⁶ “Lestu ‘aleykum bi-vekîl” (Ben sizin üzerinize vekil olmuş değilim.), Enam, 66.

⁵³⁷ Enam, 67.

⁵³⁸ Enam, 68.

⁵³⁹ Enam, 69.

kāmil zātlar yaparlar. İstihzā' ve ta' na sebep olmazlar. İkincisi; “Bu söz değişmezse giderim.” diyip tahvīl-i kelām ettirmektir. Zamān olur ki şöñradan nedāmet edilib “Bir daha yaparlarsa oturmayayım.” diye niyet edilir de şöñra unudulur. Şāyed tesādüfü olur da men' ine kudret yetmez yāhūd fenālīga mūcib olacak ise mūmāşāt etmeksiziñ mev' iẓe-i ḥasenede bulunmalı, hoşlanmadığını iẓhār etmelidir. “İ' rāz”, oturmayıp kalkmakla tefsīr olunmuştur. Ola ki “ittikā' edeler” dañi me'mūldür. “Utanıp ictināb ederler.” diye tefsīr olunmuştur. Seniñ hoşnūd olmayacağıñ bahşi açan, saña dost değildir. Seni iğzābla istihzā' etmek isteyen kimseleriñ içinde bulunmak, zillettir. Hemān kalkıp gitmek hoştur. “Kaçırdık diyecekler. Ben müdāfa' adan 'āciz değilim.” diye oturma.

(306B) Meşelā bir Melāmī benim i'tikādımıñ ḥilāfı bir bahiş açarsa oradan kalkarım. “Ben seniñ o i'tikādını bildiğim ḥālde o bahşi açmıyorum. Seniñ bu bahşi açmaktan maqşadıñ işi añlamak değil, benimle istihzādır, beni iğzābdır. Şaḥşıma olan 'adāvetine bunu ālet etmek istiyorsuñ.” gibi sözler söylerim. Ebāṭıl ve ḥurāfāt istimā' ı da böyledir. Hüccetiñ te'sīri vardır. Eñ güzel çāre, kulağ vermemektir. Saña şuleḥāniñ aḥvāli bunu ḥaber verir. Anlarıñ sūkūtu, hoşlanmadıklarını iş'ār eder. Cenāb-ı Muḥyi'd-dīn'iñ kemālātına vākıf olmayan bir ḥaşīr, ister ki söz uzasın 'ale-l-ḳāriniñ iḳtidār-ı 'ilmiyyesinden ḥaber-dār olmayan, kendine dervīş süsü veren cāhil, ister ki daha ziyāde ta'n etsin. Söyletmemek, uzun mübāheşedan daha mü'eşşerdir. 'İrfānı olan sözü kestirmekle işbāt eder. “İẓhār-ı fazl edeceğim.” diye bahşiñ neticesi, ğavğadır. (307A) Benim Ḥazret-i Mu'āviyye ḥaḳḳında ta'n edenlerle uğraşmağā meylim var idi ḥattā bu ḥuşūşta ḥaylī şeyler yazdım. Risāle-i maḥşūşam vardır. Çünkü sırasıyla ders görmemiş, yalnız tāriḥ muṭāla'a etmiş yāhūd tekāyāda işittiği ile ḳalmış olanlar, bu mes'ele ḥaḳḳındaki muḳarrerāt-ı selefe tābi' değildirler. Taşavvufa muḥabbetimizi añlayıp şöḥbetimizden memnūn olanlar, bize muḥabbet peydā edip o cihetten bizi yoḳlama ediyorlar. Söylediğim sözler, beni anlardan, anları benden soğuduyor. Dīğeri mes'elede olduğı gibi añlaymayıp idāre etmeği, yapamam. Ḥālā şıḳıldıığım mes'ele budur. Şeyḥime su'āl etmişler, Cenāb-ı Muḥyi'd-dīn'iñ Fütūḥāt'ta şenā ettiğini yazmış. Bu şıḳḳayı görmüş idim. Benim bu ḥuşūşta mübāheşem 'azizimiñ mesmū' u olmuş, beni men' etti.

Hikmetini düşündüm, te'sîri olmayıp zarar melhûz olmasını buldum. Çünkü ne kadar 'aqlî ve naklî edille beyân ettim ise hiçbir mu'arızı karar-ı 'ulemâya çekemedim. (307B) Bî-ıtaraf bulunmağı hamiyetsizlik 'addettikleri zamân da fırçalardan hiçbirine meylim olmadığını söyledim. Hattâ herkesiñ korqusundan medh ettiği kimseler hakkında bile söz söylediğim zamânlarda, "Çoluğ çocuk şahibisiñ, kendine acımıyor musuñ?" diye naşihat edenler bulundu. Bu mes'elede müdâfa'ada bulunmak isterdim. Şeyhimiñ nehyi hâtırıma gelir, şıkılırım. "Aşhâb-ı Resûl hakkında keff-i lisânla, imsâkle me'mûruz." demekle iktifâ' ederdim. Anlarıñ yanında tarziyyeyi hafî ederdim. Zîrâ 'alenî edenleriñ neye sebep oldukları mücerredir. Bir Şî'î yanında Çâr-ı Yâr'dan bahşetmeğı münâsib görmem. Çâr-ı Yâr-ı Güzîn Efendilerimizi ehl-i sünnet meclisinde zıkr edenler müşâb olurlar.

9 [Rebî' u'l- Âhîr] Pazar

Cenâb-ı Bârî, dînlerini oyun ve eğlence edip hayât-ı dünyâyâ mağrûr olanları terk etmekle (308A) emr buyuruyor. Anlarıñ bu kesleriyle kendilerini cehenneme teslim ettiklerini Qur'an'la anlara söylemek ve naşihatle emr buyuruyor. 'Azâbı def edecek, Cenâb-ı Hak' dan başka yoktur. Fidyeye alınmaz; kesleri sebebiyle nâra teslim olunurlar. Küfrleri sebebiyle kaynamış şu ve 'azâb-ı elîm vardır.⁵⁴⁰

Ciddiyyet

Ciddiyyet olmayan şey ma'kûl-i 'irfân değildir. Lu' b u lehve maşaralık şüretinde cereyân eden şeyleriñ soñu, nedâmettir. Âhireti unudanlar helâke koşanlar ve a' mâl-i kabîhe, zâhir ve bâtını yağar. Meclis-i dîni mehâbetli olur, kalbe mü'essir olur. ' Âdetleri lehv u lu' b olanlar, hayvân gibi hayât-ı hissiyye de kalandardır. Mizâh ve la'îfe nâmını vererek ciddiyyeti ihlâl edenlere mehâbet olmaz. Bir işe verilen ehemmiyyet, bundan ma' lûm olur.

⁵⁴⁰ Enam, 70.

(308B) Cenāb-ı Hakk, Habībine; “Allāhu Te‘ālā’dan gayrı bize nef‘ u zārara kâdir olmayan şey’e, biz ‘ibâdet eder miyiz? Bize İslâm hidâyet ettikten sonra şirke ‘avdet eder miyiz? Şunuñ gibi ki şeyâtin ba‘zı kimseniñ beyâbânda yolunu azdırıp hayrân gezerken o kimseniñ dostları anı tarîk-i Hakk’a da‘vet ederler o hayrette iken şeytâna uyarsa vartâ-ı helâkde ve eğer dostlarınıñ da‘vetine tâbi‘ olursa necâtte olur. Hidâyet-i İlâhiyye, dîn-i İslâm’dır. Toğru yolda odur ve biz Rabbe’l-‘âlemîn’e teslimle emr olunmuşuz.” demekle emr buyuruyor.⁵⁴¹

Ümmete ta‘lîmdir. Celb-i nef‘ ve def‘-i zārara ancak Cenāb-ı Mevlâ kâdirdir. Aşhâb-ı hidâyet, câdde-i müstaķîmeye da‘vet ederler. Anlara kâni‘ olmayan, helâke gider. Cemî‘ umûrda, Hakk’a teslim olanlar selâmet[te]dir. (309A) Cenāb-ı Hakk’ın hidâyetine mazhar olduktan sonra geri dönmezler. Şeyâtinin istihvâsına aldanmazlar. Âyetteki “استهونته⁵⁴²”, “istif‘âl” bâbındadır. Aşlı “hevâ”dır. “A‘lâdan esefle nüzûl” demek olduğunu Hâzin yazar. Zamân olur ki insâna bir hayret gelir. Şeytân vesvese verip “Senden anlara uy. Anlara ne olursa saña da olur.” der. Aşhâb-ı istikâmet, rüfeķâ-yı sâliha “Kendini bozma” der. Hakk’a teslim olan kazanır. Ta‘ayyüş için vehm u hayâle aldanmaz. “Bizden olmayana ekmek yok.” diyenler, “Muḥâlifimizi maḥv edeceğiz, ezeceğiz.” diyenler iğfâl edemez, şâdık olarak kalır, iyi bir nâm bırakır. Dönerler çok gayb ettiler. Devr-i sâbıkta Mâbeyn’e çıkanlarda ma‘neviyyât kalmazdı. Şimdi kimlerde kalmadığı ma‘lûmdur. (309B) “حيران⁵⁴³”, “müteḥayyir” ma‘nâsına “şifât-ı müşebbehe”dir. “حار⁵⁴⁴”, “یحار⁵⁴⁵” dandır. “Sâde söz kâfî değildir, mâdde ta‘yîn etmeli.” denirse teveccüh edenler de ḥâl-i sâbıkında kalan bir zât göstermelidir.

İşin bir gâflet ciheti var ki ne olacağını düşünmeyip daha yüksek ve yağlı bir şey yakalamak için nasıl isterlerse öyle yapmak ve sevilmeķ tarîki var. Evvelce öyle yaparlardı, şimdi daḥi yapmaktadırlar. Bir de ‘ibret alıp şaķınmaķ ciheti var. Bu vehm değildir, ihtiyâtdır. Bunuñ bir de üçüncüsü var ki “Böyle kalırsam ileride zaḥmet

⁵⁴¹ Enam, 71.

⁵⁴² “İstihvathu”

⁵⁴³ “Ḥayrân”

⁵⁴⁴ “Ḥâre”

⁵⁴⁵ “Yeḥâru”

çekeceğim.” korkusudur. Korkma, Cenāb-ı Rabbe'l-‘ālemīn’e teslīm ol. Sen terakķī (310A) ediyorsuñ, istiķbāl seniñdir. İstibdādın ‘avdeti naşıl muħāl ħükmüne girdi ise bu ħālīñ devāmı da öylece muħāl ħükmüne girmektedir. Ben, fukarā’ ve zu‘ afāya merħamet edilmeyip hep zāhir ta‘ķīb edilmesinden istidlāl ediyorum. Cenāb-ı Bārī, ehl-i tevħīdi zālimler elinde bırakmayacaktır. İhyān-ı dīne ħayır beķliyorum.

Evet, “Devr- sābıkta yok mu idi?” diye o devriñ seyyi’ātını söylemek ve yazmakla iş bitmez. Şimdi çok fazla şeyler görüyoruz. Mezhebsizleriñ erbāb-ı i‘tikāda karşı bu kadar hücumu yok idi.

(310B) 10 [Rebī‘u’l- Āħir] Pazartesi

Namāza devām ve ittikā’ ile me’ mūruz. Ĥuzūr-ı Bārī’de ħaşr olacağız. “Semevāt ve arzıñ Ĥālīķ’ıdır. “Ol’ dediği vakit olur” kavli ħaķķtır. Melek anıdır. “Ġayb ve şehādeti ‘ Ālim’dir. Ĥakīm ve Ĥabīr’dir.”⁵⁴⁶

Yetmiş dördüncü āyet, İbrāhim ‘aleyhi’s-selām’ıñ pederi Āzer’e “Sen bütleri ilāh mı ittiħāz ediyorsuñ? Taħķīķ, ben seni ve kavmiñi dālālet-i zāhirede görüyorum.” buyurduğunu; ba‘de “Āsumān ve zemīniñ ‘acā’ib ve bedāyi‘ini gösterdiğini, gece yıldızı görünce “⁵⁴⁷هَذَا رَبِّي” dediğini sonra kameri görünce “هَذَا رَبِّي” diyip ħayb olunca Cenāb-ı Ĥaķķ’dan isti‘āne edip; “Eğer Rabbim baña hidāyet etmezse ben kavm-i dālīnden olurum.” dediğini tūlū‘-ı şemsi görünce “Bu pek (311A) büyük belki Rabbim budur.” diyip; güneşten daħi nişān kalmayınca “Ey kavm! Ben siziñ Cenāb-ı Ĥaķķ’a şirk koştduğunuz şeylerden beriyim.” dedi. “Ben yerleri, gökleri yaradan Ĥaķķ’ıñ vaħdāniyetine muķırrım. Müşrikinden değilim.” dedi.⁵⁴⁸

Bu āyet ħaķķında vaktiyle dersler yaptık, va‘az ettik. Birkaç yere ħaylī sözler yazdık Ġazzālī merħūmuñ İhyā’’da ki tevcīhi pek hoştur. Dāfi‘-i i‘tirāzdır.

⁵⁴⁶ Enam, 72-73.

⁵⁴⁷ “*Hazā Rabbī*” (Rabbim odur.)

⁵⁴⁸ Enam, 74-79

Her parlaklık ufûl eder. Biri dîğëerinden parlak olur ammâ devâmı olmayanı ‘ârîfîn sevmez. “وقوله هذا ربي على سبيل” Beyzâvî’niñ “فى زعمكم⁵⁴⁹” tefsîrini, Suyûtî’niñ “هذا ربي” demesinden ziyâde beğendim. “الوضع⁵⁵⁰” demesinden ziyâde beğendim. “كوكب⁵⁵¹”, “zühre” idi. “hâ” nıñ sükûnu (311B) ğalağdır. “اصنام⁵⁵²”, cem‘ -i şanem olup timsâl, veşen bir ma‘ nâyadır. İnsân resmi demektir ki neden yapıyorsa yapısın şanemdir. “بازغ⁵⁵³”, “ţâli‘” demektir, bâb-1 evveldendir. “ملكوت⁵⁵⁴”, “melek” demektir. “Tâ” mübâlağa içindir. Neysâbüri merhûm bir nükte beyân ediyor; “Cenâb-ı Hâkķ’iñ ğayrısından taħallî, ref‘ -i hicâbı mûcibdir. Tecellî u taħallî bil-lâh o hicâbıñ ref‘ i kadar olur.” diyor. “هذا” kelimesinden evvel bir hemze-i istifhâmıñ maħzûf olması vârid-i ħâtır olmuştu. El-ħamdu-li’l-âh, Neysâbüri de “Isķaţ-ı ħarf, istifhâmı’l-delâletün añladım.” ‘ibâresi görüldü. Kelâm-ı ħaşmı ibţal için evvelâ anıñ lafzı ile söylemek, münâzara kıavâ‘ idîndendir. Bunda bir kıâ‘ ide-i siyâsî daĥi mündericidir. (312A) Heyecânda bulunup yolsuz bir işte işrâr edenlere naşîhat etmek üzere ehl-i ‘ilmi öñe sürmek ‘âdettendir. Öyle bir zamânda ihtiyâta ri‘âyet, ‘urefânıñ mu‘tâdıdır. Şöhret alacağım diye meydâna atılmaķ, nâkışlarıñ işidir. Şâyed mecbûriyyet olursa evvelâ anlarıñ dedikleri gibi söyleyip ba‘de şüret-i münâsibede i‘tidâle çekilmelidir. Çünkü iki âteşin arasındır. Yâ “Sen de zûlmü tervîc edenlerdensiñ.” diye anlar bir fenâlık ederler yâĥûd “Teşdîde bâ‘iş olduk.” diye bunlar izrâr ederler. “Falân vaķit sebep oldu.” diye söylemeği, münâfikîñ terketmezler. Ĥüsn-i niyetle sa‘y etmelidir. Hem naşîhat etmeğe gönderirler hem de “müşevveķ” diyeceklerini unutmamalıdır. (312B) ‘Ârifleriñ ne büyük bir işte olduklarını erbâb-ı dıķķat görür. Ben zannetmiyorum ki yazılan âşâr, kemâl-iistirâhatla yazılmıştır. Zevât yalnız kendini düşünüp, zevķine bakıp yaşamamışlar. Her biri birer şüretle uğraşmışlardır. Yalnız söylemekle kıalmazdılar, oķumaķ, oķutturmaķ, terbiye etmek, âdem yetiştirmek için ne miĥnetlere taħammül ettiler. Bir taraftan ehl-i inkârıñ hücumu, akrânıñ ĥasedi, zâleminiñ “Tekşîr-i taraf-dâr ediyor.” diye ĥüylanıp

⁵⁴⁹ “Fî-zu‘umikum” (Vehminizde)

⁵⁵⁰ “Ve kıavluhu ‘Hezâ Rabbî’ ‘alâ sebîli’l-ved‘i” (Onların ‘Hezâ Rabbî’ sözü, bu konum üzeredir.)

⁵⁵¹ “Kevkeb” (Yıldız)

⁵⁵² “Eşnâm” (Putlar)

⁵⁵³ “Bâziĝ” (Doğan ay.)

⁵⁵⁴ “Melekût” (Ruhlar âlemi)

tazyîki gibi neler neler. Bunuñla berâber ‘ıyâl u evlâdı infâk için çalışmak var. Çünkü hükümetten aylık almak yok. Zekât ve şadağa kabûl etmek yok. Şer‘ dâ’iresinde kazanmak her vakit güçtür. ‘Avâmıñ teveccühüne aldanıp da verdiklerini kabûl etmek yok. (313A) Teveccüh-i ‘avâm seri‘u’z-zevâldir. Evvelâ muhabbet edip verirler ammâ soñra şedîd bir ‘adâvet peydâ edip yapmadık bırakmazlar. Bir taraftan Hırka-ı Şerîf’iñ maḥfûz olduğu maḥali ta‘ mîr ettirip muhabbet izhâr eden; bir taraftan o maḥal-i mübâreke qarîb olan maḥalde müze-hâne te’sîs edip bir takım eşnâmı oraya taldurup küffârı ziyârete celb eden pâdişâhıñ ne olduğu görüldü. Bir taraftan Muhammediyye’niñ sandığını kendi yapıp hediye etmekle celb-i muhabbete uğraşıp bir taraftan Muhammediyye neşrini men‘ eden hükümdârıñ aḥvâlini her ne kadar hoş göstermek için “İçinde cennet ve cehennem resmi olduğu için men‘ etti.” demek (313B) kolay idi ammâ ḥaḳîḳata vâkıf olanlar, kitâb-ı şerîf-i mezkûrda eski sultân Murâd’a medḥ u du‘â’ olmasını “Murâd-ı ḥâmisi ḥâtıra getiriyor.” vâhimesiyle men‘ olunduğunu bilirlerdi. Resm için ise resimsiz ṭab‘ olunsun bile diyemezlerdi. Naşıl ki şimdi görülen murdârlıklar ḥaḳḳında daḫi söyletmiyorlar Müslümânlarıñ toğru ve muḥaḳḳak sözlerine, kulaḳ bile vermiyorlar da eşkiyâya mu‘âvenet eden Karaṭađ ḳâfirleriniñ “Biz bi-ṭarafız.” diye vâki‘ olan kızbini istimâ‘ ediyorlar. Çünkü diğer küffârdan çekiniyorlar. Müslümâna her şey’i yapmakta şaḳınmak yok çünkü zâhirde mes’ûl edecek bir şey görmüyorlar. Bu işlere “idâre ve siyâset” diyip bir elem-i vicdânî bile hissetmeyenleriñ soñu vaḫîmdir.

(314A) 11 Rebi‘ u’l-Âḫir [Şalı]

İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm’la ḳavmi, tevḫîd-i Bârî ḥuşuşunda mücâdele ettiler. Mücâdele ile “Baña ğalebe etmek mi istiyorsunuz? Ḥâlbuki Allâhu Te‘âlâ beni, ṭarîḳ-i tevḫîde hidâyet etmiştir. Ben siziñ şerîk ṭuttuđunuz şeylerden ḳorḳmam. Anlarıñ ḫîçbir zarara ḳudretleri yoktur. Meğer ki Rabbimiz bir mekrûh şey sebebiyle baña eriştire. Rabbimiñ ‘ilmi, her şey’i muḫîṭdir. Âyâ, siz tefekkür etmez misiñiz? Siziñ şerîk ṭuttuđunuz şeylerden ben niye ḳorḳayım? Siziñ üzeriñize Cenâb-ı Ḥaḳḳ işrâkıñız için kitâb ve ḥüccet inzâl etmemiş iken bütleri aña şerîk etmekten siz ḳorḳmuyor musunuz?

Muvahhid ile müşrik fırkalarının korkmayıp em̄in olmağa hangisi eḥakk ve şāyandır biliyorsanız (314B) baña cevāb veriñ.” dedi. Mü`min olup ĩmānlarını zulme karıştırmayanlar ‘ azābtan em̄in olup rāh-i hidāyete vāşıldılar.⁵⁵⁵

Zālimleriñ ‘ Ādeti

Kendileri hilāf-ı şer‘ u k̄ānūn işleri, ‘ ādet ederler. Zulme māni‘ olmak şartıyla kabūl ettikleri işlerde zaleme ile berāber olurlar. Menfa‘ atlerine bir takım kimseleri teşrīk ederler. Şoñra anlarıñ kuvvetiyle tehdīd ederler. Hakk söyleyen zātı, korkusuzlukla ithām etmek isterler. “Siz, hilāf-ı k̄ānūn harekete devāmdan korkmuyorsunuz; ben sizden niye korkayım? Emn üzere olmak kimiñ hakkı olduğunu söyleyiñiz.” denilse cevāb-ı şavāb veremezler. (315A) Ancak kudret-i İlāhiyyeyi müşāhede eden kāmil zātlar, başkasında korkmazlar. Hakk’a gidenleriñ yoluna māni‘ olmak istenir. Ehl-i metānete māni‘ olamazlar. O şem‘ iñ pervāneleri, pervāzı terk etmezler. Evet, zālimleriñ tehlikesi dā’ımdır. Zulm devām ettikçe māl u cāh tehlikededir. Bir şey yapmamış olan kimse neden korksun? Āhirette neler olacaktır.

Bu ‘ āli maḳāmı başkaları taḳlīd edemez. Hevā-yı nefis ve ğayret-i ṭabi‘ iyye erbābınıñ işi deĝildir. Bu maḳāmıñ aşḫābı az söylerler. Anlara bir şey yapamazlar. Teba‘ a-ı ecānibiyeye bir şey yapamadıkları taşıdık edip de bunlara bir şey yapamayacaklarını taşıdık etmemek bu maḳāmı bilmemektendir. (315B) Ehl-i ‘ ilm ve meşāyihıñ ‘ aleyhinde bulunanlar, eñ şiddetli zamānda bile bu maḳām aşḫābından bir zātı ele geçiremeyip, ellerinde bulunup anlar kıyāfetinde bulunanlara bir şey tebeyyün ettiremeyince “Bizim ehl-i ‘ ilm ve meşāyihā hürmet-i maḥşūşamız var.” dediler. Bir desīseleri daḫi uşūlsüz hareketle ithāma çalışmaḳtır. Halka söyleyip de “Tehyīce bādī olmayıp merci‘ ine müraca‘ at etmeli.” derler. Devr-i sābıkta cārī olan bu desīse ḫālā cārīdir. “Hangi şey’ i uşūlu dā’ iresinde müraca‘ atla men‘ ettiñiz?” denilse ne diyecekler? Bugün şer‘ u k̄ānūna muḫālif olarak yapılan resimler hakkında nereye müraca‘ at olunur da men‘ olunur? Bu gibi edepsizlikleri Meşrūṭiyyet’ iñ levāzımından ‘ addetmek,

⁵⁵⁵ Enam, 80-82.

Meşrûtiyyet’i tezyîf ve nâsı Meşrûtiyyet’ten tenfirdir. (316A) “Meşrûtiyyet’de zinâ serbesttir.” demek Meşrûtiyyet’i zemmdir. “Sen böyle şeyleri men’ e kudretin olduğu hâlde men’ etmeyip korkmuyorsun da nâsın senden havfını istiyorsun. Binlerle ahâlînin taatyîbi için dört çapkının keyfini bozmamak, hiçbir vakit Meşrûtiyyet muhtevası değildir. Âdâb-ı ‘umûmiyyeye münâfî olan şeyleri men’, Hükümet’in dâ’imâ vazîfesidir. Mâdde-i kânûniyye mi yok? Yok ise yapmak muhâl mi? “Sen bakma, görme.” demek, söz müdür? Bütün ahâlî kendi kendine terbiye olsa idi millet, kuvvet-i icrâ’iyyeye bu kadar ma’âşî taşîş eder mi idi? Bunlara küçük işler denirse büyük işler yek-dîgerini ta’kîb eder.

(316B) 12 Rebî‘u’l- Âhîr [Çehârsenbe]

Cenâb-ı Bârî, İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâma verdiği hüccet ve istidlâli beyân buyurup “Dilediğimiz zâtların ‘ilm ve hikmetle pâyelerini refî’ ederiz.” buyurdu. Kendilerine hidâyet ve nübüvvet ihsân buyurduğu Peygamberândan bir kısmını zikirle şenâ’ buyuruyor. O, “Enbiyânın ba’zî âbâ’ u zürriyyât ve ihvânını ihtiyâr ve tariķ-i müstaķime hidâyet buyurduğunu” beyân buyuruyor. “Dîn-i İslâm, Haķķ’ın hidâyetidir. ‘İbâdından dilediğini anıyla irşâd eder. Eğer anlar işrâk etselerdi, işlediklerinin şevâbı bâtil olurdu. Enbiyâya hikmet ve nübüvvet verdik. Kureyş, hikmet ve nübüvvet imân etmezse biz onların yerine inkâr etmeyecek bir kavim tevkîl ederiz.” (317A) Tevhîd huşûşunda sâ’ir enbiyâya iktidâ’ ile emr buyurup “Sizi tevhibde da’vetimde sizden ücret istemem. Bu teblîğ ancak ‘âlimlere pend ve mev’izedir.” buyuruyor.⁵⁵⁶

‘Âdet-i İlâhiyye, dilediği zevâtın derecâtını ‘âlî kılmaktır. Herkesin isti’dadı ve kabiliyyetini bilir. Şalâh-ı ‘âlemin kıvâmı ve zabt-ı nizâmı, erbâb-ı istikâmetle olur. Tefsîr-i Hâzin’de beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Bârî, bu dîni kuvvetlendirecektir; münkirlere bırakmayacaktır. Ref’-i derecât hakkında ‘Arâ’is’de, ‘arifâne sözler var, ictibâ’ hakkında dahi sözler var ([s.]221.) “⁵⁵⁷اقتده” kelimesinin vaķf u vaşlı hâ’-ı sekt

⁵⁵⁶ Enam, 83-90.

⁵⁵⁷ “İktedih” (Uy.)

iledir. (317B) Ref^c -i derecâttan şoñra Hâkîm ve ‘Alîm ism-i şerîfleri ve esmâ’-ı enbiyânîñ zikrine “وهبنا⁵⁵⁸” ile bed’ olunup ism-i şerîfine işâret buyuruluyor. Āyetin biri “محسنيين⁵⁵⁹” biri “صالحين⁵⁶⁰” kelimeleriyle ĥatm buyuruluyor. İctibâ’ ve Şırâṭ-ı müstaḫîme hidâyet zîkr buyuruluyor. Biz insân olur isek bu işârâttan bize neler keşf olur. Mücâhede-i zâhireniñ netîcesi envâr-ı müşâhede ile tezyîñ-i bâṭındır. Hâkîm bir pederin maḥdûmuna naşîḥat edip de şoñra fenâ arḳadaşlar bulunca hepsini unuttuğu gibi kitâbların sözleri, muṭâla‘a zamânına münḥaşır ḳalıyor. Hâricde o zevḳ bulunmuyor, “Bârî şü zamânı tezyîd edelim.” diyor isek de oradan aldığımız ‘aks, bize (318A) kitâbları bir ḳaraltı şüretinde göstermek derecesine ḳadar varıyor. Çocuđunu aḥmak bir çocuḳla oynamāğa müsâ‘ade eden peder, çocuğun zekâsında seri‘ ve şedîd bir taḥavvül görür. Eṭfâlin lu‘biyyâtının bile aḥlâḳ ve şecâ‘atine te’şîri olduğundan selef, ṭop oynamāḳ, esîr almaca oynamāḳ, küşe ḳapmaca, ḳaydırāḳ, ṭopaç, uçurma gibi oyunlara müsâ‘ede etmişler. “Mektebden şoñra oyun ḥaḳḳıdır.” demişler. ‘Atṭârlar her mevsimde eṭfâlin levâzımını ḥâzırlamışlardır. Çocuḳlar anın mevsimini bilir. Selef bu ḥuşûşta ḥaylî sözler yazmışlar ḥattâ “Bir çocuğunun ne olacağı oyunundan bilinir.” diyen olmuştur. Anların oyunlarını seyr etmek, anlara oyun ḳıḳartmak ‘ulemâ ve meşâyıḥda vâki‘ (318B) olmuştur. Lâkin oyun çocuğa yaḳışır. İçlerinde büyükçe bir çocuḳ görölürse yâ abdâllığına yâḥûd terbiyesizliğine ḥaml olunur, çirkin görünür. Ehl-i ğaflete ḳarışması kendiniñ iyi olmadığına delâlet eder.

Hâṭıra

Yazdığımız şeylerde genişce bir kenâr yâḥûd boş şaḥîfe bırakmamāḳ yüzünden çok def alar cânımız şıḳıldıđı ḥâlde bu eşerde daḥi şimdiye ḳadar bunu ihmâl ettik. Āşâr-ı sâ’irede teşâdüf ettiğimiz fevâ’id-i müte‘allıḳayı ḳayd etmek ve âyât-ı kerîmeniñ ḳavâ’id ve mesâ’ilden nelere delîl olduğunu yazmak için bu günden şoñra i‘tibâr bırakıyoruz.

⁵⁵⁸ “*Vevehbnâ*” (Vehb ettik.)

⁵⁵⁹ “*Muḥsinîn*” (Güzel davrananlar.)

⁵⁶⁰ “*Şâliḥîn*” (Salihler.), Enbiya, 72.

(320A)⁵⁶¹ 91.) “Cenāb-ı Hakk’ı Yahūdīler hakk-ı ta‘zīmle ta‘zīm etmediler. Bu sebebden ‘Hakk Te‘ālā beşer üzerine bir şey inzāl etmedi.’ diye vahy ve kütübü inkār ettiler. ‘Sen anlara de ki ‘Nası için hedy ve nūr olarak Mūsā’ya gelen kitābı kim inzāl eyledi?’ O kitābı siz şahīfelere perākende edip kimini izhār ve çoğunu pinhān ettiñiz ve siziñ ve babalarıñızıñ emr u nehyden bilmediğiz şeyleri Muhammed ‘aleyhi’s-selām lisānıyla ta‘līm olunduñuz. Sen, anlara ‘Kitābı gönderen Allāhu Te‘ālā’dır.’ diye söyle. Soñra bāṭıl güft [ü] gūlarında anları terk eyle.” buyurdu.

Dikkat

Hādiş olanlar, küh-i kadīm-i Bārī’yi idrāk edemezler. Hakkıyla ‘arif olamazlar. Āyetiñ āhirine dikkat et! Anlarla uğraşma. Sen Allāh de, anları (320B) ebāṭilinde bırak. Hakk’ıñ enfüs ve āfākta zuhūrunu ve taşarrufa müstaķil olduğunu bilmezler[iñ], felāsifeniñ sözleri hātıra geliyor. Beşere vahy nüzūlünü inkār edenler, nübüvveti başka dürlü añlayanlar vardır. Bu āyetiñ sebep-i nüzūlünde laṭif bir fıķra vardır. Yahūdīler şişman bir herīfi re’is-i ‘ulemā’ yapmışlardı. Cenāb-ı Peyğambere mücādele için göndermişler. Herīfiñ maķsadı ma‘lūm. Peyğamberi olduğundan, “Mūsā’ya Tevrāt’ı inzāl buyuran Cenāb-ı Bārī hakkıçün ṭođru söyle. Tevrāt’ta “Ulemādan semiz olanı Allāhu Te‘ālā sevmez.’ diye yazılı değil midir?” buyurunca herīf kızıp “Hiçbir beşere Allāhu Te‘ālā bir şey inzāl etmemiştir.” demiş. (321A) Yahūdīler, “Sen bu sözüñle Mūsā’ya kitāb nāzil olduğunu dađi inkār ediyorsuñ.” demişler. “Beni iğzāb etti de anıñ için söyledim.” demiş ise de riyāsetten ‘azl etmişler. Hābr-ı semīnde ḥayır olmadığı ma‘lūmdur. Biz de semīn olanlar da kemāl görmedik ammā bu söz dađi bugünlerde her yerde söylenemez. Zīrā ümmetiñ helākine gençleriñ sebebiyyet vereceğini mübīn olan hadīş-i şahīḥi⁵⁶² naķl eden zātı nefy ettiler.

Neccārāniñ ḥanlıđa tenezzülünü, ahālīsiniñ i‘tikādına ḥaml eden kimseler var. “İ‘tikād gitsin de vaṭan ve ḥükümet ḳalsın.” denirse ikisi de gider. Müslümān, her ikisiniñ

⁵⁶¹ Yukarıda yapılan izahata istinaden 319A-B boş bırakılmış.

⁵⁶² Yahya ibn Saīd’den nakille Ebu Hüreyre: “...‘Ümmetimin helākı, Kureyş’ten birkaç gencin ellerindedir. buyururken işittim, dedi...”Tamamı ve izahı için bkz: Buhāri, *Sahīh*, Fiten, H.n.:9

kalmasını ister. Nübüvveti muhırr olmayan, Allâh'ı bilmediği gibi Haqq'ın sevdiklerini sevmeyen dost olamaz.

(321B) 13 Rebi' u'l- Āhir [Pençşenbe]

“Yâ Muhammed! Saña gönderdiğimiz Kur'an, menfa'at ve bereketi mûcib bir kitâbtır ki muqaddem münzil kütübü taşdıċ eder. Tâ ki anıyla ehl-i Mekke'yi ve ahâlî-i şark u ġarbı inzâr edesiñ ve şunlar ki mûcib-i ġavf olan âhirete ĩmân getirirler. Kitâb ve Peyġamberi dağı taşdıċ ederler ve namâzlarını muġâfaza ederler.”⁵⁶³

Bereket-i Kur'aniyye

Kur'an-ı Kerim kütüb-i sâlifede olan feva'idiñ hepsini eñ belîġ vech üzere câmi' olduktan ziyâde diġer ziyâdât-ı şerîfeye dağı ġavîdir. Tâbi' olana ġayır ve bereketi çoktur. Kur'an'a ve âhirete ĩmânı olanlar inanır. Namâz kılanlar, inzâr olunurlar. (322A) Berekat-ı Kur'aniyye'den müstefid olanlar muvaġhidin ve muşallindir. Nazar-ı tām aşġabı anlardır. Namâz, eşref-i ibâdettir. Aña devâm eden sâ'ir tã'ata dağı devâm eder. Kur'an-ı Kerim, mübarektir. Töhmet, evġâmdan muqaddestir, mübarektir. Zîrâ ġabîbiñ ġabibe mektûbudur, mübarektir; zîrâ aġlâġ-ı ġaseneniñ beyânını câmi'dir. ġayrı keşir, nef'i dâ'imdir. ġayrâta bâ'is, münkirâta zâcirdir. 'Ulûm-ı azariyye ve 'ameliiyeniñ 'izzet-i dünyâ ve sa'âdet-i 'uġbâya mazhariyyeti muġaġġaktır. Hafta ġatmine devâm edenlerde ġiçbir zarûret göremezsiñ. Āh! Kur'an'dan, ġıfz-ı Kur'an'dan baġş olununca peder-i 'azizimi taġaġtur ederim. Zîrâ şoñ vaşiiyeti tilâvet-i Kur'an'a devâm idi. (322B) ġıfz-ı Kur'an baña babacıġımıñ yâdigârıdır. ġabri pür-nür olsun. 'Azizim -sellemehu'l-lâġ-ġazretleriniñ dağı ilk verdiġi ders, her gün Kur'an oġumak idi. Āşâr-ı sâ'iremizde dağı yazdığımız vecihle deġriñ verdiġi her mezâyıġa ve şiddet-i zamânında eñ mü'eşşer 'ilâc, tilâvet-i Kur'an oldu. Biz de evlâdımıza Kur'an ta'limi ile ġaġġlarını ifâya çalıştık ammâ devâm etmiyorlar. Rabbimiñ kereminden devâma muvaffaġiyetlerini niyâz ederim.

⁵⁶³ Enam, 92.

Şu şatırları ahfādımızdan bir İsmā'īl Hāḫḫī zuhūr edip oğur diye vārid-i ḫāḫır oluyor. Küçük maḫdūmumuñ devām ettiğı Mekteb-i Mu'allimīn'de Neẓāret-i Ma'ārif'ten mekteblere ta'līḫ olunmaḫ üzere verilen resimleri, evet birḫaḫım kāfir (323A) resimlerini, ḫabūl etmemesini kemāl-i sūzişle iḫḫār ettik. Ḳānūn-i Esāsī'niñ birinci māddeesine muğāyir olduğundan ḫabūl edemem. Evliyā-yı eḫfāl[in] çocuklarını göndermeyeceklerini ve iḫḫiyār ḫadınların gelip ḫıracaḫlarını söylemesini beyān ettim. “Ḳur'ān oḫunan yerde resim olmaz. Resim bulunan maḫale, melā'ike dāḫil olmaz.” diyecek. Bunuñ te'siri olmayacağını, muta'aşşib ve mürteci' diyeceklerini añlattım. Āh! Kime şikāyet ve mürāca'at edelim. Ma'ārif Neẓāreti'ne denirse “Bu işi yapan o maḫām. Meşīḫata mürāca'at edilse o da 'āciz. Meclis-i Meb'ūsān riyāseti ise Fransız-meşreb, A'yān riyāseti ise “كل مذهب يذهب⁵⁶⁴”. Pādişāha mürāca'at (323B) edilse o da resmini büyük mekteblere gönderiyor.

Hākān-ı sābıḫ resme pek merāḫlı idi. Her şey'in resmini aldırırđı ammā mekteblere Mekke, Medīne resmi göndermekle mu'tekid görünmeğē uğraşırđı. “Baḫalım ne yapacaḫlar?” diye erbāb-ı diyāneti yoḫlamaḫ, Meşrūḫiyet'ten ḫalkı tenfīr etmek istiyorlar. Bir zamānlar Ka'be'ye daḫi bütleri ḫoldurmuşlardı. Zuhūr-ı İslām'da Ka'be'den çıkarıldı. Biz Rabbimiziñ ḫudretinden ümīd-vārız ki kelām-ı şerīfi ta'līm olunan mekteb-i Müslimīni resimlerden pāk etmek için bir sebep ḫalk buyurdu. Ayaşofya Mektebi'ne ḫoymaları, bize bu sözleri yazdırđı. Rabbim encāmını ḫayr eyleye. Āmīn.

(324B)⁵⁶⁵ 15 Rebi' u'l- Āḫir [Cum'aertesı]

“Cenāb-ı Hāḫḫ'a kızbu iftirā' edenden yāḫūd kendine bir şey vaḫy olunmamışken ‘Baña vaḫy olundu.’ kelāmını söyleyen ve ‘Cenāb-ı Hāḫḫ'ın inzāl ettiğı gibi bende inzāl ederim.’ diyenlerden azlem kim olur? Eğē sen görürseñ ki bu zālimler sekerāt-ı mevtlerinde melekler onlara ellerini uzadıp ‘unfla diyecekler ki ‘Cesedleriñizden rūḫlarıñızı çıkarıñ. Hāḫḫ-ı Bārī'de nā-ḫaḫḫ söyledikleriñiz sebebiyle bugünden ile'l-ebed

⁵⁶⁴ “Küllü mezheb yezhebu” (Bütün mezhepler[e] gider)

⁵⁶⁵ 324Aboş bırakılmış.

şiddetli ‘azābda ve āyet-i Hudā’ya tekebbürle ‘işyānınız cihetiyle esfel-i cehennemde olacaksınız. Taḥkīk, siz ibtidā halk ettiğimiz gibi yalnızca ḥesāb ve cezā için tarafımıza gelirsiniz ve bizim ‘aṭāmız olan māl u mülkü arkaınıza bırakırsınız (325A) ve şerīk tuttuğunuz ve şefī‘ zu‘m ettiğiniz eşnāmı siziñle görmüyoruz. Anlarla beyniñiz kaṭ‘ ve cem‘iñiz perākende ola ve siziñ kendiñize şüfe‘ā’ zu‘m ettiğiniz ve ba‘ş u cezā olmaz.’ dediğiniz, i‘tikād-ı bāṭileñiz sizden zāyi‘ ve gā’ib ola.’” buyuruyor.⁵⁶⁶

Eñ Zālim

Bu āyetler eñ zālim[iñ] kim olduğunu iş‘ār ediyor. Esbāb-ı nüzül ve ma‘nā-yı zāhiri ma‘lūm ve maḥfūz olmağa beraber, ‘azimet-i Qur‘ān’ı taḥdīr etmeyenleriñ ‘umūmen azlem olduklarını inkār etmek, anlardan olmağdır. Esāsı, Qur‘ān-ı Kerīm’e temās etmeyen her kânūn, zulmdür. Yapanlar ise azlem-i zālimindir. Eñ soñra müfteri ve kāzibler mühin olacaqlardır. (325B) İstikbārla ‘utüvv u ‘inādlarından ḥaksız kânūnlar yapanlar yalnız ḳalacaqlar. Māl u cāh ve şervet ve riyāsetleri fā’ide vermeyecek, geriye ḳalacaḳ. Kendilerine mu‘īn ve şefī‘ zu‘m ettikleri şerīkleriniñ fā’idesi olmayıp beynleri kaṭ‘ olacaḳtır. Evet, ḥükm-i Qur‘ān’a tabi‘iyyeti olmayanlar gerek Muṭlaḳa gerek Meşrūṭiyyet zamānında ser-kārda bulunurlarsa zulmden başka bir şey yapamazlar. Muṭlaḳa’da menfa‘ati pādīşāhīñ taraf-dārānına ḥaşrle ahālīye zulm olunduğu gibi Meşrūṭa’da daḥi fırḳa-ı gālibe taraf-dārānına ḥaşrle zulm olur. Birçok işler ḳarıştırırlar. Eski şeyler tazelendir. Tecrübesi olmayanlar iyi oluyor vehmiyle aldanırlar. Aşḥāb-ı tecrübeniñ, ‘adem-i i‘tikādına “bedbīnlik” (326A) ma‘nāsı verirler. İş başında bulunanlar ise idārelerini tenkīd edenleri, her zamān ḥalkıñ menfūru olan bir şeyle lekelemeye çalışmağdan geri ṭurmazlar. Ḥalkı tehyic edecek, kaṭl-i ‘āmma sebebiyyet verecek gibi iftirālara bile cür’et ederler. Ḥālbuki mütedeyyin ve müteşerri‘ olanlar bilā-ḥükm-i şer‘ ḥiçbir kimseye bir fiske vurulmasını tecvīz etmezler. ‘Avāma da bunu anlatmağa muḳtedirdirler. Birgün gelir anlarıñ dedikleri gelir çıkar ammā anlar “O zamān öyle icāb ediyordu.” gibi te’vīlāta şapmakdan şaḳınmazlar.

⁵⁶⁶ Enam, 93-94.

Rūhu'l-Beyān'da ([s.]657) zıkr eşnāsında aşdī olarak vecd ve hālet gösterenler ve ehl-i iāret ve zeve maū olan szlerin ehl-i olmadıı hālde parlak ve mūseccā' szler syleyenlere daı (326B) iāret beyān ediyor. Melāmī nāmı altında byle lāflar yapanları daı grüyorduk. Lākin imdi anlarıñ daı modaları geti. imdi birtım kimselerin kıyāfetine girip anlarıñ cerīdelerinden birta sz ğrenmekle teraı ediyoruz demek, erbāb-ı diyānete⁵⁶⁷ taır-āmīz szler sylemek, anlarıñ mu'ārızı olan dīger fıra menubunun daı ' avāmı celb iin anlarıñ yaptıkları fenālıkları sylemek, bu üretle yek-dīgeriyle uraıp dūmanıñ yapacaını yapmasına her iki taraflıñ yardım etmesi devām ediyor ki bunlar hep hkm-i ur'ān'dan dūr olmanıñ netīcesidir. Tefsīr-i 'Arā'is daı ehl-i hāl olmadıı hālde kāziben hāl da'vāsında bulunanlara iāret gsteriyor. (327A) Yalnız gitmek huūunda dūunūlecek haylī eyler var. Dūnyā huūunda yalnız alacaı ilere cesāret edenler azdır. Mu'āvin ararlar. Bir mes'eledede mu'āveneti ta'ahhūd edip de snra yalnız birtamak, insānlar beyninde cārīdir. Lākin bu mes'eledede kimse berāber gitmez. A' māl-i ālīhadan baka hepsi ayrılır.

“Bize Avrupalılar oyle diyecek, byle diyecek.” diye emr-i 'ibādetde tekāsül edip de halkı hārī-i dūnyā edenlerin avāline ba. “İnsān yalnız kendini dūunmemeli, cem'iyet-i beeriyeye yardımı olmalı.” diyenlere de ba. “Nefs, ademdir.” ā'idesini menāfi'-i dūnyeviyyede icrā edip de emr-i 'ubūdiyyette ihmāl edenler, kendilerinin emr-i dūnyāda tevīe mutāc olmadıklarını, abī'ī (327B) ve zārūrī olarak alıtıklarını grür, bilir de yine syler. ünkü o gibi lāflara i'tibār olunduunu grüyor.

unu da unutmamalıdır ki kendi derdiniñ āresini dūunmeyip de arkada oaltmaa uraan kimselerin dimāında mulaā bir ey vardır. eyhlii, āhlıa tavīl merāı olmadıı ne ma'lūm? Meāyih-i selef gibi zevātı nerde bulalım?

95.) “Taī, Fālī-ı hābb u nevā, Cenāb-ı Ha'dır. Meyyitten hayy, hayydan meyyit ıkarır. İmdi ihyā' ve imāte eden Allāhu Te'ālā iken siz andan naıl arf

⁵⁶⁷ “Diyāneti” eklinde yazılmı. Anlam bütünlüü aısından “diyānete” tercih edildi.

olunursuñuz? Fâlık-ı eşbâh'dır. Geceyi sükûn kıldı şems ve kameri ayları seneleri bilmeğe hesâb kıldı. “ذلك تقدير العزيز العليم⁵⁶⁸”

(328A) “إصبح⁵⁶⁹”, “اصبح⁵⁷⁰”niñ maşdarıdır. Hemzeniñ fethiyle “şabâh”iñ cem‘i olarak dañi oqumuşlardır. “سكن مسكون فيه⁵⁷¹” taqđirindedir. “حسبان⁵⁷²”, “حسابانه⁵⁷³” kelimesiniñ cem‘i de olur. “Hesâb” gibi maşdar da olur.

“حب⁵⁷⁴” ve “نوى⁵⁷⁵”, nebât ve şecerle tefsîr olunmuştur. “فالق⁵⁷⁶”, “şakq edici” demektir. “حب”, “habbe”niñ cem‘idir, her tohumuñ ismidir. Hayy’dan meyyit, meyyitten hayy ihrâcî vâsi‘ bir mes‘eledir. Kâfirden Mü’mîn, Mü’minden kâfir; ‘âlimden câhil, câhilden ‘âlim toğar. Bunlar hep vücûd-i şâni‘iñ edillesindendir. Mebâhiş-i naqliyye ve ‘aqliyye, ma‘rifet-i Hudâ içindir. Evvelâ kudret-i İlâhiyyeyi teslîm et, ba‘de nebâtatta olan ‘acâ’ibe baq, neler görürsüñ.

(328B) “Fâlık-ı eşbâh”da qalbi “envâr-ı gıyûbla şerh” işareti bulmuşlardır. Meytte nefis, hayâtta qalb işareti dañi gösteriyorlar. Bu âyetler haqqında dañi Cevâhiru’l-Qur’ân’da ma‘lûmât var.

Cenâb-ı Bârî, berr u bahrde, zulumât-ı leyde yol bulmaq için nücümü yarattığını ve bizi nefis-i vâhiddin yarattığını ve dünyâda bir miqtâr, qabirde bir miqtâr turmaq olduğunu ve semâdan yağmur inzâl edip nebât çıkardığını; yeşillik ve dâneler ve şalkımlar üzümle ve zeytûn ve nâr ağaçları çıkardığını; ağaçlarıñ yaprakları birbirine beñzediği [hâlde] meyveleriniñ lezzeti[niñ] muğâyir olduğunu; hûm olanıñ nâfi‘ olmayıp olmuşlarınıñ nef‘i olduğunu; bunlarda vaħdâniyet (329A) ve kudrete delâlet olduğunu beyân buyuruyor.⁵⁷⁷ Bu âyât haqqında Cevâhiru’l-Qur’ân tercümemizde sözler vardır. ‘Arâ’is nücûma, haqâ’ik-ı âyâtı bilmek için ‘nücûm-ı uqûl-ı nûrî’ ve ‘nücûm-ı ervâh’

⁵⁶⁸ “Zalike taqđiru’l-‘azîzi’l-‘alîm” (Bu, mutlak galip [her şeyi]hakkıyla bilen [Allah’]ın takdiridir.), Enam, 96.

⁵⁶⁹ “İşbâh” (Sabah vakitne girme, gerçeğin ortaya çıkması.)

⁵⁷⁰ “Aşbaħa” (Sabah vaktine girdi, sabahladı.)

⁵⁷¹ “Sekene meskûn fîh” (Sükun edilecek yerde sakin ol.)

⁵⁷² “Husbân” (Saymak.)

⁵⁷³ “Husbâneh” (Hesap)

⁵⁷⁴ “Habb”

⁵⁷⁵ “Nevâ”

⁵⁷⁶ “Fâlık”

⁵⁷⁷ Enam, 95-99.

diyor. Kāşānī, “nücūm-ı havāss” diyor. Ber-ecsādu baħr-i kulūb-i māyī daħi semā’ ve rūħdan “mā’-i ‘ilm” te’vīl ediyor. Tefsīr-i Neysābūrī’de “ Zulumāt, ta’īl ve baħr, teşbīh murāddır denildi.” diyor. Āyetleriñ nihāyetleri[niñ] enfüsī ve āfākī cihetleri maħsūsula ma’kūla istidlāl haylī diĸkat ister. Bu āyetlerde nice fūnūna işāret var. İşiñ saĸlamını öĸrenmeyip de tabī’iyyūnuñ yalanlarına aldanmaĸ, ‘ilm düşmanlarına kolay gelir. Huşūşī olarak zıkr buyurulan meyveler haĸķında ehl-i ‘ilmiñ (329B) nāfi’ sözleri vardır. İnsānlarıñ muħtāç oldukları şeyler yetiştirmek ‘ādetleridir ammā hayvān gibi yiyecek deĸiliz. Her birinde diĸkat edip tezyīd-i ‘irfāna bā’ iş ‘ibretler bulacaĸız.

Beş nev’ meyve zıkr buyuruldu. Evvelā, ĸūrmā zıkr olundu. ĸūrmā ile hayvānāt beyninde olan müşābehet ehline ma’lūmdur. Şoñra eşref-i envā’-ı fevākih olup intifā’ olunan üzüm; şoñra zeytūn zıkr olundu. Zeytūn ve yaĸı ticāretinde olan bereket, ma’lūmdur. Rummānda olan ĸāşşe ise tıbb kitāblarında mübīndir. “ من وجه غذا من وجه ”⁵⁷⁸dır. Nār şerbeti, mizāc-ı za’ife kuvvettir. Biz bunları ĸudret-i İlāhiyye’ye ĸayrān olarak yiyeceĸiz. (330A) Bir şey’iñ bereket ve keşreti, ehven olmasına sebep olup ucuzluĸ rahmet iken ‘aql u naĸle muħālif olarak bahālılıĸı esbāb-ı teraĸķīden ‘addedenler zuhūr etti. Bir faĸīr için en güzel idāre zeytūn ekmek olduĸu, đurub-ı emşāl şirasına geĸmiş iken ‘işyānımız sebebiyle bugün altı ĸuruşa zeytūn şatılmaĸtadır.

ĸıyyesine on ĸuruş verildiĸi ĸāde bugün ĸilesiz zeytūnyaĸı bulup almaĸ, İstanbul’da büyük bir muvaffaĸiyyettir. Ahālī işini bırakıp, siyāsetle meşĸul olup yiyeceĸiniñ temiz olmasına ĸayreti bıraktığı gibi ĸükümet daħi diĸkati bıraktı. Öyle murdār yaĸlar, öyle ĸileler var ki ta’rif olunamaz. Yetmiş ĸuruşa kömür, (330B) on iki ĸuruşa et şatılıyor. Fuĸarāyı bu memleketteñ kaçırmaĸ için yapıyor gibi ĸātıra geliyor. Biz ĸükümeti ĸuĸū-ı ‘ibādı muħāfaza ile mükellef biliyoruz. Ahālīniñ havā’ic-i zarūriyyesi huşūşunda teshīlāta ĸalışmaĸa mecbūr tanıyoruz. Devr-i sābıĸta ĸafiyelikten başı alıp da baĸmaĸa meydān bulamadıkları gibi bu devirde daħi bulamıyorlar. Bir fark varsa o da şimdi bahālılıĸtan fuĸarāniñ şikāyetle ĸasbihāl edebilmesidir. Me’mūruñ,

⁵⁷⁸ “Min-vechi ĸazā min-vechi devā” (Gıdadan deva olur.)

müteķā' idiñ ma'āşları artıp istifrāz ile māh-be-māh tesviye edilmesi sebebiyle anları şikāyet ettirmiyor ammā fuķarā-yı ahālī idāre huşūşunda zaħmet çekiyor.

(331B)⁵⁷⁹ 16 [Rebī' u'l- Āħir] Pazar

“Müşrikler, Cenāb-ı Hāķķ'a şeytāmı şerīk ettiler. Hālbuki şeytāmı daħi O halk etti. Bārī Te'ālā'ya oğul ve kız isnādıyla da kizb ettiler. Cenāb-ı Hāķķ, münezzehdir. Semavāt ve arzıñ, her şey'iñ Hālik'i, O'dur. Aña ibādet ediñ. Başka ilāh yoktur. Dünyāda gözler anı ihāta ve idrāk edemez. Anıñ 'ilmi cümle ebşarı ihāta eder. Hāķķ beyān olundu. İmān edeniñ nef'i kendine, inkār edeniñ vebāli kendinedir. Āyāt beyān olundu. Ehl-i Mekke, 'Sen Kur'an'ı başkasından öğrendiñ.' dediler. Sen saña vahy olunana tābi' ol, andan ğayrı İlāh yoktur. Ve müşriklerden i' rāz ile kelāmlarına iltifāt etme.” buyuruldu.⁵⁸⁰

(332A)⁵⁸¹ ائى

Āyette “ائى” kelimesi, “كيف⁵⁸²” yāhūd “من اين⁵⁸³” ma'nāsınadır. “ائى يكون⁵⁸⁴”, “Nasıl olur?” yāhūd “Nerden olur?” ma'nāsınadır. “قد جاءكم بصاءر⁵⁸⁵” qavl-i celīlinde “جاءكم” kelimesi mef'ulūñ beynini faşl içindir zīrā fā'iliñ te'nīşi haķīķī deĝildir. Bu āyet haķķında Ayaşofya Cāmi'inde mükerreren va'azımız olmuştur.

درست⁵⁸⁶

“درست⁵⁸⁷” kırā'ati daħi vardır. “درست⁵⁸⁸” daħi oķumuşlardır.

⁵⁷⁹ 331A boş bırakılmış.

⁵⁸⁰ Enam, 100-106.

⁵⁸¹ “Ennā” (Ne zaman, nasıl?)

⁵⁸² “Keyfe” (Nasıl?)

⁵⁸³ “Min eyne” (Nereden?)

⁵⁸⁴ “Ennā yekūnu” (Nasıl olabilir ki?)

⁵⁸⁵ “Kad cā'ekum beşā'iru” (Şüphesiz ki size basiretler geldi.)

⁵⁸⁶ “Deraste” (Ders almışsın.)

⁵⁸⁷ “Dāreste”

⁵⁸⁸ “Durriste”

جن⁵⁸⁹

Bu kelimeyi Bayzāvī, “melā’ike” ile ve “şeyā’in” ile tefsir ediyor. (332B) “حرقوا⁵⁹⁰” kelimesini “زوروا⁵⁹¹” ma’ nāsına olarak “حرفوا⁵⁹²” daği okuduklarını yazıyor.

Ḳāşānī “Cin, vehm ve ḥayāl.” diyor da “Anlara inḳiyād ederler.” diyor. “لا تدرکه⁵⁹³” āyetinde Rūḥu’l-Beyān ḥaylī sözler yazmış ([s.]663).

Ḥātıra

Benim böyle yazdığımı iḥtimāl ki fā’idesiz ‘ addeden bulunur. Ḥālbuki ben tefāsire bakmakla geçen daḳıḳalarını eñ büyük ticāret ‘ addediyorum. Görüyorum ki herkes para ḳazanmak için yapıyor<lar>. Celb-i ḳulüb için ḥayreti mūcib i’lānlar yapıyorlar. Dürlü renklere giriyorlar. Ben Ḳur’ān-ı Kerīm’den bir kelimeyi öğrenmeği ḡanīmet biliyorum. (333A) ‘ İlmden bahşolunduğu vaḳit müṭāla‘ ama teşādūf ederse ḥamd olsun. Maḡrūr olmuyorum ammā bilmediğim şey olursa müte’eşşir oluyorum. Eğer denirse ki “Seniñ yazdığın şeyleriñ çoğu siyāşete ta‘ alluḳ ediyor, kendine zarar da‘ vet ediyor.” Bunuñ cevābı, benim hālimi bilmeğe tevaḳḳuf eder. Benim için tesellī ve ‘ ilāc maḳāmına ḳā’im olduğunu añladamam.

(ولو شاء الله⁵⁹⁴) “Eğer Allāhu Te‘ālā anlarıñ muvaḥḥid olmasını dilerse anlar müşrik olmazlardı. Biz, seni anlarıñ üzerine raḳīb etmedik ve sen anlar üzere vekīl daği deḡilsin.” buyurdu. Murādu’l-lāh ne ise o olur. Peyḡamberān-i zīşān ḥużerātı, emārāt-ı hidāyet ve āyāt-ı sa‘ādeti (333B) meblāḡ-i Hādī’dir. İşlāḥ ve şalāḥlarına kefīl deḡildir. Bu āyet-i kerīme, Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ıñ kāfiriñ imānını murād etmediğine delīldir ammā “İmāna teveccūh edince men‘ eder.” ma’ nāsına deḡildir. İḥtiyār-ı cüz’i var. Bu mes’ele, ‘akā’idiñ güç mes’elelerindendir.

⁵⁸⁹ “Cinne”

⁵⁹⁰ “Ḥaraḳū” (İcat ettiler.)

⁵⁹¹ “Ḥaraḳū” (Tahrif ettiler.)

⁵⁹² “Zurū” (Bozdular)

⁵⁹³ “Lā tudrikuhu’l-cbşāru” (Gözler O’nu idrak edip göremez.), Enam, 103.

⁵⁹⁴ “Velev şā’e’l-lāhu” (Eğer Allah dileyseydi.), Enam, 107.

Şekāvet-i aşıyye ma' lūm değil ammā qasāvet-i kalb, cümūd-ı ' ayn, ḥubb-i dünyā, tūl-i emel gibi ' alāmātı vardır. A' māl-i şālīḥaye müsāra' at, ' alāmāt-ı sa' ādettendir. Vāris-i enbiyā' olan ' ulemā' ve meşāyihda böyledir. Vazīfe, teblīḡ ve beyāndır. Herkes sevdiğini hidāyet edemez. Yalnız bir taraftan olmaz; hem da' vet ve hem de icābet ister. Hükümette böyledir. Hattā babanıñ evlādına karşı mu' āmelesi bile böyledir. (334A) “Neden şeyḫ, dervīşlerini irşād edemedi? Neden ' ulemā' memleketi ıslāḥ edemedi? Neden hükümet ahālīyi terbiye edemedi? Neden falān zāt evlādını ādem edemedi?” d<iy>emeyeceğiz. Vazīfesini ifā edip etmediğine bakacağız. Her vak' a, meşiyet-i İlāhiyye ile vāki' dir. Dalālden kimse muḥāfaza edemez. Bu āyet, Mu' tezile'yi redd olmaqla berāber Cebrīlere kuvvet daḫi vermez. Āyet-i seyfle⁵⁹⁵ mensūḫ olması ḥaḫḫında Ḥāzin'de söz var. Beyzāvi merḥūm, “Bu āyet, murād-ı İlāhiyye'niñ vuḫū' u vācib olduğuna delīldir.” diyor. Celāleyn, ““Bu emr, ḳable'l-ḳitāl olduğundan imāna cebr etmezsiñ' demektir.” diyor. “ولو شاء الله ايمانهم⁵⁹⁶” demek olup mef' ūl, maḫzūftur.

(334B) Emr-i ibādet ve fenālardan i' rāzīñ büyük bir iş olduğunu añladım. Küçük gören maḡlūb olur. İstihāne, men'e sebebdir. ' İrfānı olan zāt, ' ālemde emr-i Ḥudā'dan ḫiçbir şey'i küçük görmez. ' İlm zevki aşḫābınıñ nazarında şe' ā'ir-i İlāhiyye, ' azīmdir. Bu dār-ı tekliḫ de her mükellefiñ cemī' -i ḫarekāt-ı zāhire ve bāḫilesiniñ ḫaddi vardır. Ḥāl başka, maḫām başkadır. Maḫām, ekābirde olur. Burada fevt edilen bir ḫayır, āḫiretiñ bir ḫayrını fevt etmektir. Her şeyde infi' āl, verilen ehemmiyyet nisbetinde olur. İnsān bir mecnūn yāḫūd ehemmiyyetsiz kimseden işittiḡi söze, ' āḫil ve muḫibinden işittiḡi söz kadar müte' eḡsir olmaz.

(335A) Ḥāḫān-ı sābıḫ ehemmiyyet vermediḡi kimselerden zarar gördü. Meşrūḫiyet'te daḫi o devirde ehemmiyyet verilenlere ehemmiyyet vermemek yüzünden neler görüldü. İstihāne, dā'imā eḡer-i cehldir. ' Arab ve Arnabudlardan çekiniyordu. Dāḫilde bulunan Rūmlardan daḫi fesādlarından şaḫınıyordu. Ḥadeşā'u'l-esnān olanlar, bu ihtiyāta ri' āyet etmediler. Muzırr sözler ve münāsebetsiz mu' āmelelerle

⁵⁹⁵ Tevbe, 5.

⁵⁹⁶ “*Velev şā'e'l-lāhu imānehum*” (Eğer Allah dileseydi iman ederdiniz.)

‘ işyān ettirdiler. Miqtārlarınıñ fevkinde kuvvet da‘ vāsında bulundular. Çünkü münāşib, nā-ehle geçti. Hesāb ve tahmīni edemediler. İ‘timād ettikleri vükelānın hařāsını ihtār edenlere isnādātda bulundular. Vükelā dağı anlara mađrūren ihtārlarında ıřrār ettiler.

(335B) İstanbul’a girdikleri gibi karşılarında vehhām bir Pādiřāh, itā‘ atsiz ‘ asker, korşak ahālī bulamayacaklarını hesāb edemediler. Kan dökölüp, memleket harāb olup, haylī masraf olup bir taraftan biterse diğer taraftan peydā olacağını mülāhaza edemediler. řoñradan biraz i‘tidāle geldiler ammā çi fā’ide. “Ne yapmalı idi?” denirse : “Evvvelinden önünü almalı idi, tehyic etmemeli idi. şimdi naşıl ārzū olunuyorsa o zamānda öyle yapmalı idi.” denir. “şimdi ne yapmalı?” denirse: “Her memlekete ahālīniñ ĥüsn-i zann ve emniyetini kazanmış zevātla naşihat ettirmeli.” denir. ‘ Anāřıra, kavmiyyete toğunacak bir sözü mümkün mertebe hiçbir kimseye söyletmemeli.

(336A) Kuvvete mađrūr olup da ĥaķır görmek, mađlūbiyyetle netice vereceğini hiçbir vakit unutmamalı. Ben köpekleri bile zehirletmeği tecvīz edenleriñ yanlarına kalacağına kaşıyken kâ’il değilim. “Azim etmişler, muĥaķķaķ yapacaklar.” diye cā’iz olmayan şeyleri ĥoř görenleri, yapıldıktan řoñra dağı “Müdāhene ile iyi oldu.” diyenleri dağı sevmem. Umūr-ı evkāfi teşviş edenleri; “Ĥayır yapacağız.” diye fetvā-ĥāneyi iđfāl edip, ruşsat alıp řerā’it-i vakfiyyeyi tağyir edenleri; ĥalkıñ ağzını para ile kapatmağa uğraşanları iyi bir günün karşıladığını ümid etmiyorum. Çünkü bu işler, küçük işler değildir. Bu memleketi fetĥ edip bize yādigār bırakan Ĥāzret-i Fātiĥ’iñ (336B) “řu ekmeği yiyip baña Fātiĥa okusunlar.” diye bağladığı ekmekleri, devr-i sābıkta fuķarāya vermeyip de ađniyāniñ irād yapmalarına müsā’ade cā’iz olmadığı gibi devr-i ĥāzırda dağı bütün bütüne lađv etmek cā’iz değildir. ‘ Adālet anları Meřrūt lehine şarftır. İrādcıların kıl ü kālinden korşup da böyle yapmak, bence ĥoř bir şey değildir. Fukarā-yı muvaĥhidine tevzi‘ etmeniñ çāresi bulursa idi işte o vakit ‘ adālet olurdu.

Devr-i sābıkta nefy olunan bir kimse ĥaķķında polis, “Baña emir verdiler, tuttum.” der. İstintāķ eden, “Ben vazifemi ifā ettim.” der. Ĥāķān-ı sābık, “Baña fenā ādem dediler, ben de ĥükm-i kānūnuñ ifā’ olunmasını irāde ettim.” der. Bence hepsi (337A) müşterek ise de ilk muĥbirden şiddetlisini göremiyordum. Bu ĥuřuřta dağı ilk tertibi kuran kim ise

şırasıyla meclisten geçip hükmolunmasına sebep, odur. Cezâ-yı sezâsını bulacaktır. Ümîd etmem ki “Ben söyledim, muvâfık değilse meclis yapmaya idi.” demekle kurtulsun. <Ben> Anlarıñ, “K̄ur’ân’a muhâlefet edemem. Taşdıķe ve icrâya, vaz’ a mecbûrum.” demeleri⁵⁹⁷ âhirette ‘özr-i maķbûl olur mu? “Sen olsañ ne yaparsıñ?” denirse “Muhâlefette ne var? Telef-i nefis var mı?” su’alinden şoñra cevâb verilir. Hâşılı, Cenâb-ı Hâķķ’a nihâyetsiz şükürler olsun ki bizi, bu gibi işlerde bulundurup da tahayyürle te’vîle mecbûr etmiyor.

(338A)⁵⁹⁸ 17 Rebi‘u’l- Āhîr [Pazartesi]

(ولا تسبوا⁵⁹⁹) “Müşrikleriñ Allâhu Te‘âlâ’dan ğayrı taptıkları bütlerine sebbetmeyiñ ki anlar, zulm ve farṭ-ı cehâletlerinden nâşî Hâķķ Te‘âlâ’ya nâ-sezâ söylemeyeler. Müşriķine eşnâm ibâdetini tezyîñ ettiğimiz gibi her ümmete ğayr u şerr ‘ilmlerini tezyîñ ederiz. Şoñra anlarıñ rücû‘ları, Rabbleri tarafınadır. Vaķt-i mükâfâtda anlara ne işlediklerini ğaber veririz.” buyuruyor.

Beyzâvî merhûm, “Eşnâmda olan ķabâ’iñi zıkr etmeyiñiz.” diye tefsîr ediyor. “‘عدو⁶⁰⁰’, “tecâvüz” demektir. Ya‘ķûb⁶⁰¹, ‘عدو’ okumuştur. Bu âyette bir ṭâ‘at ma‘şiyet-i râciĥeye mü’eddî olursa terakkî vâĥib olduğuna delâlet var. Zîrâ şerre mü’eddî olan şey, şerdir.” diyor

(338B) Yahûdîleriñ ķayışına, Hıristiyanlarıñ istavrozuna sögen kimse cezâ görür. Zîrâ şerre sebebiyyet verir. ‘Umûm ehl-i bid‘atıñ kendilerince muķaddes tanıdıkları şeyler ğaķķında idâre-i lisân etmelidir. Hattâ zamânımızda ba‘zı edânîniñ, ecânibden

⁵⁹⁷ “Demek” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “demeleri” tercih edildi.

⁵⁹⁸ 337B Boş bırakılmış.

⁵⁹⁹ “*Velâ tesubbû*” (Sövmeyin ki...), Enam, 108.

⁶⁰⁰ “*Adv*”

⁶⁰¹ İsmi, Ebû Muhammed Ya‘ķûb bin İshâk el Hadramî’dir. Kıraatte, Basra kıraatini temsil eden iki imâmdan ikincisidir. Ebû Amr’dan sonra Basra’da kıraat rivayeti kendisinde son bulmuştur Basra Camiinde yıllarca imamlık yapmıştır. Talebesi Ebû Hatim es-Sicistânî onu hem kıraatteki yetkinliğı hem de Kur’ân ve Arap dili bilgisindeki genişliğı sebebiyle övmüştür. Ebû’l-Kâsım el-Hüzei‘î de ilim ve takvadaki derinliğine işaret etmiş ve bazı örnekler vermiştir. Kıraati konusunda bazı tartışmalar yapılmış ise de Zehebî bunlara katılmadığını bildirmiş ve kıraatinin şâz olmadığını ve kabul şartlarını taşıdığını söylemiştir. Râvileri; Rûveys ve Ravh’dır. bkz. Abdülhamit Birşik, Kıraat İlmi ve Tarihi, Emin Yay., Bursa 2004, s.122-123.; http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-D-KIRAAT_ILMI-464.aspx (Erişim Tarihi: 27.10.2013)

birini büyük görüp medh ettiği maḥalde bulunan ve zalemeden şāhib-nüfūz biriniñ medh olduğu mecliste bulunan kimse, ihtiyāta ri'āyet etmelidir.

“Tezyīn” kelimesi Kaderiyye ve Mu'tezile'niñ, “Cenāb-ı Hakk küfrü halk etmez.” demelerini tekzībe delīldir. “عدوا⁶⁰²” mef'ul-i muṭlaḳtır. “İtidā” ma'nāsınadır. Hāl, maḳāmına kā'im olması haḳında da söz var. Çünkü sebb ancak “عدوا” olur. “Cem'” ma'nāsına müfred olması, Mu'arreb-i Qur'an'da var.

(339A) 'Arab, Kürd, Arnabud gibi ḳabā'il-i rü'esā' ve meşāyihü haḳında daḫi ihtiyāṭ vārid-i ḥāṭır oluyor. Her biriniñ başında birçok kimseler bulunanları idāre, güzel bir siyāsettir. Anlara cüz'ī iltifātlā pādişāhlar, ḫaylī iş görmüşlerdir.

Anlara “müteḡallibe” diye taḫḳīr ve tezyīf etmek, 'aşabiyyetlerine ṭokunup ḫükūmete 'āṣī etmeḡe sebep olmaḳtır. Ḳuvvetli ḫükūmetler anları müdārā ile ḳullanmaḡa ḳalıştıkları ḫāde anlardan ziyāde meşāgili olan kimseleriñ saṭvet göstereceḡiz diye ḳocukçasına ḫareketi, düşmanlarıñ ḳuvvet bulmasına sebebdir. Eṭrāf-ı erbā' ası yanmaḳta olanda, ne 'aḳl ve ne de tedbīr ḳalır. (339B) Bir ḳavmiñ ḡayṣ u ḡazabına sebep olmaḳ iş deḡildir. Çünkü ḡazab, ḫilāf-ı 'aḳl ḫareket ḫattā ne'ūzu-bi'l-lāh küfre sebep olur. Ḥaddādī merḫūm, “Şetm yā ḳarb yā ḳatle mü'eddī olacaḳ ise ma'rūfla emri terk etmeli.” sözü Rūḫu'l-Beyān'da meşṫurdur.

'Avām, māl u cāh için uğraşır. Ḥavāşssa 'ādet-i dā'ime yolundadır. Hepsisi, “İyi yapıyorum.” der. İş sebb u şetmle 'adāvetlerini tezyīd etmekte deḡil, talatṫufle muḫabbetlerini celb edip ṭarīḳ-i müstaḳīme soḳmaḳtır ammā bunu 'irfānı olan bilir. 'Ulemāniñ bu siyāsetini inkār ederler çünkü ehl-i 'ilmle hem-bezm olmayanlar tefriḳayı mücib sözlerden başkasını bilmezler. (340A) Müşrikiniñ, “İstediḡimiz mu'cize gelirse īmān ederiz.” diye yemīn edip gelse de īmān etmeyecekleri beyān buyuruldu. “Anlarıñ ḳulūb ve ebşārını ḫaḳḳı görmekten çevireceḡini, evvelce gördüklerine īmān etmedikleri gibi īmān etmeyecekleri, ḳalālette müteḫayyir oldukları ḫāde terk olunacaḳları” beyān buyuruluyor. “Kendilerine melā'ike gönderilse, mevṫī dirilip anlarla tekellüm etse,

⁶⁰² “Adven”

istedikleri şeylerin hepsi cem' olsa yine Haqq'ın murād ettiği kimselerden başkası imān etmez. Küffārın ekseri, cāhildir.” buyuruldu.⁶⁰³

Murādu'l-lāh Olur

“Şöyle olsa muhabbet ederiz.” derler de simālarından, hüsni zann peydā olur ammā öyle de olur da yine muhabbet etmezler. **(340B)** Tālebe-i 'ulūma 'adāveti olanlar, “Yazı yazmıyorlar, fūnūn taḥṣīl etmiyorlar.” dediler. Az zamān içinde anlardan ziyāde iktidār gösterince ḥasedlerine toḡundu yine eski iftirāları tāzelemeğe başladılar. Meşrū' olan her tekli'fi kabūl ederler, yaparlar yine sevilmezler. “Severiz.” diye yemīn etseler de sevmezler. Çünkü inkārla ikrār barışmaz. Azgın olan cūhelāyı hālleri üzere bırakmalı. Yevm-i intikām gelir. Evet, yemīn ederler zirā istihkārlarından taleb ettikleri şeyler yapılmaz zu'm ederler. Yapılınca daḡı utanmazlar. Zerī' a tercümemizde bu āyete dā'ir ma'lūmāt vardır. “يعمّون يتردون متحيرين⁶⁰⁴” ile müfesserdir. Artık “Bu, ne vakte kadar devām edecek?” diye düşünme, yalnız ehemmiyet verme, o kāfīdir. **(341A)** Cehd-i imān, eñ şiddetli yemīn demektir. Meydānda olan 'alāmāta inanmayıp diğeri daḡı zuhūr etse yine inanmazlar. Mu'āmelātı ṣāḡih olanın ebṣārı, kulūbuna muvāfiḡ olur. Ma'kul ve maḡsūs olanları bırakırlar da ḡavāriḡ-ı 'āde taleb edenler, ḡavāriḡ görseler de dürlü sözler söylerler. Sen haqqı görünce teslīm olmaḡı kolay mı zannedersin? Lisānen ḡükme rāzı olur da ṣoñra elinden geleni yapmak için neler yapar. Bir mes'ele haqqında da'vā edenlere, bir menfa'ati celb için uğraşanlara bak; her biri, kendinde nasıl haqq-ı taḡaddüm bulur? İlmi bir mes'elede, “Sen imtiḡān et.” denilse de kendi imtiḡān edip ḡuşūrunu bulmasa yine söz bulur. **(341B)** İş 'inād derecesini bulduktan ṣoñra cebrden başka çāre kalmaz. Bunun bir çok miṣālını bulursun, görürsün ammā nefsinde taḡbīḡ etmek hünerdir. Benim ehil olduğum şey'i baña terk eder zannettiḡin zātlar, iş zamānında ma'lūm olur. Sen bunu başkasında arama kendiñ kaç kere yapabildiḡini düşün. Mürşid-i kāmili-ṣāḡibkerāmāt arayan kimseler, bulsalar teslīm olacaklarını söylerler. Her birine bir ḡulp

⁶⁰³ Enam, 109-111.

⁶⁰⁴ “Ya'mehūne yetereddūne müteḡayyirīn” (Tereddüt ettiler, yoldan saptılar hayret içinde.)

tağarlar. Mîzân-ı şer‘e münkâd olmayıp herkes kendi mîzânına göre mürşid ararsa olmaz. Sende ‘azîm ve himmet olmadıkça saña mürşid cebri yaptıramaz. Saña mürşidiñ söyleyeceği sözü söylediler yaptın mı ki “Kerâmet görürsem yaparım.” da‘vâsında bulunuyorsuñ?

(342A) Cenâb-ı Bârî, Hâbîb-i Ekrem’ine tesellî buyurup ins u ciniñ mütemerridleriniñ her Peyğambere düşman olduklarını, yek-dîgerini aldatmak için tezvîratda bulduklarını beyânla anları ve kızblerini hâli üzere bırakmağa emr buyurdu; “Tâ ki âhirete îmân etmeyenleriñ kalbleri aña meyl ede ve tâ ki andan hoşnûd olalar ve günâhlarından kesb edebildiklerini kesb edeler.” buyurdu.⁶⁰⁵

Bak ‘Azîzim

Kur‘ân-ı Kerîm’de beyân buyurulan enbiyâ-yı ‘izâmîñ düşmanları, neler yapmışlar, neler söylemişler, zu‘afâyı enbiyâyâ haşım etmek için nasıl telbisâtta bulduklarına bak. Kendilerine meyl ettirip râzı etmek için neler yaptıklarını oku da düşüñ. (342B) Şoñra her aşırda vereşe-i enbiyânîñ neler çektiğini oku, tarîk-i Hâkk’a da‘vet edenlere insân şeytânlarının ‘adâveti tabî‘î gibidir. Bunlar fi‘il-i Hudâ’dan bir cilvedir. Âyetteki “يُوحَىٰ”⁶⁰⁶, “يُوسُوسُ”⁶⁰⁷ ma‘nâsındadır. Cenâb-ı Hâkk, anlarıñ hidâyetini murâd buyursa idi anlar böyle yapmazlardı. Her işiñ erbâbı var. Sen bu ‘adâveti saña ve zamânına mahşûş zannetmediğîñ gibi yalnız şarığa dağî zannetme. Şarîğı çıkarırlar dağî “sûhte bozması” diye tezyîften kurtulmadılar. Devr-i sâbıkta ‘umûm-i medârisi boşaltıp bî-çâre talebe-i ‘ulûmu nefy ettirenler devr-i hâzırda kendileri yaptırdıkları ihtilâle sebebiyyet iftirâşını yine talebeye ettiler. Anlarıñ, “Bir takım cehele (343A) başlarına şarîk şardılar.” demeleri kôrku eşeridir. Aşıl ‘adâvet, ‘ilm-i dîn menşübunadır. Sen işiñ soñuna bak. Ebû Cehil meşrebli kesân her vaķit vardır. Zâhiri müzeyyen, bâtını bâtıl olan zuhruf-i kavli tertîb edenler vardır. Kimisi terâkkî, kimisi hubb-i vaţan süsüyle söyleyip nifâkı tervîce, zu‘afâyı celbe uğraşırlar. Şeyâtîñ-i insiñ şerri şiddetlidir zirâ ‘alenîdir. Bu

⁶⁰⁵ Enam, 112-113.

⁶⁰⁶ “Yûhî” (Fısıldarlar)

⁶⁰⁷ “Yuvesvisu” (Vesevese verir, fısıldar)

‘adāvet, ehl-i Hakk için bā’ iş-i terakkīdir. Şu kıt‘ ayı şimdi inşād ettiğimizden buraya kayd ediyoruz:

Ehl-i dil ol nā-childen sen de şakla derdini
Gel bu bāğ-ı hikmete gir sen de koçla verdini
Her fūnūnuñ Hakkıyā mevki‘i var şubhesiz
Gāfil olma ‘ilm-i Qur‘ān eyle sen de dersini

(344A)⁶⁰⁸ 18 [Rebī‘u’l- Āhır] Şalı

Cenāb-ı Hakk, Habīb’ine “Sizinle beynimizi faş edecek Cenāb-ı Bārī’den başka hākim taleb etmem.” buyurmağla emr buyurdu.⁶⁰⁹ Hakk ve bātılı, Qur‘ān-ı Kerīm mufaşşılan beyān eder. Kendilerine kitāb verilenler, Qur‘ān’ın “من عندالله⁶¹⁰” münzil olduğunu bilirler. “Kelām-ı İlāhī şıdķen ve ‘adlen tamām oldu. Kelimāt-ı İlāhiyye’yi tebdīl eder yoķtur. Allāhu Te‘ālā, Semī‘, ‘Alīm’dir. Eğer sen arzında bulunamñ ekşerine muṭi‘ olur iseñ anlar seni Allāh yolunda idlāl ederler. Anlar ancak Cenāb-ı Hakk’a kizb u iftirā’ ederler. Cenāb-ı Bārī dāl olanı ve hidāyet üzere (344B) olanları a‘lemdir.” buyurdu.⁶¹¹

Böyle Söyler

Ehl-i ‘irfanñ hāl u kālî böyle söyler. Evet, yaparlar da şoñra aldatmak için inkār ve te’vīl ederler. “Ey mu‘ännid mükābirler! Siziñ hālîñizi bize haber veren var. Artık siziñ ‘Murādımız başka.’ demeñize aldanmayız.” diye lisān-ı hālleri söyler. Qur‘ān’ı bilenler, ne olursa ne olacağını; naşıl kimselerin ne yapacaklarını bilirler. Kelimāt-i İlāhiyye tebdīlden maşundur, şıdķ ve ‘adldır. Ekşeriyete tābi‘ olmazlar çünkü ekşeriyet, ehl-i bed‘ ve ehl-i ehvā‘dır. Zann-ı fāsıd ve vehm-i kāsıdlerine tābi‘ olanlara,

⁶⁰⁸ 343B boş bırakılmış.

⁶⁰⁹ Enam, 114.

⁶¹⁰ “Min-‘indi’l-lāh”(Allāh katından)

⁶¹¹ Enam, 115.

erbâb-ı ‘irfân muṭî’ olmaz. Evhâm-ı bâṭile ve ḥayâlât-ı ‘âṭile erbâbıyla sîmâ’-ı (345A) i’ tîkâd ve aḥkâm-ı dîniyye ḥuşûşunda berâber olmazlar. Cenâb-ı Bârî, aşḥab-ı taḳlîd ve erbâb-i şehûdu bilir. Ekşeriyet mes’alesi ḥaḳḳında dîger eşerimizde sözler vardır.

Burada daḫi ekşer için ḥükm-i ḳüllî ḳâ’idesi vardır. “لا تجتمع امتى على الضلالة⁶¹²” ḥadîs-i şerîfiniñ ekşeriyete tâbi’ olmak ve sevâd-ı a’zam ḥuşûşu ile farkı ḥaḳḳında söz yazmak isterdim ammâ vaḳt-i merhûnuna ḳalsın.

Âyette “حکم⁶¹³” kelimesi zıkr buyuruldu. “حاکم⁶¹⁴” kelimesinden ebleğdir. Anıñ için ‘âdiliñ ğayrısı, ḥükm ile tavşîf olunmaz. Ḳur’ân-ı Kerîm’in i’câz ve taḳrîri ile âyât-ı sâ’ireden muḡnî olduğuna daḫi tenbîh var. (345B) “صدقا وعدلا⁶¹⁵” kelimeleri temyîz-i ḥâl ve mef’ûlun lih olmak ihtimâli üzere menşûbdur. “اکثر⁶¹⁶” kelimesinden ‘küffâr’ yâḥûd ‘cühhâl’ yâḥûd ‘tâbi’-i hevâ’ olanlar murâddır.” denilmiştir. Beyzâvî merḥûm, “Kendi ḳalâlette olan kimse ekşerî ḳalâlet olan şeyle emr eder.” diyor.

Va’ dinde şâdiḳ, ḥükmünde ‘âdil olanlar ancak Ḳur’ân’la ‘âmil olanlardır. Ḳur’ân, ḥükm-i İlâhî’dir. Ḥüccet-i ğalebedir. Andan ‘udûl edilir mi? Ḥaḳḳ yoluna zann ve taḥmînle gidilmez. Ḥükm-i Ḳur’ân’a mâ’il olanlar Nebî-i zîşân Efendimize münâsebeti olanlardır. Ḥükm-i ezeli tağyîr etmez. Herkes mazhariyyetini icrâ eder. Cihet-i süfliyyete menşûb olanlara iṭâ’ât olunmaz. (346A) Burada “من يضل⁶¹⁷” sûre-i Nûn’da “بمن ضل⁶¹⁸” buyurulmasınıñ sebebini ‘ömrümüz varsa, muvaffaḳ olur isek orada yazarız inşâ’a’l-lâhu Te’âlâ.

⁶¹² “Lâ tectemi’u ümmetî ‘alâ’ḳ-dalâleti” (Benim ümmetim bir hatada bir araya gelmez.), İbni Mâce, *Fiten*, H.n: 39

⁶¹³ “Ḥekem”

⁶¹⁴ “Ḥâkim”

⁶¹⁵ “Şidḳen ve ‘adlen”

⁶¹⁶ “Ekşer”

⁶¹⁷ “Men yaḳillu” (Sapanları), Enam, 117.

⁶¹⁸ “Bi-men ḳalle” (Kimler sapmıştır), Nûn/Kalem, 7.

“اليكم الكتاب⁶¹⁹” buyurulup “الى الكتاب⁶²⁰” buyurulmaması Cenāb-ı Peygambere inzâlden murād teblîğ olduğu içindir. “كلمة ربك⁶²¹” ‘Āşım⁶²², Ĥamza⁶²³, Kisâ’î⁶²⁴ kırâ’atıdır. Bâķîleri, “كلمات⁶²⁵” okumuşlardır. Cümlede tafşîlât var. Ķādî da “كلمات” görüp de öyle zanneden ĥâcelere, ĥâfızlar gülerler ammâ vücūha āşinâ’ olanlar gülmezlerse de ĥalt-ı kırâ’at câ’iz olmadığından ĥâce efendiniñ gençliğindeki keseli cezâsı olarak, bir ĥâfıza muĥtâc olması da vardır. (346B) Ķuşeyrî merĥūmuñ buyurduğu gibi “Sü’-i İĥtiyâr şâĥibi olanlar mükâbere edip ĥabûl etmezler. Zulumât-ı nefste ĥalanlar utanmazlar. Münhemik oldukları şeyden men’ için söz te’sîr etmez, baĥtiyârdır. O, zâtıñı Ķur’ân’ıñ ĥükm olmasına teslîm etmiştir⁶²⁶. Biz dîn-i ĥaĥĥtan başka yol ve Cenāb-ı Bârî’niñ kelâmından başka ĥânûn aramayacağız. Evet, yaparlar, yaptılar ammâ çok sürmez deĥişir. Ķânûn-i İlâhî, dâ’imîdir. Bir taĥım efkâr-ı seyyi’e ve hezeyân-ı maĥze bizim zamânımızda icâd olunmadı, vaĥtiyle de var idi. Ķuvvet bulamayıp diyâr-ı küfre geĥti. İsmi deĥişip geldi ammâ devâm edemez.

(347A) Bu Geceki Rû’yâmız

Kelâmî Dergâhı şeyĥi Es’âd Efendi, bir cāmî’de yüksek bir maĥalde oturuyormuş. Elini öpüp “Cenāb-ı Ĥaĥĥ siziñ gibileri bu ümmetiñ içinden eksik etmesin.” dedim. “Ma’ neviyyâtta ne ĥaldı ki.” dedim. Memnûn olup baña üç çaryek verecek oldu.

⁶¹⁹ “İleykümü’l-kitâbe” (Size kitabı)

⁶²⁰ “İleyye’l-kitâb” (Bana kitabı)

⁶²¹ “Kelîmetü Rabbike” (Rabbinin sözü)

⁶²² Ebû Bekr Asım b. Ebi’n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/745). Yedi kıraat imamından biridir. Hz. Muâviye döneminde (661-680) Kûfe’de doğdu ve hayatını burada geçirmiştir. Esed b. Huzeyme kabilesinin kollarından olan Cezîme (Cüzeyme) oğullarının mevlâsı olduğu için el-Kûfî nisbesiyle birlikte el-Esedî diye de anılır. Āsım 127 (745) yılının sonlarında Kûfe’de vefat etmiştir. Bkz. Abdülhamit Birşık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, s.428-433.; Birşık, Kıraat İlmî ve Tarihi, s.112-115.

⁶²³ İsmi, Hamza bin Habîb’dır. 699 (H. 80) senesinde doğdu. 772 (H. 156) senesinde vefat etti. Künyesi, Ebû Ammâre olup, Āsım ve A’mes’den sonra Kûfe’de kıraat imâmı oldu. Râvileri; Hallâd bin Hâlid ve Halef bin Hişâm’dır. Birşık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, s.428-433.; Birşık, Kıraat İlmî ve Tarihi, s.116-118.

⁶²⁴ Ebu’l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî el-Kûfî İrân asıllı olup 119 (737) yılında Kûfe’de doğdu. Kıraat ilmini Hamza b. Habîb ez-Zeyyât, îsâ b. Ömer el-Hemedânî, Muhammed b. Ebû Leylâ, Ebû Bekir b. Ayyâş’tan aldı. Kisâî, hadis ile de meşgul olmasına rağmen ona en büyük şöhreti Arap dili ve edebiyatına olan hâkimiyeti kazandırmıştır. Bu yolda devrinin Halil b. Ahmed, Ebû Amr b. Alâ, Mu’âz b. Müslim el-Herrâ gibi çok sayıda otoritesinden nahiv okumuş, bedevi Arap kabileleri arasında da dolaşarak saĥlam kullanımları edinmiştir. Arap dili ve dil-Kur’ân ilişkisi üzerine yazdığı kitapları günümüze kadar intikal etmiştir. 189 (m.805) yılında Rey’in Renbüye köyünde vefat etmiştir. Bkz. Birşık, “Kıraat”, *DİA*, XXV, s.428-433.; Birşık, Kıraat İlmî ve Tarihi, s.118-119.

⁶²⁵ “Kelîmâtu”

⁶²⁶ “Olmuştur” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “etmiştir” tercih edildi.

Ben para istemem, benim param var. Beni memnūn etmek isterseñiz te'lif ettiđiñiz kitablardan veriniz.” dedim; veriyor idi. Hayırlenā.

Gündüzden o zātı tahtaṭtur etmiştim. Cem'ıyyet-i şūfiyye teşekkül etmiş, re'is-i şānī olmuş. Kendisiyle mu'ārefemiz yok. Şöhreti ḥasebiyle görmek isterdim. Bugünlerde iyi bir hālde değilim. Ğarīb bir hāl var. Rabbim ḥalāş buyursun. Āmīn.

(347B) Cenāb-ı Bārī, ismu'l-lāh ile kesileni yemekle emr buyuruyor. “Ekli ḥarām olanı beyān ve tafşıl ettik.” buyuruyor. İztırār zamānında ḥarām olanı ekle müsāde buyuruyor. 'İlm ve delīlsiz olarak hevālarına uyup ḥelāli ḥarām, ḥarāmı ḥelāl edip ṭarīk-i Ḥaḳḳ'tan çıkanları, ḥaddi tecāvüz edenleri zemm buyuruyor.⁶²⁷ Bize dīnimizde ḥelāl olan beyān buyuruldu. Kendi hevālarıyla ḥükm eden azgınlara bakmayıp ḥelāli yiyeceğiz. Çünkü imān; ḥelāli ḥelāl, ḥarāmı ḥarām i'tikād etmeğ[i] icāb eder, 'ilm ifade eder. Delīle ta'alluḳu olmayan sözler, maḳbūl değildir, i'timād olunmaz.

(348A) Tefsīr-i 'Arā'is'de, murādlarına tābi' olup kitāb ve sūnnetiñ evāmirini terk edenler[e] diyor ki: “Tariḳ-i şehvet budur. Āyette “Ḥill i'tikādı murāddır. Nefs-i ekl murād değildir. Ḥelāl i'tikād etsin de yemese de olur.” Müşrikīn, ölmüş ḥayvānı yerler. Müslümānlara “Kendi öldürdüğünüzü yiyorsunuz da Rabbiñiziñ ḳatl ettiğini niye yemiyorsunuz?” derlerdi. Bu āyet anlara cevāben nāzil oldu. Cihet-i fenniyyesini bilmezler, murdārlığı murdār olanlar severler. Ḳoḳudup, ḳurdlandırıp yerler. Müslümānlar da fā'izciliği, bankalar te'sīsini ārzū edenler dağı bu ḳabildendir. Ne ḳadar 'aḳlī edille serd edilse ḳabūl etmek istemezler.

(348B) İsmā'īl Ḥaḳḳī merḥūm, 'ilmiñ şerī'atten muḳtebes, vahye müstenid olan şey olduđunu zikr ettikten soñra; ehl-i hevā, Mu'tezile ve Şī'ayā gibilerdir [ki] kitāb ve sūnneti hevālarına göre te'vīlle ehl-i sūnnete muḥālefet ediyorlar. Şer'e muvāfiḳ vecihle aḳz-ı iṣāret, maḳz-ı 'irfāndır deyip Ḥazret-i Mevlānā'nıñ iki beytini yazıyor. “Ehl-i iṣāretiñ işleri yaḳīn ve 'ayān üzere mebnīdir.” diyor. Münāsebetle “اذيوا طعامكم بذكر الله و لاصلاة⁶²⁸” ḥadīs-i şerīfinden zikr-i cehrīniñ meşrū'ıyyetine iṣāret gösteriyor ([s.]674).

⁶²⁷ Enam, 118-119.

⁶²⁸ “Ezībū ṭa'amekum bi-zikri'l-lāh ve's-şalātu” (Yediklerinizi Allah'ın zikri ve namazla critin.), Beyhaki, Şu'bu'l-İmān, H.n: 6044.

Cenāb-ı Muḥyi'd-dīn, Fütūḥāt'ın üç yüz toḡsan sekizinci bābında ehlu'l-lāhi'n kelāmı kavlen ve semā'an ḥelāldir. “فانه مما ذكر اسم الله عليه⁶²⁹” (349A) deyip, “Cenāb-ı Ḥaḡḡ, Ḳur'an-ı Kerīm'de buña tenbīḥ buyurdu.” diye bu āyetleri zikr ediyor. Orada vā' iz-i şehīr Maṣūr bin 'Ammār ḥaḡḡında bir de ḥikāye-i nefise yazıyor. Ben bugün Nābī merḥūmuñ bir eṣerinde eṣ'ār muṭāla'asına teṣvīḡi ḥāvī sözler oḡumuṣtum. Meyl ḥāşıl olmuṣtu. Dün aḡşam Ḳuddūsī⁶³⁰ merḥūmuñ dīvānından ba'zı şeyler oḡuyordum. Ağlamak istedim. Ḥazret-i şeyḥiñ bu kelāmı beni yine Ḳuddūsī oḡumaḡa sevḡ etti. Cüz'i şālīşīñ şoñ bābında bir bāb-ı evveldir. İşte besmele çekip oḡuyorum. Açıp yedinci beyt ne tesādūf ederse buraya yazıp burayı bırakıyorum.

Olma Kuddūşī gibi battāl gözüm nūru çalış
Zikre çalışan erer mezkūra bil olma 'anīd (26)⁶³¹

(350A)⁶³² 19 Rebī'u'l-Āḡir [Çehārsenbe]

Cenāb-ı Ḥaḡḡ, gizli ve āşikāre günāhları terkle emr buyuruyor. Günāḡ kesb edenleriñ yakında cezāsını göreceklerini beyān buyuruyor. “İsmu'l-lāh zikr edilmeksizin zebḡ olunan şeyden yemeyiñiz.” buyuruyor. “Şeyṭānlar siziñle mücādele için dostlarına vesvese ilḡa' ederler. Ey Mü'minler! Eḡer siz anlara itā' at ederseniz siz de müşriklerden olursuñuz. Meytle ḥayy, kāfirle Mü'min müsāvī deḡildir. Cenāb-ı Ḥaḡḡ'ın nūr-ı ma'rifet iḡsān buyurup nās beyninde ḥaḡḡı bāḡıldan fark ederek gezen ile zulumāt-ı şirkten ḥurūca imkānı olmayan müsāvī deḡildir. Mü'mine imānı zīnet olduḡu (350B) gibi kāfirlere daḡı 'ilmleri tezyīn olundu.” buyurur.⁶³³

⁶²⁹ “Fe-ennehu mimma zikri ismu'l-lāhi 'aleyhi” (Muhakkak ki ona Allah'ın ismini zikir gerekir.)

⁶³⁰ Ahmed Kuddūsī, 1183(m. 1769) yılında Niḡde'ye baḡlı Bor ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası medrese tahsili gömüṣ, Nakşibendī tarikatına intisap etmiş Hacc eṣ-Şeyḡ Seyyid İbrahim Efendi (ö. 1786)'dir. İlk eḡitimini babasından almış, babasının vefatı üzerine eḡitimini tamamlamak üzere önce Kayseri'ye daha sonra Turhal'a ve nihayetinde Hicaz'a gitmiştir. Eḡitiminden sonra post-nişin olup İlahi aşkı terennüm eden, vecd halinde söylenmiş şiirleri ile halkı irşad etmiştir. Bor'da 1265 (m. 1849) yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Fehmi Koyuncu, *Kuddūsī Dīvānı*, Ankara 1982, s. 5-74; Ali Tenik, *Ahmed Kuddūsī ve Tasavvuf Düşüncesi*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Ankara 2007, s.26-37.; Bursalı Mehmet Tahir, c.I, s.139.

⁶³¹ Kuddūsī, *Dīvān*, TBMM Kütüphanesi, 1934:521, s.26.

⁶³² 349B boş bırakılmış.

⁶³³ Enam, 120-122.

Dik̄kat

Gizli āşikāre günāha meyl edip lezzet bulanlarıñ zevāli[niñ], qarīb olduğunu bilelim. Şeytānlarıñ sevgilisi olan ehl-i hevāya Mü'minlerle mücādele için vesevese ve teşvīkātı vardır. Anlarla mücādeleye tenezzül etmeyelim. Zulmette kalanlar, beyne'n-nās nūrlarıyla gezen zevāt gibi değildirler. Ehl-i envār meydādadır. Fesādlarını tervīcle halkıñ i'tikādını bozmağ için gizli gizli paralar şarf ederler. Mücādele ile iğfāl etmek isterler. Ehl-i haqq, anları añlar. “Senīn kelāmından sende ahlāk ve ma'lūmāt (351A) olmadığını añladım. Senīnle mücādele etmem.” meālını, maqāma münāşib bir şūrette tefhīm eder. Rūhu'l-Beyān'da ehlu'l-lâhıñ işārāt-ı nefīsesi ber-tafşīl cem' edilmiştir ([s.]675).

Tefsīr-i Hāzin'de, şeyātiniñ vesvesesi 'Arabıñ Rūma gizli gönderdikleri mektūblar olmağ kavli var ki şāyān-ı dik̄kattir ([s.]58). Hōrasan'ın bir merkezi olup oradan dāhilde bulunan dostlarına söyletmek üzere sözler yazıp göndermek fenālığına 'ağılları erse de yine qarārlarından çıkamazlar. Eşqıyā 'avānesi gibi re'islerine muhālefet edemeyip mecbūrī olarak söyledikleri lâflar, yazdıkları şeyler vardır. (351B) Cevāhir-i Kur'ān tercümemizde bu āyete dā'ir ma'lūmāt vardır. İsm-i zāhir u bāṭın haqqında 'Arā'is'de ehlu'l-lâhıñ ne güzel sözleri var ([s.]229).

“(وَكذالك جعانا⁶³⁴) Mekke'de olan günāhkārlar gibi her karyede ekābir-i mücrimīn kıldık tā ki o karyelerde halkı imāndan rücū'a mekr edeler. Anlar mekri ancak kendilerine ederler ve kendilerine olduğunu bilmezler.” buyuruyor.

'Ādetu'l-lāh

Her yerde şanādīd bulunur. Cerā'im-i 'azīmeyi irtikāb ederler. Anlara bir zamān imhāl buyurur. Zū'afāyı, cādde-i İslām'dan çevirmek için envā'-ı mekr u hīle ile idlāl ederler. Hālbuki mekrleri yine kendilerine rāci' olur ammā bilmezler. (352A) Beyzāvī merhūm, “Huşūşī olarak ekābiriñ zikr olunması nāsa mekr etmeğe anlarda kuvvet, ziyāde olduğundandır.” diyor. Mücrimīniñ ekābirden olmasından dā'imā zarar gelir. Bunu devr-

⁶³⁴ “Vekezālike ce'alnā” (Böylece yaptık ki...), Enam, 123.

i sâbıkta ve hâzırda añladık. Taşrada mebc' üş intihâbında mütedeyyin zevâtı intihâb edenler, işâbet ettiler ammâ yine ekâbir-i mücrimîn çâresini bulup mebc' üş oldular. A' yân ve vükelâya dağı karıştılar.

“اكابر⁶³⁵”, “ekber”iñ cem' idir. “Akber” okuyan dağı vardır. Mekk ve ğadre re'isler akderdir. Her zamân ittibâ' -ı rüsül zu' afâdır. Ekâbir, “Biz başkalarına mekk ediyoruz.” zu' m ederler. Kendilerine helâk ihzâr ederler de haberleri bile olmaz. (351B) Ahâlî beyninde eşraftan ' addolunup da e' âlî ' indinde eşrârdan ma' dūd olanlar vardır. Müfettiş ve tahkik me' mürdarınıñ ekâbirden su'âl etmeleri, zulmü tervic muqaddemesidir.

“Mekk; hod' e, hîle, ğadr, fücür, ğıybet, nemîme ve imân-ı kâzibedir” demişlerdir. Devr-i sâbıkta ekâbirden şikâyet edenleriñ evrâkıını yine anlara havâle edip ' adâvetlerini teşdîd ederlerdi. Beden-i insânıñ dağı ekber-i mücrimîni nefstir ki dâ'imâ kalbi idlâl için mekk eder. “فئ كل قريه⁶³⁷” şânisi “مجرميها⁶³⁸” ekâbirden bedeldir. “ليمكروا⁶³⁹” [da] 'lâm', 'ki' ma' nâsınadır yâhūd 'lâm', 'şayrûret' dir.” diye Mu' arreb-i Qur'ân yazıyor. “Cümlede “اكابر”, mef' ul-i evveldir, muzâftır. “مجرميها” muzâfı ileyhdır.” diyor. (352A) Tefsîr-i Neysâbûrî' de diyor ki: “Ekâbir ve re'isleriñ ğadre kudretleri ziyâdedir. Herkesten ziyâde bâtlı tervice uğraşırılar çünkü keşret-i mâl u vaqt u câh, insânları hıfz-ı câh u mâla ziyâdesiyle meyl ettirir. Bu ise ba' zı ağlâk-ı zemîmeyi isti' malle tamâm olur. Mâl u câhiñ hisâsetine bu umûr, delîl-i kâfidir. Bu âyette Cenâb-ı Peyğambere tesellî ve nuşretle va' d var.”

İyi düşünülürse büyük memleketlerden küçük köylere, birkaç hâneli mahâllelere varıncaya kadar yolsuz mu' âmeleleriñ her biriniñ, oranıñ büyüklerinden ma' dūd olanlar vesâyetiyle cereyân ettiği nümâyân olur. Sen, fikr-i şâfî ile mülâhaza edersin, haqqsızlığı añlarsın ammâ hele onlarıñ yanında söyle de (352B) bak neler işiteceksin. ' Avânesine dağı seni naşıl bildirirse o mu' âmeleyi görürsün. Anlarıñ pey-revleri idrâk ve tefriktan mahrûmdur. Meydânda olan kânûnlar birer âlettir. ' Uzemâ' naşıl isterlerse o yolda taţbik

⁶³⁵ “Ekâbira”

⁶³⁶ “Ce' alnâ” (yaptı ki)

⁶³⁷ “Fî-küllü karyetin” (Her karyede)

⁶³⁸ “Mücrimîhâ” (Suçluları)

⁶³⁹ “Liyemkurû” (Tuzak kursunlar ki)

olunur. Telkīnāta tabi‘iyyet ber-devāmdır. “Bu millet zulmün envā‘ını görmekten ne zamān kurtulacak?” diye bekleme. Cenāb-ı Hakk’ın hıfz-ı Şamadāniyyesine ilticā’ et. Hüküm, ekābir-i mücriminde olduğça ehl-i hakk dā‘imā mağdurdur.

(واذاجاءتهم⁶⁴⁰) kavlı-i celīlinde küffār-ı Kureyş’e āyet gelince Peyğamberlere gelen vahiy ve kitāb gibi bize de gelmedikçe imān etmeyiz derler. Cenāb-ı Allāh, peyğamberliği gönderecek kimseyi a‘lemdir. Mü‘minlere mekr ettikleri sebebiyle şikle mücrimlere Allāhu Te‘ālā tarafından dünyāda zūll ü hākāret (354A) ve āhirette ‘azāb-ı şedīd vardır.” buyurulmuştur.

Fā‘ide-i ‘Azīme

Bu āyet-i kerīmede “رسل الله⁶⁴¹” kavlı-i celīlinde vaqf, sünnettir. “بين هاتين“⁶⁴² du‘ā‘ı müstecābdır. Ehl-i Qur‘ān’ın hafıyyen du‘ā ettiklerini görmüştüm. Bilmek isterdim. Tefsīr-i Celāleyn Hāşiyesi’nde “ووجدت بخط بعض الفضلاء⁶⁴³” diye görünce mesrūr oldum ([s.]91).

Naşrābādī merhūmuñ, “الله يعلم الا وعية التي تصلح لسره ومنازلاته ومكاشفاته⁶⁴⁴” kelāmı pek ma‘nīdār. Cevāhir’ın mevzu‘u, şāhibiniñ ma‘lūmudur. Cenāb-ı Hakk’ın ihsānını, riyāset ve ḥaseb aşhābına taḥşīş isteyenler[iñ] kimler olduğuna dikkat edelim. Cenāb-ı Hakk mevzi‘ini bilir. (354B) Tefsīr-i Ni‘metu’l-lāh, riyāset ve cāh ve neseb ve mālārına mağrūr olanlarıñ yakında mezzellet ve hevāne dūçār olacaqlarını yazıyor. El-ḥamdu-li’l-lāh biz bunu gördük, yine göreceğiz. Kafaları yukarıda olanlarıñ belleri büküldü ammā yerlerine gelenler bunu nüfuz-ı hükümetiñ suķūṭuna ḥaml ettiler. Gerçi evvelki ehemmiyyet kalmadığından yeñilerde debdebe-i zāhire görülmüyor ise de içeride olan gurūruñ ‘alāmeti şüretten nümāyān olmaktadır. Hele silk-i celīl-i ‘askeride bulunup

⁶⁴⁰ “Veizā cā‘ethum” (Onlara gelince), Enam, 124.

⁶⁴¹ “Rusulu’l-lāh” (Allah’ın elçileri)

⁶⁴² “Beyne hāteyni’l-celāleteyni” (Bu ikisi arasında ...)

⁶⁴³ “Ve veceddu bi-ḥaṭṭi ba‘dī’l-fuzalā‘i” (Ve bazı faziletli kişilerin hattı ile gördüm.)

⁶⁴⁴ “Allāhu ya‘lemun el-ev‘iyyete teşliḥu li-sırrıhu ve münāzeletihı ve mukāşefetihı” (İndirdiklerine ve keşf ettiklerine uygun olan yüklerindeki sırrı Allah biliyor.)

şalâbetlerini küffâra göstermeğe me'mûr olan zâbî'nin ' aksini iltizâm ile muvaḥḥidîne - bâ-ḥuşûş menşübîn-i ' ilme- gâyet çirkin bir şürette mağrûrâne tavırlar göstermeleri, hâllerine acıttırıyor ki bu kısım la konuşan, ahlâk (355A) ve mu'ârefeden maḥrûmiyyetlerini pek çabuk añlar. Bu mezmûm şifâtın yakışmadığı kendilerine söylenemez çünkü "Silkimi taḥḳîr ediyor." diye iftirâ' hâzırdır. İstibdâd'ın desâ'isinden olan bu iftirâ' terk olunmaz. Biz o meslek-i muḳaddesiñ şerefini muḥâfaza etmeyen o gibi edânîniñ ' asker içinde bulunmasına müte'essifiz.

Beyzâvî merḥûm, "من عند الله⁶⁴⁶, ' عند الله⁶⁴⁵", buyuruyor ki ehl-i mekrin zilleti kıyâmetten evvel daḥi görüleceğini añladır.

Ḳâşânî, "بزوال قدرتهم وتمكنهم بخراب البدن⁶⁴⁷", diyor ki bu da zâhiri, bâtinî kuvvetleri kalmayacağını müş'irdir. Hâzin'de "حكم به عليهم فى الدنيا⁶⁴⁸" kelâmı var ki büyük tesellîdir.

(355B) Rûḥu'l-Beyân'da "ای يصيبهم البتة⁶⁴⁹" diyor. Neysâbüri, "ای فى الآخرة اوفى", "الدنيا بحكم الله⁶⁵⁰" diyor.

Tefsîr-i İbn-i Cerîr'de, "şîğâr-ı maşdar"dır, "eşedd-i zillet" demektir. Müslümânlar keyd ve bâtıl mücâdele ile dîn-i ḥaḳḳ ve tã'at ehline mekr edip Ḥaḳḳ'ın ḥarâm kıldığını istiḥlâl edenler zillet ve 'azâb-ı şedîde dūçâr olacaklardır." diyor.

Biz, dîn ve tã'at ehline ḥor bakıp medrese ve 'imâret gibi emâkin-i muḳaddeseyi, türbeleri yıkanların perîşân olacağını biliyoruz. Ḥalkın lisânından işittiğimiz sözler, yapılan mu'âmelât bizi dil-gîr ediyor. El-ḥamdu-li'l-lâh, Ḳur'ân-ı 'Azîmu'ş-şân bize tesellî veriyor. Zâleme-i sâbîkânın muẓmaḥîl olacaklarını añlardık ammâ yerlerini, câhlarını muḥâfaza için (356A) rüsvây etmek için zâlimleri Cenâb-ı Ḥaḳḳ, yek-dîgerine musallaḥ edecektir. Şimdi bunları oḳurken iki fırka menşübîniñ yek-dîgerini nasıl teşhîr ve rüsvây ettikleri nasıl ḥâṭıra gelmez? "Ḳuvvet ve ḳudretimiz muḥâfaza edeceğiz." diye taraf-dârânına çokça ma'âş vermek için 'umûm-i milleti duyûna müstağraḳ etmek,

⁶⁴⁵ "İndi'l-lâh" (Allâh'ın katında)

⁶⁴⁶ "Min-İndi'l-lâh" (Allâh tarafından.)

⁶⁴⁷ "Bi-zevâli ḳudretihim ve temekkunihim bi-ḥarâbi'l-bedeni" (Kuvvetlerinin zevali, bedenlerinin çürümesini mekân tutmuştur.)

⁶⁴⁸ "Ḥakeme bihi 'aleyhim fi'd-dünyâ" (Dünyada onunla onlar üzerine hükmetti.)

⁶⁴⁹ "Ey yuşûbuhum elbetteh" (Yani muḥakkakki onlara isabet olur.)

⁶⁵⁰ "Ey fi'l-âḥireti evfi'd-dünyâ bi-ḥükmi'l-lâh" (Yani, dünya'da ve ahirette her şey Allâh'ın emrindedir.)

memleketi içinden şatmak kabîlinden olarak vâridatı ecânibe kıaptırmağı görüp tururken hâıırdan def i naşıl mümkün olur? Yüz fuıarâdan ağladarak alınan parayı, bir iki kişiyeye vermeği görüp işiten zâtın yüregi naşıl şızlamaz? Menfa‘ at-i mütekâbelesi için milleti müflis edenlerden naşıl hayır beklenir? (356B) Devr-i sâbık zalemesi taraf-dârânını terfi‘ le uğraşırđı. Devr-i hâzırda ise menâfi‘ i taraf-dârâna haşır, âşikârdır. İbn-i ‘Abbâs Hâzretleri “اضللتكم كثير امن الانس⁶⁵¹” buyuruyor. Menfa‘ at o tarafta diye çok kimseler idlâl olunuyor.

Rûhu‘l-Beyân‘da, “Münâfıktan münâfıkla intikâm alınıp sonra hepsi helâk olacağı...” vesâ‘ire muharrerdir ([s.]681).

“من اعان ظالما سلطه الله ظالما⁶⁵²” buyurulmuştur. İbn-i ‘Abbâs Hâzretleri, “Cenâb-ı Haıı bir kıavme hayır buyurunca hıyârını anların velî, emîri kıılar.” buyurmuştur. Zâlim isti‘dâd-ı fıriyyeyi ifsâd etmiştir. Aña haıı söz, te’sîr etmez. Zülmü def e kıudreti olmayan Mü‘miniñ kıalbi erir. Kendi kıuvvet şâhibi değil iken başkasının yaptığına zülm diyen[leriñ], kendi (357A) kendilerini ecânibe beğendirmek için ma‘neviyyattan havfi olmayanların geleceğini ümîd etmezdik. Cenâb-ı Haydar‘ın bir kelâmının sırrı daha zühür etti. Ehl-i Haıı kıarıb olur; içlerinde gezer, söyler, yerler. Evet, söylenecek olanlara “Biz ne yapıyoruz, iyi yapıyoruz. Sen mürteci‘ sin.” cevâbı hâzır. İ‘tirâz edecek zâtın kâffe-i ‘uyûbtan müberrâ olmasını isterler. İşte Kıur‘ân, niye anın emr ettiği yapılmıyor? Kıur‘ân‘a temâs eden kelâm niye kıabül olunmuyor?

Yâ Rabbi! Hâbîb-i Ekrem‘in hürmetine bu ümmete hayırlı işler görecek, kıalbinde havfu‘l-lâh bulunan zevât gönder. Yâ Rabbi! Dîn kıardeşlerimizi ahlâkı-seyyi‘e ve i‘tikâd-ı hâbîse aşhâbının şerrinden mahfûz eyle, sa‘âdet ihşân eyle. Âmîn.

⁶⁵¹ “Eğleltum keşîren mine‘l-insi” (İnsanlardan birçoğunu dalalete götürdünüz.)

⁶⁵² “Men e‘âne zâlimen sellatahu‘l-lâhu [zâlimen]” (Her kim ki zalime yardım eder Allah da [ona] bir zalimi musallat eder.)

(358A)⁶⁵³ 20 Rebî' u'l- Âhir [Pençşenbe]

(فمن يرد الله⁶⁵⁴) bu âyet ve İnşirâh-ı şadr hakkında iki 'aded risâle-i maḥşûşamız vardır.

(وهذا⁶⁵⁵) “Bu, dîn-i İslâm Cenâb-ı Hakk'ın doğru yolu olup naşîhat kabûl edenler için âyât-ı Qur'âniyye'nin tafşîl olduğunu mübîndir. Anlar İslâmiyyet'tedir. Velîleri, Hakk'tır. Cenâb-ı Hakk, cümleyi cem' ettiği günde; ‘Ey ma'ser-i Cin! İnsanlardan çok kimseyi iğvâ ile kendiñize tâbi' kıldınız.’ buyurur. O hâlde cinnîleriñ muṭi' i olan dostları diyecekler ki ‘Yâ Rabbenâ! Cinler bize nefsimiz ârzûsu üzere yol göstermeleriyle anlardan nef' lendik ve anlar bizim anlara itâ' atımızla nef' lendiler. Ve el-ân bizim için taḥdîr ettiğîñ ba's u haşre bâliğ olduk.’ Cenâb-ı Bârî, ‘Öyle ise âteş siziñ (358B) mekânınızdır. Ebedî anda dâ'im oluñ. Meğer Cenâb-ı Bârî nakliñizi murâd buyura. Taḥkîk, Rabbiñ Hakkîm, 'Alîm'dir. Cin ve insin birbiriyle fâ'idelenip maḥzûl ettiğimiz gibi zâlimleriñ şirk ve me'aşîden kesbleri sebebiyle ba'zını ba'zı[sı]na taslîḥ ederiz.’ buyurdu.⁶⁵⁶

Kur'an-ı Kerîm doğru yoldur. Kur'an'a teslîm olan selâmettedir. Velî-i umûru, Cenâb-ı Hakk'dır. Birgün gelecek insanları iğvâ ile 'işyân ettirip muḥteziyât-ı shehvâtı icrâ ile muvâfîk fitne ikâ' edenlere şorulacaḥ. Tarafeyniñ yek-dîgerinden intifâ' ettiklerini söyleyecekler. Nihâyet ḥâ'ib ve ḥâsir olduklarını i'tirâfa mecbûr olacaḥlar. “Yeriñiz âteştir.” buyurulacaḥ. (359A) Kuvvet sâhibi olunca yaptığına 'adâlet der, kendi yaptığınıñ 'aynını göreceğini düşünmez, darb eder, ettirir. Habs ve nefy eder. Rûsvây etmek ister. 'İyâl u evlâdına acımaz. Diḡkat ederseñ zâlemeden çekinenlerden bir kısmını sâkit görürsüñ. Bir kısmı, emîn olduḡu zâtlarla ḥasbiḡâl eder; bir kısmı, zûlmün def'ine çâre olmaḥ üzere şikâyetçi çoḡaltmaḥ ister; bir kısmı, te'vîli kabîl şürette söyler; bir kısmı, ḥavfindan zâlemeye hakk verir şürette laḡırdı eder. Zâleme ise şahşına söylenen

⁶⁵³ 357B boş bırakılmış.

⁶⁵⁴ “Femen yuridu'l-lâhu” (Allah kimi isterse), Enam, 125.

⁶⁵⁵ “Ve hazâ” (İşte budur), Enam, 126.

⁶⁵⁶ Enam, 128-129.

sözü, ‘umūm-ı rüfeḫasına teşmīl desīsesini bırakmaz. Her biri, kendini sevmeyenlere karşı top tüfekte hāzır olmasını beyānla tehdīd eder.

(359B) 21 [Rebī‘u’l- Āḫir] Cum‘a

Yevm-i kıyāmette, “Size benim āyātımı haber verip bugüne mülākī olacağınızı beyānla inzār eden Peyğamberler gelmedi mi?” diye ins u cinne ḥiṭāb olunacak. Anlar da ‘isyānlarını i‘tirāf edecekler. Ḥayāt-ı dünyāya aldanıp āḫireti inkār edenler küfürlerini zarūrī ikrār edeceklerdir.

Cenāb-ı Ḥaḫḫ her şehir ve ḫaraya Peyğamber gönderip ahālīsine, Allāhu Te‘ālā ve kıyāmeti haber vermeksizin anlardan ġāfil oldukları hālde zulmle o ahālīyi helāk etmedi, peyğamber gönderdi. Herkesiñ ‘ameline göre mertebesi var. Cenāb-ı Ḥaḫḫ, onların yaptıklarından ġāfil değildir. Cenāb-ı Bārī dilerse sizi def‘ edip yeriñize soñra (360A) dilediğini getirir. Nasıl ki sizi ḫavm-ı dīgeriñ zürriyyetinden peydā eyledi size va‘d olunan muḫaḫḫaḫ gelecektir.⁶⁵⁷ Ḥāṣā, Cenāb-ı Bārī ‘āciz değildir.

“Yā Muḫammed! Ḫavmiñ Ḫureyş’e de ki ‘Ḫudret ve temkiniñiz üzere rāzı olduğunuz küfür ve ‘adāvet hālātıyla ‘amel ediñ. Ben daḫi hāl-i ḫilm ile emr olduğum üzere İslām ‘amelindeyim. Yakında bilirsñiz ki dār-ı āḫirette, ‘āḫıbeti maḫbūl olacak kimdir? Taḫḫīḫ, zālimler felāḫ bulmazlar.” buyurdu.⁶⁵⁸

Su’āl Var

Cenāb-ı Ḥaḫḫ murād ettiği vaḫit her iki fırḫaya su’āl eder, ettirir. Cinslerinden olan zevāt-ı kirām emr-i ḫaḫḫı beyān eder. Korḫuturlar, “Etmeyiñiz bu işiñ soñu fenādır.” derler ammā anlar ḫayāt-ı (360B) dünyāya maḫrūr olduklarından inanmazlar ammā soñunda ikrāra mecbūr olurlar. ‘Ādet-i Ḥudā böyledir, imhāl buyurur. Kendine söylenir, va‘īd tekaddüm eder.

⁶⁵⁷ Enam, 130-134.

⁶⁵⁸ Enam, 135.

Esyāf-ı Hūdā sevilir. Her ‘ālim, tama‘-kār olmaz. Hakkı söyleyen her yerde bulunur. Anlara “Siz karışmayınız.” diye söyletmemek için ne yapsalar çäre bulmazlar. Herkes yaptığını bulacaktır, unutulmaz. Ne kadar ‘adāvet etseler şoñunda perişān olacaklardır çünkü zālīm iflāh olmaz. Zālemeniñ sık sık tebdīl-i maḳām etmeleri ve beynlerinde kavā‘idiñ çabuḳ çabuḳ deġişmesi helākleriniñ taḳarrübünü iş‘ār eder. İntizāmsız işler, maḥv muḳaddemesidir.

(361A) Neysābūrī te`vīl kısmında “⁶⁵⁹رسل” kelimesinde, ilhāmāt-ı Rabbāniyye işāreti gösteriyor. Evet, fenā bir iş yapana fenālıġı ilhām olunur ammā şeyṭānıñ vesvesesi māni‘ olur. Anıñ ‘afv-ı Hūdā ümīdiyle olması da vardır. Beyzāvī merḥūm, “Ḥayāt-ı dūnyāya maġrūr olanlarıñ sū‘-i nazar ve re‘y ḥaṭālarını zemmdir.” diyor. Şıġa-ı emrle olan tehdīdiñ “⁶⁶⁰وعيد”de mübālaġa olması ḳā‘idesini zıkr ediyor. Müheddidīñ, “ta‘zīb”murādına olduġunu müş‘iridir.

Ḳāşānī, “رسل” kelimesinde “aḳl” işāreti gösteriyor ki Zerī‘a’da bu ḥuşūšta söz vardır. Yaptığı işiñ mes‘ūliyyeti mūcib olduġunu, insānıñ ‘aḳlı ḥaber verir. Nās o gibi şeyleri zemm eder, öyle şeyler yapanlar ḥaḳḳında efkār-ı ‘umūmiyyede (361B) cereyān olur. Ḳuvvetlerini kesre çäre düşünöldüġü ḥaber alınır. Talebeye ḳarıştığı ma‘lūm olunca şalāḥ-ı ḥāl aşḥābınıñ nazarı deġişir. İş daha bidāyette añlaşılır ammā zālīm bunları hep te`vīl eder. Ḥasede ḥaml eder. İş iñine girilmedikçe añlaşılmadığını söyler. Zulme muḥālefet edeceġini, ḥüsn-i niyet aşḥābından olmasını söyler. Şoñra yalnız ḳaldığını i‘lāna uğraşır ammā bunlarıñ ḥiçbiri ‘özr-i maḳbūl deġildir.

(⁶⁶¹وجعلوا الله) ḳavl-i celīlinden beş āyet-i kerīmeye baḳtım ḥatırına gelenleri ḳayd ediyorum.

Müşrikler, ekin ve ḥayvāndan bir kısmını Cenāb-ı Hakk’ıñ ve bütleriñ ḥişşesi diye ta‘yīn ederlermiş. (362A) Cenāb-ı Hakk için ta‘yīn ettikleri ziyāde olsa yeni bütlere, büt-ḥāne ḥādemesine şarf ederlermiş. Faḳr ḳorḳusundan çocukları ḳatıl ederler, bütleriñ ḥişşesini başḳasına ḥarām ederler. “Ḥayvān toġarsa yemesi erkeklere ḥelāl, ḳadınlara

⁶⁵⁹ “Rusulun” (Elçilerin)

⁶⁶⁰ “Va‘id” (Tehdit etmek.)

⁶⁶¹ “Vece‘alū li‘l-lāhi” (Allah’ın yarattığı...), Enam, 136.

harāmdır. Ölü toğarsa hepimiz yeriz.” diye hükümler ederlerdi. Çocuklarını öldürmeleri[niñ], Haqq’ın veridiği rızka harām demeleri[niñ] sefahāt ve dālālet olduğu beyān buyuruluyor. Şer‘ u ‘aqlıñ qabūl etmediği bir takım şeylerle devr-i sâbıkta Haqq yoluna māl şarf etmeyip, haqq şāhiblerine vermeyip Mābeyn’in maşraflarına rüşvet ayırmaları; devr-i hāzırda merkez ve klüp ve tiyatroya para ayırmaları büt-hāne hādemesinden hātıra geldi. (362B) Devr-i sâbıkta şūfī görünmekle iş görmeğe uğraşanlarıñ devr-i hāzırda da maşon görünmekle işi yaqalamağa çalışmaları, bunlarıñ “Menfa‘at için ne denilse olacağım.” diyeceklerini ihtār etti. Devr-i sâbıkta kadınları haqqında dürlü qarārlar veren kimseleriñ devr-i hāzırda dañi serbesiyyet-i nisvāniñ ilerlemesine çalışmaları Fransızlar gibi taqdīm-i nisāya heves-kār olduklarını añladiyor. Nesliñ bekāsı münākehe ile olacağını, bu hikmeti inkār ediyorlar. Bu şüretle evlād qatline cür‘et ediyorlar. Rezzāq ve Hāfız’[iñ], Cenāb-ı Haqq olduğunu bilmiyorlar. Azgın ve sefih olanlar sefahetlerini āşikāre yapmağ için herkesiñ nāmüssuz olmasını isteyenler hātıra geliyor. (363A) Evlād haqqında Cenāb-ı Şeyh-ı Ekber’in bir kelāmı ve Üftāde Hazretleri’niñ Hüdā’i Hazretleri’ne evlād idāresi haqqında fā’ideli bir havāşş ta‘līmi, Rūhu’l-Beyān’da mestürdur ([s.]686).

“ليردوهم⁶⁶²”, “يهلكوهم⁶⁶³”; “حجر⁶⁶⁴”, “harām” ile tefsir olunmuştur. Gazzālī meşrebini ta‘qīb edenler, “Bu gibi şeyleri o zamān varmış şimdi yok.” diye hikāye gibi ‘addemezler. Her zamān taṭbīq ederler, daha ileri gidip kendi haqqında haşş ve işāret bulurlar.

“وجعلوا⁶⁶⁵” kelimesiniñ fā’ili maḥzūf; küffār-ı Mekke’dır. “نصييا⁶⁶⁶” mef’ül-i evveli “الله” mef’ül-i şānisi “من الحرث نصييا⁶⁶⁷” hālidir.

⁶⁶² “Liyurdūhum”

⁶⁶³ “Yehlukūhum”

⁶⁶⁴ “Heccr”

⁶⁶⁵ “Vece‘alū”

⁶⁶⁶ “Naşiben”

⁶⁶⁷ “Mine’l-harşi naşiben”

(363B) “يكن⁶⁶⁸” kelimesi bizim imāmımız ‘Āşım’ın “تكن⁶⁶⁹” okuduğu[nu] Ebübekir rivāyet eder. “ميتة⁶⁷⁰” kelimesinin bunu iktizā’ ettiği varsa da Hafş⁶⁷¹ rivāyeti “yā” ile dir. Bi-ğayr-i ‘ilm burada “علم⁶⁷²” “hüccet” ma’ nāsınadır. Sefeh, cehl ile olur. “Bi-ğayr-ı ‘ilm kaydının lüzümü nedir?” su’ali bunuñla def’ edilir.

Bu āyetlerle kavā’idle uğraşan tefsirler çok uğraşmış, şūfiyye tefsirleri geçmişler. Bir fırkanıñ cehāletini ve sözleriniñ rekāketini hikāye, ‘ağıllarının za’afını ve maşşūllerinin kılletini bildirir de ‘uçalāyı o gibilerin sözlerine iltifattan tenfir eder. Zemaşşeri’niñ İş’ār-ı ‘Arab’la İbn-i ‘Āmir⁶⁷³ kırā’atini tahtı’e etmesine, Neysābūrī ne güzel cevāb vermiştir. Mezheb-i tabi’ate zāhib olanların rüsvāyılığını dañi yazmıştır ([s.]33]).

(364A) Tarz-ı Tahrir Değişecek

Baña bir münādī nidā ediyor. “Haqqı, ‘ömrünün qadrini bil. Elli yaşına geldiñ şevāgil çok, a’vān qalil, kime söylüyorsun? Fıkh cihetini fuqahā’, mücādele kısmını mütekellim, naşihat cihetini vā’izler, kavā’id cihetini naḥiv ve belāgatciler der-‘uhde etmiş, yazmışlar. Sen şimdiden soñra kavā’id ve siyāsiyyāt ve fūnūn cihetini bırak da nefsine ḥiṭāb tarafını iltizām et. Yed-i tefsire ḥaşr et, şūfiyyeniñ cevāhirini almağa bak.” diyor.

⁶⁶⁸ “Yekun”

⁶⁶⁹ “Tekun”

⁶⁷⁰ “Meyteten”

⁶⁷¹ “Ebü Amr’ın ilk râvisi Ebü Ömer Hafş b. Ömer ed-Dürî 150 yılında Bağdad’da. Doğmuştur. Nâfi kıraatini İsmail b. Ca’fer el-Medenî’den; Hamza kıraatini Süleym b. İsa’dan; Nâfi’ kıraatini Yahya b. Mübarek el-Yezîdî’den; Kisâî’nin kıraatini ise bizzat kendisinden aldı ve daha birçok meşhur kıraat âliminden okumuştur. Hadis alanında da adından söz ettirmiş ve rivayetlerine Kütüb-i Sitte içerisinde yer verilmiştir. Uzun bir ömür yaşamış olması sebebiyle çok sayıda insan onun tedaris halkasından geçmiş ve kıraatini yaymıştır. Dürî kaynakların ekserisinin bildirdiğine göre 248 (m. 862) yılında, çok uzun bir süre yaşadığı Sāmerrâ şehrinde vefat etmiştir.” Birşık, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, s.107-110.

⁶⁷² “İlm”

⁶⁷³ Ebü İmrân Abdullah b. Āmir b. Yezîd el-Yahsubî aslen Yemenli Arap bir aileye mensup olup 8 (630) veya 21 (641) yılında bugünkü Ürdün’de dünyaya gelmiştir. Dokuz yaşındayken Şam’a gider ve vefatına kadar (118/736) burada yaşamıştır. Ashâbtan Mu’âz b. Cebel, Ebü’d-Derdâ ve Fedāle b. Ubeyd’den kıraat okudu, Hz. Osman’ı Kur’ân okurken dinlemiştir. Asıl kıraat hocası ise Hz. Osman’dan Kur’ân öğrenmiş bulunan Mugîre b. Ebü Şihâb el-Mahzûmî’dir. Kıraat senedi Mugîre b. Ebü Şihâb el-Mahzûmî-Hz. Osman b. Affân-Hz. Peygamber şeklindedir. Kendisinden de Yahya b. Haris ez-Zimâri, Ca’fer b. Rebî’a, Said b. Abdulazîz, Ca’fer b. Yezîd ve kardeşi Abdurrahmân b. Āmir el-Yahsubî kıraat ve hadis okumuştur. İbn Āmir Şam kadılığı ve Emeviyye Camii nazırlığı ve imamlığında da bulunmuştur. Emeviyye Câmü’nin yapımı esnasında işleri takip etmiş ibâdete açılmasından sonra da uzun yıllar caminin idareciliğini yapmıştır. Bkz. Birşık, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, s. 110-112.

Siyāsiyyāt cihetinden qalemi ayırmaq güç oluyor. ‘Ādetā hāl gibi bir şey oluyor. Havātır, o taraftan hücum ediyor. Bir sözde medh yāhūd zemm bulunmasa zevki olmayacağı ma‘lūm ise de hitāb-ı nefis hoştur. (364B) Tabīb-ı hāzıkı bulup da kendi derdiniñ çāresini, ‘ilācını almayıp da emrāz-ı ‘umūmiyyeniñ tedkīkātını, esbābını añlamağa uğraşmaq hastaniñ za‘afına sebep olur zannediyorum.

22 Rebi‘u’l-Āhīr [Cum‘aertesı]

Üzüm, hürmā ve ekin meyve zeytūn, nār gibi meyveleri Cenāb-ı Hākk peydā buyurdu. Bunlardan yemekle emr buyurduğı gibi şadaqasını vermekle emr buyurdu. İsrāftan nehy buyurup müsrifleri sevmediğini beyān buyurdu. Hayvānātda menfa‘at peydā kıldı. Helāl kıldığı rızıkdan yemekle emr buyurdu. “Şeytāniñ izine tābī‘ olmayıñ. Şeytān siziñ āşikāre düşmanıñızdır.” buyurdu.⁶⁷⁴ Bu ni‘metleri ihsān buyuran Hālīk yolundan ayrılmamalıdır. (365A) Bu ‘abd-i aḥqarıñ bāğçeye muḥabbet ve merākı<m> vardır. Hele üzüm ve meyve ağaçlarını pek severim. İcār tariḳiyle bir zamān bir müddet-i qalīlde, bāğçeli bir ḥānede sākin olmuştum ammā ḥamd olsun mevsiminde bu ni‘metlere nā’il oluyoruz. İsrāftan kurtulmaq isteriz. Çünkü isrāf, qasvet-i kalbi da‘vettir. Rabbim Te‘ālā, ḥaṭāvāt-ı şeytāna tabī‘iyyetten maḥfūz buyurusun.

Gelir qantārla ğam gelse fī’l-hāl

Gider olsa gider mişkāl mişkāl

fehvasınca qasveti isrāfla celb kolaydır ammā def‘ güçtür. Hāqqını verip Hākk’a şarf ve Hākk’tan taḥşīl herkesiñ kārı değildir. Kendi kendine taḥlīl ve taḥrīm şeytān yoluna gitmektir.

(365B) Meyveli bāğçe ve hayvānāta mālik olmak çok para ister. Ma‘-māfīh meşğalesi çoktur ammā verd-i müşāhede, zehr-i mükāşefe, yāsemīn-i meveddet açılmaq yolu var. Şemerāt-ı ma‘neviyyeniñ zekātı verilip ehliniñ ğayrından muḥāfaza ve ehline

⁶⁷⁴ Enam, 141-142.

beyānla isrāftan ḥalāş olunur. Mücāhedāt kuvvetiyle daḥi Rabbānī bir ḥāl ḥāşıl olur. Rūḥ, kalb, ‘aql merzūk olur. Şemārda zekātīñ vüçübuna İmām-i A‘zam Efendimiz, bu āyetten istidlāl buyurmuştur.

İsrāf, bilā-menfa‘ at māliñ gıtmesidir. Ḥātem-i Tā‘ī‘ye⁶⁷⁵, “ لا خير في السرف⁶⁷⁶ ” demişler, “ لا سرف في الخير⁶⁷⁷ ” diye cevāb vermiş. Şeytānīñ ‘aduvv-ı mübīn olmasını Neysābūrī, “ بين العداوة⁶⁷⁸ ” diye tefsīr ediyor. (366A) Ḥayvānāttan çift olarak sekiz şınıf ḥayvānīñ dişisi yāḥūd erkeği ḥarām olduğuna dā‘ir bir emr-i İlāhī yok iken Cenāb-ı Ḥaḫḫ’a iftirā‘ ile bilā-‘ilm nāsı idlāl edenleriñ azlem olup Cenāb-ı Ḥaḫḫ’ıñ ḫavm-i zālīmīne hidāyet etmeyeceği beyān buyuruluyor.⁶⁷⁹ Koyun ve keçi -dişi ve erkek- ḥelāl olduğu ḥālide keçi etine raġbet etmemek ve dişi ete meyl etmemek mes‘elesı ḥālā cārīdir. Lezzet ve kuvvet ciheti varsa anı bilmem ammā ḫalkıñ bu ḥāli ḫaşābları ḫīleye sevḫ etmekte olduğunu añladım. Tesvīlāt-ı nefse ve teblīsāt-ı evhām u ḫayālāta uyup da ḫürmetine ḫā‘il olanlar mezmūmdurlar. “Zā‘n”: Koyun, erkeğine “kebş”, dişisine “na‘ce”; “Ma‘z”: Keçi, erkeğine “teys”, dişisine “anz” denir.

(366B) 10 Nīsān Pazar

Meyte ve dem-i cārī ve laḫm-ı ḫınzırīñ ḥarām ve murdār olduğu ve nām-ı Ḥudā’dan başḫa için zebḫ olunaniñ fişḫ ve ḥarām olduğu, bunlarıñ zarūret zamānında sedd-i ramaḫ ḫadar ekli mübāḫ olduğu beyān buyuruluyor. Yahūdīlere tırnaḫlı ḫayvān ve baḫar ve ġanemiñ iç yaġları ḥarām ḫılınıp ancaḫ zāhr u baḫnlarına müte‘allıḫ ve bāġırsaḫ ve kemikler ile muḫteliḫ yaġlar ḥarām ḫılınmadığı, bu cezā anlara azġınlıḫları sebebiyle olduğu beyān buyuruluyor. “Eġer vaḫy ettiġim şeyde anlar seni tekzīb ederlerse de ki

⁶⁷⁵ Ebū Seffāne (Ebū Adī) Hatim b. Abdillāh b. Sa’d et-Tāi el-Kahtānī. Tay kabilesinin resisidir. Cömertliġi ile ilgili pek çok menkıbe anlatılan, Cahiliye döneminin meşhur şairiridir. Hicri 9 yılında ihtida etmiş, Peygamberle Veda Haccına katılmış, Hz. Ali’nin sancaktarı olma payesine kadar yükselmiştir. Irak seferinde bulunmuş ve Kūfe’de 67 (m.686) da vefat etmiştir. Bkz.: Süleyman Tülücü, "Hātım et-Tāi", *DİA*, XVI, s.472-473.; http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Eshabi-KiramDetayADI_BIN_HATEM_I_TAI_radiyallahu_anh_805.aspx (Erişim tarihi: 08.09.2013)

⁶⁷⁶ “Lā ḫayrun fī’s-sarf” (İsrafta hayır yoktur.)

⁶⁷⁷ “Lā sarfun fī’l-ḫayr” (Hayırda israf yoktur.)

⁶⁷⁸ “Beyne’l-‘adāveti” (Düşmanlık arasında.)

⁶⁷⁹ Enam, 143-144.

‘Rabbiñiz Te‘âlâ rahmet-i vâsi‘ a şâhibidir. Lâkin mücrim kavmlere ‘azâbı işâbet ederse ber-vech (367A) reddolunmaz.’” bulunuyor.⁶⁸⁰

Tahrîm ancak vahîyle bilinir, hevâ ile bilinmez. Kavânin-i şer‘ den me’hûz olursa millet hem terbiye ve hem de ta‘lîm edilmiş olur. Şer‘ den muqtebes olmayan kavânin, halkı dâ‘imâ cehâlete sevk eder.

Ba‘zı memnû‘ âtiñ cihet-i tabî‘ iyyeden sebebi anlaşılır ammâ Mecûsî’niñ kestiğini yemek memnû‘ olduğunu tabîb bilemez. ‘Aql anlayamaz. Cenâb-ı Hâkk’ın rahmeti vâsi‘ dir ammâ imhâline mağrûr olmamalı. ‘Azâbı gelince def‘ olunamayacağını mülâhaza etmelidir. Kâşânî’den şöyle anlaşılıyor: “ ‘Anlar, Rabbimiziñ rahmeti vâsi‘ dir, bize ‘azâb etmez.’ diyecek. ‘Evet, vâsi‘ dir ammâ ‘azâbı da vardır’ denilecek.” (367B) Bu âyetlerin tefsîrini mütâla‘ada diğkat lâzımdır. Mütedâvil olan tefâsîriñ ekşerisi Şâfi‘îdir. Bizim kütüb-i fiğhiyyemize mürâca‘at olunmalıdır. “Eşyâda aşıl olan hâldir.” mes‘elesini uşûl-i fiğhdan anlamalıdır. Âyet, muhkemdir. Şoñra tahrîm vürüdü münâfî değildir.

“Rağmetiñ evliyâyâ, şardıñ a‘dâya tahşîşine işâret var. İnsâniyye câmi‘ adır ammâ kısmet-i ezeliyye beynlerini fâşıladır.” (‘Arâ’is)

(سيقول الذين⁶⁸¹) kavlı-i celilinde, “Müşrikleriñ eğer Cenâb-ı Bârî murâd etse biz ve babamız şirk etmezdik ve kendilerimizden bir şey’i harâm kılmazdık.” diyecekleri zıkr buyuruluyor. “Anlar Cenâb-ı Peyğamber’i tekzîb ettikleri gibi anlardan muqaddem olanlar da Peyğamberlerini tekzîb ettiler tâ ki o sebeble ‘azâbımızı şattılar.” (368A) Anlara de ki: “İndiñizde kitâb ve hüccetten emr-i ma‘lûm var ise anı bize çıkarıñ. Siz ancak kendi zanniñize tabî‘ olup yalan söylüyorsunuz.’ De ki: ‘Allâhu Te‘âlâ’nıñ kitâbla hüccet-i tammesi vardır. Murâd eylese elbette cümleñizi toğru yola hidâyet ederdi.’ buyuruyor.⁶⁸²

Müstakbelden haberdır. Haber verilen vuķu‘u dañi i‘câzına delâlet eder. Bu müşriklere mahşûş ve munhaşır değildir. Müslümânım diyenleriñ dañi lisânından işitilir.

⁶⁸⁰ Enam, 145-147.

⁶⁸¹ “*Seyekûlu’l-lezîne*” (Diycekler ki...), Enam, 148.

⁶⁸² Enam, 148-149.

İyi bir işi yapmayanlar yāhūd fenā bir şey yapanlara i‘tirāz olununca “Murādu’l-lāh böyledir. Cenāb-ı Hāḫḫ murād etse böyle olmazdı.” derler. (368B) Bu mühim mes’eleye diḫḫat olunursa iş meydāna çıkar. Evet, biz maḫtūlūn vefātını, “Murād-ı İlāhī iledir.” deriz. Öylece i‘tikād ederiz ammā ḫātili daḫi ma‘zūr görmeyiz. “Anıñ daḫi cezā görmesi Murād-i İlāhī’dir.” deriz. Biz meşiyet-i İlāhiyyeyi inkār etmiyoruz. Bu iki āyetiñ biriniñ evveline, biriniñ āhirine diḫḫat etmelidir. Meşelā “Neden ḫumār oynuyorsun?” denilen kimse cevābında “Cenāb-ı Hāḫḫ murād etse beni oynatmazdı.” derse ma‘zūr olamaz. O kendini ḫaḫlı göstermek isitiyor. “Benim bu ḫabāḫati irtikābım, meşrū‘dur. Cenāb-ı Hāḫḫ benden rāzıdır.” demek isteniyorsa bir ḫoḫat (369A) yese ḫoḫatı vuramı ma‘zūr görmez. Bir şey daha añlaşılıyor ki anlarıñ bu cevābı kizb olduğunu kendileri bilirler. Bilmeseler de zann derecesindedir. Seniñ hidāyetini Hāḫḫ’ıñ murād etmediğini ne[r]den biliyorsun? Delil göster. Sen zanna tābi‘ oluyorsun, zanna tābi‘ olmak memnū‘dur. Evet, Cenāb-ı Hāḫḫ dilese ‘umūmu hidāyet eder. Lâkin bir ḫavmiñ hidāyet, bir ḫavmiñ ḫalālını murād buyurmuştur. Sen ḫaḫḫında murādu’l-lāh ne olduğunu bilemezsiñ. ‘Abd olduğun muḫaḫḫaktır. ‘Abdiñ vazīfesi daḫi ‘ubūdiyyet olduğu, muḫaḫḫaktır. Sa‘ādet u şeḫāvet-i ezeliyye ma‘lūm deḫildir.

(369B) ḫāşānī merḫūm, “Cenāb-ı Bārī’niñ siziñ hidāyetiñizi murād buyurmadığını ne[r]den bildiñiz?” demektir.” deyip “Bu isti‘dādı olanı tehyīcdir ki şirkten rücu‘la imān ider.” diyor. Tefsir-i ḫāzin, “Cenāb-ı Bārī bu āyette mezheb-i Cebriyyeyi şarāḫaten o ḫūffardan ḫikāye buyurdu.” diyor. ḫasan bin Fazl, “Anlar bu sözü ta‘zimen Allāh’[a] söyleselerdi, ḫaḫḫı bilerek söyleseler ta‘yīb olunmazlardı. “من غير معرفة بالله تكذيبا وجدلا”⁶⁸³ söylediler.” demişlerdir.

Cenāb-ı Hāḫḫ her maḫāmda bildirir. ḫüsn-i zann edip çalışacağız. Sü‘-i zannla tembel olmayacağız. Bu mes’ele ḫaḫḫında vaḫtiyle şeyḫimden tekdīr alıp men‘ olunmasa idim çok şeyler yazardım. Sa‘īd şaḫī, şaḫī sa‘īd olur.⁶⁸⁴ فانهم:

⁶⁸³ “Min-ḫayri ma‘rifeti bi’l-lāhi tekzīben ve cedelen” (Allāh’ın bilgisi dışındaki her şey yalan ve boş uğraştır.)

⁶⁸⁴ “Feinnehum” (Çünkü o...)

(370A)

Müşābihdir Burāk'a ḥüsn-i a' māl

Murādına eder insānı işāl

fehvāşınca murāda vüşülün çāresi ḥüsn-i a' māl'dir. İnsān, "İyi ' ameli ne için yaptın?" diye mes'ul olmaz; "Ne için yapmadın?" diye mes'ul olur. Ben kendi ḥesābıma söylerim ki biz a' māl-i zāhireye devām için ḥükümetiñ taẓyīfine muḥtācız tā ki getirildiği gibi yola gelelim kesb-i liyākat edelim.

Gerektir evvelā kesb-i liyākat

Seni arar bulur ' izz u sa' ādet

' İlim, ' irfān yoludur, ' aşk meydānıdır. Şaķın ' ilmiñ ḥicāb olmasın. "Amel, imāndan cüz' değıldir." mes'alesini yañlış añlama. Rind-meşreb olanlarıñ zāhir ' ilminde falānlar ḥaķķındaki sözleri seni yañlış yola sevķ (370B) etmesin. Günde yüzlerle ğuruş kazanan tāciriñ, "İnsān beş ğuruş için uğraşmamalı." demesi beş ğuruşa muḥtāc olan faķīr, "Çalışmasın aç kalsın." demek değıldir. Anlar hep işiñ ilerisine teşvīktir. Cāmī merḥūmuñ, Kāfiyye Şerḥi⁶⁸⁵ ile iştiğāli zamānına, "mālāya' nī ile iştiğāl zamānı" demesi kemāl zamānındadır. Ğazzālī merḥūmuñ, "Ömrümüzden işe yarayacak bir kısmını ' aķā'id ve uşul-i fiķh ile uğraşmakla zāyi' ettik." diye Cevāhiru'l-Ḳur'an'da ki şikāyeti daḥi böyledir.

Silen āyīne-i cāndan ğubārı

Temāşā eyledi dīdār-ı yārı

diyen Yahyā Efendi, güzel söylemiştir. Çalışmak ister. (371A) Şoñ peşimānlık fā'ide etmez. ' Ömr-i ' aziziñ kıymetini bilmelidir.

⁶⁸⁵ Abdurrahman-i Cāmī, el-Fevāidü'z-Ziyā'iyye. Hayatta kalan tek oğlu Ziyaeddin Yusuf için kaleme aldığı bu eser, Cemaleddin İbnü'l-Hacib'in el-Kafiye'sinin şerhidir. Osmanlı medreseleriyle diğer İslām dünyasındaki medreselerde eskiden ders kitabı olarak okutulduğu gibi günümüzde de eski yonteme göre Arapça öğreten bazı yerlerde bu gelenek sürdürülmektedir. Kitaba kırk altı kadar haşiye yazılmış, bunların onu basılmıştır. bkz.: Hulusi Kılıç, "El-Kafiye", *DİA*, XXIV, s.153-154.

Meşeldir şoñ nedāmet fāyde⁶⁸⁶ etmez

Yürekten acısı ölünce gitmez

Hafiyen irtikāb-ı fi' il-i zinā eden qadınıñ bir veled-i ğayr-ı meşrū' tevli'di ile rüsvāy olduğu gibi yevm-i tebelliyu's-serā'irde rüsvāy olmaqtan qorqalım. Şunu da hātırdan çıkarmayalım ki lisānen Müslümānlık gösterip fi' iliyyātda ğayreti olmayanıñ rüsvāylığı pek büyük olacaqtır. Çünkü bu, zulmüñ qatmerlisidir.

Şağın zulm u cefāya mā'il olma

Eden bulur meşeldir ğāfil olma

Lağırdı ile insānları iğfāl kolaydır ammā öyle birgün geliyor ki iğfāle kudret kalmayacaqtır. Her nev' hile qapıları kapanacaqtır. Bu derde çāre güctür.

(371B) 24 Rebī' u'1- Āhır [Pazarertesı]

“Cenāb-ı Bārī, Ḥabīb'ine “En'ām u ḥarşdan şunu ḥarām etmiştir.” diyenlere “Şāhidleriñizi getirin.” demekle emr buyurdu. “Anlarıñ kızble şehādetlerini taşdıq etme ve āyātımızı tekzīb edenleriñ ve āhirete imān etmeyenleriñ hevālarına tābi' olma. Zirā anlar bütlerini, Allāhu Te'ālā'ya berāber tutarlar.” buyuruyor.⁶⁸⁷

Şāhid-i 'Ādil İsteriz

Ehl-i 'ilm sevilsin, kitābı söz olsun deriz yoğsa her iddi'āya kulak aşmayız. Kendileri gibi birkaç kâzib bulacaqlarını dağı biliriz. Kâziblerden i'rāz ve anlarla mücādeleyi terk edeceğız. Müfteriyyāt-i bātile aşhābı olan cāhillerden dūr olacağız. Şehādetleriñ fesādını beyān edeceğız. (372A) Diğkat edenlere hafī qalmaz ki mu' tekid bir zāt ziyi-i 'ulemāda bulunan bir zātın iltifātını ni' met ve şöhetini ğanīmet bilir,

⁶⁸⁶ “Fā'ide” şeklinde yazılmış vezin için “fāyda” tercih edildi.

⁶⁸⁷ Enam, 150.

‘âdeten sevinir ammâ şoñra anı i‘ tîkâdsız bir kimse ile refâkatte görürse hemân ‘aynından sâkıt olur. Evet, bu da şâhiddir. İ‘ tîkâdsızla bilerek refâkat ‘amelsizliğe şâhiddir. Aḥbâb çoğaltmak ve bu şürette menfa‘at-ı dünyeviyye te’min etmek için dünyalık elinde olan kimseler, ne olursa olsun anlara şokulmak şâhiddir.

Bize ḥilâf-ı şer‘ sözler söyleyecekler, yek-dîğetine şehâdet edecekler ammâ biz kabûl etmeyeceğiz. Anlardan i‘ râz edeceğiz, uğraşmayacağız. İnsân uğraşacak olduktan şoñra gerek eski (372B) gerek yeñilerden birçok şey bulur. Selâmet, i‘ râzdadır. Muḥâlif çoktur, muvâfık bulmak güçtür. İnsân kulûb-i selîm aşḥâbından şâf ḥâliş birkaç zâtı görünce, bulunca mesrûr olur. Bunlar ise gâlebelikten uzaklaşmadıkça bulunmaz. Feryâd-ı ‘andelîb ve güzel çimenler, çiçekler; cibâlîñ laṭîf manzarasını ârzü edenler şehirden uzaklaşmalıdır.

Şâfî kalb bulup ehl-i işâret olmak için daḥî siyâsiyi bir tarafa atmalıdır. Siyâsiyyâtüñ mâni‘-i şafvet-i kalb olduğu muḥakkaktır, kavâ‘id-i külliyyedir. Seniñ için kâ‘ide bozulmaz. İnsânlara i‘timâd olunmaz. Birkaç günde bozulurlar ammâ kavâ‘id-i külliyyeniñ aḥkâmı bozulmaz, dâ’imidir.

(373A) 25 [Rebî‘u’l- Āḥir] Şalı

Allâhu Te‘âlâ Ḥabîb’ine, “Geliñ size Rabbiñiziñ ḥarâm ettiği şeyleri tilâvet edeyim.” demekle emr buyuruyor. Şirkten nehy, ebeveyne iḥsân ile emr ve fakırdan ḥavfla katl-i evlâddan nehy ve gizli ve âşikâre zinâdan nehy ve Cenâb-ı Ḥaḥḥ’iñ katlini ḥarâm kıldığı katlden nehy buyuruyor. Mâl-ı yetîme taḥarrübten nehy ediyor. Bulûğuna kadar muḥafâzasına sa‘y etmek üzere aḥsen şüretle olursa müsâ‘ede buyuruyor. Kîle ve terâzîniñ tamâm ölçmesini emr ediyor. “Herkesiñ kudreti kadar teklîf ederiz.” buyuruyor ve “Ḥükümet ve şehâdetiñ şıḍḍı u‘adille söyleyiñ, aḥrabâñız olsa bile.” buyuruyor. ‘Ahde vefâ ile emr buyuruyor.⁶⁸⁸

⁶⁸⁸ Enam, 151-152.

(373B) Okuyalım

“Siziñ kitābıñızı size okuyayım.” demekle me’ mürüz. Milletin gözü okumağa açılır. Kendi okuyamayana biz okuyalım. Şirkten şakınalım. Ebeveyne ihsān edelim. Bu hūşūşda yazılarımız çoktur. “املاق⁶⁸⁹” ya’ ni fakir düşmek korkusu ile evlādımızı katl etmeyelim. “نحن نرزقكم وایاهم⁶⁹⁰” kavlı-i celīlini unutmayalım. Bunun mühlik bir hastalık olduğunu hātırımızdan çıkarmayalım. Bunu unutmak hükümetiñ tedbirsizliğı. Nās beyninde bulunan şāyi’ atcılarıñ keşreti. İstanbul halkından az bir zamānda birçok kimselere hastalık, sersemlik, nezl, cinnet, mezhebsizlik gibi ‘ illetler verdi. (374A) Ne olacak diye düşünmek sebebiyle neler olduğu ma’ lümdür. Bunuñ sağlam i’ tikāddan başka çāresi yoktur. Gizli ve āşikāre zināya gelince bunun hakkında daħi kütüb-i mu’ tebere-i İslāmiyye muṭāla’ ası lāzımdır. Katl-i nefis mes’ elesi daħi ‘ aqlen, kānūnen bilinecek şeylerden değildir. Cenāb-ı Hakk’ ıñ kimleri katle emr buyurduğu kütüb-i şer’ iyyeden müstebān olur. “Hürriyyet için babamı keserim.” diyenler, bir zamān “Pādişāh için babamı keserim.” diyorlardı. Kesmek zābıñ emri ile cā’ iz olamaz. Ancak Hūdā ile olur. Yetim hakkında, şehādet hakkında, ‘ ahde vefā hakkında İhyā tercümemizde ve āsar-ı sā’ iremizde (374B) fevā’ id-i nāfi’ e vardır. Bunlar, kulağına girenle girmeyen[e] müsāvī değildir. Bunlarıñ zāhirinde kalmayalım. Fevāhiş-i zāhirede zīnet-i dünyā, bātınede hubb-i cāh u riyāşet işāreti olduğunu, Muḥāsibī Hāzretleri’ niñ “Hakk’ ıñ ğayrısı murād olunan her şey fevāhiştir.” buyurduğunu bilelim. Evvelā nuṭkī olan rezā’ ilden başlandı. Şoñra ebeveyne ihsān-ı zikr buyuruldu. Çünkü vücūd ve terbiyeniñ sebab-i qarībleri olduğundan anlarıñ hukūkunu ma’ rifet, ma’ rifet-i Hūdā’ ya rāci’ dir. Qāşānī’ yi diğkatli oku ([s.]73).

“و اذا قلتم فاعدلوا⁶⁹¹” kavlı-i celīlinde Sehl-i Tüsterī Hāzretleri, “Bir kimse, zannederse yakīnden maḥrūm olur; mālāya’ nī söyleyen kimse şidqtan maḥrūm olur; (375A) a’ zāsını Hakk’ ıñ ğayrı ile meşğūl eden kimse vera’ dan maḥrūm kalır. ‘ Abd bu üç şeyden maḥrūm olunca helāk olur. Dīvān-ı a’ dāda müşbettir.” buyuruyor.

⁶⁸⁹ “İmlāk”

⁶⁹⁰ “Naḥnu nerzūkukum ve iyyāhum” (Sizi de onları da (ancak) biz rızıklandırırız.), Enam, 151.

⁶⁹¹ “Ve izā kulltum fā’ dilū” (Söylediğiniz zaman adaletle yapın.), Enam, 152.

Ef âlimize diğkat edelim. Her gün tanıdığımız zâtların vefâtını işittiğimiz hâlde cennette olacak şeyleri dünyâda istiyoruz. Bâğlar, bâğçeler, bir çok paralar vesâ'ire. Kıuruntusu, bî-lüzûm sözler ile vaqtimiz zâyi' oluyor da hiç düşünmüyoruz.

(⁶⁹² و ان هذا صراطى) Bu iki âyette olan beyân, “Şerî'ât benim şırâf-ı müstaķîmimdir. Aña tâbi' oluñ perâkende yollara ittibâ' etmeyiñ ki o yollar sizi râh-ı Hâķķ'dan tefriķ ve dūr eder. Allâhu Te'âlâ size bu emr olunanlara ittibâ' la hüküm eyledi. (375B) Tâ ki dalâletten ittikâ' edesiñiz.” buyurdu.

Beyzâvî merhûm, “‘هذا’ dan murâd bu sûrede mezkûr olandır çünkü ‘bâ’ serhen işbât, tevĥîd ve nübüvvet ve beyân-ı şerî'ât hâķķındadır.” diyor. “ان” kelimesini “ان” ve “ان” okuyan vardır. “صراطى” kelimesiniñ “yâ”şını dañi meftûh okumuşlardır. “سبل”⁶⁹³ kelimesini, “edyân-ı muĥtelife” yâĥûd “hevâya tâbi' ĩuruk” diye tefsir ediyor. Muķtezâ-yı hüccet vâhid; muķtezâ-yı hevâ, iĥtilâf-ı tebâyi' ve 'âdât ĥasebiyle müte'addiddir.” diyor. O yollara tâbi' olmaķ, insânı vahye ittibâ' ve iķtifâ-yı bürhândan çevirir. Bu âyet hâķķında bir eşerimizde ĥaylî sözler yazmışızdır. Vaķtiyle İĥyâ'da buña dâ'ir sözler okumuş ve (376A) yazmış idik.

Ĥâzin'de Cenâb-ı Peyğamber'in bir ĥaĥķ çizip soñra yemîn ve şimâline ĥuĥûĥ çizip sebîli'l-lâh ile sebl-i şeyĥânı beyân buyurması hâķķında ĥadîş-i şerîf vardır.⁶⁹⁴ ‘Aşrımız ‘ulemâsından Ĥacı Üveys Efendi⁶⁹⁵, Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ'ya yazdığı şerĥte⁶⁹⁶ bu ĥaĥķın ve ĥuĥûĥuñ naşıl olduğunu göstermiştir. Ĥâzin'de İbn-i Mes'ûd Ĥazretleri'niñ bu âyât hâķķında bir kelâmı vardır ki Tirmizî'den mervîdir ([s.]78).

Kâşânî, “Menba' -ı fâzîlet olan ĥarîķ-i fezâ'il budur ki o da vahdettir.” diyor. “Bu yoldan başķası azğınlık verir. Muķtezîyât-ı ahvâ' redâ'î-i nüfûstan ictinâbla Cenâb-ı Bârî tevşîĥ buyuruyor.” diyor. (376B) Ni' metu'l-lâh ne güzel söylüyor: “Ĥur'an'da bâ-ĥuşuş

⁶⁹² “Ve enne ĥazâ şirâti' mustaķîmen” (İşte benim dosdoğru yolum budur.), Enam, 153.

⁶⁹³ “Subule”

⁶⁹⁴ Abdullah İbni Mes'ûd'm (r.a) rivayet ettiğine göre, “Bir gün Resûlullah (sallallahu aleyhi ve selem) bizim için bir çizgi çizdi ve buyurdu ki; ‘Bu, Allah'ın yoludur.’ Sonra o çizginin sağına ve soluna bir takım çizgiler daha çizdi ve ‘Bunlarda yollardır. Her yolun başında bir şeytan bulunur ve insanları bu yollara çağırır.’ buyurduktan sonra.....” bu ayeti okumuştur. (İbni Mâce, *Mukaddime*, 11; Dârimî, *Mukaddime*, 23)

⁶⁹⁵ Hanzâde diye tanınan Erzincanlı Üveys Vefâ b. Muhammed b. Ahmed.

⁶⁹⁶ Bu şerhin adı, *Minhâcü'l-Yakîn şerhu Edebi'd-dünyâ ve'd-dîn*'dir. İstanbul'da 1328 yılında basılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çağrııcı, “Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn”, *DİA*, C.X, s.406-408.

bu sûrede mezkûr olan ahkâm ve işârât ve âdâb tevhid-i Hakk'a muvaşşıl tarîktir. İc vicâc yoktur. Ehâviyye-i fâside ve ârâ'-ı bâtileden hâzer bu tarîke sülûkla olur.”

Şırât-ı Müstakîm, ilhâma mütâba'at ve 'ubüdiyyete şürû'dur. Câddeden giden necât bulur. Yollara şapan helâke gider.

Celâleyn Hâşiyesi, “Cedelde ta'ammuk-ı zelle ma'rûz olmak ve mazânne-i sū' mu'tekiddir.” diyor. Ebu Hayyân, “Necât-ı ebedî bu yola gitmektedir.” diyor. Rûhu'l-Beyân “صراطى” kelimesini “mesleki ve şerî'ati” diye tefsîr ediyor.

محالست سعدى كه راه صفا

توان رفت جز در پی مصطفا⁶⁹⁷

(377A) Sehl Hâzretleri, ehl-i bid'at ve ahvâ' için şırât-ı müstakîm yoktur. Anlar için tevbe yoktur.” diyor. Kendini 'âşî bilmiyor ki tevbe etsin.

İbn-i Cerîr, ‘هذا’ yı diyor “Evvelki iki âyete işârettir.” Hâzin de öyledir.

El-hamdu-li'l-lâhi Te'âlâ bu âyet-i kerîme hakkında şu kadar söz yazmağa az zamân içinde muvaffak olduk. Cevâhiru'l-Şur'an'da dağı vardır. Toğru yol beyân buyuruldu. Şapmayan selâmet bulur. Cenâb-ı Muhyî'd-dîn'in bu âyet hakkındaki sözlerine vâkıf olup yazmak isterim ammâ nerde olduğunu bilmiyorum. Tarîk ve efkârın muhtelif olmasından düşman çok istifâde etmiştir. Bunu añlayan var ammâ tarîk-i hakқта cem' olmak kula müyesser değil.

(377B) 26 Rebî'u'l-Âhîr [Çehârşenbe]

Mūsâ 'aleyhi's-selâm'a, “Tevrât'ı anlarıñ ahkâmına ahsen vechle kıyâm edenlere, ni'metimiziñ tamâmı ve her şey'in tafşîlini beyân için verdik ve anlara hidâyet ve rahmettir. Olur ki benî İsrâ'il Rabbleriniñ emriyle ba'se ve şevâb ve 'uqbâya mülâki

⁶⁹⁷ Muğâlest Sa'dî ki râh-ı şafâ/ Tevân refî coz der-pey-i Muşafâ (Sa'dî! Safa yoluna Mustafa(s.a.v)m yolundan başka [yolla] gidilebilmesi muhaldır.) Sâdî-i Şîrâzî, *Bostân*, Ahter Matbaası, İstanbul 1888, s.4.

olacaklarına ĩmān edeler. Bu ur an-ı Kerĩm ki keřĩrũ'l-nef bir kitābdır. Aña ittibā' ediñ ve aña muhālefetten hāzer ediñ. řāyed aña tabi' iyyetle raħmet olunasiñız.” buyuruyor.⁶⁹⁸

Beyzāvĩ merħũm “⁶⁹⁹كتاب” kelimesini “ur an”la, “⁷⁰⁰مبارك” kelimesini “keřĩrũ'l-nef ile “⁷⁰¹اتباع” ı daħi ur an'da olanla “amel” ile tefsĩr ediyor. Ni' metu'l-lāh, “⁷⁰²انزلناه”, “⁷⁰³متما لقاصد الكتب السالفة”, (378A) “⁷⁰⁴ترحمون” kelime-i şerifesini “⁷⁰⁵تكشفون” ile tefsĩr edip ur an'la meřgũl olanlara mũhim bir tebşirde bulunuyor. Cennet-i mu' ārefede mũnerihũ'l-bāb olmak için ur an'la ' amelden başka are yoktur. Diğķatli okuyup fikrini şarf eden zāt, zevāl ve melāli olmayan bir lezzete mazhar olurlar. Cennet-i ' irfānda mezāyıkā yoktur. “Bir kitābdır ki maħz-ı tevħĩd ve řarĩķ-i mũstaķĩme mũrřid ve hādĩdir. Kendinden geçip bi'l-lāhi fi'l-lāh eder. Te'vĩlāt-ı Necmiyye, “ur an, ũmmet-i Muħammed'e kendileri ile Rabbleri beyninde Hāķķ'a vũřũl için i' tiřāmedecek bir ħabl-i mũbārektir.” diyor. Ĝıdā-yı ervāħdır. řiřħatinde okuyan marazında daħi oķur. Vefāt ederken daħi oķur, cennette de oķur. (378B) Zāhiriyle uğraşan dũnyāca, zāhir ve bātınıyla uğraşan dũnyā ve āħiretce berekete nā'il olur. “كتاب”, “انزلناه” mũbārek kelimeleriniñ ismi iřāretĩñ ħaberleri olması da cā'iz; “انزلناه” mũbārek kelimeleriniñ ķitābĩñ şıfatı olmaları da cā'izdir. Īālĩķ'ına 'ubũdiyyeti kendine şeref bilmeyenler ħiçbir vaķit esāretten ķurtulamazlar. Īũrriyyetten maħrũmdurlar dā'imā esĩr-i nefstirler.

ur an'la 'āmil olmayanlar ķať iyyen medenĩ olamazlar. Dā'imā zālimler nereye gitseler iřlāħ-ı hāl edemeyip oradan sũ-i aħlāķ ve 'ādātına 'ilāve ederler. Ma' -māfĩħ medeniyet iddi'ā' ederler ammā fi' illeri kendilerini her vaķit tekzĩb eder. (379A) Sen, ur an'a baķ. ur an'la mutta'iz olanlar 'ākildir, mĩzān budur. Gerçi, ur an'la 'āmil olmayanlarıñ řimālarında olan 'alāmet, ehline ma' lũm ise de sende o mũřāhede ķuvveti yok ise ne ħũkũmet ādemlerine ve ne de laķırdı Mũslũmānlarına, kimseye aldanma. Saña

⁶⁹⁸ Enam, 154-155.

⁶⁹⁹ “Kitābun”

⁷⁰⁰ “Mũbārekun”

⁷⁰¹ “İttibā'”

⁷⁰² “Enzelnāhu”

⁷⁰³ “Mũtimmen li-ķāsıdu'l-kitābi's-sālifeti” (Onu indirdik [lafzı]; daha ũnceki kitabları tamamlayıcı olarak [anlamında].)

⁷⁰⁴ “Terħamũn” (Merhamet edin.)

⁷⁰⁵ “Tekřifũn” (Őzũntũsũnũ giderin.)

Qurʾān, ne yapanlarıñ ne meşrebte olduklarını bildirir. ‘Amelsizleriñ tehevürle Müslümānlık da‘ vāsıyla ortaya atılması ‘irfānı olanları aldatamadığı gibi münkirleriñ daħi ehl-i zulme mümāşātla millete iyilik edeceğine daħi aldanmaz. Sen Qurʾān’la ‘āmil dost ara. ‘Amelsiz, koyu ta‘ aşşubla hareket edenleri gāh hükümet gāh muhālifler ālet edip maqşadlarına nā’il olmuşlarsa da **(379B)** çok sürmeyip mağlūb olmuşlardır. Bu gibi desā’ise, ‘ārif-i Qurʾān olanlar tenezzül etmezler. Ahlāksız münāfiqlarıñ işidir. ‘İrfānı olanlarıñ maħrūm-ı ‘amel ve i‘tikād olanlara ḥasbe’l-iqtizā müdārāları görülüyor ammā anları işlerine karıştırmak, esrārına vākıf etmek ‘urefā da görülmez. ‘Ārifler ‘indeinde ittilā‘-ı esrār-ı ḥaḳīkat ni‘metine nā’il olan zevāt, mu‘azzez ve muḥteremdirler. “Dünyā işini biliyor diye ma‘lūmātından, parası var diye i‘tibārından neden ḥişşe-yāb olacağım?” diye ‘amel müflisleriñ yanlarına şokulup erbāb-ı şalāḥa belhā’ nazarıyla bakmak, ni‘met-i ‘irfāndan maħrūm olan kesāniñ ‘ādetidir. Bir faḳiriñ du‘āsını almak, eñ nüfūzlu bir kimseniñ iltifātından muḳaddestir.

(380A) 27 Rebi‘u’l-Āḥir [Pençşenbe]

“Mekke ahālisi, ‘Evvelce nāzil olan kitāblar ‘Arabī olmadığından anları oḳumaktan gāfiliz.’ dediler.” Öyle diyememeleri için Kurʾān, ‘Arabī olarak inzāl buyuruldu. “‘Yehūd ve Naşārā’dan ebleğ olurduk’ demeyesiñiz. Taḥḳīk, size Rabbiñizden lisāniñizca Kurʾān geldi ki tābi‘ olana reh-nümā ve ‘amel edene raḥmettir. Āyāt-ı Ḥudā’yı tekzīb ve andan i‘rāz edenden azlem kimdir? Bizim āyetlerimizden i‘rāz edenlere, i‘rāzları sebebiyle yakında eşedd ‘azābla cezālarını veririz. Tekzīb edenler ‘azābiñ gelmesine muntazırdırlar. ‘Alāmetiñ ba‘zısı zuhūr edince ĩmān, fā’ide etmez. Siz, muntazır olunuz; biz de muntazırız.’ de.” buyuruldu. **(380B)** Dīnlerini perākende edip dīnlerinde firḳa firḳa olanlarıñ işi, Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a müfevviḍdir. Şoñra anlara fi‘illerini ḥaber verir ve cezālarını verir.” buyuruldu.⁷⁰⁶

⁷⁰⁶ Enam, 156-159.

‘Özür Yok

“Niye Kur’an’la ‘âmil olmuyorsun?”[a], “Añlamıyorum.” diyenler, añlamak istemeyenlerdir. Aḥkām-ı İlâhiyye’yi qabûl etmemek için böyle ‘illet beyân ederler. ‘Ulemâ’ bunda kuşûr etmemiştir. Añlaşılacak şürette tercümeler vardır. Ne aradıñ da bulamadıñ? Kañğı ‘âlîme gittiñ, saña añlatmadı? Qavânîñ ḥaqqında şikâyet edenler de tembel gürûhudur. Qânûnsuzluqtan şikâyet ederler, yapılan qânûnlara itâ‘atleri olup olmadığını düşünmezler. ‘Âmil olan zâtıñ yanından hiçbir vaqit müftî (381A) ayrılmaz. “استفت قلبی⁷⁰⁷” buyurulmuştur. “Vicdân haber verir.” diyorsuñ da bildiği ile ‘âmil olana, Cenâb-ı Ḥaqq’ıñ bilmediğini bildireceğine [ne] diye inanmıyorsuñ? “Biz târiḥ biliyoruz, eş‘âr ve fûnûna vâkıfız, ‘aql u zihnimiz var. Qolay añlatmanıñ uşûlünü yapıñ ‘ulûm-i şer‘iyyeti daḥi añlayalım.” dediler ve böyle söylerler. Seniñ ḥidmetiñ olmayınca benim himmetim naşıl fâ‘ide eder? Sen bir senede öğrendiğini şey’i, bir günde öğret görelim. Ben ḥesâbtan a‘mâl-ı erba‘ ayı bilmediğim ḥâlde ve elime qalemi alıp yapmadığım ḥâlde; cebir bilen bir âdem baña öğredemezse qabâḥat kimdedir? Her şey’iñ bir yolu var, uşûlü var.

(381B) Şıfât-ı nefsi kendini her gün bir tarafa çeken, naşıl vâkıf-ı ḥaqqîkat olur? Her zamân dürlü hevâya ḥidmet edenin cihet ve maqşadı olmaz. İttiḥâd-ı efkâr mezheb-i müstaqîm aşḥâbında olur. Mülâḥidenin her biriniñ başka başka fikirleri vardır. Toğru yoldan ayrılan kimseler, muhtelif şoqaqlara şaparlar. Bir mektebiñ müte‘addid mu‘allimleri olup her biri bir mezhebe sâlik olur da ‘ulûm-i dîniyye mu‘allimi talebeyi îkâz etmez ve fûnûn-ı sâ‘ire mu‘allimîni menşûb olmadıkları ‘aqa‘id ‘ulûmuna qarşırlarsa oradan zuhûr eden t̄alibiñ ḥâline baq naşıl müşevveş, müzebziḥ bir ḥâldedir. Çünkü her biri kendi mezhebine çekmek istiyor.

(382A) (من جاء⁷⁰⁸) qavl-i celîlinde beyân buyurulduğı üzere, bir ḥayır ‘amele on mişli ecir bir günâha ancak mişli ile cezâ var. Ḥâşâ! Zûlm yok. Rabbimiziñ bize şırât-ı müstaqîmi iḥsân buyurduğunu, dînimiziñ müstaḥkem ve ḥâliş millet-i İbrâhîm olduğunu,

⁷⁰⁷ “İsteffet qalbeke” (Kalbini kapladı.)

⁷⁰⁸ “Men câ‘e (Her kim getirirse), Enam, 160.

İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām’iñ müşrik̄inden olmadığını söyleyeceğiz. “Namāz ve haccım, ĩmān ve t̄a‘atte hayāt ve memātım; şerīk ve nazīri olmayan Rabbe’l-‘Ālemīn içindir ve bu ihlāşla emr olunmuşum ve ben Müslümīniñ muḳaddemīyim.’ de.” buyurdu. “Allāhu Te‘ālā’dan başka Rabb taleb eder miyim ki ‘ibādette şerīk edeyim? Hālbuki ‘Allāhu Te‘ālā her şeyiñ Rabbidir ve her nefis ancak kendi (382B) ettiğı vebāli kendi üzerinedir ve hiçbir nefis başkasınıñ vizrini yüklenmez. Herkes kendi ‘azābını çeker. Şoñra kıyāmette rücū‘ uñuz Rabbiñiz Te‘ālā’yadır. Dünyāda dīniñiz huşūşunda ihtilāf ettiğiniñ şey’i size haber verir.”⁷⁰⁹ “Ey Ümmet-i Muḳammed! Allāhu Te‘ālā sizi arzında hulefā eyledi ve ba‘zīñızı ba‘zīñıza derecāt cihetiyle ref‘ etti t̄a ki size verilen māl u cāhda teşekkürüñüzü ve t̄a‘at ve muḳālefetiñizi imtiḳān edip kıyāmette cezālarını vere. Taḳḳīk, Rabb’iñ, Serī‘u’l-‘ikāb ve Ğafūru’r-raḳīm’dır.” buyuruyor ki yüz altmış beşinci āyettir. Bu āyetle sūre-i En‘ām tamām olur. El-ḳamdu-li’l-lāhi Te‘ālā yazıldı. Cenāb-ı Hāḳḳ ḳaḳı‘ātımızı mağfıret buyursun. (383A) Fażl-ı İlāhī ile bir iyi ‘amele on mişli va‘d buyuruluyor. Muḳteżā-yı ‘adālet-i İlāhiyye olarak seyvi’eye bir cezā beyān buyuruluyor. Namāz ve ‘ibādetimizi Allāh için yapıp hayāt ve memātımızıñ Allāh için olmasına sa‘y edeceğiz. Cenāb-ı Bārī, bizi hulefā’ kıldı. Hāḳḳ’iñ zuḳūruna ḳābiliyyet verdi. Merātib ve derecāt var. İsti‘dād-ı fıḳrīsini zāyī‘ edenlere ‘ikāb, mütenebbih olanlara rahmet var. Ḳuvvā-yı nefsāniyyeden vehm u ḳayālden ḳurutulup isti‘dād-ı fıḳrīsini muḳāfāza edenler çok değildir. Gerçi hayāt ve memātı Allāh olan zevāt, ḳaḳḳı beyānda kimseden ḳorḳmaz ise de yalnız ḳorḳmamak maḳlūb değildir. Te‘şīr ḳaḳıl etmektir. (383B) Kimse kimseniñ vizrini ḳāmil olup da ḳurtaramaz. Herkes kendi mes’ūliyyetini düşünmelidir. Beyzāvī merhūm “⁷¹⁰لغفور” kelimesiniñ “lām”ından bir tebşīr beyān ediyor.

İsti‘dāda diḳḳat, şartdır. Şıfāt-ı nefsiñ ‘acīb āşarı vardır. Bir memleket ahālīsine bir meslek erbābına ‘adāvetle ḳoldurulmuş olan cāhil ḳafalarıñ envā‘-ı cināyete isti‘dādı var iken anlara ḳarşı söz söyleyecek ādem ḳāyet müşkil bir mevḳi‘edir. Taḳdaki eşḳıyāya, cāmi‘deki şūfī gibi naşīḳat edilmez. Evet, helāk olan ḳavmiñ yerine gelenler

⁷⁰⁹ Enam, 161-164.

⁷¹⁰ “*Legafurun*”

evvelkiler gibi yaparlar da ta' rîz ve taşrîhten anlamayıp eñ ma' kûl sözlere öyle (384A) i' tirâz ederler ki işiñ soñuna intizârdan başka çâre kalmaz. ' İqâbîñ, sür' atle tavfîfi “ كل ” ات قريب⁷¹¹ qarîb olduğu içindir. Çok sürmeyip cezâsını bulacağı daği vârid-i hâtır oluyor. Havâşş-ı ümmet, hulefâ 'u'l-lâh'dır. Her biri, âdem-i vaqıttır. Ser-i hilâfeti, erbâbı bilir. Cenâb Hakk, imtiyhân mu' âmelesi buyuruyor. Mühim vaq' alar oluyor, geliyor, geçiyor; ' ibret alınmıyor, soñra olacak oluyor. ' Uqûbet-i kalb setr ve hicâbdır ki Hakk' iñ gayrısına meyl eder. Cenâb-ı Sehl' iñ buyurduğu gibi “Cenâb-ı Hakk gayr gördüğu kalbe düşmanını musallaş eder. Evet, İslâm hükümetleri bile düşman-ı dîn olanlarla münşebet (384B) peydâ ettikleri zamândan i' tibâren tedenniye yüz tutmuşlardır. Târîh de bunu işbât eder. El-hakk, himâyenîñ neticesidir. Ğarîbdır ki helâke sürükleyen bu münâsebeti erbâb-ı hükümet, terakkî zu' m ederler. İstîlâ' ve muķasemenîñ bidâyeti olduğunu añlayamazlar. A' dâ-yı dînden nuşret ümîd edenlere Cenâb-ı Bârî, a' dâyı musallaş eder. Küffâra yaranacağız diye hilâf-ı şer' tekliîfâtı, ' âdât-ı İslâmiyye'ye muğâyir olan şeyleri, hükümet âdemleri kabûl ederler. Bî-çâre ahâlîye güç gelir. Bir taraftan anlar tazyîķ eder, bir taraftan hükümet uğraşır. Günden güne işler fenâlaşır. Kıabâhati ' ulemâya bulurlar. Ahâlîniñ ta' aşşubuna bulurlar. Münâfikîñ daği meylân-ı ekşeriyete bakar. Millet ve memleketi kendi elleriyle harâb ederler. (385A) Bir hükümetiñ şavrından, milletiñ hâli[ni] ve bir milletiñ şavrından, şahşîñ hâli[ni] añla<şıl>maķ mümkündür. Gidişe başkan kimseler, kimlere müşâbehet olduğunu añlarlar. Kendileri münâsebetsiz maķhallerde gezip soñra oralarda gezenleri zemm eden kimseye, “Sen niye gittiñ?” denilince “Benim işim vardı.” diye kendini kenâra çıkardığı gibi bugün ' umûmen böyle olduķ. Kendi yaptığımızı düşünmüyoruz. Rabbim encâmını hayr eylesin. Âmîn.

28 Rebi' u'l- Âhîr Cum' a

Sûre-i A' râf

İki yüz altı âyet olup Mekke' de nâzil olmuştur.

⁷¹¹ “Küllü âtin qarîbun” (Her gelecek yakındır.)

“Bu saña inzāl olunmuş bir kitābdır. Anıñ teblīğinden ve kavmiñ tekzībinden şadrında zıyık olmasın. Anıñla küffarı inzār edip mü'minlere naşihat zıkr oluna. **(385B)** Rabbiñizden inzāl olunan Qur'an'a tābi' oluñ. Cenāb-ı Bārī'den başkasını, ins ü cinni, muğill olanı, dost ittiḥāzıyla anlara tābi' olmayıñ. O ğayra mütāba'atı, azıcık tezekkür ediyorusuñuz.” buyuruyor.⁷¹²

Emr-i Ḥaḫḫ'ı teblīğ edeceğiz. “Ḳabūl etmezler” diye ḳalbimizde zıyık olamayacak. Ḥavftan nehy, cesārete tenbīh var. Rabbimizden gelene tābi' olmaḫ ḫuşuş-i 'umūmīdir. Sünnete daḫi şāmildir.

“ولا تتبعوا⁷¹³” ḳavl-i celīli “ولا تبتغوا⁷¹⁴” daḫi oḳunmuştur. Kitābımız dünyā ve āḫiretiñ aḫvāl ve ef'āliniñ 'umūmunu nāḫıktır. Yorulmayıp, uşanmayıp ḳalışan nelere vāḳıf olur. Ḥaḫḫ'dan başka dost aramayacağız zīrā bulunmaz. Māl u cāhla aḳrāna tefevvük dā'iyyesi bunu pek az düşündürür. **(386A)** Ehl-i 'ilm teblīğde zıyık-ı şadra dūḳār olur. Añlatması, ḳabūl ettirmesi kolay değıldir. Muḫālifin ile uğraşmaḳla ḫuzūr-ı ḳalble ḫalkı biraḳıp ḫaḫḫ ile meşğul olmaḫ müsāvī değıldir.

İttibā'-ı bed' ve hevā'-ı fāsıdeye uğraşan kimselerle mücāhedede ehl-i 'ilm zaḫmetler çekmiştir. Ma'-māfīh ḳitāb-ı aḫbāb, şifā'-ı ālāmdır. Şāḫib-lezzet olan, zıyık-ı şadr bulmaz. Tefsīr-i Neysābūrī'de bu āyetten istidlāle ḳıyās ḫaḫḫında i'tirāz edenlere cevāb olduğı gibi Ḥaşviyye⁷¹⁵ ḫā'ifesine daḫi cevāb vardır. Qur'an'ın ḫüccet olduğunu bilmek, delā'il-i 'aḳliyye ile temessükün şıḫḫatine mevḳūftur ([s.]59).

(386B) Cenāb-ı Bārī, ḳarye ahālīsini gece yāḫūd gündüz rāḫatlarında helāk ettiğini, 'azāb gelince zūmlerini i'tirāfla du'ā' ettiklerini beyān buyuruyor. “Yevm-i

⁷¹² Araf, 1-3.

⁷¹³ “*Velā tettebi'ū*” (Ve uymayın)

⁷¹⁴ “*Velā tebtēgū*” (Ve aramayın)

⁷¹⁵ Hicri 2. asırda oluşumu başlayan ve Hasan-ı Basrī'nin, “Halkanın kenarına (haşv) gidiniz” demesi ile “Haşviyye” ismini alan; kaba bir mücessime telakkisi ifade eden; hadīsleri, hiçbir tenkit ve tetkike tabi tutmaksızın hatta diğerk hadīslere tercih ederek, sahih hadīs addedip, harfiyyen tefsir eden bazı hadīs ashabı hakkında kullanılan ve hakaret ifade eden; meselenin “nasıl olur” tarafı üzerinde durmadan Allah'a insan sûreti izāfe eden tabirleri kullanan; nakil ve nastan başka bir şey tanımayan, akla ve düşünceye hiç değıer vermeyen; aḳlın değıerini ve önemini hafife alarak reddeden aykırı bir itikadī akım. bkz: Ramazan Altıntaş, “Haşviyye'nin Doğıuşu ve Kelamī Görüşleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.1, E-Dergi (<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/251.pdf>) (Erişim tarihi: 12.09.2013); Neşet Çağatay, İbrahim Āğāḫ Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.152, 208, 207.

kıyâmette anlara irsâl buyurulan resûlleri qabûl ettiklerinden ve resûllere dağı anlarıñ icâbetlerinden su'âl ederiz. Ma'lûmumuz olduğu ĥâlde ĥaber veriririz. Zîrâ anlardan ġâ'ib değiliz.” buyuruyor.⁷¹⁶

Küfr ve zulm sebebiyle helâke müstaĥaqq olan nice qarye ve Şehir ahâlîsi helâk olumuŐtur ki ehl- Şervet idiler. “بيات⁷¹⁷” “gece”, “قائلون⁷¹⁸” “qaylûle ederlerken”, “gündüz” demektir. “دعوى⁷¹⁹”, “du'â” demektir. Cenâb-ı Hâqq bilir, ĥâzır ve Şâhiddir. Anlara yaptıklarıñı ĥaber verecektir. İstirâĥat vaqtinde gelen 'azâb daha dehşetli olur. (387A) Gece yâĥûd Őabâĥ hücümu mü'eşŞer olur. Biz bundan düşmana bu zamânlar hücümu[u] ve bu zamânlarda ġâfil bulunmamağı añlarız. Mađlûbiyyet zamânında zûlmünü i'tirâf edenlere, “Evvelce gönderilen ĥaberlere niye itâ' at etmediğiniiz?”den su'âl olunur.

Evvelâ, ihlâke ĥükm olunur Őoñra def' a-i vâĥidede 'azâb olunur. Enbiyânıñ su'âl olunması, küffârıñ teblîği inkârına mebnîdir. Enbiyâya su'âl teŐrîf ve taqrîb, anlara su'âl ta'nîf ve ta'zîb içindir. Cenâb-ı Hâqq, mazlûmîniñ âhını, zâlimleriñ zûlmünü bilir. Ni'met-i ġayr-i müterâkıbeniñ lezzeti çok olduğu gibi beliyye-i ġayr-i muntazırıñ Şu'ûbeti dağı ziyâde olur. Nüzûl-i 'azâb zamânında nedâmet fâ'ide etmez.

(387B) Faĥr[e'd-dîn] Râzî, “İlmden Őorulmayacađ devâ'î ve Őavâriften Őorulacađ.” diyor. İmâm-ı Zeyne'l-'Âbidîn Efendimiz'in bir kelâmında “وعجبت كل العجب”⁷²⁰ “لمن انكر النشأة الآخرة وهو يرى النشأة الاولى” fıkrası vardır. “بعلم⁷²¹” kelimesi fâ'ilden ĥâl-i muvazza'ındadır. “Bâ” sı muŐâĥebet içindir. Bu 'abd-i 'âciziñ ĥâtırana geliyor ki bu 'âlemde insân, 'âlem-i âĥirette olacağ Őeyleriñ cüz'î nümunesini görür. Bu dünyâda oluyor da 'âlem-i 'ikâbda niye olmasın? Ve bir de zâlimlere olan Şeylere bakılıp neden 'îbret alınmasın? Vađ'anıñ tekerrürüne ne mâni' vardır? Bu zamânda bulunan zâlimler ne yapacağsa evvelkiler de yaptılar. (388A) Biz, gece ve Őabâĥleyin helâk edecek olanlarıñ beldeye girdiğini gördük. İ'tirâf-ı cürm, fâ'ide etmedi. İnkâr, para etmedi. Su'âl

⁷¹⁶ Araf, 4 -7.

⁷¹⁷ “Beyât”

⁷¹⁸ “Qâ'ilûn”

⁷¹⁹ “Da'vâ”

⁷²⁰ “Ve 'acebtü külle'l-'acebi li-men enkere'n-neş'ete'l-âĥirete ve hüve yerâ'n-neş'ete'l-ülâ” (İlk doğuşu gördüğu ĥalde son doğuşu/ba'sı inkâr edene çok ŐaŐırdım.)

⁷²¹ “Bi-'ilmen”

oldu. Zengin ve kuvetli olanlar, perişân oldular. “Biz koymayız.” denirse anlar da ellerinden gelse koymazlardı. “Biz söz ile iknâ ederiz.” denirse “Anlar niye edemedi?”; “Biz zulm etmiyoruz.” denirse “Anlarda öyle söylüyordunuz”; anlara “Menfa‘at-i şahsiyyeñiz için az kaldı mülkü mu‘asemeye uğradıyordunuz.” denildi. Bu söz, anlar gibi yapanlara söylenemez mi? “Biz hâlâş ve i‘ mârâ çalıştık.” denilirse ‘acabâ delîl ve emâre istenilmez mi? Devr-i sâbık hâfiyyeleri, “Biz Hâkân-ı ma‘hulû‘uñ esîri idik. Hîlâfını yapmak elimizde değil idi.” deyip kendilerini ma‘şûm (388B) bildirmek için neler söylediler, neler yazdılar. Şoñraki zâlimler ‘acabâ kime esîrdik diyecekler? “Biz anlar gibi zulm etmiyoruz.” diyenler, onların da‘hi va‘qtiyle öyle dediklerini düşünmeli. Mâdde ta‘yîn etmeli, zulmden şikâyet eden kaç kişiniñ ha‘k‘kı izhâr edildiğini, meclis kararlarıyla işbât etmeli.

29 [Rebî‘u’l- Âhîr] Cum‘ aertesi

Yevm-i kıyâmette mîzân ha‘k‘ktır. Ağır gelen necât bulur. Seyyi’âtı ziyâde gelen hüsrândadır.⁷²² Mîzân ha‘k‘kında risâle-i mahşûşamız ve İhyâ’ tercümesine eñ soñra yazdığımızı tercümede mufaşşal beyânâtımız vardır ki cem‘ -i e‘kâvîl edilmiştir. Kütüb-i ‘akâ’idden haylî kitâblara mürâca‘atla yazılmıştır. (389A) “Sizi rû-yi zemînde temkîn ettik ve siziñ için ma‘îşet kıldık size verilen ni‘metlere az şükr edersiniz.” buyuruluyor.⁷²³

On birinci âyetten yigirmi yedinci âyete kadar Âdem ‘aleyhi’selâm kışşasıdır ki ha‘k‘kında iki risâle yazılmış olduğundan geçiyoruz.

“Ey Âdemoğlu! Ebeveyniñizi şeytân fitne ile ma‘hal-i ‘avretlerini yek-dîgerine göstermek için libâslarından ‘arî ve cennetten hurûca sebep olduğu gibi sizi da‘hi fitnelendirip dîn ve ta‘vânızı nez‘ ve cennete du‘hûlundan men‘ etmesin. Zîrâ şeytân ve kabîlesi haşsiyyetten sizi görürler. Siz anları görmezsiniz; biz şeyâ‘îni îmân getiremeyenler için ehibbâ ve çarinâ kıldık.” buyuyor.⁷²⁴

⁷²² Araf, 8-9.

⁷²³ Araf, 10.

⁷²⁴ Araf, 26.

(389B) Bu āyet-i kerīme maḫṣūdu'l-kıṣṣa ve fezleketü'l-ḫikāyedir. Nez' -i libāsın şeytāna isnādı tessebbüb içindir. Şeytānı bizim görmemekliğimiz, ru'yet ve temaşanın imtinā'ını iktizā' etmez.

Ḥazret-i Ādem'i fitne ve ğurūr; dār-ı sürūr ve menzil-i ḫuzūrdan vesvesesiyle maḫal-i şürūr olan dünyāya indiren şeytānın ğevā'ilinden ictināb edelim. Şeytānları Mü'minler sevmez. [Onlar,] Mü'min olmayanların dostlarıdır. “قبيل⁷²⁵” “ḫabīle” niñ cem'idir, “ḫanef” ma'nāsına da olur. Mālik bin Dinār Ḥazretleri, “Seni görüp de seniñ anı görmediğın düşmanla uğraşmak güçtür, şiddetlidir. Ancak Cenāb-ı Ḥaḫḫ'ın ma'süm kılması vardır.” buyurmuştur. Zū'n-nūn-i Mıṣrī Ḥazretlerinin şu sözü pek hoştur: (390A) “Şeytān seni görüyor sen şeytānı görmüyorsun. Cenāb-ı Ḥaḫḫ'a sığın çünkü o Ḥaḫḫı görmez ammā Cenāb-ı Ḥaḫḫ anı görür.” buyurmuştur. Rūḫu'l-Beyān'da şeytānın kimleri sevdiğine dā'ir ma'lūmāt vardır ([s.]712).

1 Cemāziyye'l-evvel 1329 [Pazar]

(واذا فعلوا⁷²⁶) ḫavl-i celīlinden ma'lūm olduğu üzere, onlar 'amel-i ḫabīḫte bulunup nehy olununca “Babalarımızdan böyle bulduk ve Cenāb-ı Ḥaḫḫ bize bunuñla emr etti.” derler. Sen, de ki; ‘Allāhu Te'ālā böyle fāḫiṣ-i a'māle emr etmez. Ḥaḫīḫatini bilmediğınız şey'i kizble Allāhu Te'ālā'ya isnād edip söylemeyiniz. Benim Rabbim, kıṣtla emr buyurdu. Yüzünüzü her mescidde Kıble tarafına toğrulduñ. Ḥulūşla 'ibādet ediñ. (390B) İbtidā' sizi yarattığı gibi yine anın tarafına 'avdet edersiniz.’ Cenāb-ı Ḥaḫḫ bir fırḫaya hidāyet buyurdu bir fırḫaya ḫızlānları sebebiyle ḫalāleti sez[ā]vār eyledi. Bu maḫzūlleri Allāhu Te'ālā'dan ğāyır şeyātini dost ittiḫāz ettiler ve zannettikleri toğru yolu buldular.” buyurdu.⁷²⁷

“فاحشة⁷²⁸” kelimesini Beyzāvī merḫūm “İbādet-i şanem ve ḫavāfta keşf-i 'avret gibi ḫubḫda nihāyet derecede olan fi'il” diye tefsīr ediyor. Diḫḫat olunursa zamān-ı

⁷²⁵ “ḫabīlu”

⁷²⁶ “Ve-izā fe'alū” (Onlar yaptıkları zaman), Araf, 28.

⁷²⁷ Araf, 28-30.

⁷²⁸ “Fāḫiṣeten”

cāhiliyyet bakāyāsı olan çirkīn bir ‘ādeti yapıp da men‘ olununca⁷²⁹ “Evvelince babalarımızdan böyle bulduk. Allāh’ın emri de budur.” diyenler hātırā geliyor ki zamānımızda bir taqīm hilāf-ı şer‘ fevāhişi ta‘ mīme uğraşp “İşin (391A) haqīkati budur, meşrū‘ dur.” diyip gūyā şimdiye kadar aḥkām-ı İslāmiyye’yi kimse añlamamış da tekmi‘ ‘ulemā’ yañlış añlayıp yañlış telkīnātta bulunmuşlar da toğrusunu bunlar biliyormuş da anladaçaklarmış tavrında bulunanlar vardır. İki şeyle i‘tizār ve ihticāc ederler ki birisi taqlīd-i ābā’ dīgeri iftirā’-ı ‘ilā’l-lāh. Evvelkisinin fesādı zāhir olduğundan andan i‘rāz olunup ikinciye cevāb verildi. “Cenāb-ı Haqḥ faḥşā’ ile emr etmez.” buyuruldu. Çirkīn işi, ‘aql-ı müstaḳīm ve tab‘-ı selīm ḳabūlden nefret eder. Bir şey’in hilāfına delīl ḳā’im olunca taqlīd olamaz. Emr-i İlāhī ḳıştır ki ‘adālettir, vasaṭdır. Du‘ā’, ibādet demektir. Kāfir-i muḥtī ile mu‘ānnid, istiḥḳāk-ı zemimde müsāvīdir. (391B) Hudūd-ı İlāhiyye muḳtezāsından ḥurūc edip şeyṭānīn vesvesesine tābi‘ olanlar öyledir. Bilmediklerini söylerler. Şeyṭānı dost ittiḥāz edip kendilerini ṭarīḳ-i necātta zannederler. Çünkü dā’imā nefis ve vehm u ḥayālāta tābi‘ dirler. Cihet-i süfliyye ve ṭabī‘ iyyeye mā’ildirler. Cüneyd-i Bāgdādī, “Bu āyette ḥıfz-ı sırr ve ‘ulv-i himmet ve māsivādan ‘ivez olarak Cenāb-ı Haqḥ’a rızā ile emr var.” buyurmuştur. “Herḥālde şuhūda işāret var.” daḫi buyurulmuştur. Taqlīd-i delīl mu‘teber olur ammā bāṭılātına delīl ḳā’im olunca fi‘iliñ şihḥatine delīl olamaz. Bilmediklerini söylerler çünkü emr-i İlāhī Peygamber vāsıtasıyla teblīğ olunur. Hālbuki anlar enbiyāyı münkirdirler. Anlar için aḥkām-ı İlāhiyyeyi ma‘rifete yol yoktur. (392A) Rūḥu’l-Beyān, “Bu āyetten istidlāle mescidler ve cemā‘atle namāz haqḥında mesā’il-i fiḳhiyye zikr ediyor ki mühimdir ([s.]713).

“Babalarımızdan böyle gördük.” sözünü ceḥliñ bulunduğ her yerde mevcūd görürsün. İnsānīn babasının yaptığına meylī ṭabī‘ īdir. Ḳabri nūr olsun, peder-i merḥūmuñ Sulṭān Aḥmed Cāmi‘-i Şerīf’inde oturduğ her yerde oturmak bile faḳīre ḥoş geliyor. Babamın iyi ‘ādetlerinden bir ḥaylīsini yapamadığımı mā‘e’t-te’essūf i‘tirāf ediyorum. Bektāşīler de “Babalarımızdan böyle gördük.” derler. Hangi dergāhta muḥālif bir şey görülüp ihtār edilecek olsa anlarıñ da cevābı böyledir. Ḳan da‘vāsı güdenler de böyle

⁷²⁹ “Olunacak” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “olununca” tercih edildi.

söylerler. “Kışâş (392B) ediyorum.” der. “Kışâş sen yaptıkça işin arkası alınmaz. O hükümetin işidir.” dedikçe kandıramazsın. Ma’kûl olan terakkiyyâta “Babalarımızdan gördüğümüzü bozdular.” diye i’tirâz edenler daği her yerde vardır. “Babalarımızdan böyle gördük.” diye ‘âdeti, emr-i Bârî ‘addedenlere “Hakq’ın emri namâzdır, cemâ‘ate devâmdır, ‘adâlettir.” deriz. Çünkü babalarına taqlîdden başkalasına ehemmiyyet vermeyenler cemâ‘ate devâm edemezler, ‘âdilâne iş göremezler ammâ para huşûşunda “Babam fakîr idi ben de fakîri ihtiyâr ederim.” demezler. Ellerinden gelse bütün dünyâyı almak isterler.

3 [Cemâziyye’l-evvel] Şalı

Cenâb-ı Bârî her namâzda zînetli libâsı almak, yiyip içip isrâf etmemekle emr buyuruyor. (393A) Cenâb-ı Hakq’ın ibâdı için ihrâc buyurduğu zînet ve rızq-ı tayyibi kimse harâm edemez. “Zînet ve rızqta dünyâda ‘umûm müşterektir ammâ yevm-i kıyâmette hâliş mü’minlere maşşûşdur. Cenâb-ı Bârî fevâhiş-i zâhire ve bâtıneyi harâm kılmıştır. Büyük küçük günâhları ve nâ-hakq yere kibr ve zulmü ve şirki ve bilmeyerek helâli harâmdır diye Cenâb-ı Hakq’a iftirâyı harâm kılmıştır.” buyurulmuştur.⁷³⁰

“زینت⁷³¹” kelimesine diğkat ister. Şüfiyyeden bir zât, “hakā’ik” ve “ma’rifet” ve “mükâşefe” ve “mücâhedât” ma’ nâsı veriyor. Namâzı süslenip de kılmak böyle olur. İsrâf etmeden yiyip içmek hakqında daği haylî söz vardır. Nefse hidmet için değil, ‘ibâdete kuvvet için olacak. (393B) ‘İbâd-ı hâlişine maşşûş olan rızq-ı ma’nevîyi maħrûm olanların inkârını kabûl etmeyiz. Ba’zı hâmlar görürüz ki kendi naşıl yemeğe ve naşıl giymeğe alıştı ise anın hilâfını yapanlara, kendi kendine harâm demeğe kalkışıyor. Başkalarının yediğine i’tirâz eder de tama‘ından kendi yiyemez de bād-ı hevâ bulunca dürlü te’vîlle hemân yutar. Harâmı bilmez, günâhı bilmez kendi yaptığını düşünmez. Ğıybet-i nemîmeye, bühtân gibi gizli, âşikâre günâhları yapar. Riyâkârlık eder sonra hoşlanmadığı şey’e “Harâmdır, günâhdır, küfürdür.” demekten çekinmez. Delîl-i mağbûl

⁷³⁰ Araf, 31-33

⁷³¹ “Zînet”

ile işbât edemez ki ben bunları kendilerini rind ‘ addeden, ‘ ilimsiz, i‘ tişkâdsızlardan farklı görmem. Ahlâk-ı seyyi’ede şeriktirler.

(394A) “زينت”e süs ma‘ nâsı verenler, Beyzâvî’niñ “setr-i ‘ avret için şiyâb” diye tefsîrini bilsinler. Evet, fıkıh, ‘ âdî libâsla namâzda kerâhet beyân ediyor. Ahsen hey’ette bulunmalıdır ammâ kararı gibi süslerine mecbûr olanlarıñ namâzlarına diğkâat olunursa süsleri namâz için olmadığı añaşılıyor. İsrâfı burada “çok yemek, oburluk” ile tefsîr ediyor. Nişf-ı âyette “طب” cem‘ olunmuş. Ye, iç, giy ammâ isrâfa vardırma. Bunuñ kolay olmadığını herkes bilmez. Zamânımızda ottan libâs şâyî‘ olmuştur. “اخرج لعباده⁷³²” kavliyle Qur’ân-ı Kerîm bunu haber vermiştir. Yemeyi, giymeyi ehemmiyyetle düşünenler (394B) ahlâk ve a‘ mâl cihetini daha ziyâde düşünmek lâzım olduğunu bu âyetlerden añaomalıdır. Namâzıñ zîneti, ihlâştır. Ekl u şerbiñ hağkkı, kânûn-ı ‘ adâleti muhâfazadır. İnsânıñ insânlığı, kuvvâsını insânca idâre etmektir. ‘ Abdiñ zîneti, libâs-ı ‘ ubûdiyyettir. “ ‘ زينت’ kelimesi libâs-ı fâhireniñ ismidir.” demişler ammâ müfessirîn, âyetiñ sebab-i nüzûlu ile setr-i ‘ avret murâd olduğunu işbât etmiştir. Şeyhu’l-İslâm Hâher-zâde, “Ahsen libâsla namâz kılmalı.” demiş. İsmâ‘îl Hağkî merhûm, bunu nağlden şoñra zerafet ibraz ediyor. İmâm-ı A‘ zam Efendimiz’iñ gece namâzında giymek için bahâlı bir libâs yaptırıp “التزين لله اولى من التزين للناس⁷³³” buyurduğı yazıyor.

(395A) 4 Cemâziyye’l-evvel [Çehârşenbe]

“Peyğamberlerini inkâr eden her ümmetiñ ‘ azâbları için vağt-i muğadder vardır. Vağit gelince ‘ azâblarından bir sâ‘at te’ğîr ve tağdîm olunmaz. Peyğamberler ağkâmı beyân buyurdular. Taşdığ edip iyi ‘ amelde bulunanlara havf ve hüzün yoktur. Tekebbür edip İmân etmeyenler nâra muğalledirler. Cenâb-ı Hağk’a iftirâ’ ve âyâtını inkâr edenler eñ zâlim kimselerdir. Anlar Levğ-i mahfûzda ketb ve tağdîr olunan naşîblerine nâ‘il olurlar tâ ki Melekü’l-mevt anlara gelince ‘ Allâhu Te‘âlâ’dan gayrı tağtığınız bütler nerde kaldı?’ diyecekler, anlar da ‘O bütler bizden gâ‘ib oldu.’ diyecekler ve kendi ‘ aleyhlerine

⁷³² “Ağrace li-‘ ibâdihî” (Kulları için çıkardığı), Araf, 32.

⁷³³ “E’t-tezeyyünü li’l-lâhi evlâ mine’t-tezeyyüni li’n-nâsi” (Allah için süslenmek insanlar için süslenmekten önce gelir.)

kâfirler olduklarına şehâdet edecekler. **(395B)** Anlara, ‘Sizden evvel geçen ins u cinden ümmetlerle âteşe giriñ.’ denilecek. Nâra girince muḳaddem geçen mezhebdaşına la‘net edecek nârda birbirine buluşup cem‘ olduktan şoñra tâbi‘ler metbū‘lar için derler ki ‘Yâ Rabbenâ! Bunlar bizi idlâl ettiler, bunlara iki ḳat ‘azâb ver.’ Cenâb-ı Bârî, ‘Hepiñize iki ḳat cezâ vardır ve lâkin siz bilmezsiñiz.’ buyuracak. Evvelkiler şoñrakilere, ‘Siziñ bizim üzerimize fazlıñız yoktur. ‘Azâb-ı istiḳḳâḳta berâberiz. Hemân kesb ettiğiniñ küfr sebebiyle ‘azâbı tadın, ‘azâbıñızı kimseye ḥavâle etmeyin.’ diyecekler.”⁷³⁴

Beyzâvî merḥûm, “İtyân-ı rüsûl, emr-i câ‘iz olup vâcip olmadığına tenbîh var.” diyor. **(396A)** “⁷³⁵نصيب” kelimesini daḥi “erzâḳ” ve “âcâlle” tefsîr ediyor. Ḥaḳḳ’a ‘aşî ve muḳdill olanlar, erbâb-ı diyânete düşmandırlar. Bunlar inḳılâbla uşlanmazlar. Helâkleriniñ vaḳt-i mu‘ayyeni vardır. Erbâb-ı diyânet vaḳt-i merhûnuna muntazır olurlar. Vereş-e-rüsûl olan zevât, aḳkâm-ı İlâhiyye’yi beyân ederler. Şâliḥ olanlara ḳorḳu yoktur. Belâya mu‘annid ve mütekebbir olanlar ma‘rûzdur, eñ zâlim anlardır. Anlara taḳlîd edenler daḥi anlar gibi ḳat ḳat ‘azâb göreceklerdir. Ḳur‘ân’a baḳıp muḥâlefetiñ neticesine vâḳıf olanlar anlara taḳlîd etmezler. Çünkü Ḥaḳḳ’tan başḳa kimseden fâ‘ide olmayacağı gün, “Hani yâ güvendiğiniñ kimseler?” su‘âlince cevâb gücüdür. Çünkü su‘âl tevbiḥdir. Ḥâzin’de “نصيب” kelimesi ḥaḳḳında cem‘-i ekvâl edilmiştir ([s.]101).

(396B) Dünyâda nümunesini gördük. Evvelce berâber olmağa çalıştıkları kimselere la‘net ettiler. Bir kısmı ayrıldı ammâ şoñra birleşip evvelkiler, şoñrakiler[e] ḳatmerli bir ‘azâb göreceklerdir. Sen zâhirini anlarla iḥtilâḳdan, bâḫını anlarıñ efkâr-ı le‘îmesinden paḳ ḥut da saña ḥavf yoktur. “Ḥâceleri kesmedikçe ortalıḳ düzelmez.” diyenlere, vaḳt-i merhûnunda Cenâb-ı Bârî yapacağını bilir.

5 [Cemâziyye’l-evvel] Pençşenbe

Âyât-ı İlâhiyyeyi tekzîb edip îmândan istikbâr edenlere, ebvâb-ı semâ’ feth olmayıp cennete giremeyeceği; cehennemde altlarıñ döseme ve üzerleriniñ örtüsü[nüñ]

⁷³⁴ Araf, 34-39.

⁷³⁵ “*Naşîb*”

âteşten olacağı; Mü'min olup 'amel-i şâlihte bulunanların ehl-i cennet oldukları, kalblerinden (397A) “Cenâb-ı Hakk buğz ve hasedi çıkarıp hidâyet-i Hakk ile bu ni' mete nâ'il olduk.” diye ni' met-i Hudâ'ya şükr edecekler[i], Peygamberlere teşekkür edecekler[i], “Bu cennet siziñ. Şerî' ate muvâfık 'amelleriñiz sebebiyle size mirâs verilmiştir.” diye nidâ' olunacağı⁷³⁶ buyuruluyor.⁷³⁷

Beyzâvî merhûm, “Ebvâb-ı semâniñ anlarıñ du'âlarına, 'amellerine, rûhlarına fetâ olunmayacağını” yazıyor. “⁷³⁸لا تفتح” kelimesinde “tâ”niñ teşdîdi, keşret içindir. “⁷³⁹جمل” kelimesine “hâbl-i sefîne” ma' nâsı verildiğini zîkr ediyor. Müstehîlât hakkında darb-ı meşeldir. “⁷⁴⁰محاد”de tûl-i emel, “⁷⁴¹غواش”de da' vâ-yı fazl u kemâl işareti beyân ediyorlar ki bunlar yıkar. Ehl-i hakk beyninde hased yoktur. Anlarıñ kalbleri bu gibi şevâ'ibden mu'kaddestir. (397B) Cennette hased yok. Derece-i 'âliyye şâhibine kimseniñ hasedi, mağmûm olması yok. Her biri kendini kemâlde görecek. Diğkat edilirse bunun zâhirde mişâli görülüyor. Hâce ta' lîmi, tâlib ta' allümü ile mesrûr; şeyh irşâdı, mürîd dervîşliği ile mesrûr, aralarında hased yok. Zengin ğinâsıyla mesrûr, kalender daği hâlinden hoşnûd. Bu 'âlemde kendi ni' metini, pâdişâhın ni' metiniñ fevkinde görenler bulunduğunu bilenler, bunu añlarlar. Bu mizân-ı tabî' atle tartılmaz, Allâh yapacak. İmân kuvveti ile añlaşılır. Mü'miniñ rûhuna ebvâb-ı semâ' açılır, kâfirin siccine tîard olunur. 'Uşât-ı Mü'miniñ beyne's-semâ' ve'l-'arz kalır, da' vât-ı ihyâ' ve imdâd-ı hasenâtle (398A) hâlâş olup ma'arr-ı semâ'-i dünyevîye vâşıl olur. Bu mühim mes'eleyi iyi düşün de du'âcı kazan. İsmâ'îl Hakkî merhûm bu âyetlere pek güzel hidmet etmiştir ([s.]720).

Bu geceki rû'yâmız bizi korkuttu. Artık tefsîrlerden añladığımızdan başka sözü uzatmayacağız. Çünkü bir deñizden aldığımız şuyu talaşların içine karıştırmak ile kendimiz meşğûl gördük. Estağfiru'l-lâh-el-'Azîm.

⁷³⁶ “Olunacaktır” şeklinde yazılmış. Anlam bütünlüğü açısından “olunacağı” tercih edildi.

⁷³⁷ Araf, 40-43.

⁷³⁸ “Lâ tufettehu” (Açılmayacak)

⁷³⁹ “Cemlu” (Deve)

⁷⁴⁰ “Mihâdun” (Bir döşek)

⁷⁴¹ “Ġavâş” (Ateşten örtüler)

7 [Cemāziyye'l-evvel] Cum' aertesi Rüz-ı Hızır

“Ehl-i cennet ehl-i nāra, ‘Biz Rabbimiziñ va‘d buyurduğu şevābı haqq bulduğ, siz de va‘d olunduđuñuz ‘azābı haqq bulduñuz mu?’ diye nidā edecek. Ehl-i cehennem, ‘Evet, haqq bulduğ.’ diyecekler. Bu iki fırka arasında İsrāfīl ‘aleyhi’s-selām āvāzla ‘Allāhu Te‘ālā’dan başkasına (398B) ibādetle nefslerine zulm edenlere Allāhu Te‘ālā’niñ la‘neti olsun.’ diyecektir. Nāsı, Allāh yolundan çevirip eğri yola meyl ettirmek isteyenler, āhireti inkār edicilerdir. Cennetle cehennemiñ arasında hicāb vardır. A‘rāf üzerinde ricāl vardır ki o ricāl cümlesini sīmālarından -ya‘nī ehl-i cenneti yüzleri beyāz ve ehl-i nārı yüzleri siyāh olduklarından- bilirler ve ehl-i cennete “Selāmet ve tehiyyetu’l-lāh üzereñizedir.” diye nidā ederler ve ehl-i A‘rāf henüz cennete dāhil olmayıp duğulu tama‘ındadırlar. Ehl-i A‘rāfiñ gözleri ehl-i nār tarafına çevirilince, onların ‘azābını görünce isti‘āze ile “Yā Rabbi! Bizi bu kāfirlerle haşır etme.” diye du‘ā ederler. (399A) Aşhāb-ı a‘rāf ricāl-i küffāriñ rü‘esāsını görüp, sevādu’l-vech sīmālarından bilip nidā ile “Mālınıñizniñ cem‘iyyeti ve enşārınıñizniñ keşreti ve kelām-ı Haqq’dan tekebbürüñüz sizi ‘azābtan men‘etmedi.” diyecekler. Ehl-i A‘rāfiñ rü‘esāsı küffāra fuqarā-yı Mü‘minini gösterip “Bunlar o zu‘afā-yı Mü‘minin değil midir ki siz dünyāda bunları taḥḳīrle bunlar, Allāhu Te‘ālā’niñ rahmetine nā’il olamazlar, cennete giremezler.” diye yemīn ederdiñiz.” diyecekler. O anda o fuqarāya “Cennete giriñ. Size hiç ḥavf ve ḥüzün yoktur.” denilecektir.” buyuruluyor.⁷⁴²

Beyzāvī merḥūm evvelki nidāyı “Aşhāb-ı nāra şemātet ve anlara taḥşir içindir.” diyor. “⁷⁴³رجال’ kelimesinde muvaḥḥidīnden bir ḫā’ifedir ki ‘amelde kuşūr (399B) ettikleri için Cenāb-ı Haqq onların haqqlarında dilediđini ḥükm edinceye kadar cennetle cehennem arasında ḥabs olanlardır.” diyor. “Simālarından ma‘rifeti dađı ilhām yāḥūd melā’ikenin ta‘līmi iledir.” diyor. Dünyāda nümüneleri var. Birgün gelecek erbāb-ı i‘tikād anlara “Biz Rabbimiziñ va‘dine nā’il olduđ.” diyecekler. Cenāb-ı Haqq’tan başkasına mağrūr olanlar maḫrūd olacaklardır. Müslümānları ḫođru yoldan çevirip de

⁷⁴² Araf, 44-49.

⁷⁴³ “Ricālun”

maşon yapmağa uğraşanlara “Hani yā cem‘iyyetiñiz, cāh u şervetiñiz? Sizi niye kırtarmadı? Fuķarā-yı muvaħħidiñle eğlenip, ‘Bunlar teraķķī etmez.’ diye yemīn edip istikbār ederdīñiz. Feraħ ve süruru Cenāb-ı Hāķķ kime veriyormuş gördūñüz mü?” diyeceklerdir.

(400A) “Ehl-i nār ehl-i cennetten şu ve yiyecek isteyecekler onlar da ‘Cenāb-ı Hāķķ bu rızķı Mü’minlere verdi ķāfirler bunlardan maħrūmdur.’ diyeceklerdir. Dīn ve bayramlarını maşharalık ve oyun ittiħāz edenleri, ħayāt-ı dünyā mağrūr edip, kıyāmet gününe mülāķī olacaķlarını unutup āyāt-ı Ĥudā’yı inkār ettiklerinden anları Cenāb-ı Bārī ‘azābta terk eder.⁷⁴⁴ Ćünkü kitāb gönderdi, bildirdi. Kāfirler “Hāķķat midir?” diye intizārda idiler. Kıyāmette şihħati zāhir olunca evvelce ĩmān etmeyip terk ve inkār edenler, “Taħķīķ, Rabbimiziñ Payğamberleri bize ħaķķla geldi idi. Eyā bugün bizim için şefā‘at eder şefī‘lerden var mıdır? Yāħūd tekrār dünyāya gidip evvelce işlediğimiz **(400B)** seyyi‘eden başka ħasene işleye idik.” diyecekler ammā fā‘ide etmeyecek.⁷⁴⁵

Başlarına belā geldiği vaķit muvaħħidīnden du‘ā ve nuşret isteyen münāfiķīñ ħātıra geliyor. ‘Abd-ı baṭn olanlarıñ her yerde yiyecek ićecek düşünmeleri vardır. Dünyā ile mağrūr olanlar lu‘b u lehve meşğul olup āħireti unudurlar. Ĥükümet me‘mūrları bayramdır, eyyām-ı maħşūşadır, tenezzūħ maħalidir, ‘ādet-i ķadīmedir diye birçoķ nā-meşru‘ şeylere müsāmaħa ederler ammā kendilerine toķunacaķ şey‘e etmezler. Şoñra bir gün gelir geri dönüp iyi iş yapmağa müsā‘ede yāħūd kendilerini kırtacaķ ararlar ammā bulamazlar.

(401A) 8 [Cemāziyye’l-evvel] Pazar

“Cenāb-ı Bārī semavāt ve arzı altı gün miķtārı vaķitte yarattı. Şoñra ‘arşı yaratmaķ ķaşd etti. Geceyi gündüz ile gündüzü gece ile örttü. Biribirini ta‘ķīb eder. Şems, ķamer, nücūm emrine musaħħardır. Ĥaķķ ve emr An’ındır. Rabbe’l-‘ālemīn O’dur.” buyuruyor.⁷⁴⁶ Tazarru‘ ve ħafiyye ile du‘ā’ etmekle emr buyuruyor. Ĥaddi tecāvüz edeni

⁷⁴⁴ Araf, 50-51.

⁷⁴⁵ Araf, 52-53.

⁷⁴⁶ Araf, 54.

sevmez. “Rū-yi zemīn ıslāh olmuş iken ifsād etmeyiñ. Cenāb-ı Hakk’a havf u tama‘ ile du‘ā’ ediñ Raḥmet-i İlâhiyye muḥsinīne qarībdir.” buyuruyor.⁷⁴⁷ Bu āyetler hakkında Cevāhiru’l-Ḳur‘ān tercümemize bak. Du‘ā hakkında daḥi Maṭla‘-ı Meḥāsin’e müraca‘at et.

(401B) “حَيْثُ⁷⁴⁸” fa‘īli bi-ma‘nā fā‘il yāḥūd mef‘ūldur. “سريع⁷⁴⁹” ma‘nāsınadır. Şıfat yāḥūd ḥāldir.

Arzda fesād, küfr ve me‘āşī ile olur. Arzıñ ıslāhından soñra demek ba‘ṣ-ı enbiyā’ ve şer‘-i aḥkāmıdan soñra demektir. Havf-ı kuşūr sebebiyle a‘māliñ kabūl olunmamasından tama‘ daḥi kemāl-i raḥmettir. Tefāzzulen ve iḥsānen icābetine olacaḡ fesādı kimler yapar, müfsid kimlerdir, bu āyete diḡkat eden añlar. Memleketimizde fesādıñ devāmı ta‘rif-i İlâhī ile müfsid oldukları muḡakkaḡ olanlarıñ ser-kārda bulunmasıyladır. Sehl-i Tüsteri Ḥazretleri, “Bir ma‘şiyette muşırr olan kimseniñ cemi‘-i ḡasenāti o ma‘şiyetle memzūcdur ki tā‘ati ma‘şiyetle ifsād eder.” diyor.

⁷⁴⁷ Araf, 55-56.

⁷⁴⁸ “*Ḥaṣīṣ*” (Hızlı, kıvrak)

⁷⁴⁹ “*Serī*”

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son ve en karışık dönemlerinde yaşamış olan İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Kendisi 1860/61 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yüksek bir memuriyette bulunmaması ve yazdığı eserleri bastır(a)maması, hayatı hakkında bilgiler bulunmasını neredeyse imkansız hale getirmektedir. Buna rağmen yaptığımız araştırmalarda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan araştırmalarda İsmail Hakkı Halvetî'nin Maarif Nezareti'ne vermiş olduğu bir arzuhalden babasının isminin Ahmet olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında İsmail Hakkı Halvetî'nin hayatına dair bilgiler edinebilecek bir başka arşiv belgesine tesadüf edilememiştir. İncelememize konu olan günlükte ise Halvetî tarikatine müntesip ve babasının isteği üzerine müezzinliği tercih etmiş olduğu; Sultan Ahmed Camii'nde uzun zaman müezzinlik yaptığı; bunun dışında bazı zamanlar Ayasofya Camii ve diğer çevre camilerde vaizlik ettiği; cüzî maaşı yetmediği için bir vakit ticaretle de uğraştığı; evli ve dört çocuğu olduğu ve bu çocuklardan altı yaşında olan üçüncüsünün isminin Said olduğu tespit edilmiştir. Yine incelememize konu olan günlükten hareketle İsmail Hakkı Efendi'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği; böylece selef alimlerinin eserlerini okuduğu ve bu eserlerden derc ettiği bilgilerle telif yahut tercüme pek çok eser kaleme aldığı tespit edilmiştir.

İsmail Hakkı Halvetî'nin yazmış olduğu eserlerden günümüze kadar gelebilen tek eseri –en azından şimdilik- üzerinde incelemeler yaptığımız *Tefsir Günlüğü*'dür. İncelememize konu olan *Tefsir Günlüğü* ise İslam dünyası ve Osmanlı'da benzerlerine pek çok yerde rastlanabilen; vakıattan varidata, tefsirden edebiyata kadar pek çok hususu işleyen bir eserdir. Bu açıdan bakıldığında onun, tıpkı kendi gibi Halvetî olan; varidat ve vakiatlarını müstakil eserler olarak kaleme alan İsmail Hakkı Bursevî ve Niyâzî-i Mısırî'den; Celvetî meşayihinden Aziz Mahmut Hüdâî'den oldukça etkilendiği görülmektedir. Buna ilaveten eserin bir günlük özelliği taşıması bizim o dönemde yaşanan günlük hayata ve yine o dönemde vuku bulan pek çok önemli tarihî olaya, küçük bir pencereden de olsa bakmamıza imkân sunmaktadır. Böylece dönemin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına dair bazı fikirler de elde edebilmekteyiz. Nitekim eseri

incelediğimizde, 1911 yılındaki Bâb-ı Âlî yangınından zeytinyağının pahalalanmasına kadar, 31 Mart Vakası'ndan cemaatin camiye gelmemesine kadar hem çok önemli tarihî olaylara hem de gündelik hayata dair pek çok ayrıntıya tesadüf edilebilmektedir.

Sayıdığımız bütün bu yönleri ile eserin bir orijinalitesinin olduğu ve İsmail Hakkı Halvetî'nin eğer eserleri tarihin tozlu raflarında kalmasaydı adı iyi bilinen velûd bir müellif olarak anılacağı kanaatindeyiz.

İNDEKS⁷⁵⁰**A**

Adliye Nâzırı, 137.

Afgân, 92; 123.

Almanya, 92; 173.

Arif İsmet Bey, 65.

Arnavut(lar), 87; 175; 201; 252; 285;
288.Avrupa, 113; 141; 173; 195; 236; 241;
263; 266; 280.

Ayasofya Câmî, 71; 130; 220; 278; 283.

Aziz Mahmûd Hüdai, 60; 176; 304.

Âsım, 292; 304.

Akdu'n-Nefs, 198.

Âtıf Beg, 170.

B

Bab-ı Ali Yangını; 102.

Beyoğlu, 166.

Bel'am, 258.

Bâyezid Cami, 170.

Beyzavi, 118; 142; 178; 199; 203; 208;
212; 214; 223; 229; 236; 271; 285; 287;292; 296; 299; 302; 313; 315; 319; 324;
326; 327; 328; 330.

Bulgar, 135.

CCelâleyn (Haşiyesi), 193; 229; 285;
298; 314.

Cemel, 193; 226; 328.

Cenâb-ı Haydâr, 84; 98.

Cevâhiru'l-Kur'ân (Tercümesi), 113;
121; 142; 198; 264; 266; 281; 295; 310;
315; 331.

Cumhûriyet, 156.

D

Dağıstan, 92.

Dahiliye Nâzırı, 129.

Devr-i hâzır, 111; 138; 141; 148; 183;
211; 212; 213; 223; 224; 248; 261; 286;
290; 299; 303.Devr-i sâbık, 69; 73; 94; 106; 107; 111;
112; 113; 114; 119; 124; 136; 137; 140;
148; 157; 173; 175; 179; 182; 192; 204;
209; 212; 213; 222; 224; 245; 246; 247;

⁷⁵⁰ Bu indekse ayetlerle ilgili kelimeler alınmamıştır. Şahiş, mekan, olay isimlerinin yanı sıra dönem siyasiyatı ile ilgili kelimeler alınmıştır.

260; 268; 272; 281; 285; 289; 295; 296;
298; 302; 321.

E

Ebû Hayyân, 315.

Ebû's-su'ûd Efendi, 215; 235.

Ebû Müdeyyin, 86.

Ebû'd-Derdâ, 251.

Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ, 314.

Es'ad Erbilli, 293.

F

Fahr'ed-din Râzî, 259; 322.

Fas, 93; 219;

Ferruh Efendi, 134.

Fransız(lar), 92; 130; 176; 219; 220;
238; 253; 262; 278; 303;

Füsûsu'l-Hikem, 233.

Fütuhâtü'l-Mekkiyye, 135; 268; 293.

G

Gazzâlî, 84; 85; 1201; 133; 134; 180;
181; 198; 244; 269; 303; 309.

Girid, 76; 119.

Gümüshaneli Ahmed Efendi, 168.

H

Hacı Üveys Efendi, 314.

Haccâc-ı Zâlim, 121.

Hazret-i Ömer, 61; 138; 177; 183; 212.

Harbiye Nâzırı, 137.

Hâkân-ı mahlû', 141; 246; 279; 286;
287; 322; 324.

Hâkân-ı sâbık, bkz. Hâkân-ı mahlu'

Havrân, 76.

Hayyât Vehbî, 222.

Hâzin, 110; 116; 134; 146; 175; 192;
193; 208; 215; 229; 240; 269; 274; 285;
299; 309; 314; 315; 328;

Hükûmet, 61; 69; 89; 90; 94; 99; 111;
118; 121; 122; 123; 125; 127; 129; 130;
132; 136; 137; 143; 145; 151; 152; 153;
160; 164; 167; 170; 176; 187; 191; 205;
207; 217; 219; 220; 225; 257; 261; 264;
265; 266; 272; 274; 276; 282; 285; 288;
298; 309; 312; 316; 319; 320; 331.

Haddâdî, 288.

Halife-i Müslimîn, 217.

Hamza, 293.

Hasan bin Fazl, 309.

Haşviyye, 321.

Hatem-i Tâ'î, 307.

Hırka-ı Şerîf, 272.

Hüseyin Fârisî, 171.

İ

İbn-i Cerir, 134; 193; 236; 299; 315.

İbn-i Abbas, 208; 299; 300.

İbn-i Ata, 170; 229.

İbn-i Edhem, 180.

İbn-i Mes'ud, 215; 314.

İmam-ı A'zam, 181; 235; 306; 327.

İmam-ı Şafi', 221.

İmamzade, 171.

İngiliz, 73; 92; 122; 190;

İhya'u'l-Ulumu'd-din (Tercümesi), 135;
189; 191; 208; 257; 270; 280; 313; 314;
323; 329

İsmail Hakkı Bursevi, 134; 137; 232;
294; 327; 329;

İstanbul, 72; 92; 100; 115; 131; 165;
172; 198; 217; 281; 285; 311; 314;

İstibdad, 87; 113; 122; 148; 270; 298.

İttihad-ı İslam, 90; 165; 201; 202; 203;
249.

İzmir, 94.

K

Kafiye, 227; 310.

Kastamonulu Hasan Efendi, 169; 171.

Keşşâf, 192; 193; 245.

Kisa'i, 293.

Kürdi Neclü'z-zeki Şeyh Muhammed,
115.

Kasîde-i Bür'e, 115.

Kâdî İyâz, 134; 192; 228; 240; 240;
243.

Kanûn-i Esâsî, 148; 277.

Kapu Ağası, 68;

Kaşânî, 134; 145; 280; 283; 299; 303;
306; 309; 313; 314.

Kuddûsî, 294.

Kudüs, 185; 186.

Kureyş, 256; 274; 297; 302.

Kurtûbî, 192.

Kuşeyrî, 292.

L

Londra, 173.

M

Mason, 140; 158; 164; 200; 303; 329.

Ma'arif Nâzırı, 130;

Maliye Nâzırı, 168.

Mansûr bin Ammâr, 294.

Matla-ı Mehasin, 174; 263.

Mesnevî, 222; 242; 245.

Meclis-i Mebûsân, 65; 157; 187; 278;

Meclis-i Millî, 168.

Medîne, 65; 124; 167; 168; 193, 203;
276.

Mekke, 124; 131; 233; 239; 277; 278;
282; 296; 304; 316; 319.

Mekteb-i Muallimîn, 277.

Menşûr, 240.

Merkez Efendi, 170.

Meşrûta, 136; 278.

Meşrûtiyet, 82; 99; 135; 136; 157; 213;
246; 261; 273; 279; 285.

Mevlânâ, 75; 221; 245; 294.

Mısır, 181.

Mollâ Câmî, 226; 245; 310.

Moskof, 72; 92.

Muarreb-i Kur'ân, 297.

Mu'tezîle, 244; 284; 286; 293.

Muhammediyye, 272.

Muhâsibî, 313.

Muhyî'd-din bin 'Arabî, bkz. Şeyh-i
Ekber.

Mültekâ, 88.

Müze-hane, 272.

N

Murad-ı hâmis, 272.

Nasrabâdî, 298.

Nâbî, 294.

Necme'd-din Kübrâ, 244.

Neysâbûrî, 111; 134; 214; 242; 270;
282; 292; 299; 302; 305; 306; 321.

Ni'metu'l-lâh, 134; 198; 214; 228; 231;
235; 297; 313; 314.

O

Osmanlı İmparatorluğu, 217.

Osman (Fazlı) Efendi, 137.

Otuz Bir (31) Mart, 179.

P

Padişah, 110; 137; 154; 180; 185; 186;
216; 271; 278; 279; 285; 287; 313; 329;

Paris, 173.

R

Roma, 190.

Rumeli, 76.

Rûhu'l-Beyân, 159; 166; 176; 184; 187;
192; 200; 215; 229; 234; 245; 279; 284;
286; 295; 292; 300; 304; 314; 323; 324.

Rûzbihân-i Baklî, 170; 245.

S

Sa'lebî, 192.

Sıddık-ı Ekber, 61;146

Sa'dî, 166; 315;

Sa'id, 75; 133; 306.

Sehl-i Tüsterî, 174; 178; 188; 313.

Selânik, 95; 131; 187.

Senâ'î, 244.

Senûsî, 219.

Sehâvî, 229.

Seyyid Şerîf Cürcânî, 117.

Sibeveyh, 227.

Sultân Ahmed Câmî, 92; 167; 202; 221;
239; 249; 5;

Suyûtî, 134; 214; 236; 271.

Süleymân Efendi, 134.

Süleymâniye Câmî, 171.

Ş

Şa'rânî, 134.

Şâm, 180; 181; 186; 218.

Şâzeli, 258.

Şecere-i Tûbâ, 71.

Şeyh-i Ekber, 84; 134; 243; 267; 268;
303; 304; 314.

Şeyhu'l-İslâm Hâher-zâde, 327.

T

Taftâzânî, 118.

Tefsir-i Celaleyn Hâşiyesi, 298.

Tefsir-i Arâ'is, 170; 187; 192; 208; 225;
229; 279; 281; 293; 295; 308;

Tefsir-i Ebu'l-Leysi, 192.

Tefsir-i İbn-i Cerîr, 235; 298.

Tefsir-i Kebîr, 192.

Tefsir-i Neysaburi; 214; 242; 281; 297;
321.

Tefsir-i Ni'metu'l-lâh, 215; 229; 298.

Tefsir-i Hâzin, 146; 208; 215; 239; 274;
309.

Tefsir-i Tüsterî, 211; 217; 229.

Tehâfütü'l-Felâsife (Tercümesi), 124;
198; 263,

Timurlenk, 117.

U

'Uc bin Unûk, 182.

Ü

Üftâde Efendi, 176; 304.

V

Vahdetî, 88.

Y

Ya'kûb, 287.

Yahyâ Efendi, 310.

Yemen, 75; 86; 97; 118; 200; 303.

Yunus Emre, 142; 257.

Z

Zaleme-i hâzire, 238.

Zaleme-i sabıka, 238; 299.

Zeri'â (Tercümesi), 264; 289; 303.

Zeydî, 119; 201.

KAYNAKÇA

- Aksun, Ziya Nur, *Siyâsî ve Sosyal Açından Mezhepler-Tarikatlar*, İstanbul 1997.
- Akşin, Sina, vd., *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yay., İstanbul 1988.
- Akyürek, Ahmet Remzi, *Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, İstanbul 1346.
- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İBBY, İstanbul 1996.
- Altıntaş, Ramazan, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.1, E-Dergi (<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/dergi.php?name1=ilahiyatfakultesi&yil=1999&cilt=3&sayi=1>) (Erişim Tarihi: : 12.09.2013).
- Aycan, İrfan, "Muâviye b. Ebu Süfyân", *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s.332-334.
- Aydoğdu, Rukiye, 19. yy. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Hadis İlişkisi -Ahmed Ziyâeddin Gümüshanevi Özelinde-*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Ankara 2008,
- Aydüz, Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yay., İstanbul 2004.
- Aziz Mahmûd Hüdâî, *Dîvân-ı İlâhîyât*, (hz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız), Kitabevi, Ankara 2005.
- B. Carra de Vaux, "Tefsir", *İA*, C.XII/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.117-118.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, İstanbul 1951.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakatü'l-Müfessirîn I-II*, C.I, Ravza Yay., İstanbul 2008.
- Birişik, Abdülhamit, "Kıraat", *DİA*, C.XXV, Ankara 2002, s.426-433.
- _____, "Tefsir", *DİA*, C.XL, İstanbul 2011, s.281-290.
- _____, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yay., Bursa 2004.
- Birinci, Ali, *Tarihin Alacakaranlığında Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât-2*, Dergâh Yay., İstanbul 2010.
- _____, *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, Dergâh Yay., İstanbul 2001.
- Bulut, Ali, *Sibeveyh'in El-Kitab'ında Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları İşleme Yöntemi ve Koyduğu Kurallar*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Samsun 2003.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III*, (hz. A.Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yay., İstanbul t.y.

- _____, *Osmanlı Müellifleri I-IV*, Matba'a-ı Amire, İstanbul 1333.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.
- _____, *Tefsir Tarihi I-II*, DİB Yay., Ankara 1988.
- Cici, Recep, "İmamzade Esad Efendi", *DİA*, C.XXII, İstanbul 2000, s.211-211.
- Coşkun, Muhammed, *Bereketzâde İsmâ'il Hakkı'nın Envâr-ı Kur'ân Tefsiri ve Diğer Tefsir Yazıları*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Sakarya 2008.
- Çağatay, Neşet, Çubukçu, İbrahim Âgâh, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985.
- Çağrıçı, Mustafa, "Gazzâlî", *DİA*, C.XIII, İstanbul 1996, s.489-505.
- _____, "Edebü'd-Dünyâ ve'd-dîn", *DİA*, C.X, İstanbul 1994, s.406-408.
- Çeçen, Halil, *Niyazî-i Mısri'nin Hâtûrâraları*, Dergâh Yay., İstanbul 2007.
- Çelik, Ahmet, "Kur'an'ın Nassına Aykırı Olduğu Halde Tefsir Kitaplarında Yer Verilen Haberler", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.11, 2005, s.56-65.
- Çiçek, Halil, *20. Asırda Kur'an İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yay., İstanbul 2006.
- Çubukçu, İbrahim Âgâh, *İslam Düşünürleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Ankara t.y.
- Danişmend, İsmâil Hâmî, *İzâhlı Osmanlı Kronolojisi*, C.IV, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi ve Usulü*, (ed. Bahattin Dartma), Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013.
- _____, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, MÜİF Yay., İstanbul 2009.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 1999.
- Ece, Selami, *Hüsnüne Aşk Olsun*, Fenomen Yay., Erzurum 2013.
- Ekinci, Özden Kanter, *Râgıb İsfehânî'nin Kelâm Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Ankara 2011.
- Ekrem Reşâd, Osman Ferîd, *Nev-Sâlnâme-i Osmanî 3.Sene*, İstanbul 1328-1329.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili I-IX*, Eser Yay., İstanbul 1971.
- Engin, Vahdettin, "Sultan II. Abdülhamid Döneminin Büyük Afeti: 10 Temmuz 1894 Depremi", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, (ed. Coşkun Yılmaz), Sultanbeyli Belediyesi Yay., İstanbul 2012, s.279-290.
- Eren, Cüneyt, *Kur'an İlimleri ve Tefsir İstılahları*, Ekev Yay., Erzurum 2001.

- Ergün, Mustafa, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yay., Ankara 1996.
- Erünsal, İsmail, “Bir Osmanlı Efendisi’nin Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi ve Cerîdesi”, *Kaynaklar*, S.2, 1984, s.77-81.
- Feyizli, Hasan Tahsin, *Fezû’l-Furkân Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Server İletişim, İstanbul 2010.
- Gökyay, Orhan Şaik, “Sohbetnâme”, *Tarih ve Toplum*, S.14, 1985, s.56-64.
- Görener, İbrahim, “Kuran İlimleri ve Tefsir Usûlünün Bir Yöntem Çağrıştırmaları Sorunu”, *Bilimnâme*, S.XVI, 2009/1, s.9-23.
- Güldemir, Halil, *Ebu’l-Muîn en-Nefesî ve Seyyid Şerîf Cürçânî’ye Göre Hüsn ve Kubh Meselesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri Kelam ABD, Kayseri 2011.
- Gülşen, Ekrem, “19.Yüzyılda Bir Osmanlı Valisi: Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XII, S.22, 2010/2, s.161-188.
- Gümüş, Sadreddin, “Cürçânî, Seyyid Şerif”, *DİA*, C.VII, İstanbul 1993, s.134-136.
- Gündüz, İrfan, “Gümüştanevî Ahmed Ziyaüddin”, *DİA*, C.XIV, İstanbul 1996, s.276-277.
- _____, *Gümüştanevî Ahmet Ziyaüddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Yay., İstanbul 1984.
- Harman, Ömer Faruk, “Bel’âm b. Bâurâ”, *DİA*, C.V, İstanbul 1992, s.389-390.
- Hızlı, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1, 2008, s.25-46.
- Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ I-V*, (hz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş), Kitabevi Yay., İstanbul 2011.
- İmâm-ı Gazzâlî, *Tehâfütü’l-Felâsife*, (trc. Bekir Karlıağa), Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Dergâh Yay., İstanbul 1988.
- İpek, Nedim, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler Ansiklopedisi*, (ed. Hasan Celal Güzel vd.), C.XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- İşpirli, Mehmet, “Bâbiâlî”, *DİA*, C.IV, İstanbul 1991, s. 378-386.
- Kabaklı, Ahmet, “Hâtırâ”, *Türk Edebiyatı I-V*, C.I, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 1965, s.565-567.

- Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, Metis Yay., İstanbul 2009, s.39-72.
- Kanar, Mehmet, *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*, 3.bs., Say Yay., İstanbul 2011.
- Kara, İsmail, “İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not”, *İslâmiyât*, C.IV, S.4, 2001/4.
- _____, “İslâmcılar, Mucizeler, Bilim ve Pozitivizm”, *Dergâh*, C.1, S.6, 1990/8, s.18.
- _____, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, 2.bs., Dergâh Yay., İstanbul 2013.
- Kara, Mustafa, “Ahmed Ziyauddin-i Gümüshanevî'nin Halifeleri”, *Gümüshanevî Sempozyum Bildirileri*, Sehâ Yay., İstanbul 1992, s. 121-129.
- Karagöz, Mehmet, “Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.6, Ankara 1995, s.174-175.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi I-IX*, TTK, Ankara 2011.
- Kaya, Bayram Ali, Küçük, Sezai, *Defter-i Dervîşân: Yenikapı Mevlevîhanesi Günlükleri*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 2011.
- Keskioğlu, Osman, *İslam Dünyası Dün ve Bugün*, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1964.
- Kılıç, Hulusi, "El-Kafiye", *DİA*, C.XXIV, İstanbul 2001, s.153-154.
- Kılıç, Mahmud Erol, “Hz. Peygamber Yürüyen Kur'an'dı”, (<http://mahmuderolkilic.blogspot.com/2011/02/hz-peygamber-yuruyen-kurandi.html>) (Erişim Tarihi: 28.09.2013).
- Koçu, Reşat Ekrem, “Bâbiâlî Yangınları”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, R.E. Koçu ve M.A. Akbay Neş., İstanbul 1958, s.1762-1795.
- _____, “Bâbiâlî”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, R.E. Koçu ve M.A. Akbay Neş., İstanbul 1958, s.1746-1750.
- Konuk, A. Avni, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi I-III*, (hz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), Dergâh Yay., İstanbul 1987.
- Koyuncu, Fehmi, *Kuddûsî Dîvânı*, Ankara 1982
- Kuddûsî, *Dîvân*, TBMM Kütüphanesi 1934:521.

- Kurşun, Zekeriya “31 Mart Olayının Arkasındakiler”, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, (ed. Çoşkun Yılmaz), Sultanbeyli Belediyesi Yay., İstanbul 2012, s.49-52.
- Meclis-i Mebûsân Zâbit Cerîdesi*, Sene:III, Cilt:III, TBMM Basımevi, Ankara 1982.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I-VI*, (hz.Nuri Akbaya), TVYY, İstanbul 1996.
- Mevlânâ Celâle’-d-dîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf I-VII*, (manzum trc. Nâhifî Süleyman), Bulak Matba-ı Âmiresi, Kahire 1852.
- Muhammed Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyyeden Halvetî Silsilenâmesi*, Evkaf İslamiyye Matbası, İstanbul 1338.
- Okay, M. Orhan, “Hâtîrât”, *DİA*, C.XVI, İstanbul 1997, s.445-449.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s.261.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yay., İstanbul 2012.
- Özdemir, Emin, “Anı ve Anı Dilimiz Üzerine”, *Türk Dili Anı Özel Sayısı*, C.XXV, S.246, 1972/3, s.398-402.
- Özel, Mustafa, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler I”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.XV, İzmir 2002, s.61-96.
- _____, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.XVI, İzmir 2002, s.109-148.
- Özen, Şükrü, “Teftâzânî”, *DİA*, C.XL, İstanbul 2011, s.299-308.
- Öztelli, Cihat, *Yunus Emre; Yaşamı ve Bütün Şiirleri*, 13.bs., Özgür Yay., İstanbul 2012.
- Redhouse, Sir James, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Reşüdüddin Vâtûvât, *Hazret-i Ali'nin Yüz Sözü: Gül-i Sad-Berg*, (trc. Hocazâde Abdülaziz Efendi, hz. Âdem Ceyhan), 2.bs., Buhara Yay., İstanbul 2011.
- Sâdî-i Şîrâzî, *Bostân*, Ahter Matbaası, İstanbul 1888.
- Sariates, Murat, *Taftazani'ye Göre Allah'ın Sübûti Sıfatları ve Bunların Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Kayseri 2005.
- Senâ’î-i Gaznevî, *Dîvân*, (www.booknama.com), (Erişim Tarihi: 12.12.2013).
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı I-VI*, TTK, Ankara 2011.
- Soysaldı, Mehmet, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Tefsir*, Fecr Yay., Ankara 2001.
- Şemseddin Sâmi, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2004.
- Tanrıverdi, Eyyüp, Koç, Mustafa, *Aşçı Dede'nin Hatıraları I-IV*, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divân-ı İlâhiyyât*, Kapı Yay., İstanbul 2012.
- Tenik, Ali, *Ahmed Kuddûsî ve Tasavvuf Düşüncesi*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE Temel İslam Bilimleri ABD, Ankara 2007.
- Tezveren, Ziver, *Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî: Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı ve Eserleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.
- Toprak, Burhan, *Yunus Emre Divânı*, Yeni Zamanlar Yay., İstanbul 2004.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, (haz.Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara 2001.
- Turgut, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, MÜ İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1990.
- Tülücü, Süleyman, "Hâtim et-Tâî", *DİA*, C.XVI, İstanbul 1997, s.472-473.
- Uçman, Abdullah, "Günlük", *TDEA*, C.III, Dergâh Yay., İstanbul 1979, s.417-418
- Ülken, Hilmi Ziya, "Gazâlî'nin Bazı Eserlerinin Türkçe Tercümeleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1961, s.59-79.
- Vakkasoğlu, Vehbi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Âlimleri*, Nesil Yay., İstanbul 1987.
- Wensince, A. J., "Teftazânî", *İA*, C.XII/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.118-122.
- Wilkins, Charles, *Vocabulary Persian, Arabic and English; Richardson's Dictionary*, David Hopkins Establishment, London 1810.
- Yavuz, Hilmi, *Alafrangalığın Tarihi; Geleceğin Tasfiyesi ya da Yeniden Üretilmesi*, Timaş Yay., İstanbul 2009.
- Yıldırım, İsmail, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.11, S.2, 2001, s.313-326.
- Yıldırım, Arif, "Bayburt'lu Şeyh Ekmeleddin'in 73 Fırka Risalesindeki Ravendiyye Fırkası İle İlgili Değerlendirmeler", (<http://www.burhandergisi.com/butun-yazarlar/88-prof-dr-arif-yildirim/533-bayburtlu-eyh-ekmeleddnn-73-firka-rsalesndek-ravendyye-firkasi-le-lgl-deerlendrmeler.html>) (Erişim Tarihi: 07.08.2013).
- Yılmaz, Coşkun, (ed.), *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, Sultanbeyli Belediyesi, İstanbul 2012.
- Yılmaz, H. Kâmil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, 4.bs., Erkam Yay., İstanbul 1999.

Yılmaz, Hülya, *Dünden Bugüne Gümüşhanevi Mektebi*, Seha Yay., İstanbul 1997.

Yücesoy, Hayrettin, *Senusîlik, Sûfî Bir İhya Hareketi*, İstanbul 1985.

Zerdeci, Hümeýra, *Osmanlı Ulemâ Biyografilerinin Arşiv Kaynakları*, TDVY, İstanbul 2008.

Zidaeh, Nicola A., *Tasavvuf ve Siyaset Hareketi Senusîlik*, (çev: Kadir Özköse), İstanbul 2006.

İnternet Siteleri ve Bilgisayar Programları

İnternet Siteleri:

<http://193.255.138.2/takvim.asp>

<http://asosindex.com/>

<http://eyayinlar.mkutup.gov.tr/ptf.php>

<http://katalog.marmara.edu.tr/nadireser/katalog.html>

<http://kitaplar.ankara.edu.tr/index.php>

http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php

<http://www.arapcasozluk.gen.tr/>

<http://www.booknama.com/>

<http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog/>

<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Anasayfa.aspx>

<http://www.ganjoor.net/>

<http://www.kuranmeali.com/>

<http://www.loghatnaameh.org/>

<http://www.osmanlicaturkce.com/>

<http://www.serveriletisim.com/feyzul-furkan/>

<http://www.tdk.gov.tr/>

<http://www.waqfeya.com/>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/sistemGiris.jsp>

<https://www.yazmalar.gov.tr/>

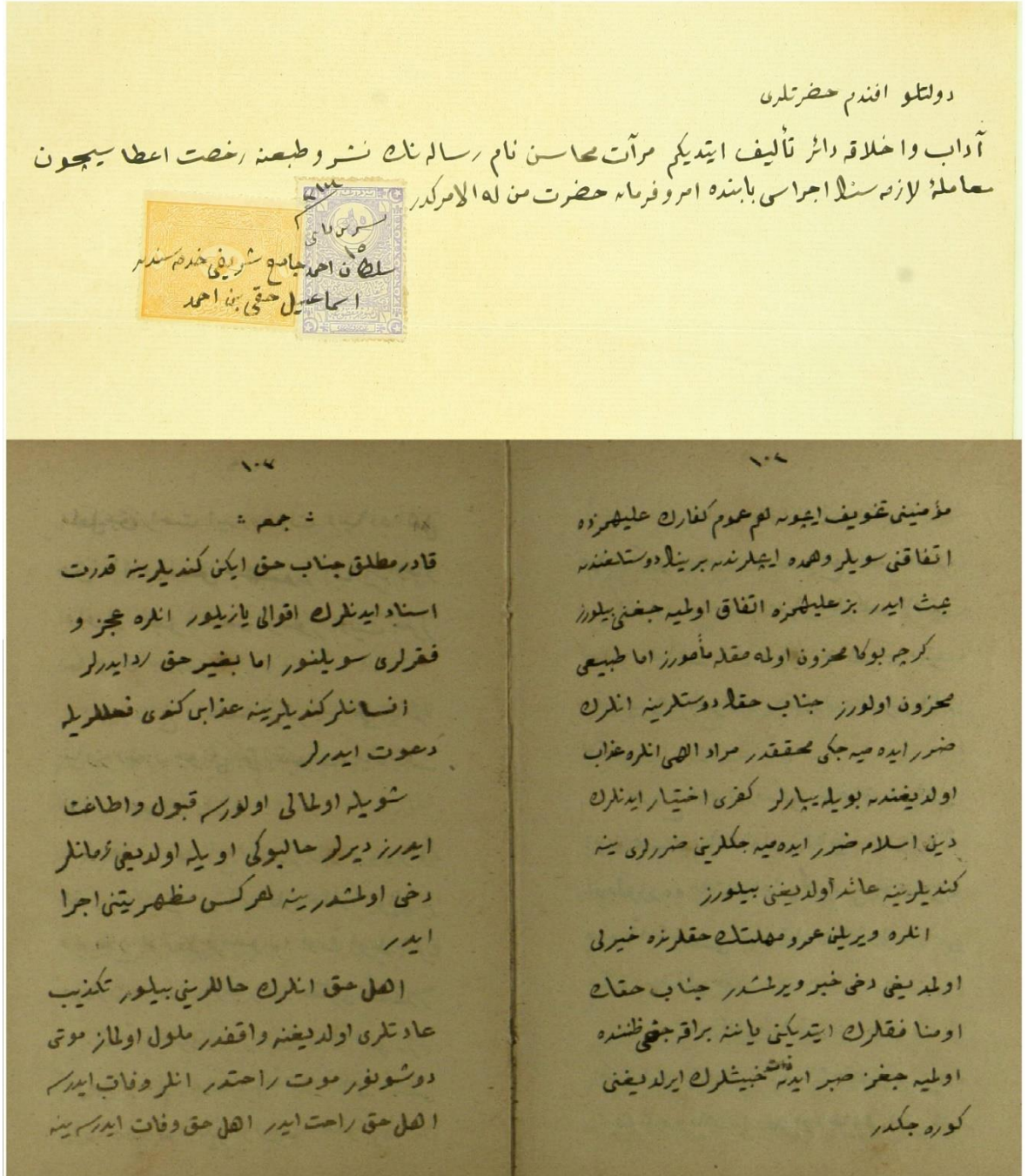
Programlar:

Genjoor Rumuzi

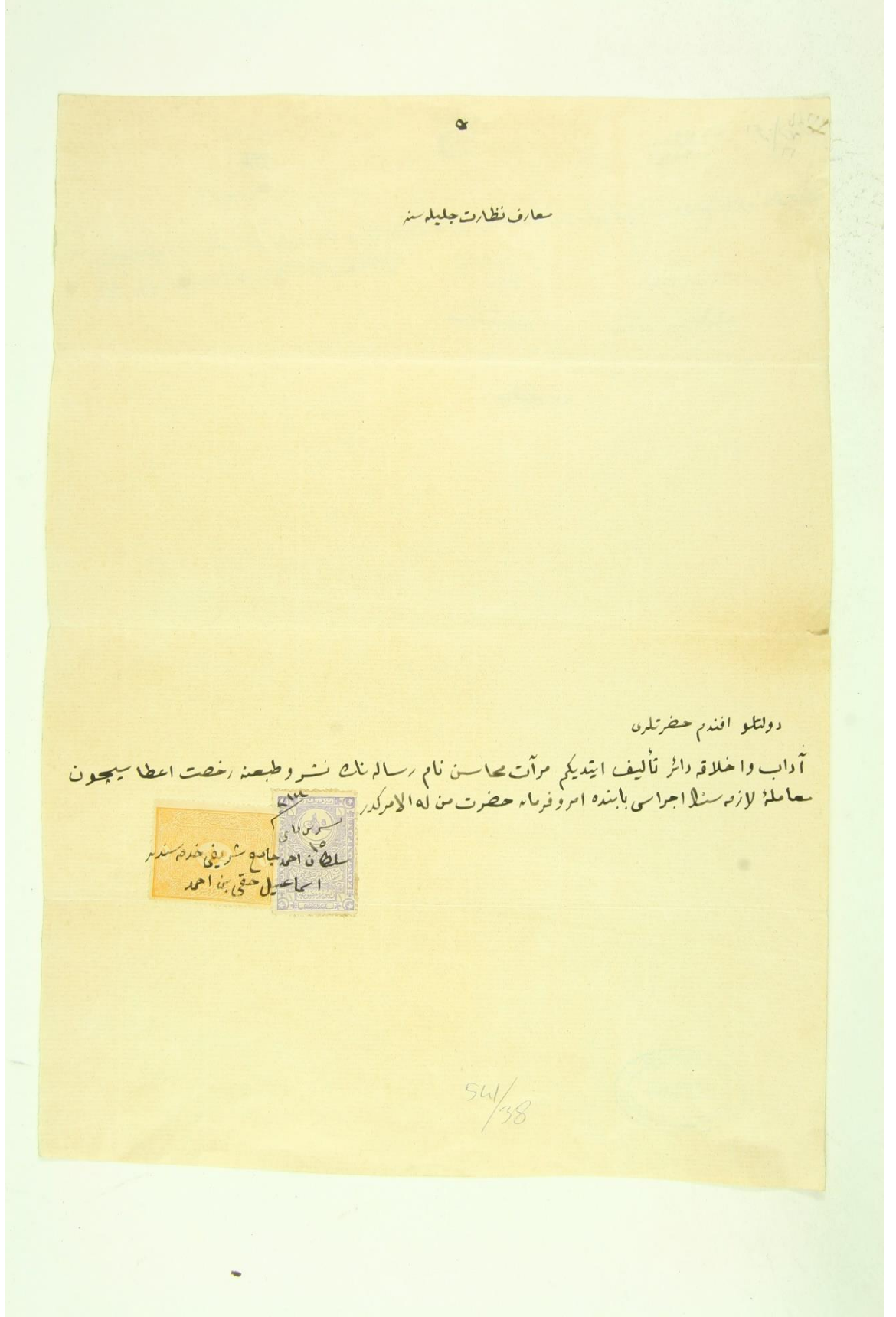
Gawami Al-Kalem V4.5

Dihuda, Ali Ekber, *Lugatnâme*, (Cd Version), Müessesesi-i İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân, Tahrân 1385.

EKLER:

Ek-1: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arzuhalle incelenen günlüğün yazısının karşılaştırması.

Ek-2: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde MF.MKT, 541-38'deki Arzuhal.

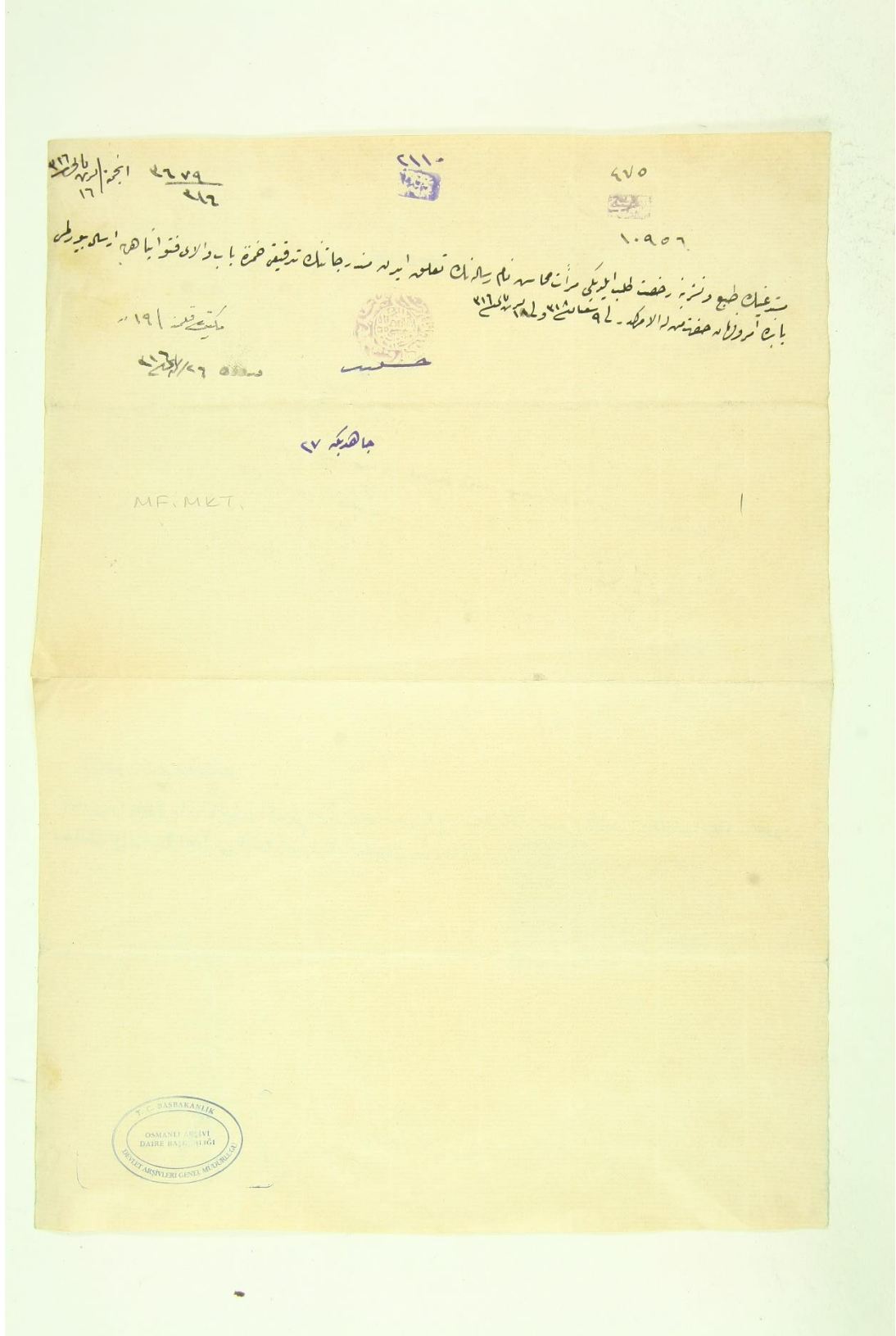
Transkripsiyonu:

Devletlü Efendim Hazretleri,

Âdâb ve ahlaka dâir te'lif ettiğim Mir'ât-ı Mehâsin nâm risalenin neşr u tab'ına ruhsat i'tâsıyçün mu'âmele-i lâzimesinin icrâsı bâbında emr u fermân hazret-i men lehü'l-emründür.

Fi 15 Teşrîn-i Sâñ 1316

Sultân Ahmed Cami'-i Şerîfi Hademesinden İsmâil Hakkı bin Ahmed

Ek-3: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde MF.MKT, 541-38'deki Teftiş ve Mu'ayene komisyonunun Meşihat'a irsal yazısı.

Transkripsiyonu:

Müsted'inin tab'u neşrine ruhsat talep eylediği Mirât-ı Mehâsin nâm risalenin taallük eden mündericâtının tedkîki zımında, Bâb-ı Vâlâ-yı fetvâ-penâhiye irsâl buyurulması babından emr u fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 9 Şaban 1318 ve Fi Teşrîn-i Sâni 1316.

معارف عمومی نظامی توفیق محمد سوم و مختصر و فوری

تاریخ تفتیش	ردیف	موضوع	محل	ملاحظات	تاریخ	محل	ملاحظات	تاریخ	محل	ملاحظات
۱۷۷۱	۵۴۲									
۱۷۷۱										

مذکره ایستخفاف

بموجب این مقرر شد که در وقت احصای اسناد و اسامی
 اسامی که در این مقرر است در این مقرر است
 این مقرر است که در این مقرر است

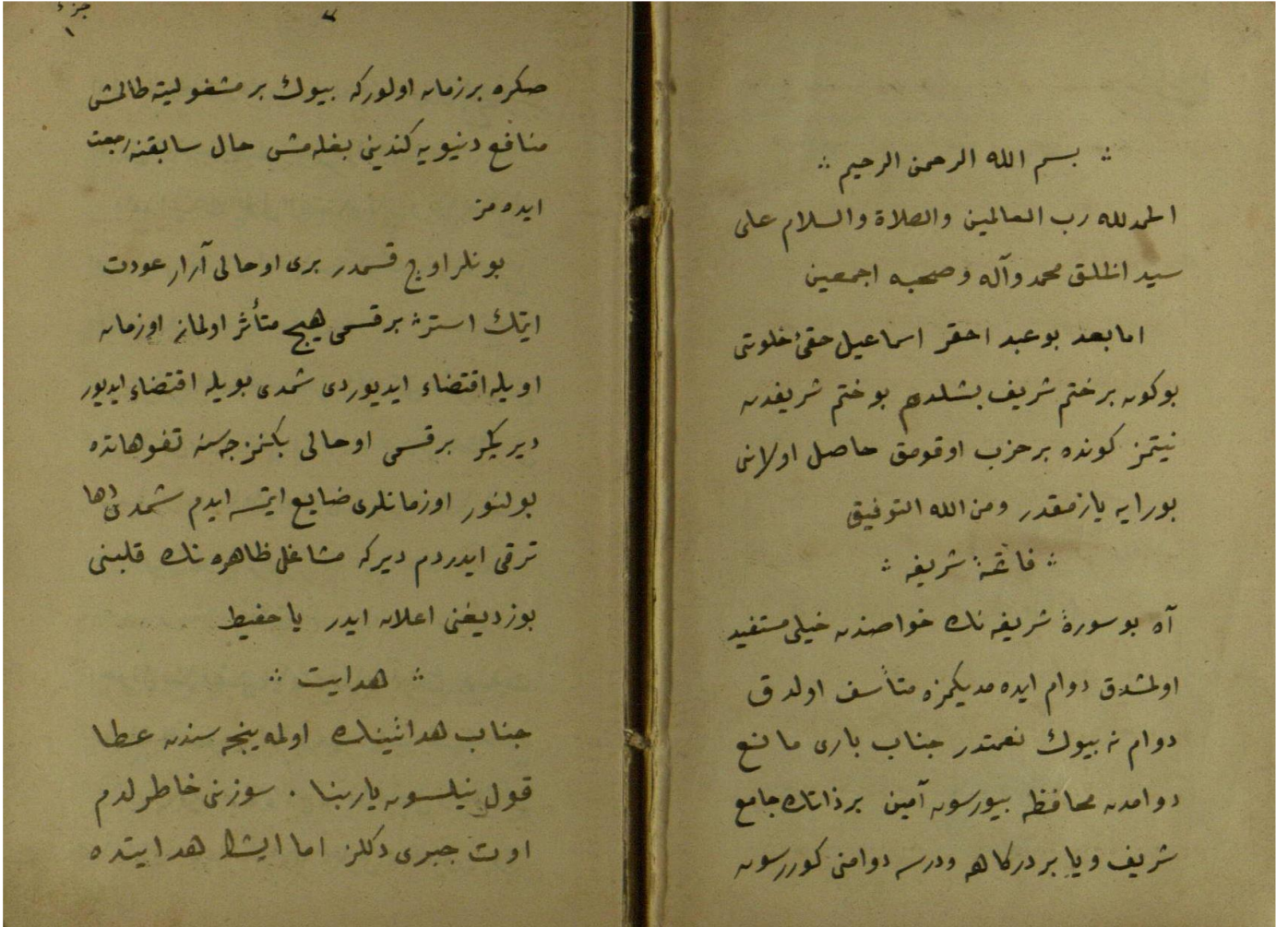
54/38

Ek-4: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde MF.MKT, 541-38'deki Teftiş ve Mu'ayene komisyonunun Meşihat'a irsal yazısı.(Temize çekilmiş hali)

Transkripsiyonu:

Huzûr-ı Âlî meşihât-penâhiye,

İsmâil Hakkı imzasıyla tab' u neşrine ruhsât i'tâsı istid'a olunan Mirât-ı Mehâsin nâm risale ta'allüküne mebnî Encümen-i Teftiş ve Mu'ayene ifâsıyla huzûr-i Âlî-yi fetvâ-penâhiyeye irsâl kılınmış olunmağın ol bâbda.

Ek-8: Tefsir Günlüğü'nün 1B sayfası.

حیث فعلی بمعنى فاعل یا خود مفعول در سرب
معناست در صفت یا خود حالدر

ارضه فساد کفر و معاصی ایل اولور ارضلا

اصلا حنم صکره دیک بعت انبیاء و شمع

احلام صکره دیکدر خوف قصور سببیل

اعمالک قبول اولمه صدمه طمع دخی کمال

رحمتندم تفضلا واحسانا اجابتنه اولم حق

فادی کیملر بیار منفد کیلدر بو آیته دقت

ایده کلار ملکتمزده فادک دوامی تعریف

اللهی ایل منفد اولرقلری محقق اولانلرک

سرخارده بونسیلمدر

هل تستری حضرتلری بر معصیته مصر اولام

مکنه لایم معصیت او معصیتلم مزوجدر کم

طاعتی معصیتلم انساد ایردیور

500.000.000 TL

Ek-9:Tefsir Günlüğü'nün 401B sayfası.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Akif Gözitok
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum- 28.01.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi-Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2007-2011
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı 2011-2014
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce, Farsça
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Trakya Üniversitesi-Araştırma Görevlisi, 2012-2013. Erzurum Teknik Üniversitesi-Araştırma Görevlisi 2013- halen
İletişim	
E-Posta Adresi	kafkef_25@hotmail.com, makif.gozitok@erzurum.edu.tr
Tarih	24.06.2014